

НАУКОВИЙ ВІСНИК 15

МУЗЕЮ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ У СВИДНИКУ

ЧАСТИНА ПЕРША

ВИДАННЯ

Музею української культури у Свиднику

Вийшло друком:

Науковий збірник Музею української культури в Свиднику, 1, 1955, 320 стор. (Розібрано). Політематичний. Присвячено пам'яті В. П. Латти (1921 — 1966).

Шлях до волі. Науковий збірник МУК № 2. Збірник спогадів і документів про національно-визвольну боротьбу українського населення Чехословаччини проти фашизму в 1939 — 1945 рр., стор. 427, ціна 28,50 Кчс.

Науковий збірник Музею української культури № 3, 1967, 486 стор. Присвячено пам'яті В. Гнатюка. Збірник містить статті з історії, літературознавства, фольклористики, мовознавства, різні інформації та хроніку.

Науковий збірник Музею української культури в Свиднику № 4, 1969, кн. I, 510 стор., ціна 47,— Кчс. Публікує ґрунтовні матеріали про Івана Панькевича — Й. Дзєндзелівського, Ф. Тішого, С. Клочурака, Л. Деже, М. Штеця та дальших.

Науковий збірник Музею української культури в Свиднику № 4, 1969, кн. II, 220 стор., ціна 25,— Кчс. Йдеться про монографію Івана Панькевича: «Матеріали до історії мови південнокарпатських українців».

Науковий збірник Музею української культури в Свиднику № 5, 1971, 528 стор., ціна Кчс 58,—. Йдеться про монографію «Дерев'яні церкви східного обряду на Словаччині» Б. Ковачевичової-Пушкарової — І. Пушкара. Публікація є першою вичерпною монографією про дерев'яну церковну архітектуру українців (русинів) Пряшівщини.

Науковий збірник Музею української культури у Свиднику № 6, 1972, кн. I, 344 стор., ціна 50,— Кчс. Містить наукові розвідки з історії, історії культури, етнографії, фольклористики та мистецтвознавства.

Науковий збірник Музею української культури у Свиднику № 6, 1972, кн. 2, 200 стор., ціна 50,— Кчс. Містить монографію Павла Марковича «Писанки» («Українські писанки Східної Словаччини») з розсяглим багатокольоровим ілюстративним матеріалом у приложенні до наукового аналізу розвитку лемківського писанкового мистецтва від найдавніших часів до сьогодення.

Науковий збірник Музею української культури у Свиднику № 7, 1976, 342 стор., ціна 86,— Кчс. Містить наукові розвідки історичного, культурно-історичного, етнографічного, фольклористичного та мистецтвознавчого характеру як і статті-звіти окремих установ та організацій культурного життя українських трудящих.

Науковий збірник Музею української культури у Свиднику № 8, 1977, стор. 420, ціна 62,— Кчс. Містить наукові розвідки з історії, історії культури, мистецтвознавства, етнографії і фольклору, мовознавства та статті до річниць і ювілеїв, як і інформацію.

МИРОСЛАВ СОПОЛИГА ТА КОЛЕКТИВ

**НАУКОВИЙ ЗБІРНИК
МУЗЕЮ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ
У СВИДНИКУ**

**ANNALES
MUSEI CULTURAE UKRAINIENSIS
SVIDNIK**

Частина перша

15

1988

MIROSLAV SOPOLIGA A KOLEKTÍV

**VEDECKÝ ZBORNÍK
MÚZEA UKRAJINSKEJ KULTÚRY
VO SVIDNÍKU**

1. časť

15

СЛОВАЦЬКЕ ПЕДАГОГІЧНЕ ВИДАВНИЦТВО В БРАТІСЛАВІ.
ВІДДІЛ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ В ПРЯШЕВІ. 1988

МИРОСЛАВ СОПОЛИГА ТА КОЛЕКТИВ

**НАУКОВИЙ ЗБІРНИК
МУЗЕЮ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ
У СВИДНИКУ**

Частина перша

15

Автори © д-р Бабота Любиця, кандидат наук, проф. д-р Банчура Іван, кандидат наук, д-р Бегені Петро, Вархол Йосиф, Вархол Надія, д-р Гайдош Маріян, кандидат наук, доц. д-р. Галайда Ілля, кандидат наук, Галечка Ганна, д-р Данко Йосиф, д-р Діллнбергер Сильвія, д-р Зілінський Богдан, доц. д-р Ковач Андрій, кандидат наук, Конопелець Віталій, проф. д-р Роман Михайло, кандидат наук, Русинко Микола, д-р Сополига Мирослав, кандидат наук

Рецензенти: д-р Бабота Любиця, кандидат наук, д-р Ванат Іван, кандидат наук, доц. д-р Ганудель Зузана, кандидат наук, д-р Гиряк Михайло, кандидат наук, д-р Гуменник Іван, Ілюк Мирослав, доц. д-р Капішовський Василь, кандидат наук, доц. д-р Ковач Андрій, кандидат наук, Конопелець Віталій, доц. д-р Кундрат Юрій, кандидат наук, д-р Мешша Мартин, проф. д-р Роман Михайло, кандидат наук, доц. д-р Рудловчак Олена, кандидат наук, д-р Урам Ангеліна, проф. д-р Урам Павло, кандидат наук

Редколегія: д-р Бабота Любиця, кандидат наук, д-р Бегені Петро, д-р Гиряк Михайло, кандидат наук, д-р Данко Йосиф, доц. д-р Ковач Андрій, кандидат наук, доц. д-р Кундрат Юрій, кандидат наук, д-р Пажур Степан, кандидат наук, доц. д-р Рудловчак Олена, кандидат наук, Русинко Микола, проф. д-р Скрип Василь, кандидат наук, д-р Сополига Мирослав, кандидат наук

Видруковано для потреб Музею української культури у Свиднику на основі замовлення № 24/III-1985 від дня 19-ого грудня 1985 р.

Видання перше.

В С Т У П

П'ятнадцятий номер «Наукового збірника Музею української культури у Свиднику» виходить у визначний ювілейний рік, коли ціла наша чехословацька громадськість відзначає 40-річчя Переможного Лютого.

В 1948 році розпочалась у нашій країні побудова соціалістичного суспільства. За чотири десятки років настали в Чехословаччині небували політичні, соціально-економічні та культурні зміни. За цей невеликий історичний період трудящі нашої країни під проводом КПЧ здобули величезні перемоги на фронті боротьби за справедливий суспільний лад та в процесі мирного будівництва. Однак найбільшою перемогою було скасування експлуататорських класів. Цим створилися сприятливі умови й для рішення основних соціальних питань трудящих і невинного зростання їх матеріального та культурного рівня.

До невпізнання змінилася й Східна Словаччина, в північних районах якої живе, трудиться на благо своєї батьківщини та розвиває свою культуру й українське населення.

Колективізація сільського господарства, індустріалізація краю повели за собою радикальні перетворення у способі життя людей. Завдяки створенню добрих робочих можливостей та фінансової допомоги держави істотно усунулись відмінності в життєвому рівні міст і сіл. Соціальне забезпечення трудящих, охорона, масовий розвиток освіти, розгалужена система культурно-виховної роботи і самодіяльної творчості сприяли небувалому досі піднесенню культури та культурного рівня жителів краю. Про це свідчать численні факти і приклади, які наводяться також в окремих статтях даного збірника.

Одним з результатів перемоги соціалістичної революції в області національної та культурної політики в ЧССР було й заснування Музею української культури у Свиднику. Його посланням є, крім іншого, досліджувати, документувати та популяризувати революційні й прогресивні традиції українського населення Чехословаччини і, таким чином, поділятися на формуванні всесторонньо розвиненої людини — будівника комуністичного суспільства. Революційні події завжди були і будуть чинником, який спрямовує і прискорює боротьбу трудящих за свої класові, національні і соціальні права в найрізноманітніших умовах історичного розвитку. До цих подій необхідно завжди повертатися, щоб уроки минулого послужили нам до кращого осмислення сучасності, щоб цілеспрямовано будувати своє майбутнє.

Таке завдання, безсумнівно, стоїть і перед нашим науковим збірником,

який виходить вже від 1965 року. Нав'язуючи на попередні прогресивні традиції в області наукового дослідження нашого мунилого (Й. Шафарик, Я. Коллар, Л. Нідерле, Я. Головацький, В. Гнатюк, І. Панькевич і т. д.), Музей української культури посередництвом даного видання продовжує в створюванні картини історичного та культурного розвитку українського населення Східної Словаччини, бо якраз в даній області перед дослідниками стоїть ще цілий ряд невирішених питань.

В п'ятнадцятьох дотеперішніх томах, які вийшли в дев'ятнадцятьох самостійних книгах, опубліковано ряд статей з історії, історії культури, етнографії, фольклористики, літературознавства, мовознавства тощо. Отже, це музейне видання має в основному політематичний суспільнознавчий характер. Однак окремі сторінки нашої історії та культури заслуговують на підвищену увагу та монотематичне опрацювання. Тому, наприклад, другий номер збірника, який вийшов під назвою «Шлях до волі» повністю присвячений спогадам і документам про національно-визвольну боротьбу українського населення Чехословаччини проти фашизму в 1939—1945 рр. П'ятий номер збірника містить в собі детальну документацію визначних проявів народної архітектури — дерев'яних церковок, які наша держава охороняє як національні культурні пам'ятки. Подібно й друга частина шостого номера приносить матеріали про один з найвиразніших видів народного мистецтва українців Східної Словаччини — писанкарство. В другій книзі дев'ятого номера збірника публікуються результати етнографічного дослідження рятувального характеру семи вже неіснуючих українських сіл в області Старинської долини, які зникли внаслідок спорудження водоймища питтєвої води. Окремими книгами вийшли матеріали, присвячені визначним дослідникам нашої історії та культури: В. Латті (№ 1), В. Гнатюку (№ 3), І. Панькевичу (№ 4).

Наукове дослідження немислиме також без джерельного матеріалу. Тому вже скоріше назріла потреба видавання першоджерельних матеріалів, рукописи яких знаходяться так у фондах Музею української культури в Свиднику, як і в архівах інших установ та окремих приватних осіб. В цьому напрямі було вже досягнуто помітних результатів. Так, наприклад, в «Науковому збірнику» було опубліковано два томи „Historia Carpato-Rutenorum” М. Лучкая (1789—1843), рукописний збірник В. Довговича (1789—1849) під назвою «Poemata Basilii Dóhovičs», «Букварь или руководіе хотящим учиться письмены русско-славянских книг» І. Брадача з 1770 р., «Материалы для словаря малорусского наречия, собранные в Галиции и в Северо-Восточной Венгрии Яковом Федоровичем Головацким . . .» (1814—1888) та ін.

Даній області наукового зацікавлення хочемо приділяти належну увагу і в наступних номерах нашого видання. На цей раз, в другій самостійній частині збірника, публікуємо дещо із рукописної спадщини відомого письменника В. Гренджі-Донського. «Мої спогади» є дуже цінним джерелом не тільки з аспекту вивчення життя і творчості самого письменника, але й з погляду пізнання нашого історичного минулого взагалі.

В другій частині збірника друкується також одна з найвизначніших та найоригінальніших пам'яток українського мовознавства XVIII століття

«Граматика Арсенія Коцака». Її опублікування є одним з конкретних результатів довгочасної співпраці в області науки між Ужгородським державним університетом, Філософським факультетом УПІШ в Пряшеві та Свидницьким музеєм української культури в Чехословаччині. Тема «Арсеній Коцак» важлива не лише для нашої української культури в Чехословаччині, але й для історії культури Радянського Закарпаття. А. Коцак народився в с. Буківці, що на Свидниччині. Однак він довгий час жив і творив на Закарпатті. Подібної роботи цієї доби важко навести. Вона важлива як для україністики, так і славістики.

Як і в попередніх збірниках, так і в останньому номері, в його політематичній частині, публікуються ювілейні статті про різних представників нашого політичного, громадського та культурного життя, огляди, рецензії тощо. В даному разі подаються також звіти про роботу окремих українських установ на Пряшівщині, в яких ми вирішили коротко підвести підсумки їхніх дотеперішніх досягнень, зафіксувати це для історії та, до певної міри, спротагувати посередництвом даної публікації. А якраз тим, що ці підсумки публікуємо з нагоди 40-ї річниці Переможного Лютого, хочемо одночасно вказати на величезні можливості національного та культурного розвитку українців Чехословаччини в період побудови соціалізму, тобто після перемоги в лютому 1948 року і, таким чином, хоч би частково внести свій вклад до відзначення цієї знаменної історичної дати.

Випускаючи в світ п'ятнадцятий ювілейний номер «Наукового збірника Музею української культури в Свиднику», складаємо щире подяку його дотеперішнім і майбутнім співавторам, рецензентам та всім тим, які хоч невеличкою мірою сприяли чи сприятимуть його вчасному виходу, підвищенню наукового й поліграфічного рівня, а також поширенню та популяризації.

Мирослав С О П О Л И Г А

ІСТОРІЯ

РОЗВИТОК І ВИРІШЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО ПИТАННЯ В ЧССР НА ЕТАПІ ПОБУДОВИ СОЦІАЛІЗМУ

ІВАН БАЙЦУРА

Соціалізм ліквідує приватну власність на засоби виробництва і на ній основу експлуатацію людини людиною, панування привілейованої меншості, створює простір для планомірного і пропорціонального розвитку народного господарства, гарантує оплату праці, зростання життєвого рівня людей, забезпечує політичну владу трудящих на чолі з робітничим класом і марксистсько-ленінською партією та формує новий соціалістичний спосіб життя, що базується на якісно нових принципах і нормах взаємовідносин між людьми. Весь дотеперішній історичний досвід світового соціалізму однозначно документує нероздільність соціалізму, суспільного прогресу та миру. До великих історичних здобутків соціалізму належить і вирішення такої складної і чутливої проблеми, якою є національне питання. В Програмі КПРС, нову редакцію якої ухвалив XXVII з'їзд КПРС, на підставі узагальнення історичного досвіду і багатогранної практики по праву констатується, що соціалізм — це суспільство, в якому була *«усунена національна нерівноправність, встановлена фактична і юридична рівність, дружба і братерство усіх народів і національностей . . .»*¹

Розвиток світового соціалізму в усьому розсязі підтвердив слова засновників нашого революційного вчення, які вони висловили як програмну вимогу ще у **«Маніфесті Комуністичної партії»**: *«В тій же мірі, в якій буде знищена експлуатація одного індивідуума іншим, буде знищена і експлуатація одної нації іншою. Разом з антагонізмом класів всередині націй усунеться і вороже ставлення націй між собою»*.²

Відносини між народами в умовах соціалізму ґрунтуються на засадах соціалістичного інтернаціоналізму, тобто на принципах рівноправності, взаємодопомоги і товариської співпраці. Із соціалізмом несумісна будь-яка дискримінація народів і національностей та людей із-за їх національної приналежності.

Усі ці історичні факти переконливо підтверджує і вирішення національного питання в Чехословаччині на соціалістичному етапі розвитку нашого суспільства. Українська національна меншість в ЧССР здійснила на протязі понад чотирьох десятиліть величезний крок вперед, переконала свою вікову господарсько-соціальну, політичну і культурну відсталість та почала жити свідомим і багатим життям. Її успіхи, досягнуті в період соціалізму, дуже наочно документують велику життєздатність марксистсько-ленінського вчення та надихаючу силу пролетарського соціалістичного інтернаціоналізму.

ОСНОВНІ СТАТИСТИЧНІ ДАНІ

Українська національна меншість представляє одну з чотирьох національностей, що живуть в ЧССР. Її загальний кількісний розвиток документує наступна таблиця:

Населення української національності за переписом у 1930—1980 рр.³

Рік перепису										
	1930	в %	1950	в %	1960	в %	1970	в %	1980	в %
українці	118 440	0,8	67 615	0,6	54 984	0,4	48 753	0,3	47 121	0,3
росіяни							9 897	0,1	7 461	0,1

Більшість українського населення живе в ССР, хоча й значна частина і в ЧСР.

Кількість українського населення в ЧСР і ССР:⁴

Рік перепису						
національність	1961	в %	1970	в %	1980	в %
ЧСР						
українці	19 549	0,2	9 794	0,1	10 271	0,1
росіяни			6 619	0,1	5 051	0,1
ССР						
українці	35 435	0,8	38 950	0,9	36 850	0,7
росіяни			3 278	0,1	2 410	0,1

Наведені дані вказують, що на території Чеської Соціалістичної Республіки живе значна частина українського населення: в 1961 році — 35,6 % від загальної кількості, в 1970 р. — 20,1 %, а в 1980 р. — 21,8 %.

Українці живуть в ЧСР цілком розсіяно, хоча їх найбільша кількість проживає в округах Карлові Вари, Хомутов, Ліберець, Мост, Острава та в столиці ЧССР Празі. За переписом населення в 1980 році концентрація жителів української національності в окремих краях була наступною: Північно-Чеський край — 2924, Західно-Чеський — 1457, Прага — 1289, Північно-Моравський — 1240, Східно-Чеський — 1123, Середньо-Чеський — 1021, Південно-Моравський — 797, Південно-Чеський — 420.⁵ Більшість українців, що живуть в ЧСР, переселилась туди після 1945 року. Із-за незвичайно несприятливих економічних умов вдома вони шукали кращого життя у промислово розвинених областях Чехії. Активно брали участь у заселенні прикордонної смуги. Міграція українського населення до чеських країв відносно інтенсивно здійснювалась і в період побудови соціалізму. Трудящі української національності таким способом активно брали участь у розвитку промислового виробництва, побудові нових заводів, добуванні вугілля та ін. Само собою зрозуміло, що в іншомовному оточенні, в умовах розсіяння українці відносно швидко засвоювали чеську мову, культурні звичаї і т. д., і поступово прямо спливались з новим середовищем. Процес асиміляції тут став природним результатом суспільно-економічного та культурного розвитку.

На Словаччині цілком більшість (96,3 %) українського населення концентровано живе у Східно-Словацькому краї, переважно у північно-східних округах, які безпосередньо межують з Польською Народною Республікою та Союзом Радянських Соціалістичних Республік.

Стан населення української національності у Східно-Словацькому краї за округами:⁶

О к р у г	в абсолютних цифрах	у відносних цифрах
Бардіїв	4 429	6,1
Гуменне	17 141	16,2
Кошиці-місто	1 700	0,8
Кошиці-околиця	84	0,1
Михалівці	310	0,3
Попрад	186	0,1
Пряшів	2 171	1,2
Рожнява	56	0,1
Списька Нова Весь	172	0,1
Стара Любовня	2 324	5,5
Свидник	6 367	15,4
Требишів	211	0,2
Воронів	332	0,5
Східно-Словацький край	35 485	2,5

За станом перепису населення в 1980 році у Східно-Словацькому краї нараховувалось 137 сіл з 10 % громадян української національності та 53 — з понад 50 %. Кожному, хто ближче знає область заселення українською національністю, відомо, що це фактичне національне перемішання людей поки що здалека не є таким великим. Це скоріше наслідок того, що в багатьох українських селах значна частина населення вважає, що належить до іншої національності, не української. Це результат складного історичного розвитку, недостатнього рівня або ж відсутності української самосвідомості, небажання належати до української національності і т. п. Про причини цього стану детальніше буде мова далі. Тут передусім потрібно шукати і причини значного зниження кількості населення української національності, що документують і наведені підсумки з перепису населення. Притім потрібно підкреслити, що округи з концентрацією українського населення визначаються сприятливим розвитком популяції і високим природним приростом населення. Конкретний аналіз результатів перепису населення в 1980 році вказує, що у більшості українських сіл більш, ніж половина населення не вважається приналежною до української національності. Для підтвердження цього факту наведемо по десять сіл з Бардіївського, Гуменського і Свидницького округів.⁷

Частка населення української національності від загальної кількості населення:

Бардіївський округ		Гуменський округ		Свидницький округ	
Село	%	Село	%	Село	%
Андрійова	42,0	Чертижне	40,9	Белеївці	20,5
Цигелка	25,8	Гостовиці	15,4	Бодружал	15,7
Фрічка	27,4	Грабова Розтока	12,7	Брусниця	11,1
Липова	37,5	Ковбасув	10,7	Юркова Воля	37,5
Лівов	51,0	Колониця	11,6	Кружльова	21,2
Луків	15,8	Нова Седлиця	37,2	Маківці	10,1
Н. Полянка	14,0	Радвань н/Л	21,0	Н. Писана	38,0
Н. Тварожець	10,5	Рокитів	26,2	Ольшавка	26,6
Ряшів	14,8	Улич	11,7	Прикра	10,4
В. Полянка	55,4	Збой	16,8	В. Орлик	34,0

Переважна більшість населення у цих (але і в інших, яких тут не наводимо) селах мовою, культурою, звичаями фактично належить до української національності, хоча формально не вва-

жається приналежною до неї. В цьому випадку важко говорити про природну асиміляцію, оскільки ці люди і надалі в конкретному щоденному житті фактично зберігають атрибути українського національного життя. Це одне з протиріч, що характеризують розвиток українського національного питання в Чехословаччині в період побудови соціалізму.

ВИХІДНИЙ БАЗИС

Перемога робітничого класу над буржуазією в Лютому 1948 року означала встановлення диктатури пролетаріату і остаточний вступ Чехословаччини на шлях побудови соціалізму. Тому Лютий 1948 року назавжди залишиться великою революційною віхою в історичному розвитку наших народів і національностей. Генеральну лінію побудови основ соціалізму в Чехословаччині всестороннє розпрацював і обґрунтував IX з'їзд Комуністичної партії Чехословаччини в 1949 році. Ця лінія далі була конкретизована і збагачена в рішеннях наступних з'їздів, партійних конференцій і засідань ЦК КПЧ і в своєму комплексі принесла визначні результати.

Органічною складовою частиною програми побудови соціалізму було і поступове вирішення національного питання в дусі марксистсько-ленінської теорії. Національне питання в Чехословаччині в цьому періоді представляло відносно складний комплекс проблем. Конструктивний характер в цьому мали чехословацькі відносини, тому що від взаємного влаштування відносин між чехами і словаками як двома народами залежало саме існування чехословацької держави. Сформування цих відносин на рівноправному фундаменті в дусі справедливості вимагало передусім подолання віковійної господарсько-соціальної, культурної і політичної відсталості Словаччини і поступового її підйому на рівень розвинутих чеських областей. Соціалізм зрівнює не тільки народи, але і національності, він не допускає ніякої національної дискримінації і нерівності. Тому партія і держава в концепції соціалістичного вирішення національного питання значну увагу звертали і проблематиці положення національностей — угорської, української, польської і німецької. Українське питання творило частковий аспект загальної національної проблематики в Чехословаччині і рівнем її вирішення в багатьох відношеннях було детерміноване.

Перехід до побудови основ соціалізму, обмеження і поступова ліквідація капіталістичних суспільних відносин і з ними поєданого гніту та експлуатації, розвиток соціалістичного способу виробництва, зміцнення керівної ролі робітничого класу і марксистсько-ленінської партії, поширення марксистсько-ленінської ідеології, виховання трудящих в дусі соціалістичного патріотизму і пролетарського інтернаціоналізму — це все разом створювало дуже сприятливі умови для соціалістичного влаштування національних відносин. Правда, треба бачити і те, що на етапі побудови основ соціалізму існували і деякі негативні явища і процеси, які затруднювали і ускладнювали послідовне вирішення національного питання в дусі принципів марксизму-ленінізму. Певною слабкістю національної політики Комуністичної партії Чехословаччини в цьому часі був її «еконізм», надмірне переоцінення її господарських аспектів, віра в їх автоматичний вплив на інші сфери, а в результаті того велике недооцінення політичної і державно-правової сторінок національних відносин. Негативний вплив на соціалістичне вирішення національного питання мала кампанія проти так званого словацького буржуазного націоналізму, в результаті якої провідні функціонери V підпільного керівництва КПС К. Шмідке, Г. Гусак і Л. Новомеський були на довгий час виключені з політичного та й з громадянського життя. В кінці 50-х — на початку 60-х років в національній політиці КПЧ в результаті неправильних та адміністративних методів А. Новотного сильно почав запроваджуватися суб'єктивізм і волюнтаризм, які досить виразно деформували рівноправні відносини між нашими народами і національностями. Це проявилось головним чином у виразному обмеженні правомочності словацьких національних органів, у нечуттєвому відношенні до законних національних потреб, до абсолютизації процесу зближення, в наростанні національного недовір'я і тому подібне. Наведені факти впливали не тільки на вирішення словацького питання, але в тій чи іншій мірі мали вплив і на розвиток та становище національних меншостей. Вирішення «меншинової» проблематики на початку нашого соціалістичного шляху у багатьох напрямках ще мало сліди її складного і повного протиріччя розвитку з попередніх періодів.⁸

Хоча в національній політиці Комуністичної партії Чехословаччини в період побудови основ соціалізму проявилось багато недоліків і слабих місць, нам це ніяк не дає права розглядати сферу національних відносин цього періоду у чорних фарбах. Історичні факти однозначно свідчать про

те, що вже в цьому періоді був зроблений великий і вирішальний крок до піднесення словацького народу і національностей Чехословаччини, до їх повного зрівноправнення.

Хоча вага українського питання в загальній структурі національних відносин в Чехословаччині не була і не є великою, його вирішення було відносно дуже складним. Складність українського питання була детермінована як соціально-економічними, так і особливими національно-етнічними факторами.

Найбільшою, а одночасно і найважчою проблемою українського питання на початку соціалістичного етапу його розвитку була величезна відсталість української національності в усіх областях її життя. «Спадщина минулого» творила брилу, без усунення якої не був можливий швидкий крок на шляху до соціалізму.

Українська національність на протязі сторіч розвивалася в надзвичайно несприятливих умовах і обставинах. Панівні кола Австро-Угорщини, буржуазної Чехословацької Республіки і так званого словацького штату здійснювали у відношенні до української національності політику зростаючого соціального і національного гніту. Безпосереднім наслідком цієї політики був особливо низький рівень розвитку виробничих сил і велика соціально-господарська відсталість. Модерна капіталістична промисловість в областях, заселених українським населенням, майже не існувала і не розвивалась. Про рівень промислового розвитку цих округів дуже переконливо говорять дані про зайнятість у промисловості.

У наведених восьми округах в промисловості працювало разом 814 осіб, що представляло лише 0,48 % від загальної кількості населення. Тут знаходилося тільки одне підприємство, де працювало понад 100 людей. Це був завод по виробництву скла у Кружльовській Гуті в Бардіївському окрузі. Але явну більшість його працівників творили громадяни словацької національності. Промисловість тут представляла тільки невелика кількість дрібних заводів, пов'язаних з добуванням і спрацюванням дерева (пилорами, виробництво дерев'яного вугілля), і дрібні спиртгорілчані заводи.

Дуже відсталим було і сільське господарство, яке було головним джерелом прожиття українського населення. Природні умови (гірський і підгірський характер округів, низька доброякісність ґрунту) не створювали сприятливих умов для інтенсивного розвитку сільського господарства. До цих несприятливих природних умов приєднувались і несприятливі соціально-економічні фактори: велика роздрібленість ґрунту, технічна відсталість та інше. Із загальної кількості 25 719 господарств у слідуваних округах господарства до 10 гектарів творили 95,43 %, а до п'ять гектарів — 59,86 %. Із сільськогосподарської техніки переважали плуги і борони, тягані кінським запрягом. В 1947 році в Межилабірському, Снинському і Свидницькому округах не було жодного трактора, жодного електромотора, сівалки, картоплесаджалки, снопов'язалки, картоплезбиральної машини.¹⁰ Така матеріально-технічна база зумовлювала низький рівень господарства, дуже низькі врожаї, які у густосіяних зернових досягали 7—9 центнерів з гектара.

Низький рівень розвитку виробничих сил, велика господарська відсталість вирішальною мірою детермінували і дуже низький життєвий рівень, який у переважній більшості українського населення в умовах капіталістичного суспільства характеризувала соціальна біда, голод, масова еміграція, екзекуції, хвороби, культурна відсталість і т. д. Ясні факти про соціальні умови, в яких жило українське населення, містить промова Ф. Зупки в парламенті 17 березня 1938 року. В ній виступаючий характеризував ситуацію в селі Габура на основі здійсненого дослідження. «В січні 1938 року було досліджено 30 газдівств. Загальна заборгованість досягає 156 075 крон. Екзекуція за останні три роки відбулась в 24 газдівствах 199 разів. 212 осіб живе в 30 кімнатах, де є 47 ліжок. На одну кімнату приходить 7 осіб. Це чотири і пів-особи на одне ліжко. М'ясо тут їдять раз, а декотрі два рази на рік: на Великдень і на Різдва. З 212 осіб лише четверо їли помаранчі, і то під час військової служби або в Америці чи Бельгії. З 30 сімей чотири умивається милом, і то лише в неділю. Зубну щітку взагалі не бачили, тим більше зубну пасту. Газети не читають, книги лише мало. Не знають, що таке кіно і театр. До хворих лікаря не кличуть, лише в декотрих випадках, коли вже вмирають».¹¹ Подібна ситуація була у більшості українських сіл. Габура в цьому відношенні не була ніяким винятком. Українське населення страждало більше від відсутності капіталізму, ніж від його розвитку.

В результаті воєнних подій округи з українським населенням понесли величезні шкоди, а їх і так дуже низький соціально-господарський рівень виразно посунувся дозад. Свидницький, Стропківський, Межилабірський, Снинський округи були в ході війни найбільш знищені і пошко-

Округи	Промисловість											Загальна кількість населення	у %											
	тірнеча	цукрарна	спиртодистильована	пивоварна	борошномельна	харчова	залізо- та металургічна	електростанції	газові заводи	пилорами	деревобробна			целюзна	хімічна	кам'янодобувна та керамічна	склярска	текстильна	швейна	шкіряна	друківна	друківна	волокниста	разом
Борщів	—	—	23	—	2	9	—	6	—	72	—	12	—	117	—	—	—	—	—	—	—	269	39 316	0,68
Городищенський	—	—	5	—	9	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	14	20 639	0,06
Городищенський	—	—	23	—	4	—	—	—	89	9	—	—	25	—	—	—	—	—	—	—	—	150	24 264	0,62
Меджибізький	5	—	2	—	—	—	—	—	12	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	19	19 485	0,09
Сніжнянський	—	—	3	—	—	—	—	—	56	—	—	—	8	—	—	—	—	—	—	—	—	67	30 184	0,22
С. Любівський	—	—	6	—	—	—	—	—	166	—	—	—	32	—	—	—	—	—	—	—	—	208	22 845	0,91
Стрипський	—	—	8	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	8	15 169	0,05
Свидвицький	—	—	4	—	—	—	—	—	75	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	79	14 096	0,56
Разом:	5	—	74	—	15	9	—	6	—	470	9	12	65	117	—	—	—	—	—	—	—	814	166 513	0,48

джені. У Свидницькому окрузі повністю було знищених 860 будинків, у Стропківському — 1575, Межилабірському — 1104, Снинському — 686.¹² Величезних шкод зазнав сільськогосподарський маєток населення.

Низькому рівневі виробничих сил і недорозвитку капіталістичних суспільних відносин відповідала й відстаła соціально-класова структура української національності. Українська національність мала по суті сільськогосподарський характер, а її визначаючим елементом було селянство, сільська біднота. Промисловий пролетаріат і буржуазія в її соціально-класовому складі майже була відсутньою. В містах український елемент був представлений слабо. Інтелекцію репрезентували головним чином священики і вчителі, технічної інтелекції майже не було.

Дуже несприятлива соціально-економічна, політична і культурна ситуація, в якій в умовах капіталізму українське населення жило, сильно гальмувала і його національний розвиток, процес його формування в модерне національно-етнічне ціле, в національну колективність, відповідаючи капіталістичній стадії розвитку суспільства. В результаті несприятливих історичних обставин українці в умовах капіталізму не зуміли сформуватися в модерну національність і в період побудови основ соціалізму вступили з цілим рядом недорішених питань, які для їх національного розвитку мали ключове значення. На це певний вплив мала і та обставина, що українці на Східній Словаччині по цілі століття розвивалися відділено і поза державними рамками від головної маси українського народу.

Про недокінченість і недоконституювання українців в модерну національність свідчить те, що до соціалізму вони вступили без правильного народного поменування, без вирішення питання літературної мови, без розвинутої української національної свідомості і т. п. З погляду національного прямування недорішення названих питань мало ключове значення, оскільки це вирішальною мірою детермінувало дальший політичний і культурний напрям українців.

Такою в загальних рисах була соціально-економічна і національно-культурна база, з якої почало виходити соціальне вирішення українського національного питання. Як видно, «стартовальна площа» для соціалістичного розлету була відстаючою і дуже обмеженою.

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК ПІСЛЯ 1948 РОКУ

Комуністична партія Чехословаччини, як керівна сила в нашому суспільстві і головний гарант соціалістичної побудови, велике значення звертала на вирішення національного питання. В згоді з ленінською концепцією і багатим досвідом Комуністичної партії Радянського Союзу першочергового значення надавала вирішенню соціально-економічних питань, подоланню господарської відсталості, тому що тільки цим шляхом можна було здолати наслідки національного гніту і гарантувати фактичну рівноправність народів і національностей. Головним способом вирішення цього питання вважала індустріалізацію Словаччини і колективізацію сільського господарства.

В рамках загальної індустріалізації Словаччини велика увага зверталась до розвитку промисловості Східної Словаччини, яка належала до найвідсталіших областей. Перші кроки в цьому відношенні здійснились вже в першій п'ятирічці, на протязі якої промислове виробництво в Пряшівському краї зросло на 255,3 %. Але розвиток промисловості не був достатньо пропорційно розміщений, майже не торкався північно-східних округів: Свидника, Стропкова і Межилабірців, де проживала велика частина українського населення. Навіть проект другої п'ятирічки (1956—1960 рр.) не вносив у цьому відношенні принципіальної зміни. Тому в процесі всенародної і загальної дискусії до проекту другого п'ятирічного плану розвитку народного господарства на його адресу було подано багато критичних зауважень як на рівні первинних партійних організацій, так і окружних і крайових комітетів Комуністичної партії Словаччини та й самої загальнодержавної конференції Комуністичної партії Чехословаччини в 1956 році. Ця конференція вийшла назустріч вимогам трудящих та партійних органів і у напрямках другого п'ятирічного плану намітила наступне завдання: *«Підвищену увагу звертати розвитку Східної Словаччини. Швидшим розвитком промислового і сільськогосподарського виробництва на Східній Словаччині, передусім у Пряшівському краї, підняти господарський рівень цієї області на рівень інших словацьких країв. Розпрацювати перспективний план розвитку Східної Словаччини, зокрема Свидницького, Стропківського і Межилабірського округів»*.¹³

І хоча це завдання в цілковому розсязі не було виконане, оскільки перспективний план розвитку

Східної Словаччини, Свидницького, Стропківського і Межилабірського округів (ці округи в результаті територіальної реорганізації в 1960 році перестали існувати) не був випрацюваний, все ж таки постанови загальнодержавної конференції в 1956 році виразно прискорили процес індустріалізації на Східній Словаччині і в її північно-східних округах.¹⁴ Було збудовано цілий ряд промислових підприємств: завод по виробництву капронового волокна в Гуменному (нині «Хемлон»), «Скруткаренъ» у Старій Любовні, Швейна фабрика у Свиднику, «Тесла» в Стропкові, Заводи по виробництву транспортного устаткування у Межилабірцях (нині «Вигорлат»), Заводи 29 серпня в Бардієві (нині «ЯС»), а ще скоріше, в першій п'ятирічці, почалась побудова великого машинобудівного заводу у Сніні («Вигорлат»). Для економічного розвитку Східної Словаччини велике значення мали рішення XI з'їзду КПЧ при побудові нової металургійної бази на Східній Словаччині. У побудові Східнословачького металургійного комбінату активну участь брали і трудящі української національності. Сьогодні тут працює 25 тисяч людей, приблизно такою ж була загальна зайнятість на Східній Словаччині в 1945 році. Від визволення до 1960 року на Східній Словаччині було збудовано понад 55 нових промислових заводів. Участь краю у загальнодержавному промисловому виробництві зросла майже з 1 % в 1945 році на 3,3 %.

Швидкий розвиток промисловості на Східній Словаччині означав основний оборот в житті цього краю і викликав глибокі зміни у всіх областях життя. Край поступово втрачав переважно аграрний характер і мінявся на важливу промислову базу республіки. Розвиток промислового виробництва спричинив ріст зайнятості і зумовив систематичне зростання життєвого і культурного рівня населення. Назавжди з нашого життя відійшли в минуле такі явища як соціальна біда, безробіття, еміграція і т. п., які були супровідними рисами в умовах капіталізму.

Високі темпи господарського розвитку характеризували Східну Словаччину і в наступному етапі. Промислове виробництво у Східно-Словацькому краї зросло за 1961—71 рр. на 276,6 %. За той самий період об'єм промислового виробництва зріс у Бардіївському окрузі на 205,8 %, у Свидницькому окрузі на 234 %, у Гуменському на 399,3 %, а в Старолібовнянському на 455 %.¹⁵

На підставі рішень Уряду ЧССР № 1105/61 і № 378/62 та рішення Президії Словацької національної ради № 228/61 почалось вирішення питання Улицько-Ублянської долини, яка належала до найвідсталіших в республіці. В Уличі було збудовано завод «Тварона» на спрацювання деревини, а в Ублі піднялась будівля фабрики «Гомбікаренъ», де працює знайшло понад 450 людей. Були прийняті міри для розвитку сільського господарства, охорони здоров'я і т. д.

До надзвичайно успішних періодів в історії соціалістичної побудови у нас безумовно належить етап побудови розвиненого соціалістичного суспільства. Генеральну лінію побудови розвиненого соціалістичного суспільства в ЧССР випрацював XIV з'їзд КПЧ в 1971 році, XV, XVI і XVII з'їзди КПЧ цю лінію далі розвинули і сконкретизували. В її реалізації трудящі Східно-Словацького краю досягли визначних результатів.

Промислове виробництво в краї зросло за 1970—1985 роки індексом 256 %, а доля краю на загальнодержавному промисловому виробництві досягла 6,7 %. За той самий період промислове виробництво зросло у Бардіївському окрузі на 287,9 %, в Гуменському окрузі на 359,6 %, в Старолібовнянському окрузі на 310,2 %, а в Свидницькому окрузі на 298,3 %.¹⁶

Східно-Словацький край змінився на розвинуту промислову область. Промислове виробництво зросло в порівнянні з 1948 роком в 38,5 рази. В 1984 році доля краю у виробництві заліза в ЧССР представляла 32,1 %, сталі 26,1 %, одягу з тканин і нетканого матеріалу 25,6 %, панчохових виробів 32,0 %, хімічних волокон 34 %, роботів і маніпуляторів 16,5 %, товарних вагонів 65 % та автоматичних пральних машин 93,6 %.¹⁷

В процеси побудови соціалізму глибокого революційного переродження зазнало і сільське господарство, з яким життєво була пов'язана переважна більшість українського населення. Реалізація Ленінського кооперативного плану уможливила від фундаменту змінити життєві умови трудящих селян. З групи приватних власників і дрібних виробників, свідомість яких часто не виходила за межі їх господарства, або ж села, селяни поступово змінилися на клас соціалістичних великовиробників з використанням сучасної техніки і агробіології і активним включенням до справ господарства, громадського і державного життя. Зміна технічної бази сприяла декількаразовому підвищенню продуктивності праці і погектарних врожаїв, а таким чином і життєвого й культурного рівня та цілого способу життя артільних хліборобів. Замість тисяч дрібних господарств в краї в 1984 році працювало 212 одиниць сільськогосподарських артелів із середньою площею 2312 гектарів і 19 державних маєтків із середньою площею землі 6046 гектарів.¹⁸

Глибину економічних змін і революційного переродження української національності у доте-перішньому соціалістичному розвитку найкраще відображає приналежність її економічно актив-них членів до господарських галузей.

Українське економічно активне населення у Східно-Словацькому краї за приналежністю до господарських галузей.¹⁹

Галузі	в абсолютних цифрах	у відносних цифрах
Сільське господарство і лісгосподарство	4319	23,11
Промисловість	5065	27,10
Будівельна справа	1686	9,20
Транспорт і зв'язок	826	4,42
Послуги	4812	25,75
Інші і не виявлені	1978	10,58

Поки до визволення нашої країни славною Радянською Армією біля 90 % українського насе-лення життєво було пов'язаних з сільським господарством і лісгосподарством, то сьогодні головною господарською галуззю стала промисловість. Значно представлена галузь послуг і будівель-ництво.

Великі революційні зміни в житті української національності в концентрованій формі демон-струє і її нова соціалістична соціально-класова структура.

Приналежність економічно активного українського населення до окремих суспільних груп²⁰ (Східно-Словацький край на підставі перепису населення в 1980 році):

Суспільна група	в абсолютних цифрах	у відносних цифрах
Робітники у сільському господарстві	1161	6,22
Інші робітники	6303	33,73
Службовці	8948	47,88
Члени ЄСГА	2179	11,66
Члени народних виробничих кооперативів	67	0,36
Інші не виявлені	27	0,14

Поки в умовах капіталізму промисловий пролетаріат в соціально-класовій структурі україн-ської національності був представлений лише незначно, в процесі соціалістичної побудови сфор-мувався і багаторазово зріс молодий робітничий клас. Поступово він став керівною силою і голов-ним носієм національних та інтернаціональних інтересів української національності.

Корінні зміни відбулися і серед селянства, яке кількісно виразно зменшилось, але якісно зміни-ло свій соціально-класовий характер. З верстви дрібнобуржуазії воно в результаті соціальних змін змінилося на соціалістичний клас артільних хліборобів. Приватно господарюючі селяни фактич-но перестали існувати, або ж представлені дуже незначною кількістю.

Наведені факти вказують, що в загальній соціально-класовій структурі української національ-ності особливе місце займає група службовців. Представляє найбільшу частину української націо-нальності. До цієї категорії статистика включає передусім представників інтелігенції, одною з ха-рактерних рис якої виступає те, що її головним джерелом прожиття є переважно розумова праця.

Соціалізм, як звернемо увагу далі, справді широко відкрив двері для освіти і трудящим української національності. А тому в період соціалістичної побудови сформувалася значна група інтелігенції. Але самий факт, що кількість цієї групи перевищує всі інші і що в порівнянні з обидвома народами та іншими національностями вона найбільше представлена, вимагає певного пояснення.²¹

Динамічний і постійний ріст народного господарства зумовлював і швидке зростання життєвого рівня найширших мас трудящих. Весь минулий розвиток однозначно підтверджує, що основним смислом політики Комуністичної партії Чехословаччини і соціалістичної держави є турбота про трудящу людину, про її благо. В процесі соціалістичної побудови до невпізнання змінились житлові умови людей. За понад сорок років від визволення на Східній Словаччині було збудовано більш, ніж 80 % житлового фонду. З наших сіл і міст назавжди зникли тимчасові житла і халупки, а їх повністю замінили нові будинки і комфортні квартири. Грошові доходи населення від проведення грошової реформи в 1953 році до 1983 року зросли понад вісім разів. Виразні зміни настали у піклуванні про здоров'я людей. Після визволення на всій Східній Словаччині працювало лише 183 лікарі, один лікар припадав приблизно на 5 тисяч душ населення. В 1984 році у Східно-Словацькому краї вже нараховувалось 4269 лікарів, тобто один лікар на майже 300 людей, що є менше, ніж у ФРН, Швеції, Італії та інших розвинутих країнах.²² Фактів, що характеризують розвиток життєвого рівня, можна навести велику кількість. На цьому місці вистачить підкреслити, що життєвий рівень усіх трудящих, незалежно від їх національної приналежності, характеризується високим стандартом, який не можна порівняти з недалеким минулим, та високим ступенем забезпечення соціальних гарантій. В цьому всьому свій безпосередній вираз знаходить глибокий гуманізм соціалістичного суспільства.

ПОЛІТИЧНА І ПРАВОВА РІВНОПРАВНІСТЬ

Невід'ємною складовою частиною соціалістичного вирішення національного питання КПЧ і наша соціалістична держава вважали і вважають забезпечення політичної і правової рівноправності народів і національностей. На тісний взаємозв'язок господарського і політичного вирішення національного питання звертав увагу вже В. І. Ленін в полеміці з «імперіалістичними економістами», які недооцінювали та ігнорували цей важливий аспект національних відносин.

«Господарський перелом, — пише В. І. Ленін, — створює необхідні передумови для ліквідації всякої форми політичного гніту . . . Його не можна усунути без господарського перелому. Це безперечно. Але обмежитися тим — означає упадати у смішний і убогий імперіалістичний 'економізм'.

*Потрібно здійснити рівноправність народів: проголосити, формувати і здійснити рівні 'права' для усіх народів».*²³

В соціалістичному суспільстві процес забезпечення політичної і правової рівноправності реалізується по суті в двох напрямках. На одному боці забезпечуються рівні права для усіх громадян держави, незалежно від їх національної приналежності, а на боці другому — рівні права надаються народам і національностям як соціально-етнічним одиницям.

Наше соціалістичне суспільство від самого початку свого існування проklamовало і запроваджувало в життя рівні права для усіх громадян, незалежно від їх національності. Цей високо демократичний принцип містила в собі Конституція 9 травня і Конституція ЧССР 1960 року. Він є і у конституційному законі № 144/68 **«Про становище національностей в ЧССР»**. Стаття 4 цього закону передбачає право громадянина вільно вирішувати про свою національну приналежність і одночасно проголошує, що національна приналежність не може бути перешкодою при його запровадженні в суспільному житті. Цей принцип випливає із самої суті соціалізму, з його глибоко демократичного, гуманістичного та інтернаціонального характеру. В соціалістичному суспільстві становище людини не визначається її національною приналежністю, але робочо-фаховими, політично-класовими і моральними якостями, ступенем її соціальної активності. Ці основні факти підтверджує уся наша суспільна практика. Громадяни української національності активно беруть участь в управлінні і керуванні суспільством, державою, народним господарством, громадськими організаціями. Їх представники працюють в представницьких і партійних органах, трудяться в партійному і державному апараті, в армії й на інших ділянках. Прийом у школи, до праці, на державну службу не обмежується із-за їх національної приналежності.

Складніший розвиток зазначило питання надання рівних прав усім народам і національностям.

Це було крім іншого дане тим, що в партійному і державному керівництві політична і державно-правова сторінка національних відносин в загальному недооцінювалась і їх інституційно-правовому запровадженню в соціалістичному суспільстві тому й не надавалось важливішої ролі. У відношенні до національностей це знайшло своє вираження в тому, що вони довгий час не сприймалися як окремі суб'єкти. В цьому напрямі свої слабкі місця мала й Конституція 1960 року, яка в статті 25 не надавала прав національностям як соціально-етнічним одиницям, але тільки громадянам угорської, польської і української національностей, притім значно звужено, лише на освіту на рідній мові і культурний розвиток. На нові позиції вирішення цієї проблеми посунув конституційний закон № 144/68 «Про становище національностей в ЧССР», який в порівнянні з попередньою практикою означає значний крок вперед. Закон узнає національність як окреме ціле, підкреслює їх державотворний характер. Чехословацьку Соціалістичну Республіку означає як спільну державу чехів, словаків і національностей, що живуть на її території, комплексно формулює їх права. Названий конституційний закон як основна політично-правова норма відображає становище національностей в нашому соціалістичному суспільстві і визначає необхідний простір для їх вільного і безперешкодного розвитку.

В конкретній суспільно-політичній практиці йдеться лише про те, щоб українська національність повністю використовувала для свого дальшого національного розвитку ті можливості і засоби, які їй конституційний закон і наше суспільство представляє.

В процесі практичної реалізації політичної і правової рівноправності велику роль в нашому суспільстві відіграють представницькі органи, зокрема національні комітети. Громадяни української національності відповідно до своєї кількості в кожних виборах обирали своїх представників до найвищих законодавчих органів і національних комітетів усіх ступенів. Наприклад, у виборах в 1981 році у Східно-Словацькому краї з рядів української національності до місцевих національних комітетів (МНК) і міських національних комітетів (МсНК) було обрано 1623 депутати (7,9 %), до окружних національних комітетів (ОНК) — 118 (10,4 %) і до крайового національного комітету (КНК) — 13 депутатів (10,8 %). Разом 1754 депутати, тобто 8,1 %.²⁴ Подібна ситуація при виборі депутатів з рядів української національності є під час кожних виборів до органів народної влади. Добре представництво громадяни української національності мають і у виборних платних функціях і в апараті національних комітетів. Наприклад, в 1970 році в Бардіївському ОНК із 158 працівників 45 було української національності (28 %), в Гумєнському із 180 — 51 (28 %), а у Свідницькому із 158 — 65 були українці (41 %). Українці були обрані і призначені на функції: голови ОНК — 4, заступника голови ОНК — 9, голови комісії — 10 і завідуючого відділом — 28.²⁵

Комуністична партія Чехословаччина і соціалістична держава завжди прикладали і прикладають зусиль для того, щоб національні комітети як органи державного управління і влади всестороннє сприяли вирішенню усіх актуальних питань життя національності і дбали про те, щоб їх представники не були лише пасивним об'єктом їх турботи, але активними співтворцями своєї долі.

В чехословацькій політичній системі певне завдання при соціалістичному влаштуванні і розвитку національних відносин відіграють національні культурні союзи. Національні культурні союзи не виконують функцію політичних репрезентантів меншості, ані не замінюють державні органи, національні комітети і їх органи в питанні турботи про розвиток національності. Їх специфічною функцією є допомагати партійним і державним органам при розвитку виховно-освітньої праці в рамках своєї національності, піклування про розвиток культури і культурного піднесення, активно брати участь у вихованні трудящих в дусі соціалістичного патріотизму, чехословацької взаємності і пролетарського інтернаціоналізму. Від свого виникнення аж до 1971 року національні союзи на Словацьчині були складовою частиною Національного фронту, але від 1971 року перейшли до системи Міністерства культури ССР. В наших умовах названі функції від 1951 року виконує Культурний союз (спочатку спілка) українських трудящих (КСУТ). Від 1 січня 1986 року КСУТ є знову членом НФ ССР.

За майже 40 років своєї діяльності КСУТ виконав дуже заслужену працю в загальному культурному піднесенні української національності в ЧССР. Високо позитивно потрібно оцінювати його заслуги у поширенні і розвитку української самосвідомості серед трудящих, у запровадженні в життя української орієнтації, у розвитку і пропаганді української мови, розвитку народної художньої самодіяльності, заснуванні колективів НХС, поширенні української преси, літератури, організації фестивалів культури, у вихованні своїх членів і широких мас трудящих в дусі чехосло-

вацького патріотизму і соціалістичного інтернаціоналізму. Своєю працею, йому властивими формами, КСУТ виразно сприяв активізації широких мас українських трудящих і їх успішному включенню до побудови соціалістичного суспільства.

Наше соціалістичне суспільство робило і робить усе для того, щоб трудящі української національності завжди почувалися повноправними громадянами республіки. Громадяни української національності вважали ЧССР своєю рідною батьківщиною і своєю самовідданою працею активно сприяють її постійному зміцненню і всесторонньому зростанню.

НАЦІОНАЛЬНО-ЕТНІЧНИЙ ТА КУЛЬТУРНИЙ РОЗВИТОК

Важливим показником рівноправного становища і вільного розвитку української національності в ЧССР є її багате культурне життя. Комуністична партія Чехословаччини і соціалістична держава виходять з того, що без задоволення основних потреб національності в області освіти і культури не можна заспокоїливо вирішити національне питання. Адже культура є надзвичайно активним фактором кожної народної спільності. Жодний розвиток не може обійтись без інтегруючої функції культури. А тому своєю політикою вони створювали необхідні передумови для їх повної самореалізації в області культури. Вже на початку нашого соціалістичного шляху, на першому етапі культурної революції здійснилось дуже багато у напрямі розбиття монополії експлуататорів на здобутки людського духу, у напрямі демократизації культури, її наближення широким масам трудящих в смислі ленінської вимоги, що культура повинна належати людям і служити розвитку нового, соціалістичного суспільства.

Дуже важливою перешкодою швидшого культурного ходу вперед української національності в умовах народження соціалізму було недорішення цілого ряду принципіальних питань дальшого національно-етнічного розвитку. Існуючу ситуацію в цій області дуже влучно характеризував один з делегатів на крайовій конференції Комуністичної партії Словаччини в Пряшеві в 1950 році: *«П'ять років після війни, а ми не знаємо, хто ми: чи росіяни, українці або русини. Просто соромно! Між нами можемо знайти товаришів, які нам будуть твердити, що український люд не існує, що українці — це росіяни, або подібне доказувати»*.²⁶ Такий стан не було можливо далі консервувати, а тому партія приступила до принципіального рішення.

З наукового погляду не йшлося по суті про суперечку відносно національного характеру населення на Східній Словаччині. Мовою, культурою, звичаями це безперечно було українське населення. В згоді з цим науковим висновком окрему резолюцію про українське питання прийняв V конгрес Комуністичного Інтернаціоналу в 1924 році. В дусі цієї резолюції свою політику почала здійснювати і КПЧ, а в гострій боротьбі проти соціального і національного гноблення трудящих Закарпатської України їй вдалось добитися української орієнтації ще в умовах першої республіки. Приєднанням Закарпатської України до Української РСР в 1945 році цей процес досяг своєї кульмінації і завершення.

Трохи інакше ця ситуація розвивалась на Східній Словаччині. Тут вплив КПЧ на широкі маси трудящих не був таким сильним як на Закарпатській Україні. І український народноформуючий процес об'єктивно нітрохи не досяг такої сили і інтенсивності як на Закарпатській Україні. У переважній більшості населення не сформувалась і була відсутньою українська самосвідомість. Воно й надалі вважалось русинами, руснаками. Хоча ці назви у фаховій літературі розглядаються як синоніми назви українець, як її архаїчна форма, маси цей факт не усвідомлювали. Значну роль у консервуванні цього стану відіграла і греко-католицька церква, яка однозначно стала на позицію русинізму, ба навіть була носієм концепції, що русини — це четверта і самостійна вітка східних слов'ян. Національній дезорієнтації українського населення сприяли і буржуазією штучно підтримувані і поширювані суперечки про те, хто властиво живе на Східній Словаччині: чи росіяни, великоросіяни, карпатські росіяни, українці, русини, руснаки і т. д. В результаті цього та й впливу інших факторів аж до 50-х років самопізнання широких мас українського населення не дійшло до правильного висновку.

З питанням самопізнання тісно було пов'язане й питання спільної літературної мови. Із-за відсутності української національної свідомості, української національної орієнтації літературна форма української мови на Східній Словаччині крім малих винятків не вживалась і не розвивалась. Як головний комунікаційний засіб (навчальна мова в школах, преса, література і т. п.) ви-

ступала російська мова або «язичіє», штучна мішанина російської і церковнослов'янської мов та місцевих діалектів.

Залишатись довгий час в такому стані було політично нерентабельно, а тому органи Крайового комітету Комуністичної партії Словащини в Пряшеві і Центральний комітет КПС у Братиславі прийняли на початку 50-х років визначні рішення про перехід на українську орієнтацію, про введення української мови як навчальної в школах, про її вживання в пресі, радіо, театрі та інших областях громадського життя. За рішенням партійних органів виникла Культурна спілка українських трудящих, яка в результаті культурно-виховної і освітньої діяльності серед населення мала виразною мірою сприяти запровадженню нової орієнтації.

Перехід на українську орієнтацію був об'єктивно зумовлений та історично необхідний. Його правильність підтвердив дальший розвиток та результати, які вже при дотеперішньому вирішенні українського національного питання досяглися. Тому немає ніяких підстав сумніватися в обгрунтованості цього переходу і правильності тодішніх партійних рішень.

Прийняті рішення об'єктивно прискорили процес національної консолідації і «національного відродження» української національності і посунули її формування в модерне національно-етнічне ціле до завершальної фази. Це завдання не належить до «історичної компетенції» соціалізму, її вирішення творить складову частину історичного покликання капіталізму. Але в зв'язку з тим, що капіталізм своє покликання у відношенні до української національності не виконав, це був змушений за нього здійснити соціалізм, хоча й цей процес не творив його іманентну властивість. Прийняті рішення стали виходом і базою для розвитку і зміцнення української самосвідомості, для розвитку і використання української мови, для зв'язку широким мас трудящих з багатотою українською культурою. Назавжди закінчилась національна дезорієнтація населення і лишні суперечки про його національний характер. Дуже позитивну роль в цьому «народотворному процесі» відіграло рішення Бюро ЦК КПС **«Про покращання політико-виховної роботи серед українського населення в Чехословаччині»** з грудня 1955 року.

Рішення в згоді з об'єктивною дійсністю правильно констатувало, що процес народного відродження української національності відбувається повільно, що повністю не використовуються ті можливості, які йому молоде соціалістичне суспільство в Чехословаччині представляє. Головним бар'єром воно вважало низьку національну свідомість, а в зв'язку з тим ухвалило завдання: *«Прискорити цей процес — означає підняти національну свідомість українських трудящих, викликати в них законну гордість за свою приналежність до великого українського народу, гордість за свою рідну мову, за свої багаті революційні і культурні традиції і одночасно виховувати в них любов до своєї рідної країни, до народно-демократичної Чехословацької Республіки»*.²⁷

Перехід на українську орієнтацію прискорив культурний хід вперед української національності створив необхідні передумови і для успішного розвитку окремих областей культурного життя.

Досягнуті результати в цій області потрібно розглядати як дуже важливі, тим більше, що вони були досягнуті за дуже короткий історичний період, практично на протязі понад трьох десятиліть. А з історії знаємо, що процес формування новітніх народів тривав набагато довше, охоплював цілі століття.

Правда, перехід на українську орієнтацію супроводився цілим рядом надоліків і слабостей, які його велике історичне значення до певної міри ослабили. Вже сам характер рішення вимагав, щоб цей перехід здійснювався поступово, в більшому проміжку часу, щоб був добре підготовлений з ідейно-політичного, матеріального і кадрового боків. В реалізаційному відношенні цей перехід у багатьох випадках мав навпаки форму одноразового адміністративного акту, який раптово перервав історичну послідовність, характер кампанії і т. п. В цій ситуації широкі маси не могли порозуміти, чому «з дня на день» русини стали українцями. У способі і формах переходу на нову українську орієнтацію потрібно шукати більше джерел і протиріч, які характеризують дальший розвиток українського питання (відхилення української орієнтації і небажання мати українську національність значної кількості населення, дуже виразне зниження кількості українських шкіл і т. д.). До цих негативних явищ переходу прибували і дальші фактори, які безпосередньо від нього не залежали, але часово і змістовно знаходились з ним в тій чи іншій мірі в кореляції і виразно діяли проти нової лінії. Історичний досвід мас з «українським напрямом» був до того часу переважно негативний. В умовах першої республіки цей напрям представляли представники української білогвардійської еміграції, які в бандах Петлюри, Скоропадського та інших воювали проти

молодої Радянської влади, а після поразки опинилися в буржуазній Чехословаччині, яка їм надавала значної допомоги і підтримки. У тісному зв'язку з ними співпрацювали і «домашні» націоналістичні елементи, на чолі яких стояв А. Волошин і які несуть свою долю вини за розбиття в 1938—1939 роках республіки. Дуже негативні сліди у свідомості українського населення на Східній Словаччині залишила діяльність реакційних українських сил, які виступали на боці фашистської Німеччини («СС Галичина», бандерівці і т. д.). Передусім дії так званої української повстанської армії (УПА), яка в 1945 році оперувала в сусідній Польщі і мала безпосередні контакти і на Східній Словаччині, залишила дуже негативні наслідки. Певний вплив на розвиток національної орієнтації широких мас населення мала і внутрішня реакція, словацькі націоналістичні елементи і представники демократичної партії, які після війни інтенсивно розповсюджували погляди про те, що хто буде писати собі українську національність, того насилу вивезуть на Україну і т. п. Негативно вплинула на національну орієнтацію населення і адміністративна ліквідація греко-католицької церкви в 1950 році. Дальший розвиток вказав, що ті, хто не прийняв православної віри, як правило не одобрював ані української орієнтації, а з допомогою католицизму приєднався до словацької національності.

Вплив наведених і деяких дальших факторів створив своєрідний симбіоз, який виразно позначив процес національно-етнічного розвитку українського населення в Чехословаччині в дальшому періоді.

Соціалістичне суспільство створило і постійно розвиває умови, щоб кожний громадянин міг рівноправно і активно брати участь у розвитку культури, яка є невід'ємною складовою частиною нового, соціалістичного способу життя. Повністю це відноситься і до української національності, яка завдяки правильній політиці КПЧ і соціалістичної держави має у своєму розпорядженні все необхідне для власної самореалізації в області культури.

Органічним елементом загального культурного рівня української національності став розвиток українських шкіл. У великій мірі він кількісно і якісно зріс вже безпосередньо після визволення. Перехід на українську орієнтацію породив певні проблеми і в області освіти. Частина батьків, яка орієнтацію не прийняла, почала вимагати заміни української мови навчання словацькою. Це питання поступово набрало таких масштабів і характеру, що до цієї проблематики були змушені висловитись і прийняти рішення аж органи Центрального комітету Комуністичної партії Чехословаччини. В резолюції ЦК КПЧ **«До деяких питань дальшого політичного і господарського розвитку Східно-Словацького краю»** (1961 р.) було ухвалено принцип, за яким громадяни мали можливість вибрати мову навчання для своїх дітей. На підставі його реалізації біля 80 % шкіл змінило українську мову навчання на словацьку. В зв'язку з цим виникло багато типів шкіл: школи з українською мовою навчання; школи, в яких природознавчі предмети викладалися словацькою мовою; школи з вивченням української мови і т. п. Засада добровільності при виборі мови навчання є правильною і відповідає демократичному характеру соціалістичного суспільства, але її не можна ставити до абсолютної приналежності з правом навчати дітей на рідній мові. Соціалістичне суспільство створює умови для повного використання обидвох названих принципів.²⁸

В 1983/84 навчальному році нараховувалось 19 основних шкіл з українською мовою навчання з 83 класами, в яких навчалось 1421 учень, одна гімназія з українською мовою навчання і 3 гімназії із суміжними класами (разом 16 класів з 381 учнем) і 30 класів з 885 учнями при фахових школах. На стаціонарному відділенні вищих учбових закладів в Словацькій Соціалістичній Республіці училися 583 студенти української національності.²⁹ Про високий рівень освіти українського населення говорить наступна таблиця.³⁰

Населення української національності над 15 років у Східно-Словацькому краї за освітою:

Освіта	в абсолютних цифрах	у відносних цифрах
елементарна	16 429	55,41
учнівські школи	3 832	12,92
фахова	329	1,11
середньошкільна ^{а)}	6 321	21,32
вища ^{б)}	2 162	7,29
інша ^{в)}	574	1,94

- а) враховуючи заводські інститути і курси та учнівські школи з атестатом зрілості;
 б) враховуючи теологічні факультети;
 в) без освіти і без даних про освіту;

Наведені дані наочно доказують, що наше соціалістичне суспільство створює реальні умови і передумови для підвищення освіти найширших мас трудящих.

Потреbam культурного розвитку українських трудящих служать і дальші установи та організації. Багату культурно-художню діяльність розвиває Український національний театр (УНТ, заснований в 1945 р.) і Піддуклянський український народний ансамбль (ПУНА, заснований в 1956 р.). 70 — 80 % своїх театральних спектаклів і концертів ці два мистецькі колективи реалізують прямо серед українського населення в містах і селах Східно-Словацького краю. На сцені УНТ було поставлено багато драматичних творів української, російської і світової класики, визначні твори сучасних радянських і домашніх авторів, найкращі твори словацької і чеської літератури. УНТ щорічно здійснює в середньому 6 прем'єр і біля 200 спектаклів. За заслуги у поширенні культури УНТ одержав нагороду «За заслуги у будівництві», а ПУНА — орден Праці.

Визначне місце в культурі української національності належить художній літературі. В часі буржуазної республіки українці на Східній Словащині майже не знали власного літературного процесу. Інтенсивно він почав розвиватися аж після визволення. Від 1952 року в Пряшеві працює український філіал Союзу словацьких письменників, друкованим органом якого є журнал «Дукля». Українську літературу в ЧССР представляє досить кількісна плеяда поетів і прозаїків, з-під пера яких вийшли десятки книг: романів, оповідань, поезії, п'єс та творів інших літературних жанрів. До найвідоміших чехословацьких українських письменників належать Ф. Лазорик, В. Зозуляк, І. Мадинський, Ф. Іванчов, М. Шмайда, Ю. Боролич, С. Гостиняк, Й. Збіглей, С. Макара, І. Галайда, М. Дробняк і цілий ряд дальших. Українська художня література виразно сприяє культурному розвитку української національності, збагаченню її духовного життя.

В умовах соціалізму дуже успішно розвивалась публікаційна діяльність. Від 1959 року видання української літератури зосередилось в пражській українській редакції Словацького педагогічного видавництва. Це видавництво крім повного забезпечення всіх типів українських шкіл підручниками видає й художню та фахову літературу на українській мові. Щорічно випускає до 30 титулів книг загальним тиражем 40 тисяч екземплярів. Дотепер вже було видано декілька сотень художніх і наукових публікацій.

Культурний союз українських трудящих видає для потреб чехословацьких українців від вересня 1951 року журнал «Дружно вперед» (місячник), а від 1959 року газету «Нове життя» (тижневик). «Нове життя» спочатку виходило як друкований орган Крайового комітету КПС у Пряшеві (від 1951 р.). Центральний комітет Соціалістичного союзу молоді випускає для піонерів журнал «Веселка» (двотижневик). Трудящі української національності мають можливість щоденно слухати радіомовлення на рідній мові, яке реалізує Українська студія Чехословацького радіо в Пряшеві (від 24 вересня 1986 року вже в новій будові студії по вулиці Баштєвій). В сучасному Українська студія Чехословацького радіо щотижня виготовляє 11 з половиною годин радіопрограми для своїх слухачів.

Збиранням, збереженням, науковим спрацюванням і загальною документацією матеріальної та духовної культури українців в ЧССР займається Музей української культури (МУК) у Свиднику, який в цьому відношенні розвиває свою діяльність від 1956 року.

Необхідним атрибутом української національності і одночасно проявом її значної культурної активності є всесторонній і багатий розвиток народної художньої самодіяльності (НХС). В сучасному періоді кількість драматичних, співацьких, танцювальних і музичних колективів коливається на цифрі приблизно 180. Великі заслуги в розвитку НХС має КСУТ і його органи. Результати цієї праці щорічно представляються широкій громадськості на різних суспільно-культурних міроприємствах, оглядах, фестивалях, святах і т. п. До найвизначніших і найвідоміших належать Свято культури українських трудящих ЧССР у Свиднику, Фестиваль української драми і художнього слова імені О. В. Духновича у Межилабірцях, «Маковицька струна» в Бардіїві (огляд-змагання інтерпретаторів української народної пісні), Фестиваль українського фольклору та хорового співу в Камійонці, Фестиваль вокально-інструментальних груп «На крилах мелодій» у Стащині, Фестиваль культури і спорту у Межилабірцях. Колективи НХС і регулярні фестивалі та огляди виразно збагачують розвиток культури і культурного життя українського населення.

В період соціалізму якісно змінились матеріальні умови для розвитку культури. Були збудовані сотні нових будинків культури, кінотеатрів, бібліотек, освітніх установ і т. п. При народних бібліотеках у п'ятих округах Східно-Словацького краю відкриті відділення з фондами української літератури. На одного жителя української національності приходиться 2,1 тому літератури на українській мові.

В період побудови соціалізму виразні успіхи досягнуті і у вихованні українських трудящих в дусі соціалізму, інтернаціоналізму, патріотизму і чехословацької взаємності та при переборюванні залишків буржуазного націоналізму. Переважна більшість українських трудящих вважає соціалізм за природну базу свого існування і своєю працею активно сприяє його всесторонньому розвитку, визнає і підтримує керівну роль Комуністичної партії Чехословаччини і її політику, нашу дружбу і союзництво з Радянським Союзом та іншими соціалістичними країнами.³¹

Із наведеної стислої характеристики видно, що українська культура в процесі соціалістичного розвитку зазначила визначні успіхи в усіх напрямках і відіграла надзвичайно позитивну роль у соціалістичному вихованні і перевихованні українського населення. При збереженні національної форми вона постійно поглиблює свій соціалістичний та інтернаціональний зміст. Українська культура у своєму розвитку всестороннє опиралася на культури чеського і словацького народів, виходила з власних прогресивних традицій і певні імпульси черпала з культури українського народу. І багатогранна область культури характеризує процес всестороннього зближення, який виступає як головна тенденція розвитку національних відносин в соціалістичному суспільстві.

Результати розвитку української національності за 40 років побудови і зміцнення соціалізму вказують на грандіозні зміни, якими ця національна меншість пройшла. Їх якість і головний результат можна стисло виразити тим, що українська національність своїм соціально-економічним буттям, своєю соціально-класовою структурою, політичним характером та ідейно-культурним і духовним профілем стала соціалістичною.

Досягнуті результати при вирішенні національного питання в ЧССР, невід'ємною складовою частиною якого є й українське питання, високо оцінили XV, XVI і XVII з'їзди КПЧ. XVII з'їзд КПЧ висловив думку, щоб *«надалі зміцнювалась єдина чехословацька держава, братнє співжиття і співпраця обидвох народів і всіх національностей, поглиблювалась інтернаціональна єдність цілого чехословацького суспільства»*.³² Лише цей шлях може бути фундаментом і запорукою нових історичних успіхів соціалізму в Чехословацькій Соціалістичній Республіці.

ПРИМІТКИ

- ¹ XXVII з'їзд КПРС. Документи і матеріали. Братіслава 1986, стор. 134.
- ² Маркс, К., Енгельс, Ф., Вибрані твори у п'ятьох томах, т. 1. Братіслава 1977, стор. 373.
- ³ Дані за 1930, 1950 і 1960 рр. наводяться за публікацією «Господарський і суспільний розвиток Чехословаччини». Прага 1968, стор. 11. Дані за 1930 р. стосуються сьгоднішньої території ЧССР. Дані за 1970 і 1980 рр. наводяться за матеріалом Управління Уряду ССР «Дані і факти про національності, які живуть в Словацькій Соціалістичній Республіці». Братіслава 1984, стор. 3.
- ⁴ Управління Уряду ССР, Дані і факти про національності, які живуть в Словацькій Соціалістичній Республіці. Братіслава 1984, стор. 6, 10.
- ⁵ Там же, стор. 14.
- ⁶ Там же, стор. 17.
- ⁷ Управління Уряду ССР, Демографічний розвиток населення ЧССР за результатами перепису населення, беручи до уваги його національний склад. Секретаріат Ради Уряду ССР з питань національностей. Братіслава 1983, стор. 32—36.
- ⁸ Детальніше ця проблематика характеризується в праці: Байцура, І., Шлях до інтернаціональної єдності. Братіслава 1983, стор. 91—146.
- ⁹ Таблиця зроблена на підставі даних «Статистичного довідника Словаччини 1947 року». Видав Державний плановий і статистичний комітет в Братіславі, стор. 174—176.
- ¹⁰ Там же, стор. 137, 140—141.
- ¹¹ Документи про дрібноселянський бунт в Чертижному і Габурі в 1935 році. Пряшів 1960, стор. 15.
- ¹² Статистичний довідник Словаччини 1947 року, стор. 385.
- ¹³ Під прапором соціалізму, 1956, № 13, стор. 1151.
- ¹⁴ Свидницький округ разом із Старолубовнянським і Воронівським округами знову були утворені у 1968 році.
- ¹⁵ Про деякі питання життя гормадян угорської і української національностей у Східно-Словацькому краї. Звіт Східнославацького КНК для Ради Уряду ССР з питань національностей. 1972.
- ¹⁶ Звіт Східнославацького КК КПС про діяльність крайової організації партії після XVI з'їзду КПЧ, з'їзду КПС і крайової конференції партії в 1983 р., стор., 2—3.
- ¹⁷ Там же, стор. 2.
- ¹⁸ Революційні зміни Східної Словаччини за 40 вільних років. Видав Східнославацький КК КПС в Кошицях, 1984, стор. 46.
- ¹⁹ Перепис населення, будинків і квартир у 1980 році. Східно-Словацький край. Звіт крайового відділення Словацького статистичного комітету в Кошицях, жовтень 1982, стор. 232.
- ²⁰ Там же, стор. 223.
- ²¹ Як вже було наведено, результати перепису населення не дають цілкового об'єктивного образу про кількість української національності в ЧССР. У представників інтелігенції вже й з погляду їх вищого загального рівня освіти ступінь національної свідомості є вищим, а тому вони і в більшому розсязі вважаються приналежними до української національності. Це потім веде до скреслення її кількісного відношення до інших груп населення, в яких ступінь національної ідентичності є набагато нижчим.
- ²² Революційні зміни Східної Словаччини . . . , ц. т., стор. 7, 53, 64.
- ²³ Ленін, В. І., Твори, т. 23, Братіслава 1956, стор. 67.
- ²⁴ Управління Уряду ССР, Дані і факти . . . , ц. т., стор. 64.
- ²⁵ Звіт про вирішення проблематики національностей на території ССР. Секретаріат Уряду ССР з питань національностей, Братіслава 1973, стор. 48—49.
- ²⁶ Архів Інституту марксизму-ленінізму ЦК КПС, ф. ЦК/2, 64/1.
- ²⁷ Постанова Бюро ЦК КПС з грудня 1955 р.
- ²⁸ Детальніше це питання аналізується в праці: Байцура, І., ц. т., стор. 201—204.
- ²⁹ Управління Уряду ССР, Дані і факти . . . , ц. т., стор. 68—74.
- ³⁰ Перепис населення . . . , ц. т., стор. 223.
- ³¹ Наведені факти підтвердили і результати соціологічного дослідження, який здійснив Дослідний інститут культури і громадської думки на початку 70-х років. Його головні результати містяться: Олік, Т., Соціалістичний розвиток української культури в ЧССР. Дослідний інститут культури і громадської думки. Братіслава 1975.
- ³² XVII з'їзд КПЧ. Документи і матеріали. Братіслава 1986, стор. 28—29.

RESUMÉ

Ivan BAJCURA. *Vývoj a riešenie ukrajinskej otázky v ČSSR v etape budovania socializmu*

V úvode svojho referátu autor zdôrazňuje, že len socializmus vytvára priestor pre plánovitý a proporcionálny rozvoj národného hospodárstva, rast životnej úrovne ľudu, zabezpečuje politickú moc pracujúcich na čele s robotníckou triedou a marxisticko-leninskou stranou a formuje nový socialistický spôsob života, založený na kvalitatívne nových princípoch a zásadách vzťahov medzi ľuďmi. Medzi veľké historické výdobytky socializmu patrí aj vyriešenie takého zložitého a citlivého problému akým je národnostná otázka. A najmä problematike, akou cestou prešlo riešenie ukrajinskej otázky, sa autor venuje v ďalších častiach referátu. Je ich päť.

V prvej časti — Základné údaje — uvádza faktá o počte príslušníkov ukrajinskej národnosti vychádzajúc zo sčítania ľudu v r. 1930, 1950, 1960, 1970 a 1980, o vývoji počtu ukrajinského obyvateľstva v ČSR a SSR a o jeho stave vo Východoslovenskom kraji podľa okresov. Tieto údaje podopiera konkrétnymi tabuľkami. Taktiež zdôrazňuje, že analýza výsledkov sčítania ľudu z r. 1980 ukazuje, že vo väčšine ukrajinských obcí viac ako polovica obyvateľstva sa nehlási k ukrajinskej národnosti.

V časti Východzia základňa autor poukazuje najmä na najväčší a súčasne i najťažší problém ukrajinskej otázky na začiatku socialistickej etapy jej vývoja, a to na obrovskú zaostalosť vo všetkých oblastiach života obyvateľstva, bez odstránenia ktorej nebol možný rýchly pokrok na ceste k socializmu. Údajmi potvrdzuje zaostalú úroveň priemyselného rozvoja okresov s ukrajinským obyvateľstvom, kde napríklad r. 1947 bolo len 814 ekonomicky činných osôb, dokumentuje aj nízky rozvoj poľnohospodárstva a životnej úrovne ľudí. V dôsledku nepriaznivých historických pomerov Ukrajinci sa v podmienkach kapitalizmu nestáli sformovať v modernú národnosť a do obdobia budovania základov socializmu vstúpili s celým radom nedoriešených otázok, ktoré pre ich nacionálny vývoj mali kľúčový význam.

Sociálno-ekonomický rozvoj po r. 1948 je obsahom tretej časti referátu. KSC veľký význam prikladala riešeniu národnostnej otázky, prekonaniu hospodárskej zaostalosti, odstráneniu dôsledkov nacionálneho útlaku i zabezpečeniu faktickej rovnoprávnosti národov a národností. Za hlavnú cestu riešenia tejto otázky pokladala socialistickú industrializáciu Slovenska a združstevňovanie poľnohospodárstva. Na základe stranických a vládných uznesení sa začal rýchly priemyselný rozvoj aj východného Slovenska, uskutočnili sa prevratné zmeny vo všetkých oblastiach spoločenského života. Toto autor podkladá celým radom zaujímavých údajov.

V ďalšej časti sa autor zaoberá otázkou politickej a právnej rovnoprávnosti. Zdôrazňuje, že v etape rozvinutej socialistickej spoločnosti príslušníci ukrajinskej národnosti majú všetky práva a možnosti pre svoj všestranný rozvoj.

V záverečnej časti — Nacionálno-etnický a kultúrny rozvoj — sa rozoberajú otázky nacionálneho charakteru obyvateľstva na východnom Slovensku, prechodu na ukrajinskú orientáciu a jeho ťažkosti, ktoré ho sprévdžali, a taktiež celkového kultúrneho napredovania ukrajinskej národnosti za posledné desaťročia. Autor analyzuje problém ukrajinského školstva, poukazuje na úroveň vzdelania obyvateľstva a na všestranný kultúrny rozvoj: divadlo, literatúra, edičná činnosť, činnosť KZUP, rozhlasové vysielanie, múzeológia, rozvoj ZUČ a pod.

Ukrajinská kultúra v procese socialistickeho vývoja zaznamenala výrazné úspechy vo všetkých smeroch a zohrala vysoko pozitívnu úlohu pri socialistickej výchove a prevýchove ukrajinského obyvateľstva.

Výsledky vývoja ukrajinskej národnosti za 40 rokov budovania a rozvoja socializmu ukazujú na obrovské premeny, ktorými táto národnostná menšina prešla. Ich kvalitu a hlavný výsledok možno stručne vyjadriť tým, že ukrajinská národnosť svojím sociálno-ekonomickým bytím, sociálno-triednou štruktúrou, politickým charakterom a ideovo-kultúrnym a duchovným profilom sa stala socialisticou.

РЕЗЮМЕ

Иван БАЙЦУРА. *Развитие и решение украинского вопроса в ЧССР на этапе строительства социализма*

В введении своего реферата автор подчеркивает, что только социализм открывает просторы для планомерного и пропорционального развития народного хозяйства, роста жизненного уровня людей, гарантирует политическую власть трудящихся во главе с рабочим классом и марксистско-

ленинской партией и формирует новый социалистический образ жизни, основанный на качественно новых принципах отношений между людьми. К большим историческим завоеваниям социализма принадлежит и решение такой сложной и чувствительной проблемы, какой является национальный вопрос. А прежде всего к проблематике, какой путь преодолело решение украинского вопроса, обращается автор в дальнейших частях реферата. Их вместе пять.

В первой части «Основные факты» автор приводит факты о количестве граждан украинской национальности, исходя из переписей населения в 1930, 1950, 1960, 1970 и 1980 годах, о развитии количества украинского населения в ЧСР и ССР и его составе в Восточнословацком крае за окрестностями (районами). Эти факты он подкрепляет конкретными таблицами. Кроме этого подчеркивает также, что анализ результатов переписи населения в 1980 году показывает, что в большинстве украинских населенных пунктов более половины населения заявило, что оно не украинской национальности.

В части «Исходный базис» автор обращает внимание прежде всего на самую большую и одновременно самую трудную проблему украинского вопроса в начале социалистического этапа его развития: на большую отсталость населения во всех областях его жизни, без преодоления которой не был возможен быстрый прогресс на пути к социализму. Фактами подтверждает отсталый уровень промышленного развития окресов с украинским населением, в которых, например, в 1947 году было только 814 экономически занятых людей, документирует также низкое развитие сельского хозяйства и жизненного уровня людей. В результате неблагоприятных исторических отношений украинцев в условиях капитализма не сумели сформироваться в современную национальность и в период строительства фундамента социализма вступили с целым рядом нерешенных вопросов, которые для их национального развития имели ключевое значение.

Социально-экономическое развитие после 1948 года является содержанием третьей части реферата. КПЧ обратила большое внимание на решение национального вопроса, преодолению хозяйственной отсталости, преодолению последствий национального гнета и обеспечения фактической равноправности народов и национальностей. Главным способом решения этого вопроса она считала социалистическую индустриализацию Словакии и коллективизацию сельского хозяйства. На основании партийных и правительственных постановлений началось быстрое хозяйственное развитие и Восточной Словакии, осуществились коренные изменения во всех областях общественной жизни. Автор это подтверждает целым рядом интересных фактов.

В дальнейшей части автор рассматривает вопрос политического и правового равенства. Подчеркивает, что на этапе развитого социалистического общества представители украинской национальности имеют все права для своего всестороннего развития.

В последней части «Национально-этническое и культурное развитие» анализирует вопросы национального характера населения Восточной Словакии, перехода на украинскую ориентацию и препятствий, которые его сопровождали, а также общего культурного прогресса украинской национальности за последние десятилетия. Автор анализирует проблему украинского просвещения, указывает на уровень образования населения и на всестороннее культурное развитие: театр, литература, издательство, деятельность КСУТ, радиовещание, музееведение, развитие художественной самодеятельности и т. д.

Украинская культура в процессе социалистического развития достигла выразительных успехов во всех направлениях и сыграла очень позитивную роль в социалистическом воспитании и перовоспитании украинского населения.

Результаты развития украинской национальности за 40 лет строительства социализма свидетельствуют о грандиозных переменах, которыми это национальное меньшинство перешло. Их качество и главный итог можно коротко выразить тем, что украинская национальность своим социально-экономическим бытием, социально-классовой структурой, политическим характером и идейно-культурным и духовным профилем превратилась в социалистическую.

RESÜMEE

Ivan BAJCURA. *Die Entwicklung und Lösung der ukrainischen Frage in der ČSSR auf der Etappe des sozialistischen Aufbaues*

In der Einleitung seines Referates unterstreicht der Autor, daß nur der Sozialismus große Weiten für eine planmäßige und proportionale Entwicklung der Volkswirtschaft und das Wachstum des Lebensniveaus der Bevölkerung öffnet. die politische Macht der Werktätigen mit der Arbeiterklasse und der marxistisch-leninischen Partei an der Spitze garantiert und eine neue sozialistische Lebensweise formiert, die auf qualitativ neuen Prinzipien der Menschenbeziehungen beruht. Zu den großen historischen Errungenschaften des Sozialismus gehört auch solch ein wichtiges und empfindliches Problem,

wie die Lösung der Nationalfrage. Und vor allem mit der Problematik, was für einen Weg die Lösung der ukrainischen Frage durchgemacht hat, beschäftigt sich der Autor in weiteren Teilen des Referates. Zusammen sind es fünf Teilen.

Im ersten Teil „Hauptangaben“ nennt der Autor Fakta über die Zahl der Bürger der ukrainischen Nationalität von den Volkszählungen in den Jahren 1930, 1950, 1960, 1970 und 1980¹⁾ ausgehend, über die Entwicklung der Quantität der ukrainischen Bevölkerung in der CSR und SSR und über ihre Zusammensetzung im Ostslowakischen Bezirk nach Kreisen. Diese Tatsachen bekräftigt er mit konkreten Tabellen. Außerdem betont er auch, daß die Analyse der Ergebnisse der Volkszählung im Jahre 1980 zeigt, daß mehr als die Hälfte der Bevölkerung in der Mehrheit von den ukrainischen Orten die ukrainische Nationalität abgelehnt hat.

Im Teil „Die Ausgangsbasis“ lenkt der Autor vor allem auf das größte und zugleich schwierigste Problem der ukrainischen Frage am Anfang der sozialistischen Etappe ihrer Entwicklung seine Aufmerksamkeit, und zwar auf eine große Rückständigkeit der Bevölkerung auf allen Gebieten ihrer Entwicklung. Ohne ihre Überwältigung wäre ein rascher Fortschritt auf dem Wege zum Sozialismus nicht möglich. Mit Tatsachen bestätigt er das rückständige Niveau der wirtschaftlichen Entwicklung der Kreise mit der ukrainischen Bevölkerung, in den z. B. im Jahre 1947 nur 814 in der Wirtschaft beschäftigte Menschen gewesen sind, dokumentiert auch das niedrige Niveau der Landwirtschaft und des Lebensstandards der Bevölkerung. Im Ergebnis ungünstigen historischen Beziehungen konnten sich die Ukrainer unter den kapitalistischen Bedingungen als eine moderne Nationalität nicht formieren und in die Periode des Aufbaues der Grundlagen des Sozialismus mit einer Reihe von ungelösten Fragen, die für ihre nationale Entwicklung eine Schlüsselbedeutung hatten, eingetreten ist.

Die sozial-ökonomische Entwicklung nach dem Jahre 1948 ist der Inhalt des dritten Teiles des Referates. Die Kommunistische Partei der Tschechoslowakei schenkte der Lösung der Nationalfrage, der Überwindung der wirtschaftlichen Rückständigkeit und den Folgen der nationalen Unterdrückung und der Sicherung der wirklichen Gleichberechtigung von Völkern und Nationalitäten ihre Aufmerksamkeit. Die Hauptrichtung der Lösung dieser Frage sah sie in der sozialistischen Industrialisierung der Slowakei und der Kooperation der Landwirtschaft. Auf der Grundlage der Partei- und Regierungsbeschlüsse fand eine rasche wirtschaftliche Entwicklung auch in der Ostslowakei an, es wurden gründliche Umgestaltungen auf allen Gebieten des gesellschaftlichen Lebens verwirklicht. Der Autor bestätigt es mit einer Reihe von interessanten Tatsachen.

Im weiteren Teil betrachtet der Autor die Frage der politischen und Rechtsgleichheit. Er betont, daß die Vertreter der ukrainischen Nationalität auf der Etappe der entwickelten sozialistischen Gesellschaft alle Rechte für ihre gegenseitige Entwicklung haben.

Im letzten Teil „Die national-ethnische und kulturelle Entwicklung“ analysiert er Fragen des nationalen Charakters der Bevölkerung in der Ostslowakei, des Übergangs zur ukrainischen Orientation und der Hindernisse, die ihn begleitet haben, sowie des allgemeinen kulturellen Fortschritts, der ukrainischen Nationalität im Laufe der letzten Jahrzehnte. Der Autor analysiert das Problem der ukrainischen Bildung, weist auf das Bildungsniveau der Bevölkerung und die gegenseitige kulturelle Entwicklung hin: das Theater, die Literatur, das Verlagswesen, die KZUP-Tätigkeit, der Rundfunk, die Museumskunde, die Entwicklung der künstlerischen Selbsttätigkeit usw.

Die ukrainische Kultur erreichte im Prozeß der sozialistischen Entwicklung ausdrucksvolle Erfolge auf allen Richtungen und spielte eine sehr positive Rolle in der sozialistischen Erziehung und Umerziehung der ukrainischen Bevölkerung.

Die Ergebnisse der Entwicklung der ukrainischen Nationalität im Laufe von 40 Jahren des Aufbaues des Sozialismus zeugen von hervorragenden Veräberungen, die diese nationale Minderheit verwirklicht hat. Ihre Qualität und die Hauptschlußfolgerung kann man kurz damit ausdrücken, daß sich die ukrainische Nationalität durch ihres sozial-ökonomische Wesen, die sozial-klassische Struktur, den politischen Charakter und den Ideen-, kulturellen und geistigen Inhalt in eine sozialistische Nationalität umgestaltet hat.

ІСТОРІЯ

ВИБОРИ 1946 І ЇХ ВПЛИВ НА ВИРІШЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО ПИТАННЯ

МАРІЯН ГАЙДОШ, СУСПІЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ САН, КОШИ-
ЦІ

Навесні 1946 року в Чехословаччині кульмінувала підготовка до виборів у Народні збори. Кожному було ясно, що від результатів цих перших після визволення виборів значно буде залежати дальший розвиток країни. «На арені були не тільки депутатські мандати і міністерські крісла. Тут йшлося про саму революцію, про смисл Словацького національного повстання, тобто про те, чи Словаччина піде шляхом революції або стане вогнищем реакції і ретроградства».¹ Зростаючи зусилля до розширення діяльності політичних партій на усій території республіки та намагання створити нові партії. Ці спроби здійснювались з метою підхопити до того часу політично ще не вирівняні верстви населення. Конкретно на Словаччині це були спроби розширити базу Демократичної партії придбанням нових членів і в чеських краях, що було відкинуто, як спробу оживлення колишньої аграрної партії в Чехії. Вже 20-го січня 1946 року відбулось заснування Партії праці, яку по суті творило праве крило Соціал-демократичної партії. З метою створення якнайширшої бази і в цій партії було вирішено заснувати за прикладом Демократичної партії російсько-українську секцію. Її заснування відбулось 1-го лютого 1946 року у Бардієві. Але цим кроком Партії праці не вдалось досягти виразнішого впливу на приріст своєї членської бази з рядів українського населення. Ані російсько-українська секція не досягла такого становища і відносної самостійності, як українсько-російська секція в рамках Демократичної партії.²

Дальшою політичною партією, із створенням якої в квітні 1946 року погодився Словацький Національний фронт, була Партія свободи, яка намагалась здобути собі позиції з допомогою католиків. Виникнення цих нових політичних партій не мало впливу ні на реорганізацію національних комітетів і Словацької національної ради перед виборами, ані виразних позицій ці партії не здобули і після них. До вирішальної зустрічі мало дійти між Демократичною партією і Комуністичною партією Словаччини.

Демократична партія в інтересі зміцнення своїх позицій не вагалась встановити контакти з представниками людацького і нелюдацького підпілля, представники яких, підтримувані католицьким клером, мали відносно широкі можливості маніпуляції сільським населенням. Взаємні переговори кульмінували 30-го березня 1946 року підписанням угоди, відомої, за опублікуванням інформації про неї в квітні 1946 року, як квітнева угода. На її основі була створена вужча президія Демократичної партії, яку творили Урсіні, Годжа, Цвінчек, Петорі, Бугар, Філло, Бим та Кемпний.³ За вказівками цієї президії пропозиції кандидатських списків приймалися так, аби відношення між католиками і євангелістами було 2 : 1. Це відносилось і до розподілу місць депутатів у Словацькій національній раді. Далі був ухвалений принцип, за яким у всіх органах Демократичної партії між католиками і євангелістами мало бути дотримане відношення 7 : 3, за винятком країв, де одне із віросповідань мало б перевагу. Ця засада мала одночасно запроваджуватись « . . . в усіх господарських, фінансових та інших організаціях і в установах, підприємствах, де партія мала вплив . . . », а одночасно « . . . і в урядах та установах держав-

них, на чолі яких стоять діячі ДП». ⁴ Одночасно було вирішено розділити функцію одного генерального секретаря ДП між три особи: Годжу, Кемпного і Бугара.

Квітневою угодою Демократична партія зрадила ідеали Словацького національного повстання, даючи так простір найреакційнішим елементам в політичному житті словацького суспільства. Угода « . . . легалізувала людацькі елементи, багато з їх тенденцій і відкрила їм легальний шлях на впливні позиції в державі». ⁵

Цікавий той факт, що хоч в рамках цілої Демократичної партії реалізація квітневої угоди мала значний вплив на передвиборчу кампанію, в її українсько-російській секції і взагалі в населених пунктах, де жило українське населення, не зустрілась з очікуваною підтримкою. Після негативного досвіду з вирішенням українського питання під час так званого словацького штату, квітневу угоду тут не зустріли з одобренням, а « . . . скоріше проявилися вирази незгоди з нею». ⁶

Комуністична партія Словаччини ухвалила свою виборчу програму на березневому засіданні Центрального комітету КПС. Орієнтувалась в ній передусім на господарські завдання, пов'язані з індустріалізацією Словаччини. В національному питанні виходила з Кошицької урядової програми, причім головна увага зверталась становищу словаків в республіці і вирішенню угорського питання. Притім тут не йшлося лише про короткочасну виборчу програму, але про накреслення довгочасних завдань, спрямованих на господарський і соціальний розвиток Словаччини, який став складовою частиною лінії, що випрацював VIII-й з'їзд Комуністичної партії Чехословаччини.

Передвиборча боротьба наповно розгорілась і в областях з українським населенням, і на різних зібраннях та в пресі. Друкований орган Демократичної партії «Демократический голос» в згоді з «Часом» і «Озвеною» нападав на політику Комуністичної партії Словаччини і на діяльність національних комітетів. ДП зловживала помилками або промахами окремих осіб в Комуністичній партії Словаччини. Залякувала українських селян колгоспами і видумками про погане життя на Закарпатській Україні. Від усього того їх, мовляв, може захистити тільки перемога Демократичної партії у виборах. ⁷

Комуністична партія Словаччини опублікувала перед виборами проголошення, в якому підкреслювала, що як і дотепер буде займатися національними, культурними і соціальними потребами українського населення. Проголошення вміщало і обіцянку дальшої реконструкції та індустріалізації Північно-Східної Словаччини, а також підтримку при забезпеченні прав українців в Уставних народних зборах. ⁸

Українські комуністи звертали увагу на небезпеку, що випливала з передвиборчої практики ДП, і її можливі наслідки, які полягали « . . . в зміцненні реакції і капіталістичної кліки, яка тримала і хоче надалі тримати в своїх назурах трудящий люд і експлуатувати його». ⁹ В національному питанні, вказуючи на поганий досвід в часі до визволення республіки, звертали увагу на те, як часто голосами українців в подібних ситуаціях зловживали і з передвиборчих обіцянок нічого не було виконано. Підкреслювали, що тільки комуністична партія завжди послідовно захищала їх інтереси. «Ми хочемо, щоб над колискою нашої зновународженої свободи не було більше чути те шипіння гадюки і насмішок над нашим народом. Віддаємо свої голоси за тих, хто нас не залишив напризволяще в страшних годинах . . . , хто стоїть пліч-о-пліч за наші права у вільній республіці, даємо своє довір'я тим, хто має довір'я наших визволителів з темряви минулих років». ¹⁰

В кінці 1945 року між представниками Української національної ради Пряшівщини, які не були членами політичних організацій (В. Караман, І. Жидовський, Д. Ройкович), делал в більшій мірі проявлялися погляди, що політичні партії, існуючі на Словаччині, до яких вступають і українці, не можуть в достатній мірі захищати інтереси української національності, якщо вони в'язані партійною дисципліною. На їх думку, теперішня політична ситуація примушує українців міркувати, як забезпечити своє політичне життя у зв'язку з надходячими виборами. ¹¹ Ці погляди мали ясний намір створити нову політичну партію, засновану на національному принципі, і з нею іти до виборів у 1946 році.

Цілком відкрито про необхідність створення політичної партії для українців говорив В. Караман вже на початку 1946 року. До цього питання він в газеті «Пряшевщина» написав: «Стоїмо і перед політичним завданням. Щоб народ підвищив свій культурний, економічний і соціальний рівень, його потрібно об'єднати в одне сильне політичне ціле. Наш народ в рядах чужих політичних партій не має можливості наповно виразити свою волю і захищати свої права . . . Чехи

*організуються в чеських, словаки в словацьких партіях, а в рамках цієї системи разом будують державу чехів і словаків. Якщо нам, українцям і росіянам, доля визначила жити в спільній демократичній державі, яку ми щиро підтримуємо, нам не може справжній демократ не подати руку допомоги в такому мінімальному громадянському праві, організувати свою власну партію».*¹² Не в'яяснено, чи притім вважалося про перетворення Української національної ради Прашівщини у політичну партію або передбачалося створення нової партії. Прихилиємось скоріше до першої версії, якщо взяти до уваги, що було б можна використати існуючу організаційну структуру, адміністративний апарат і представництво в органах державного управління. І якщо можна взяти до уваги певне побоювання і дальший розвиток української національності в ЧСР після виборів, однозначно йшлося про неправильний погляд, реалізація якого могла б спричинити ускладнення відносин між українським і словацьким пролетаріатом. Міркування про одну політичну партію для одного народу були спробою прикриття класових відмінностей між українцями і пасували націоналістичним концепціям як словацької, так і української буржуазії. В повній мірі тут правдиві слова В. І. Леніна, що « . . . робітник, який політичну єдність з буржуазією свого народу цінує більше, ніж цілковиту єдність з пролетаріатом усіх народів, виступає проти своїх інтересів, проти інтересів соціалізму і інтересів демократії».¹³

Міркування про створення політичної партії для українців не знайшли великого відзиву серед українського населення. Це, без сумніву, була й заслуга комуністів в УНРП, які відкидали такі націоналістичні спроби, причім підкреслювали потребу вузького співробітництва з чеським і словацьким народами, « . . . щоб усім була дана можливість не тільки національного і культурного розвитку, але й економічної рівноправності».¹⁴

Результати виборів до Установчих народних зборів, які відбулись 26-го травня 1946 року, принесли із загальнодержавного погляду ясну перемогу комуністів. Комуністична партія Чехословаччини разом з Комуністичною партією Словаччини одержала 38,12 % голосів з усіх поданих за політичні партії. Перемога комуністів у виборах ясно продемонструвала, що надії реакції на ліквідацію здобутків народно-демократичної революції повністю провалились. Інші партії в загальнодержавному масштабі отримали наступний процент голосів: Чехословацька партія народно-соціалістична — 18,37 %, Чехословацька партія людова — 15,71 %, Демократична партія — 14,14 %, Чехословацька соціал-демократична партія — 12,09 %, Партія свободи — 0,85 % і Партія праці — 0,71 %.¹⁵ В результаті перемоги у виборах комуністи разом з соціальними демократами одержали у найвищому законодавчому зібранні республіки понадполовинну більшість депутатських мандатів.

Такими заспокійливими результати виборів не були на Словаччині, де Комуністична партія Словаччини одержала 30,4 % голосів, а Демократична партія — 62,0 %. Висока перемога ДП у виборах була наслідком її угоди з представниками словацького католицького клеру. Загрожувала реальна небезпека, що розвиток народно-демократичної революції може бути значно загальмований не тільки на Словаччині, але й в цілій республіці. Для зменшення впливу ДП в органах державного управління на Словаччині за пропозицією комуністів 28-го червня 1946 року в Національному фронті чехів і словаків відбулось заключення угоди, відомої як Третя пражська угода. Вона значно зміцнювала компетенцію уряду по відношенні до словацьких національних органів. Угоду повністю підтримала і УНРП посередництвом депутата СНР В. Капішівського, який на пленумі СНР 16-го липня 1946 року привітав заключення цієї угоди, « . . . оскільки вона є доказом зміцнення єдності нашої республіки на взаємному довірі двох до себе найближчих народів — чехів і словаків. Ми раді, що не сповнили надії ворогів нашої нової народно-демократичної республіки, які твердили і вірили, що словаки і чехи не будуть жити разом і на взаємному довірі будувати нову республіку».¹⁶

Наперекір своїй перемозі у виборах ДП не могла у повній мірі перейти у наступ, проти здобутків революції. Важливу роль при паралізуванні цих намагань мав і Словацький Національний фронт і громадські організації, серед них Союз словацької молоді. Революційний профспілковий рух і антифашистські союзи.¹⁷

В загальнодержавному масштабі з виборів як переможець вийшла КПЧ, а її представник К. Готвальд став головою уряду. Новий уряд представив 8-го липня 1946 року Установчим народним зборам свою програму, відому як Будівнича програма. Вона була не тільки одностайно прийнята Установчими народними зборами, але мала також повну підтримку більшості населення Чехословацької Республіки

На Східній Словаччині, яку представники ДП звикли називати баштою демократії, результати виборів були ще виразнішими на користь ДП. Поки на Словаччині ця партія із загального числа голосів, відданих за кандидатів партій, одержала 62,5 %, то на Східній Словаччині вона одержала 69,5 % голосів.

Комуністична партія Словаччини в загальнословачькому масштабі одержала 30,6 % голосів, а на Східній Словаччині — лише 24,9 %. Найбільше голосів Демократична партія отримала в округах Собранці (90,9 %), Левоча (79,0 %), Списька Нова Вєсь (78,5 %), Кошиці-околиця (78,3 %), Пряшів (78,0 %), Требишів (77,3 %), Снина (76,5 %) і т. д. Комуністична партія Словаччини найсильніші позиції мала у Свидницькому окрузі (59,6 %), в Рожнявському (52,6 %) і в окрузі Ревуца (48,9 %). Дивись таблицю № 1.¹⁸

Дещо відмінна ситуація була у виборчих округах із селами з українським населенням.¹⁹ Тут, крім округів Снина і Левоча, Демократична партія не досягла загальнословачького рівня. В цьому регіоні виборці дали ДП 50,5 % голосів. За КПС голосувало 46,11 %, тобто на 15,71 % більше, ніж в загальнодержавному масштабі. Дивись таблицю № 2.²⁰

На перемогу ДП у виборах в округах з українським населенням мало вплив декілька важливих факторів. Це було з одного боку створення українсько-російської секції ДП, існування якої створювало враження, що національним правам українців ця партія звертає неабияку увагу. Важливу роль тут відіграли також вузькі контакти ДП з греко-католицькою церквою, священники якої зловживали сильною релігійністю населення для маніпуляції населення в ході виборів. Як наводить Й. Брішкар, наприклад, в Стропківському окрузі в усіх селах, де жило населення греко-католицького віросповідання, і там, де діяли греко-католицькі парафіяльні уряди, перемогла ДП. Там, де перевагу мало населення православного віросповідання, перемогла комуністична партія.²¹

Демократична партія у передвиборчій агітації використовувала велику довготривалу господарську і соціальну відсталість цього краю, яка багаторазово була підсилена наслідками війни. Якраз на вимоги відносно реконструкції краю і відшкодування воєнних шкод спрямували свою увагу представники ДП на передвиборчих зібраннях і у пресі. Насправді, як ми на це вказали в першій частині цього розділу, зусилля на переконання воєнних шкод якраз в населених пунктах з українським населенням Демократична партія по суті гальмувала і саботувала. Помилкою комуністичної партії і її членів в УНРП було те, що вони не зуміли пружніше використати цю дволику політику ДП перед виборами. Здається, що підкреслювання ідеї єдності всіх українців і надпартійності УНРП значно паралізувало і в цьому випадку діяльність прогресивних сил.

Демократична партія зловжила і неясністю навколо національної приналежності. Підтримувала розширення чуток, за якими усі, що будуть вважатися за українців, будуть переселені до СРСР.²²

Демократи загрожували, що ті українці, які будуть підтримувати КПС, будуть вивезені на Сибір,²³ або ж якщо у виборах переможуть комуністи, то Словаччина буде приєднана до СРСР. Ці неправдиві аж дурні твердження вони розширювали і після виборів, і видавались за охоронців демократії на Словаччині і за її захисників від долі Закарпатської України.²⁴

Демократична партія в цій області, як і на цілій території Словаччини, не мала можливості використати свою перемогу у виборах для взяття в свої руки влади. Після початкового оп'яніння від результатів виборів було треба приступати до конкретної праці, а тут вже реальність виразно відрізнялась від даних виборчих обіцянок, які поступово залишали платформу Демократичної партії. Крім того намагання ДП повернути назад тодішній прогресивний розвиток на Словаччині рішуче розбивало те, що Комуністична партія Чехословаччини вийшла з виборів як найсильніша політична партія в Чехословаччині.

Перемогу КПЧ у виборах привітав друкований орган УНРП «Пряшевщина» статтею «Слов'янські народи Чехословаччини доказали свою політичну зрілість. Перемога соціалізму — гарантована!».²⁵ В тому ж номері при оцінці результатів виборів у загальнодержавному масштабі констатується, що посвячених у справу людей не дивує перемога правих сил на Словаччині. Стаття тому й закликає усіх українців і росіян на Пряшівщині, щоб були на сторожі своїх національних інтересів, тому що уважному спостерігачеві не могло уникнути те, що в ДП зібралась група людей, яких «об'єднує тільки загальна ненависть до усього руського і прогресивного».²⁶

Українська національна рада Пряшівщини, як ціле, рішуче засудила і шовіністичні та антидержавні безчинства, що відбулися в Братиславі 30-го травня 1946 року і висловила свою повну підтримку мірам Словацького Національного фронту.²⁷

З цього та дальших фактів²⁸ можна дедукувати, що серед громадян української національності, враховуючи їх представницю — Українську національну раду Пряшівщини, Демократична партія не мала сильних позицій.

Президія УНРП обговорила на своєму засіданні 8-го червня 1946 року результати виборів і констатувала, що українці отримали три депутатські мандати до Установчих народних зборів, але не як члени Української національної ради Пряшівщини, а як члени політичних партій. Депутатами за КПС став П. Бабей, а за ДП — В. Завацький та І. Левканич.²⁹ Президія критично висловила до того, що в порівнянні з минулим періодом у парламенті є менше українців, що означила за махінацію з голосами українських виборців. *«Лише тоді ми могли бути партнерами чехів і словаків, — сказав В. Караман, — поки були делеговані від Української національної ради Пряшівщини, а не від окремих політичних партій».*³⁰ Першорядним завданням українських депутатів в Установчих народних зборах Президія УНРП означила забезпечення прав українців в майбутній конституції.³¹

З одинакових мотивів Президія УНРП звернулася 23-го липня 1946 року листом до Президії Словацької національної ради, Національного фронту і усіх політичних партій на Словащині. Посилаючись на рішення Президії СНР від 25-го березня 1945 року № 837/1945, на підставі якого УНРП могла делегувати до СНР п'ять своїх представників, УНРП вимагала, щоб це акцептувалось і після виборів.³²

З наведених позицій УНРП видно, що її представники і після виборів всупереч підкреслюваній надпартійності хотіли для цієї організації українського населення Чехословаччини придбати і деякі політичні права. Конкретно в цьому випадку йшлося про право делегувати своїх представників до Словацької національної ради і до парламенту, що аж ніяк не відповідало реальності тодішнього часу, коли ж депутатські мандати були розподілені серед політичних партій.

Одною з проблем, відносно якої Українська національна рада Пряшівщини не зуміла прийняти реальну точку зору, було підкреслювання, що українське населення, яке проживало на Словащині, не творить національну меншість, а є самостійним народом. Цей погляд в 1945—1948 роках існував не тільки в пресі, але й в усіх офіціальних документах цієї організації. Після виборів в 1946 році він навіть підсилювався в зв'язку з підготовкою конституції і з того впливаючими вимогами конституційно забезпечити становище українців в Чехословаччині. В. Капішовський в одному із своїх виступів у Словацькій національній раді, представляючи погляд УНРП, в цьому зв'язку сказав: *«... вимагаємо, щоб в якнайближчому часі відбулось законне врегулювання взаємовідносин Словацької національної ради і Української національної ради Пряшівщини, або ж взаємовідносин чехів і словаків на одній стороні з українцями, що живуть на території ЧСР, на стороні другій. Ми, українці, які разом з чехами і словаками воювали за нашу республіку, і тепер її спільними силами будемо, не вважаємось національною меншістю, а хочемо бути рівноправними».*³³

Зрозуміло, що йшлося про неправильний погляд, що підтвердив і дальший розвиток українського питання в Чехословаччині. Ці погляди, правда, могли бути зумовлені наступними обставинами:

1. Тут існував історичний досвід у вирішенні українського (і взагалі меншинового) питання в попередніх державних формаціях.

2. З цього впливали певні побоювання, чи нова республіка зуміє, або точніше буде охочою, гарантувати рівноправне становище й національним меншостям. Потрібно при тому мати на увазі й радикальне вирішення німецького і мадярського питання і різні чутки в зв'язку із опитуванням.

3. Необхідно взяти до уваги і склад УНРП, який не творили тільки комуністи, але й члени Демократичної партії і безпартійні, багато з яких (передусім в Президії УНРП) були колишніми членами і функціонерами політичних партій з часів домюнхенської республіки.

4. Важливим моментом, чому і комуністи домагалися прийняття погляду про існування українського народу в ЧСР, був факт, що всупереч їх зусиллям вирішити національне питання по-новому, їм бракували ґрунтовні теоретичні знання, щоб бути спроможним підходити до вирішення даної проблематики з позиції марксизму-ленінізму.

Після виборів новий уряд під керівництвом К. Готвальда чекали вимогливі завдання оновлення і розвитку народного господарства. Будівнича програма 3-го уряду Національного фронту чехів і словаків вказувала підхід до виконання цих завдань. Її реалізація в питаннях оновлення війною знищених областей, індустріалізації Словащини, культурного і соціального розвитку, росту жит-

тевого рівня і т. д. мала мати значний вплив і на даліше становище українського населення в ЧСР. Тому і Українська національна рада Пряшівщини висловила повну підтримку уряду і також випрацювала пропозицію проєкту дворічного плану в областях, комплектно заселених українцями. Ця пропозиція крім визначення війною знищених областей вмещала пропозиції в області індустріалізації, транспорту, сільського господарства, освіти і охорони здоров'я. На ділянці індустріалізації Північно-Східної Словаччини пропонувалось спорудження гідроцентралі у Свиднику, текстильної фабрики у Межилабірцях, в Сніні, Стропкові і Свиднику, побудова млинів і цегельних заводів в усіх округах, консервних заводів у Межилабірцях і Бардієві, меблевої фабрики та інших об'єктів, передусім харчової промисловості. В області транспорту проєкт передбачав побудову залізниці по трасі Подолинець — Стара Любовня — Орлов — Мальців — Свидник — Стропків — Межилабірці — Стацин — Убля і побудову місцевих комунікацій. На ділянці сільського господарства крім іншого вимагалось розмінування лісів і полів, відкриття окружних машинних станцій для потреб приватно-господарюючих селян і побудова сільськогосподарського виробництва на кооперативному фундаменті. В області освіти і охорони здоров'я тут були вимоги на побудову війною знищених шкіл, Українського національного театру, об'єктів фізкультури і спорту для молоді та медичних установ.³⁴

З наведеного на першій погляд могло б здатися, що перемога ДП у виборах не мала особливо виразний вплив на характер і діяльність УНРП. Але це було навпаки. І тут відбулася гостра боротьба між комуністами і їх представниками з одного боку і членами українсько-російської секції Демократичної партії, підтримуваних і греко-католицькою церквою, з боку другого. Загострення класової боротьби проявлялось як в національних комітетах усіх ступенів, так і, що було специфічністю регіону Північно-Східної Словаччини, в намаганнях представників українсько-російської секції Демократичної партії завоювати вирішальні позиції в Українській національній раді Пряшівщини. В попередньому періоді Демократичній партії не вдавалось рішуче диктувати свою політику в цьому національно-політичному органі українців. Члени ДП в УНРП навіть не досягли паритетного представництва як це було в організаціях Національного фронту і в національних комітетах. В намаганні використати перемогу своєї партії у виборах члени українсько-російської секції Демократичної партії підсилювали напади на УНРП і вимагали здійснення її реорганізації.

18-го вересня 1946 року в Пряшеві відбулись збори українсько-російської секції Демократичної партії, з яких на адресу Української національної ради Пряшівщини була відслана резолюція з вимогами, здійснення яких мало забезпечити Демократичній партії вирішальний вплив в УНРП, в її окружних комітетах і врешті-решт мало сприяти зміцненню позицій Демократичної партії серед українського населення. В цій резолюції українсько-російська секція Демократичної партії вимагала:

а) скликання з'їзду представників українського населення, бо, ніби, Українська національна рада Пряшівщини є неініціативна і непродуктивна організація. При тім демагогічно твердила, що УНРП не виконала жодного завдання, які поставила собі при заснуванні. Як головний аргумент називали той факт, що до сих пір не була правно узаконена;

б) свідомо прикривала неконструктивний підхід Демократичної партії до оновлення війною знищених областей, звинувачуючи УНРП, що « . . . нічим не сприяла економічному зліпшенню становища наших знищених країв . . . »;³⁵

в) критикувала діяльність Президії УНРП, яка мовляв, нерегулярно проводила свої засідання, причім без відома цього органу в останньому періоді здійснились кадрові зміни в області культури і освіти;

г) вимагала прискорено провести реорганізацію Української національної ради Пряшівщини на підставі результатів виборів до Установчих народних зборів.

В кінці резолюції українсько-російська секція Демократичної партії підкреслювала, що у випадку, якби не провела реорганізація, члени Демократичної партії не будуть брати участі в роботі Української національної ради Пряшівщини і не візьмуть на себе перед народом відповідальність за діяльність цієї організації.³⁶

З вимогою скликання з'їзду представників українського населення члени Демократичної партії виступили і на засіданні Президії УНРП 23-го вересня 1946 року. Коли ж скликання з'їзду не було у компетенції президії, із-за упертості членів Демократичної партії було вирішено представити це питання на пленарні збори УНРП.³⁷

Голова українсько-російської секції Демократичної партії на цьому засіданні знову порушив питання правового узаконення УНРП, причім посилаючись на слова Й. Леттріха, вимагав, щоб це здійснилося до одного місяця, бо в противному разі не буде можливе прийняти бюджет УНРП до бюджету державного.³⁸ Це твердження мало за мету викликати побоювання серед членів президії про подальше існування Української національної ради Пряшівщини, що члени Демократичної партії намагалися використати для зміцнення свого становища.

Ці їхні намагання потерпіли крах на логічній аргументації комуністів, які звертали увагу на те, що не можна гарантувати правне узаконення УНРП в ході одного місяця, особливо коли це питання не стосується лише словацьких органів, а є справою цілодержавною і як таку буде можна вирішити аж в зв'язку з новою конституцією.³⁹

Пленум УНРП, який мав зайняти позицію до резолюції українсько-російської секції Демократичної партії, зішлюся 17-го листопада 1946 року. З рефератом до цього питання виступив І. Левканич, причім ним висловлені вимоги можна згрупувати до п'ятих пунктів.

1. Здійснити реорганізацію Української національної ради Пряшівщини і її окружних комітетів на основі результатів останніх виборів до Установчих народних зборів.
2. Щоб пропозиції кандидатів до УНРП і її окружних комітетів вносили політичні партії.
3. Встановити термін подачі списків кандидатів.
4. Створити комісії, які перевіряли б надійність кандидатів.
5. Вже на цьому засіданні встановити термін, коли буде обрана нова Українська національна рада Пряшівщини.⁴⁰

До цих вимог зайняв позицію голова УНРП В. Караман, який у своєму виступі підкреслив, що на останньому з'їзді УНРП, що відбувся у жовтні 1945 року були дотримані усі демократичні засади, а тому немає причин скликати новий з'їзд. «Президія УНРП не може погодитись, — сказав В. Караман, — щоб Українська національна рада Пряшівщини стала іграшкою в руках політичних партій».⁴¹ Пленум відкинув ці вимоги, а члени українсько-російської секції ДП пропозицію про реорганізацію зняли. Замість того було вирішено створити при УНРП комісію, в якій на паритетних засадах були б представлені політичні партії. Це мав бути форум, де вирішувались би спірні питання між членами Комуністичної партії Словаччини і Демократичної партії в Українській національній раді Пряшівщини.⁴² Те, що пленум відхилив вимоги представників Демократичної партії, однозначно свідчить про те, що всупереч перемозі демократів у виборах комуністична партія утримала вирішальні позиції в Українській національній раді Пряшівщини. Цей факт нам підтвердять і результати обговорення деяких кадрових питань на цьому пленарному засіданні. Для ілюстрації наводимо питання обговорення пропозиції нового завідуючого Рефератом для українських шкіл при Повноваженому представництві шкільництва і освіти Словацької національної ради. Запропоновані були кандидатури В. Капішовського та І. Жидовського. Незважаючи на те, що члени Демократичної партії допереду заявили, що будуть голосувати проти В. Капішовського, оскільки він комуніст, пленум більшістю голосів ухвалив його. За його протикандидата голосувало тільки п'ять членів УНРП.⁴³

Всупереч тому, що вимоги українсько-російської секції Демократичної партії пленум відхилив, її представники не зреклись своїх цілей завоювати позиції в Українській національній раді Пряшівщини. 30-го листопада 1946 року вони адресували Президії УНРП заяву, в якій повідомляли, що не будуть брати участі у засіданнях Української національної ради Пряшівщини, поки вона не прийме їх вимоги, представлені на пленумі 17-го листопада 1946 року.⁴⁴

В. Караман рекомендував, щоб цю заяву вважали за безпредметну в зв'язку з тим, що на пленумі члени Демократичної партії свої вимоги взяли назад. Незважаючи на те, напевно, в інтересі спільних дій при вирішенні національних питань, 15-го грудня 1946 року відбулась спільна нарада. За Комуністичну партію Словаччини в ній взяли участь П. Бабей і В. Капішовський, за Демократичну партію — І. Бобак і В. Завацький, а за безпартійних — В. Караман, І. Жидовський та Є. Бісе. Учасники наради домовилися створити комісію у складі І. Рогаль-Ільків, В. Капішовський, І. Бобак і А. Богданов. Завданням комісії було підготувати пропозицію на реорганізацію окружних комітетів Української національної ради Пряшівщини і їх представництво в пленумі УНРП.⁴⁵ Члени комісії в кінці грудня 1946 року підготували спільний проект, за яким членів пленуму УНРП не будуть висувати політичні партії, як того вимагала Демократична партія, а будуть обирати представники українських сіл в окремих округах, причім п'ятнадцять кандидатів будуть членами Демократичної партії, а чотирнадцять — членами Комуністичної партії Словаччини.

Комісія рекомендувала, щоб 29-членний пленум УНРП був розширений на сім членів президії, два члени антифашистських союзів, одного представника Союзу молоді Карпат, одного представника Товариства російських і українських студентів «Духнович» і голів окружних комітетів Української національної ради Пряшівщини.⁴⁶

Ані цей, спільно підготовлений проект не став виходом при вирішенні протиріч між представниками Комуністичної партії Словаччини і Демократичної партії в Українській національній раді Пряшівщини. Така позиція українсько-російської секції Демократичної партії випливала з побоювання, що в УНРП настане загальне зміцнення становища комуністів.⁴⁷ З цієї причини члени Демократичної партії не погоджувались ані з рішенням Президії УНРП, прийнятим на засіданні 27-го січня 1947 року, щоб з початкових 29 членів пленуму за партійною приналежністю десять було членами Комуністичної партії Словаччини, одинадцять — Демократичної партії і вісім — безпартійними. Голова українсько-російської секції ДП В. Завацький головною причиною незгоди навів те, що у випадку безпартійних йдеться про людей, які мають близьке відношення до Комуністичної партії Словаччини.⁴⁸

З наведеного випливає, що представникам українсько-російської секції ДП не йшлося про досягнення угоди з комуністами і про створення спільної платформи при вирішенні проблем українського населення. В першу чергу їм йшлося про зміцнення своїх позицій в УНРП аж по її цілкове оволодіння. Посиленням своїх вимог в зв'язку з реорганізацією Української національної ради Пряшівщини Демократична партія намагалась не тільки радикально обмежити вплив комуністів на діяльність УНРП, але і принципіально змінити її орієнтацію на свою користь. Одночасно вони очікували, а це, здається, було головною метою їх намагань, що цим кроком Демократична партія виразно ослабила б позиції Комуністичної партії Словаччини серед українського населення. Підтвердила це і робота II-го з'їзду українсько-російської секції Демократичної партії, який проходив 22-го лютого 1947 року і у прийнятій резолюції звернув особливу увагу Українській національній раді Пряшівщини. З'їзд, хоч і підтвердив, що Українська національна рада Пряшівщини є найвищою цілонародною організацією українців-русинів, що живуть у Чехословацькій Республіці, однозначно вимагав її реорганізації в усіх її органах (пленум, президія і окружні комітети) на підставі результатів виборів з травня 1946 року. З'їзд постановив керівництву українсько-російської секції Демократичної партії, щоб до того часу, поки не будуть прийняті вимоги щодо реорганізації УНРП, воно не брало участі в роботі Української національної ради Пряшівщини.⁴⁹

Гальмування революційного процесу Демократичною партією в цьому регіоні особливо проявлялося в непослідовності і розтягнутості при усуненні воєнних шкод, в саботуванні земельної реформи, але і в політичному шантажуванні в національному питанні. Ця конкретна ситуація доказувала правдивість думки Леніна, яку він висловив у своїй праці **«Дві тактики соціал-демократії в демократичній революції»**, що *«для буржуазії вигідне, аби буржуазна революція не зміла надто докладно усі залишки старих порядків, але аби декотрі з них полишила, тобто аби ця революція не була цілком послідовною, аби не йшла аж до кінця і була рішучою і немилосердною»*.⁵⁰

Протиріччя, які завинила українсько-російська секція Демократичної партії і які були важливою перешкодою в роботі Української національної ради Пряшівщини, частково вдалось усунути аж 17-го березня 1947 року, коли за ініціативою Президії Української національної ради Пряшівщини відбулась нарада з представниками Комуністичної партії Словаччини та Демократичної партії. На цій нараді була підписана угода, за якою президія була розширена з дев'ятьох на одинадцять членів, причому п'ять з них представляли Демократичну партію, четверо — Комуністичну партію Словаччини, а два були безпартійними.⁵¹ Функцію генерального секретаря Української національної ради Пряшівщини було розділено на функцію організаційного секретаря, яку почав виконувати І. Рогаль-Ільків, та на функцію економічного секретаря, яким став голова українсько-російської секції Демократичної партії В. Завацький. Угода одночасно передбачала проведення змін в пленумі Української національної ради Пряшівщини посередництвом окружних комітетів на підставі результатів виборів 26-го травня 1946 року.⁵²

На основі цієї угоди українсько-російська секція Демократичної партії в першій половині 1947 року до значної міри зміцнила свої позиції в Українській національній раді Пряшівщини. В дальшому періоді їх, правда, вже не мала можливість використати для реалізації політичної лінії Демократичної партії, бо ця партія в результаті своєї контрреволюційної діяльності перейшла до оборонної тактики.

Таблиця № 1. Результати виборів в округах Східної Словаччини

Виборчий округ	Кількість відданих голосів за кандидатів окремих партій разом	Партія праці		Демократична партія		Комуністична партія Словаччини		Партія свободи	
		абсол.	в %	абсол.	в %	абсол.	в %	абсол.	в %
Кежмарок	14 259	184	1.3	9 512	66.7	4 223	29.6	340	2.4
Левоча	13 883	157	1.1	10 970	79.0	2 647	19.1	109	0.8
Поппрад	17 068	557	3.3	11 073	64.9	5 162	30.2	276	1.6
Рожнява	14 175	319	2.3	6 301	44.5	7 463	52.6	92	0.6
Списька Нова Весь	20 147	1 148	5.7	13 869	68.8	4 889	24.3	241	1.2
Списька Стара Весь	5 488	38	0.7	4 311	78.5	1 064	19.4	75	1.4
Ревуца	12 584	219	1.7	5 964	47.4	6 150	48.9	251	2.0
Бардіїв	22 751	440	1.9	14 952	65.7	7 207	31.7	152	0.7
Гіралтівці	11 488	182	1.6	8 354	72.7	2 470	21.5	482	4.2
Стара Любовня	11 449	127	1.1	7 403	64.7	3 850	33.6	69	0.6
Пряшів	37 425	697	1.9	29 184	78.0	7 004	18.8	507	1.3
Сабінів	23 512	485	2.1	15 304	65.1	7 004	29.8	719	3.0
Стропків	8 242	95	1.2	4 901	59.5	3 151	38.2	95	1.1
Свидник	8 040	119	1.5	3 079	38.3	4 792	59.6	50	0.6
Воронів	17 843	256	1.4	13 200	74.0	4 099	23.0	288	1.6
Гельніця	11 221	235	2.1	5 660	50.4	5 088	45.4	238	2.1
Гуменне	15 225	433	2.9	10 888	71.5	3 320	21.8	584	3.8
Кральовський Хлмець	1 528	29	1.9	1 002	65.6	484	31.7	13	0.8
Великі Капушани	4 744	220	4.6	3 372	71.1	1 038	21.9	114	2.4
Кошиці-місто	30 380	3 029	10.0	21 053	69.3	4 850	15.9	1 148	4.8
Кошиці-околиця	34 532	1 595	4.6	27 030	78.3	4 384	12.7	1 532	4.4
Межилабірці	12 148	407	3.4	7 058	58.1	4 464	36.7	219	1.8
Михалівці	28 128	958	3.4	20 415	72.6	5 308	18.9	1 447	5.1
Молдава н/Болвою	5 446	87	1.6	3 777	69.4	1 242	22.8	340	6.2
Снина	19 151	402	2.1	14 652	76.5	3 693	19.3	404	2.1
Собранці	15 761	183	1.2	14 324	90.9	1 064	6.7	190	1.2
Требишів	27 572	1 201	4.3	21 312	77.3	4 406	16.0	653	2.4
Східна Словаччина	444 190	13 802	3.1	308 920	69.5	110 549	24.9	10 919	2.5
Словаччина	1 599 492	50 079	3.1	999 622	62.5	489 596	30.6	60 195	3.8

Таблиця № 2. Результати виборів в округах з селами,
де проживає українське населення

Виборчий округ	Кількість сіл з укр. населенням	Кількість голосів, відданих за кандидатів партій разом	Партія праці		Демократична партія		Комуністична партія Словаччини		Партія свободи	
			абсол.	в %	абсол.	в %	абсол.	в %	абсол.	в %
Межилабірці	48	11 418	306	2,68	6 523	57,13	4 445	38,93	144	1,26
Снина	46	14 526	1 285	1,96	10 795	74,31	3 117	21,46	329	2,26
Стропків	38	5 835	82	1,40	3 000	51,41	2 671	45,77	82	1,40
Свидник	47	7 780	111	1,43	3 005	38,62	4 614	59,31	50	0,64
Бардіїв	36	9 425	219	2,32	3 038	32,23	6 089	64,60	79	0,84
Гіралтвіці	15	1 658	16	0,97	812	48,97	779	46,98	51	3,08
Сабинів	22	6 240	206	3,30	2 041	32,71	3 937	63,09	56	0,89
Стара Любовня	14	5 105	36	0,70	1 886	36,94	3 166	62,01	17	0,33
Кежмарок	4	1 036	1	0,09	584	56,37	430	41,50	21	2,02
Левоча	3	1 150	9	0,78	758	65,91	378	32,87	5	0,43
Р а з о м	273	64 173	1 271	1,98	32 442	50,55	29 626	46,16	834	1,30

ПРИМІТКИ

- ¹ Cambel, S., Slovenská agrárna otázka 1944 — 1948. Bratislava 1972, s. 207.
- ² Šutaj, Š., Národnostná otázka v činnosti politických strán na Slovensku v rokoch 1944—1948. Kandidátska dizertácia. ÚHV SAV Bratislava 1985, s. 109—111.
- ³ Lacko, J., Vývin v Strane práce od jej vzniku až do rozplynutia. In: Cestou socialistického vývinu. Bratislava 1973, s. 44.
- ⁴ Nové slovo, 8. 3. 1947.
- ⁵ Там же.
- ⁶ Husák, G., Z bojov o dnešok. Bratislava 1973, s. 226.
- ⁷ Briškár, J., Demokratická strana na východnom Slovensku pred februárom 1948. In: Východné Slovensko pred februárom. Košice 1968, s. 182.
- ⁸ Východoslovenská pravda, 8. 1. 1946.
- ⁹ Demokrat, 17. 5. 1946.
- ¹⁰ Архів Центрального комітету Культурного союзу українських трудящих (далі А ЦК КСУТ), Пряшів, п. УНРП, п. з. 833.
- ¹¹ Пряшевщина, 23. 5. 1946.
- ¹² Пряшевщина, 9. 5. 1946.
- ¹³ Пряшевщина, 16. 12. 1945.
- ¹⁴ Пряшевщина, 7. 1. 1946.
- ¹⁵ Lenin, V. I., Spisy, zv. 19. Bratislava 1958, s. 213.
- ¹⁶ Пряшевщина, 7. 1. 1946.
- ¹⁷ Підраховане за: Štatistická príručka Slovenska. Bratislava 1947, s. 306.
- ¹⁸ Стенографічний запис із засідання 19-го пленуму СНР, 16. 7. 1946, стор. 19.
- ¹⁹ До проблематики Національного фронту на Словаччині в період народно-демократичної революції дивись: Vartíková, M., Od Košíc po Február. Bratislava 1968, s. 204.
- ²⁰ Спрацьоване за: Štatistická príručka Slovenska. Bratislava 1947, s. 308—309.
- ²¹ За «Пряшевщиной», 4. 7. 1946, це були округи Межилабірці, Снина, Стропків, Свидник, Бардіїв, Гиралтівці, Сабинів, Стара Любовня, Кежмарок, Левоча.
- ²² Спрацьоване за: Пряшевщина, 6. 6., 13. 6., 20. 6 і 4. 7. 1946.
- ²³ Briškár, J., Vznik a činnosť Democratickej strany na východnom Slovensku. Kandidátska dizertácia. Historický ústav SAV, Bratislava 1970, s. 113.
- ²⁴ Пряшевщина, 30. 5. 1946.
- ²⁵ Архів Інституту марксизму-ленінізму ЦК КПС п. ЦК/4, п. з. 1/1. Засідання ЦК КПС 31. 7. — 1. 8. 1946.
- ²⁶ Briškár, J., Voľby v roku 1946 a politika Democratickej strany na východnom Slovensku. In: Historica Carpatica V. Košice 1974, s. 25.
- ²⁷ Пряшевщина, 30. 5. 1946.
- ²⁸ Там же.
- ²⁹ Пряшевщина, 13. 6. 1946.
- ³⁰ Пряшевщина, 6. 6. 1946.
- ³¹ А ЦК КСУТ, Пряшів, п. УНРП, п. з. 798.
- ³² Там же.
- ³³ Пряшевщина, 6. 6. 1946.
- ³⁴ А ЦК КСУТ, Пряшів, п. УНРП, п. з. 798.
- ³⁵ А ЦК КСУТ, Пряшів, п. УНРП, п. з. 801.
- ³⁶ На підставі результатів виборів до СНР були делеговані наступні громадяни української національності: за КПС — І. Рогаль-Ільків, В. Капішовський, а за ДП — А. Богданов, Й. Сухий.
- ³⁷ Стенографічний запис із засідання 19-го пленуму СНР, 16. 7. 1946, стор. 19.
- ³⁸ А ЦК КСУТ, Пряшів, п. УНРП, п. з. 1027.
- ³⁹ ДОБА, Пряшів, п. УНРП 1945—1948. Розголоція українсько-російської секції Демократичної партії, Пряшів 18. 9. 1946.
- ⁴⁰ Там же.
- ⁴¹ А ЦК КСУТ, Пряшів, п. УНРП, п. з. 972.
- ⁴² Там же.
- ⁴³ Там же.
- ⁴⁴ А ЦК КСУТ, Пряшів, п. УНРП, п. з. 833.
- ⁴⁵ ДОБА, Пряшів, п. УНРП 1945—1948. Протокол із засідання пленуму УНРП, Пряшів 17. 1. 1946.
- ⁴⁶ Там же.

⁴³ А ЦК КСУТ, Пряшів, п. УНРП, п. з. 833.

Підтримку лінії КПС пленум УНРП виразив і при кооптуванні своїх дальших членів та при виборах до президії, коли була обрана Є. Бісс, в той час як кандидат ДП. Ф. Дуфанець не був обраний.

⁴⁴ А ЦК КСУТ, Пряшів, п. УНРП, п. з. 834.

⁴⁵ Šutaj, Š., c. d., s. 118.

⁴⁶ Там же, стор. 119.

ДОБА, Пряшів, п. УНРП 1945—1948.

⁴⁷ А ЦК КСУТ, Пряшів, п. УНРП, п. з. 887.

⁴⁸ А ЦК КСУТ, Пряшів, п. УНРП, п. з. 899.

⁴⁹ ДОБА, Пряшів, п. УНРП 1945—1948.

Демократический голос, 20. 3. 1947.

⁵⁰ Lenin, V. I., Spisy, zv. 9. Bratislava 1957, s. 39.

⁵¹ А ЦК КСУТ, Пряшів, п. УНРП, п. з. 899. Президія УНРП була доповнена трьома членами ДП (І. Левканич, А. Богданов, Й. Сухий) і одним членом КПС (В. Капішовський).

⁵² Там же.

RESUMÉ

Marián GAJDOŠ, Volby v roku 1946 a ich vplyv na riešenie ukrajinskej otázky

V máji 1946 sa v Československu uskutočnili voľby do Ústavodárneho národného zhromaždenia. Od výsledkov týchto prvých volieb po oslobodení výrazne závisel ďalší vývoj v republike. V čase príprav na voľby narastalo úsilie o rozšírenie pôsobnosti politických strán a o vytvorenie nových organizácií. V tejto atmosfére 1. februára 1946 došlo v Bardejove k založeniu rusko-ukrajinskej sekcie Strany práce, ktorá vznikla v januári 1946. Táto sekcia nikdy nezískala také postavenie, aké v rámci Demokratickej strany mala ukrajinsko-ruská sekcia. Ďalšou novou stranou na Slovensku bola Strana slobody založená v apríli 1946.

Predvolebný boj sa naplno rozohorel i v oblastiach s ukrajinským obyvateľstvom najmä medzi KSS a DS. V tom období existovali aj nesprávne názory, podľa ktorých sa UNRP mala stať politickou organizáciou ukrajinského obyvateľstva.

Májové voľby do Ústavodárneho národného zhromaždenia priniesli z celoštátneho hľadiska výrazné víťazstvo komunistov. Na východnom Slovensku zvíťazila DS, jedine v okresoch Svidník a Rožňava komunisti získali najviac hlasov (59,6 % a 52,6 %). Príčinami volebného víťazstva DS aj v okresoch s ukrajinským obyvateľstvom boli niektoré závažné faktory: činnosť ukrajinsko-ruskej sekcie DS, úzke kontakty tejto strany s grécko-katolíckou cirkvou, jej dvojtvárna činnosť v súvislosti s odstraňovaním vojnových škôd, zneužívanie nejasnosti okolo národnostnej príslušnosti, rozširovanie chýrov o vystaňovaní Ukrajincov do ZSSR a pod.

Volebné víťazstvo KŠC uvítal tlačový orgán UNRP *Priaševščina*. UNRP ako celok odsúdila šovinistické a protištátne výtržnosti, ku ktorým došlo 30. mája 1946 v Bratislave a podporila opatrenia Slovenského národného frontu.

Ukrajinci vo voľbách získali tri poslanecké mandáty do Ústavodárneho národného zhromaždenia, nie však ako členovia UNRP, ale ako členovia politických strán (za KSS — P. Babej, a za DS — V. Závacký a I. Levkanič). Niektorí predstavitelia UNRP chceli získať aj niektoré politické práva, napríklad chceli delegovať svojich zástupcov do SNR a do parlamentu, čo však nezodpovedalo realite vtedajšej doby, keď poslanecké mandáty boli rozdelené len medzi politické strany. Ďalším problémom bol nesprávny názor, že ukrajinské obyvateľstvo žijúce na Slovensku netvorí národnostnú menšinu, ale je samostatným národom. Taký a podobné názory mohli byť podmienené určitými okolnosťami, ktoré autor v článku uvádza.

Po voľbách UNRP vyslovila podporu vláde K. Gottwalda a taktiež vypracovala návrh projektu dvojročného plánu rozvoja v ukrajinskej etnickej oblasti. Úlohy sa týkali industrializácie, dopravy, poľnohospodárstva, školstva a zdravotníctva.

V snahe využiť volebné víťazstvo svojej strany členovia ukrajinsko-ruskej sekcie vystupňovali útoky proti UNRP a žiadali uskutočniť jej reorganizáciu, ktorá by zaisťovala DS rozhodujúci vplyv v UNRP a v jej okresných výboroch, čo v konečnom dôsledku malo prispieť k upevneniu pozícií DS medzi ukrajinským obyvateľstvom. Požiadavky o reorganizácii obsahovala rezolúcia ukrajinsko-ruskej sekcie,

s ktorou sa obrátila na UNRP v septembri 1946. Členovia DS taktiež žiadali zvolenie zjazdu zástupcov ukrajinského obyvateľstva, čo bolo rozhodne odmietnuté. Napriek volebnému víťazstvu demokratov si KSS udržala rozhodujúce postavenie v UNRP. Túto skutočnosť potvrdili aj výsledky prejednávania niektorých kádrových otázok, napríklad keď komunistu V. Kapišovského zvolili za nového vedúceho Referátu ukrajinských škôl pri SNR.

Koncom decembra 1946 bola utvorená komisia, ktorá vypracovala návrh na rozšírenie pléna UNRP. Týmito otázkami sa zaoberal aj II. zjazd ukrajinsko-ruskej sekcie DS. Predstaviteľom tejto sekcie nešlo o dosiahnutie dohody s komunistami a vytvorenie spoločnej platformy pre riešenie problémov ukrajinského obyvateľstva. Išlo im o posilnenie svojich pozícií v UNRP až po jej úplné ovládnutie.

V marci 1947 z iniciatívy Predsedníctva UNRP sa uskutočnila porada s predstaviteľmi KSS a DS, v dôsledku čoho bola uzavretá dohoda o rozšírení predsedníctva rady z 9 na 11 členov.

V prvej polovici roku 1947 si ukrajinsko-ruská sekcia DS do značnej miery posilnila svoje pozície v UNRP, ale v pozdejšom období ich už nemala možnosť využiť pre presadenie politickej línie DS, nakoľko sa táto strana pre svoj kontrarevolučný postup dostala do defenzívy.

РЕЗЮМЕ

Мариан ГАЙДОШ, Выборы 1946 года и их влияние на решение украинского вопроса

В мае 1946 года в Чехословакии осуществились выборы в Учредительное национальное собрание. От результатов этих, первых после освобождения, выборов выразительно зависело дальнейшее развитие в республике. Во время подготовки к выборам возрастали усилия расширить деятельность политических партий и создать новые организации. В этой атмосфере 1 февраля 1946 года в Бардейове была создана русско-украинская секция Партии труда, которая возникла в январе этого же года. Эта секция никогда не достигла таких позиций, какие в рамках Демократической партии имела украинско-русская секция. Дельнейшей новой партией в Словакии была Партия свободы, основанная в апреле 1946 года.

Предвыборная борьба в полную силу началась и в районах с украинским населением, прежде всего между Коммунистической партией Словакии и Демократической партией. В этом периоде существовали и неправильные взгляды, согласно которым Украинская национальная рада Пряшевщины (УНРП имела стать политической организацией украинского населения).

Майские выборы 1946 года в Учредительное национальное собрание принесли в государственном масштабе ясную победу коммунистов. В Восточной Словакии победила ДП, только в Свидницком и Рожнявском районах коммунисты получили наибольшее количество голосов (59,6 % и 52,6 %). Причинами победы ДП в выборах и в районах с украинским населением были некоторые важные факторы: деятельность украинско-русской секции ДП, узкие контакты этой страны с греко-католической церковью, ей двуличная деятельность в связи с устранением военных потерь, злоупотребление неопределенностью вокруг национальной принадлежности, расширение разных слухов о переселении украинцев в СССР и т. п.

Победу КПЧ в выборах приветствовал печатный орган УНРП «Пряшевщина». УНРП как целое осудила шовинистические и антигосударственные бесчинства, которые были устроены 30 мая 1946 года в Братиславе и поддержала меры Словацкого национального фронта.

Украинцы в результате выборов получили три депутатские мандаты в Учредительное национальное собрание, но не в качестве членов УНРП, а членов политических партий (за КПС — П. Бабей, а за ДП — В. Завацкий и И. Левканич). Некоторые представители УНРП стремились приобрести и некоторые политические права, например, хотели делегировать своих представителей в СНР и в парламент, что не было принято во внимание, поскольку депутатские мандаты были разделены среди политических партий. Другой проблемой был неправильный взгляд, согласно которому украинское население, проживающее в Словакии, не представляет национальное меньшинство, а является отдельным народом. Такой и подобные взгляды могли быть обусловлены определенными обстоятельствами, которые автор и называет.

После выборов УНРП выразила поддержку правительству К. Готвальда и выработала также предложение проекта двухлетнего плана развития в украинской этнической области. Задания касались индустриализации, транспорта, сельского хозяйства, просвещения и здравоохранения.

В стремлении использовать победу своей партии в выборах члены украинско-русской секции усилили нападения на УНРП и требовали осуществления ее реорганизации, которая бы гарантировала ДП решительное влияние в УНРП и ее окресных комитетах, что в конечном результате должно было содействовать укреплению позиций ДП среди украинского населения. Требование о реорганизации содержала резолюция украинско-русской секции, с которой она обратилась на УНРП в сентябре 1946 года. Члены ДП требовали также созыва съезда представителей

украинского населения, что было решительно отвергнуто. Несмотря на победу демократов в выборах, коммунисты удержали свои решающие позиции в УНРП. Этот факт подтвердили и результаты обсуждения некоторых кадровых вопросов, например, когда коммуниста В. Капишовского избрали новым заведующим Реферата украинских школ при СНР.

В конце 1946 года была создана комиссия, которая выработала предложение о расширении пленума УНРП. Этими вопросами занимался и II-й съезд украинско-русской секции ДП. Представители этой секции не стремились заключить договор с коммунистами и создать совместную платформу для решения проблем украинского населения. Для них было важно укрепить свои позиции в УНРП и полностью взять ее под свой контроль.

В марте 1947 года по инициативе Президиума УНРП осуществилось совещание представителей КПС и ДП, в результате чего был заключен договор о расширении президиума рады на 11 человек (вместо 9).

В первой половине 1947 года украинско-русская секция ДП до значительной меры укрепила свои позиции в УНРП, однако в дальнейшем периоде их уже не могла использовать для реализации политической линии ДП, поскольку эта партия из-за своих контрреволюционных действий приняла оборонительную тактику.

RESÜMEE

Marián GAJDOŠ, *Die Wahlen des Jahres 1946 und ihr Einfluß auf die Lösung der ukrainischen Frage*

Im Mai 1946 wurden die Wahlen zur Gründungsvolksversammlung der Tschechoslowakei durchgeführt. Von Ergebnissen dieser ersten nach der Befreiung Wahlen hing entscheidend die weitere Entwicklung in der Republik. In der Zeit der Wahlvorbereitung verstärkten sich Anstrengungen, die Tätigkeit der politischen Parteien zu verbreiten und neue Organisationen zu schaffen. In dieser Atmosphäre wurde eine russisch-ukrainische Sektion der Partei der Arbeit am 1. Februar 1946 in Bardejov gegründet (die Partei der Arbeit entstand im Januar 1946). Diese Sektion erreichte nie solche Positionen, wie die ukrainisch-russische Sektion im Rahmen der Demokratischen Partei gehabt hatte. Eine weitere neue Partei in der Slowakei war die Partei der Freiheit, die man im April 1946 gründete.

Der Wahlkampf begann in vollem Maße auch in Kreisen mit der ukrainischen Bevölkerung zwischen der KPdS und der Demokratischen Partei (DP). In dieser Periode existierten auch falsche Ansichten, eine politische Organisation der ukrainischen Bevölkerung aus dem Ukrainischen Volksrat von Prieševščina (UNRP) zu machen.

Die Maiwahlen 1946 zur Gründungsvolksversammlung bezeichneten im Staatsmaßstab einen klaren Sieg der Kommunisten. In der Ostslowakei siegte die DP, nur in den Kreisen Svidník und Rožňava erhielten die Kommunisten die Stimmenmehrheit (59,6 % und 52,6 %). Die Ursachen des Sieges der DP in den Wahlen auch in Kreisen mit der ukrainischen Bevölkerung waren einige wichtige Faktoren: die Tätigkeit der ukrainisch-russischen Sektion der DP, enge Beziehungen dieser Partei zur griechisch-katholischen Kirche, ihre heuchlerische Tätigkeit in Verbindung mit der Beseitigung der Kriegsschaden, der Mißbrauch der Unbestimmtheit um die nationale Angehörigkeit herum, die Verbreitung verschiedener Gerüchte von der Übersiedelung der Ukrainern in die UdSSR usw.

Der Sieg der KPdTsch in den Wahlen begrüßte das Druckorgan des UNRP «Prešovščina». Der UNRP als das Ganze beurteilte den schauvinistischen, und gegenstaatlichen Unfug, der am 30. Mai 1946 in Bratislava getrieben worden war, und unterstützte Maßnahmen der Slowakischen Nationalfront dagegen.

Die Ukrainer erhielten im Ergebnis der Wahlen drei Abgeordneten ausweise, aber nicht als Mitglieder des UNRP, sondern als Mitglieder der politischen Parteien (für die KPdS — P. Babej, für die DP — V. Závacký und I. Levkanič). Einige Vertreter des UNRP strebten nach der Erlangung einiger politischer Rechte, z. B. sie wollten ihre Vertreter in den slowakischen Volksrat und ins Parlament delegieren, was nicht in Frage kommen konnte, weil alle Deputierten ausweise unter den politischen Parteien verteilt worden waren. Ein anderes Problem war die falsche Einsicht, daß die ukrainische Bevölkerung der Ostslowakei nicht eine Nationalminderheit, sondern ein selbstständiges Volk ist. Solche und ähnliche Ansichten könnten durch bestimmte Umständen bedingt sein, die der Autor in der Arbeit anführt.

Nach den Wahlen äußerte der UNRP der Regierung von K. Gottwald ihre Unterstützung und arbeitete auch einen eigenen Entwurf des zweijährigen Planes der Entwicklung im ukrainischen ethnischen Gebiet aus. Aufgaben betrafen die Industrialisierung, das Transport, die Landwirtschaft, die Bildung und das Gesundheitswesen.

In der Bestrebung, den Sieg seiner Partei in den Wahlen zu benutzen, verstärkten Mitglieder der ukrainisch-russischen Sektion Überfälle auf den UNRP und forderten die Verwirklichung seiner Reorganisation, was der DP den entscheidenden Einfluß im UNRP und in seinen Kreiskomitees garantierten und letzten Endes Positionen dieser Partei unter der ukrainischen Bevölkerung stärken könnte.

Forderungen nach der Reorganisation erhielt auch eine Resolution der ukrainisch-russischen Sektion, mit der sie sich an den UNRP im September 1946 wandte. Mitglieder der DP forderten auch die Einberufung des Parteitag der Vertreter der ukrainischen Bevölkerung, was entschieden abgelehnt wurde. Trotz des Sieges der Demokraten in den Wahlen hielt die KPdS ihre entscheidenden Positionen im UNRP fest. Diese Tatsache bestätigen auch Ergebnisse der Besprechung einiger Kaderfragen, als z. B. den Kommunisten V. Kapišovský zu neuen Leiter des Referates für ukrainische Schulen beim Slowakischen Volksrat gewählt wurde.

Am Ende des Jahres 1946 wurde eine Kommission gegründet, die einen Vorschlag zu Erweiterung des UNRP-Plenums einbrachte. Mit diesen Fragen beschäftigte sich auch der II. Parteitag der ukrainisch-russischen Sektion der DP. Vertreter dieser Sektion strebten nicht danach, einen Vertrag mit Kommunisten zu schließen und eine gemeinsame Plattform für die Lösung von Problemen der ukrainischen Bevölkerung zu schaffen. Es war für sie wichtig, ihre Positionen im UNRP zu verstärken und ihn völlig unter seine Kontrolle zu stellen.

Im März 1947 verwirklichte sich aus der Initiative des Presidiums des UNRP eine Beratung der Vertreter der KPdS und der DP. In ihrem Laufe wurde einen Vertrag geschlossen, nach dem das Presidium aus 9 auf 11 Mitglieder erweitert war.

In der ersten Hälfte des Jahres 1947 verstärkte die ukrainisch-russische Sektion der DP in bedeutenden Maße ihre Positionen im UNRP, aber in der weiteren Periode konnte sie sie für die Realisierung der politischen Linie der DP schon nicht benutzen, weil diese Partei wegen ihrer konterrevolutionären Handlungen zur Defensive überging.

ІСТОРІЯ

ДО ПИТАННЯ ЕКОНОМІЧНОГО РОСТУ І ГОСПОДАРСЬКОГО РОЗВИТКУ СХІДНОЇ СЛОВАЧЧИНИ

АНДРІЙ КОВАЧ, ПРЯШІВСЬКИЙ ФІЛОСОФСЬКИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КОШИЦЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМ. П. Й. ШАФАРИКА

Наш шлях до соціалізму охоплює відносно короткий історичний період, для якого характерні основні зміни в економіці і політиці, продуктивних силах, ідеології і в поглядах людей. Це в прямому значенні слова революційний період, в якому нелегко народжувалось наше сьогодення. Чехословацьке суспільство перейшло від одної суспільної формації до другої — від капіталізму до соціалізму. Революційні перетворення, спричинені соціальною революцією, означали, що в Чехословаччині був побудований соціалізм, перша фаза комуністичного суспільства. Зрозуміло, що новоутворене соціалістичне суспільство було позначене багатьма «родимками» попередніх формацій, це тільки початок шляху «з царства неволі до царства свободи» (К. Маркс).

А тому логічно, що вже довго на повісті дня стоїть і питання взаємозв'язку нашої наукової теорії і будівничої практики, яке постійно нам повертається в різних формах. Наприклад, чи суспільна практика повинна повністю відповідати теорії, теоретичним уявам, або чи вона лише керується теорією? Чи відповідає теорія практиці повністю, або відображає її тільки в головних, істотних, неповторюваних напрямках і тенденціях розвитку? Достатньо знаємо суспільство, в якому живемо? Зробіть, що викликають інтерес, наведу хоча б **«Джерела і фактори довгочасного розвитку Словаччини в єдиній економіці ЧССР»** Г. Бргловича, М. Кодая і Р. Крча та **«Чехословаччина: Шлях до соціалізму»** Павла Рапоша¹ і зокрема матеріали XVII з'їзду КПЧ, з'їзду КПС і XXVII з'їзду КППС.

Якщо сьогодні в історичному смислі дивимось на короткий пройдений шлях, від визволення Чехословаччини робітничо-селянською Червоною Армією (в лютому 1946 р. перейменована на Радянську Армію) через фундаментальний Лютий 1948 року і нелегкі й складні п'ятдесяті та шістдесяті роки, і на пізніший суперечливий період, то на задній план відходять різні часткові і тимчасові «відхилення», різні кар'єристи, що за рахунок такої грандіозної справи, якою є побудова соціалізму, жили й ще живуть, але і різні недоліки того чи іншого характеру, а на попереднє місце виразно вийде те найголовніше — Чехословаччина здійснила у своїй історії неповторну революцію, її люд побудував соціалістичне суспільство і тепер планомірно заміряє свої зусилля на побудову його розвинутої форми. Керівна сила — Комуністична партія Чехословаччини і органи народної влади й управління від парламенту і уряду аж до національних комітетів керуються надійним компасом — марксистсько-ленінським вченням. Через найрізноманітніші перипетії щоденного життя і поточних подій та й наперекір їм запроваджувалась в життя цілеспрямована політика Комуністичної партії Чехословаччини, виконувались її програмні цілі побудови соціалізму в нашій спільній Батьківщині — Чехословацькій Соціалістичній Республіці.

А тому буде доцільно стисло вказати на те, як цей діалектичний процес здійснився на Словаччині і в нашому краї.

а) Доля участі Словаччини у вибраних джерелах і факторах господарського розвитку ЧССР.

В ході цілеспрямованого будівництва чехословацької економіки після 1945 року або ж після революції 1948 року, доля окремих факторів економічного росту і розвитку Словаччини та їх джерел кількісно і якісно мінялася. Одночасно постійно зростала й доля факторів і джерел ССР у загальних джерелах і факторах економічного розвитку ЧССР.

Відносно території Словацької Соціалістичної Республіки, на відміну від кількості її населення, не сталися ніякі суттєві зміни (площа республіки в 1948 році — 48 994 км², в 1980 р. — 49 025 км², зміна + 0,1, а частка 38,3 % : 38,4 %). Однак доля Словаччини в кількості населення і трудових ресурсах ЧССР за минулі роки виразно зросла і поступово наближається долі ССР в площі ЧССР (3446 тисяч чоловік в 1948 році, 4984 тисячі в 1980 р., процентуально 27,9 : 32,4, ріст на + 4,6; кількість населення в продуктивному віці 2054 тисячі в 1948 р., 2873 тисячі в 1980 р., частка 27,2 : 33,0, індекс росту (1980—1948) + 5,8).

Значно знизилась доля сільського господарства, а зокрема орного ґрунту республіки в цілковитому земельному фонді держави. Сприятливішим показником є абсолютний і відносний ріст залісної землі. Зменшення сільськогосподарської землі в ССР (в загальному 264 тисячі га і 153 тисячі га орної землі) відносно значне. Правда, сам убуток сільськогосподарської землі, а зокрема орної, з його негативним економічним наслідком для підвищення сільськогосподарської продукції (необхідність компенсування сільськогосподарської землі ростом інтенсивності сільськогосподарського виробництва) є результатом багатьох складних та часто об'єктивно потрібних процесів, пов'язаних з вищим темпом індустріалізації Словаччини, із збільшенням ступеня урбанізації, побудовою інфраструктури і т. д., які були необхідні, якщо Словаччина мала динамічно здолати свою відсталість (наприклад, від чеських країв вона відставала принайменшому на 50 років).

Становище Словаччини в добуванні важливих сировин і у виробництві основних матеріалів та енергії є в загальному неоднорідне. Хоча й за роки соціалістичної побудови сировинна і матеріальна база ССР розвинулась не тільки на основі домашніх, але й імпортованих сировин передусім із СРСР та інших соціалістичних країн.

З одного боку на Словаччині сконцентроване усе чехословацьке виробництво алюмінію і рафінованої міді, а з другого — в добуванні дерева (враховуючи північно-східну частину Словаччини)² і виробництві електроенергії (тому планується із спорудженням атомної, вже сьомої, електростанції в ЧССР, тобто на Східній Словаччині)³ Словаччина ще постійно має значні резерви.

Про раціональне використання природних ресурсів і природних умов Словаччини свідчить не тільки динамічний ріст суспільного виробництва, але й швидкий розвиток примарних виробничих і обробних галузей, базованих на використуванні домашніх природних сировин. Наприклад, в 1948—1980 роках об'єм ринкової сільськогосподарської продукції зріс на Словаччині в 6,6 раза, а нав'язуюча продукція товарів харчової промисловості в 9,6 раза, добування і спрацювання палив зросло в 40,7 раза, виробництво в енергетичній промисловості і металургії в 34 рази, в машинобудівній промисловості аж в 65,8 раза, а в хімічній промисловості в 69,6 раза.

Завдяки цьому фактові на протязі 1948—1979 років доля ССР у створенні суспільного продукту зросла з 18,6 % (1948 р.) на 28,7 %, а національного доходу (без зовнішньої торгівлі) з 18 % (1948 р.) на 26,8 %. В 1985 році вона представляла 30,3 %.

Ми раді тому, що в 1977 році за міжгалузевим балансуванням понад 50 % продукції ЧССР в Словацькій Соціалістичній Республіці вироблялось в цих промислових підгалузях: випуск покрівельного та ізоляційного матеріалу (71,1 % від загальнодержавної продукції), випуск слабкострумових виробів особистого вжитку (70,7 %), випуск шарнірних ланцюгів і підшипників (67,1 %), художнє виробництво (56,4 %) і випуск будівельної кераміки та вогнетривких матеріалів (53,1 %).

Понад 32,8 % виробів, тобто більше, ніж є частка ССР на кількості населення ЧССР, крім іншого випускається в 24 підгалузях (починаючи спрацюванням нафти — 47,8 % аж по фармацевтичну промисловість з 31,8 % від загальнодержавної продукції).

Наведені показники свідчать не тільки про динамічний розвиток соціалістичної Словаччини, але і про його резерви. Наприклад, доля ССР в 1978 році представляла 36,5 % сільськогосподарської землі ЧССР, але в продукції сільського господарства лише 32 %, 42,1 % лісної землі, але в добуванні дерева тільки 30 %, у продукції деревообробної промисловості 35,3 %, у випуску паперу і целюлози 34,7 % і т. д.

Із з'їздових документів комуністів Словаччини (1986 р.) довідуємося, що доля ССР в загальнодержавному промисловому виробництві підвищилась з 24,5 % в 1970 році на 30,2 % в 1985 році. В сільському господарстві продукція представляє 32,2 %, а в рості національного доходу її доля збільшилась з 26,5 на 30,3 процента. В світлі досягнутих результатів ми знову повніше і проникливіше усвідомлюємо, що своєрідний прогрес Словаччини є підсумком самовідданої праці людей, товариської допомоги чеського робітничого класу, техніків і науковців та співпраці й допомоги Радянського Союзу. Це надійна матеріальна база для створення умов всестороннього розвитку наших народів і національностей, зміцнення єдності соціалістичної держави і розширеної репродукції особистості.

Тому в рамках загальнодержавного росту національного доходу в ціловому році восьмої п'ятирічки на 18—19 % на Словаччині повинен досягтись ріст на 23—25 % (тобто йдеться про 4 аж 5-процентний приріст щороку; додаймо, що в 1986—1990 рр. 3 аж 5-процентний приріст національного доходу передбачають і найрозвинутіші капіталістичні країни), в той час як суспільний продукт зростає тільки на 14 %.

В загальному однак можна констатувати, що частка соціалістичної економіки Словаччини в рамках цілої чехословацької економіки є значною. Вона, як про це енергійно наголошувалось на з'їзді в 1986 році, крім виразних результатів має й значні проблеми як наслідок переважно довгого екстенсивного розвитку нашого народного господарства (напр., швидкий спад продуктивності праці: поки вона в світовому масштабі представляла 100 % в 1980 році, в ЧССР — 62 %, дали в 1985 році — світ 100 %, в нашій республіці — 40 %; наше заспокоєння кількістю (масштаб розвитку) і там, де нам важливою повинна бути якість (кадри, досягнення науки, рівень виробів та ін.), нереспектування динаміки розвитку, відсутність виявлених об'єктивних груп суперечностей, довготривалого науково обгрунтованого проекту нашого суспільства (беручи до уваги внутрішні і зовнішні фактори) та ін. Не зважаючи на це, вже й стислий глобальний погляд на соціалістичний розвиток ССР, на взаємозв'язки і відносини між галузями, підгалузями і випуском продукції, які виникли, розвинулись і зміцніли від нашого визволення, а зокрема від 1948 року, вказують напрями, як в нових умовах будуть ефективно використовуватись і розвиватись окремі первісні ресурси і фактори динамічного економічного розвитку Словаччини.

б) Ріст і господарський розвиток Східної Словаччини від визволення і в процесі побудови соціалізму.

Східна Словаччина є найсхіднішим адміністративним економічним цілим нашої спільної Батьківщини. Його творить територія, обмежена на півночі дугою Східних Бескидів, на заході — розгалуженням між басейном Горнада і Грона. На сході і на півдні регіон Східної Словаччини, а від 1960 року — Східно-Словацького краю, обмежений державним кордоном ЧССР — СРСР і ЧССР — УНР. Обмежування території, крім участку державного кордону між ЧССР і ПНР, є переважно штучного походження.

Географічно Східно-Словацький край належить до Подунайської котловини, відкритої на південь і захищеної з півночі і північного заходу частиною дуги Карпат. Значну частину території краю на півночі творять замкнуті котловини. Середню і південно-західну частину регіону творять в свою чергу долини рік, які відкриваються на південь до Панонської низовини. Південно-східну частину творить Потиська низовина.

З геологічного аспекту Східна Словаччина належить до Карпатської системи. Її геологічний вигляд по суті закінчився карпатським утворенням складок. Після головної фази цього утворення осідав фліш (вся область зовнішніх Західних Карпат, яка творить більш, ніж половину земельного фонду краю), який був на кінці олігоцену (у старшому палеогені) разом із старшими елементами злегка нерівний. Після утворення складок і відступу неогеного моря вимodelювала річна ерозія Східну Словаччину до її сьогоденної геологічної форми.

Геологічна різноманітність нашого регіону відображається на значно складних ґрунтознавчих (наприклад, Східно-Словацька низина: тривалі трав'яні порослі у Бардіївському окрузі займають 54 % землі, 96 % орної землі округу вимагають меліорації і т. д.), гідрологічних (загальна нестача питної води) і кліматологічних умовах.

Загальну земельну площу території Східної Словаччини 1 607 297 га у 1983 році творило 747 365 га сільськогосподарської землі, 403 689 га орної землі і 859 932 га несільськогосподарської землі (з того 703 421 га заліснена площа). Тобто Східна Словаччина має менше сільськогосподарської землі, ніж є загальнодержавне і загальнословацьке середнє, а з другого боку несільсько-

господарська земля значно перевищує обидва середні показники. Цей момент не можна недооцінювати ані з точки зору навколишнього середовища, як на це звертають увагу І. Кратохвіл у «Навколишнє середовище і народне здоров'я на Східній Словаччині», Й. Шандор, М. Баран, Й. Корчмарош, М. Дерфеніова та інші автори.⁴

З адміністративного погляду територія Східно-Словацького краю представляє 12,6 % від території ЧССР і 32,7 % від площі ССР. До 1960 року територія Східної Словаччини була розділена на два краї (Кошицький і Пряшівський) і так звані малі округи (н-д, Гуменне, Межилабірці, Снина . . .). Від 1960 року, або ж 1968 року, територія Східно-Словацького краю, яка займає площу 16 188 км² і на якій нараховується 1079 населених пунктів (найбільше в ССР, в яких проживає за станом на 1. 1. 1986 р. 1 440 536 жителів,⁵ ділиться на 13 округів з 39 містами: Бардіїв (кількість міст — 2), Гуменне (3), Кошиці-місто (1), Кошиці-околиця (2), Михалівці (3), Попрад (6), Пряшів (3), Рожнява (4), Списька Нова Весь (4), Стара Любовня (2), Свидник (2), Требишів (5) і Воронів на Топлі (2).

Тому що головні фактори економічного розвитку у значній мірі залежать від двох основних джерел: від природних ресурсів і населення, звернімо трохи увагу на те, як вони розвивались до 1953 року і які завдання накреслила крайова конференція КПС (1986 р.).

Розглядаючи демографічний ріст населення в Чехословаччині, можна виявити, що кількість населення цілої країни за період капіталізму (до 1945 р.) зросла лише майже на 1,5 % (900 657 чоловік в році нашого визволення), поки за роки побудови соціалізму ріст досяг 11,5 %. Відомо, що швидкий ріст населення є на Словаччині, а найшвидший — на Східній Словаччині. Кількість населення за імперіалізму зросла лише на 6,2 %, в той час, як за соціалізму, зокрема після 1954 року, на 32,7 %. А це і наперекір тому, що в шістьох округах Пряшівського краю (Межилабірці, Собранці, Стара Любовня, Великі Капушани, Списька Нова Весь і Бардіїв) ще до 1957—1958 рр. знижувалася загальна кількість населення в результаті міграції. Найвищий природний приріст на 1 000 чоловік Східно-Словацького краю був досягнутий в 1961 році (в 16,8 раза), в 1971—1980 роках кількість жителів краю зросла на понад 12 %, але природний приріст населення в результаті переселення і міграції підвищився в 10,7 раза. Приріст (убуток) переселення в 1983 році: край разом — 3273 жителі, Бардіїв — 270, Гуменне — 391, Кошиці-місто + 1236, Кошиці-околиця — 866, Михалівці — 350, Попрад — 148, Пряшів — 66, Рожнява — 448, Списька Нова Весь — 756, Стара Любовня — 115, Свидник — 132, Требишів — 594 і Воронів на Топлі — 373.

У Східно-Словацькому краї, помімо округів Кошиці-околиця і Требишів, де є і найнижча зайнятість жінок і в яких середній темп росту промислового виробництва в 1981—1983 роках досяг 99,8 % та 94,9 %, а приріст населення є нижчий, ніж чотири проценти, є ситуація сприятливіша в усіх округах в результаті природного приросту. В Попрадському окрузі кількість населення в інтерцентральному періоді зросла на понад 18 %, тобто це найбільший приріст серед округів ССР, якщо не брати до уваги IV-й район столиці Словацької Соціалістичної Республіки Братіслава і Кошиці-місто.

Напроти тому в 1970—1980 роках у Східно-Словацькому краї ступінь економічної активності населення був найнижчим і спричинила його крім іншого і нижча доля участі жінок від загального числа трудящих. Тому середній річний убуток із-за переселення з наших країв до ЧСР представляє у Східно-Словацькому краї майже 2000 — 3000 громадян, але негативне сальдо тих, хто відходить з нашого краю, представляє 17 953 жителі (в 1983 році).⁶

В 1980 році Східно-Словацький край густотою населення опроти 1970 року випередив Середньо-Словацький край, причому обидва краї належать і надалі до чотирьох найрідше заселених країв ЧССР. У Східно-Словацькому краї, передусім під впливом міграції, темп приросту населення знизився на 112,9 (1980 р.). Наперекір тому з територіального погляду найшвидший темп приросту був серед робітників в нашому краї, тобто на 11,8 %, але серед артільних хліборобів він знизився на 3,7 % головним чином із-за їх відходу до інших галузей виробництва. Приватно господарючі селяни обробляють 33 994 га, а земельні угіддя, які належать сільськогосподарським підприємствам, представляють 5526 га (1983 р.).

З прогнозу приросту населення ССР до 2000 року можна довідатись, що міграційні сальдо між Словацькою Соціалістичною Республікою і Чеською Соціалістичною Республікою будуть знижуватись до 1988 року (1981—1985 рр. — 15,4; 1986—1990 рр. — 6,9; 1991—1995 — 7,0 і 1996—2000 — 5,5). Від 1988 року не рахується з убутком населення ССР і його міграцією до ЧСР.

Прогноз приросту населення в ЧССР і наперекір сповільненню темпу росту людського фактора

передбачає ріст кількості населення ССР, у Східно-Словацькому краї на 16,2 %, але під впливом міграції цей приріст тут буде на 18 % нижчим. На кількості населення в продуктивному віці в нашій республіці найбільшою буде доля Східно-Словацького краю — одна третя.

Притім потрібно рахувати з тим, що кількість народжуваних дітей до 1996 року буде знижуватись. Під впливом міграції їх кількість знизиться в рамках Словацької Соціалістичної Республіки на 17 тисяч, з того найбільше у Східно-Словацькому краї — на 16 тисяч дітей. Наперекір тому приріст населення краю в продуктивному віці (в тисячах чоловік) до 2000 року буде найбільшим — 58, але з відносно швидкою нисхідною тенденцією: 1981—1985 — 22, 1986—1990 — 16, 1991—1995 — 12 і 1996—2000 — 8.

До 1985 року у Східно-Словацькому краї було закінчено понад 80 % об'єктів загального житлового фонду. Це похвально. З другого боку подекуди занедбалась основні урбанізаційні принципи — створювання простору як цілого — і таким чином не раз порушувалась здорова, біологічно урівноважена місцевість і навколишнє середовище (наприклад, в Єлшаві), що й наперекір значним капіталовкладенням до сих пір не було достатньо усунене.

З цього погляду не були послідовно виконані рішення уряду № 1024 і № 1025 з 1962 року про необхідний спосіб вибору місця реалізації побудови житлових об'єктів та інженерно-технічної сітки аж до того часу, поки не буде розпрацьована цілодержавна концепція розвитку заселення в згоді з генеральною перспективою народного господарства. Тоді декотрі автори твердили, що «північно-західна і північна частини території Східної Словащини не придатні для розвитку промисловості . . .»,⁷ а житлові квартали в нашому регіоні були розділені (але ані дотепер це не було реалізоване) до чотирьох категорій:

1. квартали, вибрані для зосередженої побудови (13,7 %);
2. квартали з житловою побудовою для сільських господарів і працівників послуг (20,7 %);
3. квартали для не сільських господарів, що доходять до праці в посильній відстані — 30 хвилин (0,9 %) і
4. інші квартали, призначенні на дожиття (64,7 %).⁸

Ці факти наводимо тому, бо різниця в природних умовах та історичному розвитку краю спричинили те, що концентрація його заселення у порівнянні із ситуацією в ССР є відносно найнижчою. Урбанізація виражена не тільки у розвитку міських центрів, але представляє і акумуляцію міського способу життя у житловому просторі. Технічний і господарський розвиток краю, зміна розподілу праці, форми суспільної праці шораз більше інтегрують окремі заселені формації, які перед тим могли бути відносно автономними одиницями, а тепер лиш елемент часто розсяглого територіального складу, елемент ширшої соціальної системи.

Про багато аспектів дотеперішнього економічного розвитку нашого регіону можна довідатись з публікації «Револьюційні зміни Східної Словащини за 40 вільних років».⁹ Завдяки цьому можна підсумувати цю частину статті повторенням трьох основних принципів, які і для нашої області ухвалив історичний 9-й з'їзд КПЧ (1949 р.) і стисло ілюструвати їх дотеперішнє матеріалізування:

— Принцип єдності чехословацької економіки полягав в тому, що і виробничі потужності на Східній Словащині повинні будуватися з погляду потреб цієї економіки.

Дійсність? Східно-Словацький край забезпечує добування майже 100 % міді технічної чистоти, кухонної солі і 95 % залізної руди в ЧССР.¹⁰ До сих пір наш край виробляє 65 % загального випуску товарних вагонів, 55 % усіх роботів і маніпуляторів (враховуючи перше Міжнародне науково-виробниче об'єднання РОБОТ у Пряшеві) і 40 % електричних пральних машин. Завдяки значному економічному потенціалу Східно-Словацького краю, ефективне використання якого і в майбутньому періоді залишиться основною програмою його соціально-економічного розвитку, ми виробляємо 33 % штучного волокна, 33 % металургійного і 24 % прокатного матеріалу і т. п.

— Принцип використання усіх джерел економічного розвитку, доступних в цілій Чехословащині. Динамічну реалізацію цього принципу допомагає забезпечити економічна політика КПЧ, загальнодержавне і загальнословацьке планування, а в нашому краї перша дослідна установа на Східній Словащині — Дослідний інститут штучного волокна, заснований в 1951 році (від 1975 року Дослідний інститут хімічного волокна — ВУХВ), який від самого початку був провідним центром НТР в області штучного волокна в ЧССР. Від 1969 року в краї працює установа, яка орієнтується на розвиток технологій виробництва сталі (від 1971 року Інститут експериментальної металургії), а від 1-го січня 1975 року був відкритий Інститут радіоекології і використання ядерної техніки загальнодержавного значення та інші.

Завдяки планоірній побудові матеріально-технічної бази соціалізму у самостійних науково-дослідних установах, в дослідних інститутах, вищих школах і у підприємствах працює майже 6500 працівників і понад 1400 у висунутих науково-дослідних установах. Доля участі цих працівників у розширенні науково-дослідної бази ССР зросла на 11,5 %, а в рамках ЧССР — на 40 % (1980 р.). Досягнуті результати в Керамічних заводах в Кошицях розвинули нову технологію виробництва перліту, причому його абсорбна властивість збільшилась на 50 %. Був вироблений СТАБЕНТ Г для стабілізації машинного масла, який замінив імпорт із несоціалістичних країн; в Заводах важкого машинобудування в Кошицях використанням самозастигаючих формувальних сумішей на базі естеролів знизилась трудомісткість на 40 %. Об'єм виробів високого технічно-економічного рівня за три роки сьомої п'ятирічки зріс майже в два рази і досяг 12,7 % від загального випуску товарів. Із контрольованої якості виробів в 1983 році 30,3 % з них мали високий технічно-економічний рівень. Найкращих результатів досягають у краї підприємства хімічної і текстильної промисловості. І, нарешті, принцип економічного урівноваження макрообласті республіки, а в згоді з тим підйом соціально-економічного рівня краю на рівень чеських країв.

Факт, що процес економічного урівноваження краю має зростаючий характер. Підтверджує це і порівняння статистично слідуваних показників. Наприклад, 10397 зданих до користання квартир (разом на 1000 жителів за станом на 1983 р.) представляють індекс 7,2 (вищий показник досяг тільки Середньо-Словацький край — 7,7, нижчий Прага — 7,0, Західно-Чеський край — 4,2 і т. д.); населення, що припадає на 1 лікаря — 285 (третє місце за Братіславою і Прагою); вищі затрати на промисловий товар, ніж на харчові продукти (11743:11111); середня висота заощаджень — 11171 крона (вища сума, ніж середні вклади жителів Північно-Чеського, Північно-Моравського і Західно-Чеського країв) та інше. Притім у середньому темпі росту промислового виробництва в 1981—1983 роках — 101,8 (в %) — Східно-Словацький край зайняв восьме місце серед країв ЧССР (перед Північно-Моравським — 101,0 і Середньо-Чеським краєм — 101,3). У валовій сільськогосподарській продукції на 1 га сільськогосподарської землі (в кронах) наш край був на дев'ятому місці (10627 крон, а Середньо-Словацький край — 10474 крони), в погектарних врожаях зернових разом (в тоннах) ми були на десятому місці (3,31) і т. п. Позитивний тренд розвитку Східно-Словацького краю сприяв зниженню різниці між економічною активністю населення в ССР і в ЧСР з 6,7 на 2,3 (1980 р.).

Усвідомлюємо свої переваги і резерви, а можемо, або мусимо, краще знати суспільство, в якому живем. Нам мусить бути ясно, як їти далі і тоді, коли припустимо запитання «коли б» (напр., розвиток сільського господарства за роки восьмої п'ятирічки), розпрацювати, а не ігнорувати механізми динамічного розвитку соціалістичного суспільства, створювати передумови ефективного використання, а не містифікації науки і техніки (на відміну від раціоналіста О. Шпенглера або головного ідеолога військово-промислового комплексу ФРН А. Вейнштейна¹¹). І у нашому краї вже тепер має, але і буде мати в майбутньому вирішальне значення для міряння динаміки економічного росту і для підвищення особистого і суспільного споживання ріст фізичного об'єму випущеної продукції.

В третій частині статті доторкнемося результатів і завдань промислового виробництва, виробництва зернових і житлового будівництва, оцінених і ухвалених крайовою конференцією КПС у Кошицях (15 — 16-го лютого 1986 р.).

На конференції констатувалося, що *«випуск товарів у промисловості краю зріс з 20 мільярдів крон в 1970 році на 52700 мільйонів крон в 1985 році. Найпрогресивніше розвивалися верстатобудівна і хімічна промисловості, де продукція зросла в 3,3 раза. Втричі підвищилась і продукція текстильної і деревообробної промисловостей»*.

Про об'єм промислового виробництва в краї і у двох округах за 1970 — 1985 роки свідчить наступна таблиця (в мільйонах крон).¹²

	1970	1975	1980	1985 (план)
Східно-Словацький край	20 579,1	33 993,6	45 658	52 689,6
Гуменський округ	1 362	2 571,6	4 080,8	4 900,2
Свидницький округ	295	419	662,4	881,6

Завдяки цьому розвитку від 1970 року зайнятість зросла на 42 тисячі і досягла 163 тисячі чоловік.

В документах крайової конференції констатується, що «одинаково динамічно, хоч і нижчими темпами, розвивались і інші галузі народного господарства. Повільніше, ніж становив державний план і вимагала необхідність безперерйного постачання ринку якісними продуктами, розвивалось сільськогосподарське виробництво».

Свідчить про це річне середнє виробництва зернових разом, враховуючи кукурудзу на зерно в тоннах і на 1 га за сектори разом:

Край, округи	Річне середнє 5-й 5РП	Річне середнє 6-й 5РП	Річне середнє 7-й 5РП
Східно-Словацький край	627 479	692 629	727 592
Гуменський округ	26 902	36 130	34 428
Свидницький округ	15 883	18 443	17 204

Крім інших факторів ці результати зумовлені і несприятливою ситуацією в земельному фонді в п'ятій і шостій п'ятирічках, коли площа орної землі знизилась в краї на 82 200 га. В результаті послідовнішої реалізації мір на збереження і зліпшення земельного фонду його убуток за роки сьомої п'ятирічки припинився, а від 1982 року площа орних земель збільшилась на майже 3000 га (але між найкращі в цьому відношенні не належать наші слідувані округи).

Радіємо тому факту, що особисте споживання жителями нашого краю зросло на 40 %, а суспільне споживання за цей же період зросло втричі. За минулих п'ятнадцять років ми в усіх формах житлового будівництва збудували 164 904 квартири, нові лікарні, школи, магазини, культурні і спортивні об'єкти. На розвиток краю за період п'ятої аж сьомої п'ятирічок наше соціалістичне суспільство затратило 176 мільярдів крон.

Кількість зданих квартир разом:

Округи	1975	1980	1985 (план)
Гуменський	884	1162	898
Старолібовнянський	292	372	211
Свидницький	367	328	316

В 1986—1987 роках у Східно-Словацькому краї повинна розпочатись побудова 78 об'єктів з проектними затратами майже 13 мільярдів крон. Після їх закінчення створяться нові робочі місця для 12 000 чоловік. У восьмій п'ятирічці рахується з побудовою 34 екологічних об'єктів за майже чотири мільярди крони.

Грошові прибутки населення нашого краю зросли від 1970 року майже в 2,5 раза, а в 1984 році досягли 32,7 мільярда крон. Середній заробіток представляє в сучасному (1986 р.) 2943 крон.

Для достойного сповнення революційного заповіту Лютого 1948 року потрібно послідовно виконувати рішення XVII з'їзду КПЧ, з'їзду КПС і завдання, ухвалені крайовою конференцією КПС (лютий 1986 р.), і творчо використовувати дуже цінний досвід радянських комуністів і трудящих СРСР.

Ми щасливі, що у Східно-Словацькому краї промисловість і у цій п'ятирічці буде вирішальною галуззю. В згоді з головними напрямками нашого економічного і соціального розвитку потрібно буде швидше розвивати обробні галузі, верстатобудування, електротехнічну і хімічну промисловість. Найдинамічніше в краї буде розвиватись електротехнічна промисловість.

Тому в 1990 році напроти початку восьмої п'ятирічки потрібно підвищити промислове виробництво в краї на 14—16 %, в окремих роках п'ятирічки досягати в промисловості 4-процентної економії металів і 5-процентної економії у верстатобудуванні.

Виразніше запроваджувати до практики результати науки і техніки, враховуючи роботизацію і автоматизацію процесів виробництва. Потрібно послідовніше використовувати виробничий і технічний потенціал і кваліфікацію працівників. Краще оцінювати матеріальні затрати, знижувати споживання енергії і палив. Програмно підвищувати споживчі властивості і технічно-економічні параметри виробів. В інтересі досягнення цих цілей партія закликає розвивати трудову ініціативу і соціалістичне змагання.

В комплексному житловому будівництві досягти за роки восьмої п'ятирічки реалізації побудови майже 11 тисяч квартир. Забезпечити побудову об'єктів для достатнього забезпечення питною водою. Вирішити на рівні необхідності транспортну систему побудовою обхватних комунікацій, трамвайних і троллейбусних ліній. Добудувати потужності харчової промисловості. Розширювати міські зелені насадження, висаджувати утримувані лісопарки . . .

В промисловості краю підвищити долю виробів високого технічно-економічного рівня з теперішніх 13,7 % на 22 % з об'єму товарів 1990 року. В окремих підприємствах забезпечити мінімально 2-процентний приріст щорічно.

Боротьба за прогресивне, причому за щонайширше запровадження результатів науково-технічного прогресу, повинна стати складовою частиною пізнавальної, програматорської, організаторської, кадрової, ідейно-виховної і контрольної діяльності партії.

Вирішальним на ділянці агрокомплексу краю в роках восьмої п'ятирічки вважати ефективну інтенсифікацію виробництва і розвиток рослинницького виробництва перед тваринницьким із замірянням на послідовну реалізацію білкової, зернової і кормовинної програми. Звести на мінімум страти при зборі врожаю і його ускладненні. Виконання вимогливих завдань у сільському господарстві досягати шляхом вищої інтенсифікації рослинництва і тваринництва у тісному взаємозв'язку артлей, підприємств, біологічних і технічних послуг.

У восьмій п'ятирічці в порівнянні із сьомою головним завданням є підвищення валової сільсько-господарської продукції на 8,7 % і досягнення до 1990 року її річного об'єму вартістю 8,7 мільярда крон. Валову рослинницьку продукцію підвищити на 9,8 %, а тваринницьку — на 8 процентів.

У рослинницькому виробництві нашого краю забезпечувати в інтересі дальшого динамічного розвитку сільського господарства збереження і комплексне підвищення родючості земельного фонду. Не допустити убутку земельного фонду у Східно-Словацькому краї і його екстенсивного використання.

Революційний заповіт Лютневої перемоги чехословацьких трудящих над буржуазією зобов'язує нас, щоб ми послідовно виконували і виконали завдання в усіх областях нашого життя.

Східнославацький Крайовий комітет Комуністичної партії Словачини правильно нас веде і спрямовує, коли підкреслює, що крім мобілізації робочих сил і їх якісного переструктурування і розширення виробничих можливостей, оскільки екстенсивні джерела економічного росту краю, а також і реальні передумови постійного збільшення сировинних ресурсів вичерпані (тому не обійдемося без субстратів з імпорту), необхідність орієнтації на прискорення запровадження досягнень науки і техніки до виробництва краю в інтересі динамічного ходу його господарства є прямо категорична. Усвідомлюємо, що цей висновок правильний, але його реалізація — хоч і надзвичайно важлива — не буде прямолінійною справою.

Іншого шляху вперед немає. Соціалістичне виробництво здатне постійно оновлюватись і вдосконалюватись. Правда, не вистачить це лише зрозуміти і повторювати. Керівні працівники повинні цю вимогу дня послідовно реалізувати. А в цьому діалектичному процесі, сказавши словами К. Маркса, повинно бути місце для критики нашої практики, потрібно вертатись до того, що здається бути уже готовим, щоб наша революція починалась знову, від початку, і з немилосердною об'єктивністю висміялась з половинчатостей, слабих і недоконаностей своїх перших спроб.

Це означає, що ані в питаннях дальшого динамічного росту і господарського розвитку Східної Словачини нам не може розходитись про зневаження результатів соціалістичної побудови. І у цій сфері підтримуємо діалектичний процес відміни — збереження — розгортання результатів суспільного розвитку нашого регіону.

Для нас повинно бути важливим те (подібно як Янові Козакові в романі «Адам і Єва» та іншим

патріотам), щоб правильно оцінювати усе позитивне, а одночасно гостро критично ставитись проти неохоти міняти в ім'я нового «заведений порядок», проти страху критикувати недоліки дня, проти байдужості і перестраховування.

Жива історія соціалізму, автором якої є Великий Жовтень і чехословацький Лютий, нам допомагають бачити кожного і усе в реальному русі, а таким чином сприяти розвитку господарської зрілості соціалізму у нашій спільній Батьківщині — Чехословацькій Соціалістичній Республіці і за її межами.

ПРИМІТКИ

- ¹ Brhlovič, G., Kodaj, M., Krč, R., Zdroje a faktory dlhodobého rozvoja Slovenska v jednotnej ekonomike ČSSR, Bratislava 1982. Rapoš, P., Československo: Cesta k socialismu, Bratislava 1985.
- ² Виходословенске новіни, № 61, 13 березня 1986 р., стор. 3.
- ³ Ядерна енергетика. Факти і аргументи, № 14, видання Відділення пропаганди і агітації ЦК КПЧ, грудень 1985 р.
- ⁴ Kratochvíl, I., Životné prostredie a národné zdravie na východnom Slovensku, Košice 1965. Збірник праць викладачів Інституту марксизму-ленінізму Університету ім. П. Й. Шафарика, № 11, Кошиці 1984. Kukura, J., Zikmund, V., Význam životného prostredia pre ľudské zdravie, Bratislava 1985.
- ⁵ Статистичний щорічник Східно-Словацького краю, Кошиці 1984.
- ⁶ Перепис населення, будинків і квартир в 1980 р. (ССР), Братіслава 1983.
- ⁷ Kratochvíl, I., ц. т., стор. 59.
- ⁸ Там же, стор. 126—127.
- ⁹ Революційні зміни Східної Словацьчини за 40 вільних років, Кошиці 1984.
- ¹⁰ Картограма наявності мінеральних сировин у Східно-Словацькому краї. Див.: Poznaj svoj kraj II., Prešov 1973, стор. 32—50 і додаток.
- ¹¹ Der Mensch und die Technik, München 1931, стор. 31. Франкфуртер альгемайне цейтунг, 11 грудня 1978 р.
- ¹² Звіт Східнославацького КК КПС про діяльність крайової організації партії після XVI з'їзду КПЧ, з'їзду КПС і крайової конференції партії в 1983 р., Кошиці, лютий 1986 р., стор. 3, 18 і 13.

RESUMÉ

Andrej KOVÁČ, *K otázke ekonomického rastu a hospodárskeho rozvoja východného Slovenska*

V úvode svojho príspevku autor zdôrazňuje, že už dlho na programe dňa je aj otázka vzájomného vzťahu vedeckej teórie a budovateľskej práce. Dívajúc sa v historickom zmysle na prekonanú cestu od oslobodenia, na popredné miesto jasne vychádza to hlavné — Československo uskutočnilo vo svojej histórii neopakovateľnú revolúciu, jeho ľud vybudoval socialistickú spoločnosť a teraz plánovite zameriava svoje úsilie na budovanie jej rozvinutej podoby.

A ako sa tento dialektický proces uskutočnil na Slovensku a vo Východoslovenskom kraji, autor píše v troch častiach príspevku:

1. Podiel Slovenska na vybraných zdrojoch a faktoroch hospodárskeho rozvoja ČSSR.
2. Rast a hospodársky rozvoj východného Slovenska od oslobodenia a v procese budovania socializmu.
3. Výsledky a úlohy priemyselnej výroby, výroby obilnín a počtu bytov, vychádzajúc z krajskej konferencie KSS v Košiciach.

V prvej časti autor uvádza, že sa podiel jednotlivých faktorov ekonomického rastu a rozvoja Slovenska a ich zdrojov od roku 1948 kvalitatívne a kvantitatívne menil a zároveň ustavične narastal aj podiel faktorov a zdrojov SSR na celkových zdrojoch a faktoroch ekonomického rozvoja ČSSR. Za to isté obdobie výrazne vzrástol podiel Slovenska na počte obyvateľstva a na pracovných zdrojoch ČSSR. Ale výrazne klesol podiel poľnohospodárskej a najmä ornej pôdy republiky na celkovom pôdnom fonde štátu. Postavenie Slovenska v ťažbe významných surovín a vo výrobe základných materiálov a energie je vcelku nerovnorodé.

V druhej časti autor sa dotýka rastu a hospodárskeho rozvoja východného Slovenska. Najprv zaeľňuje ho geograficky, geologicky a administratívne, rozoberá demografický rast obyvateľstva a jeho elementy ako napr. migráciu a presídlenie, venuje pozornosť problematike bytovej výstavby v kraji a obracia sa k trom základným princípom, ktoré vytýčil 9. zjazd KSČ v roku 1949. Sú to princíp jednotnosti československej ekonomiky (aj výrobné kapacity na východnom Slovensku sa budujú z hľadiska potrieb tejto ekonomiky), princíp využívania všetkých zdrojov ekonomického rozvoja dostupných v celom Československu (vedecko-výskumná základňa v kraji) a princíp ekonomického vyrovnania makrooblasti republiky a v súlade s tým pozdvihnutie sociálno-ekonomickú úroveň kraja na úroveň českých krajov.

Tretiu časť príspevku autor rozpracúva, vychádzajúc z hodnotenia a schválenia výsledkov a úloh krajskou konferenciou KSS v Košiciach vo februári roku 1986. V troch tabuľkách porovnáva tri ukazovatele (v rámci kraja a okresov Humenné, Svidník a Stará Ľubovňa): objem priemyselnej výroby, výroby obilnín a rozvoj bytového fondu. Autor zdôrazňuje, že výroba tovaru v priemysle kraja vzrástla z 20 mld. Kčs v roku 1970 na 52 700 mil. Kčs v roku 1985, za uplynulých 15 rokov v kraji vo všetkých formách bytovej výstavby bolo postavených 164 904 bytových jednotiek a iných objektov, peňažné príjmy obyvateľstva Východoslovenského kraja od roku 1970 celkom vzrástli takmer 2,5-krát a v roku 1984 dosiahli výšku 32,7 mld. Kčs a priemerná mzda v súčasnosti (1986) predstavuje vyše 2900 Kčs. Ďalej sa autor venuje najbližším ale aj perspektívnym úlohám, ktoré stoja pred pracujúcimi Východoslovenského kraja pri realizácii uznesení 17. zjazdu KSČ.

V závere autor zdôrazňuje, že živá história socializmu pomáha vidieť každého a všetko v reálnom pohybe a tým účinne prispievať k rozvíjaniu hospodárskej zrelosti socializmu v ČSSR.

РЕЗЮМЕ

Андрей КОВАЧ, *K вопросу экономического роста и хозяйственного развития Восточной Словакии*

В введении автор статьи подчеркивает, что уже давно на повестке дня стоит вопрос взаимной связи научной теории и созидательного труда. Рассматривая в историческом смысле пройденный путь от освобождения, на передний план четко выступает главное: Чехословакия во своей истории совершила неповторимую революцию, ее трудящиеся построили социалистическое общество, а теперь планомерно направляют свои усилия на построение его развитой формы.

А как этот диалектический процесс осуществлялся в Словакии и Восточно-Словацком крае, автор пишет в трех частях статьи:

1. Доля Словакии в отдельных ресурсах и факторах хозяйственного развития ЧССР.

2. Рост и хозяйственное развитие Восточной Словакии от освобождения и в процессе постройки социализма.

3. Результаты и задания промышленного производства, производства зерновых культур и жилищного строительства, исходя из краевой конференции КПС в Кошице.

В первой части автор пишет, что доля отдельных факторов экономического роста и развития Словакии и их ресурсов от 1948 года количественно и качественно изменялась, а одновременно постоянно возрастала и доля факторов и ресурсов ССР в общих ресурсах и факторах экономического развития ЧССР. За тот же период необыкновенно возрастала доля Словакии в количестве населения и трудовых ресурсах ЧССР. Но выразительно снизилась доля сельскохозяйственной, и прежде всего пахотной, земли республики в общем земельном фонде страны. Место Словакии в добыче важного сырья и в производстве основных материалов и энергии в общем неравномерное.

Во второй части автор касается роста и хозяйственного развития Восточной Словакии. Сперва определяет ее географическое, геологическое и административное место, рассматривает демографический рост населения и его элементы, как например, миграцию и переселение, обращает внимание на проблематику жилищного строительства в крае и обращается к трем основным принципам, которые наметил исторический IX съезд КПЧ в 1949 году. Это принцип единства чехословацкой экономики (и производственные мощности в Восточной Словакии расширяются с точки зрения потребностей этой экономики), принцип использования всех ресурсов экономического развития, доступных в целой Чехословакии (научно-исследовательская база в крае), и принцип экономического выравнивания макрообласти республики, а в связи с этим подъем социально-экономического уровня края на уровень чешских краев.

Третью часть статьи автор разрабатывает, исходя из оценки и одобрения результатов и заданий краевой конференции КПС в Кошице в 1986 году. В трех таблицах он сравнивает три показателя (в рамках края и окрестов Гуменне, Свидник и Стара Любовня): объем промышленного производства, производство зерновых культур и развитие жилищного фонда. Автор подчеркивает, что производство товаров в промышленности края возросло с 20 миллиардов крон в 1970 г. на 52 700 миллионов крон в 1985 г., за прошлых 15 лет в крае во всех формах жилищного строительства было построено 164 904 жилищных и других объектов, денежные доходы населения Восточно-Словацкого края в общем возросли от 1970 г. почти в 2,5 раза, а в 1984 г. становили 32,7 миллиарда крон, средний заработок сегодня (1986 г.) представляет выше 2900 крон. Далее автор обращает внимание ближайшим но и перспективным заданиям, которые стоят перед трудящимися Восточно-Словацкого края при реализации решений XVII съезда КПЧ.

В заключении подчеркивается, что живая история социализма помогает видеть каждого и все вместе в реальном движении, а таким образом действительно содействовать развитию хозяйственной зрелости социализма в ЧССР.

RESÜMEE

Andrej KOVÁČ, Zur Frage des ökonomischen Wachstums und der wirtschaftlichen Entwicklung der Ostslowakei

In der Einleitung des vorliegenden Artikels hebt der Autor hervor, daß die Frage des Zusammenhanges der wissenschaftlichen Theorie und des Aufbauwerkes schon lange auf der Tagesordnung steht. Indem wir unseren Weg seit der Befreiung im historischen Sinne betrachten, tritt das Wichtigste ganz deutlich in den Vordergrund, und zwar, daß die Tschechoslowakei in ihrer Geschichte eine eigenartige Revolution verwirklicht hat, ihre Werktätigen eine sozialistische Gesellschaft gebaut haben und jetzt ihre Anstrengungen auf den Aufbau ihrer entwickelten Form lenken.

Wie sich dieser dialektische Prozeß in der Slowakei und im Ostslowakischen Bezirk entwickelt hat, schreibt der Autor in drei Teilen des Artikels:

1. Der Anteil der Slowakei an einzelnen Quellen und Faktoren der wirtschaftlichen Entwicklung der CSSR.

2. Das Wachstum und die wirtschaftliche Entwicklung der Ostslowakei seit der Befreiung und im Prozeß des sozialistischen Aufbaues.

3. Ergebnisse und Aufgaben der industriellen Produktion, der Erzeugung der Getreidekulturen und des Wohnungshaues ausgehend von der Bezirkskonferenz der Kommunistischen Partei der Slowakei in Košice.

Im ersten Teil schreibt der Autor davon, daß sich der Anteil einzelner Faktoren des ökonomischen Wachstums und der Entwicklung der Slowakei und ihrer Quellen seit dem Jahre 1948 quantitativ und

qualitativ verändert hat und zugleich der Anteil der Faktoren und der Quellen der SSR an allgemeinen Quellen und Faktoren der ökonomischen Entwicklung der ČSSR ständig angewachsen ist. Aber bedeutend verminderte sich der Anteil der landwirtschaftlichen Erde und vor allem des Ackerlandes der Republik an dem allgemeinen Bodenfonds unseres Landes. Der Platz der Slowakei in der Gewinnung wichtiger Rohstoffe und der Erzeugung der Materialien und der Energie ist im allgemeinen ungleichmäßig.

Im zweiten Teil berührt der Autor das Wachstum und die wirtschaftliche Entwicklung der Ostslowakei. Zuerst bestimmt er ihren geographischen, geologischen und administrativen Platz, betrachtet das demographische Wachstum der Bevölkerung und seine Elemente, wie z. B. Migration und Übersiedelung, richtet sich an die Problematik des Wohnungsbaues im Bezirk und an die drei Grundprinzipien, die der historische IX. Parteitag der KPdTsč im Jahre 1949 aufgezeichnet hat. Das ist das Prinzip der Einheit der tschechoslowakischen Ökonomik (Produktionskapazitäten in der Ostslowakei erweitern sich auch unter dem Gesichtspunkt der Bedürfnisse dieser Ökonomik), das Prinzip der Benutzung aller Quellen der ökonomischen Entwicklung, die in der ganzen Tschechoslowakei zugänglich sind (die wissenschaftliche Forschungsgrundlage im Bezirk), und das Prinzip der ökonomischen Gleichstellung des Makrogebiets der Republik und in diesem Zusammenhang das Aufsteigen des sozial-ökonomischen Niveaus des Bezirkes in das Niveau der tschechischen Bezirke.

Den dritten Teil des Artikels arbeitet der Autor aus, von der Einschätzung und Billigung der Ergebnisse und Aufgaben durch die Bezirkskonferenz der Kommunistischen Partei der Slowakei im Jahre 1986 ausgehend. In drei Tabellen vergleicht er drei Kennzahlen (im Rahmen des Bezirks und der Kreise Humenné, Svidník und Stará Ľubovňa): der Umfang der Industrieproduktion, die Erzeugung der Getreidekulturen und die Erweiterung des Wohnungsfonds. Der Autor betont, daß die Warenproduktion in der Industrie des Bezirkes aus 20 Milliarden Kronen im Jahre 1970 auf 52 700 Millionen Kronen im Jahre 1985 gestiegen ist, im Laufe von 15 vergangenen Jahren im Bezirk in allen Formen des Wohnungsbaues 164 904 Wohnungs- und anderen Bauobjekte gebaut worden sind, das Geldeinkommen der Bevölkerung des Ostslowakischen Bezirkes seit dem Jahre 1970 fast zweieinhalbfach gestiegen ist und im Jahre 1984 32,7 Milliarden Kronen betragen hat, der durchschnittliche Verdienst heute (1986) über 2900 Kronen ausmacht. Weiter schenkt der Autor nächsten aber auch perspektiven Aufgaben seine Aufmerksamkeit, die vor den Werktätigen der Ostslowakei bei der Verwirklichung der Beschlüsse des XVII. Parteitages der KPdTsč stehen.

Im Schluß wird betont, daß die lebendige Geschichte des Sozialismus dabei hilft, jedes einzelne und alles zusammen in einer realen Bewegung zu sehen und auf diese Weise zur Entwicklung der wirtschaftlichen Reife des Sozialismus in der ČSSR effektiv beizutragen.

ІСТОРІЯ

ДО ПИТАННЯ РЕВОЛЮЦІЙНИХ ТРАДИЦІЙ УКРАЇНСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ ТА ЗАСНУВАННЯ КПЧ НА СВИДНИЧЧИНІ

МИКОЛА РУСИНКО, МУЗЕЙ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ У СВИДНИ-
КУ

Революційні і прогресивні традиції українського населення, традиції боротьби проти усіх форм гноблення, боротьби за прогресивний суспільний лад, демократію, соціальне і національне визволення ніколи не були мертвою, кабінетною історією, але завжди будуть живою і важливою з погляду сучасності. Вони дають можливість ознайомитися з тими рушійними силами, які законо-мірно привели наше населення до сьогоднішньої дійсності і представляють джерело реального усвідомлення та гордості.

Перші революційні прояви нашого населення зазначені вже за феодалізму. Довгий період історії українського населення на протязі цієї формації — це в переважній мірі історія постійної боротьби селянської і міської бідноти проти феодального гніту.

Певним прологом, зародковою стадією різних проявів соціального протесту і заколотів були скарги підданих землевласникам, комітатові, королівським урядам або прямо володареві, чим вони виражали своє незадоволення зі своїм становищем, намагаючись досягти його покращання. Скарги підданих різним феодальним установам, які зокрема після постанов «дикого сейму» 1514 року набули масового характеру, хоч і не порушували форму феодальних відносин і традиційної покори підданих перед землевласником, часто недвозначно загрожували радикальними проявами антифеодального опору.

Посилення феодального гноблення викликало більш інтенсивний опір селянської бідноти. Поширеними формами боротьби проти гнобителів були втечі, відмова виконувати феодальні повинності, присвоювання панської землі або врожаю, напади на землевласників, масові протести підданих і антифеодальні повстання.

Втечі підданих від феодалів були, без сумніву, найстаршою і найбільш поширеною формою антифеодального опору. Статистичні дані з 90-х років XV століття свідчать про те, що особливо складні умови виникли у Маковицькому домені, де кількість покинутих дворів у декілька разів перевищувала кількість заселених. В усьому домені кількість оподаткованих сільських дворів понизилась в 1427 році з 1321 на 293 у 1491 році. На Зборівському і Куримському маєтках селяни в 1492 році покинули 92 двори з господарськими будівлями та 882 двори без господарських будівель.¹

Після 1514 року, що став важливим у наростанні гноблення і посиленні антифеодального опору підданих, втечі від феодалів набувають масового характеру і досягають кульмінації в XVII та в першій половині XVIII століття. Письмові джерела наводять, що найчастіше причиною втеч були нестерпні економічні й соціальні умови, хоч при аналізі причин такого масового руху не можна не бачити намагань народних мас уникнути від нищівних наслідків постійних воєн та епідемій. Метою втеч підданих були лише інші місця в рамках домену, де вони сподівались знайти «кращого» землевласника, але частіше — рідко заселені області. Відомі, наприклад, факти про рух сільської

бідноти в 1457 році в Шариському і Земплинському комітатах та на володіннях Стропківського домену.² Значна частина втікачів гуртувалась у опришківські загони. Особливо в нашому регіоні зустрічаємось з цим своєрідним соціально-класовим явищем. Опришківство протягом дальших століть стало одною з найбільш поширених форм соціальних виступів залежного селянства проти своїх гнобителів.

Вже 1492 року в околиці Бардієва діяв опришківський загін Федора Главати (Головатого), який заподіяв багато лиха навколишнім феодалам. Ватага утримувала тісний зв'язок з населенням, яке їй всебічно допомагало. З боку змісту і мови цікавим є так званий загрозливий лист від 25 липня 1493 року, адресований міщанам Бардієва, в якому наводиться:

*«Вы злы а несправедливы люде Бардіевскы, вы сте наших братов далі звішати яко мордере нецнотливы, кторы ані вам, ані жадному ніч небылі вини. А претос, естлі нам, приятельом а родові іх, не положіте четвері ста золотих ве золице до трох неделі в кляшторе в Могілі у Кракова алебо у картусов в Лехніці, теді на вашіх гордлех і на вашім іманію і на вашіх поданіх се будь дулуго, будь кратко се мстити будемі, покуд нашего роду става».*³

Зліва на листі намальовано страчену людину з підписом «Васько невинний», рядом намальовано шибеницю з підписом «кров невинна», а справа видніється підпис «Тимко невинний».

Наприкінці сорокових років XVI століття про тих опришків говорять три листи каштеляна Маковицького замку Гашпара Аладі з 1548 року, адресовані місту Бардієву.⁴ Уваги заслуговує і повідомлення міської ради із Стропкова від 12 червня 1549 року, в якому згадується діяльність опришків в угорсько-польській прикордонній області, зокрема в околиці Стропкова.⁵ Поіменно згадуються два опришки: Коприя з Вариховець та Левко з Якушовець. В іншому повідомленні ради міста Стропкова з 1551 року згадується діяльність опришківського загону під проводом Копчі.⁶ З тодішніх документів, зокрема з протоколів судових актів із спійманими опришками в Левочі і Сяноку, також випливає, що в половині XVI століття у польсько-угорському прикордонні, в околиці Бардієва, Свидника, Стропкова і Межилаборець діяли два або три опришківські загони.⁷

В 1562 році розбї чинила опришківська ватага, членами якої були Іван Батко і Шолтис із Бенядиковець, Стефан Батко, Гриць Мороз, Гаврило Тепай, Яцко Тепай і Павло Шолтис з Рівного, Петро Тепай і Яцко Коятищак з Млинаровець, Федор з Шавника, Ігнат Шолтис і Гриць Шолтис із Свидника. В цьому ж самому часі розбїйничала дальша ватага під проводом Василя Земана, в якій були Васцько Миськовець зі Снакова, Гриць з Чорного, Петрусь Запалів з Куримки, Петрусь з Бжан, Андрій та Іван з Ольки.⁸

Протоколи судових актів, зібрані в «чорній книзі» міста Левочі за 1614 рік, засвідчують діяльність 12-членної опришківської ватаги Грицька з Вишньої Ольшави. Разом з ним розбїйничали Петро Самборський з Ладомирової, Роман із Собоша, Андрій і Петро Шолтиси з Вишньої Ольшави, Яцко з Волі та інші.⁹

Рух опришків — це одна з головних форм антифеодальної боротьби пригноблених мас і на протязі XVII століття. Документи підтверджують, що, наприклад, в сорокових роках XVII століття проти ненависних феодалів на Маковиці виступили піддані під проводом народних месників Василя та Стефана Баюсів, Петра Пончака-Гудака із Свидника, Цигельського з Цигли та дальші.¹⁰

Незадоволення закріпачених мас на початку XVIII століття використав Ференц Ракоці II для широкого антигабсбурзького повстання, позначеного становими і класовими інтересами угорської шляхти.

Економічні наслідки антигабсбурзького повстання були для населення Свидниччини катастрофальними. Цілі села й господарські двори стали безлюдними і спустошеними. В селі Гавай, наприклад, було залишених вісімнадцять господарських дворів. Безлюдними стали села Вишній Комарник, Прикра, Шарбів, Воля і ряд інших.¹¹ Лави втікачів направлялись на південь, до країв, визволених від турків, або ж до інших комітатів.

Становище підданих погіршало у XVIII столітті настільки, що габсбурзька абсолютистська держава була змушена приступити до певних реформ. Урбаріальна реформа з 1768 року встановила податки залежно від величини двору, але зовсім не полегшувала становища селян. Це видно із скарг підданих, в яких постійно вимагалось дотримання урбаріальних законів.

Антифеодальний рух у всій своїй різноманітності форм досяг тільки окремих тимчасових результатів. Він був стихійний із-за відсутності цілеспрямованої концепції боротьби і майбутнього стану після його випадкової перемоги. Але і наперекір цьому цей рух відіграв в історичному процесі

визначну роль. Розгойдав ланцюги рабських відносин, потряс непорушність феодального суспільства і підготував умови для наступаючого — більш прогресивного.

В умовах економічної відсталості краю тільки невелика частина зубожілих селян могла знайти застосування своєї робочої сили у промисловості, що починає зароджуватись в другій половині XIX — на початку XX століття в прикордонних областях. Розвиваються її галузі скляна і деревообробна у Шарбові, Прикрій, Вишньому Орлику, Свиднику і Крайній Полянні.¹²

Із-за непосильних податків, боргів і частих неврожаїв населення гірських областей прирікалось на голод і злидні, на поступове вимирання. Внаслідок такої ситуації в перших десятиліттях XX століття набув масового характеру відхід населення на Угорську рівнину в пошуках роботи на поміщицьких господарствах. Ще більша частина населення була змушена емігрувати за океан, переважно до Америки, Канади і Аргентини, а також до Бельгії та Франції.

Соціальне гноблення було тісно пов'язане з національним. Мадризація здійснювалась передусім в області освіти і розвитку шкіл.

Перша світова війна і роки після неї принесли населенню піддуклянських сіл невимовні страждання. Внаслідок воєнних операцій (відомий прорив російських військ під командуванням генерала Брюсілова) було зруйновано багато житлових будинків, розбито доріг, знищено мостів і т. п. Селянин був позбавлений найнеобхіднішого сільськогосподарського реманенту, засобів на прожиття. Все це мало за наслідок, що відразу ж після закінчення війни населення було змушене сконцентрувати всю свою енергію на подолання війною заподіяних шкод і на боротьбу за збереження свого голого існування.

Велика Жовтнева соціалістична революція в Росії розпочала в 1917 році новий період в історії людства. Ідеї Жовтня вплинули на піднесення революційного руху в цілій Європі. Під їх впливом розвалюється Австро-Угорщина, на руїнах якої виникають нові держави. Заснування першої Чехословацької Республіки у 1918 році населення округу, яке на протязі століть чи не найбільше зазнало біди від угорського панування, прийняло з великою надією. Сподівалось, що утворення слов'янської держави зліпшить його соціально-національний стан. На жаль, його надії не виправдались.

В 1918 — 1920 роках, коли в Чехословащині розгорнулася боротьба за напрям дальшого розвитку держави, чеська і словацька буржуазія намагалась зміцнити свою владу у новій державі, а не вирішити питання важкого соціального становища трудящих мас. Особливо несправедливо вона віднеслась до долі населення Закарпатської України та Східної Словаччини, в тому числі і Свидниччини. Зрозуміло, що таке ставлення чехословацької буржуазії не могло не викликати опір народних мас. На Свидниччині посилюється рух безземельних за здобуття землі, який очолюють безпосередні учасники Великої Жовтневої соціалістичної революції: Йосиф Андрейко, Михайло Югас та інші. Повернувшись додому, вони стали активними розповсюджувачами ідей Великого Жовтня у піддуклянському краї.

Проголошення Угорської республіки рад 21 березня 1919 року і Словацької республіки рад у Пряшеві 16 червня того ж року безпосередньо вплинуло на революційні виступи бідного селянства в нашому окрузі. Жителі піддуклянських сіл Крайня Поляна, Нижній і Вишній Комарник із зброєю в руках напали під проводом фронтовика Івана Юрча на жандармську станцію в Крайній Полянні і зайняли на певний час цей важливий стратегічний пункт. Бунт було придушено лише з допомогою жандармерії, викликаній із Свидника. Учасників бунту заарештували і покарали, а його організатори Іван Юрчо, Іван Бабей, Микола Лоренц та Петро Юрчишин довгий час були змушені переховуватись у навколишніх лісах.¹³

Вершиною революційного піднесення населення нашого округу було утворення Влади Рад у Свиднику 1919 року. Безземельні та дрібні хлібороби, не чекаючи приходу угорської Червоної Армії, революційним шляхом взяли владу в свої руки. Було створено революційний комітет Влади Рад, на чолі якого став Йосиф Андрейко. Начальником міліції був відомий український (русинський) культурно-освітній діяч і педагог Іван Поливка. Членами комітету було обрано Йосифа Грешковича (Вишній Верлих), Михайла Галька (Сорочин), Михайла Гайдука-Короткого (Свидник), Михайла Мачугу (Свидник), Клебана (Бзяни), Івана Небесняка (Свидник), Івана Морковцю (Свидник), Орловського (Довгуня), Степана Чуму (Ольшавка) та інших.¹⁴ Влада Рад була проголошена в stodолі Йосифа Андрейка у Нижньому Свиднику. Революційний комітет відразу ж приступив до вирішення важливих соціально-економічних питань. Серед дрібних хліборобів і безземельних він розподілив землю найбільшого землевласника, графа Швіммера, роззброїв

окружну жандармську станцію, створив народну міліцію, роздав панські запаси і зайняв важливі стратегічні пункти.

Призначення понад трьохсот гектарів графської землі зuboжілим дрібним хліборобам заслуговує особливої уваги. Відомо, що одною з основних причин поразки Угорської республіки рад є якраз неприділення широкого верствам бідного селянства землі. Тому якраз розподіл графської землі у Свиднику є винятковим явищем у революційному русі того часу.

З приходом чехословацьких військ і жандармерії у Свиднику і його околиці поступово ліквідується усі революційні здобутки місцевого населення. Рух селян Свидниччини за здобуття землі використала спочатку соціал-демократична, а пізніше аграрна, партія для поступового здобуття впливу на маси селянства в нашому окрузі. Узаконенням земельної реформи в 1919 році соціальне становище жителів піддуклянського краю не покращало, оскільки значна частина землі підлягала конфіскації. Зокрема це торкалось церковних маєтків, яких в окрузі була велика кількість. Набільше, духовенство і надалі мало необмежену можливість вимагати від селян такзвані «коблину» і «роковину», які були явним пережитком середньовічної експлуатації селянства, а їх скасування в піддуклянських селах не передбачав навіть закон з 1920 року. Сердньовічна форма експлуатації змусила заговорити про це у парламенті навіть декотрих буржуазних політиків. Так, наприклад, сенатори д-р Сокуп, Гавлена, Бабка, а особливо Юрко Лажо кілька разів порушували дане питання. На жаль, безрезультатно.¹⁵

Населення нашого округу, переважно більшість якого становило селянство (90 процентів), непослідовне проведення земельної реформи доторкнулось найбільше, оскільки потреба справедливого розподілу землі серед безземельних і малоземельних селян тут з усієї Чехословацької Республіки, за винятком хіба що Підкарпатської Русі, відчувалась найбільше. Сільське господарство, як головна галузь зайнятості і матеріального постачання населення округу, було на надзвичайно низькому ступені розвитку. Примітивний спосіб оброблення землі, брак тягової сили і удобрення землі мали за наслідок дуже низьку врожайність. Селянин, наприклад, замість посіяного одного центнера зерна збирав два, найбільше п'ять центнерів, замість посіяних п'ятдесяти кілограмів ячменю збирав сто кілограмів, а замість посіяних трьох центнерів жита збирав одинадцять центнерів і сорок п'ять кілограмів.¹⁶

Виникнення кооперативу «Свята Трійця» у Свиднику, засновниками якого були білоемігранти та багатий землевласник Юрко Лажо, служив знаряддям для одурманення народних мас. Захищаючи політику комерційного збагачення, засновники кооперативу намагались всіма можливими способами досягти власного збагачення і економічного закабалення широких верств населення.

До нашого округу поступово починає проникати чеський і єврейський капітал. Вже в 1912 році фірма «Еренберг-Розенблуд та Гросс» засновує пилораму у Капішовій, скуповує ліси в Брусниці, Вишній і Нижній Писаній і Капішовій. Брати Тонети заснують пилорами в Крайній Полянї і Ладомировій, і стають власниками навколишніх лісів.¹⁷

До першої світової війни про якусь промисловість в нашому окрузі важко навіть говорити. Після війни, в 1919 році, відновлюють своє виробництво пилорами у Прикрій і Крайній Полянї, в яких працю знайшло лише двадцять п'ять робітників.¹⁸ Капішовська пилорама відновлює своє виробництво аж у 1921 році.¹⁹ У 1924 році засновується пилорама з млином в Нижньому Миросові, пізніше в Шарбові, відновлюється виробництво в Ладомировій, а у 1929 році починає випускати свою продукцію пилорама в Буківці.²⁰ Слід підкреслити, що незначна сітка пилорам аж ніяк не вирішувала, та й не могла вирішити, катастрофальної ситуації у зайнятості населення. Адаже на них працювало в середньому десять або п'ятнадцять робітників. Експлуатація робітництва не знала меж. Робочий день робітника був необмежений, він працював від скорого ранку до пізньої ночі, причім зарплату одержував всього-на-всього вісімдесят крон. Примітивна техніка на пилорамах, виснажлива фізична праця, отой низький заробіток, різні нестатки приводили робітничі сім'ї до повного відчаю. Не рідким явищем було й те, що жінки робітників і їхні діти ходили жєбрати по навколишніх селах.

Майже вся продукція деревообробної промисловості нашого округу вивозилась в чужі країни, переважно в Швейцарію і Німеччину, але і в Чехію. Непослідовна реалізація земельної реформи в нашому краї, слабкий розвиток промисловості, абсолютна відсутність робочих можливостей, жорстока експлуатація мали за наслідок, що місцеве населення почало емігрувати до Америки. Але після війни американський уряд прийняв закон про обмеження еміграції. Це ще більше підсилило безвихідність з важкого соціального становища нашого населення.

Буржуазний чехословацький уряд повинен був за законами Чехословацької Республіки відшкодувати селянам воєнні збитки і надати субвенції для розвитку їхнього господарства. Крім того відремонтувати дороги, мости, побудувати лікарні, школи і т. д. Виходячи з інтерпеляцій сенатора Юрка Лажо, уряд буржуазної Чехословацької Республіки на протязі 1920—1924 років не надав населенню округу майже ніякої матеріальної допомоги. Навпаки, місцеве населення повинно було сплачувати податки державі, «коблину» і «роковину» церкви, відробляти на панських маєтках. Неспроможність місцевого населення оплачувати високі податки буржуазний уряд «вирішував» жандармськими багнетами, судовими розправами, а найчастіше екзекуціями. Таке відношення до селянських мас породжувало серед місцевого населення ненависть до існуючого ладу, викликало стихійні бунти, страйки і було плідним ґрунтом для розповсюдження революційних ідей. Так, наприклад, у 1924 році відбувається страйк робітників на пиломарі у Капішовій, а в 1925 році в селі Розтоки доходить до сутички між жандармами, екзекуторами і селянами із-за несплати податків.²²

На Свидниччині створюються сприятливі умови, що об'єктивно ведуть до здійснення революційних змін в окрузі. Але як в цілій Чехословацькій Республіці, так і тут бракувало суб'єктивної сили, яка була б спроможна спрямувати цей рух до переможного кінця. Такий суб'єктивний чинник — Комуністична партія Чехословацьчини починає тільки організовуватись. Тому рух селян та робітництва на Свидниччині знову використала соціал-демократична партія, яка всякими обіцянками та спритною демагогією привернула на свій бік переважну більшість трудящих.

В 1920 році відбулись вибори до чехословацького парламенту. За згодою Центральної Руської Ради в Ужгороді і Чехословацької соціал-демократичної партії сенатором за партію соціал-демократів був обраний Юрко Лажо із Свидника. Слід підкреслити, що діяльність цього сенатора не базувалась на чіткій політичній платформі. Хоч у своїх промовах він правильно змальовував соціально-економічне положення місцевого населення, але як репрезентант правого крила своєї партії відстоював політику чехословацького буржуазного уряду.²³

В часі, коли було необхідно організувати народні маси на вирішальну боротьбу, праві соціал-демократи обмежувались лише писанням інтерпеляцій, веденням порожніх розмов, формальних протестів і т. п. Явним доказом цього є і публічні збори соціал-демократичної партії, які відбулись у Свиднику 10 квітня 1923 року.²⁴ На зборах була прийнята резолюція, в якій лише констатовався стан війною знищеного краю, якому уряд не надає жодної допомоги і наперекір численним інтерпеляціям. Виступити на згаданих зборах комуністичним посланом було заборонено.

Таке ставлення соціал-демократичної партії до наболілих проблем трудящих піддуклянського краю, викликало велике незадоволення в рядах ліво-орієнтованих членів даної партії. Тому і в самому Свиднику настає внутрішня криза в її рядах. Ця криза, особливо після Любохнянського з'їзду, прискорила диференціаційний процес у ній і створила надійний ґрунт для виникнення Комуністичної партії Чехословацьчини в Свидницькому окрузі. Немалу заслугу у її заснуванні тут мали кращі комуністи Закарпатської України, які від самого початку активно допомагали при формуванні пролетарської партії на Свидниччині.

В умовах майже повної відсутності промисловості, нерозвиненого робітничого класу і цілковитої відсталості переважної більшості селянства найсвідомішим синам і дочкам нашого народу прийшлося закладати фундамент партії комуністів. Документи є явним доказом того, що Комуністична партія Чехословацьчини розпочинає на Свидниччині свою активну діяльність відразу ж після свого заснування у 1921 році.

Аграрний характер піддуклянського краю, слабкий пролетаріат і слабкі політичні та культурні традиції, зумовили те, що головним носієм комуністичних ідей в окрузі було селянство. Це специфічне явище для Свидницького округу. Інтуїтивне відчуття класової нерівності, несправедливого розподілу землі і важке соціальне становище населення взагалі спричинили те, що прості селянські хлопці ініціативно, з допомогою демобілізованих солдатів з російського фронту дійшли до переконання, що потрібно організуватися за зразком російських більшовиків.

За прямими вказівками і з допомогою товаришів із Закарпаття у Свиднику і його околиці виникають перші комуністичні осередки. Одним з тих, хто почав допомагати при формуванні партії на Свидниччині був редактор «Карпатської правди» Іван Мондок. Він брав особисту участь в організації підготовчих зборів у наших селах, заслуга йому належить при створенні першого підготовчого комітету Комуністичної партії Чехословацьчини у Свиднику. З його особистою участю відбулись публічні партійні збори у Свиднику 28 січня 1923 року в кооперативі «Свята

Трійця».²⁵ На цих зборах взяло участь біля сто хліборобів. Виступаючи на зборах, Мондок критикував політику буржуазного чехословацького уряду і зрадницьку роль соціал-демократичної партії.

Крім закарпатських товаришів перші мітинги активно організовували та засновували партійні осередки на Свидниччині і словацькі партійні діячі Матушак, Роберт Кунст, Таусік та інші. Заслугою згаданих товаришів було досягнуто того, що вже в 1924 році у Свиднику створюється перший підготовчий комітет Комуністичної партії Чехословаччини. Його членами стали товариші Іван Морковця, д-р Адольф Голдбергер, Ланг, Вут Фогель.²⁶ Здається, що вирішальну заслугу у створенні цього комітету мав комуністичний сенатор Іван Локота з Ужгорода. Комітет проводив з допомогою комуністичних делегатів з Кошиць, Пряшева, Бардієва та Ужгорода активну організаторську працю. Його діяльність стає помітною відразу ж в тому і наступному роках. У звіті крайового секретаріату Комуністичної партії Чехословаччини в Кошицях за 1924—1925 роки згадується діяльність комуністичного осередку в Нижньому Свиднику, який вже тоді полічував біля сорока членів.²⁷ Підготовчий комітет провів велику організаторську працю по підготовці маніфестації на 1 Травня у 1924 році, організації страйку на пиломатеріалі у Капішові в честь вшанування пам'яті В. І. Леніна і т. п.

На протязі 1920—1924 років у Свиднику було проведено декілька зборів і маніфестацій, які організувала Комуністична партія Чехословаччини та інші політичні партії Чехословаччини. Під час окремих кампаній різних партій населення округу поступово переконувалось, що ні одна з них не задовільняє його інтересів і що тільки Комуністична партія Чехословаччини з своєю програмою є справжнім захисником трудящого люду. Це явно показала і першотравнева маніфестація у 1924 році, в якій взяли масову участь жителі майже кожного села округу. За Комуністичну партію Чехословаччини на маніфестації виступив сенатор Іван Локота, промову якого зірвала провокація з боку прихильників правого крила соціал-демократичної партії. Після гострої сутички між демонстрантами та жандармерією маніфестацію було розігнано. Але і наперекір тому маніфестація продемонструвала, що в окрузі виникли сприятливі об'єктивні умови для розширення впливу Комуністичної партії Чехословаччини серед населення. Суб'єктивний фактор — згуртована революційна партія, якою мала бути КПЧ, сама була змушена поборювати багато соціал-демократичних впливів та організаційних перешкод у власних рядах. Це, зрозуміло, не могло не відбитись і на праці партії серед населення. У звіті Секретаріату КПЧ з 1926 року для крайової конференції про діяльність районного виконавчого комітету в Бардієві говорить, що комітет у Свидницькому окрузі не провів жодної організаційно-пропагандистської роботи.²⁸ Те ж саме констатується і по відношенню до обласного комітету в Пряшеві, якому округ підлягав до реорганізації краю.

Такий стан, а особливо нестаток досвідчених місцевих кадрів, змусив Комуністичну партію Чехословаччини направити в округ, в якому жило переважно українське населення, кращих комуністів із Закарпатського обласного комітету КПЧ. Крім вже згаданих товаришів Івана Мондока та Івана Локоти, найбільшу допомогу при заснуванні КПЧ на Свидниччині надав Микола Сидоряк. До Свидника він прибув наприкінці 1925 року, спочатку мешкав на приватних квартирах, а пізніше з допомогою свидницьких товаришів йому була виділена окрема кімната. Зразу ж після свого приїзду він організував разом з Андрієм Гошком публічні збори Комуністичної партії Чехословаччини у Свиднику біля так званого «Св. Яна».²⁹

Жив Микола Сидоряк дуже скромно, зате працював з великим ентузіазмом і натхненням. Не маючи апарату людей та транспортних засобів, він ходив із села в село пішки, організував збори населення, на яких висвітлював політику Комуністичної партії Чехословаччини, гостро критикував політику чехословацької буржуазії.

Велика організаторська праця Миколи Сидоряка та місцевих комуністів стала відчутною вже на Перше травня 1926 року.³⁰ Під проводом комуністів окремих сіл зібралась маса народу для відсвяткування свята міжнародної солідарності трудящих. Маніфестація була явним доказом того, що в окрузі ідеї комуністичної партії знайшли відзвук у серцях знедолених трударів. Крім того вона була поштовхом для розширення рядів партії в окрузі на масових закладах. Щоб досягти максимальної організованості місцевого населення, Микола Сидоряк і товариші з підготовчого окружного комітету відвідують буквально кожне село, де з допомогою надійних людей засновують сільські партійні осередки. Поступово вони виникають у Великому Буківці, Бодружалі, Крайній Бистрій, Белеївцях, Бжанах, Вапенику, Юрковій Волі, Вишківцях, Велькропі, Вагринці, Грабів-

чику, Доброславі, Кружльовій, Капішовій, Вишньому і Нижньому Комарнику, Ладомировій, Миролі, Вишньому і Нижньому Мирошові, Млинарівцях, Миковій, Вишньому і Нижньому Верлиху, Крайній Порубці, Крайній Полянці, Раківчику, Розтоках, Вишній і Нижній Ядловій та інде.

18 липня 1926 року відбулися збори комуністів у Свиднику.³¹ Їх відкрив голова Іван Сополіга і надав слово Миколі Сидоряку, а той у своїй промові звинуватив буржуазію, яка взагалі не турбується про піднесення добробуту селянства, але нещадно його експлуатує. Підкреслив, що чеська буржуазія зобов'язалась українському населенню дати рідні школи, але до цих пір цього не здійснила. Критикував аграрні мита, так званий «пожитковий закон», та висвітлив причини тимчасової стабільності чехословацької валюти. Під кінець своєї промови він закликав присутніх масово вступати в ряди Комуністичної партії Чехословаччини. В тому ж році Микола Сидоряк виступив на зборах в селах Розтоки (25 липня), Ладомирова (15 серпня), Вишній Верлих (22 серпня), Гунківці (28 серпня), Кружльова (29 серпня), Куримка, Цернина (19 вересня), Грабівчик (21 вересня), Раківчик (31 жовтня) та в ряді дальших.³²

Розгорнута діяльність Миколи Сидоряка, зрозуміло, була не до вподоби місцевій буржуазній адміністрації і вона всякими засобами перешкоджала йому в революційній діяльності. Жандарми пильно стежили за кожним його кроком. Так сталося, що за гострі виступи проти буржуазного панства у Вишньому Верлиху (22 серпня 1926 року), а особливо за слова « . . . хліборобів та бідний народ екзекутують тоді, коли багатих звільняють від податей в сумі два мільярди. Тому народ повинен готуватись на революцію . . . », сказані ним на зборах в Куримці 19 вересня 1926 року.³³ свидницька прокуратура порушила проти М. Сидоряка кримінальну справу на підставі закону «Про охорону республіки». Головний жупан Кошицької жупи вимагав від Народних зборів дозволу на карне переслідування депутата Миколи Сидоряка за проведення не ухвалених властями публічних зборів в селі Раківчик (31 жовтня 1926 року) в хаті хлібороба Михайла Валька.³⁴

Слід підкреслити, що проти комуністів буржуазія не соромилась вжити навіть найреакційніших законів колишнього угорського міністерства внутрішніх справ ще з 1890 року. Та, не зважаючи на постійні переслідування і доноси, Микола Сидоряк разом із свидницькими товаришами продовжував свою роботу далі. Після проведення партійних зборів в майже кожному селі округу і реєстрації членів у Свиднику було обрано Округний комітет Комуністичної партії Чехословаччини. Вибори комітету здійснились у місяці серпні 1926 року. В комітет одностайно були обрані товариші Іван Морковця, Андрій Русин, Вут Фогель, д-р Адольф Голдбергер, Ланг та інші. Головою було обрано Адольфа Голдбергера. Про цю знаменну подію повідомляла газета «Карпатська правда» від 2 січня 1927 року та від 10 квітня того ж року.

ПРИМІТКИ

- ¹ Ставровський, О., Словацько-польсько-українське прикордоння до XVIII століття. Пряшів, 1967, стор. 53.
- ² Там же, стор. 271.
- ³ Kultúrny spravodaj Bardejova 1975.
- ⁴ Haraksim, L., K sociálnym a kultúrnym dejinám Ukrajincov na Slovensku do roku 1967. Bratislava, 1961, str. 24.
- ⁵ Ставровський, О., Словацько-польсько-українське . . . ц. т., стор. 285
- ⁶ Там же, стор. 285
- ⁷ Там же, стор. 63.
- ⁸ Там же, стор. 299.
- ⁹ Там же, стор. 324.
- ¹⁰ Там же, стор. 63.
- ¹¹ Ставровський, О., Словацько-польсько-українське . . . ц. т., стор. 73.
- ¹² Там же, стор. 130.
- ¹³ Спогади учасника заклоту Івана Юрча. Архів МУК, 6/72.
- ¹⁴ Спогади Івана Морковці. Архів МУК, 8/71.
- ¹⁵ Лажо, Ю., Руському народу на Словенску. Вишній Свидник, 1924, стор. 6.
- ¹⁶ Mihál-Mihaly, Bardejov a okolie. Košice, 1970, str. 102.
- ¹⁷ Zborník lesného hospodárstva. Martin, 1986, str. 47.
- ¹⁸ Державний архів в Кошицях (далі ДА-К), 18/1921.
- ¹⁹ ДА-К, 14/1931.
- ²⁰ Лажо, Ю., ц. п., стор. 41.
- ²¹ Там же, стор. 8.
- ²² Там же.
- ²³ ДА-К, 19/1923.
- ²⁴ ДА-К, 21/1923.
- ²⁵ ДА-К, 21/1923.
- ²⁶ Спогади Івана Морковці. Архів МУК, 8/71.
- ²⁷ Ванат, І., Нариси новітньої історії українців Східної Словаччини 1918—1938. Пряшів, 1985, стор. 207; ДА-К 14/1925
- ²⁸ ДА-К, 20/1926.
- ²⁹ ДА-К, 18/1925.
- ³⁰ Стецюра, Микола Сидоряк. Ужгород, 1983, стор. 96.
- ³¹ ДА-К, 17/1926.
- ³² ДА-К, 34/1926.
- ³³ ДА-К, 35/1926.
- ³⁴ ДА-К, 29/1926.

RESUMÉ

MIKULÁŠ RUSINKO, *K revolučným tradíciám ukrajinského obyvateľstva a vzniku KSC vo Svidníckom okrese*

Prvé revolučné prejavy ukrajinského obyvateľstva sú známe ešte z obdobia feudalizmu. Rozšírenými formami nespokojnosti boli úteky, odmietnutia plniť povinnosti, prisvojovanie panských zemí alebo úrod, prepady zemepánov, masové protesty a protifeudálne povstania.

Veľa utečencov sa formovalo v zbojníckych oddieloch. Toto hnutie na konci 15., v 16. a 17. storočí bolo najviac rozšírenou formou sociálneho protestu. Autor menuje v práci aj jednotlivých predstaviteľov tohto hnutia na Makovici.

Nespokojnosť ztročených más využil na začiatku 18. storočia Ferenc Rakoczi II. k protihabsburskému povstaniu. Povstanie malo katastrofálne následky pre roľníkov aj v tejto oblasti.

Ďalej autor sústreďuje svoju pozornosť na obdobie konca 19. a začiatku 20. storočia opisujúc životné podmienky, začiatky ekonomického rozvoja a vplyv Veľkej októbrovej socialistickej revolúcie, v ktorej dôsledku aj vo Svidníku roku 1919 boli utvorené orgány Slovenskej republiky rád.

V 20. rokoch tohto storočia aj vo Svidníckom okrese sa začína rozvíjať robotnícke hnutie, rozširovať revolučné idey, organizovať štrajky, zrážky so žandármi a pod. Na pokyn a s pomocou súdruhov zo Zakarpatska tu začínajú vznikať prvé komunistické bunky. Politickú činnosť tu rozvíjali Ivan Mondok, Ivan Lokota, Mikuláš Sidorjak, Ivan Morkovca a iní komunisti. V roku 1924 vo Svidníku sa utvára prípravný výbor KSC. Po uskutočnení straníckych schôdzí takmer v každej obci okresu a registrovaní nových členov vo Svidníku v auguste roku 1926 bol utvorený okresný výbor KSC.

РЕЗЮМЕ

НИКОЛАЙ РУСИНКО, *К вопросу о революционных традициях украинского населения и создании КПЧ на Свидниччине*

Первые революционные проявления украинского населения Восточной Словакии известны еще из периода феодализма. Распространенными формами непокорности были побеги, отказы исполнять обязанности, присвоение панских земель или урожая, нападения на землевладельцев, массовые протесты и антифеодальные восстания.

Много беглецов формировалось в опишковские отряды. Это движение в конце XV, в XVI и XVII столетиях было наиболее распространенной формой социального протеста. Автор называет в работе и отдельных представителей этого движения на Маковице.

Неспокойствие закрепощенных масс использовал в начале XVIII столетия Ференц Ракоци II для своего антигабсбургского восстания. Восстание имело катастрофальные последствия для крестьян Свидниччины.

Далее автор рассматривает период конца XIX — начала XX столетия, описывая условия жизни, зачатки экономического развития и влияние Великой Октябрьской социалистической революции, в результате которой и во Свиднике в 1919 году были созданы органы Словацкой республики советов.

В 20-х годах этого столетия и на Свидниччине начинает развиваться рабочее движение, распространяются революционные идеи, организуются забастовки, стычки с полицией и т. д. По указанию и с помощью товарищей из Закарпатья здесь начинают возникать первые коммунистические ячейки. Политическую деятельность здесь проводят Иван Мондок, Иван Локота, Николай Сидорьяк, Иван Морковца и другие коммунисты. В 1924 году в Свиднике создается подготовительный комитет Коммунистической партии Чехословакии. После проведения партийных собраний почти в каждом селе округа и регистрации новых членов в Свиднике в августе 1926 года был создан okresный комитет Коммунистической партии Чехословакии.

RESÜMEE

MIKULÁŠ RUSINKO, *Zur Frage revolutionärer Traditionen der ukrainischen Bevölkerung und der Gründung der KPdTsch im Kreis Svidník*

Erste revolutionäre Äußerungen der ukrainischen Bevölkerung sind schon aus der Periode des Feudalismus bekannt. Verbreitete Formen des Ungehorsams waren Fluchten, Ablehnung, seine Pflichten zu erfüllen, Aneignungen von Grundbesitzersböden oder Ernten, Angriffe auf Grundbesitzer, Massenproteste und antifeudale Aufstände.

Viele Flüchtlinge formierten sich in Räuberabteilungen. Diese Bewegung war am Ende des XV., im XVI. und im XVII. Jahrhunderten die verbreitetste Form des sozialen Protestes. Der Autor nennt in der Arbeit auch einzelne Vertreter dieser Bewegung im Makovica-Gebiet.

Die Unruhe der versklavten Massen benutzte Ferenc Rakoczi der II am Anfang des XVIII. Jahrhunderts für seinen antihabsburgischen Aufstand. Der Aufstand hatte katastrophale Folgen für Bauern des Svidník-Gebiets.

Weiter betrachtet der Autor die Periode des Endes des XIX. und des Anfangs des XX. Jahrhunderts, beschreibt Lebensbedingungen, Anfänge der ökonomischen Entwicklung und den Einfluß der Großen sozialistischen Oktoberrevolution, nach der Organen der Slowakischen Sowjetrepublik auch in Svidník im Jahre 1919 gegründet wurden.

In 20-er Jahren dieses Jahrhunderts fängt auch im Svidník-Gebiet an, sich die Arbeiterbewegung zu entwickeln, revolutionäre Ideen zu verbreiten, Streiks, Zusammenstöße mit der Polizei usw. zu organisieren. Nach einer Instruktion und mit der Hilfe der Genossen aus der transkarpatischen Ukraine entstehen hier erste kommunistische Parteizellen. Die politische Tätigkeit entwickelten Ivan Mondok, Ivan Lokota, Mikuláš Sidorjak, Ivan Morkovca und andere Kommunisten in diesem Kreis.

Im Jahre 1924 wurde ein Vorbereitungskomitee der KPdTsch in Svidník geschaffen. Nach der Durchführung von Parteiversammlungen in fast jedem Dorf des Kreises und der Registrierung von neuen Mitgliedern wurde ein Kreiskomitee der KPdTsch in Svidník im August 1926 gegründet.

ІСТОРІЯ КУЛЬТУРИ

ЗАКАРПАТСЬКА ГАЗЕТА «КАРПАТ» (1873—1886)

ЛЮБИЦЯ БАБОТА, ПРЯШІВСЬКИЙ ФІЛОСОФСЬКИЙ
ФАКУЛЬТЕТ КОШИЦЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМ. П. Й. ШАФАРИКА

У колишній Австрійській імперії населення української національності жило компактною масою в певних областях. Несприятливі умови його історичного розвитку і постійна чужоземна колонізація стали причиною гальмування його культурного піднесення. Хоч в першій половині XIX століття й виникла ситуація, яка сприяла тому, що в Чехії і на Словаччині досягли вершини творчого розвитку прихильники ідеї слов'янської взаємності на чолі з Я. Колларом і П. Й. Шафариком, на Україні звучало революційне слово безсмертного Т. Шевченка, а в Галичині пробудилися до життя члени «Руської трійці», — про культуру і літературу українців, що жили на території сьогоденішньої Закарпатської області УРСР і Східної Словаччини, світ, крім кількох заінтересованих, не знав майже нічого.

Сильний національний утиск, латинізація, а пізніше мадяризація шкіл (зокрема після дуалізму у 1867 році) характеризували політику пануючих класів габсбурзької монархії. Було потрібно великих зусиль і невтомної боротьби передових діячів, які намагались піднести духовний рівень українського населення. Вони звертали увагу на культуру рідного народу й національну свідомість прагнули підняти, крім іншого, власною літературною творчістю. Для друкування літературних творів спорадично виникали певні можливості, зокрема на сторінках тогочасних періодичних видань, однак, майже всі прояви, спрямовані на піднесення свідомості закарпатських українців, мадярські панівні кола цілеспрямовано придушували. В таких умовах журналістика не могла розвиватись і переважна більшість закарпатських друкованих органів не мала довге існування. Все-таки преса другої половини XIX століття відіграла певну позитивну роль у розвитку культурного життя народу, що й потрібно належно оцінити, бо в дослідженні періодичних видань закарпатських українців другої половини XIX століття існують ще білі плями. Одна з них торкається газети «Карпат».

Після виникнення «Спілки св. Василя Великого» у 1866 р., її друкованим органом стала перша літературна газета закарпатських українців «Свет» (1867—1871).¹ Її наступником стала в 1871—1872 рр. газета «Новий свет».² З припиненням друкування «Нового свету» закарпатські українці залишились без друкованого органу. Тільки в 1873 р. замість згаданих газет з'явився в Ужгороді «КАРПАТ» — «Общественная, (социальная) церковная, литературная и экономическая газета», який проіснував 14 років. Головним редактором протягом цілого періоду його існування був професор ужгородської гімназії Микола Гомічков, який активно співпрацював із своїм братом Олександром Гомічковим.

Програма, структура, ідейні настанови, політична та культурно-літературна концепція газети «Карпат» до цього часу не вивчені і в порівнянні зі «Светом» та «Новим светом» чи не найменше досліджені. Різні науковці та діячі культурного, літературного й історичного життя закарпатських українців, яких світогляд діаметрально відрізнявся, по-різному оцінювали газету. Останнім часом їй певну увагу присвятили також радянські науковці.

Основні, хоч в деяких випадках неточні дані про існування газети наведені в роботах І. Левицького,³ Л. Явдика,⁴ О. Сабов(а),⁵ Д. Вергуна,⁶ І. Кондратовича,⁷ П. Федора,⁸ А. Животка,⁹ М. Лелекача й І. Гарайди¹⁰ та І. Мацинського¹¹. Дещо детальніше оцінив газету уроженець Матисової, Петро Феррчак, який в минулому столітті переселився в Росію. Він писав: «*Карпат*» проповедывал тесный союз между мадьярами и угорскими русскими; в нем печатались также статьи на мадьярском языке. Не смотря на открытое мадьярофильство, редактор «*Карпата*» Гомичков некоторыми ультра-патриотическими мадьярскими изданиями обвинялся в москалефильстве и в измене мадьярам». ¹² Закарпатоукраїнський культурний діяч Євменій Сабов теж не був високої думки про газету: «*В 1873-ом году стал издавать в Ужгороде законоучитель гимназии Николай Гоми ч ко в еженедельную газету «Карпат», сия газета просуществовала до 1886 — года . . . В «Карпате» кое-где из под пера А. Гомичкова вышли интересные статьи, а впрочем в нем было не много достойно внимания*». ¹³ Письменник і публіцист, Іван Сильвай (Уріл Метеор), який сам виступав на сторінках тижневика, згадує, що «*недавно начала появляться газета «Карпат» под редакторством Николая Гоми ч ко ва, но с небольшим успехом. Редактор ее всячески уверяет публику, что он народолоубец, но так как он прежде заявил себя ревностным партизаном епископа (Степана Панковича — Л. Б.), то ему трудно снова приобрести потерянное доверце*». ¹⁴ Мадярський буржуазний дослідник міжвоєнного періоду Олександр Бонкало, який був закарпатоукраїнського походження зазначає, що «*в 1873—1885 рр. появилась рутенсько-російська газета під назвою «Карпат», та і ця тільки животіла бо 'не хотіла понизитися до мови свинопасів та пастухів'*». ¹⁵ Той же автор діяльність редактора «Карпату» оцінив так: «*. . . Микола Гомічков . . . будучи професором рутенської мови в ужгородській гімназії, тридцять років замість рутенської мови вчив російську і так поширював русофілізм*». ¹⁶

Діяльність і поведінка М. Гомічкова були дуже суперечливі, так само, як суперечливі були і погляди на його особу та роботу. Очевидно, найоб'єктивнішу оцінку дав йому визначний український публіцист, історик і громадський діяч ліберально-буржуазного напрямку, Михайло Драгоманов. В «*Австро-руських споминах*» про свою зустріч з М. Гомічковим він писав: «*З Мункача я поїхав в Ужгород, або Унгвар, де мені ігумен (Анатолій Кралицький — Л. Б.) рекомендував редактора «Карпата» попа Гомичкова. То був особисто приятний чоловік, гостинний, веселий, відвертий в манерах від галичан, як і всі угорці, котрі в цьому подібні до наших росіян, маючий в собі натуру більше сільського пана, ніж міщанина, як німці, а за ними й австрійські слов'яни. Ідеї ж Гомичков мав прекумедні для нас, хоч консеквентно угорські. В часі другого свого побуту в Унгварі в 1876 р. я вспів довести Гомичкова до того, що він напечатав в «Карпатах» мою статтю про досліди народної словесності в Росії, — велико-, мало- і білоруської, — і відозву до угорських русинів, щоб збирали і давали мені пісні й казки свого народу. Але до більшого демократизму літературного Гомичкова ніяк не можна було підбити. Коли після 1876 р. в австрійській печаті всилулась лайка проти мене, то виступив проти моїх літературних поглядів і Гомичков у «Карпатах» і сказав просто і ясно: «Г(осподин) Драгоманов хочет от нас, чтобы мы писали языком слуг, но литература пишется везде для господинов». Виходячи з цього принципу, Гомичков змагався писати в «Карпатах» по-російському (ставлячи часто коло російських слів мадьярські), а наешті майже покинув свій «русский господский язык», котрий у нього був найдивоглядніше язичіе, і став писати цілком по-мадьярському. І резонно, бо «господа» росіяни далеко, а мадьяри під боком.*

Говорив зі мною і з простими людьми Гомичков досить чистою малоруською мовою, та тільки з жінкою і сином говорив не інакше, як по-мадьярському. Відповідні поглядам літературним були й соціальні погляди Гомичкова. «Слуги» і їх інтереси для нього нічого не значили, і на мої запити про економічний стан народу він нічого не міг мені розказати, навіть назвати джерела, звідки б я міг про те довідатись. Ледве про шкільні справи міг він говорити, і розпитами й листами, в котрих я критикував угро-руські популярні книги, що Гомичков дав мені, я довів його до того, що він попрохав мене зібрати для нього в Росії колекцію елементарних учебників і популярних книг, що я й зробив, привізши йому таку колекцію в 1876 р. Конечно, я туди помістив і українські книжки.

Спеціально про Україну Гомичков знав мало і не інтересувався нею. До Росії як до держави він мав пошану . . . але внутрішніх справ Росії, культури, літератури зовсім не знав: ледве міг назвати напр., кількох авторів російських, та й то путав їх твори, кажучи, що він дещо мав

попереду від де Волана, консула в Пешті. У нього в домі . . . я не бачив ні одного класика російського».¹⁷ Ця характеристика редактора «Карпату» з пера М. Драгоманова показує людські слабості М. Гомічкова, але торкається теж умов, в яких закарпатоукраїнський діяч жив і працював. До дослідників минулого століття, які стояли на протилежних світоглядних або політичних позиціях, ніж М. Драгоманов, і у своїх роботах згадали «Карпат», належали ще Володимир Терлецький,¹⁸ що певний час жив між закарпатськими українцями, а також російський історик літератури О. М. Пипін з літературознавцем В. Д. Спасовичем.¹⁹ Їхня оцінка газети є суто інформативного характеру.

В свою чергу досить об'єктивну, хоч однобоку оцінку газети зробив із своїх москофільських позицій Євгеній Недзельський. На його думку «Карпат за все время своего существования обнаруживал полное отсутствие устойчивых убеждений. В нем было напечатано немало статей действительно патриотического содержания, а в частности и утверждение, что 'литературный язык не может быть равным «народному» языку'. Писалась газета почти на правильном русском литературном языке и осуждала попытки язык литературы приблизить к простонародному. Параллельно был и мадьярский текст, который со временем все больше вытеснял русския статьи. «Карпат» избегал употреблять в програмных статьях слово «русский» и заменяет его выражениями «наш язык», «наша литература», выделяя тем самым карпатороссов из мадьярской среды, как национальную особь. Но параллельно с этими статьями и идеологическими утверждениями «Карпат» охотно перепечатывал самые шовинистические клеветы и обвинения против русских-же людей . . .»²⁰

Негативно оцінив «Карпат» і буржуазний дослідник Володимир Бірчак,²¹ але відносно найбільше уваги газеті присвятив Дердь Беер у своїй праці про закарпатську журналістику XIX століття — «A magyarországi Ruszin időszaki sajtó a XIX. században» (Kolozsvár 1948), в якій кожній закарпатській газеті, в тому числі і «Карпату», присвячений окремий розділ. Автор в нім відобразив умови виникнення газети, відношення редакції до «Спілки св. Василя Великого» та порушив питання культурних подій, які період існування «Карпату» супроводили.

Що торкається радянських дослідників, газету «Карпат» у своїх роботах згадали П. М. Федченко, який її вважав львівським виданням москофільської орієнтації,²² на думку П. М. Лісового це була мадронська газета,²³ а за твердженням І. Вишневського, якою загальна оцінка «Карпату» негативна, ця щоденна газета була органом керівництва мукачівської єпархії і товариства Василя Великого.²⁴

Відомий радянський дослідник закарпатоукраїнської літератури Василь Микитась оцінив «Карпат» так: «Перш за все газета мислилася, як «побочная» до газети «Ung», що була органом так званої Деакової партії і виходила угорською мовою в Ужгороді. Та й самий «Карпат» друкувався наполовину угорською, наполовину «русинською» мовами і був кроком назад навіть в порівнянні з «Новим светом». Рутенерство, мадьяронство, безпросвітний клерикалізм, жажливе «язичіє» — такі в основному риси цього попівського видання, яке проіснувало до 1886 року».²⁵

Всі ці погляди та цитовані думки окремих дослідників про «Карпат» ми навели з метою показати їхню розбіжність. Спільним в них є те, що переважає негативна оцінка як газети, так і діяльності редактора М. Гомічкова. Без сумніву, така оцінка правильна, здається, однак, що ніхто з дослідників не бачив цілий комплект газети. Її оцінювано без детального аналізу. Про те свідчить і те, що основні дані про період існування газети і випуск її першого номера в роботах окремих авторів неодинакові. Слушно зауважила в одній із своїх статей пражівська дослідниця Олена Рудловчак, що величезний публіцистичний матеріал газети «Карпат» поки що не вивчений.²⁶ Виходячи з її думки, хочемо в нашій статті детальніше поінформувати про газету і про проблеми навколо неї. Це перша спроба показати цілий період існування «Карпату». Певні положення та твердження в майбутньому буде потрібно глибше дослідити та проаналізувати.

В статті спираємось на комплект видання знятий на мікрофільм всіх річників газети «Карпат» 1873—1886 рр. (за винятком 1881 р.). Оригінал знаходиться в Державній бібліотеці ім. Сечені в Будапешті. Точні розміри газети досить важко встановити, бо, крім згаданого мікрофільму, ми мали змогу переглянути тільки декілька номерів «Карпату» за 1873 р. в оправі. Вони, на жаль, не однаково обрізані, так що визначення розміру газети є тільки приблизне — 31 (29,5) x 46,7 (45,3) см.

Перший номер газети «Карпат» вийшов друком в Ужгороді 12. 7. 1873 р. (29. 6. 1873 р.). Щорічно мали появитись 52 номери цього тижневика, але на протязі 14-річного існування ця кіль-

кість з різних причин постійно мінялася. Друкувалась газета на 4 сторінках, однак деколи містила різні додатки або появилася тільки на 2 сторінках. Для точної реєстрації наводимо кількість поодиноких номерів «Карпату» за окремими роками зазначаємо теж явище, коли газета містила додаток (наводимо кількість сторінок), або появилася на менше ніж на 4 сторінках.

Річник:	Рік:	Кількість номерів:	Примітки:
1.	1873	24	№ 19 містив «Воззвание к почтенным основательным и соревновательным членам общества св. Василия Вел.» руською та мадярською мовами, разом на 4 сторінках, розміри сторінок менші, ніж газета. На «воззваннях» підписаний І. Данилович; № 21 містив додаток «Прибавление к 21 числу «Карпата» на 2 стор.
2.	1874	52	№ 5 містив «Прибавление» содержащее в себе мнение учебной комиссии в деле русской азбуки» на 2 стор. руською та мадярською мовами; № 15 вийшов тільки на двох сторінках; № 19 містив додаток, написаний мадярською мовою на двох стор.; розміри додатку менші, ніж газета; № 23 містив додаток про передплату газети на другий піврік на 1 стор.; текст двомовний; № 28 містив додаток — заклик до читачів, щоб стали дописувачами «Карпату» — 1 стор.; № 35 був «Чрезвычайное число» на 2 стор.; вийшов наступного дня після виходу номера 34; в ньому повідомлялось про смерть єпископа С. Панковича; № 52 був надрукований тільки на 2 стор.;
3.	1875	42	№ 1-4 — в цих номерах на останній сторінці погано наведений рік видання газети (1874); № 19 містив додаток — промову єпископа руською та мадярською мовами;
4.	1876	50	
5.	1877	48	№ 32 на стор. 1 надрукована примітка, що номер містить «оглашение Якова Миттелмана», на фільмі бракує; № 43 на фільмі бракує; № 45 та № 46 поєднані в один подвійний чотиристорінковий номер, бракує «приглашение к предплате Вилгелма Рота», про яке говорить на стор. 1; № 48 містив додаток «прибавление оглашения «Budapester Börse»; бракує. В 1877 р. в друкарні часто помилялися в наведені точної дати випуску газети; № 25 та № 26 мають наведений однаковий день випуску газети, хоч це були різні номери;
6.	1878	48	В № 1—4 погано наведений рік видання газети на останній сторінці; № 25, № 26 та № 27 були надруковані кожний на 2 стор.

7.	1879	48	<p>№ 7 містив додаток на двох сторінках, на фільмі бракує;</p> <p>№ 16 містив додаток «Жалобное письмо Николая Гомичкова против Самуила Сатмарий» — на фільмі бракує;</p> <p>№ 18 містив додаток «Жалобное письмо Михаила Маркоша против Самуила Сатмарий» — бракує;</p> <p>№ 23 надрукований на 2 стор.;</p> <p>№ 29—34 поєднані в один чотирісторінковий номер;</p> <p>№ 39 надрукований на 2 стор.</p>
8.	1880	52	<p>№ 2 вийшов на 2 сторінках;</p> <p>№ 3 вийшов на 6 сторінках;</p> <p>№ 14 вийшов на 2 сторінках;</p> <p>№ 35—36 був подвійний, шестисторінковий, містив додаток на 2 стор. Фільм настільки поганий, що не можна встановити, чи додаток зарахований до наведеної кількості шести сторінок.</p>
9.	1881	? [43]	<p>Газета виходила і протягом 1881 р. Доказом того є такі факти:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. 1880 р. позначений в заголовку «Карпату» як VIII-й річник видавання газети, 1882 р. як її X-й річник. 2. І. Левицький у своїй бібліографії²⁷ зазначив появу «Карпату» в 1881 р., однак кількість надрукованих номерів за цей рік не навів. 3. На основі усної інформації в архіві в Берегові на Закарпатті знаходиться «Карпат» № 2 за 1881 р. 4. На підставі статті «Кто силою хочет быть мудрым», що підписана псевдонімом «Верховинец», у «Карпати» № 10 за 1882 р. можна встановити, що кількість надрукованих номерів за 1881 р. була щонайменше 43. Автор статті повідомляє, що в «Карпати» № 42 та № 43 є згадане його ім'я (може псевдонім) та ім'я М. Маркоша, до якого він звертався. Рік 1881 в статті непоказаний, однак в № 42 та № 43 за 1880 р. ці імена не згадуються. Це означає, що «Верховинец» має на увазі № 42 та № 43 за 1881 р.
10.	1882	46	<p>№ 3 містив «Объявление» на окремій сторінці, де наведено: «NB. Минувшей неделе не появился Карпат по причинам праздников и печатания месяцослова, посему появление будет порядочное». № 2 не був надрукований;</p> <p>№ 7 вийшов на 2 сторінках;</p> <p>№ 12 вийшов з технічних причин тільки на одній сторінці.</p>
11.	1883	45	<p>№ 15 містив додаток на 2 сторінках;</p> <p>№ 24 поб'явився на 2 сторінках;</p> <p>№ 28 містив додаток мадярською мовою на 2 сторінках;</p> <p>№ 29—30 був надрукований як подвійний номер на 3 стор., містив додаток на 3 сторінках;</p> <p>№ 34 вийшов на 2 сторінках;</p> <p>№ 43 і 44 поб'явився як подвійний номер, який містив додаток на 2 стор. (разом 6 стор.).</p>

12.	1884	44	№ 2, № 8, № 16, № 22 були надруковані на 2 сторінках; № 26—27 появився як подвійний номер з додатком на 2 стор. (разом 6 стор.); № 34 вийшов на 2 стор.; № 44 мав містити «Воззвание 'Карпата' с почтовою ассигнацією» і мадярське повідомлення про спілку Франкліна, на фільмі бракують.
13.	1885	44	№ 6 містив додаток «Оглашение Адольфа Винтера с Штеттина»; на фільмі бракує; № 28—29 появився як подвійний номер з додатком на 2 сторінках, однак наступний номер вийшов знову як № 29.
14.	1886	14	.

Останній номер «Карпату» вийшов 25. (13.) 4. 1886 р. Причиною того, що газета перестала існувати, була смерть її редактора М. Гомічкова, який помер 28 квітня 1886 р.²⁸, три дні після випуску чотирнадцятого номера газети.

З даних, наведених в таблиці, виходить, що «Карпат», «Общественная, (социальная), церковная, литературная и экономическая газета», появлявся друком в Ужгороді на протязі 14 років. За цей час побачила світ чимала кількість номерів газети. Щодо умов при виникненні «Карпату», то за твердженням Д. Беєра на зборах правління «Спілки св. Василя Великого», які відбулись 5 жовтня 1872 р., рішалося про зміну назви газети «Новий світ». За пропозиціями нова газета мала називатись «Карпатский свет» або «Карпат». Спілка майже не діяла, тому питання газети було для неї тільки другорядним питанням. Всупереч тому, 20 липня 1873 р. появився тижневик «Карпат», що було приватною ініціативою Миколи Гомічкова. На VIII-му засіданні «Спілки св. Василя Великого», яке відбулось 19. 9. (1. 10.) 1873 р., «Карпат» не був прийнятий за друкований орган спілки, однак його редакторів М. Гомічкову присутні відголосували субсидію 20 форинтів, яку мав одержувати щомісяця. На думку Д. Беєра важко встановити, чи М. Гомічков субсидію одержував, бо в 1879—1880 рр. в розпорядженні спілки було тільки 40 форинтів і з 1881 р. газета перестала бути органом «Спілки св. Василя Великого» та єпархіяльним органом, яким вона на протязі свого існування стала.²⁹

М. Гомічков, редактор газети, в передовій першого номера заявив, що «Карпат» прийшов на зміну «Света», «Нового света» після того, як впали плани на «Найновейший свет». Редакція висунула мету газети — «Карпат» *«зван к тому, чтоб живущий на угорской земли русский народ имел книгопечатный орган, посредством которого бы рассеянные по дванадцати столицам улы его . . . на собственном узаконенном языке стояли в непрерывном поразумении межи собою, и разбираением вопросов — жизни народа в всех мгновениях ближайше касающихся — дали знак того, что и сей народ живет, да не живет только, но и совсем имеет довольно духовных сил быти достойным членом морального тела народов угорской державы . . .»*³⁰

Газета «Карпат» була слабом, але все-таки певним проявом культурного життя народу. З самого початку її існування проти неї виступали люди, про яких М. Гомічков писав, що це ті, яким *«еще и русская буква, или русское слово является несносимым»*.³¹ Однак і між представниками тогочасного культурного життя закарпатських українців, які були щирими патріотами свого народу, не було єдності в поглядах на газету «Карпат». Одною з причин було те, що М. Гомічков не тільки словами, але і своєю діяльністю занадто віддано проявляв вірність панівним колам Угорщини. Проти програми газети та її назви виступив, крім інших, і культурний діяч Іван Раковський, який пропонував газету називати «Бескид». М. Гомічков поважав І. Раковського, вважав його одним *«из наибольше заслуженных мужей на поприщи нашего (закарпатоукраїнського — Л. Б.) народно-литературного развития . . .»*³² і за його погляди, варті уваги, але з думкою І. Раковського про «Карпат» не погодився.³³ На жаль, на цьому місці не маємо змогу висловити

свої застереження щодо поглядів одного чи другого діяча на газету, бо програму «Карпату» поки що не вдалось розшукати. Знаємо однак те, що первісно ця програма була становлена для політичної газети, про що свідчить декілька фактів. Російські вчені О. Пипін та В. Спасович згадують газету як «politický list Karpat»³⁴, львівське «Слово» надрукувало статтю **«Програма в Унгаре издаватися имеющей русской политической газеты под назван.[ием] «Карпат»**³⁵ та лист І. Раковського **«Об издании русской политической газеты в Унгаре под названием «Карпат»**.³⁶

Що торкається напряму газети, редактор М. Гомічков на сторінках «Карпату» проголосив: *«Мы в нашей программе объявили последовати политическим началам «Ung»-а, а с тем же прислухати к Деаковской партии»*.³⁷ Він був свідомий того, що коли б партію Деака не підтримував, його газета не могла б існувати. За планом мав «Карпат» з'явитися разом зі згаданою мадярською газетою «Ung», але це не здійснилось з причин, які не знав і сам редактор. Вже вихід першого номера газети затримався і «Карпат» побачив світ пізніше, ніж первісно було оголошено читачам.³⁸ Появу самостійного «Карпату» частина читачької публіки оцінила позитивно і привітала факт, що газета буде незалежною.³⁹ Зрозуміло, що на виникнення закарпатоукраїнської газети звернули увагу мадярські газети в Угорщині — «Pesti Napló», «Pester Lloyd» та кошицька «Haladás». Детальніше з них інформувала про «Карпат» газета «Pester Lloyd» (№ 213 від 17. 9. 1873), яка, крім іншого, навела, що *«программа газеты звучит решительно деакистовскою и несколько ограниченное положение газеты допускает, есть «Карпат» своей программе верным»*.⁴⁰

М. Гомічков запевняв читачів, що газета без політичного змісту буде тільки певний час, навіть робив спроби відкрити на сторінках тижневика рубрику політичного характеру («Политические обозрения»),⁴¹ але така рубрика в газеті не могла існувати. Редактор на сторінках газети багато разів висловлював надію про можливість друкування політичної частини, але його бажання не сповнились.

Питання політичної газети було болючою проблемою закарпатських українців, яку вони в силу об'єктивних обставин в минулому столітті не могли вирішити. За законами монархії культурно-освітня спілка не мала права видавати політичну газету і для дозволу повинна була уряду сплатити значну суму грошей (зародження і розвиток закарпатоукраїнської журналістики, в тому числі і питання боротьби за політичну газету, аналізовані в науковій розвідці Олени Рудловчак «Газета «Свет» і її попередники».⁴² «Карпат» ані після довгорічного намагання редактора не став політичною газетою і М. Гомічков, не бачивши іншого виходу, наприкінці 13-ї річниця його існування писав: *«...мы с нашим «Карпатом» должны заобходиться по возможности, и оставив политику оставатися на церковном, литературном и товарищественном поприщи...»*⁴³

Інші намагання М. Гомічкова велись в тому напрямі, щоб «Карпат» став органом «Спілки св. Василя Великого». Спочатку, як вже було згадано, на жовтневім засіданні спілки у 1873 р. присутні відголосували редакторіві щомісячну субсидію. Умовою було те, щоб на сторінках газети друкувались повідомлення спілки, але в той же час Михайло Маркош та деякі інші присутні у своїх виступах висловили надію, що в майбутньому «Спілка св. Василя Великого» буде мати свій власний друкований орган. Як випливає з протоколу засідання, це не мав бути «Карпат», але якась інша, в майбутньому заснована газета.⁴⁴ Незважаючи на рішення VIII-го засідання «Спілки св. Василя Великого» [відбулось воно 19. 9. (1. 10.) 1873 р.], «Карпат» з першого номера 1875 р. виступав як друкований орган спілки. Це зафіксовано і у підзаголовку газети. Про долю цього тижневика рішалось і на консисторіальному засіданні, яке відбулось 8 вересня 1874 р. Його рішенням (№ 3093) було прийнято постанову, що *«... газета «Карпат» органом Епархиального управления принимается...»*⁴⁵ Офіційно і цю зміну можна зареєструвати від першого номера за 1875 р., коли стала повна урядова назва газети — «Карпат» — «Общественная (социальная), церковная, научовая, литературная и экономическая газета, Орган епархиального правительства и общества св. Василя В.[еликого]». В такому вигляді проіснувала газета до 1881 р. У 1882 р. назва газети змінилася на «КАРПАТ» — «Общественная, церковная и литературная газета», отже, перестала бути епархіальним органом та органом «Спілки св. Василя Великого» (Д. Беер про це теж згадує)⁴⁶ десь на протязі 1881 р.⁴⁷ Жаль, що ми не мали змогу бачити «Карпат» за 1881 р. Вищезгадана важлива зміна напевно відбилась і на його сторінках, бо М. Гомічков, як редактор, інформував про всі важливі події суспільного, культурного та релігійного життя закарпатських українців. В газеті знайдемо тільки одну примітку, яка пояснювала відношення редакції до «Спілки св. Василя Великого»: *«... — в некое время оно был «Карпат» также органом и «Общества св. Василя Великого», но так как и само сие общество существует только по*

имени, и действие его почти не со всем перестало: и «Карпат» по недостатку предмета, и имя кого заступати, перестал быти органом сего общества, и характеристику сего отношения на челе не носити». ⁴⁸ Однак пояснення, з якої саме причини «Карпат» перестав бути офіційним органом єпархіального правління (і чи взагалі ним перестав бути), нам не вдалось розшукати. Ще в 1879 р. кількість релігійних статей в газеті значною мірою зростає. Очевидно, це було з боку редакції зроблено тенденційно, бо М. Гомічков у грудні того ж року на консисторіальному засіданні звернув увагу єпархіального правління на газету, ⁴⁹ яке вирішило заплатити довг за «Карпат» власникові друкарні «из церковной казни». ⁵⁰ Хоч в 1881 р. з підзаголовку газети зникло означення, яке підтверджувало газету як «орган єпархіального правління», «Карпат», однак, і після 1881 р. залишився «церковною» газетою і будучи нею, вісті і статті релігійного характеру на його сторінках постійно друкувались. Крім того, на протязі цілого існування газети появлялись в ній конкурси на місце півцеучителів, які виписувало єпархіальне правління. В 1885 р. на сторінках газети була надрукована пропозиція, щоб «Карпат» був *вместе органом нашей прясшевской епархии*. ⁵¹ Її автор пропонував, щоб єпархіальні повідомлення друкувались як додаток до «Карпату» іншого розміру, ніж газета, з можливістю створення окремої книги для священників. За пропозицією мала бути відкрита спеціальна рубрика, присвячена Пряшівській єпархії, як тому бул в 1874 р. ⁵² Дійсно, в перших роках існування «Карпату» на його сторінках появлялись досить регулярно повідомлення «Известия из Прясшевской епархии» (їхня назва деколи мінялася). Єпархіальне правління в Пряшеві в той час рекомендувало «Карпат» «русской публике в внимание и сильное подперание». ⁵³ В газеті закликались дописувачі з Пряшева до конкретної співпраці ⁵⁴ і взагалі співробітництво редакції з прясівськими кореспондентами на даному етапі було досить жваве. В силу об'єктивних культурних і політичних умов (до яких належала, крім іншого, і смерть Й. Ганця), наприкінці 1876 р. в «Карпаті» вже появилось менше статей та повідомлень з Пряшева, хоч певні контакти тут існували. ⁵⁵ Навіть траплялись випадки, що «Карпат» передруковував прясівські статті і повідомлення з галицької газети «Слово». ⁵⁶ Тодішня суспільно-політична ситуація повністю відбилась на співпраці прясівських кореспондентів з редакцією. Щодо нової рубрики, та в газеті вже не появилась, а «Карпат» залишився існувати без офіційної приналежності до якої-небудь організації чи спілки, як «Общественная, церковная и литературная газета».

Як вже було зазначено, відповідальним редактором (певний час і видавцем) «Карпату» зі самого початку його виникнення був Микола Юрійович Гомічков. ⁵⁷ Редакторську роботу виконував, будучи водночас професором Ужгородської гімназії. Крім того, працював як «єпархіальний надзиратель народных школ» ⁵⁸, тобто займав посаду інспектора початкових шкіл. Був також автором підручників для шкільної молоді. Редагування газети спричинювало чималі клопоти і вимагало багато зусиль. Бути редактором, упорядником, видавцем і перекладачем в одній особі, до того самому підготовляти матеріали до друку було дуже складно і тому в «Карпаті» у № 30 за 1874 р. вперше зустрічаємось з ім'ям Олександра Юрійовича Гоміčkова, як головного співпрацівника свого брата Миколи. Цю посаду О. Гомічков займав з малими перервами, які торкалися тільки окремих номерів газети, до кінця 1877 р. Після того, як О. Гомічков перестав бути головним співпрацівником «Карпату», не переставав друкуватися в газеті. Посаду «головного соработника» зайняв знову у 1883 р. («Карпат» № 25). Здається, що причиною цього було пенсіонування О. Гоміčkова через поганний стан здоров'я і у зв'язку з тим його переселення в Будапешт ⁵⁹, де хотів присвячуватись, зокрема літературній діяльності. Таким чином редакція тижневика була в прямому контакті зі столицею Угорщини. На той час первісно прогресивні погляди О. Гоміčkова вже змінилися і його прихильне ставлення до офіційної політики уряду відбилось і на сторінках «Карпату». О. Гомічков був головним співпрацівником газети майже до кінця 1885 р. ⁶⁰

Микола Гомічков у зв'язку з посадами, які займав, часто їздив (деколи і на довгий час) у відрядження в Будапешт. В таких випадках редакцією газети керував Віктор Гебей (колишній редактор «Нового света») ⁶¹ або Євгеній Гомічков, ⁶² іноді обидва разом. ⁶³

Читачі газети, пізніше й окремі дослідники, закидали редакторові М. Гомічкову вживання мадярської мови в «Карпаті». В час свого виникнення газета мадярською мовою не друкувалась. ⁶⁴ Редакція була свідомо того, що не всі дописувачі газети (спочатку їх була така велика кількість, що не всі кореспонденції могли бути зразу надруковані) ⁶⁵ володіють руською мовою і тому зверталась до читачької публіки з тим, щоб їй надсилати й іншомовні статті, які будуть перекладатися. ⁶⁶ Такого роду заклик було надруковано на сторінках «Карпату» і в наступному, 1874 році. ⁶⁷ Мабуть, матеріалів, писаних мадярською мовою, кореспонденти надсилали в редакцію занадто

багато і М. Гомічков не встигав усі статті перекладати. Це могло бути однією з причин, чому редакція 1875 р. заявила: *«Намеряем 'Карпат' издавати от 1-го апреля, или от 11-го четверторочия . . . и на мадырском языке»*.⁶⁸ Читачів запевняли, що руський «Карпат» буде виходити так, як виходив дотепер, значить кількість друкованих сторінок, зміст, мета та завдання газети не будуть мінятися.⁶⁹ Офіційно М. Гомічков появу мадярського «Карпату» обгрунтував тим, що *« . . . нет мадырского органа, который бы наши собственные (закарпатоукраїнські — Л. Б.) интересы заступил»*.⁷⁰ Він твердив, що народу таким способом хоче стати на захист свого, бо мадярські громадяни, зокрема керівні кола Угорщини, не розуміють руською мовою писані статті на захист закарпатоукраїнського населення. В дійсності видаванням мадярського «Карпату» М. Гомічков підтримував денационалізаторську політику влади.

Мадярський «Карпат» первісно мав появитися як додаток до 13-го номера руського «Карпата» в 1875 р.,⁷¹ однак появився як додаток до наступного, 14-го номера (12. 4. 1875 р.). Його повна назва — *MAGYAR KARPAT, melléklet az orosz 'Kárpáthoz'.* A magyarországi görög-katholikusok s kiválóan az orosz ajkúak érdekében vegyes tartalommal («Мадярський Карпат», додаток до руського «Карпату» — різного змісту виключно в інтересах по-руськи розмовляючих греко-католиків Угорщини). Видавцем і відповідальним редактором газети «Magyar Kárpát» був Микола Гомічков. Протягом цілого періоду існування мадярського додатку головним співпрацівником руського «Карпату» був Олександр Гомічков, однак в мадярському «Карпаті» він виступає як співробітник тільки в перших трьох номерах газети.

Цілий комплект газети «Magyar Kárpát» зберігається в Державній бібліотеці ім. Сечені в Будапешті. Мадярський додаток своїм змістом відрізнявся від руського «Карпату». Він містив постійні рубрики — кореспонденції (Levelezés), події дня та вісті (Napi események és hírek), урядові епархіальні повідомлення (Hivatalos egyházmegyei közlemény), конкурси (Pályázatok), навчальні програми для основних шкіл та різні шкільні повідомлення для батьків, які своїм змістом, крім найважливіших подій церковного характеру, відрізнялися від тих же самих рубрик у руському «Карпаті». В одній з передових мадярського видання М. Гомічков пояснив, що цей друкований орган розрахований на допомогу грекокатоликам Угорщини і виник для того, щоб вони мали простір для обговорення церковних питань та питань східного обряду.⁷²

Проіснував «Magyar Kárpát» не цілі два роки. За 1875 рік появилось 29 номерів додатку, за 1876 рік їхня кількість зросла на 50, а в 1877 році вийшли друком ще чотири номери. Появлявся він завжди на двох сторінках, за винятком номерів 5 та 11 за 1876 рік, які були чотирьохсторінкові. Першу вістку про припинення друкування додатку «Magyar Kárpát» знайдємо в руському «Карпаті» наприкінці 1876 року, де повідомляється, що читачі в скорому часі довідаються, чи мадярський примірник буде виходити, або ні.⁷³ Своєю обіцянку редакція дотримала і незабаром в газеті появилася вістка: *«Мадьярский Карпат» як прибавление русскому перестанет выходить, объявление о том прекращении редакции сделала в настоящем последнем числе»*.⁷⁴ Мадярських читачів додаток не цікавив, бо крім можливості слідкувати за центральною будапештською пресою, вони могли читати ужгородські мадярські видання та періодики, а закарпатські українці ставились до нього байдуже.

На протязі існування «Magyar Kárpát»-у на сторінках руського видання матеріали, писані мадярською мовою, не друкувались виняток становить незначна кількість різних позачергових «Воззваний», «Прибавлений», «Оглашений» та цитат, які деколи були надруковані німецькою мовою, або листів епархіального правління, що друкувались також латинською мовою. Крім того, в 1876 р. («Карпат» №№ 17—20), завжди на останній сторінці, друкувались мадярською мовою обчислення прибутків та витрат ужгородсько-мукачівського церковно-сирітського закладу. В 1877 р. в рубриці «Разныя известия и местныя новости» появилася мадярська вістка з приміткою редакції: *«Тут оглашается учительское помещение при общинной школе в Б. — Сердагеле. На желание сообщаем на мадырском языке»*.⁷⁵ В тому ж році на сторінках газети почали появлятися більшою мірою також мадярські повідомлення про конкурси на місце півцеучителів. Взагалі, з того часу кількість матеріалів писаних мадярською мовою в тижневику постійно збільшувалася. Водночас посилювались різні атаки проти редактора. Офіцер ужгородської поліції Шома Сатмарі(й) на сторінках газети «Magyarország» звинуватив А. Добрянського, І. Даниловича, М. Маркоша, І. Яковича, І. Петрика, М. Гоміčkova та інших представників закарпатоукраїнської інтелігенції з державної зради своєї батьківщини — Угорщини. Назвав їх панславістами, які в своїх домах вітають московських агентів. Матеріали із судового процесу М. Гоміčkova та М. Маркоша

проти Ш. Сатмарі(єві) друкувались в «Карпаті»⁷⁶ переважно мадярською мовою для того, щоб їх розуміли і мадярські читачі. На думку редактора, не було в інтересах мадярської журналістики захищати закарпатських діячів. Це повинні були зробити вони самі. З цієї ж причини у 1880 р. в «Карпаті» появились мадярською мовою друковані відгуки на звинувачення римокатолицького священика Андраша Будіша, котрий в ужгородській мадярській газеті «Ung» (№ 32, 8. 8. 1880) гостро напад на М. Гомічкова. За його твердженням М. Гомічков, будучи шкільним інспектором, не дотримував розпорядження урядових кіл щодо навчальної мови і в закарпатських початкових школах у навчання запроваджував руську мову, навіть вживав її на уроках релігії в Ужгородській гімназії.⁷⁷ Різні атаки на редактора, невміння постояти за свої переконання і намагання вірно служити пайвним колам були причиною того, що кількість мадярських статей в «Карпаті» зростала. За 1882 та 1883 роки побачило світ декілька номерів, в яких переважна більшість матеріалів, навіть усі статті, були написані по-мадярськи.⁷⁸ Сприяло тому і те, що газета була дуже заборгована, а з боку друкарні не завжди був інтерес знайти перекладача, котрий би володів руською і мадярською мовами. Перші проблеми такого типу виникли вже в 1875 р.⁷⁹ і видавання газети часто запізнювалось. В 1883 р. М. Гомічков мав понад 4000 зол. довгу⁸⁰ та і до того часу не міг заплатити власникам друкарні окремого руського складача для «Карпату». Читачам не подобалось, що в надрукованих статтях було багато помилок і те, що на сторінках газети друкувались мадярські статті. М. Гомічков констатував, що *«негодования противу мадыарского языка в нашем «Карпате» с некоторых сторон поднимаются . . .»*⁸¹ але справа не покращалась. З цього приводу в газеті відкрито і критично виступив Іван Раковський. Оцінюючи тогочасну ситуацію, він писав: *«В таких злополучных обстоятельствах один «Карпат» может нам сіяти зарю родного языка и русского слова. Правда, он в настоящем виде своем, не совсем соответствует требованиям нашим. Он теперь больше на половину содержит в себе текст мадыарский. Как же можно ожидать успехов по части изучения русского языка, когда вместо него будет употребляться мадыарский язык?»*⁸² Це було дуже серйозне застереження з боку визначного культурного закарпатського діяча, але кількість мадярською мовою друкованих статей і надалі була значна. Також окружні листи в «Карпаті» друкувались тільки мадярською мовою і М. Гомічков про це писав: *«Чиновственные окружные письма мы должны подлинным языком сообщати, на двух языках не достает места»*.⁸³ Однак і сам редактор не був повністю задоволений тим, що така велика кількість матеріалів друкується мадярською мовою. Кілька тижнів до своєї смерті виступив на захист руської мови, коли в рубриці «Переписка редакции» відповів дискусувачеві Г. И., що *«фейлетоны только на русском языке сообщаем»*.⁸⁴ Але змінити, або хоч би покращати ситуацію на сторінках газети, вже не встиг.

***

Умови існування «Карпату» були важкі. Офіційні урядові кола та їхні лакеї усіма силами намагались придушити всякий прояв закарпатоукраїнського культурного життя. Аж до 14. (26.) вересня 1885 р., коли почав виходити «Листок» Євгенія Фенцика, «Карпат» був єдиним друкованим органом закарпатських українців в Угорщині. В той час, коли на угорській території виходило 638 газет (з того 82 політичні) [крім німецьких політичних газет було 47 мадярських, 2 словацькі, 3 хорватські, 3 сербські, 4 румунські],⁸⁵ загальна кількість яких незабаром підвищилась на 719,⁸⁶ руської політичної газети не було, і «Карпат» був *«отдельная либо науковая газета»*.⁸⁷

Ми вже згадали, що перші проблеми навколо «Карпату» появились разом з першим номером газети, навіть ще до випуску першого номера. На підставі запевнення редакції спочатку здавалось, що газета з фінансового боку забезпечена і то на довший час,⁸⁸ однак це твердження не зовсім відповідало правді. Наприкінці другого року існування «Карпату» дефіцит нараховував приблизно 2000 зл.⁸⁹ Редактор газети постійно, майже в кожному номері звертався до читачів, щоб заплатили борги за газету. Деякі з них за «Карпат» зовсім не платили, а деякі обманювали редактора, твердячи, що працюють вчителями (вчителі платили тільки половину суми за газету).⁹⁰ Економічна сила населення не була на належному рівні, а газета для декотрих людей була занадто дорога і мало цікава. Кожний священик передплатував одну мадярську політичну газету за 10 гульденів (бо руської не було), то ж давати ще 6—8 гульденів (ціна мінялася) за «Карпат» не всі могли, хоч у 1880 р. його ціна понизилась на 6 зл. Це була сума, *«от которой одна провинциальная газета дешевле издаватися не может»*.⁹¹

Ще в період існування мадярського «Карпату» редакція навела детальний аналіз рахунку коштів одного номера газети:⁹²

1. Наберание и печатание русского «Карпата» по каждому числу	26 гульд.
2. Наберание и печатание «Мадяр. Карпату» по каждому числу	14 гульд.
3. Бумага к обоим изданиям	6 гульд.
4. Почтовый штампель	5 гульд.
5. Экспедитору	3 гульд.
6. Корректору	2 гульд.
7. Бандероли к одному числу	1 гульд.
8. Канцелярные требы	1 гульд.
9. На почтовые корреспонденции	1 гульд.

Всего 59 гульд.

З наведеного бачимо, що надрукування одного номера газети (без запланування редакторів та людей, які в редакції працювали) коштувало до 59 гульденів. Щорічно м. . о появитись 50 номерів «Карпату» і для того, щоб газета не була дефіцитною, повинна була мати 368 і 6/8 передплатників, з яких кожний мав би оплачувати суму 8 зол.⁹³ Передплатників, однак, не була достатня кількість. Одною з причин, як ми вже згадали, було за твердженням редактора й те, що *«пецоучители, которым и их управители, т. е. parroхи суть предплатители даем за половину цены»*.⁹⁴

Кількість передплатників була така:

друга половина	1873 р.	— 330 передплатників
перша половина	1874 р.	— 175 (кількість дукатів понизилася) ⁹⁵
друга половина	1874 р.	— 259
перша половина	1875 р.	— 169
друга половина	1875 р.	— 198
————— в	1876 р.	— 183 читачі заплатили за газету
		— 131 <i>«читающих»</i> , які не заплатили за газету ⁹⁶
	в 1877 р.	в липні за газету заплатило тільки 45 передплатників, а всіх було <i>«едва 200»</i> ⁹⁷
	в 1878 р.	— ?
	в 1879 р.	— ?
	в 1880 р.	— 197 <i>«пядочных»</i> читачів 73 вчителі, які платили половину ⁹⁸ (дані торкаються початку року)
	в 1881 р.	— ?
	в 1882 р.	— 300—375 примірників
	в 1883 р.	
		(Кількість друкованих екземплярів за 1882 та 1883 роки важко встановити, бо статистика відрізняється. О. Ю. Гомічков у статті <i>«Разные примечания с взором издания нашего «Карпата»</i> ⁹⁹ показує, що в згаданий період друкувалось 300 примірників газети. Передплатників було тільки 270 (з того 50 вчителів за половину нормальної ціни, однак 40 екземплярів було потрібно давати даром дописувачам та редакціям. На іншому місці наведено, що кількість передплатників за 1882 р. була 320 ¹⁰⁰ , а ще на іншому, що ця газета <i>«разошлась 1883-го(года) в 16 890 экземплярах»</i> . ¹⁰¹ Тут можна підрахувати, що при кількості 45 надрукованих номерів на протязі року, це було в середньому 375,3 екземплярів з кожного номера.
	в 1884 р.	— ?
	в 1885 р.	— ?
	в 1886 р.	— ?

Вже з 1877 р. дефіцит газети «Карпат» почав зростати швидкими темпами. Спочатку сам редактор матеріально допомагав газеті,¹⁰² пізніше заборгованість покривалась державними фінансовими операціями — редакційними позичками і кредитом,¹⁰³ однак незабаром редакції загрожувала екзекуція.¹⁰⁴ Єдиний руській газеті на території Угорщини загрожував кінець існування, коли Ю. И. С. повідомив редакцію: *«Высокопочт. консистория в Унгваре 1879 дек. под председательством Его Превосвещения любезного нами епископа (I. Пастеля — Л. Б.) подержана, глубокою премудростю и щедролубие засвидетельствовала тем своим решением, по коему издержки предплачения на «Карпат» из церковной казны пополнити дозволено есть»*.¹⁰⁵ Чи консисторія борги за «Карпат» заплатила або ні, точно не знаємо, але, як ми вже показали, газета на протязі 1881 р. офіційно перестала бути єпархіальним органом. Її заборгованість зростала далі і то до такої міри, що редактор, співпрацівник і кореспонденти не одержували ні «крайцара».¹⁰⁶ В 1883 р. мала 5,5 тисяч золотих боргу, а через півтора року — до 4 тисяч і більше золотих.¹⁰⁷ В той час в Угорщині виходила одна газета в середньому на 19 000 людей¹⁰⁸ і М. Гомічков порівнював: *«Мы русские 460 000 душ едва можем одну (газету — Л. Б.) содержать с честью независимости . . .»*,¹⁰⁹ «Карпат» залишався далеко на останньому місці в кількості передплатників на території Угорщини. (Для порівняння — словацьких газет появлялось 6 і кількість їхніх передплатників була 6 562,¹¹⁰ а газета «Карпат» ще в 1884 р. через нестачу грошей появлялася тільки кожні два тижні . . .)¹¹¹ Між закарпатськими українцями в той час не знайшлося ані 400—500 потрібних передплатників. Причиною цього була не лише політична ситуація та соціальне становище народу, але також те, що редактор не виправдав надії, які на нього покладало закарпатське населення і незлагідна вдача М. Гоміčkова викликувала різні проблеми (у 80-х роках минулого століття видавцем «Карпату» двічі став Й. Фейшевш і друкарні, в яких газета виходила, часто мінялися), однак в першу чергу читачів не задовільняв зміст та спрямування газети.

«Карпат», як вказує підзаголовок, був газетою політематичного характеру. З мовного боку належав до язичної орієнтації. Не було це москвофільське спрямування, бо редактор на сторінках газети висував протилежні настрої і був прихильником рутенства. Він переважно тлумачив тільки погляди єпископа та капітулу, хоч деколи, в окремих статтях, помітні слов'янофільські і москвофільські позиції. В «Карпаті» часто піднімалися проблеми, пов'язані з мовним питанням, з публікуванням книг та підручників, друкувались теж урядові повідомлення, кореспонденції, вісті й фейлетони, оголошення конкурсів, рецензії на книжкові видання російської та української літератур тощо. Газета часом публікувала і зразки творчості та статті І. Даниловича, О. Духновича, М. Бескида, Ф. Злоцького, А. Кралицького, О. Павловича, І. Раковського, Ю. Ставровського-Попрадова, І. Сильвая, Є. Фенцика, І. Калиняка та ін. Однак, побачивши її спрямування, письменники поступово відходили від газети. В «Карпаті» з-поміж будителів не друкувався Олександр Митрак (якщо не заховався до великої кількості псевдонімів і криптонімів), хоч газета пропагувала його **«Мадярьсько-руський словар»**. На сторінках «Карпату» зустрічаємось також з А. А. Де-Волланом (псевдонім Тюр Д'Жан), угорським письменником Каройом Ваднай та іншими представниками літературного та культурного життя. Пізніше редакція чим далі все частіше заповнювала газету перекладами та передруками оригінальної творчості, передусім з будапештських газет і журналів, але зверталась також до московських, петербурзьких та одеських друківаних органів. Проте ці заходи вже не підняли рівень газети.

Всупереч показаним негативним явищам, в газеті на увагу заслуговують зокрема інформаційні повідомлення про життя закарпатських українців і публіцистична та художня творчість літераторів. Значна кількість художніх творів, які появились тільки на сторінках «Карпату», поки що не оцінена. Тому в майбутньому було б потрібно звернути увагу на бібліографію цілої газети, детально проаналізувати її публіцистичний та літературний матеріал і заповнити ним прогалини, які існують в історичному та культурному процесі закарпатоукраїнського населення.

ПРИМІТКИ

- ¹ Рудловчак, О., Біля джерел сучасності, Пряшів, 1981, стор. 278.
- ² Там же.
- ³ Левицкий, Иван. Ем., Галицко-русская библиография XIX-го столетия, дополненная русскими изданиями, вышедшими в Венгрии и Буковине (1801—1886), т. II, Львов 1895, стор. 197.
- ⁴ Явдык, Л., История Угорской Руси, Варшава, 1904, стор. 71.
- ⁵ Szabó, Orestz, A Magyar oroszokról (Ruthének), Budapest 1913, s. 79.
- ⁶ Бергун, Дмитрий Ник., Карпаторусская литература (Краткий очерк). In: Восемь лекций о Подкарпатской Руси, Прага, 1925, с. 55.
- ⁷ Кондратович, И. М., Коротка история Общества св. Василия Великого, In: Юбилейный иллюстрированный календарь на переступный рок 1928 книгопечатного акционерного товарищества «Унио», Ужгород, 1927, стор. 46.
- ⁸ Федор, П., Очерки карпаторусской литературы со второй половины XIX столетия, Ужгород, 1929, стор. 48.
- ⁹ Животко, А., Преса Карпатської України, Прага, 1940, с. 1.
- ¹⁰ Лелекач, А. — Гарайда, І., Загальна бібліографія Подкарпаття, Унгвар, 1943, стор. 41.
- ¹¹ Розмова сторіч. (Вступна стаття І. Мацинського). СПВ в Братиславі, ВУЛ в Пряшеві, 1965, с. 227.
- ¹² Феерчак, П., Очерк литературного движения угорских русских, Одесса, 1888, стор. 39.
- ¹³ Сабов, Е., Очерк литературной деятельности и образования карпатороссов, Ужгород, 1925, с. 29.
- ¹⁴ Сильвай, И., Положение угорских русских под управлением Стефана Панковича, епископа мукачевского, In: И. А. Сильвай, Избранные произведения, Словацкое издательство художественной литературы, Братислава, 1957, с. 384.
- ¹⁵ Bonkáló, Sándor, A kárpátalji Rutén irodalom és művelődés, Pécs 1935, s. 52.
- ¹⁶ Там же, стор. 57.
- ¹⁷ Драгоманов, М., Австро-руські спомини (1867—1877), In: М. П. Драгоманов, Літературно-публіцистичні праці у двох томах, т. II, Київ, 1970, стор. 277—278.
- ¹⁸ Терлецкий, В., Угорская Русь и возрождение сознания народности между русскими в Венгрии, Киев, 1874, стор. 51.
- ¹⁹ Rypin, A. N. — Spasovič, V. D., Historie literatur slovanských, díl I., Praha 1880, str. 363.
- ²⁰ Недзельский, Е., Очерк карпаторусской литературы, Ужгород, 1932, стор. 238.
- ²¹ Бірчак, В., Літературні стремління Підкарпатської Русі (друге доповнене видання), Ужгород, 1937, стор. 116—117.
- ²² Федченко, П. М., Преса та її попередники (Історія зародження й основні закономірності розвитку), Київ, 1969, стор. 280.
- ²³ Лісовий, П. М., Журналістика Закарпаття 50—70-х років XIX ст. і її зв'язки з іншими українськими землями та Росією (конспект лекцій), Ужгород, 1969, стор. 49.
- ²⁴ Вишневецький, І., Традиції та сучасність, Львів, 1963, стор. 37—38.
- ²⁵ Микитась, В., Галузка могутнього дерева, Ужгород, 1971, стор. 13.
- ²⁶ Рудловчак, О., Шляхом журналістики XIX сторіччя. — Дружно вперед, 16, 1966, № 8, стор. 18—19.
- ²⁷ Дивись примітку № 3, стор. 373.
- ²⁸ Az ungvári kir. kath. főgymnasium értesítője az 1885—86. tanévről, Ungvárott, 1886, str. II.
- ²⁹ Bőör, Gy., A magyarországi Ruszin időszaki sajtó a XIX. században, Kolozsvár 1943, str. 41.
- ³⁰ «Карпат» № 1, 1873, стор. 1.
- ³¹ «Карпат» № 2, 1873, стор. 1.
- ³² Мнение Впр. г. І. Раковского о программе «Карпата»; Карпат № 2, 1873, стор. 1—3.
- ³³ Була надрукована у львівській газеті «Слово», № 73 та 74 за 1873 р.
- ³⁴ Дивись примітку № 19.
- ³⁵ Була надрукована в рубриці «Кореспонденції», в №№ 65, 66 та 67 за 1873 р.; цитовано за Галицко-руською бібліографією XIX-го столетия . . . І. Левицького, т. II, Львів 1895, стор. 206.
- ³⁶ Там же, стор. 207.
- ³⁷ Опять допис в «Слове» о нас; «Карпат» № 3, 1873, стор. 1—2.
- ³⁸ «Карпат» № 1, 1873, стор. 1.
- ³⁹ Там же.
- ⁴⁰ «Карпат» № 11, 1873, стор. 1—2.
- ⁴¹ «Карпат» № 1, 1875, стор. 2.
- ⁴² Науковий збірник Музею української культури. Том 12. Пряшів, 1985, стор. 83—103.
- ⁴³ «Карпат» № 39, 1885, стор. 1.

- ⁴⁴ Протокол общего собрания Общества св. Василия Великого подержанного 19-го сентября (1-го октября) года 1873, (Окончание); «Карпат» № 16, 1873, стор. 3.
- ⁴⁵ «Карпат» № 37, 1874, стор. 4.
- ⁴⁶ Дивись примітку № 29.
- ⁴⁷ Це підтверджує і той факт, що в декілька разів згадуваній бібліографії І. Левицького (дивись примітку № 3, стор. 373) «Карпат» за 1881 р. наведений ще як «Орган епархиального правителства и Общества св. Василия Великого», а за 1882 р. (стор. 404) цього підзаголовку вже немає. Здається, що ані І. Левицький не мав у руках цілий комплект газети за 1881 р., бо в бібліографії не наведена кількість надрукованих номерів на протязі року і за цей рік бракує детальна бібліографія окремих статей, кореспонденцій, літературних творів тощо, яку І. Левицький наводить в деяких інших річниках.
- ⁴⁸ «Карпат» № 39, 1883, стор. 1.
- ⁴⁹ «Карпат» № 47, 1879, стор. 1.
- ⁵⁰ «Карпат» № 5, 1880, стор. 3.
- ⁵¹ «Карпат» № 31, 1885, стор. 4.
- ⁵² Там же.
- ⁵³ «Карпат» № 2, 1874, стор. 4.
- ⁵⁴ «Карпат» № 1, 1876, стор. 4.
- ⁵⁵ «Карпат» № 20, 1882, стор. 2—3; «Карпат» № 41, 1882, стор. 4 та ін.
- ⁵⁶ «Карпат» № 5, 1882, стор. 2—3; «Карпат» № 5, 1885, стор. 4.
- ⁵⁷ Є. Недзельський в своїй роботі «Очерк карпаторусской литературы» (Ужгород, 1932) на стор. 237 зазначає, що ім'я Миколи Гомічкова по батькові було Юліанович, так само як і ім'я Олександра Гомічкова, який був братом Миколи (там же, стор. 189). О. І. Дей в «Словнику українських псевдонімів та криптонімів» (XVI—XX ст.), Київ, 1969, згадує ім'я Олександра Юліановича Гомічкова (стор. 457). Якщо взяти в увагу некролог М. Гомічкова, надрукований в повідомленнях «Az ungvári kir. kath. főgymnasium értesítője az 1885—86. tanévről, Ungvárott 1886, (стор. II), то батько Миколи називався по-мадярськи György, що й потрібно перекладати Юрій, а не Юлій. За словником «Magyar — Orosz szótár», авторів Hadrovics L. — Gáldi L., Akadémiai Kiadó, Budapest 1972, то György=Георгий, Юрий (стор. 907), Gyula=Юлиус, Дьюла (стор. 909). В згаданому некролозі М. Гомічкова наведено, що його батько був парохом в Чичарівцях (нині округ Требішов і це є місце народження М. Гомічкова у 1833 р.), а пізніше в Пасіці. До нашої диспозиції був схематизм мукачівської єпархії за 1839 р. — Schematismus venerabilis Cleri Graeci Ritus Catholicorum dioecesis Munkacsensis pro anno domini MDCCCXXXIX (Cassoviae, Typis Caroli Werfer, Caes. Reg. Priv. Acad. Typographi), в якому на стор. 213 читаємо: «A. R. D. Georgius Homicsko, Parochus Paszikenensis, una Districtus turjensis Surrogatus V. Archi — Diaconus». Іншого пароха на прізвище Гомічков в тому часі не було, отже, і цей факт вказує на те, що ім'я Миколи Гомічкова по батькові було Юрійович, а не Юліанович. Латинське ім'я Georgius відповідає українському Юрій.
- ⁵⁸ «Карпат» № 42, 1877, стор. 3—4.
- ⁵⁹ «Карпат» № 14, 1883, стор. 3—4.
- ⁶⁰ «Карпат» № 43, 1885, (це був передостанній номер в році).
- ⁶¹ «Карпат» № 28, 1875, стор. 4.
- ⁶² «Карпат» № 46, 1880, стор. 2—3.
- ⁶³ «Карпат» № 30, 1880, стор. 4.
- ⁶⁴ Тільки в перших п'яти номерах за 1873 р. рубрика «Фельетон» містила мадярське пояснення слова — «TÁRCZA», яке від № 6 за 1873 р. перестало в газеті появлятися.
- ⁶⁵ «Карпат» № 40, 1875, стор. 3—4.
- ⁶⁶ «Карпат» № 1, 1873, стор. 2.
- ⁶⁷ Додаток до «Карпату» № 28, 1874, стор. 2.
- ⁶⁸ «Карпат» № 9, 1875, стор. 1.
- ⁶⁹ Там же.
- ⁷⁰ Там же.
- ⁷¹ «Карпат» № 13, 1875, стор. 4.
- ⁷² «Magyar Kárpát» № 22, 1876, стор. 1.
- ⁷³ «Карпат» № 48, 1876, стор. 1.
- ⁷⁴ «Карпат» № 4, 1877, стор. 4.
- ⁷⁵ «Карпат» № 14, 1877, стор. 3.
- ⁷⁶ «Карпат» №№ 10—25, 1879.
- ⁷⁷ Відгуки друкувались в Карпаті №№ 32—39 за 1880 р.
- ⁷⁸ «Карпат» № 18, 1882; Карпат № 23, 1883.
- ⁷⁹ «Карпат» № 40, 1875, стор. 3—4.
- ⁸⁰ «Карпат» № 26, 1883, стор. 1.

- 81 «Карпат» № 5, 1883, стор. 3—4.
 82 «Карпат» № 50, 1880, стор. 1.
 83 «Карпат» № 5, 1880, стор. 4.
 84 «Карпат» № 8, 1886, стор. 4.
 85 «Карпат» № 25, 1884, стор. 3—4.
 86 «Карпат» № 6, 1885, стор. 4.
 87 «Карпат» № 34, 1883, стор. 2.
 88 «Карпат» № 4, 1873, стор. 4; «Карпат» № 13, 1874, стор. 4.
 89 «Карпат» № 38, 1875, стор. 1.
 90 «Карпат» № 41, 1874, стор. 1.
 91 «Карпат» № 1, 1880, стор. 1.
 92 «Карпат» № 18, 1876, стор. 2.
 93 Там же.
 94 Там же.
 95 Там же.
 96 Там же.
 97 «Карпат» № 28, 1877, стор. 3.
 98 «Карпат» № 9, 1880, стор. 3.
 99 «Карпат» № 32, 1883, стор. 1.
 100 «Карпат» № 34, 1883, стор. 2.
 101 «Карпат» № 25, 1884, стор. 3—4.
 102 «Карпат» № 4, 1876, стор. 1.
 103 «Карпат» № 18, 1876, стор. 2.
 104 «Карпат» № 37, 1877, стор. 3—4.
 105 «Карпат» № 5, 1880, стор. 3.
 106 «Карпат» № 32, 1883, стор. 1.
 107 «Карпат» № 42, 1883, стор. 1.
 108 «Карпат» № 6, 1885, стор. 4.
 109 Там же.
 110 «Карпат» № 8, 1886, стор. 2.
 111 «Карпат» № 41, 1884, стор. 4.

RESUMÉ

Lubica BABOTOVÁ, *Zakarpatské noviny Karpat (1873—1886)*

V druhej polovici minulého storočia sa poprední činitelia snažili pozdvihnúť duchovnú úroveň a národné povedomie ukrajinského obyvateľstva taktiež vlastnou literárnou tvorbou. Pre zverejňovanie ich diel sporadicky vznikali určité podmienky najmä na stránkach vtedajších periodických vydaní.

Tlač druhej polovice 19. storočia odohrala určitú kladnú úlohu v rozvoji kultúrneho života národa. Táto problematika je ešte celkom nepreštudovaná. Menovite sa to týka aj novín Karpat.

Karpat začal vychádzať v Užhorode roku 1873 po tom, čo predtým prestali vychádzať noviny Svet a Novyj svet. Existoval štrnásť rokov a jeho hlavným redaktorom bol profesor užhorodského gymnázia Mikola Homičkov.

V predkladanej práci autorka píše o ideovom poslaní, obsahovom zameraní, spolupracovníkoch, existenčných podmienkach a iných otázkach, spojených s týmto periodickým vydaním a taktiež o výskumoch iných autorov týkajúcich sa novín Karpat. V závere autorka zdôrazňuje, že v budúcnosti bude treba venovať pozornosť bibliografii celých novín a urobiť podrobnú analýzu ich publicistických a literárnych príspevkov a diel.

РЕЗЮМЕ

Любция БАБОТА, *Закарпатская газета «Карпат» (1873—1886)*

Во второй половине прошлого столетия передовые деятели стремились поднять духовный уровень и национальное сознание украинского населения тоже собственным литературным творчеством. Для публикации произведений sporadически возникали определенные условия, в частности на страницах тогдашних периодических изданий.

Пресса второй половины XIX столетия сыграла определенную позитивную роль в развитии культурной жизни народа. Эта проблематика еще не изучена целиком. В частности это касается и газеты «Карпат».

«Карпат» начал печататься в Ужгороде в 1873 году после того, как перед этим были закрыты газеты «Свет» и «Новый свет». Газета существовала четырнадцать лет, а ее главным редактором был профессор ужгородской гимназии Николай Гомичков.

В настоящей работе авторка пишет о идейном направлении, содержании, сотрудниках, условиях существования и других вопросах, связанных с этим периодическим изданием, а также о исследованиях других авторов относительно «Карпата». В заключении она подчеркивает, что в будущем нужно обратить внимание на библиографию целой газеты и сделать детальный анализ ее публицистических и литературных материалов и произведений.

RESÜMEE

Lubica BABOTOVÁ, *Die transkarpatische Zeitung Karpat (1873—1886)*

In der zweiten Hälfte des vergangenen Jahrhunderts strebten fortschrittliche Vertreter danach, das Geistesniveau und das Nationalbewußtsein der ukrainischen Bevölkerung auch durch eigenes literarisches Schaffen zu erhöhen. Für die Veröffentlichung der Werke gab es sporadisch gewisse Bedingungen, teilweise auf den Seiten der damaligen periodischen Ausgaben.

Die Presse der zweiten Hälfte des XIX. Jahrhunderts spielte eine gewisse positive Rolle in der Entwicklung des kulturellen Lebens des Volkes. Diese Problematik ist noch nicht ganz erforscht. Insbesondere betrifft es die Zeitung Karpat.

Die Karpat begann man in Užgorod im Jahre 1873 herauszugeben, als die Zeitung Svet (Welt) und Nový svet (Neue Welt) aufgehört hatten, zu erscheinen. Die Zeitung Karpat existierte vierzehn Jahre und ihr Chefredakteur war der Professor des Gymnasiums in Užgorod Mikuláš Homičkov.

In der vorliegenden Arbeit schreibt die Autorin von der Ideenrichtung, dem Gehalt, Zusammenarbeiten, Bedingungen der Existenz und anderen Fragen, die mit dieser periodischen Ausgabe sowie mit Forschungen der anderen Autoren bezüglich der Zeitung Karpat verbunden sind. Im Schluß der Arbeit betont sie, daß es nötig ist, in der Zukunft einer Bibliographie der ganzen Zeitung die Aufmerksamkeit zu schenken und eine ausführliche Analyse ihrer publizistischen und literarischen Beiträge und Werke zu liefern.

ІСТОРІЯ КУЛЬТУРИ

П'ЯТЬ ЛИСТІВ ІЗ ЗАКАРПАТТЯ В ЧЕСЬКІЙ ПРЕСІ 70-ИХ РОКІВ ХІХ СТОЛІТТЯ

БОГДАН ЗІЛИНСЬКИЙ, АРХІВ МІСТА ПРАГИ

Дослідження публіцистики закарпатських українців ХІХ століття належить до важливих завдань, розробка яких необхідна для подрібнішого вивчення тогочасної історії Закарпаття. Одна із складових частин згаданої тематики — це аналіз місцевих журнальних видань, їх змісту, кола співпрацівників, ідейного спрямування і джерельної вартості. В цій області досягнуто вже істориками і літературознавцями досить помітних успіхів.¹

Другою важливою ділянкою, яку досі розроблено не так виразно, є дослідження публіцистичних матеріалів авторів — закарпатських українців, які друкувалися поза межами етнічної території, яку вони замешкували. Опрацювання цих матеріалів далеко складніше, до чого спричинюється велика кількість періодичних видань, які треба буде охопити і значна їх географічна розпоршеність.

Зрозуміло, що в першій черзі йдеться про львівські газети і журнальні видання, особливо про тамтешнє «Слово».² Разом з ними треба буде приглянутися різноманітним виданням, які появлялися на території тодішньої Російської імперії в різних її місцевостях.³

Далі входить у рахубу кількісно багата періодика Пешта і Відня, столичних міст Угорщини та Австрії. Нарешті, іншу окрему групу становлять періодичні видання різних слов'янських народів, які замешкували поодинокі частини габсбурзької імперії.

Для чехословацьких українців найважливіша ділянка — використання чеської і словацької преси. Дослідження на цьому плані досі просувалися вперед незадовільним способом, що добре помітне особливо під кутом зору використання чеських джерел. Притім розроблення проблематики безперечно потрібне з точки зору студій над взаємовідносинами чехів і словаків з одного та закарпатських українців з другого боку. Не треба наголошувати на сенсовності й актуальності таких досліджень, адже чехи, словаки і українці Східної Словаччини замешкують від 1918 р. спільну державу.⁴

Чеська преса ХІХ століття (особливо другої половини) досить виразно слідувала за національним розвитком сусідючих з чехами словаків, старалася подавати їм допомогу і працювати для зближення одної і другої нації. Тому зрозуміло, що деяке зацікавлення преси викликали також східні сусіди словаків — закарпатські українці.⁵ Зацікавлення ними подекуди зв'язане було з надіями, які частина чеських політичних діячів покладала на царську Росію. «Угорські руси (русини)» (за термінологією там тих часів) могли чи мали бути певною сполучною ланкою чехів із східно-слов'янським світом.

З другого боку чеський національний рух і частинні успіхи, яких він досягнув протягом третьої чверті ХІХ століття, цікавили деяких представників закарпатоукраїнської інтелігенції. Чеські досягнення безперечно імпонували там, де подібних здобутків не було і в силу історичних обставин навіть не могло бути. Заважило і те, що Чехія залишалася завдяки колларівській і шафариківській традиції центром (хоч до значної міри скоріше теоретичним) руху слов'янського єднання, ідеологія (чи фразеологія) якого лишалася близькою для інтелігенції закарпатських українців.

Мабуть тому тут викликали зацікавлення різні спроби створення в Чехії «всеслов'янських» друкованих органів. Деякі представники культурно-національного руху закарпатських українців спробували використати ці видання і заговорити до чеської, а може й іншомовної публіки про невідрадне становище своєї національної групи. Найстарша така спроба, яку досі вдалося виявити, відноситься до 1864 р.⁶ Особливо виразними стали ці спроби в першій половині 70-их років XIX ст.

На дальших сторінках пропонуємо читачам текст п'ятьох листів, які надруковано було в двох чеських журналах у 1872 і 1875 рр. Передрукування їх з важко доступних примірників може стати поштовхом до дальшого дослідження цієї цікавої теми. Адже тогочасна чеська преса кількісно дуже багата і можна сподіватися, що дальші розшуки поширять джерельну базу і збагатять наші дотеперішні знання.

Перші два листи з нашої групи появилися в журналі «Slovanský svět» («Слов'янський світ»), який видавався від січня до грудня 1872 р.⁷ Видання «Слов'янського світу» розпочалося недовго опісля неуспішної спроби чеських політичних представників домогтися посередництвом конституційних змін ліпшого становища Чеського королівства в рамках Австро-Угорщини (1871 р.). Його призначено не тільки для чеських читачів — посередництвом російської мовної версії, видання якої розпочалося, заплановано інформувати також читачів у Росії про чеські й інші слов'янські справи, зацікавити їх ідеєю слов'янської співдружності.⁸ Створення журналу мало на меті також певні економічні цілі — з тої точки зору стали в центрі уваги справа здобуття нових ринків для чеських торгівців і підприємців у східній Європі і переселення чеських хліборобів у невикористані до того часу і малозаселені області України.

Як видно, палітра інтересів «Слов'янського світу» була досить широкою. Притім нове видання і його всеслов'янську програму було широко розпропагандовано ще наприкінці 1871 р. в Росії, на Україні й інде. Цей факт та існування певного відгому підтверджують згадки про велику кількість листів, які було надіслано з тамтешніх місцевостей у редакцію.⁹

Особливо інтенсивним стало співробітництво декількох галицьких і закарпатських українців із журналом. Галицькі справи лишаємо на цей раз боком, хоч матеріал «Слов'янського світу» заслуговує в будучому і з тої точки зору на увагу.¹⁰

Перші згадки про сучасні закарпатоукраїнські справи можна знайти вже в 3-м журналу з початку березня 1872 р.¹¹ В наступному номері на кінці того ж місяця редакція помістила звернення до неназваного кореспондента з Ужгороду (вжито тільки загального означення «uhorský Rus»). Його повідомляють про те, що надісланий ним лист надруковано буде в котромусь із дальших номерів. Редакція запевнила ужгородського кореспондента у спільності інтересів чехів і закарпатських українців і висловлює певні оптимістичні міркування щодо дальшого розвитку подій.¹²

В тому ж номері газети та й пізніше згадується в журналі про існування його передплатників не тільки в Росії й у Галичині, та теж в «Угорській Русі».¹³

Лист надісланий з Ужгороду надруковано в 6-м журналу в половині травня 1872 р. Його названо «Obrazek z uhorské Rusi» (Образок із Угорської Русі). Використання незвичайної у чеській мові ад'єктивної форми «uhorský» і деякі інші мовні риси засвідчують факт, що листа перекладено було з оригіналу, який було написано місцевою формою російської літературної мови.

Лист займається критично станом діяльності Спільки св. Василя Ведикого, одинокої тогочасної культурної організації закарпатських українців. Передусім подано характеристику протекторів спільки — пражського і мукачівського греко-католицьких єпископів. Оцінка їх діяльності згідна з поглядами відомих представників культурно-національного руху закарпатських українців — Івана Сильвая і Володимира Терлецького.¹⁴

Цікава та частина листа, в якій його автор критично висловлюється про занадто великий вплив і міць духовенства в одній і другій єпархії.

Гострий осуд діяльності Стефана Панковича і вислідів його шестилітньої управи єпархією завершується критичним словом про діяльність, а власне бездіяльність Спільки св. Василя В. в 1871 р. Автор роздумує про знайдення якогось виходу із ситуації, та його міркування залишаються без конкретної відповіді. Вказано тільки на кількісну силу закарпатських українців і їх побратимів по тому боці Карпат у рамках Австро-Угорщини як цілості.

Закарпатська проблематика не сходила зі сторінок «Слов'янського світу» ні в пізніших номерах. Так у 7-м в рамках уваг про потребу заснування спільки слов'янських журналістів пропонується створення її секції у Львові, яка охоплювала би своєю діяльністю Галичину, Буковину і «Угорську Русь».¹⁵

В другій половині червня 1872 р. друкується в постійній рубриці «Огляд журналів» згадка про опублікований у львівському «Слові» опис подорожі закарпатською територією. Зараз опісля поміщено нотатку про надісланий у редакцію 15 № ужгородського журналу «Новый свет» і подано короткий перелік його змісту.¹⁶

В передостанньому номері «Слов'янського світу», на кінці жовтня 1872 р., надруковано другий лист із Закарпаття, який у редакцію надіслано з тогочасного Березького комітату. Не наводиться в журналі ні прізвище автора, ні будь-який криптонім чи шифра. Лист цей досить відмінний від попереднього і наступних документів нашої групи. Його автор займається одинокою справою — виборами в угорський сейм, які відбулися на кілька місяців раніше. Кореспондент зазначає, що закарпатським українцям тепер не під силу просунути в сейм національного кандидата, і старається описати відношення місцевих виборців до кандидатів урядової і опозиційної («лівої») партії. Найцікавіше хіба те, що після цього вступу надруковано текст (уривки з тексту) агітаційної передвиборчої пісні «Говорят нам чужі пани».¹⁷

Таким чином ми отримуємо можливість познайомитися з цікавим зразком мало вивченої частини закарпатського пісенного фольклору. Цікавий цей запис і з точки зору мови, хоч тут позиція дослідника утруднюється в зв'язку з невдалим переписом пісні латинським шрифтом. Перекладач листа не дав собі ради з транскрипцією оригінального тексту, до якого додано 18 приміток, щоб зробити пісню зрозумілішою для чеського читача. Збережений у журналі запис пісні заслуговує на увагу мовознавців.

Недовго після надрукування листа із Березького комітату журнал «Слов'янський світ» припинив своє існування. До цього мабуть спричинилися і фінансові труднощі, і переслідування деяких членів редакції австрійською поліцією.¹⁸ Два тексти закарпатських дописувачів не мали, здається, безпосереднього продовження. Поки розглянемо три листи 1875 р., згадаємо ще про інші два листи, які надруковано було теж 1872 р. поза Чехією, та які доторкаються дуже близьких тем, доповнюючи досі описані документи.

Три місяці після видрукування ужгородського листа про Спілку св. Василя В. знову ж таки невідомий діяч із тодішнього Унгарського комітату надіслав листа у віденський щоденник «Das Vaterland», в якому занявся близькими справами, напр. станом народного шкільництва і становищем Спілки. І тут засуджено діяльність Панковича та піддано гострій критиці рівень журналу «Новый свет». Абсолютна нерухомість ужгородської спілки ілюструється прикладом розподілу поміж членів книги М. Гомічкова про християнську догматику. Далі автор переходить до теми листа з Березького комітату і описує сеймові вибори на Закарпатті, особливо з точки зору вибраних у парламент «русинських» заступників. Відчувається скептицизм дописувача щодо майбутньої діяльності цих послів, довіряє він виявляє тільки до одного з них — Євгена Поповича.¹⁹

Лист цей передрукував з незначними скороченнями празький німецькомовний щоденник «Politik», де його опісля прочитав відомий закарпатський поет Юрій Ставровський-Попрадов і відгукнувся на частину, яка стосувалася рівня журналу «Новый свет», саме в цьому друкованому органі.²⁰

Після закінчення екзистенції журналу «Слов'янський світ» було зроблено чергову спробу створення такого роду часопису. Від лютого до жовтня 1873 р. в Празі видавався чеською і російською мовами двотижневик «Slovanský obzor» (Слов'янський виднокруг). Хоч в виданих номерах не знаходимо ніякого матеріалу із Закарпаття, то можемо встановити, що журнал там читали. В 3 № (22 березня) редакція помістила відозву до передплатників у Галичині і в «Угорській Русі», де їх просить писати листи не по-німецьки, а будь-якою слов'янською мовою.²¹

Дальша спроба видавати виразно слов'янського характеру друкований орган дала про себе знати весною 1875 р. Тоді в містах Ічїні і Младій Болеславі замість газети «Kragonoš» почали виходити два рази на тиждень «Slovenské listy» (Слов'янські листи). Видавець спробував цікавим способом сполучити в одній газеті суто регіональну тематику зі слідкуванням за розвитком слов'янських справ. Тому в першому річнику газети друкувалися досить регулярно листи з різних частин Слов'янщини, м. і. з Галичини і Закарпаття.

Вже в 2 № нової газети міститься лист із Ужгороду, який підписано шифром G. Автор подає читачам огляд історії закарпатських українців під час попереднього чвертьстоліття, починаючи подіями 1848—1849 рр. На передній план поставлено діяльність А. І. Добрянського, особливо його політичну програму з початку 60-их років. Автор констатує, що тепер настав період політичної бездіяльності закарпатських українців, яким треба було зосередитися на обороні принципіаль-

них основ національного життя в області шкільництва і т. п. на підставі угорського закону про національності. І в цьому листі гостро скритиковано ренегатську політику тоді вже покійного єпископа Панковича і його сподвижників.

Другий лист того ж автора написано тільки на десять днів пізніше від першого. Цим разом кореспондент заявив тогочасним соціальним становищем закарпатського сільського населення. В листі він спробував пояснити причину бідності місцевих хліборобів, вказуючи передусім на занадто велику кількість населення. Іншу причину він вбачає в діяльності місцевих євреїв, основним наслідком якої ставав алкоголізм.

Всі ці міркування вказують на загально відомі тоді факти, які інтелігенції закарпатських українців не під силу було змінити. Та спроби поліпшення ситуації існували — лист завершується інформацією про відозву ужгородської газети «Карпат» в справі розпочаття боротьби з вище наведеними негативними соціальними явищами. Програма ця здобула признання ужгородського дописувача «Слов'янських листів». Можна додати, що в той самий час стаття «Карпата» зацікавила й іншу пражську газету, яка також передрукувала основні пункти програми.²²

Довго довелося чекати на третього листа 1875 р. з Ужгороду, який надруковано було на початку липня, на цей раз уже зовсім анонімно, без подання авторської шифри. Та безперечно той сам автор заговорив про одну з основних подій, яка до певної міри розбурхала громадське життя закарпатоукраїнської інтелігенції. Ішлося про номінацію і висвячення нового мукачівського єпископа Івана Пастелія, племінника і наступника Стефана Панковича. Дописувач старається пояснити неабиякий вплив, який найвищий представник єпархії накладав у той час на розвиток національного життя. Під цим оглядом знову (в котрий вже раз) заатаковано діяльність Панковича. В його недавній раптовій смерті автор листа вбачає вияв «вищої справедливості».

Опісля подається характеристика нового єпископа, враховуючи і його політичні пов'язання. Накінць поставлено питання про те, чи Пастелій повторить шлях свого безпосереднього попередника, чи він скоріше обере дорогу «доброго владика» Василя Поповича, який керував справами єпархії перед Панковичем.

Хоч кореспондент на наведене питання ще не міг відповісти, в цілому його попередні рядки не надихують великим оптимізмом. Та все-таки існування певних надій і бажань поруч з нетерплячим очікуванням в листі відчувається. Бажання, щоб новий єпископ став поводитим національно свідомих представників закарпатських українців, співзвучне з віршованими роздумами Олександра Павловича, які присвячені ідентичній проблемі і які виникли тільки на кілька місяців раніше.²³

Таким, до певної міри символічним, способом ужгородські пов'язання чеської регіональної газети припинилися. Під кінець 1875 р., коли редакція пропонувала читачам програму наступного річника, ужгородський кореспондент вже не згадується, хоч про інших іде мова, м. і. про львівського.²⁴

Причиною для замовкнення ужгородського дописувача могли бути побоювання про наслідки його публіцистичної діяльності. Ми не знаємо, чи саме з його листами можна зв'язати вістку про те, що угорське міністерство внутрішніх справ розпочало 1875 р. на підставі матеріалів ненаведеної ближче чеської газети слідство в декотрих комітатах, заселених українцями.²⁵

Можна висловити припущення, що 1875 р. ознаменував собою певну кульмінацію зацікавлення справами «Угорської Русі» на сторінках чеської преси. Напр. на початку березня появився в найпопулярнішому тоді чеському щоденнику «Národní listy» досить довгий матеріал молодого журналіста Яроміра Грубого, який викликав певне зацікавлення і лишався довго джерелом інформацій про становище закарпатських українців.²⁶

Група п'яти листів із Закарпаття, написаних для чеської преси з метою подання читачам автентичних інформацій про розвиток малознаної гілки українського народу, є безперечно цінним документом. Перевидання листів потрібне, оскільки журнали, де поміщено їх чеський переклад, трудно доступні. Крім того хочемо таким способом вказати на потребу систематичного дослідження такого роду друкованих матеріалів, які закарпатські українці надсилали поза межі своєї етнічної території. Таким способом можна було обійти всякі обмеження і відкрито заговорити про ті справи, які в місцевих умовах залишалися недоторканими. Не можна зовсім повно відтворити світогляд закарпатоукраїнської інтелігенції без використання цього багатющого матеріалу.

Ми не забуваємо, що п'ять листів, які вдалося принагідно віднайти в чеських журналах — це безперечно крапля в морі, якщо порівняємо їх кількість напр. зі змістом згаданої вже львівської

газети «Слово». Тут щорічно друкувалося кілька десятків листів із різних частин Закарпаття, м. і. і з Пряшева. Напр. в 1872 і 1875 рр. появилось в «Слові» 69 зглядно 44 листи, надіслані закарпатськими українцями.²⁷ Оскільки ми не мали змоги використати цей багатий джерельний матеріал і порівняти його з нашим, треба нам поки що відмовитися від узагальнень що до змісту наших листів, їх авторства і способу встановлення зв'язків дописувачів із згаданими чеськими періодичними виданнями.

Зовсім можливо, що в будучому вдасться знайти дальші матеріали цього типу. Крім них треба буде цікавитися й усіми іншими інформаціями про закарпатських українців, які друкувалися в тогочасній чеській пресі, вияснити шляхи проникнення цих інформацій на її сторінки.

Листи передруковуємо з наведених далі номерів газет без втручання у їх текст, збережено всі мовні особливості чеського перекладу. Подекуди тільки виправлено або доповнено інтерпункцію, виправлено також явні передруки. Додані примітки стосуються тільки основних подій і діячів, які в листах згадуються. За уточнення деяких даних щиро дякую Олені Михайлівні Рудловчак і Любі Миколаївні Баботі.

ПРИМІТКИ

- ¹ Поки що останнє дослідження такого типу — праця Олени Рудловчак. Газета «Свет» і її попередники. Бібліографія матеріалів «Света», Науковий збірник МУК 12, 1985, стор. 83—146.
- ² «Оно и теперь составляет насущный хлеб галицких, буковинских и угорских русских», пише про «Слово» автор статті «Русская печать за пределами России», Славянский сборник, том I, Санкт-Петербург 1875, стор. 627.
- ³ Завдяки збірці вибраних творів Івана Сильвая (И. Сильвай, Избранные сочинения, Братіслава 1957) в нас найвідоміші статті першого тому «Славянского сборника», які там передруковано.
- ⁴ Традицію взаємовідносин словаків і закарпатських українців розкриває частинно книга Михайла Мольнара, Словаки і українці, Пряшів 1965.
- ⁵ Початок виразного, політичного мотивованого зацікавлення чеської преси справами закарпатських українців зв'язаний з подіями 1848—1851 рр. і з діяльністю Карла Гавлічка-Боровського, Пор. Florian Zapletal, Rusíni a naši buditelé, Praha 1921, стор. 52—67; id., A. I. Dobrjanskij a naši Rusíni r. 1849—51, Praha 1927.
- ⁶ Ідеться про лист професора ужгородської гімназії П. І. Яновича чеському діячеві Ф. Єзбері, який датовано в Ужгороді 6 червня 1864 р. і призначено для журналу «Словенін». Янович опісля попросив Єзберу не друкувати цього листа і він лишився невиданим до 1902 р. Знаємо його завдяки публікації В. А. Францева, Из эпохи возрождения Угорской Руси, Львов 1902, стор. 9—12.
- ⁷ Основні інформації про журнал подав чеський історик А. Фрінта (Antonín Frinta, Naše tiskové orgány slovanské vzájemnosti, Praha 1932, стор. 12; пор. також: František Roubík, Bibliografie časopisectva v Cechách z let 1863—1895, Praha 1936, č. 1864, 1865, 1885.
- ⁸ Існував намір видавати навіть німецько-південнослов'янський варіант журналу, який не здійснено. Навіть видавання російської версії натрапило на труднощі і вийшли мабуть тільки два номери. В празьких бібліотеках їх не вдалося розшукати.
- ⁹ Вже в 1 № надруковано вітального листа Константина К. Стаматі, який зазначає, що він «Русь бєсарабскý» (стор. 47). В 2 № згадуються листи до редакції, надіслані м. і з Харкова, Кам'янка — Подільського, Одеси і Львова (стор. 80). Частину з них писали місцеві чехи, та інші постійні мешканці цих міст.
- ¹⁰ Треба згадати особливо досить довгу статтю «Русové haličtí a Slovanstvo», яку підписано шифрою V. F. R. і надруковано на продовження (стор. 187—189, 215—219 і 247—250). Цікаві зв'язки редакції з львівською газетою «Слово» і з друкарнею Ставропігійського інституту (стор. 264, 320 і т. д.)
- ¹¹ Slovanský svět, стор. 93.
- ¹² Там же, стор. 144.
- ¹³ Там же.
- ¹⁴ Пор. И. Сильвай, Избранные произведения, стор. 129—153 і 352—389; Владимир Тердецкий, Угорская Русь и возрождение сознания народности между русскими в Венгрии; Киев 1874, стор. 32—39, 43—48.
- ¹⁵ Slovanský svět, стор. 229.
- ¹⁶ Там же, стор. 261.
- ¹⁷ Про ситуацію перед виборами в угорський сейм на Словаччині писано у 8 і 9 № (стор. 245—247 і 272—274); в цьому листі «від Криваня» згадується про існування словацьких агітаційних пісенок (стор. 273).
- ¹⁸ Там же, стор. 323 і 350.
- ¹⁹ d. Aus dem Unghvarer Comitát, 20. Juli. Das Vaterland (Wien), 13, 1872, Nr. 199 (23. 7.), стор. 2.
- ²⁰ Передрук у «Politik», № 203 (24. 7. 1872), стор. 3. Про відгук Ставровського-Попрадова пор. Николай А. Бескид, Ю. Ставровський-Попрадов, Ужгород 1929, стор. 33; Олена Рудловчак, Ю. Ставровський-Попрадов, Пряшів 1984, стор. 27.
- ²¹ Slovanský obzor — Словянское обозрение 1873, стор. 24.
- ²² Uherští Rusíni a Židé, Čech (Praha)⁷, 1875, № 84 (14. 4.), стор. 1.
- ²³ Андрій Шлепський, Из непублікованої творчості Павловича (1819—1900), Науковий збірник МУК 12, 1985, стор. 217—220.
- ²⁴ В першому річнику «Слов'янських листів» (1875 р.) друкувалися три листи львівського кореспондента, підписані шифрою R. (№ 1, стор. 3; № 4, стор. 34—35; № 8, стор. 72).
- ²⁵ Й. Перени, Из истории закарпатских украинцев (1849—1914), Будапешт 1957, стор. 92—93.
- ²⁶ (Н.), Zaromenutý kout slovanský, Národní listy (Praha), 1875, č. 32 (2. 2.), s. 1; č. 33 (3. 2.), s. 1.
- ²⁷ Підрахунок зроблено на підставі даних бібліографії І. Е. Левицького Галицко-русская библиография XIX-го столетия дополненная русскими изданиями вышедшими в Венгрии и Буковине (1801—1886), том 2, Львів 1895, стор. 188—192 і 246—250.

1.

Obrázek z uhorské Rusi

Z Užgorodu, 13. (25.) dubna 1872 (Pův. dop.)

Od roku 1866 jest u nás literární spolek sv. Vasilía V.,¹ jehož účelem jest: šířiti národní osvětu. Středisko své má v našem městě, kde sídlí většina správního výboru (z větší části místní kněží). Tento spolek by měl dle úmyslu zakladatelův a smyslu svých stanov míti za ochránce a přední pěstitele svých zájmův oba naše eparchialní biskupy, prjaševského a mukačevského. Biskupem prjaševským jest Josef Gaganěc, nyní téměř 80letý stařec.² Dle národnosti jest Gaganěc Rus, pochází z našeho lidu. V celku mohlo by se o něm říci, že jest své ruské národnosti dosti oddán, až na to, že se nechává ve všem unášeti především svými ultramontanskými náhledy a že není sto vzhopiti se k nějakému rozhodnému činu ve prospěch svých krajanů, uhorských Rusů.

Horší jest soudruh jeho, biskup mukačevský, Simeon Pancovič³ (v kruzích zdejších národovců dali mu jméno Vičpur).⁴ Co se týče duševního rozvoje v našem národu, provádí Pancovič ultramontanské praktiky ještě více než starý Gaganěc, a k tomu jest bezohledný odpůrce naší ruské národnosti, začež jej slaví Maďaroni co jednu z předních podpor maďarisace na slovanském Uhorsku.

Od té doby, co tento člověk se přistěhoval k nám — máme ho zde bohužel již od roku 1867 — počala, díky jeho maďarisatorské činnosti, naše národní věc klesat každým dnem víc a více. Od toho dosáhl, že ruská řeč byla úplně vymítěna z biskupského sídla, ano i slovácky mluvit nedovoluje, ačkoliv sám jest rozentý Slovák (v okolí Vejlet v župě zemlinské).⁵

Naše duchovenstvo, které přávalo dříve v dosti značné míře naší věci národní, značně se odnárodňuje jeho vlivem, nemluvě ani o vyšším duchovenstvu, které se stalo za jeho biskupování úplně maďaronským.

Za tuto nepřízeň k ruské národnosti dostává se člověku tomu vzácných milostí od protivníkův Slovanstv, což jej pobouzí stále ještě k úsilovnější činnosti. Ve chvatu pak, s jakým se stará, aby se vyznamenal v očích panujících v Pešti maďarských politiků, zapomíná důstojný biskup nejen na důstojnost svého povolání, nýbrž vůbec na důstojnost lidské individuality, takže dělá donašeče a udavače . . .

Takového předního pastýře má v čele uhorská Rus, kraj, kde vliv a moc duchovenstva jsou bohužel ještě mnohem výdatnější než kdekoliv jinde v rozsáhlém Slovanstvu.

Třeba-li se ještě ptát, jak zastává pak takový člověk důležitý úkol protektora společnosti sv. Vasilía, která má probouzeti slovanské vědomí v našem ruském lidu, má podporovati naši národní ruskou literaturu a pečovati o rozvoj umu v národě a šíření vzdělanosti v jeho středu? Spravuje ten úkol tak, že každý, kdo má cit pro právo a poctivost, musí se odvrátiti od toho řádění . . .

Činnost jmenované důležité společnosti důstojný tento pastýř lidu úplně paralyzoval. Ve středu výboru společnosti nadělal si kreatur tím, že nacházející se v něm duchovní oblažil rozličnými tituly, římských kanovníků a opatův takových opatství, jakých kromě fantasmie p. biskupovy nikdy na světě nebylo.⁶ Tito chápaní žáci maďaromanského biskupa užívají na výborových zasedáních — maďarského jazyka.

Do toho dovedli jediný u nás ústav, který má pečovati o zájmy naší ruské národnosti. Nebude tedy divno, že v posledním čase společnost sv. Vasilía ani nevydává již více ruských knih, k čemuž především jest zavázána a k čemuž vybírá po 2 zl. ročně od každého svého člena. Za celý poslední rok vydala společnost ta, jakoby na posměch svému důležitému úkolu, všeho všudy — jeden ruský kalendář za 25 kr.⁷ A jest nás uhorských Rusův na milion⁸ a máme bratrův v Haliči tři miliony, takže jsme mezi slovanskými národy v Rakousku po Češích kmen nejmožnější. A obohacení literatury celého toho kmene uhorských Rusův za celý rok požívá v jednom kalendáři za 25 kr.! Tak tomu chť Maďari — Bůh jim odpust!

Co mám poradit svým krajanům, aby činili vůči takovému položení věci ve svém kraji? Máme splakat nad tím a dále trpět a mlčet? Humánní povaha slovanského našeho lidu, známá jeho holubičí dobrota dovede trpěti více, než jakýkoliv jiný národ, avšak břímě nemělo by se přetěžovati!

Slavjanin uhorský
Slovanský svět (Praha), 1, 1872, knížka 6, 1. (13.) 5., str. 185—186.

2.

Z Berežské župy na Uherské Rusi.

V září 1872. (Pův. dop.)

U nás, uherských Slovanův, panuje všeobecné přesvědčení, že ohledně našich národních požadavků, úplné rovnoprávnosti s Maďary a Němci — nemáme ničeho k očekávání, jak od pravé strany v pešťském sněmu t. j. Deákovy,⁹ tak i od levé, čili opoziční strany, v pádu, že by tato poslední dnes neb zítra měla se dostat k veslu. Avšak když se volby¹⁰ vypíšou, nutno, přece, abychom hlasovali tak neb jinak. Nejsme bohužel ještě tak silní, náš národ není ještě natolik probuzen a sjednocen, abychom mohli postavití své národní ruské kandidáty. Nezbyvá nám leč přidat se k té neb oné z obou válčících maďarských stran. Zajímavost jest při tom, že náš ruský lid přidává se vesměs na stranu kandidátů levé čili opoziční strany, která byt by i nebyla k národnosti slovanské spravedlivější než strana Deákova, přece jest milejší demokratickému duchu našeho lidu, jelikož se zasazuje o zjednání platnosti právům občanským. Ostatně když i hlasuje náš lid s levičáky, přece jim pranic nevěří a nespolehá na ně. Náš sedlák dovede dobře oceniti, jak dalece může více očekávati od levičákův, než od Deakovcův. Jeví se to zejména ve volebních písních. Každá strana při volbách má mimo jiného volebního aparátu též svou volební píseň, pod zvuky kteréž domáhá se vítězství.¹¹

Náš lid, vole s levičáky, zpívá též písně jejich strany, ovšem se změnami, kterých si dovoluje v nich činiti podle svého vkusu. A z těchto písní jasně vysvítá, jak on soudí o levičácích, třeba s nimi i volí. Jest to pěkný důkaz zdravého úsudku v našem lidu a proto může to zajímat i širší kruhy slovanského obecněstva, když podáváme zde jednu takovou píseň na ukázkou. Mnohému bude zajímavá i tím, že seznámí ho poněkud s jazykem toho slovanského lidu, o kterém dosud věděl sotva dle jména.

K lepšímu porozumění podotýkáme ještě, *b e r e ž s k é ž u p ě* vystoupili jako obyčejně dva maďarští kandidáti při posledních volbách: Karel Horvat se strany Deakovcův a Tomáš Pejčij se strany levičákův, oba Maďaři i rodem i smýšlením.¹²

Volební písnička, kterou zde co ukázkou podáváme, vztahuje se právě k volebnímu boji mezi jmenovanými kandidáty obou stran:

Govojrat nam čuži pány,
Ož oni deržat s nami.
Měňat (slibují) nam gory, doliny
By my gojkali (křičet „éljen“) s nimi.

Čujte ljudi! ešče nigda
Na svažila (přemohla) pravdu krivda;
U nas krivda, u nich pravda,
Nesejdem se s nimi nigda. —

Teper' (nyní) dajut jesti, piti,
Netreba nam nič platiti,
A jak načnut ekzekvovati,
To zaplače tvoja mati.

Dogan, akciz, pomerščina
Porcija i varmeščina,
Posělsčina,* — pekelsčina,
Všyto tvoja dnina.

Nam palenku nedavajte,
naš rozum neotravljajte;
My sami znajemo davno,
Proščavě (selskému lidu) kto choče ladno.

Ladno choče Pejči Tomaš,
Naj pomože jemu Bog naš
Kto za nim nestojit bodro,
Tot nechoče svoje dobro. —

Čej uže raz bėdu (posty se zbavíme) zvažim
Keď on bude poslom (poslancem) našim,
I pomože jemu Bog naš,
Naj žije naš Pejči Tomáš!

* * *

Zasvětila zvězda (hvězda) nova,
Iz židovskago gordova**
Zasvětila na Gorvata,
Na grofskago kandidata.***

Tym golova u čerevě
Kotri (který) pri jeho zastavě (prápor),
Čej jim đug (ďus) zapljuval oči,
Že nevidjat jak u noči. —

Jdi do čorta keď jes (jsi) ne naš
Jak golos (hlas) za Gorvata daš,
Nenaskuď (nepoškrň) svět zloje sěmja
Čortovskoje pokoleňja.

Čestni ljude vsě so s nami,
Pod našimi zastavami;
My vsě bratja — a otec naš:
Lem (jen) jeden je: Pejči Tomáš.

* rozličné daně a poplatky; posělščina — obecní daň

** hordó — nádoba na kořalku

*** kandidát Deákistů, kterému pomáhala šlechta a kněžstvo

Slovanský svět (Praha) I, 1872, knížka 11
10. (22.) 10. 1872, str. 326—328.

3.

Užhorod, 30. (18.) března (1875)

Zašli ti krásní dnové, kde uherská Rus zaujímala neposlední místo mezi krajinami uherskými, kde vévoda ruský sídlem na Mukačevě považován za jednoho z nejpřednějších hodnostářů říše.¹³ Zašly doby ty, z vévodství ruského udělali komitáty, zavedli uherské zákony a naše Rus vymazána z počtu živých. Přešly však smutné ty časy magnátské líbovlády, přešly i bouřlivé dny let 1848 i 1849, jež i národ náš probudily k životu novému národnímu, ba zdálo se, že vracejí se zas staré časy, když zákonem ze dne 19. led. 1853 i 6. dub. 1854¹⁴ oddělena uherská Rus administrativně od Uherska, zdálo se, že z hrobu vstává starodávné vévodství ruské, i že štěstí i mír rozhostí se opět v krajích ruských pod vládou dobrotivého našeho panovníka. K veliké radosti naši ustanoven tehdy mladý národovec náš A. Dobranský za místonáměstka distriktu košického,¹⁵ i jal se v mladistvé nadšenosti národní rázem přetvořovati to, co dvě celá století byla učinila: takřka přes noc měl Užhorod i druhá naše města býti městem ruským, přes noc mělo veškeré maďaronství, před chvílí ještě tak mocné a zpupné, proměnit se v rusko-národní nadšení. To arci nedalo se pojednou docílit, ano ztrpčilo i dny zasloužilého národovce našeho, neboť osočen jsa musel se přesídliti do Košic, pak i do Petrovaradína, do Pešti i do Vídně. Než tím nebylo ještě nic ztraceno. Místo starodávných úřadů komitátních, volených od šlechty i vlivem nejmocnějších magnatů a tudíž

odvislých od těchto zaujaly úřady císařské: tak mnohý i z krajanů Vašich zavítal do krajin našich i získal si humánním chováním svým i spravedlivostí svou oblibu i vděk národa našeho. Byla to opět doba, kde národ náš neplatil za opovrhele, kde národní jazyk náš nebyl proviněním, kde pro Rusína týmž loktem se měřilo co pro maďara.

Než doby ty minuly. Vrátila se opět doba vlády maďarské, zpočátku sice mírné, poněvadž na uzdě držené, ale od vyrovnání¹⁶ tím bezohlednější. Navrátil se starý způsob úřadování, ruský jazyk náš vymizel naprosto ze soudních síní, národně smýšlející nemnozí úředníci, vyšlí z národa našeho, přesezení do krajin maďarských i zarytí maďaroni poslání k nám, jedině gymnasium naše v Užhorodě, na kterém alespoň zpolovice přednášelo se rusky, opět jest pomadařeno, tak že sotva a jakoby z milosti dovoluje se náboženství vykládati mládeži naší v národním jazyku, národní školy naše, jimž prvě vláda císařská věnovala obzvláštní péči, čím dále tím více scházejí, a pakli i nynější vládní systém dík naší církevní autonomii se neodvází je zmaďarčiti, tož přeče vnutí maďarčinu, kde jen může, i staví všemožné překážky rozvoji našich národních škol. Vžbyť pak ani těch školních knih nemáme s důstatek v národním jazyku a ty, které máme, ještě těžko si zmůžeme zaopatřiti, neboť jsou jen ve větších městech na prodej — a městské školy jsou maďarské.¹⁷

Máme zákon o národní rovnoprávnosti,¹⁸ podle kterého národní jazyk náš se připoúští zejména v soudnictví — ale jděte a podejte soudu žádost neb žalobu v ruském jazyku, i uvidíte, že se budete za šťastny pokládati, když vyjdete bez pokuty neb něčeho ještě horšího. Zákony máme, ale na papíře — živým zákonem je išpahan, a proti jeho libovůli není apelace ani u ministerstva ba ani u samého krále; co on uzná, to platí, a ani sám Pán Bůh na tom nic nezmění.

Naši přední národovci, a na prvním místě opět náš A. Dobranský, již na dvorního radu povýšený, mínili, že práva naše dají se hájiti i konstituční cestou. Ještě roku 1861 sestavili národní program, v němž zejména postaveny žádosti: 1. aby ruský národ uznán byl za rovný s ostatními národnostmi uherskými; 2. aby dovoleno bylo národu ruskému pořádati zvláštní národní shromáždění, v kterých by se uspořádala správa stolic i okresu, i vyřídily běžné záležitosti školní, církevní, národohospodářské i jiné; 3. aby komitaty zaokrouhleny byly podle národnosti; 4. aby zavedena byla úplná autonomie v správě stolice i ve všem zaveden národní jazyk co úřední; 5. aby při volbě úředníků krajinských poměrný ohled byl brán i k národnosti ruské i j.¹⁹ Tento svůj program mínili národovci ruští hájiti na sněmu krajinském i prosadivše volbu svou dostáli svému úmyslu — ale jaký byl výsledek jejich — potupa a urážky, i provedení pravého opaku toho, čeho se domáhali. Zarmoucení nad takovýmto výsledkem opustili neupřímnější našinci r. 1868 sněmovní síň i odebrali se do své domoviny, s úmyslem, že když nemožno národu prospěti na poli politickém a národním, alespoň na poli materiálním proň působiti se může.

Jiní arci, méně svědomití, i v čele jich sám vладыka náš, zvěcnělý Paňkovič, volili plovati po proudu a využítkovati situaci ve svůj prospěch — vždyť vysazena jest premie maďarské milosti na renegatství čili maďarství.

Tak ustoupil národ náš s dějiště politického, kde pro něho neketvly růže, i dík náboženské autonomii vede tichý život národní; než i na tomto poli pokoušela se zloba maďarská i maďaronská bohužel pomocí našeho vlastního vладыky — biskupa učinili útok na národnost naši, ale šťastnou náhodou nepovedlo se — než o tom jindy.²⁰

G.
Slovanské listy (Mladá Boleslav — Jičín) 1, 1875, č. 2 (8. 4.), str. 12—13.

4.

Užhorod, 10. dubna (29. března) (1875)

Jak krásný je ten náš kraj a přeče jak málo zde štěstí domovem, jak dobrý ten náš lid, a v jaké přeče bídě vězí! Přemítal jsem věru o tomto kontrastu velmi často, když bloudival jsem v prázdných chvílích po krajích našich, když hovořil jsem s tím lidem našim, když naslouchal jsem jeho steskům i usmíval jeho veselým vtipům. Není ten kraj náš tak bídný, jak se na první pohled snad domnívati budete: utěšené ty roviny na úpatí hor karpatských patří k nejpozehnanějším v celém našem mocnářství, a i ty doliny karpatské, jimiž bezpočtu potoků a říček proudí, poskytují dosti úrody polní, pěkné zahrady, bohaté ovo-

cem, obklopují dědiny, a ty bukové a dubové lesy po horách jsou nejenom utěšené, nýbrž i velezúšičné národu — a přece naleznete málokde opravdovou zámožnost i blahobyt v ní souvisící.

Takováto nesrovnalost musí míti zajisté své příčiny, jež by si dovolil asi následovně určit: Jest zajisté první a největší vadou materiálních poměrů našeho lidu přelidnění, nebo, chcete-li jinak, přebytek obyvatelstva selského nemá, kam by se obrátil. V rovinatých totiž krajinách dělí se na základě nových zákonů i podle starých zvyků děti hned po smrti otce o majetek pozemkový, který se čím dále tím více parceluje a tudíž vždy méně i méně stačí k výživě jednotlivých rodin, v horách zase žijí děti pohromadě, a tu přirozeně čím více jednotlivců v rodu (naleznete zhusta 25—30 osob v jednom domě), tím méně připadne na jednoho z výnosu hospodářství, které díky našemu urbáři (selský statek podle urbáře čítá se na 25 čtv. jiter arci naší míry, jitra 2400 čtv. sáhů), jsou dosti neveliké, a proto není nazbyt tam ani zde. Než statky ty ještě nejsou vzdělány jako u vás, a proto nelze výtěžek podle vašeho způsobu počítati. Jiná příčina bídy jest malá vzdělanost lidu a největší — židů, stěhující se za posledních let houfně z Haliče, přes hory, i šíříce se každým rokem dále do rovin. Žid sám nepracuje na svém hospodářství, ani nevede slušný obchod, ale počítá na demoralisaci lidu, tak aby mu kréma a lichva vynahrady počestný výdělek.²¹

V těchto nesnázích nemá národ náš žádného rádce mimo duchovenstvo své i národní učitele, a ti dosud dosti málo starali se býti užitečnými lidu svého i v tomto ohledu, až na malé výjimky; než zdá se, že i v tomto ohledu nastává příznivý obrat. S radostí totiž četl jsem poslední číslo Karpata, v kterém činí se vyzvání k duchovenstvu i učitelstvu, aby vynaložilo veškeré své úsilí na vysvobození národa z dosavadní jeho hmotné bídy.²² Prostředky, kterými se působiti má k zlepšení hmotného stavu národa, uvádí se následovně: 1. Má se národ vyrvatí z rukou židů, kteří z něho tyjí a) zařizováním spolků střídmosti, jaké již na některých místech zavedeny jsou, tak aby lid odykal si pítí líhových i jiných opojujících nápojů a i jinak zbytečně nerozhazoval; b) zařizováním selských záložen, tak aby sedlák v potřebě nemusel si vypůjčovati u žida na hříšné úroky. 2. Má se hleděti k vzdělávání národa a) ve školách, jež na základě církevní naší autonomie mají ráz čistě národní; b) zařizováním čtenářských spolků, tak aby lid v prázdných chvílích nalezl nejen zušlechťující zábavy, ale i užitečného poučení; c) kázáním, směřujícím k poučení lidu o životech jeho potřebách. 3. Pracovati k zlepšení materiálního postavení lidu a) naučiti lid znáti cenu peněz, b) přihlížeti k zlepšení polního hospodářství; c) učiniti lidu přístupnými kapitály, tak aby průmysl a obchod mohly vzkvéstí a d) zastati se o zájmy lidu vždy a všude.

Tento program, který si náš Karpat postavil, jest zajisté dobrým začátkem k velikému dílu, i doufáme, že nalezne ohlasu po vlasti naší, i že společnému vytrvalému úsilí národovců našich podaří se prospěti národu mnohem více, než vydáváním nějakého maďarského listu, který by nás zastával, od čehož snad redakce Karpat již upustila.²³

G.

Slovanské listy (Mladá Boleslav — Jičín), 1, 1875, č. 5 (18. 4.), str. 43—44.

5.

Užhorod, 15. 6. (3. 6.) (1875)

Jedinou téměř, ale za to veledůležitou událostí pro naši Uherskou Rus bylo během tohoto roku jmenování nového Mukačevského biskupa J. Pastelia.²⁴ Jest-li jest důležitým jmenování biskupa katolického pro jeho eparchii, dotýkající se nejen duchovenstva nýbrž i ostatních věřících, jest to tím více jmenování pravoslavného (unitského) vladyky-biskupa, neboť on jest nejen církevním, nýbrž i národním reprezentantem celého národa, od něho závisí národní autonomie ve věcech církevních i školních, od něho závisí i valná většina inteligence národní, duchovenstvo i učitelstvo, a je-li vladyka-biskup věrným synem svého národa, zastane-li se v pravý čas o národní církev a školu, pak jsou tyto hlavní dva sloupové národního života bezpečni před kýmkoli — jinak běda, neboť národ jest ohrožen v tom, na co jemu dosud nemohl sáhnouti nikdo cizí.

K poslední kategorii náležel zesnulý biskup Pankovič, kterého Bůh povolal před soudnou stolicí svou právě, kdy strojil se sáhnouti drzou rukou na obřady církve pravoslavné.²⁵

S bázní očekávali jsme, kdo bude nově jmenován biskupem naším, což stalo se začátkem ledna osobou Pastelia. Pastelij, synovec Pankoviča, těšil se obzvláštní přízni i biskupa Popoviče²⁶ i nástupce téhož, Pankoviče; od posledního jmenován titulárním archimandritem i arcidiakonem marmarošským, minu-

lého roku zemřela Pastelii žena, zemřel i biskup Pankovič, i díky protekci Deakovců, v jejich středu Pastelij kdysi zasedal, jmenován prý Pastelij od císaře biskupem Mukačevským.

Prošla však delší doba, než Pastelij dosáhl potvrzení kurie římské, i než mohl nastoupiti úřad svůj, neboť prý v Římě neradi viděli jmenování biskupa, jenž jest otcem šesti nedospělých dětí.

Konečně však potvrzení přece došlo, Pastelij složil povinnou přísahu v ruce panovníkovy i vysvěcen slavnostně ruským unitským biskupem Prešovským Josefem na úřad svůj.²⁷

Nastoupí Pastelij v šlépěje Pankovičovy, či bude dobrým vladykou národa svého, jakým byl Popovič? — to otevřená dosud otázka, i z minulosti Pasteliovy nelze ani tak ani onak souditi, i budoucnost teprvé okáže, čeho má se nadíti naše Rus.

Slovanské listy (Mladá Boleslav — Jičín) 1, 1875, č. 26 (1. 7.), str. 222.

ПРИМІТКИ

- ¹ Розвиток «Общества» описали напр. Юлій Гаджега, *История Общества св. Василия Великого и речь ко дню 60-летия его учреждения*, Ужгород 1925, і Й. Г. Коломиец, *Социально-экономические отношения и общественное движение в Закарпатье во второй половине XIX столетия*, том 2, Томск 1962, стор. 224—265.
- ² Гаганець Йосиф (1793—1875) був прясівським єпископом в 1842—1875 рр. Довідка про нього в *Словнику історичного життя закарпатських українців (матеріали) І. Мацинського*, Дукля 1967, № 2, стор. 77.
- ³ Стефан Панкович (1820—1874) займав посаду мукачівського єпископа в 1866—1874 рр. Розвідка про нього в *Матеріалах до Словника культури українців Чехословаччини*, Дукля 1984, № 6, стор. 75—76.
- ⁴ Термін «Вічпур» вперше появився в «диковинці» Івана Сильвая (Уриила Метеора) «Крайцарова вая комедия», яку надрукував ужгородський «Свет» в №№ 34—40 за 1870 р. Пор. вступ Є. Недзельського до «Избранных сочинений» И. А. Сильвая, Братіслава 1957, стор. 52—55.
- ⁵ Єпископ народився прямо в селі Веляти (тепер Требишівський округ Східної Словаччини), його батько Петро був парохом місцевої церкви в 1813—1823 рр. (*Schematismus venerabilis cleri dioecesis Fragopolitanae seu Prešoviensis* . . . 1948, стор. 184).
- ⁶ Автор листа описує становище «Общества св. Василия Вел.» після зміни його проводу, яку введено в життя, а власне вимушено С. Панковичем, під кінець вересня 1871 р.
- ⁷ Згадане видання — *Месяцеслов на год 1872*. Издан Обществом св. Василия Великого. Шестый год. В Унгаре 1871. Пор. І. Е. Левіцький, *Галицько-русская библиография XIX-го столетия дополненная русскими изданиями вышедшими в Венгрии и Буковине (1801—1886)*. Том 2, Львів 1895, стор. 159, № 1067.
- ⁸ Подана кількість закарпатських українців явно перебільшена, інші тогочасні матеріали подають дані про півмільйона людей, причетних до цієї національної групи. Пор. і нав. працю І. Г. Коломийця, том 2, стор. 176—180 (таблиці).
- ⁹ Ференц Деак (1803—1876), визначний угорський політик, сеймовий посол і оратор. Користався певною популярністю серед частини закарпатської інтелігенції (пор. два вірші Олександра Павловича в честь Деака саме із 1872 р., які видано Андрієм Шлепецьким в *Науковому збірнику МУК*, том 12, 1985, стор. 211).
- ¹⁰ Загальний огляд справ зв'язаних з виборами в угорський парламент подає І. Г. Коломиец, нав. праця, том 2, стор. 381—401; там описано м. і. вибори 1865 р. в Березькому комітаті.
- ¹¹ Про передвиборчі агітаційні пісні пише коротко Микола Мушинка, *З глибини віків*, Прясів 1967, стор. 143—144, на стор. 147—148 перевидано таку пісню про А. І. Добрянського зі збірника Я. Головацького. Більшу кількість таких пісень критично видано Оленою Рудловчак в *Науковому збірнику МУК* 11, 1983, стор. 261—262, 268—269 (коментарії стор. 271—272 і 274). Пісня пізнішого періоду є в збірнику Івана Русинка *Меджі двома горами*, Прясів 1983, стор. 5 (коментарій на стор. 76).
- ¹² Березький комітет охоплював в основному територію шести теперішніх районів Закарпатської області УРСР (Мукачівського, Свалявського, Воловецького, Іршавського, Виноградівського і Берегівського). Згадані вибори відбулися під кінець червня 1872 р. і переміг кандидат партії деакістів Горват (пор. празький щоденник «Politik» 1872, № 183 (4. 7.)), стор. 3—4.
- ¹³ Цю романтичну візію можна зв'язати з історизмом політичної програми А. І. Добрянського 1861 р. («Исторические воззрения Базилевича и Лучкая здесь . . . получают политический оттенок». — Й. Перени. Из истории закарпатских украинцев (1849—1914), Будапешт 1957, стор. 63). Пор. тогочасну інтерпретацію І. Дулішкевича. *Исторические черты Угро-Русских*, тетрадь III, Унгарь 1875, стор. 15—32.
- ¹⁴ Автор має правдоподібно на увазі: 1) розпорядження міністрів внутрішніх справ, справедливості і фінансів Австрійської імперії з 15 січня 1853 р. про організацію адміністративної влади на території Угорського королівства і 2) розпорядження тих же міністрів з 6 квітня 1854 р. про політичну і судову організацію Угорського королівства (текст документів подає *Reichs-Gesetz-Blatt für das Kaiserthum Oesterreich*, Jahrgang 1853, III. Stück, Nr. 9, s. 15—64.; Jg. 1854, XXVIII. Stück, Nr. 80, s. 301—319. Та пояснення смислу цих документів автором листа неточне.
- ¹⁵ Про Добрянського пор. біографічну довідку Івана Мацинського в *Дуклі* 1967, № 3, стор. 75—79. Добрянський займав посаду в Ужгороді від грудня 1849 р. до березня 1850 р. і опісля в Кошицях до березня 1851 р. Пор. Florian Zapletal, A. I. Dobrjanskij a naši Rusíni r. 1849—51, Praha 1927, s. 31. І далі хронологія подій виходить в автора спутаною.
- ¹⁶ Кореспондент має на увазі австрійсько-угорську угоду з першої половини 1867 р., на підставі якої власне виникнула Австро-Угорщина.

- ¹⁷ Огляд розвитку закарпатського шкільництва можна знайти в наведеній праці Коломійця, том 2, стор. 181—244.
- ¹⁸ Згадується угорський закон № 44 про рівноправність національностей, чеський переклад якого знайти в рамках гасла «Uhersko (Moderní ústava)» в енциклопедії *Ottuv slovník naučný*, том 26, Прага 1907, стор. 74—76.
- ¹⁹ Наведена програма подає постулати Добрянського з 1861 р. в трохи модифікованому вигляді пор. Й. Перені, нав. праця, стор. 58—63.
- ²⁰ Такого листа вже автор не написав — наступні два його листи діяльністю єпископа Панковича подрібно не займаються.
- ²¹ В справі проблем, які тут порушено автором, треба знову відкликатися до опрацювання І. Г. Коломійця, передусім першого тому, який видано в Томську 1961 р.
- ²² Ідеться про передову статтю Карпата, яка датується 5 квітнем (24 березнем ст. ст.) 1875 р. і яку видано того самого дня в 13 № журналу.
- ²³ Мова іде про оголошений у 9 № «Карпата» за 1875 р. намір видавати угорською мовою додаток до цієї газети. Перший номер «Magyar Karpat»-а появився 12 квітня 1875 р. Пор. І. Е. Левицький, нав. праця, том 2, стор. 237, № 1446; Дукля 1986, № 3, стор. 75.
- ²⁴ Іван Пастелій (1826—1891), в 1874—1891 рр. мукачевський єпископ. Характеристику його діяльності подає Іван Сильвай (Избранные произведения, стор. 153—154 і 158—159).
- ²⁵ Автор листа натякає на спробу єпископа ввести в рамках єпархії в життя григоріянський календар (там же, стор. 387—388).
- ²⁶ Василь Попович (1793—1864), в 1837—1864 рр. мукачівський єпископ.
- ²⁷ Церемонія висвячення Івана Пастелія в єпископи відбулася 9 травня 1875 р. (І. Е. Левицький, нав. праця, стор. 240, № 1465).

RESUMÉ

Bohdan ZILYNSKYJ, *Päť listov zo Zakarpatska v českej tlači 70. rokov XIX. storočia*

Na začiatku článku autor zdôrazňuje potrebu výskumu publicistiky zakarpatských Ukrajincov XIX. storočia, nakoľko je to dôležité pre hlbšie vysvetlenie vtedajšej histórie Zakarpatska. Jednou zo súčastí tejto tematiky je výskum publicistických materiálov tých autorov — zakarpatských Ukrajincov, ktorí zverejňovali svoje články mimo hraníc svojej etnickej oblasti, to je v českej a slovenskej tlači. Títo autori, azda predstavitelia kultúrneho a národného hnutia zakarpatských Ukrajincov, sa snažili využiť tlačové orgány a prehovoriť k českému a inému publiku o ťažkom stave svojej národnostnej skupiny. Najstarší taký pokus pochádza z roku 1864. Ale zvlášť výraznými sa stali takéto pokusy v prvej polovici 70. rokov minulého storočia.

Ďalej autor píše o piatich listoch zo Zakarpatska, ktoré boli zverejnené v dvoch českých časopisoch. Dva listy boli zverejnené v časopise Slovanický svět roku 1872. V prvom z nich sa kriticky rozoberá činnosť Spolku sv. Vasila Veľkého, a v druhom sa hovorí o voľbách do maďarského snemu. Tri listy zverejnili roku 1875 Slované listy. V nich sa hovorí o činnosti A. I. Dobrianskeho a jeho politickom programe zo začiatku 60. rokov, o sociálnej situácii zakarpatského vidieckeho obyvateľstva a o vymenovaní a vysviacke nového mukačevského biskupa.

Listy zo Zakarpatska, zverejnené v českej tlači, to sú hodnotné dokumenty. Treba sa systematicky venovať výskumu takýchto materiálov, lebo nie je možné oživiť svetonázor zakarpatsko-ukrajinskej inteligencie bez ich využitia.

Autor zverejňuje v tomto zborníku spomínaných päť listov bez zmien.

РЕЗЮМЕ

Богдан ЗИЛИНСКИЙ, *Пять писем из Закарпатья в чешской печати 70-х лет XIX столетия*

В начале статьи автор подчеркивает необходимость исследования публицистики закарпатских украинцев XIX столетия, поскольку это важно для более глубокого выяснения тогдашней истории Закарпатья. Одной из составных частей этой тематики является исследование публицистических материалов тех авторов — закарпатских украинцев, которые печатались вне пределов своей этнической территории, то есть в чешской и словацкой печати. Эти авторы, вероятно представители культурно-национального движения закарпатских украинцев, стремились использовать печатные издания и заговорить к чешской и иной публике о тяжелом положении своей национальной группы. Самая старшая такая попытка относится к 1864 году. Но особенно выразительными стали такие попытки в первой половине 70-х лет прошлого столетия.

Далее автор пишет о пяти письмах из Закарпатья, которые были напечатаны в двух чешских журналах. Два письма появилось в журнале «Слованский свет» («Славянский свет») в 1872 году. В первом из них критически рассматривается деятельность общества св. Василия Великого, а во втором говорится о выборах в венгерский сейм. Три письма напечатали в 1875 году «Слованские листы» («Славянские листы»). В них идет речь о деятельности А. И. Добрянского и его политической программе с начала 60-х лет, о социальном положении закарпатского сельского населения и о назначении и освящении нового mukačevского епископа.

Письма из Закарпатья, напечатанные в чешской прессе, — это ценные документы. Надо заняться более систематическим исследованием такого вида материалов, ибо нельзя полностью воссоздать мировоззрение закарпатско-украинской интеллигенции, не используя их.

Автор перепечатывает этих пять писем без изменений.

RESÜMEE

Bohdan ZILINSKYJ, *Fünf Briefe aus Transkarpatienukraine in der tschechischen Presse der 70-er Jahre des XIX. Jahrhunderts*

Am Anfang des Artikels betont der Autor die Notwendigkeit einer Erforschung der Publizistik von transkarpatischen Ukrainern des XIX. Jahrhunderts, weil das für eine tiefere Aufklärung der damaligen Geschichte vom transkarpatischen Gebiet wichtig ist. Ein Bestandteil dieser Thematik ist die Erforschung der publizistischen Materialien derjenigen Autoren, transkarpatischen Ukrainer, die außer ihrem ethnischen Territorium, d. h. in der tschechischen und slowakischen Presse, ihre Werke drucken ließen. Diese Autoren, wahrscheinlich Vertreter der kulturellen Volksbewegung der transkarpatischen Ukrainer, strebten danach, Druckausgaben zu benutzen und das tschechische und andere Publikum anzusprechen und eine schwierige Lage ihrer ethnischen Gruppe zu offenbaren. Der älteste Versuch bezieht sich auf das Jahr 1864. Aber besonders ausdrucksvoll wurden solche Versuche in der ersten Hälfte der 70-er Jahre des vergangenen Jahrhunderts.

Weiter schreibt der Autor von fünf Briefen aus der transkarpatischen Ukraine, die in zwei tschechischen Zeitschriften veröffentlicht wurden. Zwei Briefe erschienen in der Zeitschrift „Slovanský svět“ (Slawische Welt) im Jahre 1872. Im ersten von ihnen wird kritisch die Tätigkeit der Gesellschaft von St. Vasilij der Große betrachtet und im zweiten ist die Rede von Wahlen zum ungarischen Parlament. Drei Briefe wurden im Jahre 1875 in den „Slovanské listy“ (Slawische Blätter) gedruckt. In ihnen handelt es sich um die Tätigkeit von A. I. Dobriansky und sein politisches Programm des Anfangs der 60-er Jahre, um die soziale Lage der transkarpatischen Dorfbevölkerung und um die Ernennung und das Heiligen des neuen Bischofs in Mukačevo.

Die Briefe aus dem genannten Gebiet, die in der tschechischen Presse veröffentlicht wurden, sind heute wertvolle Dokumente. Es ist notwendig, solche Materialien gründlich und systematisch zu studieren, weil man die Weltanschauung der transkarpatischen Intelligenz ohne sie nicht ganz wiederherstellen kann.

Der Autor läßt diese fünf Briefe in diesem Band ohne Veränderungen drucken.

ЕТНОГРАФІЯ ТА ФОЛЬКЛОРИСТИКА

ТРАДИЦІЙНІ ФОРМИ СЕЛЯНСЬКИХ ДВОРІВ УКРАЇНЦІВ СХІДНОЇ СЛОВАЧЧИНИ

МИРОСЛАВ СОПОЛИГА, МУЗЕЙ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ
У СВИДНИКУ

В рамках етнографічного дослідження народної архітектури та побуту, як і взагалі матеріальної культури, вагоме місце належить проблематиці традиційних форм селянських дворів. Розробка цієї теми має значення не тільки з аспекту пізнання культурно-етнічної історії досліджуваної області, але й з погляду глибшого вникнення до проблематики соціально-економічного становища селян та способу життя в досоціалістичний історичний період. А це в свою міру можна використати в процесі культурно-виховної роботи з молоддю, зокрема, при пояснюванні прогресивних та революційних традицій народу, при формуванні матеріалістичного світогляду, при прищеплюванні національної гордості, соціалістичного патріотизму та класової свідомості. Знання кращих народних традицій матеріальної культури є цінним джерелом при створюванні та формуванні сучасного навколишнього середовища та культурно-побутових умов. Не в останній мірі вивчення даної теми має велике значення з аспекту пізнання ширших міжетнічних взаємовідносин в області культури слов'янських та сусідніх народів.

В рамках діяльності Свидницького музею української культури дослідження даної теми тісно пов'язане з побудовою етнографічної експозиції просто неба (скансену), де, крім основних видів житлових, господарських, технічно-промислових, культурних та інших споруд, хочемо відтворити також характерні для цієї області форми традиційних селянських дворів.

Хоч до проблематики народного будівництва та побуту українців Східної Словаччини існує вже солідна література,¹ однак типологічному аналізу дворів з об'єктивних причин у ній приділяється дуже мало уваги.

Виникнення та еволюція певних форм забудови селянського двору були зумовлені передусім соціально-економічними факторами, природно-кліматичними умовами та культурно-етнічними традиціями. Вже саме поняття «двір» («селянський двір») в західноукраїнських етнографічних областях на протязі останніх двох сторіч зазнало певних змін. В минулому в основі його змісту полягав розсяг угідь, тобто землеволодіння в рамках одного приватного селянського господарства. Отже, під даним терміном розуміли цілу господарську садибу (обійстя).² У вужчому розумінні слова в досліджуваній області, як і в сусідніх етнографічних областях, терміном «двір» позначають незначну необроблену частину присадибної ділянки, розташовану тісно перед хатою або між поодинокими спорудами господарської садиби, яка служила для комунікативних та різних господарських цілей.

В сучасній етнографічній літературі термін «двір» застосовується в розумінні взаємовідношення господарських та житлових споруд з аспекту їх розташування та господарського функціонування в рамках одного обійстя.³

Нашим наміром є хоча б частково роз'яснити проблематику цих відносин в одній з найцікавіших етнографічних областей Чехословаччини — в словацько-польсько-українському прикордонні. Основою для аналізу даної проблематики послужили нам польові матеріали з власних етнографічних досліджень в 1970—1976 рр.

Виходячи з результатів досліджень даної етнографічної теми в інших чехословацьких та до них прилеглих областях, вже у вступі можна констатувати, що з цього погляду українська етнічна область Східної Словаччини є порівняно однорідною. Основним типом забудови двора на переломі двох останніх сторіч тут був відкритий зверху та незамкнений в плані двір. Такий двір, на відміну від узамкненого типу, визначається тим, що переважна частина будівельної площадки звільнена від будівель, тобто не забудована: а тільки частково або цілком відгороджена простим полотом чи суцільною огорожею.

В міру того, якими темпами проходив сам процес оселення досліджуваної області й мінявся характер занять та цілковитий спосіб виробництва, так виникали й поодинокі форми забудови двора, які передавалися з покоління в покоління, удосконалювалися або й зникали в результаті вагоміших соціально-економічних змін в житті цього населення.

Загальновідомо, що північно-східна територія Словаччини аж до XIII століття належала до малолюдних областей. Заселення цього краю набуває на інтенсивності та певній організованості аж після татарського вторгнення. Однак переважна більшість досліджуваних українських сіл виникла аж в період наступної (т. зв. волоської) колонізації. Виникнення нових населених пунктів з українським населенням було звичайним явищем ще наприкінці XVI століття. Наприклад, в області Замплина як нові села (*villa nova*) в 1572 році згадуються Чертижне, Владича та Бистре, а в Шариші лише в рамках Маковицького домену в 1599 році наводиться дев'ятнадцять нових поселень. В спиському українському етнічному острові в 1554 році як нове село наводяться Ториски.⁴

Як видно, ще в XVI—XVII століттях надаються тут можливості порівняно вільного існування, яке використовують передусім різні пастуші елементи й для осілого способу життя на досі незайманих земельних угіддях цього карпатського регіону. А якраз дана дійсність, на нашу думку, в значній мірі спричинилася до того, що відкритий тип двора з вільною забудовою в даній області набув домінуючого характеру та зберігся аж до останнього часу. Цей тип забудови двора характерний й для цілої України.⁵ Хоч на переломі XIX та XX століть, нами досліджуваної східнославацької української етнічної області, були характерні поселення вуличного типу, можна передбачати, що в початкових фазах колонізаційного процесу поодинокі житлові, господарські та інші споруди зосереджувалися окремими скупченнями в гірських долинах вздовж рік та потоків, отже, переважали тут спільні (групові) двори. Це нарешті стверджують й деякі сучасні етнографічні польові матеріали, зокрема, придбані в окремих закутках сіл, розташованих мимо головної сільської комунікації (напр., частини сіл Збійне, Дара, Дубрава, Убля, Ладомірів, Вишній Мирोшів, Гутка, Кечківці, Хмельова і т. д.).

Завдяки осілому способу життя, первісне пастуше населення почало чим далі, тим в більшій мірі займатись також землеробством. В XVII столітті для основної маси населення досліджуваних українських сіл скотарство стало вже тільки другорядним засобом прожитку. Про це свідчить й той факт, що більшість українських кріпаків власнила не більше одної пари тяглової худоби (волів, коней) та 1—2 корови. Допоміжним засобом прогодунання сім'ї для українських селян було також домашнє виробництво різного сільськогосподарського реманенту, полотна і т. п.⁶ Однак в спиських українських місцевостях пастівництво дуже інтенсивно розвивалося аж до колективізації, відколи воно чим далі, тим більше набуває соціалістичного виробничого характеру.

Отже спосіб виробництва, як і загальний характер занять населення, зумовив також необхідність відповідних господарських приміщень, зокрема будівель для господарських тварин, для запасів сільськогосподарських продуктів і кормів, для зберігання сільськогосподарського знаряддя тощо.

Однак треба зазначити, що для розвитку рільництва в даній області не були найсприятливіші обставини. А це не тільки внаслідок географічних та кліматичних умов, але й в результаті того, що вже від початку XVII століття у зв'язку із підвищенням кількості населення доходить до поступового розділення селянських господарств. Наприклад, на Маковицькому пагорбі на початку 40-их років XVII століття на 230 цілих та одному половинному господарстві (одне господарство становило приблизно 12 пругів — *virgae*) проживало 1095 селянських родин. В дійсності ситуація виглядала так, що 883 сім'ї власнило 1/4, 1/8 та навіть 1/16 господарства; 115 — половинні, а лише

16 селянських родин власило ціле господарство. Подібна ситуація склалася і в українських селах Гуменського панства, де фактично на кожному господарстві проживало 3—4 родини, а в декотрих випадках навіть 11 родин. Ані в пізнішому періоді не дійшло до покращання ситуації. Архівні дані з другої половини XVIII століття стверджують, що більшість українських селян господарювала на шістнадцятинних, восьминних та четвертинних господарствах, на яких часто проживало й декілька родин. Кількість худоби була також дуже низькою. В 1788 році в рамках Маковичького панства на одне селянське господарство припадало в середньому 1—2 тяглові худобини, одна корова та три овечки. Це означає, що в порівнянні з минулим сторіччям соціально-економічне становище селян значно погіршалось. Подібна ситуація була й на інших панствах. Процес пауперизації українського населення Північно-Східної Словаччини особливого розмаху набуває в другій половині XIX століття, зокрема внаслідок великого накопичення земельного та іншого маєтку в руках куркулів, корчмарів та лихварів. Статистичні дані з кінця XIX та початку XX століть наводять не тільки значну кількість кулаків в українських селах, але й велике число поміщиків. Із-за нестерпного гноблення та недостатку знаряддя селяни не були спроможні обробляти свої поля, які в багатьох випадках заросли кущами.⁷ Значна кількість населення утримувалася на жебрацтві. Зруйноване селянство, позбавлене основного засобу існування — землі, змушене було емігрувати.

Внаслідок сильної еміграції настала в даній області господарська стагнація. Значно знизилася кількість населення, особливо в Земплинському, Шариському та Спиському комітатах. Український етнограф В. Гнатюк, який особисто відвідав цей край в 1896 та в 1899 роках, писав, що в багатьох селах Земплинського комітату залишилися тільки жінки й діти, бо чоловіки розійшлися по світу за хлібом. Шариський комітат вважався «колискою еміграції».⁸ Лише в період 1881—1913 років із чотирьох комітатів Східної Словаччини (Абауйського, Шариського, Списького та Земплинського) емігрувало за працею 348 616 чоловік.⁹ На початку XX століття в українських областях в рамках Австро-Угорської монархії 80 % селянських господарств належало до бідних, 15 % — до середніх і тільки 5 % — до куркульських.¹⁰ Статистичні дані з 1930 р. наводять, що на Східній Словаччині 93,88 % селянських господарств власило від 0,1 до 10 га землі.¹¹ Беручи в увагу той факт, що ситуація в пограничній полосі була набагато гіршою, ніж в родючих південних низинних областях, можна дійти до висновку, що в українській етнічній області на Східній Словаччині жовітіла армія безземельних селян.

Виходячи із вищесказаного, можна констатувати, що й селянські двори українців Східної Словаччини на протязі досліджуваного історичного періоду, тобто від початку оселення цієї карпатської області аж до половини XX століття, пройшли дуже мінімальним розвитком та ще донедавна належали до найбідніших не тільки на Східній Словаччині, але в Чехословаччині взагалі.

В наведеній області, зокрема в її східних та центральних районах, в кінці XIX та на початку XX століть найпоширенішим був однотрактний (однорядний) двір — т. зв. «довга хижка», в рамках якої під спільною стріхою по поздовжній осі з житлом розміщувалися й господарські приміщення. Багатобудинкові двори з вільною, однорядною, дворядною, Г-подібною, П-подібною та замкненою забудовою характерні для західних місцевостей досліджуваного регіону, що було зумовлене кращими можливостями придбання якісного будівельного матеріалу в навколишніх лісах. Хоч згадані форми забудови дворів характерні й для інших карпатських та до них прилеглих областей, в наведеному регіоні вони мають деякі локальні особливості та специфічні етнічні властивості, на які хочемо хоча б частково вказати. Вони проявляються, зокрема, в їх розмірах, формі, конструктивних елементах, розміщенні поодиноких господарських приміщень та окремих споруд, їх функціональному призначенні та використанні, в найменуванні і т. п.

Найпростіші форми однорядної забудови двора ми виявили в східній, тобто бойківській та переходовій бойківсько-лемківських областях наведеного регіону. Для цих дворів характерні прості зрубні будівлі, найчастіше з букового дерева, під спільною солом'яною стріхою яких, крім двокамерної або трикамерної житлової частини, знаходяться 2—3 господарські приміщення. В багатьох випадках із господарських приміщень це був лише малий хлів («стайня», «станя», «стаєнка», «кутчік», «хлів», «хлівча») для кіз, овечок або великої рогатої худоби. В старших однорядних дворах хлів з хатою становлять єдине конструкційне ціле, тобто хлів безпосередньо нав'язує на житло. Намагаючись удосконалити навколишнє сердовище та підвищити санітарно-гігієнічний рівень двора, хлів у переважній більшості однорядних дворів з кінця минулого та початку нашого століття вже на 2—3 м віддалений від житлових просторів, але знаходиться під спільною стріхою з ними.

Таким чином між хатою і хлівом створювалося даліше приміщення — т. зв. «пелевня», яка виконувала функцію току та складу для збіжжя й сільськогосподарського реманенту. Однак внаслідок сильної дії традицій й надалі появлялися двори з хлівом, розташованим зразу ж за сіннями, до яких пізніше прибудовували (по поздовжній осі) «пелевню», а іноді ще й «шопу». Хлів, розміщений рядом із сіннями, в окремих випадках знаходимо й у центральній частині досліджуваної області (Свидниччина, Бардіівщина). Власники таких хат із Бенядиковець та Бехерова це явище обумовлювали практичними міркуваннями господарів — вигідним комунікативним сполученням із господарською частиною в зимовий період. Характерною особливістю традиційної народної архітектури наведених та сусідніх карпатських областей є також різні прихати та загати, які, крім комунікативної функції, охороняли житло від непогоди.¹²

Двори в згаданих східних районах досліджуваної області є відкритими. Іноді вони ограничені горизонтально або вертикально плетеним тином. Характерним доповненням цих дворів є також самостійні, вільно розміщені, обороги — відкриті примітивні стодоли з посувною шатровою стрішкою на чотирьох стовпах. Це — специфічність бойківської народної архітектури.¹³ Типовими для згаданих дворів були також відкриті стіжки сіна та соломи. Оскільки мізерні запаси зерна зберігали в плетених кошах та дерев'яних сусіках на горищі, спеціальні споруди типу амбарів у простих селян тут майже не зустрічалися. Картоплю зберігали в ямі — т. зв. «рупі» серед кімнати, а найбільш селяни просто під постілью. Правда, заможніші селяни споруджували на дворі самостійну пивницю під солом'яною стрішкою, яка також називалася «рупа».

Дворядна (двостороння) забудова двора в наведених районах зустрічалася зрідка, як правило, тоді, коли конфігурація терену не дозволяла ставити господарські приміщення в одній лінії з житловою частиною. Багатобудинкові двори власнили заможні селяни та кулаки, які будували також самостійні стодоли та хліви.

Відомо, що однорядні двори були типовими й для населення північних Карпат — бойків та лемків. Не зважаючи на те, що в основному розходиться про однорідну етнографічну область, і тут виявляємо певні локальні відмінності. Найвизначнішою з них є та, що на північній стороні переважає поздовжня орієнтація хати відносно сільської комунікації.¹⁴ На відміну від того, в нами досліджуваній області, домінувала орієнтація хати вузкою стороною (причілком) до дороги.

Однорядні двори були характерними й для центральної частини предметної області. Однак вже на перший погляд видно, що тут розходиться про значно могутніші (ширші та довші) будівлі, отже, й розвинутіші двори. Ширина будівлі (7—8 м) тут зумовлена т. зн. асиметричним плануванням хати, в якій комора (пізніше друга кімната — «хыжка») розміщена поряд з головним жилим приміщенням по поперечній осі будівлі, тобто виникла поздовжнім розподілом хати. В старших хатах, а це і в північних лемків,¹⁵ функцію сіней заступає «боїско».¹⁶ Значить, і в даній області первісно розходилося про два самостійні конструктивні елементи — житло та хлів («станя», «стайня»), які пізніше об'єдналися спільною стріхою. Разом довжина такої будівлі становить 15—17 м. В деяких хатах з «боїска» вів вхід до хліва, яким користалися люди.¹⁷ Для худоби влаштовували вхід з двора. Пізніше з гігієнічних та інших практичних причин для господарських потреб прибудовують ще одне «боїско» з другої сторони хліва, а перше з них виконує вже тільки функцію сіней, про що свідчить також зміна його назви на «сіни», «шіні». Поступово зникає й вищезгаданий допоміжний вхід із сіней до хліва.

Підвищені врожаї сільськогосподарської продукції в порівнянні з найсхіднішою частиною досліджуваного регіону були на причині виникнення дальших господарських приміщень, які звичайно приставляли до вже існуючих, отже, під спільною стріхою з ними. Найчастіше це були 1—2 «шопи», «пелевня» або «стодола», «колешня» (возівня) і т. п. Майже в кожному дворі стояв самостійний амбар («сипанец»). Сипанці із запобіжних міркувань проти вогню та крадіжки, як правило, ставили відокремлено, іноді й на 10—12 м від хати, в глибині двора, або напроти хатніх вікон. Дуже цікаві сипанці щодо форми та конструкції зустрічаються, зокрема, в українських селах на Бардіівщині. Стіни таких сипанців (найчастіше передня та задня, а іноді усі чотирі) вгорі звужуються та створюють суцільне зрубне напівовальне завершення. Іноді воно має форму зрізаної піраміди. Цілий такий зруб ззовні вимазаний глиною, а солом'яною або гонтовою стріхою в разі пожежі можна легко скинути, бо вона конструктивно не з'єднана з основою споруди. До багатьох сипанців прибудовані шопки, хлівчики, дровітні, ганочки, а під декотрими з них знаходяться також муровані склепінчасті льохи («пивниці»). Зруби сипанців, споруджених з якісних широких ялинових балок, залишені в натуральному вигляді (Шариське Чорне, Варадка, Ондавка, Бехерів, Ялинка,

Микулашова, Андрійова). В декотрих селах сипанці звикли зосереджувати малими групами (4—5) біля дороги, де не знаходяться інші будівлі (Бехерів, Грабське, Снаків, Куров, Цигелка).

Після першої світової війни в багатьох селянських дворах появляються й далші самостійні будівлі невеликих розмірів: хлівчики для свиней в комбінації з курниками, муровані льохи для картоплі («пивниці»), а в багатьох господарствах і студні. Місце студні було детерміноване наявністю водного джерела. Звичайно, його шукали неподалік від хати. В традиційних селянських дворах найчастіше студня знаходиться на передньому фронтальному розі хати (з цямриною в загорідці) або серед двора.

Для кращого комунікативного сполучення між поодинокими частинами господарства та навколишнім середовищем середину двора, особливо в лемківській частині регіону, вимощували камінними брилами пісковика. У північних лемків, де був суворіший клімат, стежка попід капою хати (т. зв. «піцкіна», «засип», «брила») дуже часто закривалася дощаною стінкою, чим створювався вузький коридор — т. зв. «прихата».¹⁸ На південному боці Карпат з таким явищем ми не зустрілися. Все-таки є підстави гадати, що в давнішому минулому і тут такі прихати існували. Цьому насвідчують деякі хати, на підстинках яких стоять низькі (1—1,5 м) дощані обшивки, штахетні плотики або просто поручні, прибиті до вертикальних стовпів, що кріпляться до випустів капи стріхи. Очевидно, до них колись прибивали дошки (Белевіці, Вагринець, Ладомирова, Нова Полянка, Віслава).

В південних місцевостях досліджуваної області (Дзитрих, Собош, Біловежа, Крижі, Луків, Снаків, Грабське, Боглярка), як і в сусідніх словацьких селах однорядні двори занадто довші, ніж в центральних північних лемківських селах. Це зумовлене тим, що довжина основної будівлі часто становить 25—27 м, а за нею знаходиться ще й сипанець, хлівчик або інша менша будівля. Однак будівлі є трохи вужчими (5—6 м), що запричинене т. зв. симетричним (поздовжнім) плануванням житлових просторів. В південних місцевостях, зокрема на Бардіївщині, вже набагато частіше зустрічалися й дворядні та Г-подібні двори із самостійним господарським будинком — стодолю (Трочани, Біловежа, Мальців, Крижі, Боглярка).

В західній частині досліджуваного регіону (Староліубовнянський, Попрадський, Списьконовеський округи), подібно як і на польській стороні Карпат (Новосандецький повіт), достаток якісного будівельного матеріалу в навколишніх хвойних лісах створював сприятливі умови селянам для спорудження кращих житлово-господарських комплексів з відокремленими господарськими будовами, що було одночасно превентивним протипожежним засобом. Однак, що торкається забудови двора, ця частина регіону визначається значно більшою строкатістю, ніж це було в східних та центральних місцевостях. Тому в одному й тому ж селі разом із однорядними дворами зустрічалися дворядні, Г-подібні, П-подібні, замкнені та інші форми забудови (наприклад, в селі Якуб'яни Староліубовнянського округу). Все-таки перважають тут Г-подібні відкриті двори з хатою, орієнтованою фронтом до дороги та самостійною господарською будовою в слідуючих найпоширеніших комбінаціях: хлів («станя») + боїско; хлів + боїско + стодола («причолок»), боїско + хлів + вівчарня («овчарня»); боїско + шопа («підшопа» + хлів). Господарську будівлю, як правило, ставили під прямим кутом до хати в глибині двора. Зустрічаються випадки, коли будівлі Г-подібного двору з'єднані спільною стріхою, а простір між ними (т. зв. підшопа) використовувалася для виконання найрізноманітніших домашніх праць, для зберігання дров, хатнього та сільськогосподарського начиння. Такі двори ми виявили в Нижній Репашах, Торисках, В. Липнику, М. Липнику, Старині, Суліні і т. д.

В селі Якуб'яни були дуже поширені спільні двори, коли один двір служив двом господарям. В такому випадку в передній частині двора знаходиться двохата, обернута причілкою до дороги, а в задній попарно з'єднані господарські приміщення, наприклад: два хліви + два «боїска» + два «царки» (вівчарні) і т. п. Значна кількість господарських просторів часто була на причині того, що згадані спільні двори частково забудовувалися й з третьої сторони. Будувати такі двори змушували селян передусім малорозвинені господарсько-виробничі відносини, нестача житлових просторів та, зокрема, нестача землі. Подібна ситуація була також на причині виникнення спільних дворів з декількома житлово-господарськими комплексами, розміщеними в один ряд по поздовжній осі двора (наприклад, хата + хата + стодола + стодола). Двори такого типу ми виявили в декотрих селах на Замагур'ї (Камйонка, Орябина, Литманова). Вони відомі також в деяких словацьких селах на Спиші.

На Спиші, на відміну від інших місцевостей предметної області, дуже часто зустрічаємо при

вступі до двору високі дощані ворота з малими хвіртками для піших. Наведеним тенденціям до узамкнення двору підпорядковується й ціла забудова, яка разом з огорожею вже має квадратну або близьку до неї форму (Нижні Репаші, Ториски, Литманова, Камйонка, Старина).

Найрозвинутішими з них є чотиристоронні двори з узамкненою забудовою в Остурні. Типові вони й для декотрих сусідніх словацьких та польських гірських поселень (Мала Франкова, Ізерсько, Ждяр, Юргов, Чорна Гора, Шляхтова, Яворки).¹⁹ Цікаво, що поляки таку форму забудови двору вважали «руською», тобто українською.²⁰ Житлові та господарські будівлі в Остурні розміщені впритул або близько себе з усіх чотирьох сторін двора та разом з високою огорожею, криною гонтовою двосхилою стрішкою, нагадують мініатюрний замок. Узамкнені двори відомі й у інших народів (наприклад, у німців), але в східнословачській області вони утримувалися, здається, наслідком впливу традицій гуцульського будівництва.²¹ Однак двори в Остурні та в сусідніх селах визначаються багатьма специфічними ознаками, якими відрізняються від гуцульських гражд. Маємо на увазі горизонтальне планування житла, види господарських будівель, конструктивне поєднання окремих споруд тощо. Хата в даному випадку поміщена в передній частині двора та, як правило, обернута тиловою стіною до дороги. До синей входить з двох сторін. Вхід у поздовжній фасадній стіні служив для сполучення з двором, а вхід у причілковій стіні — з навколишнім середовищем (селом). Возом можна було через згадані ворота пройти з вулиці у двір, а з двору через стодолу в поле. Для піших служив також менший прохід у поле через шопу («пуд-причину»). Виникнення кількабудинкового двору з узамкненою формою забудови було стимульоване передусім забезпеченням охорони помешканців та худоби від несприятливої погоди, диких звірів та злодіїв, а також удосконаленням щоденного комунікативного сполучення між житлом та рештою господарських будівель в зимові дні.²²

На відміну від східної та центральної частини досліджуваного регіону, складовою частиною дворів у спиських українських селах є самостійні вівчарні («увчарні», «царки»). Інтенсивний розвиток вівчарства був на причині виникнення й філіяльних господарсько-житлових комплексів, тобто сезонних дворів, які, наприклад, на замагурських хуторах — т. зв. майданах (Литманова, Камйонка, Орябина) були діючими аж до 70-их років ХХ століття.

Аналізом найосновніших типових знаків традиційних форм забудови дворів, в контексті з дотеперішньою класифікацією народного житла українській етнічній області Східної Словащини,²³ ми встановили слідуєчі локальні варіанти поодиноких форм дворів:

1. змішаний бойківсько-лемківський варіант однорядної форми двора, поширений на території від чехословацько-радянського кордону аж по Межилабірці та Красний Брід, а на півдні по Строків;

2. лемківський варіант однорядної форми двора, характерний для центральної частини досліджуваної області (Свидниччина, Бардіївщина);

3. західнолемківські варіанти багатобудинкових (дворядних, Г-подібних, П-подібних) форм дворів, поширені в спиських українських селах (Старолюбовнянський, Попрадський, Списьконововеський округи);

4. горальський варіант узамкненої форми двора (Остурня).

Границі поширення наведених форм забудови двору та їх локальних варіантів не є чітко вираженими, оскільки в окремих областях різні культурні елементи взаємно перелинаються.

В другій половині ХХ століття в результаті колективізації сільськогосподарського виробництва згрунту міняється й характер забудови селянських дворів. Новий соціалістичний зміст виробничих та інших відносин на селі спричинився й до радикальних змін у плануванні житлово-господарчих комплексів, кількості та якості будівель в них, їх розміщенні і т. п. Все те нове, що принесло колективне господарювання, вже не могло розвиватися в умовах застарілого та відмираючого способу приватного виробництва.

Створення великих кооперативних сільськогосподарських осередків з тваринними та іншими господарськими комплексами будівель, нові заробіткові можливості селян, мають за наслідок зменшення або й повну ліквідацію в селянських садибах таких традиційних господарських будівель, як стодолі, шопи, пелєвні, возівні, сипанці, стайні тощо. Натомість появляються літні кухні, гаражі для легкових автомашин і т. п. Внаслідок того зникають й декотрі традиційні форми дворів, зокрема, довгі однорядні, Г-подібні, П-подібні та узамкнені. Масово поширюється вільна забудова з обмеженою кількістю господарських будівель, що призвело до значного покращання санітарно-гігієнічних та культурно-естетичних якостей житла.

Сучасний процес сільського житлобудівництва регулюється місцевими національними комітетами, будівельними відділами окружних національних комітетів та іншими компетентними державними органами. Будівельники мають до диспозиції цілий ряд типових проектів, які до певної міри враховують й прогресивні традиції забудови сільської садиби. Подібно, як і в минулому, так і тепер селяни намагаються якомога краще пристосувати своє житло до характеру праці та побуту, раціонально використати будівельну площадку відповідно до місцевих природнокліматичних та виробничо-господарських умов. Хоч нові будівельні матеріали значно міняють вигляд будівель, їх розміри, отже, й форму дворів, все-таки тут наявні й тенденції до збереження деяких віками виправданих традицій, як, наприклад, орієнтація житла по сонцю, створення палісадника перед хатою та зеленого бар'єра від вулиці, вимощення плитками доріжок та простору двора біля хати, висадження квітів та фруктових дерев, розміщення огорож і т. п. Спостерігаємо також нові прояви народної творчості, наприклад, в оформленні залізних, але й дерев'яних огорож, прикрашенні екстер'єра хати, влаштуванні декотрих кімнат в народному стилі і т. п.

Найновіші тенденції в урбаністиці та дальшому формуванні навколишнього середовища яскраво насвідчують тому, що практичні та естетичні постулати традиційного народного будівництва чим далі, тим більше знаходять свій відбиток і в проектах модерних жител.

Отже, нашим обов'язком є детально дослідити кращі будівельні традиції, а процес їх трансформації в сучасному способі життя спрямовувати так, щоб це позитивно впливало на формування сучасних культурно-побутових умов життя та цілковитого навколишнього середовища.

ПРИМІТКИ

- ¹ Див.: Науковий збірник Музею української культури в Свиднику, № 6—13; Соплига, М.: Народне житло українців Східної Словаччини. Братіслава — Пряшів, 1983.
- ² Ставровський, О.: Словацько-польсько-українське прикордоння до 18 століття. Пряшів, 1967, с. 168—194.
- ³ Див.: Frolec, V.: Lidová architektura na Moravě a ve Slezsku. Brno, 1974, с. 13—23; Бломквист, Е. Є.: Крестьянские постройки русских, украинцев и белорусов. — «Восточнославянский этнографический сборник». Москва, 1956, с. 161—163, 195—200.
- ⁴ Haraksim, L.: K sociálnym a kultúrnym dejinám Ukrajincov na Slovensku do roku 1867, Bratislava 1961, с. 20.
- ⁵ Косміна, Т. В.: Сільське житло Поділля. Київ, 1980, с. 72—73.
- ⁶ Haraksim, L.: Цит. праця, с. 34.
- ⁷ Там же, с. 34, 73, 46—148.
- ⁸ Ванат, І.: Нариси новітньої історії українців Східної Словаччини. Книга перша (1918—1938). Пряшів, 1979, с. 26.
- ⁹ Tajták, L.: Východoslovenské výstahovalectvo do prvej svetovej vojny. — Nové obzory, 3. Prešov 1961, с. 221—247.
- ¹⁰ Ванат, І.: Цит. праця, с. 22.
- ¹¹ Капішовський, В.: Східна Словаччина вчора і сьогодні. Пряшів, 1982, с. 47.
- ¹² Соплига, М.: Цит. праця, с. 13.
- ¹³ Там же, с. 56.
- ¹⁴ Reinfuss, R.: Łemkowie (opis etnograficzny). — Wierchy, rocz. XIV. Kraków 1936, s. 3—4; Czajkowski, J.: Wiejskie budownictwo mieszkalne w Beskidzie Niskim i na przyległym Pogórzu. Rzeszów 1965, с. 81—126.
- ¹⁵ Czajkowski, J.: Цит. праця, с. 98—99; Цит. праця, с. 4.
- ¹⁶ Такі хати ми виявили, наприклад, в Цигелці, Виш. Полянці, Гутці (Бардіївський окр.), Виш. Мирошові (Свидницький окр.) і т. п.
- ¹⁷ Хати такого типу ще в 70-х роках нашого століття було виявлено в с. Бенядиківці, Рівне, Бехерів.
- ¹⁸ Sičynskij, V.: Dřevěné stavby v karpatské oblasti. Praha 1940, с. 74.
- ¹⁹ Reinfuss, R.: Próba charakteristiki etnograficznej Rusi Szlachtowskiej na podstawie niektórych elementów kultury materialnej. — Lud, t. XXXVII. Lublin — Kraków, 1947, с. 192; Sopoliga, M.: Ludové staviteľstvo Ukrajincov na východnom Slovensku, kandidátska dizertačná práca, FF UK Bratislava, 1979, с. 45.
- ²⁰ Reinfuss, R.: Łemkowie jako grupa etnograficzna. — Prace i materiały etnograficzne, t. VII. Lublin 1948/49, с. 3; Czajkowski, J.: Цит. праця, с. 73.
- ²¹ Попів.: Frolec, V.: Kulturní vztahy v lidovém stavitelství v Karpatech. — Slovenský národopis, roč. XVI, č. 2. Bratislava, 1968, с. 173.
- ²² Соплига, М.: Народне житло . . . , с. 52.
- ²³ Там же, стор. 278—280.

RESUMÉ

Miroslav SPOLIGA, *Tradičné formy sedliackych dvorov Ukrajincov východného Slovenska*

Príspevok je venovaný problematike tradičných foriem dvorov v oblasti ukrajinského etnika na východnom Slovensku.

Vznik a vývoj určitých foriem dvorovej zástavby bol podmienený predovšetkým sociálno-ekonomickými faktormi, ako aj konkrétnymi historickými a prírodno-klimatickými podmienkami a kultúrno-etnickými tradíciami. Tak, ako prebiehal samotný osídľovací proces skúmanej oblasti, menil sa charakter zamestnania a celkový spôsob výroby, tak vznikali aj jednotlivé formy dvorovej zástavby, ktoré sa tradiovali z generácie na generáciu, alebo sa menili v dôsledku iných kultúrnych vplyvov, resp. zanikali následkom podstatnejších sociálno-ekonomických premien.

Je však potrebné poznamenať, že pre roľníčenie neboli tu najvhodnejšie podmienky. A to nielen v dôsledku zemepisných a klimatických pomerov, ale aj v dôsledku toho, že už od začiatku XVII. stor. v súvislosti so vzrastom obyvateľstva dochádza k veľkému rozdrobeniu poddanských usadlostí. V dôsledku horeuvedených skutočností aj roľnícke dvory Ukrajincov východného Slovenska v priebehu sle-

dovaného historického obdobia, t. j. od začiatku osídľovania tohto kraja takmer do polovice XX. stor. zaznamenali iba veľmi minimálny vývoj a ešte prednedávnom patrili k najchudobnejším nielen na východnom Slovensku, ale v Československu vôbec.

Analýzou najzákladnejších typických znakov tradičných foriem zástavby dvora v náväznosti na doterajšiu klasifikáciu ľudového domu v ukrajinskej etnickej oblasti východného Slovenska, autor vyčlenil nasledujúce lokálne varianty jednotlivých foriem dvorov:

1. zmiešaný bojkovsko-lemkovský variant jednotraktového dvora rozprestierajúci sa na území od sovietskych hraníc až po Medzilaborce a Krásny Brod a na juhu siahajúci k Stropkovu;
2. lemkovský variant jednotraktového dvora charakteristický pre centrálnu oblasť skúmaného regiónu a rozprestierajúci sa hlavne na území okresu Svidník a Bardejov;
3. západolemkovské varianty viacstavbových (dvojstranných, trojstranných, hákových) dvorov vyskytujúce sa v spišských ukrajinských lokalitách (okr. Stará Ľubovňa, Poprad, Spiš. N. Ves);
4. goralský variant štvorstrannej formy zástavby dvora (Osturňa).

Hranice výskytu uvedených lokálnych variantov foriem dvorov nie sú však úplne vyhranené, nakoľko v jednotlivých oblastiach rôzne kultúrne elementy sa navzájom prelínajú.

V druhej polovici XX. stor. v dôsledku kolektívizácie poľnohospodárskej výroby od základu sa mení aj charakter dedinského dvora. Nový socialistický obsah družstevnej dediny má svoj markantný odraz aj na plánovaní a zástavbe súčasných usadlostí, pretože všetko to nové, čo prinieslo spoločné hospodárenie, už sa nemohlo vyvíjať v rámci zastaralého a odumierajúceho spôsobu výroby. Sústreďenie socialistickej poľnohospodárskej výroby družstevných komplexov s patričnými hospodárskymi budovami malo za následok postupné znižovanie, a v mnohých prípadoch aj úplný zánik niektorých hospodárskych budov, resp. priestorov. V súvislosti s tým zanikajú aj tradičné formy zástavby dvorov.

РЕЗЮМЕ

Мирслав СОПОЛИГА, Традиционные формы крестьянских дворов украинцев Восточной Словакии

Работа посвящена проблематике традиционных форм дворов в украинской этнической области Восточной Словакии.

Возникновение и развитие форм дворовой застройки были обусловлены прежде всего социально-экономическими факторами, как и конкретными историческими и природно-климатическими условиями и культурно-этническими традициями. Так же, как происходил сам процесс заселения исследуемой области, изменялся характер работы и общий способ производства, так же возникали и отдельные формы дворовой застройки, которые переходили из поколения в поколение, или изменялись согласно иным культурным влияниям, или же исчезали вследствие существенных социально-экономических перемен.

Все-таки нужно подчеркнуть, что для земледелия здесь не были очень подходящие условия. И не только вследствие географических и климатических условий, но и в результате того, что уже в начале XVII столетия в связи с увеличением населения происходит большое раздробление барщинных усадеб. В результате этих фактов и крестьянские дворы украинцев Восточной Словакии на протяжении следующего исторического периода, т. е. от начала заселения этого края и почти до половины XX столетия, достигали только очень минимального развития, а еще недавно они принадлежали к самым бедным не только в Восточной Словакии, но и в Чехословакии вообще.

В результате анализа элементарных типичных знаков традиционных форм застройки дворов, исходя из предшествующей классификации народного дома в украинской этнической области Восточной Словакии, автор выделил следующие локальные варианты отдельных форм дворов:

1. смешанный бойковско-лемковский вариант однотрактового двора, который встречается на нашей территории от советских границ и до Медзилaborце и Красного Брода и на юг — до Стropкова;
2. лемковский вариант однотрактового двора характерен для центральной области исследуемого региона и встречается главным образом на территории Свидницкого и Бардеевского районов;
3. западно-лемковские варианты многостроительных (двухсторонних, трехсторонних, крековых) дворов, которые встречаются в спишских украинских населенных пунктах (районы Стара Ľубовня, Попрад, Спишска Нова Вес);

4. горальский вариант четырехсторонней формы застройки двора (Остурня).

Границы местонахождения названных локальных вариантов форм дворов не полностью установлены, поскольку в отдельных районах разные культурные элементы взаимно переплетаются.

Во второй половине XX столетия в результате коллективизации сельскохозяйственного производства коренным образом изменяется и характер сельского двора. Новое социалистическое содержание артельного села имеет свое заметное отражение и в планировании и застройке современных крестьянских усадеб, потому что все новое, что принесло коллективное хозяйство, уже не могло развиваться в рамках устаревшего и отмирающего способа производства. Сосредоточение социалистического сельскохозяйственного производства артельных комплексов в соответствующих хозяйственных постройках имело в результате постепенное уменьшение количества, а в многих случаях и полное исчезновение некоторых хозяйственных зданий, или помещений. В связи с этим исчезают и традиционные формы застройки дворов.

RESÜMEE

Miroslav SOPOLIGA, *Traditionelle Formen der Bauernhöfe von Ukrainern der Ostslowakei*

Die Arbeit ist der Problematik traditioneller Formen der Gehöfte im ukrainischen ethnischen Gebiet in der Ostslowakei gewidmet.

Der Entstand und die Entwicklung der Formen der Hofbebauung wurden vor allem durch sozial-ökonomische Faktoren, sowie konkrete historische und klimatische Naturbedingungen und kulturell-ethnische Traditionen bedingt. So, wie der Besiedlungsprozeß des erforschten Gebiets folgte und sich der Arbeitscharakter und die allgemeine Produktionsweise veränderten, so entstanden auch einzelne Formen der Hofbebauung, die von Generation zu Generation übergingen oder sich infolge anderer kulturellen Einflüsse veränderten oder infolge von wesentlichen sozial-ökonomischen Veränderungen überhaupt verschwanden.

Trotzdem muß man betonen, daß es hier nicht sehr passende Bedingungen für den Ackerbau gaben. Und nicht nur infolge von geographischen und klimatischen Bedingungen, sondern auch infolge davon, daß große Zersplitterung der Frongehöfte schon am Anfang des XVII. Jahrhunderts im Zusammenhang mit der Vergrößerung der Bevölkerungszahl geschieht. Im Ergebnis dieser Faktoren entwickelten sich auch Bauernhöfe von Ukrainern der Ostslowakei im Laufe der nächsten historischen Periode, d. h. vom Besiedelungsanfang dieser Gegend und fast bis zur Hälfte des XX. Jahrhunderts, nur sehr minimal und noch vor kurzem gehörten sie zu den ärmsten nicht nur in der Ostslowakei, sondern auch in der Tschechoslowakei überhaupt.

Nach einer Analyse der typischen Grundkennzeichen traditioneller Bauungsformen von Bauernhöfen, von der vorangehenden Klassifizierung des Volkshauses im ukrainischen ethnischen Gebiet der Ostslowakei ausgehend, sonderte der Autor folgende lokale Varianten der einzelnen Formen von Bauernhöfen aus:

1. gemischte bojkisch-lemkische Variante eines eintraktigen Bauernhofes, der man auf unserem Territorium von sowjetischen Grenzen bis Medzilaborce und Krásny Brod und südlich bis Stropkov sehen kann;

2. lemische Variante eines eintraktigen Bauernhofes ist für das zentrale Gebiet der erforschten Region charakteristisch und ist vor allem auf dem Territorium der Kreise Svidník und Bardejov zu treffen;

3. westlich-lemkische Variante der Mehrbaubauernhöfe (zweiseitige, dreiseitige, hakenartige), die im Spiš-Gebiet in ukrainischen Orten (Kreise Stará Lubovňa, Poprad, Spišská Nová Ves) begegnen kann;

4. goralische Variante der vierseitigen Bauungsform des Bauernhofes (Osturnä).

Grenzen, wo die genannten lokalen Formvarianten der Bauernhöfe vorhanden sind, sind nicht genau festgestellt, weil sich verschiedene Kulturelemente in einzelnen Kreisen gegenseitig verschlingen.

In der zweiten Hälfte des XX. Jahrhunderts veränderte sich auch der Charakter des Bauernhofes grundsätzlich infolge der Kollektivierung der Landwirtschaft. Der neue sozialistische Inhalt des Arteldorfes hat seine bemerkbare Widerspiegelung auch im Entwerfen und der Bebauung von modernen Bauernhöfen, weil sich alles Neue, was die kollektive Wirtschaft gebraucht hat, im Rahmen der alten und aussterbenden Produktionsweise schon nicht entwickeln konnte. Die Konzentration der sozialistischen landwirtschaftlichen Produktion von Artelkomplexen in entsprechenden wirtschaftlichen Bauten hatte im Ergebnis die allmähliche Anzahlverminderung und in vielen Fällen auch das volle Verschwinden einiger wirtschaftlicher Gebäude oder Räume. In diesem Zusammenhang verschwinden auch die traditionellen Bauungsformen von Bauernhöfen.

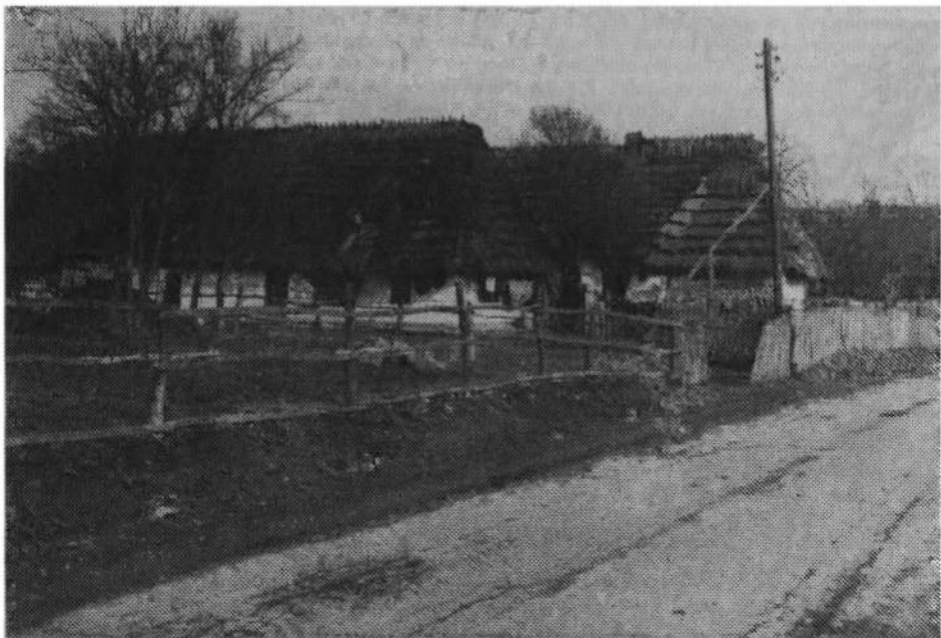
1. Відкритий тип господарського двору на Снинщині. Ладомирів.

2. Двір бідного селянина кінця XIX ст. Сташківці, окр. Свидник.

3. Однорядна форма відкритого типу двору. Крайне Чорне, окр. Свидник.

4. Традиційні форми дворів на Свидниччині. Вагринець, окр. Свидник.

5. Типове господарство бідного селянина другої половини XIX — початку XX ст. Барань, окр. Пряшів.

6. Однорядний двір — т. зв. «довга хижа». Вакрпін, окр. Свидник.

7. Відкритий тип двору в с. Хотча, окр. Свидник.

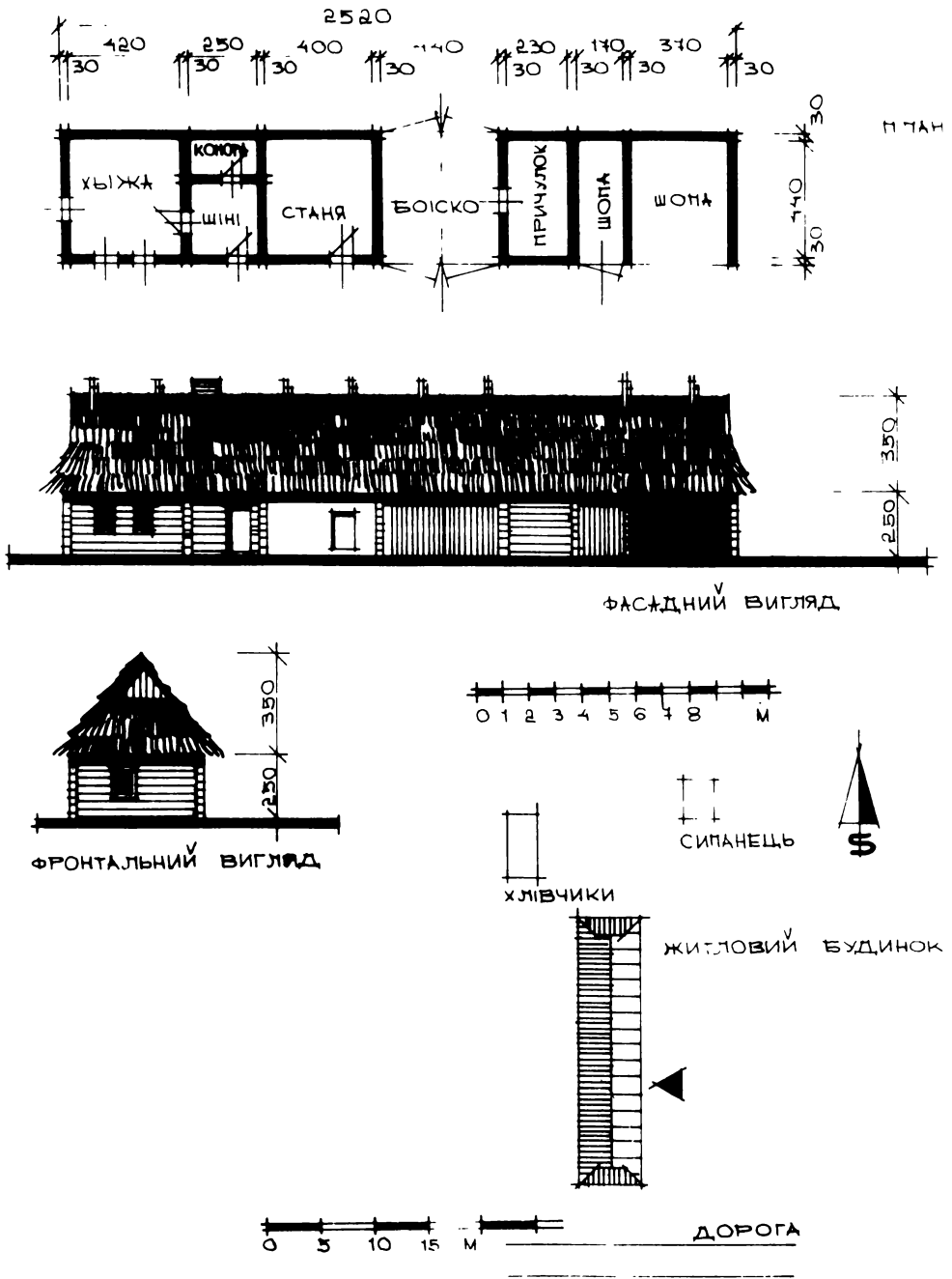
8. Типове лемківське однокімнатне господарство. Гутка, окр. Бардіїв.

9. Однорідна форма традиційного господарства в с. Грайське, окр. Бардіїв.

10. Відкритий тип двору в с. Нижній Тварожець, окр. Бардіїв.

11. Горизонтальне планування одиорядного господарства в с. Луків, окр. Бардів.

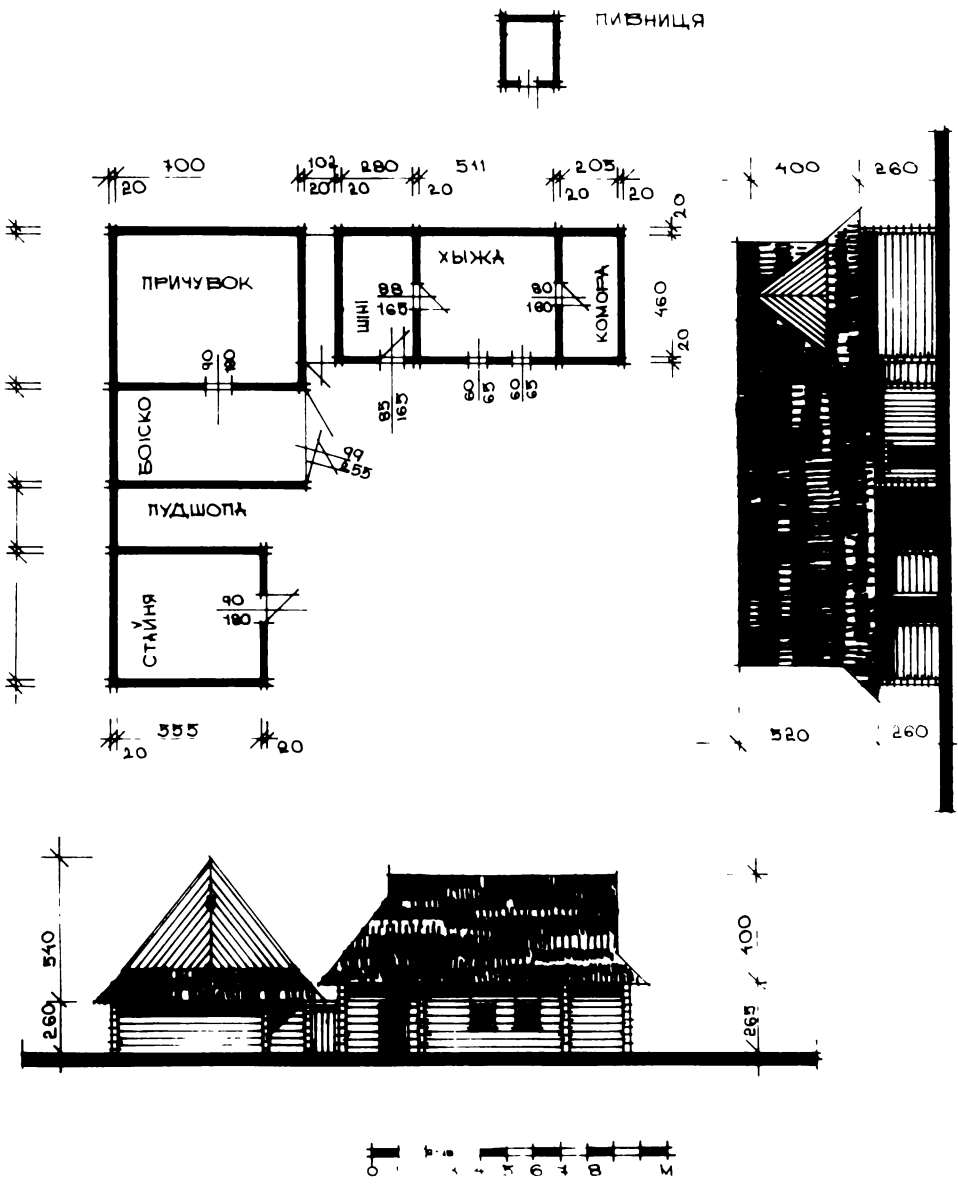
12. Г-подібна форма відкритого типу двора в с. Сулин, окр. Стара Любовія.

13. Кутова форма господарства в с. Крижі, окр. Бардіїв.

14. Г-подібна форма двору. Нижні Репаші, окр. Сп. Нова Вес.

15. План господарства з двором Г-подібної форми. Нижні Репаші, окр. Сп. Нова Вес

16. П-подібна форма декількабудинкового двору в с. Руська Бистри, окр. Гумеште.

17. П-подібна форма двору в с. Цернеаса, окр. Свидник.

18. Декількабудинкове господарство відкритого типу на Бардіївщині. Крижі.

19. Спільні двори з декількома житло-господарськими комплексами, розміщеними в один ряд. Великий Липник, окр. Стара Любовня.

21. Багатобудинкові двори узамкненої форми. Остурня, окр. Попрад.

22. Узамкнений будівлями двір в селі Остурня.

ЕТНОГРАФІЯ ТА ФОЛЬКЛОРИСТИКА

РОСЛИННІ ПРОДУКТИ В СТРАВІ СХІДНОСЛОВАЦЬКОГО НАСЕЛЕННЯ

СІЛЬВІЯ ДІЛЛНБЕРГЕР, КАФЕДРА ЕТНОГРАФІЇ ТА
ФОЛЬКЛОРИСТИКИ ФФ УК В БРАТІСЛАВІ

Територія Східної Словаччини географічно значно розчленована, а з точки зору етнічної структури різноманітна, в результаті чого ще й до сьогодні є цікавою областю для дослідження культурно-історичного розвитку в інтеретнічних зв'язках. З усієї накресленої області і проблематики свою увагу ми зосередили на гірській район Північно-Східної Словаччини, конкретно на територію сьогодишнього Свидницького округу. В цьому етнічно змішаному районі польові дослідження в 1980—1981 роках ми реалізували у вибраних селах як із словацьким населенням, так і з населенням українським (русинським). Йдеться про наступні села: Белівці, Дуплин, Гунківці, Нижній Комарник, Шеметківці, Тисинець і Вишній Комарник. В ході етнографічних досліджень ми намагалися зафіксувати характер страви з усіма змінами, які вступили до розвитку стравування в сільських умовах в період від кінця XIX століття до 80-х років XX століття.

В попередніх періодах стравування вище названого сільського населення було детерміноване багатьма факторами, з яких особливо господарський вплив міст і розвиток торгівлі відігравали важливу роль, а крім того разом з дальшими господарськими, соціальними і кліматичними чинниками впливали на склад страви.

Відразу на початку розгляду цілої проблематики можна сказати, що історично переважаючий самопостачальний характер стравування утримався і в часі капіталізму, а, незважаючи і на постійний розвиток торговельної сітки і зростаючої платоспроможності населення, лише поступово відступав на задній план. В кінці XIX — на початку XX століття населення досліджуваних сіл годувалося плодами сільського господарства, вирощуванням худоби та додатковими робочими можливостями (лісорубство, фурманство, сезонні сільськогосподарські і будівельні роботи, служіння дівчат у міських сім'ях, а молодих хлопців на великих маєтках). Основою традиційної страви на досліджуваній території була страва рослинного характеру, яка доповнювалась молочними, в меншій мірі м'ясними, продуктами. Оскільки метою нашої праці є вказати на еволюційні зміни у використанні рослинних продуктів в стравуванні, заміряємось в згоді з структурою населення передусім на процеси і явища, які пов'язані з сільськогосподарським виробництвом.

Із вище сказаного випливає, що основним джерелом одержання окремих харчових продуктів була власна рослинницька і тваринницька продукція, яка творила базу для харчування переважної частини населення. Якщо ця продукція в достатній мірі не вистачала щодо кількості чи структури, потрібні продукти придбувались обміном або як натуральною платнею за працю (передусім зерно). Найбільш доповнюючий характер мали риболовля і полювання.

Лісові плоди збирали передусім жінки та діти, переважно при пасінні худоби. Назбирані плоди служили насамперед для власної потреби, а соціально слабшим верствам населення й для продажу, в результаті чого одержували фінансові кошти, необхідні як для накупу продуктів, які не одержали з власної продукції, так і харчів, що об'єктивно ані не могли шляхом власної продукції

одержати (цукор, сіль, приправи, рис і т. п.). Люди збирали малини, суниці, ожини, чорниці, брусниці, лісові горіхи, шипшину і терня. Плоди дикоростучих груш, яблунь і черешень їлись в сирому виді або з них за звичаєм робили запаси на зиму після висушення в печу, в якому випікався хліб. Перебудовою традиційного народного будинку перестали робити консервування фруктів сушінням у печу. Після 1945 року фрукти сушили лише на сонці і поблизу сучасних нагрівальних приладів.

Виготовлення вина, соку і компоту з лісових плодів, одинаково як і з фруктів, не має тут глибоке коріння. Практикується лише з міжвоєнного періоду завдяки культурно-освітній праці і відносному зліпшенню забезпечення населення.

Збір грибів поширений й до сьогодні, але сортимент їх окремих видів в порівнянні з минулим зменшився. З видів, які ще збирають, можна назвати «*маслярки*», звані «*сосняк*», рижики — «*риджик*», шампінйони — «*печарки*» і т. п.¹ Із свіжих грибів (влітку) або сушених (взимку) приготувляли з допомогою різних технологій цілий ряд блюд. На відкритому повітрі, особливо пастухи і лісоруби, пекли гриби на вогні. Варінням вдома з грибів приготувляли суп («*поливку*») або підливу («*козарову мачанку*»), а також їх пражили з яйцями. Гриби, крім того, що після спрацювання вони творили самостійну їжу, були додатком до інших страв, наприклад, до шедровечірного стола подавали капусницю з грибами. Це збереглося до 80-х років цього століття.

З листя лісових рослин — малин, суниць, ужин, бузини, — варили чай, який служив як складова частина їжі, але мав і лікувальні властивості, як і квіти та листя інших лікувальних рослин (ліпа, рум'янок, чебрець, парило та ін.) Чай, який приготувляли з лісових плодів і вживали як напій проти спраги та як складову частину щоденної страви, замінили після другої світової війни вже куплені види чаю. Збір лікувальних рослин для приготування лікувальних відварів й надалі практикується особливо членами найстаршого покоління.

В кінці XIX століття в часі голоду у неврожайний рік до складу страви вимушено входили і їстівні дикоростучі рослини, наприклад, лобода. Ошпарене листя цієї рослини зварили у воді, відцідили, нарізали надрібно, підсмажили з яйцями і поместили маргарином. Подібно приготувлялась і кропива («*коприва*»), яка найбільше вживалася і у святковій страві — на великодні свята, коли її навіть носили святити до церкви. Зникнення цього звичаю після другої світової війни є доказом відмирання первісної функції і сили, якої цій рослині надавали в смислі симілярної магії. На Великдень кропиву ще спорадично використовують представники старшої генерації, але вона вже втратила магичну функцію.

Після другої світової війни збиральна діяльність втратила своє економічне значення, яке мала як джерело харчування або грошових прибутків. З огляду на постійні можливості для заробітку населення, вона практикується майже виключно для власної потреби з метою дальшого спрацювання плодів і рослин на харчові продукти, що за смаком інакші, ніж промислово вироблені, і для того, щоб одержати відносно дешевшу сировину на ринку. Збиранням лісових плодів і рослин з метою продажу приватним особам чи збиральним пунктам в досліджуваній області переважно займається населення циганського походження. В зв'язку з лісовими плодами не можна не згадати про зменшення їх наявності в порівнянні з минулим, що спричинили екологічні фактори.

До початку побудови соціалізму в нашій республіці велике значення для забезпечення господарської самодостатності мало вирощування багатьох рослин, передусім зернових, овочів і бобових. Зернові давали муку, необхідну для випікання хліба, печива, каші та багатьох видів борошняних продуктів, а тому знаходились на першому місці в сільськогосподарському виробництві. На орних площах висівався овес, ячмінь («*ярець*»), просо (до початку XX століття — його відрода «*бор*»), гречка («*татарка*»), менше жито, а цілком мало із-за несприятливих кліматичних умов пшениця і кукурудза. Вирощування архаїчного виду полов'яної пшениці («*тенкеля*») зникло в останніх десятиліттях XIX століття.² В харчуванні людей досліджуваного району в кінці XIX — в першій половині XX століття головною їстівною зерною культурою був ячмінь. Пшениця вважалась розкішною, а придбувалась для святкової і обрядової страви (передусім для випікання хліба і печива).

З овочевих культур одноznaczно переважала капуста, а від початку XIX століття — і картопля. З коренистих овочів передусім вирощувались морква, петрушка, кольрабі, столовий буряк, пізніше селера, а в останніх роках зрідка і редиска (із-за несприятливих умов). Особливо треба вказати на той факт, що важливе значення серед городніх овочів мала цибуля і часник. Ними зліпшували смак страв і використовували при консервуванні рослинних і м'ясних продуктів. З листовидних

овочів аж пізніше почали вирощувати савайську капусту і салат. З бобових важливе місце посідали зокрема квасоля, біб, горох, менше сочевиця, яка вирощувалась переважно в південних районах, наприклад, ще й до сьогодні в околиці Кошиць.³ До початку 50-х років ХХ століття помідори і паприку домашнє населення не знало, цвітна капуста і сьогодні в досліджуваному районі не виродиться.

З промислових рослин з метою одержання олії вирощувався льон і коноплі. Олія належала до атрибутів пісної страви. З цієї ж метою проводився й збір плодів бука.

Із-за несприятливих кліматичних умов садівництво не мало великого значення. Яблука, сливи, груші і черешні, що вирости у малій кількості, споживались сирі або їх консервували сушінням у печу чи інших сушарнях. Сушені фрукти вживались у щоденній їжі взимку і навесні в часі посту. Фруктові соуси, розширені під назвами, що походять від використаного виду фруктів, — «черешнянка», «грушанка», «яблучанка», «сливчанка» (Белевіці), готувались найчастіше із сушених фруктів, менш із свіжих, наприклад, черешень. В їх приготуванні існували певні завживані способи, наприклад, із слив варили поливу до картоплі, з груш — до кукурудзяної каші. Сушені фрукти вжиті для наповнення пирогів, мали обрядову функцію. Ними наповнювали пироги, що варили на Шедрий вечір або в неділю. Суворість клімату на досліджуваній території зробила фрукти значним делікатесом.

У зв'язку з вирощуванням деяких архаїчних культур аж до періоду соціалістичної перебудови суспільства збереглися старі способи їх первинного спрацювання і підготовки для вжитку у стравуванні. В досліджуваній області використовувались ручні млинки («млинець» — Гунківці) і ручні дерев'яні ступи («ступка») для дроблення зерна, в той час як наведені технології і з ними пов'язані інструменти і в інших гірських областях Словаччини в цьому періоді відомі лише у пам'яті мешканців, з винятком району Верхнього Земпліна (конкретно Верхньої Цирохи), де ручні млинці спорадично використовувались і в післявоєнний час.

В ступі товкли ячмінь на крупи («панцакі», «крупі», «гериле»), гречку і просо, з інших культур мак, конопляне і льняне насіння на олію, а також сіль. Одержані ячмінні крупи варилися в часі посту разом з квасолею. На ручному млинку змелена мука в загальному називалась «гуркана». Помелом в загальному спрацювався ячмінь, овес, пшениця, спорадично і кукурудза. Ручно змелена мука з жита і ячменю придавалась до муки на хліб, а також використовувалась для приготування коржиків і каші. З житньої муки варилась і «варянка». В результаті розвитку техніки для одержання муки із зернових почали використовуватись водяні і парові млини, наприклад, в Свиднику, Стропкові, Ладоміровій і Гунківцях. Використання млинарської технології було пов'язане із соціальним становищем населення. В часі існування обидвох технік ручні млинки використовувались для потреб помелу зернових для щоденного варіння їжі, в той час як на свята зерно на муку мололи у млині. Ручні млинки по необхідності використовувались під час війни, або в часі засухи. Після другої світової війни млинами перестали користуватися.

З розвитком млинарства, передусім парових млинів, зросла якість муки, а з тим і окремих продуктів. Помелом в млинах одержували більше видів муки, які в кухні мали різне застосування. З жита робилася «хлібова мука» (Гунківці). Як випливає з її назви, вона була призначена для випікання хліба. Для варіння не була доброю, бо тісто, вимісене з неї, було м'яке. Ячмінна — «яччана мука» (Гунківці) — мала характер загального використання для варіння, а також домішувалась до житньої на хліб. Другу якість з неї творили «крупці» (Гунківці). З пшеничної муки «перша класа грисова» (Гунківці) залишалась на колачі, або використовувалась при приготуванні молочної «мачанки». Другий сорт — «гладка» (Гунківці) — була справжньою, необхідною для варіння пирогів, галушок, різанців, найчастіше на свята. Змішана з житньою мукою придавалась до тіста на калачі. Третій сорт — «чорна» (Гунківці) — мішалася з мукою на хліб.

З вівса робили «цирот», який був вихідною сировиною для приготування кислого картопляного супу і коржиків.

З гречки мололи муку завжди в такій кількості, скільки було треба для моментального вжитку. Охоче її придавали до страв, які приготувляли з тіста (галушок, пирогів). В часі необхідності (неврожайного року) з неї також пекли хліб. Гречані крупи варили і в молочі.

Змелену кукурудзу представляла «тендерічна мука» (Гунківці), з якої варили кашу, подібно як і з просяної муки.

Окремі види муки зберігалися з великою турботою, їх оберігали від вологості і сміття. Для муки із зерна була призначена дерев'яна «лада», в якій знаходились відділення для кожного окремо-

го виду муки. Гречку тримали в сипанці, кукурудзу — на горищі, одинаково як і овес. Після другої світової війни на зберігання муки служили вже комори (передусім серед середнього і найстаршого покоління), в молодших сім'ях муку зберігали в кухонних шафах або в модерніших типах обладнання кухонного інтер'єру.

З вище наведеного випливає, що асортимент вихідних сировин був відносно широкий, але не можна не згадати той факт, що страва досліджуваної області безпосередньо залежала від ґрунтових і кліматичних умов, які для жителів гірської області не були дуже сприятливі. Тому прямо впливали на якість і кількість страви. Ситуація поступово кращала дужою системою самозабезпечення, що в сучасному віддзеркалюється в можливостях накупу окремих видів харчів, враховуючи багато сортів якісної муки.

Серед рослинної страви найвизначніше місце належало хлібу (русин. «хлібу»⁴). З погляду технології підготовки були відомі два види хліба: недріжджовий і дріжджовий. З недріжджового тіста пекли коржики, що заміняли хліб. Їх переважно їли на сніданок. Зпечений коржик дробили до провареного молока або до кминового супу. Коржики називали «*опреслок*» (Дуплин, Тисинець), по-русинськи «*адзімка*», старша назва — «*ошіток*». Їх аналогічні назви відомі і в прилеглих областях Східних Карпат.⁵ Їх приготувляли з житньої, пізніше з пшеничної муки, причім бідніші верстви населення і за необхідністю використовували також ячмінь і овес. Технологія підготовки коржиків була дуже простою. Муку змішували з водою (пізніше з молоком) і сіллю, тісто формували до круглої форми і випікали в печу, пізніше на плиті чи в духовці. Придаванням до тіста вареної картоплі виникала «*локиа*» (Дуплин). Її роблять ще й сьогодні. «*Адзімки*» смаково були кращими з капустаною начинкою або з сиром; особливо подавались на святкові столи і на гостинах.⁶ коли їх приготувляли з дріжджового хлібного тіста. Заміняли калачі. В такій подобі вони представляли молодший варіант. Після 1945 року поступово зникли.

До групи попередників дріжджового хліба належать і картопляники, звані «*налісник*», русин. «*налісник*», «*налісника*». Їх приготувляли з муки, змішаної з потертою сирого картоплею і сіллю. Печенням на капустаному листі вони одержували гарний смак і свою назву. В останніх роках змінилась технологія їх приготування. Їх випікають на смальці. Одночасно зліпшився і їх смак приданням дальших сировин (перець, яйця і т. п.).

Хліб з дріжджового тіста був поширений від кінця XIX століття. Поки на території Словаччини перевагу мав хліб, випіканий з житньої муки, в південних областях доповнюваної ще пшеничною мукою, то в досліджуваній області, як і в інших місцевостях Північно-Східної Словаччини, примішувалась ячмінна мука. В часі неврожаю або необхідності соціально слабші верстви населення надавали і вівсяну муку. Пшеничний хліб мав обрядову функцію. Його їли лише на свята і при сімейних гостинах. Хліб мав різні поименування, наприклад, «*крачун*» (на Шедрий вечір), «*паска*» (Великдень) і т. п. Крім того в часі необхідності використовувались і інші вихідні сировини супроти тим, які в загальному були завживані. Заміняли нестачу муки, традиційно використовуваної восени, коли було мало хлібної муки. Наприклад, хліб пекли з гречки — «*татарчаний хліб*» (Гунківці), часто на хліб замісили муку з натертою сирого картоплею або і квасом. Після викиснуття його пекли на капустаному листі. Посолений хліб їли з молоком. Часто, у кого було мало муки, до тіста надавали ячмінні крупи. Під час першої світової війни хліб пекли з кукурудзи — «*тендерічаний хліб*» (Гунківці). Він був жовтуватого кольору, солодкий на смак і дуже кришав. Через війну як замітник муки вживалася і сушена, помелена картопля. Хліб в часі нужди був особливо дорогішим. Щоб не зіпсувався, його краляли на «*шайстки*», які висушували на печу. Так виникали «*сухарь*» (Гунківці), які їли з водою. Використовувана сировина на підготовку хліба часто була і ліками, наприклад, з вівса випечений хліб мала їсти людина, хвора на діабет.

Дріжджовий хліб приготувлявся з допомогою закваски («*квасу*»). Її творили залишки хлібного тіста з останнього випікання. Від першої світової війни загального розширення здобув дріжджовий грибок. Якщо була його нестача, господині звичайно заквашували дикоростучий хміль з мукою і теплуватою водою, в результаті, чого за два-три дні виникав «*парквас*» (Нижній Комарник).

Спосіб випікання дріжджового хліба в досліджуваній області представляв одинакові технологічні методи, як вони відомі в інших областях Словаччини та у інших слов'ян. Із залишків хлібного тіста дітям пекли малі хлібини, розширені під назвою «*пріпланча*», «*пріпланчок*», русин. «*підпалочок*», «*підпалча*», «*підпала*». Для зліпшення смаку і якості хліба в результаті підвищення матеріального рівня населення до тіста крім традиційних домішок (маслянка, сир або варена картопля, кмин) додавали олію, від недавнього часу «*сунар*» і т. п.

Наперекір тому, що хліб пекли у кожній сім'ї, його не вистачало, з ним поводитись економно і ставились до нього шанобливо. Розрізаний хліб лежав на лавці біля стола і був накритий обрусом. Не був на столі, щоб діти його цілком не з'їли. Дітям хліб давала мати, подібно як ним господиня пригощала кожного гостя в хаті. В сучасному хліб зберігають в кухонній шафі, в молодих сім'ях його тримають в модерних хлібниках в кухні. На відміну від минулого, коли після другої світової війни переважав хліб, випіканий вдома, сьогодні їдять хліб з промислових пекарень. За звичаєм лише на свята ще печуть домашній хліб.

Найбільш поширеною стравою рослинного характеру була каша. Переважно вона приготувалась з власних продуктів (крім кукурудзяної, рисової і манної каші). Переважала каша з ячмінних круп. Звичайно їлась з пирогами («*захліпнуты за пирогами*» — Гунківці). Кукурудзяна каша — «*замішка*», русин. «*замышка*» — була у бідних і обіднього страву в неділю. «*Татарчану кашу*» звичайно купували і в Польщі (в порошок), вдома її варили у молоці (Вишній Комарник). Після другої світової війни таку кашу вже не варили, приготування страви з неї перестало існувати. «*Грисова каша*» (Шеметківці), «*грис*» (Гунківці) варились з купленої пшеничної манки для дітей. В буденні дні їли і «*просену кашу*» (Гунківці, Дуплин). З рису приготована каша, називана «*райс*» (Гунківці), не належала до щоденної страви, її їли на весільних гостинах, подекуди на Щедрий вечір, а також її носили для роділля. З усіх видів каші найулюбленішою була рисова, найстаршою — ячмінна каша.

Спосіб приготування каші був дуже простим. Муку або крупки сипали до киплячої води, посолили, залишали поваритись, а потім поступово варили до м'якого стану. За достатком кашу заливали молоком. Так приготувляли кашу з ячмінних і пшеничних круп, проса і гречки. Кукурудзяна каша варилась у воді із сіллю. Помашена маслом їлась з молоком. Найновішим варіантом приготування каші є варіння вихідної сировини у молоці, як це практикувалось при варінні рисової каші.

Особливістю приготування, на відміну від інших видів каші, визначалися варені з вівса «*овсене крупи*» (Гунківці). Спочатку овес поварили у воді, потім його висушували на печу, а після того його мололи на млинку. Потім знову усе варили у підсоленій воді і, нарешті, заливали солодким молоком. Вівсяні крупки їли як окрему, не помашену страву або як гарнір з пирогами. Після 1945 року каша втратила обрядову функцію і стала в обмеженому асортименті складовою частиною щоденної страви. Правда, до сьогодні споживається крупчатка, рисова і дуже рідко кукурудзяна каша. Каша є переважно складовою частиною дитячого харчування, харчування для хворих і старших людей. Їх зникнення спричинили нові види страв, передусім м'ясні.

З муки приготувлявся досить широкий асортимент варених страв. До архаїчних належать пісні кислі супи, які в загальному варилися до другої світової війни. Про те, що таких супів було більше видів, свідчить і старе прислів'я: «*Вар'янка, кеселиця і віцлянка — то суть камараткы*» (Гунківці).

З вівсяної муки приготувляли страву, серед русинів поширену під назвою «*кеселиця*», в словацьких селах «*кішел*» (Дуплин). «*кісел*» (Тисинець). Для його приготування брали вівсяну дерть («*шрот*») і хлібний квас (або лише частину хліба), заливали теплою водою і квасили від вечора до ранку. Вранці рідину процідили і, додавши солі, подекуди і бобкового листа, варили на вогні. «*Кеселицю*» їли з картоплею. Дехто за звичаєм варив у ній трохи бобів, інші спочатку боби поварили самостійно у воді і після процідження їли з «*киселицею*». Подекуди боби заміняла квасоля.

Іншим варіантом кислого супу була «*віцлянка*», яку приготувляли подібно, як «*киселицю*» лише з тою різницею, що для її приготування використовувалось житнє борошно. Від вечора до ранку воно квасилось (разом з хлібним квасом і у теплій воді), потім доливалась вода і додавалась сіль і усе варилось. Заїдалась картоплею або окремо звареними бобами.

Розвитково наймолодшим варіантом є «*кішел*», в русинських місцевостях називаний «*вар'янка*». Її приготувляли з росолу квашеної капусти («*юха*» — Дуплин, «*вар*» — Гунківці). До нього додавали сіль, бобковий лист, чорний перець і часник та варили. На кінець усе заправляли мукою, рідили водою і мастили олією. Подекуди замість такої заправки додавали запражку (з масла, цибулі і муки). Для смаку до супу кидали гриби. Подібно, як у попередніх типах супів, «*вар'янку*» їли з окремо звареною квасолею (подекуди і разом вареною) та звареною нарізаною картоплею. Уподобання цієї страви є причною її збереження до другої половини ХХ століття, на відміну від «*киселиці*», для приготування якої тутешні жителі вже не мають достаток вівса. В сучасному її ще варять представниці найстаршого покоління, зберігаючи первісну функцію

страви, як пісної. Відносно довге збереження у складі їжі вище наведених супів в порівнянні з іншими областями Словаччини, де вони перестали існувати ще на початку ХХ століття, пояснюємо передусім соціальними умовами, які разом з кліматичним середовищем були причинами збереження цієї архаїчної страви. Не в останню чергу тут відіграла важливу роль і традиція, пов'язана з «*киселицею*» у їжі слов'янських народів.⁷

Із теплих (варених) страв уваги заслуговують «*мачанки*». Це, властиво, попередники сьогоднішніх підлив, архаїчні варіанти яких знаємо уже лише з областей Північно-Східної Словаччини (Верхній Земплін, Шариш). Свою назву одержали від способу споживання. До них намочували хліб. Поступово відбувалась зміна їх змісту, а разом з тим і виникла широка палета підлив, розширених після другої світової війни під терміном «*омачка*» з додатком до назви за вихідними сировинами «*кропова*» (кропова), «*парадічкова*» (томатна) і т. п. З традиційних підлив були поширеними «*грибова*», «*млыкова*» (з молока), називана ще «*біла*», «*бандуркова*» (з картоплі) і «*м'ясова*» (з м'яса) (Вишній Комарник). Підливи мали різну функцію: «*грибова*» творила головну складову частину пісної страви під час Щедрого вечора і поминок, «*м'ясову*» їли на весіллі і хрестинах, або ж на храмовому святі чи в часі молотьби, підливи з молока і картоплі їли в робочий день. Крім останньої з наведених їх варять ще й сьогодні, правда, лише серед найстаршого і середнього покоління. Вони втратили свою обрядову функцію.

З погляду технології було відоме двоєке приготування підливи: загущені з допомогою заправки і запражки. Солодке молоко переварили, заправили мукою, розмішаною у трішки молока, і по-солили, в результаті чого була готова молочна підлива, яка, помашена маслом, їлась з хлібом. За інформаціями, одержаними в ході досліджень, таку підливу вже не приготують із-за нестачі часу. Для приготування м'ясної підливи піджарювали м'ясо з цибулею, часником і червоною паприкою, потім усе заливалось росолом квашеної в джіці капусти і, нарешті, заправлялось. Третій вид — грибова підлива приготувалась варінням рідини квашеної в джіці капусти з часником, цибулею і бобковим листом. Потім придавались зварені гриби, а усю підливу ще заправляли або загущали запражкою. Підливу споживали з вареною картоплею.

Велику категорію теплих рослинних страв творять борошняні вироби, які в їжі вживаються до сьогоднішнього дня як самостійна страва або як гарнір чи додаток до інших страв, наприклад, як заправка для загущення супів, для м'яса і т. п. Для приготування цих виробів існувало багато технологій підготовки цілого ряду видів страв, наприклад, кришіння-стругання, чим виникла заправка для супу — так званої «*стеранки*» (Белеївці, Гунківці), «*сціранка*» (Дуплін), відщипуванням — «*галушки*» (Дуплін), «*торганы галушки*» (Белеївці), різанням або розкраюванням — «*резанкі*», русин. «*різаньки*». Розкачуванням тіста виникали «*бобалькі*», русин. «*бобалькы*», виготовленням кульок — кнедлі із сливами, називані «*кнедле*» (Дуплін), «*гульки зо сливами*» (Гунківці), «*бандуркова кнедлі*» (Шеметківці) і киданням — галушки. Наведені технології приготування борошняних виробів в досліджуваній області не входили в ужиток одночасно. Приготування катаного тіста і кнедлів тут поширилось в порівнянні з іншими областями Словаччини трохи пізніше. В загальному вони поширені від другої світової війни. Причиною цього явища була певна ізоляція досліджуваного району від міських центрів, з чим пов'язане і пізнання або ж пізніша поява багатьох страв. З цих страв у буденні дні варили галушки, «*стеранку*» (звичайно на вечерю), кнедлі. На свята варили пироги, «*бобальки*», пироги також варили в будні. Подібно, як галушки,⁸ пироги первісно були традиційною стравою на сніданок. Різанці були типічною недільною стравою з функцією заварки до святкового супу. Як самостійна їжа, різанці належали до щоденних видів страв. Варіабільність форм і назв їжі доводить домінантність борошняних страв і страв з тіста у традиційній їжі.

Галушки вважаємо найтипічнішою борошняною стравою на Словаччині, а в досліджуваній області вони разом з пирогами входять до групи найулюбленіших страв. Незначне зменшення приготування цих страв зазначене останніми роками лише серед наймолодшого покоління, бо зайнятість жінок не дозволяє цим займатися. Але їх улюбленість завдяки традиції триває.

З погляду технології приготування, до першої половини ХХ-го століття в досліджуваній області поширено більше видів галушок: кидані — «*метаны галушки*» (Гунківці), в словацьких селах називані «*трепане галушки*», також краєні — «*качане галушки*» (Дуплін), «*качаны галушки*» (Белеївці) і рвані галушки — «*торганы галушки*» (Белеївці), «*галушки*» (Дуплін). Наведені види відрізнялись сировиною і функцією вживання. Останні — краєні і рвані галушки включаються до категорії галушок лише назвою. Найпоширенішими були кидані галушки, які приготувались з кар-

топляного тіста (з натертої сирі картоплі, муки, солі), що кидали ложкою з дерев'яного «денка» до підсоленої киплячої води. Найчастіше вони посипались сиром, солодкою капустою (влітку, або квашеною в бочці (взимку), менше яйцем, в сучасному і бринзою. Тісто до останніх двох варіантів галушок робили лише з муки, солі, води, а пізніше і яйця. Розкачане тісто розривали пальцями або краями ножем на квадратики. Дальший прийом залежав від того, яку страву господиня хотіла з них приготувати. Найчастіше їх вживали як заварку для загущення супів. Уварені у воді і відціджені галушки звикли посипати сиром, маком чи капустою. Рване тісто варилось в квасному або солодкому молоці, в результаті чого виникала страва, називана «*сціранка*», русин. «*стеранка*». Крайні галушки надавали до рідини з квашеної капусти. В останніх трьох десятиліттях галушки без придавання картоплі творять гарнір до м'яса. Деякі форми зникли, наприклад, архаїчна «*сціранка*», яку вживали як заварку або самостійну страву. Для останніх років є характерне, що щораз більше використовуються промислово зготовлені борошняні вироби подібно, як і інші види напівтоварів.

Пирого («*пирогі*», русин. «*пероги*») до сьогодні представляють типічний атрибут традиційної страви досліджуваного регіону незважаючи на етнічність населення. До половини ХХ-го століття було поширено більше варіантів, наприклад, печені з киснутого чи некиснутого тіста. Використовувана технологія і сировина відрізнялись в залежності від нагоди споживання. Печені пироги споживали в будні. Часто заміняли хліб. В цій функції також вживали великий печений пиріг, наповнений капустою, призначений на «*меринду*» до поля або пастухові. Варені пироги їли у будні, але передусім на визначні свята і на сімейні гостини, коли приготувались з пшеничної муки, в той час як у будні часто з гречаної або мішаної муки. Тісто для некиснутих печених пирогів відповідало тісту для варених пирогів (мука, вода, сіль) з тою різницею, що пеклось в пецу на листі. Його фінальна обробка позначена розвитковими змінами. Спочатку тісто формувалось лише голими руками до круглої форми, всередині якої була начинка. В останніх десятиліттях тісто після розкатування краями ножем на квадратики, які після наповнення зігнулись вдвоє до трикутної форми. На відміну від минулого, коли як начинка до пирогів вживались домашні продукти, наприклад, солодка або квашена капуста, самостійно варена картопля або в комбінації з сиром чи бринзою, сушені або свіжі фрукти (груші, яблука, сливи), останніми роками можна зазначити й вживання накуплених артикулів, наприклад повидло. Обрядова функція цієї страви зникла після 1945 року. Достаток хлібних виробів спричинив відхід від приготування печених пирогів. Слід згадати, що аж до 80-х років ХХ-го століття при споживанні пирогів збереглась переважно спільна їда з одної миски. Цей звичай зумовлений великою улюбленістю смачного смальцю, в якому пироги мають плавати.

Подібно, як деякі з вищезгаданих страв, набагато пізніше в гірських районах Північно-Східної Словаччини поширилось і приготування деяких борошняних страв різними іншими технологічними методами. Булочки з начинкою («*бухти*») на парі, як і млинці та пампухи («*мишки*») тут поширились аж після другої світової війни, коли на досліджуваній території технологія їх приготування поступово почала укорінюватись. Доказом їх відносно невеликого поширення є й факт, що представниці найстаршого покоління наведені страви знають тільки з почутого від інших людей, а самі їх не приготувляли ані не варили.

Коренсва городина, крім готовного використання у супах і вживана в сирому виді, вживалась і як вихідна сировина для приготування самостійної страви, як наприклад, морква. Варилась передусім восени (коли копали картоплю) на солодко — дусінням в воді з додачею рису і дальшим загущенням сметаною. Її також звикли варити з квасолею і під кінець запражити. В останніх трьох десятиліттях коренсва городина вживалась і як гарнір до м'яса.

Кабачки теж варили як гарнір, званий «*діянка*», русин. «*динянка*». Були відомі два способи їх приготування: в молоці з рисом, варені на солодко; на кисло їх варили з масляною або квасним молоком. Нові технологічні методи вступили і в цю область страви. Наведені способи приготування кабачків практикують представниці середнього і найстаршого покоління, молоді жінки варять зеленінові гарніри дусінням основної сировини.

До найулюбленішої городини, яка до сьогодні є вихідною сировиною для приготування багатьох видів страв, належить капуста. В stravі вживалась передусім законсервована квашенням в бочці. Середня сім'я забезпечувала для себе на сезон дві бочки капусти об'ємом 200 літрів. Капуста так творила запас на весь рік, про що свідчить її широке використання. Варилась як капустниця, «*вар'янка*», гарнір, творила начинку тіста на багато калачів і пирогів, комбінувалась з бо-

рошніями стравами, картоплею, останнім часом господині вміють наповнювати її м'ясом — в такому виді первісно вона мала обрядову функцію (подавалась на весіллі). Останніми роками капуста зазнала загального поширення використанням для приготування сегединського гуляшу.

Великий кольрабі — *«карпел»* крім того, що споживався сирий, варили на суп (місями з квасолею) або як гарнір з картоплею, що подекуди зустрічається й до сьогодні. Як гарнір варили й цукровий буряк (Нижній Комарник). Істівний буряк — *«рунка»* в стравуванні людей в загальному не використовувався.

До найновіших видів страв належить суп з цвітної капусти або піджарена цвітна капуста, савоська капуста і шпинатовий гарнір, салатова підлива і т. п.

Горох, як і капуста, належав в першу чергу до обрядової страви як складова частина меню святкових і сімейних гостей. Цю функцію поступово втратив після 1945 року. В щоденному стравуванні до сьогодні використовується для приготування супів (разом з городиною і картоплею) або гарнірів. Квасоля стручкова давніше варилась з *«гершлями»*. Ще й сьогодні з неї приготують суп або загущують сметаною як гарнір на кисло. За старою традицією, вона варилась з сушеними сливками або *«рунка»*, подекуди і в комбінації з макаронними виробами — *«лечки з фізолу»* (Дуплин). В порівнянні з минулим, стручкові рослини сьогодні вже не варяться в комбінації з багатьма сировинами (морквою і т. п.). Зникло використання бобів, які найчастіше варились в підсоленій воді як квасоля і споживались з молоком або з *«вар'янкою»* чи *«киселицею»*, що рекомендувалось передусім проти сухоти. Боби, печені на плиті, заміняли хліб. Сочевиця — *«ленча»*, переважно куплена або в південніших селах вирощена на власному полі, варилась для супів з картоплею і городиною.

Картопля в стравуванні досліджуваного регіону так як і в інших областях Словаччини постійно користується популярністю. За відносно короткий період свого існування вона використовується в широкій шкалі страв: варена картопля (*«овар'яне бандуркі»*) і печена в мундирах ще до першої половини ХХ-го століття. Аж в останньому десятилітті ці способи приготування замінили новіші, серед яких треба згадати передусім варіння очищеної розділеної картоплі (*«варене бандуркі»* — Дуплин, *«бандурки»* — Гунківці), яка творила самостійну страву. Одночасно була головною вихідною сировиною для багатьох видів страв: картопляного супу — *«левеша»*, як гарніру, каші, борошняних страв і калачів. Поширенням нових кулінарних технологій і в гірських районах Словаччини вкоринилось смаження вареної картоплі на жирі (*«гранолкі»*). Таким способом приготовлена картопля творить і гарнір до м'ясних страв. Від минулого до 80-х років ХХ-го століття збереглось вживання картоплі для загущення супів або гарнірів до різними способами приготовлюваної городини.

На основі одержаних інформацій з терену можна підтвердити паралелі культурних явищ між словацьким і українським (русинським) населенням. В ході досліджень ми не виявили жодних відмінностей в стравуванні населення досліджуваного регіону. Вказалось, що визначаючим фактором в страві було природне середовище і соціальне становище населення. На фоні цих основних чинників відчутні менші різниці. Природні умови спричинили внутрішньорегіональну диференціацію в якості і кількості вирощених культур. Цим можна пояснити більшу частоту страв, приготовлюваних з проса, а передусім з гречки у русинського населення в порівнянні з південнішими словацькими населеними пунктами. Ґрунтові умови для сівби гречки були вигідні в горах, а тому її тут у більшій кількості сіяли разом з ячменем і вівсом, які поповнювали недостаток інших зернових.

Погані умови для вирощування деяких сільськогосподарських культур в горах примушували людей відходити на сезонні праці, наприклад, на жнива на Південний Земплін і до Угорщини, звідки привозили пшеницю. В домашньому середовищі пшеницю у більшій кількості вирощували аж після заснування єдиних сільськогосподарських артілей. Одинаково суворість природних умов в північнішій гірській смузі зумовила менше або ж пізніше використання деяких культур, наприклад, огірків, моркви і т. п. Нерівномірне поширення сировини впливало й на якість страви не лише з точки зору відсутності знань про певні технологічні методи приготування деяких страв, але і їх з якіснення запровадженням або ж придаванням різних ласощів.

Як нам вказав матеріал з досліджень, в традиційному стравуванні ясні відмінності, що стосується лексики страви досліджуваної території, конкретно в найменуванні страв і вихідних сировин (наприклад, словацьке *«юха»*, русинське *«вар»* для означення рідини квашеної в діжці капусти, заправка — по-словацьки *«подбійка»* (Дуплин), по-русинськи *«підбівка»* (Шеметківці) і т. п.). По-

йменування страв, які виникли після другої світової війни, лексично тотожні. Це полягає в загальних закономірностях розвитку соціалістичної економіки і культури, в наближенні культурних традицій.

Поки до періоду побудови соціалізму традиційний вибір сільськогосподарських культур, а тим вихідних сировин для страви був пов'язаний із земельними і кліматичними умовами, а в зв'язку з тим і з власною господарською продукцією, визначний перелом у страві зазначаємо в результаті соціалістичної індустріалізації і колективізації села. Він приніс усунення соціальної і культурної ізоляції населення сільських колективів, виникнення нових форм стравування (в згоді з новими формами зайнятості і розвитком освіти), дальший розмах торговельної сітки, посередництвом якої забезпечується постачання населення основними продовольчими товарами на протязі цілого року. Присадибним і зникаючим приватним господарюванням окремих селян триває певна економічна незалежність від деяких видів харчування. Вирощені продукти покривають частину спожитку населенням, передусім споживання овочів і фруктів (картопля, капуста, часник, цибуля, горошина для супів, квасоля, огірки, менше помідори, салат і т. п.).

Досліджуючи приготування страв в сучасних сільських колективах виявлено, що всупереч існуванню традиційних явищ вкорінюються нові елементи у формі не тільки промислово виготовлюваних харчових продуктів (напівтоварів, консерв), але і засвоєних нових рецептів. Цей тренд можна обгрунтовано очікувати, що буде й надалі продовжуватись. З розвитком економіки, технічним прогресом, урбанізацією і зростанням матеріального добробуту міняється не тільки структура вживаних продуктів, але і їх якість та смак.

ПРИМІТКИ

- ¹ Дивись: Гвізд, М., Страва в околиці Свидника. Науковий збірник МУК у Свиднику (друкується), рукопис, стор. 3.
- ² Ближче про його вирощування і використання в страві дивись: Маркуш, М., Тенкель а его картоеуропске обмени. Слов. народоп. 23, 1975, стор. 23—39.
- ³ Маркуш, М., Страва. Див.: Ческословенска властїведа. Лідова культура. Прага 1968, стор. 525.
- ⁴ Аналогії цієї назви поширені в українських діалектах і в інших областях Північно-Східної Словаччини. Див.: Ганудель, З., Лексика хліба в українських говорах Східної Словаччини. Записки Наукового товариства КСУТ, 6. Пряшів 1978, стор. 127 і далі.
- ⁵ Порівняй: Гонтар, Г. О., Народне харчування українців в Карпатах. Наукова думка, Київ 1979, стор. 59.
- ⁶ Порівняй: Вар'ян, Н., Дитина і звичаї Свидника. Науковий збірник МУК у Свиднику, № 8, Пряшів 1976, стор. 220.
- ⁷ Порівняй: Гонтар, Г. О., ц. т., стор. 6, а також Артюх, Л. Е., Українська народна кулінарія (Історико-етнографічне дослідження). Наукова думка, Київ 1977, стор. 35.
- ⁸ Це явище з функцією сніданкової їжі відоме не тільки на цій території Словаччини, але й у сусідніх народів. Порівняй: Гонтар, Г. О., ц. т., стор. 69.

RESUMÉ

Sylvia DILLNBERGEROVÁ, *Rastlinné produkty v strave východoslovenského obyvateľstva*

Získanými poznatkami z terénu sa potvrdili paralely kultúrnych javov medzi slovenským a ruským obyvateľstvom okresu Svidník. Nezistili sa etnické diferencie v stravovaní obyvateľstva sledovaného územia. Ukázalo sa, že určujúcim faktorom bolo prírodné prostredie a sociálne postavenie obyvateľstva. Prírodné podmienky spôsobili vnútroregionálnu diferencovanosť v kvantite i kvalite dopestovaných plodín. Tým sa vysvetľuje väčšia frekventovanosť pokrmov pripravovaných z prosa, ale najmä pohánky-tatarky u rusínskeho obyvateľstva v porovnaní s južnejšími slovenskými obcami. Tatarka spolu s jačmeňom a ovsom nahrádzala nedostatok iných obilnín.

Pri sledovaní rastlinných produktov a ich využití v strave podľa zaužívanej systematiky evidentné sú rozdiely týkajúce sa lexiky stravy sledovaného územia. V pomenovaní jedál, ktoré vznikli po 2. svetovej vojne, rozdiely sa stierajú.

Významný prelom v stravovaní zaznamenávame socialistickou industrializáciou a kolektivizáciou dediny. Stravovanie už nie je viazané na pôdne a klimatické podmienky a v nadväznosti na ne na vlastnú hospodársku produkciu. Došlo k odstráneniu sociálnej a kultúrnej izolovanosti obyvateľstva, k vzniku nových foriem stravovania a rozmachu obchodnej siete. Dopestované produkty záhumienkovým a zaničajúcim súkromným hospodárením kryjú časť spotreby obyvateľstva. Mení sa nielen štruktúra požívaných produktov, ale i kvalita stravy.

РЕЗЮМЕ

Сильвия ДИЛЛНБЕРГЕРОВА, *Растительные продукты в пище восточно-словацкого населения*

В результате анализа полевых исследований подтвердились параллели в культурных явлениях словацкого и украинско-русинского населения Свидницкого района. Не были выявлены этнические расхождения в питании населения исследуемой области. Было обнаружено, что определяющим фактором были естественная среда и социальное положение населения. Естественные условия причинили внутрорегиональную дифференциацию в количестве и качестве выращиваемых культур. Этим объясняется большая встречаемость пищи, приготавливаемой из проса и прежде всего гречихи, у русинского населения в сравнении с более южными словацкими населенными пунктами. Гречиха вместе с ячменем и овсом возмещала нехватку других зерновых культур.

В ходе исследования растительных продуктов и их использования в пище за их укоренившейся систематикой очевидными являются различия относительно лексики пищи исследуемого района. В названиях блюд, которые возникли после второй мировой войны, различия стираются.

Значительный перелом в питании регистрируется после социалистической индустриализации и коллективизации села. Питание уже не зависит от земельных и климатических условий, а в связи с ними и от собственной хозяйственной продукции. Произошло устранение социальной и культурной изоляции населения, возникновение новых форм питания и развития торговой сети. Выращенные частнособственническим способом продукты покрывают лишь часть потребления населения. Изменяется не только структура используемых продуктов, но и качество питания.

RESÜMEE

Sylvia DILLNBERGEROVÁ, *Pflanzennahrungsmittel in der Speise der ostslowakischen Bevölkerung*

Im Ergebnis der Analyse der Felderforschungen bestätigten sich Parallelen der kulturellen Erscheinungen zwischen der slowakischen und ukrainisch-rusinischen Bevölkerung des Kreises Svidník. Es sind keine ethnische Unterschiede in der Nahrung der Bevölkerung des erforschten Gebietes entdeckt. Es stellte sich heraus, daß natürliches Milieu und soziale Situation der Bevölkerung bestimmende Faktoren der Nahrung gewesen sind. Natürliche Bedingungen verursachten eine innenregionale Differenz in der Qualität und Quantität von gezüchteten Kulturen. Davon wird sich eine größere Häufigkeit der Nahrung erklärt, die man aus der Hirse und vor allem aus dem Buchweizen vorbereitet. Bei der rusinischen Bevölkerung gibt es mehr solche Nahrung als in südlichen slowakischen Orten. Der Buchweizen zusammen mit der Gerste und dem Hafer ersetzen den Mangel an anderen Getreidekulturen.

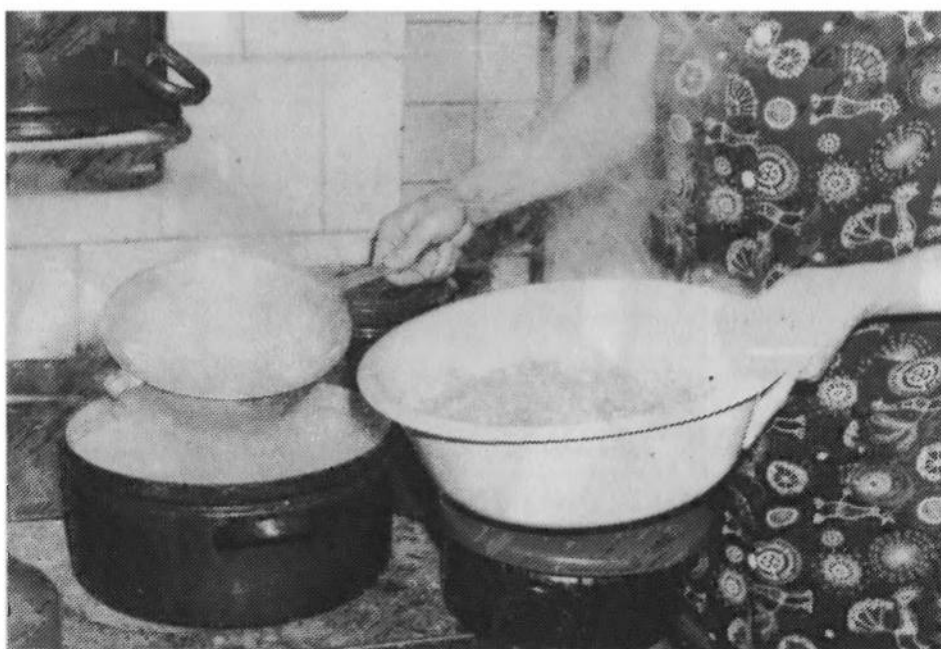
Im Laufe der Erforschung der pflanzlichen Produkte und ihrer Benutzung in der Nahrung nach ihrer einwurzelnden Systematisierung sind Unterschiede in der Hinsicht der Lexik der Nahrung im erforschten Gebiet offensichtlich. In den Benennungen, die nach dem zweiten Weltkrieg entstanden, werden Unterschiede verwischt.

Eine bedeutende Wendung in der Nahrung wird nach der sozialistischen Industrialisierung und der Kollektivierung des Dorfes registriert. Die Nahrung ist schon von Erde- und klimatischen Bedingungen und in Verbindung mit ihnen von der eigenen wirtschaftlichen Produktion nicht abhängig. Es wurde eine soziale und kulturelle Isolierung der Bevölkerung beseitigt und es entstanden neue Formen der Ernährung und der Entwicklung des Handelsnetzes. Gezüchtete auf eine privateigentümliche Weise Produkte bedecken nur einen Teil des Verbrauches der Bevölkerung. Es wird nicht nur die Struktur der verbrauchten Produkte, sondern auch die Qualität der Ernährung verändert.

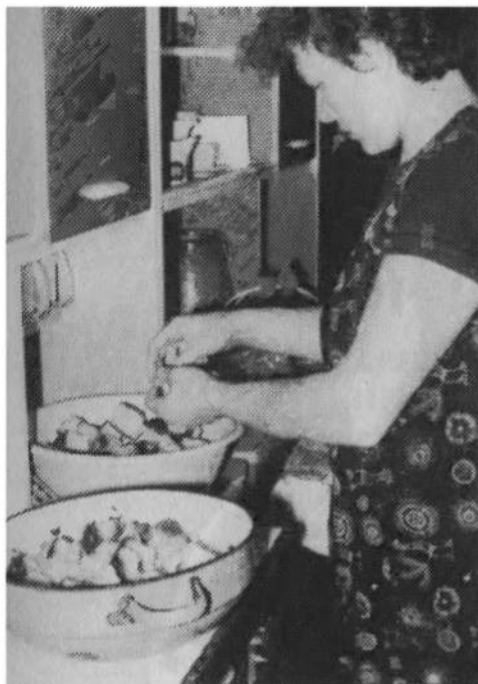

1 — 6 Підготовка «татарчаних пирогів». Село Кружльова. Свидницького округу. 1980 р.

7 — 8 Підготовка «бобальок з маком». Село Кружльова, Свидницького округу. 1980 р.

9 Спрацьовування грибів. Село Крайня Порубка, Свидницького округу. 1967 р.

ЕТНОГРАФІЯ ТА ФОЛЬКЛОРИСТИКА

МАТВІЙ КОРВІН У НАРОДНІЙ ПРОЗІ УКРАЇНЦІВ СХІДНОЇ СЛОВАЧЧИНИ

НАДІЯ ВАРХОЛ, МУЗЕЙ
УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ У СВИДНИКУ

Угорський король Матвій Корвін (1458—1490) в усній народній творчості посідає визначне місце, про що свідчить й ряд написаних на цю тему наукових праць. Згадаймо хоча б студії таких авторів, як Зенон Кузеля,¹ Євген Перфецький,² Ян Коморовський.³ Оскільки в наведених наукових роботах детально подано історичну епоху часів Матвія Корвіна та виникнення народної оповідацької традиції про ідеалізованого угорського короля, ми не вважаємо потрібним знову це розводити.

В нашій роботі ми зосередили увагу на прозові фольклорні прояви про Матвія Корвіна зафіксовані в українській етнічній області Східної Словаччини, які, зокрема на Снинщині, побутують понині. Свідченням того є й польові матеріали записані нами на протязі 1979—1981 років.

Матвій Корвін найчастішим героєм виступає в народних переказах. В них відображається уява народних мас про соціальну справедливість, зосереджуються мотиви про доброго володаря — прихильника бідних та скривджених («за худобними тримал . . . за худобними давал позір» — с. Белсівці), за що народ його назвав справедливим: «справедливый са кликав, бо дуже стояв за худобних людей, за робутних» — с. Пудгородь. Ідеалізація угорського короля в народній традиції пов'язана передусім з правильним розумінням історичної епохи часів Матвія Корвіна, який намагався обмежити сваволлю магнатів і посилити королівську владу, спроможну охороняти країну від нападу загрозованої Османської імперії.

Народні перекази про Матвія Корвіна (Матяш-краля) в досліджуваній області можна поділити на три основні групи.

Перша група переказів пов'язана із виборами Матвія Корвіна за угорського короля; сюжет другої групи творить подорож Матвія, переодягненого в мужицьке вбрання, по країні та його вчинки, спрямовані на покращання скрутного становища найбіднішої верстви населення. Третю, своєрідну групу складають перекази про боротьбу Матвія Корвіна з «Погань-дівчатом».

1. Коронування Матвія Корвіна творить самостійний текст записів (№ 1 а, 1 б) та першу частину переказу (№ 1 в).

Взагалі перекази першої групи про вибори Матвія за короля охоплюють три мотиви:

1. мотив розвинутої тичини
2. мотив обіду на залізному столі
3. мотив кидання корони

Перший мотив охоплено в белеївському записі (№ 1 а). Переказується в ньому, що Матяш був маленького росту, служив в одного газди, а ходив у «гуньці», чим підкреслено його соціальне походження, ніби він справді походив з найбіднішої суспільної верстви. Коли орали поле, проходили якраз вибори нового короля. На коронування слуга Матяш кличе й свого газду, який приобіцяв

піти лише в тому випадку, коли тичина, встормлена в землю, розвисться, коли вони обійдуть поле. Тичина розвинулась і вони вдвох йдуть на коронування.

Мотив розвинутої тичини — це старий мотив, який знаходиться в чеських хроніках про Либушу та Пршемисла, основоположників династії Пршемисловичів (хроніка Косми Празького, Далімілова хроніка та інші). В основному їхній зміст такий: у Крока, який був одним з перших полководців чеського роду, були три доньки: Казі, Тета та Либуша. Володіла княгиня Либуша, змушена вибрати собі чоловіка, який би водночас став чеським князем. Либуша висилає послів за своїм конем, який довів їх аж на поле, на якому орав Пршемисл. Пршемисл, попоївши з послами, вправ прут в землю. Прут розвинувся, з чого Пршемисл пророкував про свій рід та відійшов з послами, щоб заручитись з Либушею.⁴

Переказ про Пршемисла був дуже улюбленим між народом, побутував ще до часів Косми Празького (11—12 ст.). Про велике значення цього переказу свідчить і той факт, що чеський король Карел IV підтверджує старі обов'язки жителів Стадиц, легендарних нащадків Пршемисловичів, грамотою з 1359 р., в якій просить, щоб ліску, яка виросла із прута Пршемисла, старанно берегли.⁵

З розвинутою тичиною — символом майбуття роду, зустрічаємось ще в біблійних оповідях старого заповіту.⁶

З першим мотивом тісно пов'язаний й мотив (2), обід на залізному столі, поширений передусім в чеських та польських переказах. В чеському тексті мова йде про коронування угорського короля Степана, а в польських про Владислава Локітку.⁷

Під час теренних досліджень ми записали споріднений текст в с. Пудгородь (№ 1 б) у значно спрощеній формі. Своїм коротеньким змістом він наближається моравській повісті. Говориться в ній про угорців, які не мали свого короля. З неба дістали повідомлення, що короля призначить їм бог. Отим королем буде той, хто в певний день обідатиме на залізному столі. У встановлений час всі багаті угорці обідали на залізних столах під відкритим небом. Селянин Степан, який в цей час орав, перевернув свій плуг і почав на ньому обідати. В цю ж хвилину приніс ангел корону з неба і поклав її на голову Степана.⁸

Степан, названий також Святим (приблизно 975—1038) був основоположником угорської держави. У фольклорних проявах часто переплітається його ім'я з Матвієм Корвіном і навпаки. В нашому випадку це тексти № I в, III г, III д.

Перекази про Степана виникли під впливом першої коронації, коли Степан також прийняв християнство, що зображувалось кладенням ангелами корони на його голову.⁹ Хоч епізод з короною знайшов своє місце як в образотворчому мистецтві, так і в народній оповідацькій традиції про Степана чи Матвія Корвіна, все ж таки в нашому записі (№ I б) інформатор сумнівається про правдивість вчинку ангела: «А то не правда. Ангели са наволікати будуть з коронов?»

Засобом виборів за короля в народних переказах буває й літаюча корона. Цей мотив (3), кидання корони, є також старовинного походження. Відомий він багатьом слов'янським народам (СУС 99*¹⁰). Споріднені тексти ми записали в с. Белеївці (друга частина запису № I а) та в с. Улич (перша частина запису № I в; частина запису № III е), а в 60-их роках в с. Смульник зазначив його М. Гиряк.¹¹

За переказом, вибори короля проходять таким способом, що тричі кидається корона. На чю голову корона впаде, той стане королем. Корона завжди упала на голову бідного селянського хлопця Матяша, що не було до вподоби панам. Тому пани проганяють Матяша геть, він ховається («на заході» — с. Белеївці; «на коронування дивиться лише через вікно» — с. Улич; в галицькому варіанті він ховається в копу сина),¹² але корона завжди падає на голову Матяша. І хоч пани не хотіли, щоб бідний хлопець (слуга, фурман) став королем, все ж таки вони мусили підкоритись такій незвичайній долі і Матяш став королем — «мусить быти Матяш за царя, вже помочи не є» (запис № I в).

Народні перекази про вибори Матвія за короля містять в собі основну думку, яка бере свій початок ще в біблійних оповідях — з божої волі королем стає людина з бідняцького роду, яка прагне справедливості на землі. В пізніших часах, часах кріпацтва, перекази такого характеру дістали антифеодальний характер, оскільки в них демократизувана постать володаря (за походженням він селянин) протиставляється багатим панам, вельможам. Само собою, що уява про такого володаря в усній народній словесності пов'язана з іменем Матвія Корвіна. Адже Матвій Корвін дійсно мусив подолати певні труднощі, поки став угорським королем, що не подобалось магнатам, з яки-

ми він ціле своє життя був у незгодах. Угорські магнати сподівались, що на молодого парубка (Матвій Корвін став 18 річним королем) буде легко вплинути і що він виконуватиме політику згідно з їхніми інтересами. Але виявилось, що молодий король засів на престол вже з готовою програмою, сміливий, рішучий. Зразу ж відсунув своїх порадників, які хотіли замість нього володіти або політично на нього впливати.¹³

В другій групі переказів про Матвія Корвіна використаний традиційний сюжетний хід — король Матяш переодягається в мужицьке вбрання і невпізнаний наймається на роботу в багача. Зазнавши багато кривди та знущань від панів, він по заслугі їх карає. Досить поширеним є мотив рубання Матвієм дерева у «*бірова*» (запис № II а). В досліджуваному регіоні даний мотив був зазначений ще І. Панькевичем в с. Баньске¹⁴ та М. Гиряком в с. Цигелка¹⁵. В основному всі три тексти подібні, без виразніших розбіжностей.

Іноді дія переказу даної групи локалізується до домашнього середовища — король Матяш приходив на полювання в Карпати. Переодягнений наймається до видранського пана за слугу. Хоч в попередніх записках підкреслюється селянське походження Матяш-кряля («*вун бив такый гадувський, з вулми орав*» — II б), якого й обрано за короля прямо від залізного плуга, то в даному випадку його зображено як людину, яка не розуміється сільськогосподарській праці. Не вміє він взяти чепіги в руки, за що його гайдуки побили на «*дереші*». З того часу Матяш скасував панщину (запис № II б)

В пудгородському тексті (№ II в) подано дальший ідеалізований вчинок короля Матяша. Він примусив панів копати виноградник, щоб вони, впізнавши важку працю бідняка, краще «*заобходили з худобними людьми*». Даний сюжет відомий передусім словацькому та угорському народному епосу і його походження Коморовський вбачає в Гемері.¹⁶

Історичні перекази про Матвія Корвіна записав на Снинщині (с. Убля та с. Улич) в кінці минулого століття В. Гнатюк.¹⁷ Перший переказ, записаний від дяка Репая з Ублі, розповідає про спритного шевця, який приносить королю Матяшу гарні черевики. Шевець обіцяє королівській сторожі поділитись з нагородою на половину. Коли король веліє шевця за його бажанням висікти, то половину ударів одержує кожен королівський сторож (СУС 1610).

В дальшому ублянському переказі, зазначеним В. Гнатюком, мова йде про бідну сільську дівчину, яка із-за вдалих та дотепних відповідей на загадки, що її загадав король Матяш, проходячи через село, виходить заміж за одного із королівських офіцерів (СУС 875).

З Улича походить оповідацький твір про хитрого короля Матяша, який в 56 році, переодягнений їв в кошицькому трактирі яйця. Присутніми були й пани, яким, відходячи, Матяш лишив записку, що тут був король Матяш. Пани хотіли наздогнати його і вбити, але не впізнали його, оскільки на голові у нього був пастуший капелюх, а на спині він ніс колесо.

Цей останній запис В. Гнатюка містить в собі найменше казковий характер і належить він до історичних повістей. Матвій Корвін протягом свого життя був у незгоді з магнатами, які не погоджувались з його поглядами і шкодили йому, де лише могли.¹⁸ Ці протиріччя між королем та магнатами відображались і в усній народній творчості.

В досліджуваній області окрему групу (III) становлять перекази про боротьбу Матвія Корвіна з «*Погань-дівчатом*» — мотив, який не знаходиться ні в словацькому, чеському, моравському, угорському, польському фольклорі, ані у фольклорі балканських народів. Перекази з даним сюжетом побутували в Галичині та, зокрема, на Закарпатті — в селах навколо Ужгорода.

Вперше даний переказ записав в Галичині Гнат з Никлович, казки якого передрукував Михайло Драгоманов («*Малорусские народные предания и рассказы*», Київ 1886),¹⁹ а в 1896 р. в с. Ворочеве (Закарпаття) записав його Володимир Гнатюк.²⁰ Існує також згадка про його коротке подання Михайлом Враблем, надруковане в угорському журналі «*Ethnographia*» (Budapest 1893).²¹ Дальші варіанти відомі з 1925 р. із записів Івана Панькевича (с. Ворочеве)²² та Євгена Перфецького (с. Невицьке).²³ Пізніше фольклористи записали ще кілька варіантів. Один з них був опублікований в журналі Пчілка.²⁴ Правда, на території Східної Словаччини, як нам відомо, даний переказ дотепер ще не був ніким зафіксований. На протязі 1979—1981 років в улицько-ублянській долині нам довелося записати декілька його варіантів. Найкращий з них записаний від 89 річного Михайла Савки із с. Ублі Гуменського округу.

У переказі розповідається про бідного слугу — руснака Матяша, який служив у газди Галайди в с. Ореховиця (варіант Гнатюка). Коли помер угорський король, виголосили обирання нового короля. Далі слідує вибори Матяша за короля — мотив розвинутої тичини та мотив кидання

корони. Зразу ж після коронування Матяш вирішив знищити «*Погань-дівча*», яка жила на замку Кам'яниця і дуже знущалась з місцевого населення. Король Матяш, зібравши велике військо й багато тварин, на які «*ув'язав чинговы і запалив на каждую створину свічку*», обложив опівночі замок. «*Погань-дівча*», побачивши таке чудовище, дуже налякалась крику людського й рику звірячого. Сіла на коня й почала утікати. Але у загонському лісі кінь поковзнувся на жолуді і Матяш-король, наздогнавши її, стинає їй голову.

«*Погань-дівча*» була турецького походження, тому турецький цар хотів помстити її смерть. Але Матяш-король вибрався в Туреччину «*шипигонити*». Далі розповідається про те, як король Матяш, спійманий турецьким царем, завдяки своїй хитрості, визволиться з турецького полону.

Варіанту В. Гнатюка найбільш відповідає наш запис з Ублї, правда, з певними відмінностями.²⁵ Наведемо їх нижче.

В ублянському варіанті (№ III а) чергово вживається ім'я Венцель (Вацлав) з іменем Матяш і взагалі відсутній в ньому, подібно, як і в дальших наших записах (крім запису № III е), мотив коронування короля. Виразно виступає певна історична недостовірність, яка є характерною для народних переказів, а саме: діяння короля Венцеля (Матяша) переплітається з часами Лайоша Кошута — військо має «*кошутовы пушкы*». Варіант № III а місцем перебування наводить замки в Невицькому (Закарпаття), Пудгороді (Східна Словаччина) та Надьгаласі (Угорщина). Із поодиноких замків пересувалась вона по дроті, оскільки за народною уявою, в неї були качачі, курячі або гусячі лапи. Дана особистість характерна лише в записах уличсько-ублянської долини.

За ублянським варіантом у боротьбі з «*Погань-дівчатом*», крім верховинців, брали участь і русини із Східної Словаччини: «*А вун (Матяш — Н. В.) розказ дав вишыткым нам, ай Верховини — гуси, мачки, качки, свині, худобу, дзвунки — вишытко гнати перед себе*». Детальніше подано й причину втечі «*Погань-дівчати*» із замку Невицьке. Крім мови качки й kota, мовляв, вона розуміла мову всіх інших травин, і тому, почувши їй незрозумілу мову качки («*так-так-так . . .*») та kota («*вур-ву, вур-ву, вур-ву . . .*»), дуже злякалась і втекла.

В записі № III а розповідається про наєбняка знущання «*Погань-дівчату*» над бідним населенням, вона «*мучила людей, мусили їти робити на панскої; давно не слобудно было, лем такі вукна малі мати, такый закон був, «По'гань-дівча» так мучило людей*». Тому, за народним переказом, король Венцель, подолавши «*Погань-дівча*», йшов проти течії ріки Уж і прийшов в село Дубринич (теперішне Закарпаття), де сповістив місцевому населенню: «*Вже малі воблаки не будуйте, сміло кладьте великі, няй са вам провидить!*» Подібно в записі № I в Матяш-король, ставши королем, помандрував по країні і побачивши в одному селі, як люди за наказом «*крайского председы*» замащують глиною шибки на вікнах, усуває даний наказ і «*крайского председу*» веліє повісити. Це інтересна деталь, яка напевно несе в собі відбиток важких соціально-економічних умов, коли за наказом місцевих властей селяни були змушені будувати лише малесенькі віконця або замащувати шибки глиною.

Малі віконечка були типовими для старих житлових будинків. В 1953 р. під час Української комплексної експедиції, метою якої було вивчення культури і побуту українського населення Східної Словаччини, інформатор Сичак у Збої оповідав, «*що до першої світової війни всі житла були дерев'яні, при чому вікна (облаки, вигляды) були такі малі, що доросла людина не могла крізь них пролізти*». Пояснював він факт подекуди найвним твердженням, що «*віконця такого типу постали як захід перед злодіями, яких у минулому було багато. Якщо злодій просунув таким віконцем голову в приміщення, то люди, що знаходились у ньому, могли її відтяти*».²⁶

Аналізуючи текст № III а певні відмінності знаходимо і в описі перебування короля Венцеля в Туреччині. Порівнюючи його з Гнатюковим записом, наш варіант докладніше подає цей епізод. За ублянським варіантом «*Погань-дівча*» була донькою турецького султана Ерзерума (в дійсності Ерзуруму це місто, яке знаходиться в Туреччині), який покликав до себе в гості короля Венцеля з метою отруїти його і так помстити смерть своєї доньки. Дорогою Венцель зустрів солдата в червоних штанах (це чорт, який в такому вигляді часто виступає в усній народній словесності), який попереджає Венцеля перед отруєнням. І так, не отруївши Венцеля, турки хочуть його умертвити таким способом, що кинуть його «*забовдованого*» в бочці із башти вниз. Знову від смерті його врятує чорт, який переносить Венцеля та турецького султана з дружиною у Кішварду в Угорщину. В Кішварді Венцель та турецький султан укладуть між собою договір, за яким турецький султан дає Венцелю три вози золота і «*втогды са двигнула малярчина — гроші помеджі людей золоті стали платити*». Подібно у варіанті Гната з Никлович чорт переносить Матвія з Туреччини

додому в Угорщину, а другого дня переносить туди турецького царя з жінкою. Перестрашений цар 12 разів присяг, що не буде більше вести війну.²⁷ Інший кінець має варіант Гнатюка та Панькевича, де Матяшове військо, визволивши Матяша, повісило турецького царя.

Мотив подорожування короля Матвія в Туреччину, його ув'язнення та чудодійне визволення належить до циклу легенд про мудрого Соломона, які були дуже поширеними в Галичині та Прикарпатті. Частину з них опублікував В. Гнатюк в «Етнографічному збірнику» (т. III, 1897, с. 37—46).

В Соломонівських апокрифах головними героями були король Соломон та Кітоврас або Пор. Кітоврас — це демонічна істота, напівлюдина, напівтварина, подібна античному кентавру. Він Соломону допомагав, але, водночас, і боровся з ним.²⁸ В легенді про Соломона, зазначеної В. Гнатюком, роль Кітовраса виконує Погань-цар. Погань-цар велі повісити Соломона, який дістався в його полон. Йдучи на шибеницю, Соломон сміявся, оскільки знав, що він не помре. Коли його вже мали повісити, появилось його військо. Визволивши Соломона, військо повісило Погань-царя на тій шибениці, на якій мав загинути Соломон.²⁹ З даним епізодом цілком ототожнюється кінець переказу про Матвія Корвіна та «Погань-дівча» — варіант В. Гнатюка та І. Панькевича.

В Східній Європі легенди про Соломона поширювались передусім під впливом візантійської культури. Особливо на Русі інтенсивно поширювались соломонівські апокрифічні легенди. Тут вони впливали на усну народну творчість, збагачувались новими місцевими, суто народними, елементами. Становище колишньої Угорщини між північними та південними слов'янами сприяло тому, що деякі елементи із апокрифів про Соломона перейшли до фольклорних проявів про Матвія Корвіна.³⁰ Ворожу силу Кітовраса, Погань-царя в народній оповідацькій традиції про короля Матвія втілено в образі «Погань-дівчати».³¹

В наших записах мотив подорожування Матяш-кряля в Туреччину та його визволення з полону охоплено лише в убляньському варіанті (№ III а).

В дальшому нашому контамінованому тексті (№ III б) подано походження «Погань-дівчати». Інформатор Юрій Ющик намагається встановити час та місце народження «Погань-дівчати», а саме — 1026 рік село Оріховиця біля Ужгорода. Вірилось, що народилась вона з «переміну», тобто її матір, бувши ще немовлям, вимінили перелесниці (погані жіночі демонічні істоти) за «нечисту» дитину («переміна»). Тому в неї були качачі лапи. В переказі викреслено дитячі роки «Погань-дівчати», яка вже з дитинства була обдарована чудодійними властивостями: здається, що трирічною вона щодо свого фізичного та психічного розвитку не поступалась десятирічній дитині, а чотирнадцять річною хотіла вже царювати. Дитячі роки «Погань-дівчати» — це своєрідний елемент, який не знаходиться в інших варіантах.

Досить поширеними у наших записах (№ III б, в, д.) є мотив про шевців, яким, із-за неспроможності пошити «Погань-дівчати» чоботи, черевки і т. п. — в неї були звірячі лапи — «Погань-дівча» стинала голови. Але знайшовся хитрий швець, який посипав стежки, по яких ходила «Погань-дівча» мукою або попелом. Помірявши її сліди, виготовив взуття.

Аналогічні мотиви мають словацькі народні легенди про Луцію (Смерть). Луція появлялась на гусячих лапах тим шевцям, які не визнавали її свято (свято Луції) і виконували ремісничі роботи, за що мусили Луцію пошити тувельки за короткий час.³²

В улицькому тексті (№ III б) зустрічається ситуація, коли розповідач помилково подає хронологію історичних подій — Франц Йосиф виступає як попередник Матяш-кряля. Він не може «порадити» з «Погань-дівчатом», внаслідок чого відмовляється від престолу. Це своєрідна інтерпретація переказу про те, що угорський король, попередник Матяш-кряля, не вмер, але відмовився від престолу із-за того, що не міг подолати «Погань-дівча», яке, без сумніву, представляє тут ворожу силу Угорщини.

Подібно, як в записі № III а чорт був у великій пригоді Венцелю, так і в записі № III б не обійшовся Матяш-краль без допомоги чорта. За його порадою Матяш-краль вигнав всю худобу й тварини з «дзвунками» із села, внаслідок чого налякане «Погань-дівча» втікало з Невицького до Брекоського замку. Наздогнавши її перед селом Загон (теперішня Угорщина), «Погань-дівча» встигло ще перед смертю сказати Матяшу: «Славу си Матяш-краль показав, бо Погань-дівчати голу стяв».

В іншому варіанті (№ III в) «Погань-дівча» перед смертю насміхається з Матяш-кряля, кажучи: «Не хвалу собі Матяш-краль показав, же діравому царьови голову стяв».³³

Дальші наші записи (№ III в. г. д. е. є) — це переважно подібні контаміновані тексти. За змістом вони стислі. Дія розповідей в основному зосереджена на знуцанні «*Погань-дівчати*» над місцевим населенням (обов'язкова здача молока, навіть, материнського та яєць до «*вакувки*» на побудову замку), в яких Матяш-король виступає як герой, визволитель народу від жорстокого «*Погань-дівчати*». На увагу заслуговує хіба варіант із Руського Грабовця (№ III е), в якому вміщено вибори нового короля — мотив кидання корони, яким став бідний швець. Ім'я шевця — головного героя переказу інформаторка не наводить, але вже сама дія підказує, що переказ належить до фольклорних проявів про Матяш-короля.

В даному тексті (№ III е), подібно як у варіанті Перфецького, підкреслюється, що бідному шевцю було визначено стати королем, оскільки на своєму тілі він мав знак золотого хреста: «*мав на плечох якийсь криж, якийсь такий знак мав, з тим знаком са народив*».

Окрему групу в досліджуваній області складають місцеві перекази про «*Погань-дівча*», в яких взагалі немає особи Матяш-короля. Ці перекази побутують в с. Пудгородь Михалівського округу та близької околиці.

В селі Пудгородь на пагорбку, званому Город, знаходиться частина розвалин середньовічного невеликого замку (за площею він був одним з найменших на Східній Словаччині), метою якого було охороняти перевал до Земплина та верхнього Угу. Збереглися з нього лише залишки стін та родовище. Про даний замок, під яким виникло село, не знаємо нічого конкретнішого, але його напевно не можна ототожнювати із часто згадуваним Тибавським замком.³⁴

Якраз з Городом пов'язаний ряд народних переказів. В 1926 році Іван Панькевич записав коротенький переказ про згадуваний Город. Розповідається в ньому про пані, жительку замку на Городі, чоловіка якої приніс кінь з війни додому мертвого.³⁵

Контамінований текст з Пудгородя (№ IV а — друга частина переказу; № IV б) говорить про «*Погань-дівча*», яке жило на Городі. Її чоловік воював з татарами (№ IV а) і воно його «*крутило*» з війни додому. Оскільки він був вже мертвий, то «*прикрутило*» його без голови. Побачивши це, воно з переляку кинуло в колодязь дитину з колискою, а потім само «*скочило до студні*».

За народним віруванням «*кручення*» — це магічна дія, за допомогою якої можна було «*прикрутити*» до себе в повітрі людину, яка була на значній відстані. Згадувана дія здійснювалась за законами імітативної магії: в горці кип'ятилась спідня частина одягу («*опліча*» і т. п.) тої людини, яку хотіли «*прикрутити*».³⁶

«*Кручення*» було найбільш поширеним в селах Снинщини, де знайшло своє відображення і в народних історичних переказах.

В одному із пудгородських варіантів (№ IV а) «*Погань-дівча*» радить людям, які позичили від чорта гроші, щоб казали йому, що тоді повернуть позичені гроші, коли свині з поля підуть помалу додому. Це штучний зачин сюжету, який у східних слов'ян творить самостійну казку про дурного чорта (СУС 1185*).

Відмінні є записи із Стриговця та Іновця (№ IV в, г), в яких «*Погань-дівча*» виступає без будь-яких демонічних ознак. В особі «*Погань-дівчати*» уособлена постать пустинниці, яка жила в «*діри, пещері*» на Городі і дуже любила співати. В Іновці так і розказують, що вона «*така всяка была, шось пророковала*» (№ IV г).

Можливо, що в минулому дійсно в розвалині Городського замку жила пустинниця, яку через її незвичайне місце перебування називали «*Погань-дівчатом*». Розповіді про неї збереглися в пам'яті народу до сьогодні.

В народних переказах про Матяш-короля та «*Погань-дівча*» більшість науковців в образі «*Погань-дівчати*» вбачає турецьку ворожку силу (була вона турецького походження). Іншого погляду є Василь Мельник, який в своїй роботі «*Історія Закарпаття в усних народних переказах та історичних піснях*» зауважив: «*Цікаво, що майже всі попередні дослідники вважали «Погань-дівча» туркеню, забуваючи, що Закарпаття ніколи не було окуповане турками, а значить і «Погань-дівча» не могла бути турецького походження. Згідно відомих нам письмових джерел можемо припустити, що «погань» — люта і жорстока поміщиця — була сестрою одного з Другетів, які мали величезні земельні володіння в Ужанському комітаті. До того ж в одному з варіантів переказу «Погань-дівча» завдала великої шкоди братові (Юрію?) Другету, який і вбив її. Очевидно, згадка про туркеню є пізнішого походження. Вона була внесена під впливом турецьких нападів на українські та інші землі Центральної Європи».³⁷*

Таке твердження В. Мельника одностороннє. В народному переказі не можна вбачати фактогра-

фічну хроніку, в якій було б правдиво та детально записано, коли і де дія відбулась. В переказі народ розповідає про те, як він бачив та бачить власне минуле, про місця, де він жив та живе, і що з того всього збереглося в його пам'яті як найінтересніше та найцінніше. Народний переказ — це властиво поетична картина, народна філософія історії.³⁸

З Невицьким замком пов'язаний цілий ряд народних переказів та легенд. В одному з них розповідається про те, що замок було збудовано за наказом слов'янської княгині «Золотої дівчини» ще до приходу угорських племен в Придунайську низовину. Він дістав назву «Невицький замок», тобто замок невісток, яких нібито передусім мав захищати.³⁹

Невицький замок вперше в історичних документах згадується в 1317 році, хоч виник він, очевидно, раніше. В тому ж самому році його було передано італійському магнатові Яну Другету і до початку XV ст. був центром управління маєтками Другета.⁴⁰

Народні перекази, в яких згадується рід Другетів, мають основу історичну, оскільки Другети були в дійсності володарями цього замку. В одному з них розповідається, що за володіння Кашпара Другета робилась перебудова замку Невицьке. Після його смерті перебудову докінчила його донька, яку про її неабияку жорстокість народ прозвав Поганою дівкою. Місцеве населення мусило давати яйця та молоко на добудування замку, а хто не віддав — того вбивала. Жорстокість Поганої дівки набули таких розмірів, що на неї скаржились на королівському дворі. Король надіслав військо, яке гнало перед собою всю худобу із навішаними дзвінками. Далі слідує втеча Поганої дівки і її вбивство військовим капітаном.⁴¹

Варіант цього переказу говорить про «Погань-дівча» турецького походження і її смерть пов'язана з іменем Матяш-кряля.

На нашу думку в образі «Погань-дівчати» дійшло до контамінації текстів, переплітаються два основні мотиви:

1. жорстока поміщиця, сестра (донька?) Другета, за володіння якої робилась перебудова Невицького замку — Погана дівчина
2. ворожа сила Угорщини, якою була Туреччина — «Погань-дівча».

Якраз мотив 2 відображає багатолітню боротьбу угорського короля Матвія Корвіна з Туреччиною, яка була настільки виснажливою, що в народі понині існує про це згадка.

В переказах «Погань-дівча» — не то людина, не то звір: в неї звірячі лапи (качачі, гусячі, курячі), розуміє вона мов тварин. В народних казках українців Східної Словаччини курячі лапи бувають іноді ознакою «нечистих сил»: «Приде якась, щез бы, неволя на курячих лабах . . .».⁴² У Перфецького варіанті цікава деталь про бій Матвія з «Погань-дівчатом». Матвій зібрав із собою багато тварин. «аби загалушив звірячий голос Погань-дівки», від якого люди глухли. Нагадує це билинного Солов'я-розбійника, який свистав по-слов'їному та ревів по-звіринному, внаслідок чого «оглушили вь Києвѣ князей и бояръ».⁴³ Деякі риси русинського мотиву про «Погань-дівча» — подібні рисам руського мотиву про Солов'я-розбійника чи Ідолище — пояснюються однаковим становищем підкарпатсько-галицького та староруського народу, який воював з поганями. Тому погоджуємось з думкою Є. Перфецького, який в мотиві про «Погань-дівча» вбачає відображення подій набагато старших, ніж за часів Матвія Корвіна, а саме боротьбу в Галичині та Закарпатті з татарами, печенігами, половцями та іншими варварськими племенами.⁴⁴ З історії відомо, що в 1241 р. татаро-монгольські кочівники перейшли верецький перевал, наступ яких угорський король Бела IV не міг припинити. Першим від татарських завоювань полягло населення Закарпаття. Пізніше, в XIV—XVIII ст. з Криму татарські племена робили спустошені напади на українські землі, в тому числі й на Карпати. Ці бурхливі історичні події знайшли свій відбиток в народних переказах. Перекази про татар відомі на Закарпатті, при нашому дослідженні ми з ними зустрілись і в улицько-ублянській долині.

Топографічні назви в народних переказах про Матвія Корвіна та «Погань-дівча» (с. Оріховиця, замок Невицьке, Загонський ліс біля Чопа тощо) та дія, яка відбувається в околиці Ужгорода, свідчать про те, що дані перекази виникли в Ужгородській області, одній з найстарших областей Закарпаття. Звідти вони перейшли в улицько-ублянську долину, де набули певних локальних ознак: один з численних замків «Погань-дівчати» був у Пудгороді, а в Уличу хотіла будувати замок; із Невицького замку «Погань-дівча» утікала в Брековський замок; участь русинів із Східної Словаччини у боротьбі з «Погань-дівчатом».

Для народних переказів характерним є й те, що вони позитивного персонажа ідеалізують та героїзують, на противагу негативному персонажу, якому наділяють погані риси та властивості.

В нашому випадку в такому плані виступає на одній стороні героїчна постать Матвія Корвіна, а на стороні другій — *«Погань-дівча»*.

Улюбленим героєм історичних народних переказів є Матяш-король, в образі якого народ втілює найкращі риси — справедливість, доброту, чесність, гуманізм . . . Уява про справедливого володаря виникла ще до часів Матвія Корвіна, виражає вона віковичну мрію народу за справедливим суспільним ладом без гноблення та використання.

Історичну епоху часів Матвія Корвіна народ сприймає як епоху, в якій жилося добре, порівнюючи її із сучасним життям. *«Хыбаль за Матяш-кряля так было як тепер»* — говорить в народі. Хоч народ ідеалізував вчинки короля Матвія, захисника бідних, все ж таки в народній пам'яті збереглися й критичні зауваження: *«Вун (Матяш-король — Н. В.) стояв за робутних людеи, але шо з того, кедь закон не выдав такый»* — Пудгородь. Інформатори інколи в своїх розповідях не дотримують хронологію певних історичних подій та деталей, внаслідок чого бувають розповіді повні анахронізмів, що у фольклорних проявах з історичною тематикою не є рідкісним явищем. Так, наприклад, королю Матвію Корвіну приписується скасування кріпацтва, військо Матвія Корвіна має *«кошутовы пушкы»* тощо.

Зібраний польовий матеріал підтверджує, що народна оповідацька традиція про Матвія Корвіна відома не лише чехам, словакам, угорцям, закарпатцям, але відома вона і сучасному українському середовищу Східної Словаччини, зокрема на Снинщині, де набула своєрідних ознак в переказах про боротьбу Матяш-кряля з *«Погань-дівчатом»*.

ПОЛЬОВІ ЗАПИСИ

I а

Ишли волити краля а еден газда мал слугу. А тот слуга такый был маленький. А гварит газдови:

— *Газда, посмотрьте, идут краля волити та подьме і мы.*

А Газда му так повіл:

— *Тоды буде з тыя краля, як з той тичины выросне молодник, — а запхал палицю до землі.*

Пришли назад — уж шя трепют листкы на тій тичині.

Газда му гварит:

— *Лем идь, сыну, ты мі будеш розказувал, не я тобі.*

Но тай він потом там ишол, жяли го там, де волили. В гуньцы пришол, маленький, а коруну пуцают, а коруна лем на нього. Дали го, пребachte, на заход — і там коруна за ним пішла. Панове пришли на кочох, повно їх, повно їх пришло, а негодны были нич подіти, лем всяды на нього коруна ишла.

Но, і мушили його зволити, был він кральом. За худобныма тримал, бо він был худобный, за худобныма давал позір.

То был Матяш-краль. Все небіжка Бубниха повідала: «Хыбаль за Матяш-краля так было, як тепер».

(Записано 23-го липня 1980 р. в с. Белеївці Свидницького округу від Олени Гвізд, 77 років).

I б

Гварять люде, же як Матяша волили, агнели залітали а му принесли коруну. Вун ші такый газдувський, а вулли орав. Двое там были, орали. Та гварить:

— *Но, звездавый ем, хто буде за краля.*

— *Тот буде за краля, шо на желізнім столі обідувати буде.*

Та хто знае хто? Принесли обід. Як орали, перевернули плуг, прикрили — та був желізний стул а так обідували. А так са на Матяша тото сповнило.

Потум же ангелы му коруну принесли. А то не правда. Ангелы са наволікати будуть з корунов?

(Записано 31-го липня 1980 р. в с. Пудгородь Михалівського округу від Андрія Штиха, 79 років).

I в

Матяш-краль са народив худобный. А ишов до єдного малярского грофа за слугу. А кедь Ференц Йожка не хотів быти царьом та вун ишов ставляти царя з тим своїм паном, грофом. Як вже походили са там, вун (Матяш — Н. В.) прийшов, став собі коло дверей вонка, а слухав, як там волили того нового царя. Та того звольть, на кого коруна сяде. Вергли коруну горі — а коруна полетіла на Матяша, меджі двері, сіла на нього. Та не може быти кочиш царьом! Заз назад.

Вергли другый раз. Коруна другый раз полетіла на нього. Та заз не може быти! Так го выгна-ли выдтам вонка, абы ишов на воблак са позерати.

Отворив воблак а на воблак са позерав. Заз коруна прилетіла на нього. Но, та вже ай останні, же мусить быти Матяш за царя, уже помочи не е.

Як наступив на трон, но то був з худобной родины чоловік, та хотів са попозерати, як люди живут. Взяв собов двоох вояку ай коні, бо ші не было авт, як днеска. Прийшов на едно село — нич.

Прийшов дальше на гуриш села — една жона мастила воблакы. Чотири вучка лем мала маленькі та три мастила глинов а єдной вхабляла. А вун са просить неї:

— *Шо то робите, жоночко?*

— *Якыйсь чорт выдумав Матяш-краля за царя та заказав нам, бы сме са не позерали на три вучка вонка, лем на єдної.*

— *А выдкы то тот розказ маете?*

— *Од бірова.*

Прийшов до бірова.

— *Видкы маєте тот розказ?*
— *Но, од окресного начальника.*
Вытяг йому ремінь з хребта, бірові, а ішов до окресного начальника з вояками.
— *Видкы маєте тот приказ?*
— *Вышите, од крайского председа.*
Окресному начальнику вытяг ремінь, а ішов ід крайскому председі.
— *Видкы маєте тот приказ?*
Дальше не было, а того дав одвісити, крайского.
А так потум дав розказ людьом, жебы позерали на вишиткы чотири вучка, жебы са не мастило.

(Записано 18-го липня 1979 р. в с. Улич Гуменського округу від Юрія Ющика, 62 роки).

II а

В Коложвару був еден бірув, такый панский. А Матяш ходив — переоблік са до такого шапта бідного. Та ходить так, поставкуе. А бірув як збачив:

— *Шо лем так поставкуеи? Пой гев до мене! Кедь не маш роботы, я ти дам.*
Дав му роботу. Громаду дрьв — рубай! Матяш рубав, рубав, рубав ай порубав. А мено свое пудписав. А до шору там, на громаду, верг, меджі другі замішав.

Но, а вечур просив выплату, жебы заплатив за того, шо робив цілый день. Бірув розказав гайдукум:

— *Улапте го а выплатьте му!*
А то двацать пять знаменало на задок. Матяш був шиковный тай утік. Дармо бігли за ним, а не могли го здогонути. Но, Матяш пушов дому. Не знаву де, ци до Будапешту, ци де, но а одписав біровові коложварскому допис, же: «Третій день ня чекай, прийду до тебе на нашчеву, на гостину».

Бірув радусть мав з того. Рихтував, людей вганяв, бо краль прийде.
Но, на третій день прийшов краль. Была гостина. Як скончили са, выйшли вон. А Матяш на бірова гварить:

— *А тоти дрова хто рубав? Таку громаду дров?*
— *Та люде, — гварить біров, — добровольно са зыйшли а ми порубали.*
— *Оле, возьмите а розберайте тото, там дашо найдете.*
Бірув уже са помали бояв. Переберать, переберать, глядать, глядать — найшли тото дерево. Закресаной, а там было написаной, же «Рубав Матяш-краль».

А втогды бірова дав заперти Матяш до басы.
Та тулько того было. Скратка, стояв за робутних людей (Матяш-краль — Н. В.). Але шо з того, кедь закон не видав такый.

(Записано 31-го липня 1980 р. в с. Пудгородь Михалівського округу від Андрія Штиха, 79 років).

II б

Коли іші панував краль Матяш та пришов раз на польовачку до Карпат. Він хотів знати, як то ся робить у пана та ся переблік за слугу і пришов до видранського пана і поіднався до нього за слугу. Пан го післав орати, але краль Матяш не знав ани як чепігы взяти до рук. Тоды гайдукуы зяли го на дереш і вытjali му двацать пять палиць.

Гварять, же з того часу Матяш скасував панцину.

(Записав Михайло Шмайда 20-го травня 1966 р. в с. Видрань Гуменського округу від Петра Гриша, 60 років).

II в

Краль Матяш був у маляр. Справедливый са кливав, бо дуже стояв за худобних людей, за робутних.

А ту у Гермерску, шо у Виниці, копали люде бідні. А там пуд тим у баргазу гудьба грала, гро-

фове са гостили, мулатували, а над тима робутниками, шо копали, стояв гайник. Та не слобудно было са спростити, бо карікашом урізав.

А потому Матяшові прийшло такой до розума:

— Но, подьте вишиткы з-за стола вон.

А пушли ід тим людьом, шо копали. То недалеко было. А каждый гроф мусив взяти мотику од бідняка а так копати. Ай сам Матяш-краль копав. А йом то йшло, вун був якесь такой штігльый, шиковный, а тоті грофи лем так фучали як міхы ковальські.

Поробили, поробили, вже не біровали дале. Та вун (Матяш-краль — Н. В.) на них потум:

— Бы сте знали, як то робити, як заобходити з худобними людьми. Не думайте, же тото говедо — то суть люде!

(Записано 31-го липня 1980 р. в с. Пудгородь Михалівського округу від Андрія Штиха, 79 років).

III а

Коли був Кошут Лайош та був еден Венцель за краля. А Погань-дівча было ту у Невицькум, за Ужгородю. Погань-дівча — туренького султана дівка, така нечиста. Вна мала качачі лабы, курячі, коли як. Вна дротом ішла, де хотіла.

Погань-дівча была у Невицькум в дірі, на Пудгородю в дірі, в Надьсаланцу, шо до Кошиц са іде, аж два замкы мала. Ай інде, ші всяды мала замкы. Друты натягла до свого бурку а друтамы ішла. Вна са на дртох тримала нугтями так як курка або як качка або гуска. Коли як хотіла.

Погань-дівча мучила людеі. Мусили іти робити на панской. Давно не слобудно было, лем та-кі вукна малі мати. Такой закон був. Погань-дівча так мучила людеі. Жони давали із цицок молоко, коровы ай кобыли. На ваковку, бурк мурувати з того. Вже не могли вытримати, так мучила людеі. Шо з ньов робити, шо вна так каждого все так мучила. Вна жила у Невицькум або де, шо не знали же де є.

Але раз са дузнав Матяш (інформатор чергово вживає ім'я Венцель та ім'я Матяш — Н. В.), же ту є (Погань-дівча — Н. В.). А вун розказ дав вишиткым нам, ай Верховині — гуси, мачки, качки, свині, худобу, дзвункы, вишитко гнати перед себе.

Та як йшли, та качка: «Так-так-так . . .», а коцур «Вур-ва, вур-ва, вур-ва . . .». Тото не розуміла, а так вишиткой розуміла, каждый язык, шо і коні ержуть, і худоба рычить, тото розуміла. Лем качку і коцура не розуміла.

Як знали худобу, дзвункы, вишиткой, вна слухала а не розуміла качку і коцура. Вна са напудила. А мала два коні близьці. Вна дуслала страх, сіла на одного коня, а Матяш на другого коня, а гнали, кулько лем могли, через Ужгород аж до Бездіда. А в Бездіді був яловый ліс. Там была жолудь. А тот задный кунь:

— Пане брате, чекай, бо'м негоден так.

— Рубать ня, з острогами б'є ня, всяды рубать та мушу — тот першыи кунь так і са шипотив (на жолуді — Н. В.), впав, а Матяш скочив з другого коня долов, їмив ей.

— Йой, когось собі Венцель-краль зробив, же едной Погань-дівча хоче голову зняти. Я ти хочу жона бути.

— Я не хочу нич.

Голову долов одрубав, одтяв ей.

І втогды вишиткой дому назад.

Вже як так са стало (забив Погань-дівча — Н. В.) та ішов Матяш горі ріков Ужгород, прийшов аж ту до Дубранича, гойкав:

— Вже малі воблакы не будуйте, сміло кладьте великі, няй са вам провидить!

Венцель був у Кішівскый Варди, у Кішварди за краля. А турок са дузнав, нянько, же забив му Погань-дівча. Прийшов куренц, жебы прийшов на гостину до турка.

Вун іде, а стрітив го еден вояк, такі червені ногавиці мав, шапку, де шо. Гварить:

— Де ідеши?

— Іду до Турецька до Ерзеруму на гостину.

Ерзерум там султаною був.

— Но, я тобі прийшов до помочи. Подьме обидвоє. Але так ти повім. Там буде десь двидцять п'ять кралю. Навколо стул, а перед каждым буде погар з вином. І я буду, і ты будеш ма-

ти. Але тобі дадуть тровы до того. А мы пийме перше з того, а вун, сам турецький краль, навколо: чого не п'єш, чого не п'єш.

Но, пушли. Прийшли там та посідали за столи, до його вина дали тровы.

Перше його вино пили. Краль турецький гварить:

— А тот чий (стакан — Н. В.)?

Та гварить Матяш:

— Про мене.

— Та чом не п'єш вино?

— Та мы такі добрі, та перше його вып'єме а так то.

Перше його (чорта — Н. В.) випили, а його не рушали, не пили.

— Ага, — гварить турок, — видиш, шось за еден. Каждый выпив а ты не.

Теперька його взяли а забовдовали до бочки, спуд забили а вынесли на турню, же го вночи вержуть а са розоб'є, тот Венцель-краль, зато, же забив Погань-дівку.

А чорт там гварить:

— Знаєш шо, я тя здойму а гнеть дому тя однесу. Ты будь там, а вни выйдуть до керти спати пуд фияловой древо. І плахтов закрьютьса, де шо. Я пуйду там, а їх заберу а принесу ту до Кішварди. Ту будуть спати. Але і шатя їх заберу. Вшыткой, саблю, пистолю.

Принюс їх ту, до Кішварди, сплять, а нараз позеравуть:

— Мы не дома (в Туреччині — Н. В.). Де мы са стали?

— Та вы в Кішварди. Та як сте са ту стали?

— Мы не знаєме нич.

— Та і я не знаву, — гварить Венцель.

— Но, кедь ты такый добрый, же ты нам не робиш смерть, а нашу дівку так забив, та тепер так. Зладь три возы, а коло каждого воза по двое вояків а тоти пушкы Кошутовы, шо по еден патрон ішов до них.

Та провадили його (турецького краля — Н. В.) на возох, пушли там, до Турецька.

Гварить (турецький краль — Н. В.):

— Три дні ту побудьте.

І дав гнет робити нові возы, виковані, вшыткой, а золота повно напаковав, а турецкі воякы везли тото Матяшу.

Прийшли до Кішварди та повів куренц:

— Зопри собі вшыткой, лем вояку зажень назад.

Привезли три возы золота до Кішварди, спер вшытко краль Венцель, лем вояку (турецьких — Н. В.) назад оддав чесно.

Втоды са двигнула малярчина, гроші помеджі людей золоті стали платити.

Ту, як до Пудгорода, там една гора є. Я там верг до той діры каменюм. Довго'м чекав, за-кля'м чув, шо впав, так гук! Лупали там, хотіли тоту діру, але шось са порадили та дали по-куй, а вже близко коло ней были. Боялися, же може дакый шаркань там, або шо.

Вна, Погань-дівча, там спала, бит днука, долов, в туй дірі мала.

Чув єм то од других.

(Записано 11-го квітня 1979 р. в с. Убля Гуменського округу від Михайла Савки, 89 років).

III 6

Погань-дівча са народила у Оріхові при Ужгороді, Оріховой, у тисяч двадцять шестум році. Вна са народила із перемину. Даколи, кедь не было світла, малой дітя мог... і переминути. То переминули дакы перелесниці. А вона са вод того народила. Її матяр переминила перелесниця, її матяр была переминена дітина. Зато Погань-дівча мала качачі ногы.

Погань-дівча са народила в лісі а в лісі жила три рокы. А о три рокы вже нормально владіла як десять ручна, вже така была выспела. А в еденадцять року ішла до Ужгороду, жила в замку в Ужгороді. Як вже мала чотирнадцять року, вже хотіла владіти ай вишкоз, вже хотіла владіти як царица.

Там був еден шустер, котрый робив чижмы. А вона прийшла ід ньому, абы зробив юй чижмы.

А ніхто юй ноги не муг зміряти, бо вона мала фурт ноги завиті. А шустер просив, жебы му дала міру.

— Та мою міру ніхто не увидить, а ты ми мусиш чижмы зробити.

А вун дуже задумався а ішов ід єднуй старуй жоні на пораду. Вун са порадив вод ней, а потум вун посипав муков, кады Погань-дівча ходила вонка. А вона там ступла, а нашов ей стопы. А вона мала ноги як качка, не мала нормальні ноги. А вун то зміряв а юй чижмы зробив.

А вона прийшла ід ньому за чижмами та гварить:

— Хто ти тої рады дав? Я бы му голову ізняла.

— Хто дав, той дав, але чижмы маєш.

Але вона му не робила ніч.

У сімнадцять року зачала робити замок у Невицькум а другый замок си зачала робити у Брекові. Жоны, котрі плекали, котрі коїли діти, мусили давати каждый день два деци молока до малты, жебы добрі тримало. Же то добрі тримать. Вже дуже было на люди тяжко, вже не могли ей выстати.

Вона, як са дожила двадцять року та дала си до Ференц Йожка просьбу, же хоче мати войско. Ференц Йожко був кральом. Ференц Йожко вже потум не хотів быти царьом, же вун не муг з ньов порадици, а дав са долов.

А пак настав Матяш-краль, за царя. А Матяш-краль, як царував, так вун ішов так помеджи людей прейти са. Та ішов на єдной село, та му повідали, де Погань-дівча. Забрався за ньов. Взяв коня свойого, взяв си саблю, а ішов за Погань-дівчатьом.

Выйшов выше села, до первой поточины. Раз позерать, там сидить чорт. Гварить:

— Де ідеш?

— До Погань-дівчати голову стяти.

— Іди, я ти буду напомочи. Бо на той замок, шо видиш, на тот град великий, я мусив вышиткой каміня наносити а мусив єм тото зробити. А ты йди теперкай долов до села назад, а выжень з села вышиткой: кури, свині, гуски . . . (Бо вона владіла вышиткы языки — як потята, як коровы, як телята, вышиткой владіла, вышиткому розуміла). А пуйдеш там (на замок — Н. В.), сядеш на її коня, а свого вхабиш, а ей догониш. Я пуйду, сховаю юй саблю, жебы саблю не мала, а ты ей голову зотнеш. Я ти буду напомочи.

Вун са вернув назад до села, а забрав з села свині, курки, гуски, корови, телята, вышиткой вигнали із села вонка. А гнали тото горі до Невицького замку. А вона (Погань-дівча — Н. В.) са тим заразила і задержала, бо не знала, шо то є, не розуміла тому, шо то є. А там навішали на худобу дзвунки, вышиткой, жебы вона то не розуміла. Як уже доходили близко, скочила до машталні за коньом, за саблям — саблі не є. А чорт саблю сховав. Сіла без саблі на коня а давай утікати!

Погань-дівча мала два коні, котрі были близьці, двой гачуры. Матяш-краль прибїг горі, пересів на її другого коня, а давай за ньов. І втікали. А все тот конь за ньов заержав:

— Брат, чекай ня!

— Не можу, бо мене рубать.

А її гнав аж до Загона перед Ужгород. Вона утікала з Невицького замку до Брековського замку. А перед Загоном, на тум мості, ей здогонив. Вона ші му повідала:

— Славу си Матяш-краль показав, бо Погань-дівчати голову стяв.

І там ей голову стяв і так са кончило.

Погань-дівча — таке мено мала, бо погань дівча была, бо тискала на людей. Ту, на Уличу, в Медвежум, хотар са так кличе Медведже, хотіла ставати каштиль. Вже зачала робити заклады, а потум Матяш-краль ей зничив.

(Записано 18-го липня 1979 р. в с. Улич Гуменського округу від Юрія Ющика, 62 роки).

III в

Чула'м о Погань-дівчати, же вона была а дуже правила такі великі дома по горах. А вакувку, малту, правила, а дуже женського молока там давала. Жоны молоко мусили давати до вакувки. Хто знає, шо діти пили, легко кавы дакій.

Краль Матяш ей хотів забити, бо немож ей порадити было. Вна так з людьми робила, а уже ішла і на Матяш-кралю, уже і проти царю ішла.

А потому Матяш-краль хотів даяк ей одчинити. А нияк не муз ей одчинити. Та нагнав много овец а на них много чингову дав. Вна са запозерала а вун (Матяш-краль — Н. В.) ей голову стяв.

А вна ші му тото гварила, ші му тото годна была выповісти:

— Не хвалу собі Матяш-краль показав, же діравому царьови голову стяв, — бо то дівка была, Погань-дівча, же діравый цар.

Бачу у Невицькум бивало Погань-дівча. У Невицькум мало дома. Вна много шуструм головы стинала, бо нихто негоден був ей топанкы справити. Вна такі ноги мала — копыта, такі кунські ноги мала ци як.

А еден шустер як попелом посипав, кадыль вна ходила, а собі вырезував, вырезував і так справив топанкы.

— Но, — гварить Погань-дівча — кебы сте ми не справили топанкы такі, та уже бы голова стята была.

То мы давно чули о Погань-дівчати. Од нянька свого. Вна царьовала. То дявол був. То не было справной. Тоді, коли сме были молоді, то сме тото чували, але потум вже то са тратило, тай не знаєме.

(Записано 8-го лютого 1980 р. в с. Улич Гуменського округу від Марії Шулич, 81 рік).

III г

Я чула шось. Давно, давно, вдавні роки, ходила Погань-дівча по світі а много людей нищила, много людей бідовало через тоту Погань-дівча. Повідали їм:

— Мусите коровы доіти, молоко мені носити а правити мені малту, абы я тоти муры могола вымуровати.

А то всягды тоти муры были. Так бісідували, же дев'ядять дев'ять тих дому є її. Бабы молоко доіли з ціцку своїх, а носили їй, бо мусили, бо інакше не порадили бы, бо била, убивала. Мучила дуже тот народ од тої роботы. Страшно люди са мучили, трапили, шо нихто нигда молоко не їв. Бабы маленькі діти троїли, бо не могли їм ціцкы давати. Коровы доіли, козы, вувці, хто яку мав, шо мав — вышитко мусив доіти а юй малту робити з того молока. Бо вна не хотіла з воды, лем з молока. З воды са малта розплила, а з молока тримала їй дуже. То са-мой чистой молоко мусило быти, то ші ай зищовала, ци не вода у молоці. Якось вна мала якысь такі руркы а зищовала, ци не є вода в молоці. Я тото знаву, бо то была все давна бесіда, а я вже стара.

Ші трапила Погань-дівча людей інакше, голодом мучила. Голод був великий. Такый голод був, шо люде їли бур'ян. Їли таку жалину, їли такый бур'ян, шо са у нас кличе парай, шо лем про свині са могло тото варити, а про людей то немож было тото. Але люди то мусили їсти, бо вна сперла хліб, жебы не было хліба, жебы не было ничего, не родило са, якос вна тото могла зробити.

Люде дуже Штефана просили, бы даку помуч дав, бо вун був кральом. Вун мусив дашо робити, бо людьом бы конец був.

Штефан-краль юй голову зняв у Загоні, шо пак людьом увольнив. Загон є за границов, дакой за Тисов, у Мадярску, я была у тум валалі. Там в Загоні є помник її, шо вна там лежить. Там ей і поховали.

Погань-дівча на кони летіла просто через Тису. Вна наперед ішла, а Штефан-краль позаду. Як Тису переплили та вун юй дугнав. Там вна упала. Штефан-краль їмив ей і там ей голову зняв.

Вже як ей голову зняв, як голова одпала та ші голова му тото повіла:

— Тен Штефан-краль звітязив, бо Погань-дівчати голову зняв.

Гварили, же Погань-дівча не мала ноги як чоловік, як женська, лем аж качка. Я ей не виділа, бо то было в давні роки, але така бесіда была, же лем як качка мала ноги. Та раз мала як кунь — такі копыта, а раз мала як качка — такі ноги. Же вна не была справна жона. Так мінялася, раз была така, раз была така. Ноги їй са так зміняли — мала кунські копыта та летіла як кунь, не могли їй здогнати; а мала і качачі ноги, шо плавала, шо може і море бы переплавала. І коня свого мала. Де хотіла, вна з тим коньом райтовала.

Шось воювала вна з татарами. Я то чула, але ци істо, так єм са вже не презнала як то было.

(Записано 12-го вересня 1980 р. в с. Улич Гуменського округу від Ганни Малиняк, 70 років).

III д

За турку приказували, же дуже нищили. Же ту была якась дівка царя турецького. Та прийшла ту выше Ужгороду, ту на Подкарпатській. А там си полюбила місто, а дала вибудувати замок в Невіцкум. А вна са міняла. А много швецу, шо боганчи знавуть робити, винищила. Каждому повіла, жебы юй вишили боганчи на ноги. Вна раз са зробила, шо такі нозы мала, другый раз такі. Звірячі, шишлиякі. А вни не могли на то прийти, не вишили — голова долов.

А потому, кады вна ходила, по туй ходьби, по замку, посипав еден швец муков. А як вна ішла по тум ходнику, вун попозерав са, які вна ноги має. Зато юй вишив. А вна і так му голову стяла.

Вже потому много народа винищила, войска, вишиткой. То якась была перемилька.

А потому прийшов якийсь Штефан-краль, а тот юй голову одтяв. Так, же великі стада свиной а великі стада худобы гнали а дали дзвункы на них. А тоті дзвункы зачали брашчати а нагнали худобу ід тому замкови, де была Погань-дівча. Вна вийшла зо замку, а позерала, шо то є. А не могла познати. Вна са напудила, бо вна не розуміла того. Бо то дзвонку было нав'язаних шишлияких. То люди гнали худобу перед ню.

Вна са напудила тай сіла на коня а втікала. Утікала на коню а тот Штефан-краль сів на другого коня тай догонив її у Загоні, як граница є коло Чопу, а там ей одтяв голову.

То Погань-дівча была, з Турецка прийшла.

(Записано 12-квітня 1979 р. в с. Новоселиця Гуменського округу від Михайла Біги, 77 років).

III е

Погань-дівча кральовала, але вна дуже людей трапила. Так трапила людей, же мусили вишиткой дати, вишиткой робити. Люде вже не знали, що мавуть робити, лем са поносowali, йойкали. Вна хотіла ші, жебы му молоко носити, яйця, вишиткой, а з роботов трапила людей.

А пак еден хлопчиско був такый, худобного нянька, матери, та са пушов учити за шустр. Як са выучив та пушов а сів собі так меджі люди десь там. Бо то люде са походили, хотіли, же то царя будуть ставляти другого. А тот хлопчиско там сидів, але вун мав на плечох якийсь криж, якийсь такый знак мав, з тим знаком са народив.

Коруну на велику луку положили, же то вна са здвигне а сяде на дакого панського сына, а тот буде краль. А тота коруна, як іздвигла са із стола, тай понад людей, понад людей та на того шустрового учня сіла красно. Сіла раз. Вни зняли — дебы такый учень, сирохманчик, сімнадцять ручный, дебы го дали за царя! Зняли коруну, положили назад там.

Заз тота коруна са сама іздвигла а заз лем на нього сіла. Заз ізняли тоту коруну, гварили: — Кедь ші по третій раз сяде на нього та вже помочи не буде.

Заз положили коруну назад, заз са іздвигла а заз лем на нього сіла, на того хлопчиска. Но та вже не было помочи, мусив бити вун тим царьом. (Давно не гварили, же краль, лем царь).

А пак тот хлопчиско, вже був царьом, та выдумав, шо має з Погань-дівчатом робити, жебы ей выгнав. Та розказав знати худобу, яка звірина была у валалі: вуці, качки, курки, кози, коні, корови, вишитко там ігнали ід ній. А на худобу дзвункы нав'язали, худоба, як ішла, дзвонила дзвункома, а вна не могла вытримати того.

Вна мала шишлияке злато, та зметала все до студні, там закляла того. А як виділа, же помочи не є та втікала геть. Сіла на коня, але і вун, той учень, шо го за царя поставили, та сів на другого коня, а ішов за Погань-дівчатом.

А тоти коні собі были братя. Вна як ішла на кони, та тот кунь із-заду, шо царь на нюм був, заержав, а тот кунь, шо Погань-дівча на ньому была, са попозерав взад. Та як са попозерав за тим другим конем та впав на колінка, а царь ізбігнув а голову ей стяв. То десь у того вароша коло Ужгорода, десь якийсь ліс був та там ей здогонив.

Но та за того дівча так ем чула. Не знаву, як са кликав тот шустер, шо пак за царя го поставили.

(Записано 23-го жовтня 1981 року в с. Руський Грабовець Михалівського округу від Юлії Федич, 73 роки).

III є

Чув єм колись приповідку о Погань-дівчати. То давно было. Нич не знаву о Погань-дівчати, лем повідали, же вона ходила якьмска пасом, ци якьмска друтом а потому же дахто ей застрілив. Даякый вояк ей забив. Не знаву чом.

З граду на град по дроті вона ходила, друт був натягнутый як лано. Бо вона мала град в Невицькум ай в Мукачеві град Паланок.

(Записано 23-го серпня 1979 р. в с. Старина Гуменського округу від Юрка Колинчака, 70 років).

IV а

Од своїх родичу я чула, же было ту Погань-дівча на Городі. Давно, ші мої родиче повідали, же пуд тов скалов пуд Городом, пропав бы, чорт бивав в такум терню, в чорнум драчу. Та хто не мав гроші та ішов од нього жычати тоти гроші. А вун каждому давав, бо мав много. А гварив: «Коли ми вернеш?»

А Погань-дівча нарадило людей, жебы гварили, же тоді вернуть як будуть свині із поля дому іти помалі.

Та де бы му люде повертали! Бо свині з поля, як кондаш гонив та помалі не ішли, лем утікали но та люде не вертали гроші му нігда.

То Погань-дівча ай чорта мала пуд собов. Вона была ту на Городі. Зато са кличе Пудгородь, бо то гора Город. А там, як Погань-дівча жила, та му таку хыжку муровали, не пам'ятан, в якум році, я то лем чула од своїх родичу. Як ей тот дом правили та вишиткы газдыні мусили носити яйца ай сметанку до ваковкы.

Но, вона жила там, жила, мала й газду і діввака, лем не знаву, ци дівча, ци хлопчише мала. Але вона была зла, вона любила людем стинати голову, бо то Погань-дівча была. Так са называла. То погани были та то была Погань-дівча. Юй газда пушов о войны та там войовав довго. Голову му стяли у войні, воював вун із татарома. А вона (Погань-дівча — Н. В.) го крутила дому з войны. Мала шатя з нього а тото шатя варила а обертала, ід собі крутила, а тото шатя го притягло. Як го прикрутила в повітрі дому, вун ішсе на коню без головы. А вона як виділа його, же вун іде дому із войны на коню без головы, настрашила са. Мала студню та вергла до студні діввака і колицку і сама скочила до студні.

Не чула'м звідки вона прийшла. Была поган, не была справной, лем поган была. Погань-дівча мала пуд собов вецей країн, зато на ню татаре ішли, бо вона погань была та людей мучила. А погане теж людей мучили.

Та то были ак татаре, так погане — то были оба расы подлы люде. Але бог тото пак загнав. Погане од Туречини прийшли та тады завладіли.

Ту, в селі так не было, ай тепер. Я не пам'ятаву, але так повідали. Десь чотири, п'ять, шість хыжу в селі было, вецей не было. На Іновцю не было хыж, на Бенятині ні, в Стриговці ні, лем так десь помаленкы. Ай од нас люде не жили ту, де тепер, лем там, кличе са Галичовой, тепер Паишув, та там жили. Ай на вышнім кунцу пуд скалов жили люде. А тому Погань-дівчати мусив са каждый повинувати. Треба было іти, панбуг знає, на п'ять кілометру та й са здравити, кланяти до землі, знаєте? Была з панського роду. Бо кедь юй са не поклонили, не поздравили, та того дала забити, дала стяти голову.

Тот Город то на пам'ятку, там не мож нич рушати. Там вже нич не є. Ші коли я была дівков, вже взад дас шістдесять роки або шістдесять п'ять, но та ші была там така хыжа, воблакы, двері. А вонка была студня. Но та тото ші там было, як сме як діти там ходили в літі. Я мала дас чотирнадцять року.

(Записано 30-го липня 1980 р. в с. Пудгородь Михалівського округу від Марії Калянін, 82 роки).

IV б

Погань-дівча бивала ту на Городі. Же там і студня якась была і якысь каштиль був. То лем мусило быти такой малой, невеликой. А же вона свого фрайра крутила з войны дому. А вун вже без головы ішов на кони. А вона, як вже тото виділа, дуже са напудила, скочила до тої студні.

Ші мала якусь колиску, приказували, же і тому колиску вергла до студні. Ци і дівка, ци лем колиску — не знаву. А потому і сама скочила до тої студні.

(Записано 31-го липня 1980 р. в с. Пудгородь Михалівського округу від Марії Лехман, 86 років).

IV в

В Пудгороді є гора, шо ші Погань-дівча была в туй горі. Же там ші діра є, шо там Погань-дівча была. Та там ходили люде. Тотом затямил. Бо сме ішли до Пудгородя та там гварили: «Ту Погань-дівча была».

Вна там жила у туй дірі. То ішли люде днука. Така всяка была, шось пророковала.

То там діра была в горі. Люде там пішли позерати. То там Погань-дівча є днука а ідуть люде, а вона шось пророковала. Де, дівка там не пустять! То за моєй тямки было, я вже така дівочка была.

Я пак не знаву, ци вона дагде пушла, ци вмерла, ци єй дагде взяли, ци шо, я тото вже не знаву. Легко єй мали дагде взяти.

Тота гора там зустала на пам'ятку. Діра є, але не є нигде никого. Там легко дакы жыване зробили тому діру, шо вона там была. Тотом тямлю. Шо їла? Не мала шо їсти? Її люде носили! Але не было так їсти, як теперькай. Як люде роблять, так господь бог робить між людьми.

Не тямлю, як тота гора в Пудгороді са кличе. Ту, в Іновці, є гора Діл і Мынчалік, як іти на Грабовець, на Грунь. Але в Пудгороді — не тямлю.

(Записано 30-го липня 1980 р. в с. Іновець Михалівського округу від Катерини Капітули, 82 роки).

IV г

Ту на Пудгородю, як тота скала є вапenna, та там на скалі зверха Погань-дівча мала таку пещару, шо вона там жила, бивала. Выдтам все выйшла горі та співала. Співанкы співала, хотьякі. Же вод неї походили вышиткы співанкы, голосы, шо вшелякы голосы знала.

За мойой тямки уж то не было. Лем ші тямлю, як сме ходили з возами, кедь сме ішли за жнивом там ку Собранцу, та так зверха так ші была діра, де вона жила. Тепер вже тото не є, вже тото розбили там выштоко. Робили, вапно випалювали, пак на путь каміня молили выдтам, з тої бані. І тото пак вхабили. Вапно дуже добре выдтам, з тої скали, шо є там.

Хто зна, выдкы вона (Погань-дівча — Н. В.) была. Тулько, шо пушла, дашо си донесла зісти, потравіны, а там все бивала в тум. Все выйшла а все співала там горі, на туй скалі.

Тотом не чув, жебы дашо вічувала. Ані тотом не чув, як вона выдтам злізла, ци дагде пушла, ци шо. То выше сто року. Сама там жила. Вона не була з Пудгородя, выдкыйсь прийшла, та там на туй скалі си зробила такой, там жила . . .

Зато, шо співанкы там співала, та так єй назвали Погань-дівча. По-нашому співала співанкы вшелякы, вше інакшый голос тягала, нути.

Я тоді ші на світі не був, том чув од людей старих.

(Записано 21-го жовтня 1981 р. в с. Стриговець Гуменського округу від Михайла Бандурича, 77 років).

ПРИМІТКИ

- ¹ Зенон Кузеля. Угорський король Матвій Корвін в слов'янській усній словесності. (Розбір мотивів зв'язаних з його іменем. Далі — Кузеля, ц. праця). Відбитка із «Записок Наукового Товариства ім. Шевченка», томи LXVII—LXX. Львів, 1906.
- ² Eugen Perfeckij. Podkarpatské a haličskoruské tradice o králi Matyášovi Corvinovi. (Далі — Перфецький, ц. праця) Sborník Filozofické fakulty UK v Bratislave, ročník IV, č. 42/4, Bratislava 1926.
- ³ Ján Komorovský. Král Matej Korvín v ľudovej prozaickej slovesnosti. (Далі — Коморовський, ц. праця). Slovenská akadémia vied, Bratislava 1957.
- ⁴ Перфецький, ц. праця, с. 20.
- ⁵ Там же, с. 22.
- ⁶ Ivan Franko. Pověst o Přemyslově kvetoucí líšce a pověsti o kvetoucí holi. In.: Зв'язки Івана Франка з чехами та словаками. (Упорядкували М. Мольнар та М. Мундяк). Словацьке видавництво художньої літератури, Братіслава, 1957, с. 416.
- ⁷ Перфецький, ц. праця, с. 18.
- ⁸ Там же, с. 19.
- ⁹ Кузеля, ц. праця, с. 50.
- ¹⁰ Сравнительный указатель сюжетов. Восточнославянская сказка. (Далі — СУС). Ленинград, «Наука», 1979.
- ¹¹ Українські народні казки Східної Словаччини. (Упорядкування та післямова М. Гирик). т. 3. СПВ, ВУЛ, Пряшів 1969, с. 182.
- ¹² Кузеля, ц. праця, с. 45.
- ¹³ Коморовський, ц. праця, с. 14.
- ¹⁴ Іван Панькевич. Українські говори Підкарпатської Русі і суміжних областей. (Далі — Панькевич, ц. праця), частина 1, Прага 1938, с. 546.
- ¹⁵ Українські народні казки Східної Словаччини. (Упорядкування та післямова М. Гирик), т. 7. СПВ, ВУЛ, Пряшів 1979, с. 259.
- ¹⁶ Коморовський, ц. праця, с. 46.
- ¹⁷ Етнографічний збірник. (Етнографічні матеріали з Угорської Русі). т. IV. Львів 1898, с. 173—176.
- ¹⁸ Кузеля, ц. праця, с. 46.
- ¹⁹ Перфецький, ц. праця, с. 3.
- ²⁰ Етнографічний збірник. (Етнографічні матеріали з Угорської Русі), т. IV. Львів 1898, с. 171.
- ²¹ Перфецький, ц. праця, с. 3.
- ²² Панькевич, ц. праця, с. 494.
- ²³ Перфецький, ц. праця, с. 54.
- ²⁴ Павло Яцко, Історія Невичанського замку. «Пчілка», Ужгород, 1928, № 1, с. 12.
- ²⁵ При порівняльному аналізі ми користались варіантом В. Гнатюка, оскільки це один з найпоетичніших текстів про Матвія Корвіна та «Погань-дівча».
- ²⁶ Отакар Нагоділ, Українська комплексна експедиція і результати її етнографічної праці. «Дуля», 1955, № 1, с. 91.
- ²⁷ Кузеля, ц. праця, с. 45.
- ²⁸ Коморовський, ц. праця, с. 79.
- ²⁹ Етнографічний збірник. (Етнографічні матеріали з Угорської Русі). т. III. Львів 1897, с. 22-49.
- ³⁰ Коморовський, ц. праця, с. 79.
- ³¹ Там же, с. 80.
- ³² Jozef Ludovít Holuby. Národopisné práce. (Zostavil Ján Mjartan). SAV, Bratislava 1958, s. 446.
- ³³ Діравый цар — тут в розумінні жінка.
- ³⁴ Súpis pamiatok na Slovensku. Zväzok druhý. SÚ Pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody. Obzor, Bratislava 1968, s. 483.
- ³⁵ Панькевич, ц. праця, с. 509.
- ³⁶ Дет. див. Надія Вархол, Чоловік-демон в народному повір'ї українців Східної Словаччини. Науковий збірник Музею української культури у Свиднику, т. 12. Свидник 1984, с. 251.
- ³⁷ Василь Мельник. Історія Закарпаття в усних народних переказах та історичних піснях. Видавництво Львівського університету, 1970, с. 42.
- ³⁸ Див. Milan Leščák, Oldřich Sirovátka. Folklor a folkloristika. (O ľudovej slovesnosti). Smena, Bratislava 1982, s. 182.
- ³⁹ Історія міст і сіл УРСР. Закарпатська область. АН УРСР, Київ 1969, с. 663.
- ⁴⁰ Там же, с. 664.
- ⁴¹ Jan Dušánek, František Gabriel. Pověsti ze Zakarpatské Ukrajiny. Nakladatelství Nová osveta, Praha 1946, s. 105.

⁴² Українські народні казки Східної Словаччини. (Упорядкування та післямова М. Гиряк), т. 4. СПВ, ВУЛ, Пряшів 1972, с. 119.

⁴³ Перфецький, ц. праця, с. 30.

⁴⁴ Там же.

СЛОВНИК МАЛОЗРОЗУМЛИХ ДІАЛЕКТНИХ СЛІВ

бана — в розумінні каменяломя

баргаз — бар

баса — тюрма

бит — квартира

близьці — близнята

боканчи — черевики

брашчати — дзеленькотіти

бурк — замок

вакувка — штукатурка

валал — село

варош — місто

вергли — кинули

выспела — розвинена

выплата — нагорода

вытягнути ремінь з хребта — покарати, побивши різками

воблак — вікно

вонка — надвори

вучка — шибки

вшеліякі — всілякі

вшыткы — всі

гайдук — панський наглядяч

гайник — в розумінні панський наглядяч

гачур — жеребець

гнеть — зараз

говедо — скотина

гойкати — кричати

град — замок

громада — купа

гудьба — музика

гунька — кофточка пошита з домашнього полотна

дереш — місце, на якому били кріпаків

днука — внутрі

допис — письмо

драч — терня

жыван — розбійник

жебы — щоб

забовдованый — забиваний

заклады — фундамент

зарезила са — оторопілась

заход — туалет

збачити — побачити

зведавый — цікавий

зв'язити — перемогти

здогонути — наздігнати

зищовати — виявляти

зладити — приготувати

ід — до

істо — напевно

карікаш — бич

каштыль — замок

керт — куц

кондаш — свинопас

коїти — плекати

коцур — кіт

коч — коляска

кочиш — фурман

крайскый — крайовий

куренц — спішне доручення

легко — в розумінні певно

лем — лише

мадярчина — угорська мова

малта — будівельний розчин

машталня — стайня

міра — мірка

много — багато

молоднь і — пагін

мулатувати — гуляти, п'янствувати

наволікати са — волочитися

напаковати — накладати, накласти

напудити са — злякатися

нароком — навмисно

нашчева — відвідини

негодні — неспроможні

ногавиці — штани

нянько — батько

одчинити — в розумінні вбити

окресный — окружний

пещара — печера

пистоля — пістолет

погар — стакан

подіти — в розумінні зробити

подлый — поганий

поздравити — поздоровкати

польовачка — полювання

помник — пам'ятник

потравіны — продукти

потятя — пташенята
правити — робити
председа — голова
пріказ — розпорядження
приповідка — казка
пушка — гвинтівка
пущати — в розумінні кидати

райтовати — гнати коня чвалом
розказувати — командувати

сирохманчик — бідолашка
скратка — одним словом
сперти — зупинити
ставляти за крала — вибрати короля
студня — колодязь

топанкы — черевки
трепют ша — тріпотуються
трова — отрута
трон — престол
турня — дзвінниця; башта
тямтити — пам'ятати
тямка — пам'ять

фияловой дерево — бузок
фраїр — коханець
фурт — завжди
фучати — пихкати

хотьба — коридор
хыжа — хата
худобный — бідний

ціцкы — перси

чинговы — дзвінки
чижмы — чоботи

шаркань — дракон, змія
шатыя — одяг
шиковный — спритний
шор — ряд
штіглый — стрункий
шустер — швець

язык — мова

RESUMÉ

Nadežda VARCHOLOVÁ, *Matej Korvín v ľudovej próze Ukrajincoŵ východného Slovenska*

Во својей праці авторка упозорнюје на прозові фольклорне (ústне) прејавы о Матејови Корвінови, мађарском краљуви (1458—1490), које сý зафиксоване в украјинској етничкој области východného Slovenska најма в околи Снина, кде са уchoвали доднес.

Матеј Корвін најчестејше виступује в ľudовых повестях, в корых је одзркладенá вiera ľudовых мáс в соціáлну справодливост, в доброго владцу — пріврзєнца бєдних а зотоchenых. Идеализация мађарского краља в народној традицији је спојенá предовšetкым со справным чáпаніем исторического обдobia чias Матеја Корвіна, корых са снажил обмедзит својвођност магнатов а упеvнит краљовскú мoc, коря бы bola schopná ubránit krajinu pred prepadmi Osmanského impéria.

Лудовє повєсти о Матејови Корвінови в скúманеј области можно розделит на три skupiny:

— првá skupina повєстєй је спојенá с вољбу Матеја Корвіна за мађарского краља;

— нáмет друхеј skupiny твори cesta Матеја, преobleченého до sedliackых шiat, по крајине а jeho чiny зaмеранє на злєпшенє тажеј ситуácie бєдных врстєв обыватєлства;

— третю својрáзну skupinu твoria повєсти о zápase Матеја Корвіна с „pohan-dєвчáтом“.

Праця принáша тактеж седемнáст терєнных записов (повєстєй) с уданіем дáтуму а мєста запису, мєна информáтора а jeho вєку.

Зозбиранý терєнный материал потврдзује, же повєсти о Матејови Корвінови сý знáме nielen Чєхом, Slovákом, Мађаром а Zakarpatcom, але ај украјинскому обыватєлству východného Slovenska.

РЕЗЮМЕ

Надежда ВАРХОЛ, *Матей Корвин в народной прозе украинцев Восточной Словакии*

В своей работе авторка обращает внимание на прозовые фольклорные проявления о Матее Корвине, венгерском короле (1458—1490), которые зафиксированы в украинской этнической области Восточной Словакии, прежде всего на Снинщине, где они сохранились до сегодняшнего дня.

Матей Корвин чаще всего выступает в народных сказаниях, в которых отображена вера народных масс в социальную справедливость, в доброго правителя — приверженца бедных и угнетенных. Идеализация венгерского короля в народной традиции связана прежде всего с правильным пониманием исторической эпохи времен Матея Корвина, который стремился ограничить своеволие магнатов и усилить королевскую власть, способную защитить страну от нападений со стороны Османской империи.

Народные сказания о Матее Корвине в исследуемой области можно разделить на три группы:

- первая группа сказаний связана с избранием Матея Корвина венгерским королем;
- сюжет второй группы — это путешествие Матея, переодетого в мужицкое платье, по стране и его поступки, направленные на улучшение тяжелого положения бедных слоев населения;
- третья, своеобразную группу, составляют сказания о борьбе Матея Корвина с «Поганой девой».

Работа приносит также семнадцать полевых записей (сказаний) с указанием даты и места записи, имени информатора и его возраста.

Собранный полевой материал подтверждает, что сказания о Матее Корвине известны не только чехам, словакам, венграм и закарпатцам, но и украинскому населению Восточной Словакии.

RESÜMEE

Nadežda VARCHOLOVÁ, *Matej Korvín in der Volksprosa von Ukrainern der Ostslowakei*

In ihrer Arbeit richtet die Autorin auf folkloristische Prosaäußerungen über Matej Korvín, ungarischen König (1458—1490), ihre Aufmerksamkeit, die im ukrainischen ethnischen Gebiet der Ostslowakei, vor allem in der Gegend um Snina, fixiert sind. Hier erhalten sie sich bis heute.

Matej Korvín trifft am häufigsten in Volkssagen auf, in den der Glaube der Volksmassen in soziale Gerechtigkeit und in einen guten Herrscher — Anhänger von Armen und Unterdrückten wiedergegeben ist. Die Idealisierung des ungarischen Königs in der Volkstradition ist vor allem mit einem richtigen Verständnis des historischen Zeitabschnitts von Matej Korvín, der danach strebte, den Eigenwillen der Magnaten zu begrenzen und die königliche Macht zu festigen, die imstande wäre, das Land von Überfällen des Osmanischen Reiches zu verteidigen, verbunden.

Die Volkssagen von Matej Korvín könnte man im erforschten Gebiet auf drei Gruppen teilen:

- die erste Gruppe von Volkssagen ist mit der Wahl von Matej Korvín zum ungarischen König verbunden;
- den Inhalt der zweiten Gruppe bilden Volkssagen von einer Reise Matej Korvíns, der sich als Bauer verkleidete, durch das Land und von seinen Taten, die auf die Verbesserung der schwierigen Situation der armen Schichten der Bevölkerung gerichtet wurden;
- die dritte, eigenartige Gruppe bilden Volkssagen vom Kampf Matej Korvíns mit der „schlechten Jungfer“.

Die Arbeit bringt auch siebzehn Feldaufzeichnungen (Volkssagen) mit der Angabe des Datums und des Ortes, des Namens und des Alters des Informators.

Das gesammelte Feldmaterial zeugt davon, daß die Volkssagen von Matej Korvín nicht nur Tschechen, Slowaken, Ungarn und transkarpatischen Ukrainern, sondern auch der ukrainischen Bevölkerung der Ostslowakei bekannt sind.

ЕТНОГРАФІЯ ТА ФОЛЬКЛОРИСТИКА

ДІВОЧІ ВОРОЖІННЯ В ЧАСІ ЗИМОВОГО СОНЦЕСТОЯННЯ

ЙОСИФ ВАРХОЛ, МУЗЕЙ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ У СВИДНИКУ

Серед зимового циклу календарних свят українців Східної Словаччини, які відзначаються великою кількістю обрядів та магічних дій, спрямованих передусім на забезпечення успіху майбутнього врожаю, здоров'я та щастя всіх членів сім'ї на протязі цілого року, важливим, особливо для сільської молоді, являється свято Андрія та Миколи. Якраз з цими днями пов'язана ціла низка обрядів та магічних дій, які частково повторювалися в святковому циклі святого вечора та різдвя. Дії були спрямовані на відгадування та ворожбу майбутнього чоловіка — його ім'я, фізичні властивості та професію.

Теренні дослідження до даної теми проводились нами наприкінці 70-х та першій половині 80-х років в українській етнічній області Східної Словаччини. Інформаторами були переважно жінки старшого віку, в пам'яті яких збереглися дівочі ворожіння і зв'язані з ними магічні прийоми, що були органічною частиною селянського побуту в недалекому минулому як результат соціально-економічних умов життя тогочасного села. Оскільки в етнографічній літературі місцевого українського населення не зафіксовано спеціального дослідження даної теми, ми вирішили хоча б частково виповнити цю прогалину.

Свято Андрія в народі називають дівочим святом. Це одне з найвеселіших свят сільської молоді, свято, яке було супроводжуване неприхованою веселістю, жартами та здоровим народним гумором. Найбільш розповсюдженими андріївськими звичаями було варіння пирогів, сіяння конопель або льону та виливання олова та воску. Увечері, напередодні Андрія, дівчата сходяться в т. зв. «кудельній хвѣжі» на андріївські вечорниці — «вечуркы», де й виконувалися дівочі ворожіння.

Одним з найпоширеніших обрядів андріївських вечорниць було ліплення пирогів. Кожна дівчина готувала по дев'ять пирогів. До кожного пирога вкладали папірець з іменем того чи іншого парубка, який дівчині, звичайно, до вподоби. Перший пиріг, що вплив на поверхню, швидко вибирала, читаючи ім'я майбутнього жениха. Пшеницю на пироги дівчата «в зубах мололи, а з того дев'ять пирогів заліпили, а до кожного дали листок з меном. Дакотрі дівкы правили по три пирогы: до едного дала паперь, до другого клоча, до третьего сыр. Каждый мав мено парубка. Котрый вышов перший на верх та буде юй газда» (Руське).¹

Одним з найцікавіших і найпоширеніших магічних прийомів андріївських ворожінь було засівання конопель або льону. Ввечері, напередодні Андрія, навколо колоди на дворі або в дров'яні дівчата засівали коноплі або льон. Дія супроводжувалась словесною формулою:

*Андрію, Андрію,
Конопельки сію,
Дай мі, боже, знати
З кым іх буду брати.*

(Смольник)

*Ондрію, Ондрію,
Сієм на тя лєну,
Брєш, псичку, брєш,
Дє муї фрайр єс.*

(Гачава)

*Андрєю, Андрєю,
На тя нашїня шєю,
Хтїва бї я знати,
Кого буду мати.*

(Чирч)

*Андрію, Андрію,
Я на тебе лєн сію,
Дай мї, боже, знати,
Кого буду брати.*

(Шамброн)

*Андрію, Андрію,
Конопє на тя сію,
Дай мї, боже, знати
З кым я буду спати.*

(Вавринець)

*Андрєю, Андрєю,
На тебе лєн шєю,
Дай мї, боже, знати
З кым го буду брати.*

(Литманова)

*Андрію, Андрію,
Коноплї ти сію,
Дай мї, боже, знати,
З кым їх буду брати.*

(Руський Грабовець)

Посіяний в такий спосіб льон або коноплі «боронили» з чоловічими штанами — «холошнями» або «гачами» — які потаємно запозичили від батька, братів або просто «вкрали». ² Після виконання згадуваної дії дівчата, йдучи спати, підштани або штани клали собі під голову. Котрий парубок їй присниться уві сні, за того вона невдовзі вийде заміж. В засіванні конопель вбачаються аграрні моменти ворожіння, які мали б забезпечити родючість конопель та льону протягом року. ³

З метою передбачення майбутнього дівчата в цей день виконували магичні дії з оловом — «ляли олово» — яке плавили і через «ключову дірку» ляляли у воду, нашіптуючи при цьому:

*Андрію, Андрію,
Олово на тебе лїву,
Дай са ми дузнати,
Кого буду мати.*

(Смольник)

*Ондрєю, Ондрєю,
Цїну на тя лію,
Рада бї я знати
Скади буду хлопа мати.*

(Завадка)

*Андрію, Андрію,
Олово я лію,
Хцела бы-м знати,
З кым буду стати.*

(Дубова)

*Ондрею, Ондрею,
Я на тя ціну лію,
Рада би єм знати,
Якого хлопа буду мати.*

(Гельцманівці)

Плавлене олово у холодній воді діставало вигляд різних речей, за допомогою яких намагалися визначити професію майбутнього чоловіка та передбачити майбутнє. Так, наприклад, якщо вилите у воді олово нагадувало пляшку — чоловік буде п'яниця; скрипка — музикант; сокира, рубанок — майстер; молоток — шахтар; гвинтівка — солдат; вінець, перстень, віночок із стрічок — дівчина невдовзі вийде заміж, буде весілля; колиска — дівчина стане покриткою; цвях — погана прикмета, помре і т. д. Крім олова, у холодну воду «*лівуть через ключову дірку розпущений віск*», примовляючи:

*Андрію, Андрію,
Вуск на тебе ліву,
Дай са ми дузнати,
Кого буду мати.*

(Смольник)⁴

У селі Тополя Гуменського округу одна з дівчат під одну тарілку на столі покладе кусень хліба, під другу — вуглик, а під третю — ляльку з ганчірок. Із сіней закличуть дівчину, яка підняла одну з тарілок. Якщо під тарілкою був вуглик — її чекає щаслива доля; хліб — буде «*богачкыня*»; лялька — стане покриткою. Так поступово чергуються всі дівчата, присутні на «*вечірках*», міняється, звичайно, і порядок предметів під тарілками.

Цікавим обрядом, пов'язаним з шлюбом та передбаченням фізичних властивостей майбутнього чоловіка напередодні Андрія було і рахування коліків у плоті. Кілля рахували ввечері напередодні Андрія. В одних місцевостях рахували від одного до дев'яти, в інших навпаки — від дев'яти до одного. Наприклад: «*не еден, не два, не три . . . не дев'ять*». На дев'ятому або на першому кіллі зупинялись, означали його червоною ниткою, а вранці по зовнішньому вигляді колика визначали фізичні властивості майбутньої пари в шлюбі: великий, маленький, рівний, горбатий, кривий тощо. В селі Олька Гуменського округу дівчата в цей вечір «*колы лічили до дев'ять*», примовляючи:

*Кіл, кілиця,
Ци я буду того року молодиця.*

Якщо при лічбі число дев'ять випадало на «*кола*», то дівчина в цьому році вийде заміж. В селі Руський Грабовець Гуменського округу дія при ліченні коліків супроводжувалась словесною формулою:

*Тот молодый, тот кул,
тот молодый, тот кул,
Тот молодый, тот кул,
тот молодый, тот кул,
тот молодый.*

І знову ж таки по зовнішньому вигляді дев'ятого кілля намагалися визначити зовнішні риси майбутнього судженого.

Дальшим звичаєм згадуваного періоду, поширеним на території цілої етнічної області Східної Словаччини було рахування дров — поліні. Поліна дівчата крали по селі і заносили «*до кудельной хьжы*» й рахували. Якщо кількість принесених поліні становить парне число — дівчина на протяжі року вийде заміж, в протилежному випадку — буде ще дівувати.

На Спиші ввечері дівчата трясли з новими плотами в селі, нашіптуючи при цьому: «*трясу ты, плотику, трясу, аби ся ми голос озивал, одкаль буду мати хлопа*» (Гельцманівці) — з котрої сторони села в цей час забрехав собака, звідти прийде жених.

На Снинщині, коли вечірні сутінки почали огортати села, дівчата йшли селом, кидаючи кукурудзу в вікна хати, де жив парубок. Це був ніби заклик до женитьби. У селі Тополя Гуменського округу дівчата кидали кукурудзу або горох у всі вікна підряд, прислухуючись, що їм кричатимуть з хати. Якщо з хати крикнули — «воддавай са, воддавай» — дівчину чекає скорі одруження, але коли крикнули «копыль са, копыль» — то вірили, що дівчина стане покритою. В селі Смольник, Нехваль-Полянка, Старина та інших селах Гуменського округу, щасливе одруження чекає дівчину, якій під час виконання згадуваної дії — «метаня гороху» — з хати відповідали:

*Метай горошок, метай,
Скоро са оддай.*

В селі Бехерів Бардіївського округу дівчата напередодні Андрія «тілко наламали конариків з черешні, на кельо паріпків будут ворожыти. Конарикы зложат до скла з водом а дают на спокійне, тепле місце. Каждый конарик мал мено дакого паріпка. Кед дакотрый конарик шы розвил, розвітнул до рїства та тот паробок, меном якого тот конарик был означеный, шы оженил з том дівком». ⁵ Подібний звичай поширений у багатьох місцевостях України. ⁶

Дівчата вирізували з паперу шести-, восьми- або дванадцятикутну зірку, на кінчик кожної писали імена парубків. Лягаючи спати, зірку клали під подушку, а вночі навімання відірвали один краєчок зірки — «таке мено буде мати муж». (Чирч) В Гельцманівцях дівчата на стріху будинку або господарських будівель кидали чоловічі штани. Якщо штани із стріхи впадуть на землю — дівчина вийде заміж, в протилежному випадку буде й надалі дівувати.

Дальшим важливим святом зимового сонцестояння було свято Миколи (6. XII. с. ст.; 19. XII. н. ст.). Подібно як на Андрія так і ввечері напередодні Миколи дівчата сходяться «в кудельной хыжы на вечуркы». «У млинци наспак мололи зерно, а з того замїсили на пирогы». Але вже воду для замішування тіста на пироги кожна дівчина приносила в роті з потоку. Далі дія відбувалася подібно як і на Андрія. Подібні ворожіння, лише з галушками, виконували дівчата в селі Завадка Списьконововеського округу. На Миколи повторювався звичай рахування колів у плоті. В селі Завадка дівчата ввечері ходили по селі трясти плоти. Дана дія супроводжувалася словесною формою:

*Міклуш, Міклуш,
Дай мі добрий муж,*

а в Порачі:

*Плотику трясем це,
Мюклуш просим це,
А ти, псичку, бреш,
Де муй милий ест.*

Якщо під час виконання даної дії в селі почнуть гавкати собаки — дівчина в цьому році вийде заміж.

Велике значення на Миколи приписували сну. Сни напередодні Миколи вважалися віщими. Дівчата вірили, що уві сні побачать свого судженого. Тому цілий день нічого не їли — постили. Їли лише тоді, «кедь звізды вышли. Хто ся дівці вночі приснив та того сі возьме» (Олька).

Як на Андрія так і на Миколи — і взагалі традиційні зимові «вечуркы» — становлять невід'ємну частину зимового календарного циклу українців Східної Словаччини. Починались вони переважно в місяці листопаді, тобто з найкоротших днів у році, коли були закінчені всі сільськогосподарські роботи на селі і настав частковий відпочинок після виснажливої роботи на господарстві.

Передріздвяні зимові свята — андріївські та миколаївські вечорниці — пов'язані з ними ворожіння та магичні дії спрямовані на відгадування майбутнього, продовжували виконуватись дівчатами особливо в святочний період святого вечора та різдва. Магічні дії знов таки були спрямовані на передбачення майбутнього, забезпечення щасливого подружнього життя. Від Андрія до святого вечора дівчата «кусали планку, а хто першый (парубок — Й. В.) на сятый вечер пришов до хыжы та тот буде юй газда» (Руське). ⁷

Найпоширенішим було слухання напередодні святого вечора та різдва найрізноманітніших звуків: відлуння людського голосу, гавкання собак, співання півня та звуки інших тварин. Наприклад, у Вишній Полянці, Бехерові та інших селах Бардіївського округу перед святим вечором або після вечері дівчата ішли під вербу чесати волосся. Розчесуючи волосся, кричали: «Гук, свиня, де я буду газдыня; де шы голос озвал — згора або здолы — та там шы выдаст». В Микулашовій

Бардіївського округу дівчата вранці в день святого вечора ішли прати на потік «а скадиль шя їй озвал голос од прайника, та там буде невіста, шя выдаст». Загальнопоширеним в ці дні було повір'я: «кед на сятый вечір дуже пси брешут, буде дуже свадьб, дівчата са будуть оддавати».

У Свидницькому, Бардіївському та Старолюбівнянському округах перед різдвом дівчата кладуть на підлогу по три «бобалькы». Кожну «бобальку обрєкла» іменем якогось парубка. В хату пускали kota або собаку. Котру із згадуваних «бобальок» кішка або собака першу з'їсть за того вийде заміж. У селі Вавринєць Воронівського округу, готуючи «бобалькы», дівчина до першої «бобалькы» вклала невеликий кусочок сірника. Спечену бобальку «требало їти зісти на середній облак, а яке мено збачить перше та за такого са одасть».

Своєрідний був звичай напередодні святого вечора «трясти сливку». В селах Воронівського та Гуменського округів перед «святотвечерьов дівка ішла до саду, поїмала сливку до рук, а трясла», примовляючи:

*Трясь са, сливко, трясь,
Бо уж прииол час:
Тіко на тобі конариків,
Тіко жебы-м мала оглядників.*

(Завада)

Дівчата перед вечерею під вікном сусідів підслухували їхню розмову, на основі якої намагалися визначити своє майбуття. Так, наприклад, якщо під час розмови з хати почули «чекай» — її чекає скорє одруження; «заколиши» — стане покритою; «сядь собі» — буде дівувати, постаріє і т. д. (Гельцманівці). Подібно як і на Андрія дівчата перед вечерею носили до хати поліна дров — «кед пара та шя спарує, выдаст» (Нижній Орлик).

Важливе місце в обряді святого вечора під час дівочих ворожінь приписували меду. Святотвечорішній мед широко використовували в дівочих ворожіннях, де магічні дії були спрямовані на приваблення дівчиною парубка. Перш, ніж приступити до святкової вечері, мати медом робила дівчатам хрестики на чолі — «чело мєдила дівкам». Дії супроводжувалися найрізноманітнішими словами: «Жебы тя так рады парібці виділи, як мед» — Нижня Полянка; «жебы за тобом так рады хлопці ишли, як за медом» — Вишня Полянка; «жебы ку тобі хлопці летіли, як на мід» — Біловежа; «жебы тя так парібци ради мали, як мед» — Микулашова; «жебы сте были такы солодкы, як мед» — Вишній Комарник і т. д. Крім того голови мєдили парубкам знову ж таки примовляючи: «Жебы вас дівчата любили» — Бехерів; «жебы на вас дівчата летіли, як на мед» — Біловежа і т. д. Хрестики з медом робили переважно «нидзяним пальцом» — мизинчиком правої руки. Якщо в день святого вечора сім'ю, де була дівчина «на выдай», відвідав парубок, який, звичайно, був до вподоби дівчині, то вона натирала руки медом і так віталася з парубком — «жебы він так на ню приліп, як тот мед на їй руці» (Старина). Вірилось, що коли дівчина із святотвечірнім медом «потре гамбы» і поцілує хлопця, то він обов'язково «буде ей любити» (Руський Грабовєць).*

На Бардіївщині дівчата на окремі карточки написали імена дванадцяти парубків. На протязі дванадцяти днів — «од шьватоого до шьвроого вечера дівка каждый вечер метала до пєца єдну картку з меном». Ім'я парубка на останній — дванадцятій карточці — її майбутній суджений (Нижня Полянка).

Після вечері дівчата з ложкою бігли у хлівєць, «а черкали лыжком об куцю. Як шя свиня озве — выдаст шя» (Литманова). На Гуменщині випускали свиней з хліва. Якщо свиня, виходячи з хліва, «буде рогніти та тот дівка са оддасть» (Нехваль-Полянка). На Старолюбівнянщині повечерявши, дівчина вибігала на вулицю. Якого першого чоловіка зустріне, таке ім'я буде мати її майбутній чоловік. Невід'ємною частиною дівочих ворожінь в селі Якуб'яни Старолюбівнянського округу було так зване «кусаня кісток». «На шьватый вечер молоды дівкы ишли кусати кісткы зо сливок над студньов, а де пес забрєхал, як кусали, та там шя одаст».

Цікавим на цілій території української етнічної області Східної Словаччини є ворожіння дівчат за допомогою скрученого із святотвечерішньої соломи «поверєсла». Повечерявши, дівчата брали з тої соломи, яка була на лавках, підлозі та столі і вили вінець або перевєсло. «Тот вінець метали на сливку. Кеь са на сливці вінець спєр та са тот рук виддасть» (Тополо).

Занадто великого значення дівчата приписували сну, які в цьому часі вважались віщими. В селі Лівів Бардіївського округу «першу бобальку котре вжяло при вечері, та тоту бобальку дівка хватала му з рук, скрыла, а дала собі вночі під голову. Котрый паробок шя і присние, за того

шя одаст». Поширеним було й повір'я, що коли в цю ніч дівчина виспитьсь на святвечірній соломі, тобто соломі, яка була розкидана по землі, уві сні вона побачить майбутнього чоловіка, за якого вийде заміж (Вишня Поляна).

Одним з найпоширеніших ворожінь в часі різдвяних свят було підмести вранці в перший день різдва хату від сміття, яке дівчата вносили «там, де парібіці ся сходили найвеце». Сміття порозкидували по дорозі. Мета цієї дії чітко виражена в примовлянні:

*Цір, воробці,
За мнов шыткы хлопці.*

(Олька)

В селі Ладомирова Свидницького округу дівчата, позамітавши хату, сміття виносили на двір і взявши до жмені три рази розкидували навколо себе, кажучи: «жебы-м тівко іношів мала, як смітя». На Гуменщині дівчина, в день різдва, сім разів підмітала хату, «жебы сватачі ходили». На Старолюбівнявщині сміття і солому дівчата вносили скоро рано «на село, а в котрій страні жьвізда найясніше шьвітла та одтамаль буде мати мужа». В інших місцевостях сміття виносили перед корчму, «жебы паробкы за ньом ходили».

Голе тіло завжди було важливим засобом чарівництва⁹ в магічних прийомах календарної та сімейної обрядовості. До 30-х років н. ст. на Свидниччині зберігся звичай, коли дівчина на різдво підмітала хату роздягнуною. Сміття виносила під грушу або «солодку яблїнь» і слідувала «што приде до того шмітя перше». Велике щастя і щасливе одруження чекало дівчину, якщо «до той соломы перша прилетит сірочка або воробці» (Кечківці, Нижня Полянка). Занадто архаїчні риси збереглися в обряді дівочого ворожіння перед дзеркалом. Дівчата в ці дні «догола са зоблікали, а до глядила ішли са позерати», вірячи, що в дзеркалі побачать свого майбутнього чоловіка (Кальна Розтока).

Важливе значення серед календарних свят зимового сонцестояння (Андрій, Микола, різдво) приписували першому відвідувачу, якого в народі називали «полазником». Добрим, щасливим («серечливим») «полазником» вважали чоловіків, особливо молодих хлопців, які нібито мали позитивний вплив на розвиток господарства та щасливу долю членів сім'ї на протязі цілого року. Полазників обдаровували горіхами, яблуками та іншими ласощами. Виходячи з хати полазники кричали:

*Жебы са вам куркы несли,
Козуты співали,
А дівкы отдавали.¹⁰*

Віра в дівочі ворожіння, які були спрямовані на передбачання або приваблення парубка — його професію, фізичні властивості майбутнього чоловіка, втілені в магічних діях і обрядах календарного циклу зимового сонцестояння — в ніч перед Андрієм, на Андрія, на Миколи і продовжувалась у святковому періоді святвечора та різдва, була невід'ємною частиною побуту селянської молоді й випромінювала передусім з щоденного життя — соціальних, економічних та культурних умов в історичному минулому — за допомогою яких намагалися вплинути на навколишнє середовище — щасливого шлюбу й сімейного щастя. Вони поступово втрачали своє магічне значення, стали своєрідною забавою, розвагою сільської молоді.

Зміни, які сталися в усіх сферах суспільного життя — матеріальній і духовній культурі, закономірно витіснили згадувані дії з народного побуту.

Теренні матеріали, записані нами в українських селах Східної Словаччини від інформаторів похилого віку, збереглися в живому побутуванні до 30—40-х років нашого століття, а в інших місцевостях набагато довше і є свідченням своєрідного побуту нашого населення в недалекому минулому й небувалих історичних змін, які наша країна за цей період зазнала.

ПРИМІТКИ

- ¹ В селі Гельцманівці Списьконововеського округу «воду в устах з ярку носили а галушки варили. До тих галушок дали листки з менами. Першу галушку, котра вибігла наверх, виняли а читали мено, же того буде мати за мужа».
- ² За інформаціями, записаними в селі Руський Грабовець Михалівського округу, чоловічі підштанни («гачі»), які дівчата використовували в прийомах любовної магії напередодні Андрія, мали належати лише Андрієві.
- ³ Див. Курочкін О., Новорічні свята українців. Традиція і сучасність. Київ, Наукова думка, 1978, с. 34—35. (Далі — Курочкін, ц. праця).
- ⁴ У Смольнику дівчата, яким згадані магичні дії, спрямовані на ворожіння майбутньої пари в шлюбі на протязі кількох років не принесли бажаного результату, засіваючи коноплі, примовляли:

*Андрію, Андрію,
Я коноплі сіву;
Як свої выберу,
На твої насеру.*

- ⁵ Випис із хроніки села Бехерів. У 1933 році записав місцевий хронікер, учитель Олексій Фаринич.
- ⁶ Курочкін, ц. праця, с. 31—32.
- ⁷ Подібний звичай зафіксовано в селі Гельцманівці Списьконововеського округу, де дівчата від «Луци до Годох їли ябко, а хто на полноци як ишли до церкви перший са озве та з той родини буде мати мужа».
- ⁸ Й. Вархол. Мед — символ людської доброти. Г. «Нове життя», 4. XII 1981, № 48, с. 4.
- ⁹ Курочкін, ц. праця, с. 34.
- ¹⁰ Й. Вархол. Полазник — звичай першого відвідувача. Народний календар '83. Пряшів, СПВ, ВУЛ 1983, с. 70—71.

СПИСОК ОБ'ЄКТІВ ЗАПИСУ

1. Бальо Юстина (1911) — с. Завада, Воронівського округу
2. Бандурч Марія (1905) — с. Стриговець, Гуменського округу
3. Баньо Анна (1913) — с. Литманова, Старолюбовнянського округу
4. Барна Марія (1912) — с. Велика Поляна, Гуменського округу
5. Бережна Марія (1903) — м. Свидник, Свидницького округу
6. Білогушин Анна (1905) — с. Іновець, Михалівського округу
7. Бобульська Олена (1948) — с. Шамброн, Старолюбовнянського округу
8. Бренишин Юлія (1905) — с. Нижній Орлик, Свидницького округу
9. Вархол Терезія (1926) — с. Бехерів, Бардіївського округу
10. Василько Анна (1902) — с. Нехваль-Полянка, Гуменського округу
11. Гамар-Попик Іван (1909) — с. Смольник, Гуменського округу
12. Гарбуш Анна (1897) — с. Микулашова, Бардіївського округу
13. Гнат Анна (1898) — с. Якуб'яни, Старолюбовнянського округу
14. Гребик Марта (1916) — с. Великий Липник, Старолюбовнянського округу
15. Гудак Олена (1907) — с. Завадка, Списьконововеського округу
16. Жумар Анна (1932) — с. Гавай, Свидницького округу
17. Конфедерак Василь (1885) — с. Кечківці, Свидницького округу
18. Корибанич Анна (1913) — с. Смольник, Гуменського округу
19. Кушнір Олена (1921) — с. Вавринець, Воронівського округу
20. Майдак Анна (1909) — с. Чирч, Старолюбовнянського округу
21. Майдак Петро (1911) — с. Чирч, Старолюбовнянського округу
22. Мацала Марія (1907) — с. Порач, Списьконововеського округу
23. Миклош Марія (1910) — с. Завада, Воронівського округу
24. Молчан Юлія (1909) — с. Лівів, Бардіївського округу
25. Образик Анна (1909) — с. Дубова, Свидницького округу
26. Панчак Олена (1916) — с. Ольга Гуменського округу
27. Пацак Марія (1941) — с. Завадка, Списьконововеського округу
28. Репаська Олена (1939) — с. Завадка, Списьконововеського округу
29. Розин Олена (1910) — с. Кальна Розтока, Гуменського округу
30. Сегиняк Анна (1909) — с. Тихий Потік, Пряшівського округу

31. Сторинська Зузана (1914) — с. Біловежа, Бардіївського округу
32. Теркеш Юлія (1896) — с. Олька, Гуменського округу
33. Федич-Гафич Юлія (1908) — с. Руський Грабовець, Михалівського округу
34. Фекеш Юлія (1909) — с. Гачава, Кошицького округу
35. Фірег Марія (1889) — с. Шариське Ястраб'є, Старолюбовнянського округу
36. Худик Марія (1911) — с. Нижня Полянка, Бардіївського округу
37. Цоцуля Петро (1908) — с. Дубова, Свидницького округу
38. Чайник Анна (1908) — с. Ладомирова, Свидницького округу
39. Чолак Марія (1908) — с. Гельцманівці, Списьконововеського округу
40. Швигар Марія (1911) — с. Олька, Гуменського округу
41. Ялов'яр Анна (1927) — с. Тополя, Гуменського округу
42. Ярошак Анна (1922) — с. Бехерів, Бардіївського округу

RESUMÉ

Jozef VARCHOL, *Dievčenské veštby v období zimného slnovratu*

Významnú úlohu v období zimného slnovratu má aj veštenie budúcnosti — či už sa týka úspechu hospodárskych prác alebo osobného blaha človeka. Bohatá paleta ľúbostných veštieb, ktorými si dievky veštili skorý vydaj, povolanie a fyzické vlastnosti budúceho ženicha, bola programom ondrejovského dňa na priadkach («večurkoch»). V tento deň veštili dievčatá pomocou rôznych praktík svoj osud, predovšetkým však meno a povolanie budúceho muža. Budúcoročný vydaj sa veštíl podľa párneho počtu kolov v plote a ukradnutých polien dreva, meno budúceho ženicha sa veštilo pri varení pirohov, povolanie budúceho ženicha sa veštilo liatím olova a fyzické vlastnosti budúceho ženicha sa veštili podľa tvaru deviateho kola v plote.

Aj pre deň svätého Mikuláša boli príznačné tiež podobné zvyky vešteckého charakteru, aké sa praktizovali na Ondreja.

Veštecký význam pripisoval ľud aj štedrovečernému medu, ktorý bol veľmi rozšírený v ľúbostnej mágii. Natierali sa nim čelá a ruky dievčat.

Aj Štedrý večer bol venovaný početným vešteckým úkonom.

Viera v dievčenské veštby, zosobnená v magických úkonoch a obradoch kalendárneho cyklu zimného slnovratu, bola súčasťou života dedinskej mládeže a tieto veštby mali zabezpečiť šťastlivý sobáš a rodinný život.

РЕЗЮМЕ

Йосиф ВАРХОЛ, *Девичья ворожба во время зимнего солнцестояния*

Значительную роль во время зимнего солнцестояния играет и пророчество будущего, касается ли оно успехов хозяйственных работ или личного блага человека. Палитра любовных предсказаний очень богатая. Девушки ворожили о своем замужестве, профессии и физических чертах будущего жениха на вечеринках (прядках) андреевского дня. В этот день девушки с помощью различных методов стремились предвидеть свою судьбу. Замужество на будущий год предсказывали парным количеством колос в заборе и похищенных поленьев дерева, имя будущего жениха предсказывали во время варения вареников, профессию будущего жениха выясняли с помощью литья свинца, а его физические качества — согласно девятому колу в заборе.

И в день святого Николая практицировались подобные пророчества, как и на Андрея. Не обходились без этого и в Святой вечер, когда пророческий дар люди приписывали и меду, который использовался особенно в любовной магии. Медом натирали лоб и руки девушкам.

Вера в девичьи пророчества, олицетворенные в магических практиках и обрядах календарного цикла зимнего солнцестояния, была составной частью жизни сельской молодежи, а эта ворожба должна была обеспечить счастливый брак и семейную жизнь.

RESÜMEE

Jozef VARCHOL, Mädchenprophezeiungen in der Zeit der Wintersonnenwende

Eine wichtige Rolle in der Zeit der Wintersonnenwende hat die Prophezeiung der Zukunft, ob das wirtschaftliche Arbeitserfolge oder persönliches Wohl des Menschen betrifft. Die Palette der Liebeswahrsagung ist sehr reich. Mädchen prophezeiten in Abendgesellschaften (an Spinnen-Abenden) des St. Andrej-Tages ihre Heirat, dem Beruf und körperliche Züge des zukünftigen Bräutigams. In diesem Tag strebten die Mädchen, mit Hilfe verschiedener Methoden ihr Schicksal zu prophezeien. Die Heirat im nächsten Jahr sagten nach der paarigen Zahl der Zaunpfähle oder gestohlener Holzscheite voraus, den Namen des zukünftigen Bräutigams prophezeite man während des Kochens der Teigtaschen, der Beruf des zukünftigen Bräutigams stellte man mit Hilfe des Bleigießens fest und körperliche Züge des Bräutigams klärten die Mädchen gemäß dem neunten Pfahl im Zaun.

Am Tage von St. Nikolaus gebrauchte man die ähnliche Prophezeiungen, wie am St. Andrej-Tag. Auch am Heiligen Abend vermied man diesen Brauch nicht. Eine prophetische Gabe schrieben Leute auch den Honig zu, der man besonders in der Liebesmagie benutzte. Mit dem Honig rieb man den Mädchen die Stirn und die Hände ein.

Der Glaube an die Mädchenprophezeiungen, die in magischen Methoden und den Bräuchen des Kalenderzyklus der Wintersonnenwende verkörpert waren, war ein Bestandteil des Lebens der dörflichen Jugend. Diese Wahrsagungen mußten eine glückliche Ehe und das Familienleben gewährleisten.

ЕТНОГРАФІЯ ТА ФОЛЬКЛОРИСТИКА

НАРОДНІ ПЕРЕКАЗИ ПРО ТАТАР

НАДІЯ ВАРХОЛ, МУЗЕЙ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ У СВИДНИКУ

В теренних записах усної народної творчості ще й сьогодні часто зустрічаємось з тематикою давніх історичних подій. Одними з них, які в живому побутуванні збереглися до наших днів, є й народні перекази про татар.

Татаро-монгольські кочівники у 1241 р. перейшли Карпатські хребти, на річці Шойо розбили угорське військо Бейли IV й заповнили всю Тисянську й Дунайську рівнини, сіючи всюди смерть і знищення. В Угорщині вони довго не затрималися й вернулися в заволзькі й прикаспійські степи, але пізніше, в XIV—XVIII ст. з Криму робили спустошуючі напади на українські землі, в тому числі й на Карпати.¹

В часі експансії Османської імперії сталися Карпати природною охороною перешкодою, через яку де-не-де пролилась хвиля турецького наїзду деяким гірським хребтом, політично однак дану область турки не оволоділи. Така жахлива ситуація тривала декілька століть і асоціації поєднали пам'ять старшого татарського нападу з часів Джінгісхана. Це тематика, яка мала всі можливості зафіксуватись в народній пам'яті, і не втратила актуальності ні в сучасному оповідацькому репертуарі.²

Народні перекази про татар в українській етнічній області Східної Словаччини охоплюють слідуючі мотиви:

1. ваблення людей із сховищ
2. вбивство татарина жінкою, дитиною
3. полон
4. зникне село Стежна

Народні перекази про татар малюють неймовірні жахи та пљондровання, що їх несли завойовники. Люди, які втікали перед татарами, ховались в різні сховища. Коли прийшли татари, намагалися привабити людей — виманити їх із своїх сховищ то кричали: *«Ходи, Тена, пішла татара, бодай пропала!»* (запис 1 б).

Беззахисні люди перед татарською загрозою намагалися захоронити хоча б голе життя втечею в ліси, куці, ями, печери і т. п. Змістом даних переказів було ваблення схованих людей татарами різними підступними способами (*«Вийди, Марія, Катерина, пішла татарина!»* — запис 1 а). Дана версія має нахил до старшого літературного поступу, коли пряму мову творить рима. Це міжнародний епізод про підступне ваблення людей із сховищ, відомий з цілого середньоевропейського простору. У версії польській говориться про шведів, моравській — куруців, словацькій — про турків або татар. Особливо назва «татар» встановлювалась в українській усній народній творчості (в тому числі і в українській етнічній області Східної Словаччини) як уособлення ворожого воїна, а в пізніших побудовах не мала конкретний історичний зміст.³

Другий мотив охоплено в убулянському (2 а), яловському (2 б) записах та в другій частині уличського запису (3 а).

В убляньському записі розвивається сюжет про сміливу й спритну селянську жінку, яка пекла хліб. Коли до хати ввійшов татарин, жінка усадила його біля печі, де він заснув. Тоді жінка відрізала йому голову косою.

Подібно в записі з Ялової, дитина дотепно позбавлюється татарина, який заскочив до хати. Дитина сховалась в печі і коли татарин знайшов сховище і всунув туди голову, дитина ножом відрізала йому голову.

Проста людина важко переносила винищення та розбої, грабіжницькі напади на спокійні села, вбивання і відволікання невинних людей, навіть вбивання немовлят, що було найбільш типове для татар. Суворість в народі мусила бути покарана. Тому деякі перекази кінчаються смертю татарина.

В народних розповідях з татарською тематикою не робиться натиск на детальний опис середовища, наприклад, при сюжеті жінка нападена татариним при печенні хліба, розповідач не подає опис хати, в якій пригода відбулася, ані спосіб печення хліба.

Третій мотив творить першу частину запису з Улича (3 а). Цей мотив про полонену жінку татаром у фольклорі знайомий, належить у міжнародні традиції. Татарин візьме в полон гарну дівчину, з якою одружується і має дитину. При дальшому наїзді візьме в полон стару жінку — матір своєї дружини, про що він не знає, щоб няньчила дитину. Мати впізнає свою доньку, але донька матір не впізнає аж після того, коли мати їй заспіває пісеньку «*Марюш, Марюш, Марюш моя*».

На Словаччині подібний сюжет охоплено у вірші Сама Халупки «*Турчин Понічан*», написаному за взірцем з народного середовища. Про фольклорне походження даного сюжету немає сумніву. Мотив про полоненого сина-яничара був в народному середовищі поширений дуже давно — ще перед літературною появою даного вірша, який появився в 1868 році разом з іншими віршами Сама Халупки.⁴

Своєрідними є перекази про вже давно зникнуте село Стежна. Село Стежна знаходилося біля Руського Грабовця десь між Іновцем та Руською Бистрою. Із даним селом зустрічаємось, крім перепису порт з 1585 року, другий і останній раз в урбарі з року 1612, коли мало одного шолтиса і чотирьох підданих. Село зникло напевно в часі протигабсбурзького повстання.⁵

В народних переказах причиною зникнення села Стежна являються татарські напади (записи 4 а, б, в), оскільки жителі села, за переказом, були погані люди, тому татари їх круто покарали — знищили село.

Відображаючи в народних переказах хижацьку суть завойовників, народ змальовує їх у потворних образах людодів, песиголовців, однооких та триоких потвор і т. п. Нагадує це стародавню міфологію (згадаймо однооких велетнів Циклопів в стародавній Греції); з песиголовцями зустрічаємось у старих єгиптян, месопотамців.⁶

Народні перекази про татар своїм корінням сягають у глибоку давнину, відображають жахливі події часів минулих. Це — своєрідні історичні ремінісценції і мотиви, які передавалися з покоління на покоління, й збереглися в народній пам'яті до нашого часу як відображення народного розуміння добра і зла, ненависті до поневолювачів і лиходіїв. Вони становлять невід'ємну частину усної народної творчості українського населення Східної Словаччини.

ПОЛЬОВІ ЗАПИСИ

1 а

1224 року пришли ту татаре, шытко ту палили, людеі били, забивали. Люди шы крили. Та там было вісім ямох, такы округлы ямы. Та там шы люде ховали перед татарами. Єдна од другой были недалеко. А потом пришол татар там і кричит:

— Выйди Марія, Катерина, пішла татарина!

А была млинарка там, а мала ключі од млина, та она вышла — а татар там! Та она го з тима ключами бухла, а потом і остатні повіскаковали, а забили татара.

Чув єм то од старшых людеі, од своїх предкох.

(Записано 20-го липня 1973 р. у Свиднику від Михайла Бережного, 82 роки).

1 б

Я чула од дзеда Грушки о татароx. Та татари же лем єдно око малі. Як ішли то забіялі люди. Баби перед ними на під утікали. А єдней баби взяли дзецко на копію, а кричалі на ню под пойдом:

— Ходи, Тена, пішла татара, бодай пропала!

Так на ню кричалі, бо дзецко взяли на копію та жеби і она зишла, же і ю забют.

(Записано 8-го січня 1975 р. в с. Матяшка Воронівського округу від Анни Грушко, 70 років).

2 а

Быв газда. Та газдыня стара зустила дома, а слугы два, дві служниці і газда стали, пушли овес жати на Дендикувці. Дендикувці — там хотар наш у лісі са так кличе. Там не было ліса, то голе было, каждый свою худобу спознав.

А стара пече хліб. Выгрєбла грань (вугля ярой, дерев'яной), пец замела шумно, запалила, положила лопату, з муков посипала а саджати. А татар пришов, коня прив'язав ід сливці і перебісягы, вже гроші мав туюлько на кони. І вошов до хыж та гварить:

— Печ, не печ, їсти го не будеш.

— Дай ми покуй, татарине-поганине, нйя посаджаву, нйя го їсть тот, кому бог обіцяв. А ты, як хочеш, сядь собі, ту тепло та са грій мало. А як посаджаву хліб, тоды роб зо мнов, шо хочеш.

А вун сів, задрімав са тай голова так.

Вна мала косу пуд заголовком, хопила косу а так голову одрізала. Вун упав. Тоды вышла вон, перебісягы долов, кантарь долов, коня о тичку, коня ударила, кунь утік. Перебісягы внесла з грошми дому до хыж і шыытко, а там кров, шо вышла з нього. Тоды кров повтерала, завязала голову поклала до задньої хыжи, там приметала цундрьом, де шо, косу повтерала.

Тоды хліб выпекла, до зайды. Прикрила, там пирогы, де шо. Та несла. Пришла. Вже дві години пополудни.

— Та яось пузно.

— Кады кручу са, єдно, друге, домашню роботу не видно.

Пополуднували. Старый гварить:

— Я бы пив воду.

— Та подь, і я бы пила.

Пушли воды са напители, а молоді зустили. Пришли там та вна йому пошептала.

— Добрі, добрі, не гварь ім нич.

— Не буду.

Пришли дому, повечеряли, полігали спати, старый і стара. Вун став вночи, пушов, узєв татарины, однос го там до Соряной Потбчины, закопав, а гроші взяв та мали з чим газдовати.

(Записано 11-го квітня 1979 р. в с. Убля Гуменського округу від Михайла Савки, 89 років).

Як ходили татаре, а газда мав дітвака. Та костуру вустрило фурт.

— Сьну муй, чога тото востриши?

— Оно са придасть.

Оно было віщой, оно знало, же татар прийде за матірвов і за няньком а выбрабуе.

Острило, а вун все:

— Чога тото, муй сьну, востриши?

— Оно са придасть.

Як татар прийшов, нянька, матір взяв, прив'язав ку коньови а сам вошов до хыжы. Рабував. А як уже ішов гет а оно са сховало. Даколи такый пец бьв а так чинка до челюсти. Там са сховало. А як вун уже порабував, пушов вон а оно на выгляд:

— Татаре, взяв ес мі нянька, матір, мене взни в ріц! (поцілуй мене в ріц)

Вун до хыж, гледат, де тото, шо то было. Пушов вон.

Воно заз кричить:

— Татаре, взяв ес мі нянька, матір, мене взни в ріц!

На третій завод вошов, посыпав муков. Та вун послідить, де пушло по муці.

Вун заз як вышов, воно кричить:

— Татаре, взяв ес мі нянька, матір, мене взни в ріц!

Вун до хыж. Ага, тады, до кафлі пушло.

— Подь вон.

— Кедь хочеш та ня выйми, — а костура вже в руках. Вун як натяг голову, воно годи фац!

Татар са перевернув, воно тогди вон, нянька, матір одкапчало:

— Тепер, няньку, коньові хвуст одрубати. Бо вун ай за сум року принесе другого татару, же ту бьв татар забитый. А як му хвуст одрубате, нигда вецей ту не прийде.

Як му хвуст одтяли, як са вирвав — пушов, нигда вецей не пришов. А пак видумали уж пушкы. Та кедь ішов татар, а міряв, а уж кричав:

— Іванку, не пуцай (жебы вун не стріляв), я не буду нич робив, — так татар кричав.

(Записано 15-го липня 1976 р. в с. Ялова Гуменського округу від Василя Смоляка, 74 роки).

3 а

Кедь пришли татари ту до нас даколи та котрі были такі шиковны жоны та забирали собов. І ту пришли до сусіднього села, до Колбасова, і взяли єдну жону. Та была служка, така шиковна жінка і взяли собов там. Поженив са с ньов татар. І мали дітвака.

А тот татар ішов назад, може о п'ять або о шість року, а на никого не напав, лем на тої дівкы матяр а взяв єй, жебы бавила, яко пестунку робила тому дітвакові.

А мати там пришла та спознала дівку. Але дівка єй не познала. Дівка была пані велика, і вдарила матяр поза вуха, шо аж кров єй заляла. А вна їй заспівала:

Марюш, Марюш, Марюш моя,

Я тебе годовала,

А м'тя так не вдаряла,

Бы тебе кров заливала.

А вна са втоды попозерала на ню і плакала. І потум взяла матяр за свою і так годовала.

І тот татар ішов іші раз ту, вже по третій раз, бо то гонение было. Пришов ту до Колбасова, до млина, і заз хотів забирати вишиткых. Татари брали люди яко обичайні служити. А вни вишиткы повтікали. А єдна стара жона пришла дому хліба напечи, бо были остатні в лісі а не мали шо їсти.

А вун, татар, як пришов, та чекав за хлібом, покы са спече, та сів собі і нормальні заснав. А вна взяла лопату, голову водтяла тому татарові. Пушла, коня водв'язала а пустила. А кунь ішов а ержав, в долину, а другы татари са назад вернули і втікали і больше татару ту не было.

Єдна баба одогнала татару із лопатов.

(Записано 18-го червня 1979 р. в с. Улич Гуменського округу від Юрія Ющика, 62 роки).

Село Стежна — там татаре пришли, вибили тото село ай тоту церков спалили. А вни потому повтікали, ци як, а же еден са приженив, десь зуствав, сховав са (із Стежноі чоловік — Н. В.), а приженивса в Іновою. Же вун са там приженив і вун там був. Тай гварять, же теперька ші поколіня з нього є. Вни са теперька кличуть Станковы. Але їх фурт кликали од початку Татарчаниковы.

Але ци то правда была? Так єм чула од тих старых людей.
(Записано 31-го червня 1980 р. в с. Пудгородь Михалівського округу від Марії Лехман, 86 років).

Чулам іші, же в Стежноі были погане, а мали церков. А татаре пришли та церков розбурали. То в Стежну, ту од Грабовца та з тої церкви царські дверці нашли у Шараиш Потоці.

Наша єдна жона была у Шараиш Потоці у немоциці та ії тоти люде повідали, же: «Позерайте, тоти царські дверці із Стежноі, із церкви, ту суть у нас».

Погане были такі в Стежну, шо люде забивали. А татари на них ішли. Стежна — перед Грабовцем. Як выйдете ту на конец поза тоту скалу, та там тота Стежна. А тота церков была — там еден мосток, іде вода, а тота церков была на Крайникум груні на лівуй руці.
(Записано 31-го червня 1980 р. в с. Пудгородь Михалівського округу від Марії Калянін, 82 роки).

Стежняны такі недобрі люде были дуже, зато їх стрепали. Дуже недобрі люди были. Там тадыль, де ярк, там не пустили за градсков, кедь там дахто ішов, лем долу водов мусив іти, по воді. А били каждого, хоц не винуватый, задармо били. Люде ші з них зустали, поедни втікли, якос їм са подарило, бо татаре їх обключили навколо. Та якось са їм подарило втекти ци са сховали деякі, ци повтікали ту до Бенятині, повідають, же то Мигальо в Бенятині. Тай на Бенятині тиж такі недобрі суть люди, били са з другими, біткарє лем были з них.

Тото місто ші зустрало, де церков стояла в Стежну. Недавно там нашли крестик такый малый, шо до руки. Же на Быструй є книга водтам. В церкві стоїть.
(Записано 31-го червня 1980 р. в с. Пудгородь Михалівського округу від Андрія Штиха, 79 років).

Татарів волали псоглавці. І ту ходили, там недалеко ші така яма є, така велика, як кебы бомба вибила, шо так люде са ховали до того. То на мою землі є. Закутина то кличуть. А вни, люде, бивали по скалах, по лісох, там такі ямы мали, діры. Кедь чоловіка татари їмили та зарізали та спекли та зіли. Зато їх волали псоглавці, же люди їдять.

Я не тямлю їх, але муй нянько повідав за них, а баба ші повідала. Бо я бабу тямлю ші.

Татар — обичайный чоловік був, лем мав дві вочі ту а ші трете ту із заду на потилиці. Мусив видіти і на тото воко, бо чоловік са не муг сховати нигде, ямы копали, шо са там ховали.
(Записано 21-го жовтня 1981 р. в с. Стриговець Гуменського округу від Михайла Бандурича, 77 років).

ПРИМІТКИ

- ¹ Легенди Карпат. Видавництво «Карпати», Ужгород 1968, с. 288.
- ² Dagmar Klímová-Rychnová: Mezižánrové vztahy v oboru lidové pověsti v materiálech O Tatarech a Turcích v západní karpatské oblasti. In.: Ludová kultura v Karpatoch, Bratislava SAV, 1972, s. 319.
- ³ Dagmar Klímová-Rychnová: O motivu «Jene, Mikulo, Juro, podte ven» v lidových podáních. Slovác-ko, Slovenské múzeum v Uherském Hradišti, 1961, s. 98.
- ⁴ Ján Michálek: Spomienkové rozprávanie s historickou tematikou, Bratislava SAV, 1971, s. 49.
- ⁵ Ladislav Hoffman — Aladár Stankovský: Z dejín Sniny a okolia. Mestský národný výbor v Snine, 1976, s. 26.
- ⁶ Грунтовніше про цю тему пише Д. Клімова-Рихнова у праці: Kulturní zázemí epiteta «Tataré-psohlavci», Český lid 1968, č. 2—3, s. 109.

RESUMÉ

Nadežda VARCHOLOVÁ, *Ludové povesti o Tatároch*

Ludové povesti o Tatároch v ukrajinskom etniku východného Slovenska obsahujú tieto motívy: 1. lákanie ľudí z úkrytov, 2. žena alebo dieťa zabíja Tatára, 3. zajatie, 4. zaniknutá obec Stežna.

Motív lákania ľudí z úkrytov je medzinárodnou epizodou o ľstivom lákaní ľudí z úkrytov známy z celého stredoeurópskeho priestoru. Prostý človek ťažko znášal ničenie a rabovanie, zabíjanie nevinných ľudí. Surovosť musela byť potrestaná, preto niektoré ľudové povesti končia sa smrťou Tatára (motív 2.). Látka o zajatom synovi-janičiarovi, v ľudovom prostredí veľmi rozšírená, je ďalším motívom v povestiach o Tatároch. Svojráznymi sú povesti o zaniknutej obci Stežna, ktorá zanikla pravdepodobne v čase protihabsburského povstania.

Historické podania s tatárskou tematikou sú súčasťou celkového obrazu, ktorý vytvorila ústna ľudová tvorba o udalostiach jedy z najstrašnejších etáp minulosti.

РЕЗЮМЕ

Надежда ВАРХОЛ, *Народные сказания о татарах*

Народные сказания о татарах в украинской этнической области Восточной Словакии содержат следующие мотивы:

1. выманивание людей из укрытий;
2. женщина и ребенок убивают татарина;
3. плен;
4. гибель села Стежна.

Мотив «выманивания людей из укрытий» является международным эпизодом о коварном выманивании людей из укрытий, известный на целом европейском пространстве. Простой человек тяжело переносил разрушения и грабеж, убийства невинных людей. Жестокость должна быть наказуемой, поэтому некоторые народные сказания заканчиваются смертью татарина (второй мотив).

Материал о пленнике — сыне-янычаре в народной среде очень распространенный и является дальнейшим мотивом.

Своеобразными являются сказания о гибели села Стежна, которое, вероятно, прекратило свое существование во время антигабсбургского восстания.

Исторические предания с татарской тематикой — это составная часть всеобщей картины, которую создало устное народное творчество о событиях одного из самых страшных периодов прошлого.

RESÜMEE

Nadežda VARCHOLOVÁ, *Volkssagen über Tataren*

Die Volkssagen über Tataren erhalten im ukrainischen ethnischen Gebiet der Ostslowakei folgende Motive:

1. Herauslocken der Menschen aus Deckungen;
2. Frau und Kind töten einen Tataren;
3. Gefangenschaft;
4. Untergang des Dorfes Stežna.

Das Motiv «Herauslocken der Menschen aus Deckungen» ist eine internationale Episode vom tückischen Herauslocken der Menschen aus Deckungen, die auf dem ganzen europäischen Kontinent bekannt ist. Der einfache Mensch ertug schwer die Zerstörung und die Plünderung und den Mord der unschuldigen Leute. Die Grausamkeit muß bestraft werden, deshalb enden einige Volkssagen mit dem Tod des Tataren (das zweite Motiv). Das Material vom Gefangenen — dem Sohn-Janitscharen — ist in der Volksumgebung sehr verbreitet und stellt das weitere Motiv dar. Eigenartig sind Volkssagen über den Untergang des Dorfes Stežna, das vielleicht während des antihabsburgischen Aufstandes hörte auf, zu existieren.

Historische Überlieferungen mit der Tataren-Thematik sind das Bestandteil des allgemeinen Bildes, das im mündlichen Volksschaffen von Ereignissen einer der fürchterlichsten Perioden der Vergangenheit entstand.

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

ШТРИХИ ДО ЛІТЕРАТУРНОГО ПОРТРЕТА МИХАЙЛА ДРОБНЯКА (1942—1984)

МИХАЙЛО РОМАН, ПРЯШІВСЬКИЙ ФІЛОСОФСЬКИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КОШИЦЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМ. П. Й. ШАФАРИКА

Художній світ Михайла Дробняка невід'ємно зв'язаний з життям і працею рідного народу. Він разом з ним жив, ріс й інтенсивно працював, став його співцем, пропагандистом й сином, активно допомагав будувати розвинене соціалістичне суспільство, його культуру та літературу. Зелені гори й сонячні узгір'я, глибокі букові ліси, загадкові казки, героїчні легенди, ліричні пісні і тяжка та виснажлива хліборобська праця батьків, післявоєнний будівничий запал та творче натхнення трудового народу, які запанували на заводах, селах, в школах і на великих будовах, викликали у молодого юнака бажання і потяг до їх поетичного зображення, виразити свої почуття радості і щастя. Перші свої поетичні твори Михайло Дробняк написав ще в початковій школі, але поетом став аж після закінчення Пряшівського філософського факультету Університету П. Й. Шафарика (1964). Він був працівником ЦК КСУТ і редактором газети «НОВЕ ЖИТТЯ», далі лектором, а пізніше — до своєї передчасної смерті — драматургом Піддуклянського українського народного ансамблю Українського національного театру в Пряшеві.

Поетичній майстерності Михайло Дробняк навчився передусім у класиків української літератури — Т. Шевченка, І. Франка, Л. Українки, П. Тичини, М. Рильського, В. Сосюри та молодшого покоління поетів: Л. Павличка, І. Драча, В. Коротича, В. Симоненка, Б. Олійника, які йому найбільше імпонували та відповідали його творчому світосприйманню. Захоплювався він також поезією Ф. Лазорика, І. Мацинського, словацьких і чеських поетів М. Валека, Л. Фелдека, В. Мігаліка, М. Лайчака, І. Скали, Я. Піларжа, М. Флоріяна, В. Гонса, з якими він утримував тісні зв'язки до останніх днів життя. Невичерпним джерелом для нього була й поетична творчість українського населення Чехословаччини. З уроків з класики М. Дробняк взяв усе найкраще, найпереводніше, зокрема суспільну функціональність художнього твору, його громадський пафос, пульс доби, уповноваження на вираженість душі і дум народу, честь і його долю. Тому поетична творчість М. Дробняка весь час мінлася, збагачувалася, зростала, мужніла, бо поезія — це завжди неповторність. Поет М. Дробняк за все своє свідоме життя намагався бути вірним законом художньої правди. Саме творчість М. Дробняка є і непоганим зразком того, як тяжко бути вірним законом художньої правди, бо як пише радянський вчений А. Новиченко: *«Правда в мистецтві є не тільки адекватним відтворенням об'єктивної суті життєвих явищ, а й необхідно включає в себе ідейно-емоційну оцінку їм митцем. Це — загальний закон художнього пізнання, і марксистського населення Чехословаччини. З уроків з класики М. Дробняк взяв усе найкраще, найперестійності, правдивості мистецького відображення життя і революційної, соціалістичної ідейної позиції митця, яка забезпечує найбільшу вірність естетичної оцінки зображуваних явищ — оцінки їх з висоти не лише сучасності, а й майбуття»*.¹

Михайло Дробняк вступив у світ художньої літератури в перші роки будівництва соціалістичного суспільства, в період, коли ламалися старі закони, стара мораль, міжлюдські відносини, спосіб

життя і формувалися нові, соціалістичні відносини. Все це проходило в умовах складної класової боротьби, в умовах художніх шукань, якнайкраще виразити і зобразити цей історичний процес, який кожна людина індивідуально сприймала і переживала та включилася у побудову нового суспільства. Зрозуміло, що молодому поетові не все зразу вдавалося правильно побачити, скопити і зобразити, але він твердо вірив у силу соціалістичних ідей і політики Комуністичної партії Чехословаччини. Саме ця віра, глибоке переконання не дозволили йому в кризові роки зовсім відірватись від народу і соціалізму. Найкращі твори він написав тоді, коли наша країна приступила до будування розвиненого соціалізму.

Епоха розвинутої соціалістичної доби висунула високі вимоги до письменників, що зобов'язують літературу до поглибленого художнього вивчення дійсності, «до синтезного охоплення усіх її параметрів, до аналізу життєвих фактів та явищ у найконкретніших, реалістичніших вимірах, в об'єктивних її оцінках».² Цим вимогам намагався підпорядкувати свою творчість і М. Дробняк. Може і тому мотив творчості, мотив політичної позиції, потреба пізнання часу минулого і сучасного, дійсності, вдосконалення власної природи голосу виразно проявилися в останніх його збірках.

До першої поетичної збірки «Розлуки і зустрічі» (1967) М. Дробняк готувався наполегливо і ретельно. Правда, в ній було ще чимало учнівського наслідування, переспівування старих тем, проблем і образів, але одночасно знайдемо в ній тони, образи, ідеї, ширі почуття, які давали підстави уже тоді думати, що в українську літературу Чехословаччини вступив скромний поет, любитель художнього, поетичного слова, добра і краси, поет, який своєю наполегливістю може досягти вершин поетичного мислення і зображення. Наперекір усім художнім спадам, експериментам та шуканням, М. Дробняк ці перші догади виправдав.

Вірші, що увійшли у збірку «Розлуки і зустрічі», найчастіше поетичною мовою розповідають про перші пориви кохання молодого ліричного героя, про зустрічі і розлуки з коханими дівчатами, з рідним краєм, мамою, татом, з добром і злом.

Найчастіше ліричний герой поетичної збірки заглядає у свою схвильовану душу, своє «я» і знаходить там, чомусь забагато нещастя, розчарування, непорозуміння, чи невислухання його мрій і поривань. Правда, в такому віці це буває, що мрії і бажання не завжди реалізуються. Але не ці плаксиві вірші визначають зміст збірки, бо в ній чимало оптимістичних тонів, гордості на працю своїх батьків, любові до рідного краю, товаришів і дівчат. Більшість віршів збірки вражає читача своєю ширістю, відвертістю, категоричністю і впевненістю своїх міркувань відносно любові, кохання, мрій і снів. Ліричний герой хоче «розкрити серце, як яблуня свій цвіт розкриває весні», а віршу звіряє всі мрії, сподівання, бо вірш для нього як каже:

*Ти ж мій найкращий товариш, —
покірний, чуткий . . .
і хоч мовчиш,
ти розумієш мене,
як ніхто тепер . . .*

Але вірш його «найкращий товариш» не дав йому відповіді на питання, які поставив у своїх численних поезіях. Не дав він відповіді і на суспільно-політичні проблеми 60-х років, бо в той час в чехословацькій поезії було модою уникати від громадських тем, було модою «плакати» і критикувати минуле чи сучасне, замість того, щоб позитивно, перспективно критично поставитись до наболілих питань. Цій моді певну дань заплатив і молодий поет М. Дробняк. Вірші, як «Дорога», «Моя біографія», «Даннна життя» та далші не піддалися цій моді. Ліричний герой знаходить силу, джерело натхнення і порятунок дома у своїх чесних і трудолюбивих батьків, у селян та у своєму оновленому краю:

*У дуба старезного,
під плечима з безліччю рук,
я знайду порятунок,
бо
коли я зверну з дороги,
не дійду туди
де жде мене життя.*

Саме тема життя і смерті, щасливого життя хвилювала поета в цій та наступних збірках не ра Поет вірить в силу і добро людини, розуміє закони діалектики життя і смерті та мріє про таї життя, щоб не сумно було вмирати. Він усвідомлює, що «людина всевладна і весільна», щ «життя (за своє існування) повинно платити (таку велику данину! . . як смерть». Поет пр- славляє таких людей, які «знають один закон: (жити) значить (працювати)», які

*Знаходять
і знову випускають з рук.
У їхніх головах
співають солов'ї турбот,
а долоні грають
мозолистістю струн.*

Ліричний герой Дробнякової збірки «Розлуки і зустрічі» «прагне того, (чого досі не пощастило йому — (здобути) людського щастя . . .» В його мріях «сплелося все: Зелені гір, (неба синь і любов бездонна, (ї успіхи в житті, і . . . просто щастя»). Тяжко було ліричному герою, хо він скінчив інститут і вивчав п'ять років історію, щоб знати про своїх предків, щоб знати українсь ку мову, та як заповнювати анкети, бо не знав «точно, що таке життя». Наступні поезі М. Дробняка йому дають відповідь, де і в чому треба шукати щастя, що таке життя і як можн повнокровно жити. Життя без праці, без любові — це не життя, а готова смерть. Такі та подібн висновки можна зробити з першої збірки М. Дробняка «Розлуки і зустрічі». До кращих вірші збірки слід зарахувати «В розлуці», «Дорога», «Моя біографія», «Данина життя . . .», «Так, я сьогодні», «Ноктюря», «Білим голубом», «Трагедія мого «я» », «Не відходи, ромашко біла . . .» «Прощання», «Каміла», «Моя любов», «Осінь», «Стежкою мільйонів років» та дальші.

Особливе зворушення викличуть вірші, які оспівують карпатську природу, рідний край, маму та коханих дівчат: «Не відходи, ромашко біла. . .», «Моя любов», «Осінь», «Етюд», «Хвилинка суму» тощо. З них виділяється своєю поетичною майстерністю та ширістю почуттів «Не відходи, ромашко біла . . .»

*Не відходи, ромашко біла,
Побудь ще трохи при мені,
Бо ж серця айсберг ти зуміла
Розбить на іскорки малі.*

*Побудь ще трохи — теплі руки
В мою чуприну запусти,
Й цілуй до болю, до розлуки,
І млії в моїх обіймах ти.*

— — —

*Не відходи, ромашко біла,
Зістань ще трохи, хоч на мить.
Коли вогонь ти в серці вміла
Роздмуть більш, як мати мила,
То вмій його й якось втомить.*

В збірці знайдемо ряд вдалих художніх образів, які збагатили нашу поезію. З них вважаємо за потрібне нагадати хоча б такі, як ось:

*«У їхніх головах
співають солов'ї турбот,
а долоні грають
мозолистістю струн»;*

*«Білим голубом
залетіла мрія
в майбуття.*

*Я хотів її
зупинити в леті
та не встиг»;*

*«Коли в воді скупались зорі
І загорнула хати тьма,
Під осокором близько в полі
Стояла дівчина сама».*

Гадаємо, що такі образи лише зрідка знайдемо й у більш реномованих поетів, ніж був М. Дробняк у 1967 році.

Правда, в збірці є чимало і невдалих образів, прозаїзмів, непоетичної мови, нелогічності, нату-
ралізму, надуманості, відсутності логіки тощо.

Не завжди вдалося молодому поетові досягнути думкою свою епоху, відбити у віршах стиль її
мислення засобами поезії, силою таланту створити повнокровний духовний образ сучасника.

Наступна збірка *«Смуги світла»* (1969) у порівнянні з першою, як вдало сказано на її обгортці,
«менш категорична і більш відверта». Поет в ній не визнає нічі смаки і погляди, нікому не
нав'язує своїх, відділяється від людей і загортається в чадру ночі та виражає розчарування з нової
ситуації, яка склалася у нас в середині 60-х років. Тодішнє життя бачить у досить похмурих фар-
бах, а земні радощі йому уявляються як *«смуги світла»* на загальному темному тлі. Дивує нас, де
набралося у молодій людині стільки відчаю, незадоволеності, песимізму і сліпоти та глухоти, яка
не бачила і не чула навколишнє життя, яка вважала себе *«нікчемним черв'яком»* на землі, а не
людиною. Дивує, що коли в першій збірці переважали оптимістичні і життєрадісні тони, то зараз
«під чадрою ночі» бачить і відчуває себе краще, ніж вдень. Мрія поета *«запхатись . . . ведмедем
у листя»*, *«щоб не бути свідком криголаму життя — часу цього»* в період суспільної і політич-
ної та в її наслідок і літературної кризи невиправдана.

Збірку позначили тенденції 60-х років, які намагалися відірвати літературу від реального жит-
тя, від зображення досягнень соціалістичного будівництва, від її заклику до боротьби за перемогу
добра і краси, від завдання, щоб допомагала читачам знаходити в житті добро й оптимістичні
перспективи розвитку людства, щоб будити у людей соціалістичні помисли, пориви і натхнення
до праці.

Поет замість зображення нової, соціалістичної людини чи її антипода, вдався до неоригіналь-
ного оспівування повій, жіночого тіла, алкоголю, дівочої невірності тощо. Замість того, щоб по-
ет засудив рецидиви минулого, старої моралі, він почав ними милуватися. Змалював ці явища гру-
бо і натуралістично, що значно знижує загальний художній рівень збірки. Там, де М. Дробняк до-
тримувався життєвої правди, де не експериментував, а використовував засоби народної поезії,
вийшли вдалі поезії, як наприклад, *«Руки»*, *«Білі сніжинки»*, *«Я люблю цей народ»*, *«Няньо»* та
дальші.

Оскільки центральне місце в збірці займають, на нашу думку, три поезії *«Я люблю цей народ»*,
«Руки» та *«Русинський епілог?»*, то зупинимось докладніше на їхньому ідейно-художньому аналі-
зі.

Коли у вірші *«Я люблю цей народ»* поет захоплюється синами карпатського народу, бо про-
славляють *«по всіх усюдах правдолюбність, розум і чесність»*, коли він заявляє, що любить цей
народ, *«бо він не зраджував нікого, (хоч сам часто зраджуваним був)»*, коли закликає

*Народе мій!
Не смій ані тепер ти збайдужити,
забути історію свою!
Не налякайся,
не розбіжись! . .*

*Нам треба сильними бути,
як віковічні дуби,
і встояти треба!*

. . . Я ж стоятиму з тобою! . . .

та у вірші «**Русинський епілог?**» вже їх безпідставно, зневажливо й образливо називає і характеризує так:

*Безхребетні, як ліани;
без коріння, як вітер;
і темні,
як праліси індіанців . . .*

Такими нині стали русини.

В останньому вірші каже, що

*Були велетні, слава й звитяга,
співала ніжно Маковиця
й ланцюги спокою рвав Бескид, —
світом йшов русинський нарід . . .*

Тепер там тихо.

*Полонини оповила смутку імла,
джерельні потічки знечистили
сльози жалю,
дрімають в непокої могили предків,
пам'ятники . . .
І справді, чому така тиша?
Щоб перед бурею?
Чи після смерті?*

Зрозуміло, що цей вірш — це необдуманий, нацькуваний вибрик молодого і недосвідченого поета. Це результат впливу реформаторів соціалізму у нас.

І такі ідейно та художньо зрілі твори, як «**Руки**», «**Білі сніжинки**», «**Ти хочеш зрозуміти мене**» та далші, не можуть приховати чи виправдати негативність неправдивого, антинародного та антикомуністичного вірша, як «**Русинський епілог?**».

Вірш «**Руки**» прославляє ласкаві руки мами, коханої, талановитих художників, малярів, простих трударів, лікарів, дітей, а засуджує руки вбивців та ідіотів. Найдорожчі для нього це руки

*«Потріскані, замазані землею,
попалені залізом,
як у моїх батьків.
Вони мені наймиліші.
Руки різні є . . .
Руки для кохання
й ідіотських вбивств,
руки для краси,
життя
і смерті . . .
Бездня протилежностей.
Руки для життя,
і руки
для смерті».*

Не бути згаданих віршів, збірку можна було б вважати відступом від принципів соціалістичного реалізму. Тому марксистсько-ленінська критика критично оцінила збірку і засудила вірш «**Русинський епілог?**»³ Тогочасна критика вказала і на дальші творчі упущення, недотягнення, неточності, поверховість, вульгаризм та уникання гострих соціально-політичних проблем.

Суспільно-політична консолідація в 70-х роках позитивно позначилася і на творчості М. Дробняка, який самокритично визнав свої помилки та упущення. Він критично переоцінив своє ставлення до реальної дійсності, до основних завдань справжньої поезії, яка, як і кожна свідомо творча праця людини, покликана служити людям.⁴ В результаті довгої роботи і зрозуміння, що поет не є якийсь «*божок*», а нормальна суспільна людина, яка своєю творчістю виконує громадський обов'язок, з'явилася якісно краща поетична збірка «**Очі в долонях**» (1974). Усвідомлення цієї звичайної істини допомогло йому стати частиною колосальної справи — будівництва розвиненого соціалістичного суспільства, включитися у невичерпну боротьбу, віддавати людям своє співчуття, ніжність, твердий голос, розум і чутливе серце. Все це уже проявилось в новій книжці поетичних творів, яка складається з трьох циклів.

Третя збірка «**Очі в долонях**» наповнена людською красою, щастям, добром, стверджуючим оптимізмом, гуманізмом, життєрадісними поезіями, веселими тонами. Заспівом до усієї збірки став вірш «**Признання**», в якому визнав свою любов до рідного підкарпатського села, в якому народився, виріс, звідки колись черпав силу і поетичне натхнення.

*Село — колиска
груні і потічки —
пелюшки мої,
ліс — церква.
Мої галявини, мої ранки,
мої сарни, моя трава,
моє село . . . Моя любов . . .*

Вірші «**Перше травня**», «**Пісня Дуклі**», «**Весна**», «**Літній ескіз**», «**Буде новий хліб**», «**І тільки в щастя родяться крила**», «**Дідусь**», «**Чому це так?**», «**Освідчення життю**», «**Я йду до тебе**» та дальші написані з глибоким почуттям любові, пошани і гордості до свого народу, краю, рідних, до героїв нашої свободи і щастя, виражають і найтаємніші людські почуття першого кохання. Названі поезії засвідчують свіжість і новизну образного мислення поета, його вміння уникати узагальників, творити своєрідні «*символи своєї доби*». Вірші такого ідейно-художнього спрямування свідчать і про інше, не менш важливе — про ідейно-політичне переконання автора і його ліричного героя.

Ліричний герой названих поезій це вже неіндиферентний до навколишнього життя. Так, у вірші «**Перше травня**» виступають видатні люди-робітники, селяни, вчені, студенти, сталевари, конструктори, винахідники, які йдуть на Перше травня вулицями своїх міст, щоб славили «*світ наш соціалістичний . . . спокій на землі*».

Домінуюче місце в збірці «**Очі в долонях**» займає балада «**Пісня Дуклі**», яка має чотири частини. Кожна з них відтворює певну епоху. У першій поет віддає пошану і подяку героям, що загинули на Дуклі, визволяючи нашу країну від фашизму, запевняючи, що на їх подвиг не забудуть їхні матері і майбутні покоління.

*Кладу до пам'ятника маргаритки,
В очах подяка і уклін
За спокій, спів пташок, за чисте небо,
За щастя всіх прийдешніх поколінь.*

Поет засуджував війну, картав тих, які посилали молодих людей на війну, щоб принесли їм прибутки. Хлопці і дівчата вирости не для того, щоб вмирати, а щоб працювали, збагачували добро і людський рід, кохали і годували своїх дітей:

*Вони не вирости для вбивства, насильства,
Для нищення краси сторіч.
Криничку чистити радніш їм в полі
І сонце звожувать з узбіч.*

М. Дробняк нагадує, що хоч в землі ще іржавіє багато зброї з часів другої світової війни, яка ще й тепер раниє коріння дерев, ще існують в світі такі сили, які хочуть нової війни і нових жертв, «*бо підлість в людях ще не вмерла*».

Поет усвідомлював, що не було б нашої свободи, нашого щастя, як би ми разом з радянським народом не боролися проти фашизму і всього зла. Він запевняє, що наша спільна боротьба зміцнила нашу дружбу.

*Ми — два дуби — зелені і ставнії
Породжені для миру і життя.*

Балада закінчується клятвою, що молоде покоління буде жити «*життям похованих борців*» на Дуклі.

В такому плані написані майже всі вірші циклу «*Буде новий хліб*». В них ми відчуваємо не тільки масштабність поетового художнього і політичного мислення, а й нову поетичну манеру, схильну до міського узагальнення і природності інтонацій.

Другий цикл «*Вимерзлі ягоди радості*» складають вірші задумливі, задушевні, які виражають біль поета з приводу смерті його найближчих — матері, бабусі і рідних («*Лиш милосердя не було*», «*Бабуся моя спочити лягла*», «*Дідусь*», «*Не плаче батько*», «*З мамою в день душ*» тощо). Але ані ці вірші не песимістичні, хоч з кожного відчуваємо великий жаль і біль поета, що втратив своїх дорогих. Певний спокій обумовлений тим, що він усвідомлює закони природи, які змушують кожну людину раз вмерти.

Третій цикл збірки «*Вікно і час*» — це любовна лірика. В перших збірках любовні вірші написані досить грубо і натуралістично. В третій збірці переважають образи сонця, весни, зірок, щастя. Навіть природа поетові уявляється веселішою і радіснішою, ніж це було в попередніх збірках. Тема щастя, сенсу людського буття, життєвого покликання передається по-новому. Вона окреслилась ще в першій збірці, але найсильніше ця тема в плані проблемному і естетичному прозвучала в цій збірці. Роздумуючи про щастя, поет приходиться до висновку, що майбутнє і минуле належить людині, творцю і гуманісту. Це непохитне переконання пронизує майже всі вірші цієї збірки, пройняту вже світлими помислами життя, неповторного і вічного у своїх проявах безмежності і краси. Поет бачить і високо цінить щедрі плоди роботи селянина.

Ліричний герой у збірці «*Очі в доломях*» не відірваний від життя. Своє інтимне «*я*» поєднує із суспільним «*ми*». Особисте «*я*» відбувається, реалізується в складному «*ми*», формується в суспільстві, підпорядковує свої інтереси колективу. Вірші збірки добре відшліфовані і позбавлені прозаїзмів та кострубатості. Зустрічаємо художні образи, звороти, які викликають у читача захоплення, як-от:

*А очі засльозилися весною,
а душа почервоніла бажанням
тримати щастя міцно так,
як в театрі цьому.*

Вірші цієї збірки засвідчують, що поет живе відчуттям постійного духовного оновлення і в утвердженні цієї ідеї спирається на досвід історії і свій власний. Збірка в цілому означала вирішальний крок вперед по шляху соціалістичного реалізму.

Четверта збірка «*Колосся надії*» (1975) вже є свідченням дозрівання Михайла Дробняка на поета політичного, суспільного, ліричного, на поета з сучасними інтернаціональними почуттями. Поет прийшов на розмову з читачем збагачений новими пережитими враженнями, новим досвідом потягу до предметності і об'ємності зображення вражень. Окремі поезії свідчать, що неквапливі, часто філософічні роздуми поета над закономірностями життєвих явищ сполучаються з імпульсивністю, пристрастю, безпосередністю світосприймання і темпераментом, з тією зосередженістю і самоспостереженням, які необхідні лірикови.

В згаданій збірці автор присвятив цілий ряд віршів відомим і невідомим героям руху Опору: Словацького народного повстання, Переможного Лютого, героям демократичного Чілі і зокрема наших полів і заводів. Ряд творів присвячено молодості і земній красі, яку збагачують чесні і працьовиті люди. Збірка «*Колосся надії*» — це книга багатьох пісень про боротьбу з фашизмом.

про кохання з різноманітними варіаціями. М. Дробняк проявився у вищеназваній збірці як тонкий, чутливий і ніжний співець добра, любові, але й гострий та відвертий борець за правду, мир і щастя людей на землі.

Любов М. Дробняка має багато розмірів. Це любов до життя, до Батьківщини, до краю, до коханої і до батьків. Любов він осмислює як вільний стан душі і як категорію глобально-основоположну. Особисте й загальнонародне у віршах цієї збірки нерозривно переплітається. Взаємопроростання інтимних і громадських почуттів зумовлює повноту й органічність емоційного насичення поезій. Відсутність чіткого розмежування між лірикою любовною й, скажімо — філософсько-патріотичною, природно відбиває світосприймання поета, його потяг до внутрішньої гармонії.

Ліричний герой збірки — «звичайна» людина у своїх переживаннях і мріях, втратах і пошуках ідеалів, людина добра і красива, смутна і весела, чесна та справедлива. Багато таких людей поклало життя за нашу свободу, але їх смерть, як твердить поет, не була марна, «історія їх імена вписала»:

*Щоб знову Татри дихали свobodно
І пісню радості співав Дунай.
Мов парубок, в танок весільний
Пустився Піддуклянський край.*

Збірка «Колосся надії» відкривається «**Оптимістичною рапсодією**», в якій зображено людей, які відважно боролися в партизанських загонах проти фашизму, захищали Банську Бистрицю і як в цій боротьбі гартувався їх світогляд, мужність і переконання, як матері, що втратили своїх чоловіків і синів у нерівному бою з фашизмом, ставали гордими на їхні подвиги. Час і соціалістичний лад допомогли переконати біль та жаль за своїми рідними та одночасно виплекати у них гордість за їх мужність:

*Умився біль сльозами на обличчі,
Розмову мати з синами веде . . .
Народ щасливий, робітничий
В достатку й дружбі тут живе . . .*

*Встає з могили сива мати,
Щаслива щастям всіх.
Довго вже перестала ждати
Синів з далеких бо доріг.*

Високо оцінюємо поему, присвячену пам'яті великого чілійського патріота, комуніста і поета Пабла Неруди «**Не мре з людиною надія**», який разом з іншими патріотами і демократами все життя борювався.

*Щоб радістю вмивались вранці діти
І мати краяла пахучий хліб.
Щоб мушкатами, не дротом
Виднівся кожен-кожен пліт.*

Але сила домашньої реакції і міжнародного імперіалізму були на той раз сильніші і все, що збудував чілійський народ, знищила і ліквідувала фашистська влада Піночета.

*В Сантьяго нині знов жорстокість,
Весілля править вже бридке.
І смерть з холодними очима
В похід далекий йде.*

М. Дробняк закликає народи світу, щоб протестували проти злочинів Піночета:

*Свій голос проти звірства піднімаю,
І ти його зі мною підійми!*

бо в Чілі, «танками сумління люду гинуть», та «щоб не було очей сирітських і вибухів у висі голубій».

Поет висловлює віру, що в Чілі повернеться демократія, справедливість і правда, бо «*Неруда буде навіть із могили Зернини миру сіять у ріллю*».

*І вірю, у народ чілійський, вірю,
В хвилину кращу, осяйну!*

Збірка «**Колосся надії**» містить ще вірші і балади, присвячені героям Токаїка, Великої Вітчизняної війни, Переможного Лютого, борцям і революціонерам, які не зрадили заповіді своїх предків і шанують їх пам'ять та правду. Настроєність на «*баладний лад*» не перешкодив поетові зобразити конкретну подію, дійти до синтезу сучасних ознак життя й сучасних понять про нього й рисами фольклорної символіки.

Тема кохання, любові і жінки зображена в різноманітних варіаціях. Поет співає про звичайну жінку з конкретними людськими рисами і якостями, він знає силу того вогню, в якому згоряє до попелу і знову відроджується його ліричний герой. Цей вогонь не застав його зненацька, наче гроза подорожнього в полі, тому емоційна тканина його віршів природна.

У віршах інтимного характеру відчуваємо переживання теперішнього стану душі, стишені голоси минулого, різні душевні стани порівняння, трепети, утвердження любові як реальності, як щоденний хліб молодих і літніх людей.

Вірші про молодість, минуле, рідний край часто повіті серпанком світлого жалю і мрії, але мають чимало конкретних, реальних атрибутів, тих прикмет життя, які впливали на формування свідомості і морально-етичних істин, зв'язували його з навколишнім світом і суспільством.

Ліричні бескидські акварелі та інші пейзажні зарисовки М. Дробняка приваблюють ширістю почуттів, чистотою світосприймання. Читаючи їх, ми наче бачимо ті глибокі джерела, що формували ідеал краси, ставлення до жінки, живили передісторію характеру.

Фольклорні пісенні мотиви, образи, особлива любов сина до підбескидських гір, а звідси і повнокровна чутливість до буття, що породжує колоритну образність, гострота і новизна почуттів, безпосередність їхнього вияву — все це створює оптимістичний настрій поезій («*Осінні вогні*», «*Сміятись з почуттів негоже*», «*Самітність беріз*», «*Свято радості*», «*У поїзді*» тощо).

Людина в збірці «**Колосся надії**» має свої суспільні зв'язки зі світом, чітко бачимо її на цьому загальному і широкому тлі життя. Вона не байдужа до зла, її цікавить все: успіхи й неуспіхи дома і за кордонами своєї батьківщини. Вона переживає, вболіває за героїв Чілі, В'єтнаму, співає матерям, що втратили чоловіків, синів і дочок під час другої світової війни, гордіє успіхами і шле прокляття ворогам добра, щастя і справедливості, вона хоче жити так, «*щоб нашими ділами пишались сини*».

Збірка «**Колосся надії**» означає вирішальний крок вперед у творчій біографії амбіціозного і трудолюбивого поета по шляху ідейно-художнього зростання.

Поетична збірка «**Шепіт землі**» (1980) переповнена м'яким ліризмом, гострим критицизмом та глибокою філософською думкою. Більшість віршів характеризує відвертість, щирість, теплота і людяність, заклик до добра, краси, сердечності, порядності і до засудження зла, байдужості, расизму та експлуатації. Основну увагу поет звернув на долю людей під Карпатами в минулому, коли вони були змушені шукати роботу і хліб за океаном чи на малярських рівнинах («*Шукачі щастя*», «*Повернення*», «*Живарські мандри*», «*Жито*»), а при цьому все життя голодували. Не одна «*жінка в роботі посивіла, не знаючи чи юною була*». В багатьох віршах змальовує мозолисті руки жінок, чуйне і ласкаве серце матерів, які замість «*власного співу чули спів цінів*», природних катастроф, воєн і біди («*Сирота*», «*Зігнути до землі*», «*Орання убогості*», «*Каміння мозолів*»).

Поет зобразив, як поступово на селі зростає неспокій із соціальним і національним становищем («*Народження неспокою*», «*Перед бурєю*», «*Назустріч завтрашньому*», «*На бій стають сини*»), як

*Гнів наросте, як хмари вайлуваті,
В людському серці, прагне до добра.*

*Вгруають в землю дерев'яні хати
Під тягарем багацьких кривд і зла.*

*На стіл кладуть важкі мозолі,
З любов'ю гладять чорний хліб.
Сокири гострять на своєму дворі,
Аби за щастям йти услід.*

Друга частина збірки **«Шепіт землі»** поетично відтворює період, коли *«солдати йшли в сонці чи зливі, на бій за білу ніжність голубів»*, коли народ почався *«не корити неволі»*, і вирішив *«захищати правду своєю крилату»*. Поет зображує, як наша земля до нині шепче про тяжкі бої в Карпатах та жертви війни (**«Спалені сльози»**, **«Сум берези»**, **«Дуб»**, **«Краплі крові»**).

Такі вірші, як **«З радянським братом»**, **«Перед боєм»**, **«Проклинаю фашизм»**, **«Не плачуть птвиці»**, **«Груда рідної землі»**, **«Глибокий уклін вам, герої»**, **«Син землі своєї»** зображують кування дружби з народами СРСР, героїзм червоноармійців, партизанів і радість народу з миру. Поет зображує настрої землі, *«коли завітчана весна почала крокувати полем»* 1945 року, коли *«вітер червоні прапори колише . . . і мир ступає по землі»*, коли на карпатську землю повернувся звільнений, щасливий та справжній її господар, *«землі своєї справжній син»*, який

*Нові будинки зводить він усюди,
В заводах знов і знов шліфує час.
І пригорта любов свою
З сивинками на груди,
Й говорить щиро, просто, без прикрас.*

Збірка представляє собою своєрідну поетичну хроніку життя, соціально-політичного дозрівання і боротьби українського населення під Карпатами 20—40 років. Вона зображує основні і провідні проблеми минулого і виразно політичне ставлення поета до них. Все це свідчить про те, що поет філософськи дозрів. Разом з тим зросла і його поетична майстерність. Вірші поетично зрілі, навіяні народною поезією.⁵

Збірка **«Стріти людину»** (1983) відбиває сучасну епоху через образ її героя, в якому чи не на перше місце поставлена мужність, чесність, самовідданість, патріотизм та інтернаціоналізм. Поет захоплюється тими людьми, які боролися на постріл *«Аврори»* за Радянську владу, які сприйняли політику КПЧ і пішли разом з нею під час війни, колективізації та індустріалізації, які змінили край під Дуклею, Карпатами та разом змінили і самих себе.

Поетична книга **«Стріти людину»** монотематична: в ній поміщені вірші, в яких поет закликає до миру, до гордості на свій оновлений край, соціалізм, партію комуністів, героїв Дуклі, Токаїка, Староміської площі 1948 року, вірші, в яких згадано героїчне і тяжке минуле, коли наші батьки *«тягли мов коні, дні за днями»*, *«щоб пережити день, рік, своє життя»*; вірші, в яких зображене щасливе життя сучасної молоді, яка хоче скорити *«і космос, й сонячність дібров»*, *«бачити наш світ у змінах (До кращоого, без сліз гірких), щоб земля скроплена сонцем, не кров'ю»*.

В збірці проявилось діалектичне розуміння зв'язку між людиною і природою, між добром і злом, чесністю і обманом, радістю і смутком, обов'язком і зрадою. Ліричний герой розуміє, що *«люди ще не в силі (Змінити осінь на весну)»*, але в силі зберегти мир, бо *«звтяжно йдуть бійці по світу (Даруючи всім сонце і любов)»*. Вірші **«Краса землі моєї»**, **«Душа землі»**, **«Майдани»**, **«Пісня весни»** та дальші з хвилюванням зображують красу нашої природи, лісів та дівочих рук, очей чи стану. Естетичний ідеал творчості М. Дробняка в цій збірці набирає нових масштабів, він пройнятий особливим ставленням свого «я» до власної праці. Як ось

*Поет любити мусить не себе в людях,
А їх турботи й радощі в собі . . .
Лиш так слова його людей розбудять,
З їх совісті кресатимуть вогні.*

Пізніше цю думку ще поглиблює у вірші **«Послання поета»**

*Писати вірш своєю кров'ю,
Сумлінням чистим, як в дитинстві.
Впрягтись самому у голоблю,
Тягти той під шляхом гористим.*

— — —

*Поету у вінок життям дано
Повільне для людей згорання.*

Суспільне і духовне життя сучасної нашої людини багатогранне і значуще. Це повністю усвідомлював і поет М. Дробняк. Тому він вдавався до аналізу і синтезу часу, чітко соціально та ідейно його відчував та зображував. Завдяки цьому естетико-критичний феномен його віршів останніх трьох збірок безкомпромісний. Принциповість його полягає в постулатах, яке виробило мистецтво соціалістичного реалізму і «*вже давно блискуче здало свій іспит на зрілість*».⁶ Творчий досвід соціалістичної літератури та й власний досвід став опорою для поета М. Дробняка і для його соціалістичного гуманізму.

Остання збірка М. Дробняка «**Вістря днів**» (1986), яку ще він встиг здати до видавництва (поет помер 8 червня 1984 р.) завершує його поетичний шлях, вона розсунула тематичні межі, хоч присвячена мозолям селянських рук і люди села в центрі уваги поета; вона поглибила наступальність, войовничість і художній проникливий погляд на проблеми сучасності. Поет врівноважено, вдумливо зображує, що його радує і бачить, що його хвилює, чим захоплюється і що засуджує. Збірка позбавлена декларативності і медитативності, вона наповнена поезіями, які не перестають бути мистецтвом думки і мистецтвом пізнання, бо її автор ніколи спеціально не раціоналізував. Пафос його віршів — це пафос емоційної чуттєвості. Щедра образність поезій має своє виправдання, свою природну мотивацію, бо як писав В. Кожинів, «*щоб людина могла створити справжні вірші, потрібний особливий стан світу . . .*»⁷. В такому стані був і М. Дробняк, пишучи вірші останньої збірки. Свідченням того є вірші «**Весна**», «**І буде гнів**», «**Самітність**», «**Комуніст**», «**Вітчизна**» та властиво майже всі, що ввійшли у збірку.

Ні одна з попередніх збірок не пройнята так духом і художньою образністю народної поезії, народної пісні, як «**Вістря днів**». Це не лише тому, що майже до кожного вірша додано епіграф, чи уривок з народної пісні, але зміст, розуміння суспільних процесів на селі виходять з народної філософії, з багатства народних почуттів, мрій і реалій. Поет не милується лише старим селом, з якого колись вийшов, але захоплюється сучасним селом, у яке прийшла науково-технічна революція і змінила психологію, звички і спосіб життя людей села, захоплюється комуністами, які зуміли змінити та оновити історію села.

І в збірці «**Вістря днів**» все справжнє, все реалістичне і поетичне. Філософські роздуми поета багатопланові та водночас, гранично прості і найчастіше побудовані на розповіді про когось, або про щось. М. Дробняк в процес свого художнього мислення включив різні поняття з часової перспективи, але не банально трактував минуле село і не все сприйняв, що виникло в ньому зараз. Це видно, що він перебував у своєму конкретному часі, в умовах його об'єктивної проблематики.

М. Дробняк чимало зробив як перекладач чеської та словацької поезії на українську мову.

Значення поетичних творів М. Дробняка (чимало їх було покладено на музику) полягає передусім в тому, що в них поет намагався донести до читача всю безмірність людських подвигів, жертв, праці, щастя і горя, що показав переломний період і формування соціалістичної людини.

Михайло Дробняк не все, що проймало його розум і серце, висловив мовою поезії. Він відчував потребу подати ширшу картину життя і боротьби наших людей, як це уможливує поезія, тому він написав три романи, кілька оповідань та радіоп'єс. Прозові твори теж розроблюють тему, яку не раз зображував у поетичних творах. Це боротьба українського населення проти фашизму та соціалістичні зміни на сході республіки, в результаті яких були вирішені економічні, соціально-політичні, національні і культурно-мовні питання українців Чехословаччини.

Герої прозових творів сміливі, відважні люди, які активно включились у боротьбу за нове життя не лише у своєму краю, а по всій республіці. Це діти селян, яким соціалістичний лад уможливив стати видатними вченими, лікарями, інженерами, учителями, артистами, письменниками, винахідниками і талановитими агрономами та робітниками, які і далеко від свого села не забувають своїх батьків, мову і культуру. В прозових творах письменник, як бачити, зобразив формування молоді соціалістичної інтелігенції українського населення.

В першому романі «Далнини» (1978) М. Дробняк розроблює дуже важливу проблему — формування молоді інтелігенції в умовах будівництва соціалістичного суспільства. Хлопець із підкарпатського села, де шанували працю, хліб, честь, свою мову, культуру і людей, опиняється в Братиславі, яка на нього вплинула негативно. Він не міг зразу зорієнтуватися і піддався «*сладоцям*» великого міста. Правда, не забував на основне своє завдання — стати лікарем-спеціалістом, щоб повертати людям здоров'я. Андрій спеціалістом став, але не справжньою людиною соціалістичного переконання і моралі.

Прозаїк М. Дробняк зображує формування молодого інтелігента на фоні карпатської природи, селянського життя, народних традицій, української пісні, мови, культури селян і здавалося, що Андрій все це прекрасне понесе з собою на все життя. Але місто, нові обставини зробили з Андрія донжуана, людину, яка зневажливо ставилася зокрема до жінок, вважаючи їх здебільшого засобом для заспокоєння біологічних інстинктів. Авторів не вдалося створити художній тип і характер молодого інтелігента.

Кращим твором прозаїка М. Дробняка став роман «*Шумовиння часу*» (1979), який теж зображує життя молодих людей вихідців з-під Карпат і Татр, які прийшли здобувати освіту в Братиславу. Основними персонажами твору стали Ярослав Загора та Віра Чорняк. На відміну від персонажів першого роману, герої другого, зокрема Ярослав і Віра — це цілеспрямовані, чесні, працьовиті, здібні розрізняти добро і зло, шанувати пам'ять батьків, їх боротьбу за сучасне життя та й самі докласти чимало зусиль, щоб своєю роботою збагатити наше суспільство.

Автор подає генезис формування характерів молодих персонажів. Батьки Ярослава і Віри були активними борцями проти фашизму. Загора на фронті, а потім в партизанському загоні, де зустрівся з Чорняком, який, будучи лісником, теж допомагав партизанам.

М. Дробняк подає нам не ідеальних героїв, не наділяє їх лише позитивними рисами, їм властиві всі риси сучасних молодих людей. Правда, переважають позитивні риси, стремління допомагати і робити людям добро і радість. Автор навмисно посилав своїх героїв в Угорщину та Англію, щоб краще усвідомили переваги соціалістичного ладу.

Прозаїк вдало закомпонував воєнні події до основного сюжету роману, природно виникло питання у молодих персонажів, чи вони змогли б так воювати і вистояти свободу, як їх батьки.⁸

Роман «*Шумовиння часу*» відзначається гострими конфліктами, проблемами, тематичною злободенністю, сучасністю, показом героїв у розвитку, в процесі становлення. Конфлікти ідеологічно-політичного характеру розв'язуються гостро, напружено, трагічно і непримиренно, некласового характеру — завершуються мирно, без трагічних наслідків і на користь нового, соціалістичного і добра.⁹

Здавалося, що М. Дробняк у наступному прозовому творі — «*Райдуги*» (1982) ще поглибить свій погляд на проблеми сучасної студентської молоді, ще глибше загляне в душу викладача, студента, інженера і робітника, але так не завжди зробив. Студентське життя розкрив через призму любовних переживань своїх персонажів, що допомогло йому відтворити моральне обличчя різних типів студентів, як наприклад Любомира, Данка, Тані, Бетки, Яна, Оленки, Марійки та дальших. Справді це різні типи, різні характери сучасних людей, які жили майбутнім, які використовували всі вигоди соціалізму, хоч для його розвитку ще зробили мало. Але Любомир, Данко та дальші це усвідомлювали і серйозно готувалися до своєї професії.

Роман дає уяву про погляди молоді генерации, він не прикрашає і не перебільшує позитивні або негативні риси молоді. Автор зумів показати неспокійну і стривожену душу молодого юнака чи дівчини, всі приманки, які їх чекають в студентському середовищі, зраду і любов, драматичні і комічні ситуації, складання іспитів і гуляння. Життя студентів проходить не лише в інтернаті, в аудиторіях, але й на ліжних і туристичних курсах, на бригадах влітку чи восени під час збирання картоплі. Автор не з усім погоджувався, що його герої робили і думали.

Його позиція ясна: він відстоював чисту, справжню велику любов, повагу до праці, навчання і людей. Ця авторська позиція проходить і його романом «*Райдуги*».

Романи та й кілька повістей, оповідань і новел М. Дробняка засвідчили, що він був всебічно обдарованою людиною, що світ він сприймав дещо романтично (це очевидний вплив радянської прози, зокрема О. Гончара, Г. Тютюнника, Є. Гуцала, І. Чендея, його найулюбленіших прозаїків), лірично, бо такий склад був його душі. Він як поет-лірик проявлявся і в прозі. Але ані такий підхід до життя не перешкодив йому в основному правдиво зобразити нашу складну і радісну дійсність. Ми гадаємо, що М. Дробняк писав історію сучасності так, щоб вона «*приносила посильну*

допомогу безпосереднім учасникам руху . . .», як свого часу вимагав В. І. Ленін.¹⁰ Романи, велика проза М. Дробняка збагатили нашу літературу і культуру. І завдяки великій прозі М. Дробняка ніхто не може казати, що ми, українці Чехословаччини, нація без великої прози, культури. Хтось сказав, що нація без великої прози те саме, що держава без армії, фінансів і промисловості.

М. Дробняк пробував свої художні сили і в драматургії. Відомі його п'єси («Журавлі повертаються у вирій») і радіоп'єси. Можна лише шкодувати, що кращі з них ще не йшли на сцені УНТ.

Постійним рушієм творчості М. Дробняка була пам'ять. Вона змушувала його в поезії, прозі і драматургії весь час звертатися до основних хвилин життя свого народу — до старого життя, другої світової війни, героїзму і жертв війни, і відбудови народного господарства, до матері, села та Карпат. Його кращі твори засвідчують, що були створені Людиною і для Людини, бо він не відкривав лише для себе світ, а осмислював його для читачів, щоб вони краще зрозуміли історію життя, праці, подвигу, жертв і сучасності. М. Дробняк шукав у житті такі моменти, грані, які б ховали в собі елемент узагальнення, соціалістичної ідеї і художнього символу. Коли спочатку він складав лише вірші, то починаючи третьою збіркою вже поезія в ньому жила, звучала, бо містила в собі ширість, відвертість, щедрість, ідейний заряд, художню образність і глибоке та тонке одухотворення нашого життя і часу. І в прозі з кожним наступним твором відчутне ідейно-художнє зростання письменника М. Дробняка. Не дивлячись на окремі огріхи, недотягнення, які впливали з недостатнього ідейно-художнього, політичного і людського досвіду та невпевненості М. Дробняка, його творчість стала вагомим внеском у розвиток соціалістичної літератури українців Чехословаччини та соціалістичної літератури Чехословаччини, бо вони пройняті духом соціалістичного гуманізму, демократизму та правди життя.

Будучи у розквіті творчих сил, не встигши сказати все, що відчувало, переживало і знало його багате та чуйне серце, далекоглядний розум, сильна пам'ять, він назавжди від нас відійшов. З відступом часу ще сильніше і болючіше відчуваємо його відхід, але пам'ятник, який собі поставив із семи поетичних збірок, трьох романів, кілька п'єс, оповідань та новел, буде назавжди нагадувати майбутнім поколінням про його вклад у соціалістичну культуру Чехословаччини.

ПРИМІТКИ

- ¹ Цитовано застаетою Т. Салиги «Поезія — не завжди неповторність». Вітчизна 1986, № 5, с. 164.
- ² Там же, с. 164.
- ³ Дукля 1973, № 1, с. 24—32.
Ф. Ковач «Слово про поезію та поетів». КСУТ, Пряшів 1978, с. 120, 124.
М. Роман, Шляхи літератури українців Чехословаччини після 1945 року. СПВ, ВУЛ, Пряшів 1979, с. 188.
- ⁴ Литературная газета від 3 жовтня 1973 р.
- ⁵ Slovenské pohľady, 97, 1981, č. 11, s. 136—138.
- ⁶ Вітчизна 1986, № 5, с. 165.
- ⁷ В. Кожинів, Как пишут стихи. Москва, Просвещение 1970.
- ⁸ Романи Михайла Дробняка. Дукля 1980, № 1, с. 75—77.
- ⁹ Slovenské pohľady, 96, 1980, č. 10, s. 125—127.
- ¹⁰ В. І. Ленін, Пол. собр. соч. т. 9, с. 208.

RESUMÉ

Michal ROMAN, *Náčrty k literárnemu portrétu Michala Drobňáka (1942—1984)*

Michal Drobňák patril k najplodnejším ukrajinským básnikom a prozaikom Československa. Napísal 7 básnických zbierok, 3 romány, viacero poviedok, noviel, rozhlasových a divadelných hier. Ako básnik sa vyznačoval hlbokým a jemným lyrizmom, ktorý sa prejavoval aj v próze. Rovnako úspešne písal básne spoločensky a politicky angažované ako aj prírodné a intímne. Postupne sa vypracoval na popredného ukrajinského básnika Československa. Zároveň aj prekladal súčasných českých a slovenských básnikov do ukrajiničiny.

Písal aj veľkú a malú prózu. Najväčšiu ideovo-umeleckú hodnotu má román *Šumenie času* (*Šumovina času*), v ktorom stvárnil formovanie ukrajinskej povojnovej inteligencie.

РЕЗЮМЕ

Михаил РОМАН, *Штрихи к литературному портрету Михаила Дробняка (1942—1984)*

Михаил Дробняк принадлежал к наиболее плодовитым украинским поэтам и прозаикам в Чехословакии. Он написал семь поэтических сборников, три романа, много рассказов, новел, пьес и радиопостановок. Как писатель он отличался глубоким и тонким лиризмом, который проявлялся и в прозе. Однако успешно он писал стихи как общественного и политического звучания, так и стихи интимные и о природе. Постепенно вырос на одного из ведущих украинских поэтов Чехословакии. Одновременно он переводил произведения современных чешских и словацких поэтов на украинский язык.

М. Дробняк писал и малые и больше прозаические произведения. Наибольшую идейно-художественную ценность представляет его роман «Шумение времени» («Шумовиння часу»), в котором изобразил формирование украинской послевоенной интеллигенции.

RESÜMEE

Michal ROMAN, *Skizzen zum literarischen Porträt von Michal Drobnák (1942–1984)*

Michal Drobnák gehörte zu den fruchtbarsten ukrainischen Dichtern und Prosaikern in der Tschechoslowakei. Er hat sieben poetische Sammelbände, drei Romane, viele Erzählungen, Novellen, Stücke und Rundfunkaufführungen geschrieben. Als Schriftsteller zeichnete er sich durch eine tiefe und feine lyrische Stimmung, die sich auch in seiner Prosa offenbarte. Ebenso erfolgreich schrieb er Gedichte sowohl des gesellschaftlichen und politischen Charakters, als auch intime Gedichte und Gedichte über die Natur. Allmählich wuchs er zu einem der führenden ukrainischen Dichter der Tschechoslowakei aus. Gleichzeitig übersetzte er Werke der gegenwärtigen tschechischen und slowakischen Dichter ins Ukrainische.

M. Drobnák schrieb kleine und große Prosawerke. Der größte Ideen- und Kunstwert hat sein Roman „Das Rauschen der Zeit“, in dem er die Formierung der ukrainischen Nachkriegsintelligenz dargestellt hat.

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

ВЧОРА, СЬОГОДНІ Й ЗАВТРА

ВІТАЛІЙ КОНОПЕЛЕЦЬ, БУДИНОК МОЛОДІ СПШ В БАРДІЄВІ

Одним з найважливіших питань нашого культурно-суспільного життя є проблема дитячої літератури взагалі й поезії зокрема, властиво, все більш відчутний брак творів для дітей з усіма очевидними й прихованими наслідками. Проблема ця не нова, у неї свої причини, своя історія і більш-менш постійні ознаки. Однак зводити її лише до площини красного письменства було б короткозоро: це водночас проблема соціологічна, мовознавча, психологічна і, зрештою, етична. Складається враження, що нам ніколи не вийти за межі зачарованого кола: автори скаржаться на відсутність читачів, а ті в свою чергу на відсутність творів . . . (Знайомий образ, чи не так: Іван киває на Петра, Петро киває на Миколу?). Хто ж має правду? Нам здається, що одні й другі, якщо зважити, що літератури без читача не буває (принаймні теоретично), як не може бути й читача без художніх творів. Зрештою, читач завжди знаходиться у більш вигідному становищі: коли бракує творів матірньої літератури (як у кількісному, так і в якісному розумінні), він має змогу звернутися до творів іншомовних . . . А саме про це і йдеться.

Не маємо наміру шукати золотої середини в суперечці — її немає. Натомість є серйозна й невідкладна проблема, яку слід вирішувати як складову частину цілого комплексу питань, пов'язаних з нашим духовним життям.

Умови, в котрих виникла й розвивалася соціалістична українська література в ЧССР після 1945 року, загальновідомі. Споконвічна соціально-економічна бідність спричинилася й до відставання загально-культурного — це аксіома, як незаперечним є й положення, що повоєнним митцям доводилося все розпочинати на голому місці. Але чи таке вже було воно голе? Адже ж була усна народна творчість, фольклорна традиція, було й кілька генерацій будителів, які залишили по собі помітний слід і в тій же дитячій літературі. З цього приводу буде доречно згадати слова доц. О. Рудловчак: *«Нам здається приємним відкриттям цей факт, що саме з Пряшева розпочала свій шлях українська дитяча поезія як така . . . Гадаємо, що наша радість не вважатиметься квасним патріотизмом»*.¹ Йдеться про твердження Ріталія Заславського, упорядника й перекладача книги *«Где ты, барвинок, рос, вырастал»*, про те, що *«Александр Духнович был первым украинским писателем, сознательно (розрядка — Р. З.) посвятившим часть своего творчества детям»*.² Коментар, як мовиться, зайвий, але дещо додати треба. П'ятдесяті роки, як відомо, були характерні й некритичним ставленням до минулого: замість уважної і науково обгрунтованої селекції, переймання й розвитку всього демократичного й справді прогресивного, що в тому минулому таки було, воно (і в особах окремих діячів, і в цілому) оголошувалося поза законом. Таким чином було порушено принципи історично-культурної спадкоємності, звідси і спочатку уявна, а потім і реальна відсутність будь-якої літературної традиції. До неї слід додати і *«відсутність досвідчених літературних кадрів та низькість літературної освіти»*, котрі можемо вважати специфічно українськими ознаками.³ Винятки, які з часу на час все ж таки траплялися, це правило тільки підтверджували. За чотири десятки років українська література ЧССР мусила подолати шлях, на котрий інші братні літератури мали незрівнянно більше часу, мистецького потенціалу, а до того ж і творчо успадкований досвід бодай кількох літературних генерацій. Для піонерів української літератури в ЧССР час ніби ущільнився, а необхідність починати все на ново приз-

води́ла іноді до дивовижної еклетики творчих напрямів, стилів та методів. Якщо долучити до сказаного й невиясненість мовного питання (тобто повну дезорієнтацію населення в національно-культурному питанні взагалі), то перед нами постає хоча б часткова картина тих мізерних умов, що стояли біля колиски нової української літератури в ЧССР. Зрозуміло, що й дитячої літератури як її складової частини.

Сьогодні, говорючи про цю галузь нашого письменства з відстані років, доводиться відзначити, що її найголовнішими рисами були і є:

1. Незначна питома вага в літературному процесі і внаслідок цього
2. спорадичність її видавання. Скоріше можна говорити про випадковість, ніж закономірність, що випливає з
3. її супровідного, окраєвого характеру в творчості наших письменників. Окрім Йосифа Шеллеця, здається, більше ніхто не займається творчістю для дітей в бажаному розсягу. (Подібним приємним винятком у прозі є Ф. Іванчов). Наше міркування підтверджує й перегляд публікацій: кожен автор спромігся на одну окрему книжку. В той самий час, інші, далеко більш розвинені літератури мають митців, які спеціалізуються на творчості для дітей. І що цікаво — саме в межах цих літератур все частіше лунають голоси про те, що дитячій літературі не надається належної уваги, що її слід піднести на вищий рівень! (Нещодавно, наприклад, на Радянській Україні проходив спеціальний республіканський семінар, присвячений проблемам дитячої літератури, але досить можна довідатися і з періодики). З іншого боку мусимо враховувати, що не кожен автор може чи має охоту створити дитячу книжку. Отож, закликати кожного з них до творення дитячої літератури було б несерйозно.
4. Дальшою характерною рисою є жанрова та видова диспропорція: зовсім, наприклад, відсутня дитяча драматургія, жанр наукової фантастики, пригодницька повість тощо.
5. Це в свою чергу позначається на диспропорції віковій (мабуть, і тут слід шукати коріння читачької байдужості. Нам здається, що певну (але широко взяту) відповідальність за такий стан справ може нести й школа, проте, не забуваймо, що й вона не стоїть осторонь загальнокультурного життя, а є прямим його відображенням і можливим мірилом;
6. але найголовнішим чинником треба вважати якість кожного літературного твору, яка в окремих випадках не відповідає вимогам сьогоденного дня чи то вже з погляду набутого досвіду, чи вже досягнутого рівня.

Спробуємо це довести на прикладі нашої дитячої поезії (взагалі мова піде лише про неї, бо проза виявляє з більшими чи меншими відхиленнями ті самі тенденції й знаходиться в такому ж стані, дещо, можливо, ліпшому — принаймі, з кількісного боку). Якщо виходити з числа окремих книжкових публікацій, то воно надміру скромне — ані не десяток титулів!

В першій збірці Ф. Лазорика **«Слово гнаних і голодних»** знаходимо й окремий розділ (п'ятий) дитячої поезії, котрий нараховує одинадцять творів. Найвідоміші з них (**«Спрітка з Маковиці», «На таткові іменини», «Марька-помагарька»**) свого часу друкувалися в українськомовній періодиці — «Календарі» УНРП, журналі «Дзвіночок» тощо. Декотрі з них (**«Зайчик», «Іжак», «Лисичка»** і згадувана вже **«Спрітка»**) пізніше ввійшли як композиційні елементи до **«Казки про мороза-лиходія та сонечко-добречко»**. Цей розділ можна вважати першопочатком нашої дитячої поезії в післявоєнний період. Спонукує до цього не так обсяг, як рівень згадуваних поезій, котрим з формального боку були властиві народно-пісенні прийоми, поетика й образна система фольклору, як і ритміко-мелодійна організація, а з боку змісту — твердий реалізм післявоєнної доби і ширість величальних тенденцій. Саме вони були найхарактернішими для тогочасної творчості взагалі й Лазорикової зокрема, через що й видавництво у передмові поспішило назвати дитячу добірочку **«гучним акордом молодецького життя вільної Пряхвицини»**, з яких, мабуть, лиш останнє було правдою. А все інше — побожним бажанням. Та попри все наріжний камінь було покладено. На жаль, нам не вдалося віднайти жодного примірника казки **«Про Іванка та Оленку»**, тож обмежимося твердженням, що вона вийшла в ті ж п'ятдесяті роки з-під пера І. Мацінського як **«ленорело»**. А потім, аж до 1965 року, — жодного титулу дитячої поезії! Отож, перерва у довге десятиліття, бо аж того року побачила світ збірка дитячої поезії Й. Шеллеця **«Квіти»**. Десятиріччя 1955—1965 років можна назвати періодом змужніння, котрий закономірно прийшов після періоду **«учнівства»**, бо вже згадуваного року з'явилися твори, що засвідчували перехід з рейок екстенсивних на інтенсивні. В поезії це була збірка С. Гостиняка **«Пропоную вам свою дорогу»**, в драматургії — **«Естер»** Є. Бісс, попереднього року проза збагатилася триптихом Ю. Боролича **«Хорал Верхо-**

вини», а в поезії на повен голос заявив про себе Й. Збіглей. Якщо зважити, що в активі нашої літератури вже був і роман М. Шмайди «Трицять криги», а згодом з'явилися й «Лемки», то поступ виразний. Проявилися ці тенденції й на книжці Й. Шелепця, котру визначає, перш за все, висока культура поетичного мислення й слову — як у творах ліричного, пейзажного плану («Стелися, барвінку», «Годі, діти», «Лийся дощик» та ін.), так і в поезії з виразним епічним елементом («Хлопчик-герой»). Останній твір — це свого роду поема-мініатюра, котра в нас викликала асоціації з «Пилипком» А. Головка — і не так сюжетною схожістю (хіба ж мало дітей гине в полум'ї війни?), як виразним антивоєнним пафосом, гуманістичним началом. Особливої уваги заслуговує багатство тематичне: вірші пейзажного плану (в котрих переважає опис над аналізом) чергуються з творами на морально-етичні теми (в котрих на перше місце дістається індукція з наступною дедукцією) — «Я дівчинка працьовита», «Олепка — не маленька», «Що це колектив» тощо. Трохи забігаючи допереду, слід сказати, що Й. Шелепець і в кількісному, і якісному розумінні найповніше розпрацював цю тему, подальші поети або мало зверталися до неї, або ж розв'язували її вербально-дидактично. Важливим фактором, про котрий хочемо згадати з особливою симпатією, є мова «Квітів» З погляду поетичного словника свіжа й барвиста, невтерта, з погляду української літературної норми — абсолютна її відповідність, що в іномовному середовищі є не тільки важливим, але й важким. Це засвідчує високу самокритичність автора і вимогливість його, а книжку дозволяє і сьогодні зарахувати до активу нашої літератури. Вже на прикладі творів Ф. Лазорика можна простежити намагання нормалізувати мову творів (скажімо, вистачить порівняти поезії, що ввійшли до «Казки. . .» з попередньої дитячої добірочки, першу й останню редакції). «Квіти» — свідчення того, що при бажанні можна видавати й писати літературні твори, вільні від авторських та друкарських помилок.

Після них в дитячій літературі настало вже характерне для неї «затишшя», позначене чеканням нового автора, нових творів. Дальшим, хто мовив слово до дітей була Леся Ярмак, тоді сама ще в дитячому віці. За коментарем видавництва, — «наймолодший автор, який коли у ньому друкувався». І якщо у випадку Й. Шелепця ми говорили про багатство тематичне, то, повторюючи сказане, слід наголосити й на видовій та жанровій розмаїтості, бо до «Провесня» ввійшли не тільки вірші, але казки та оповідання, аж зачудуєшся, коли дев'ятирічна дитина все те встигла написати! І звідки в неї набралось хисту на все? Та факт залишається фактом: до літератури прибув дальший талант і нова дитяча книжка. «Провесня» цікава з багатьох аспектів: і тим, що дозволяє побачити дитячий світ, так би мовити, зсередини, і поетичним думанням та сприйманням навколишнього й свого внутрішнього світу, і стандартно високим рівнем художньої реалізації задуманого. Помітили цю збірку й за межами нашої Батьківщини літературні критики та психологи мистецтва, що займаються питанням дитячої творчості, що при наших не таких уже й широких міжнародних контактах само по собі явище знаменне. Вся книжка позначена видимим намаганням авторки збагнути світ поетичним оком, знайти його не лише географічну, але й поетичну вісь. Інколи це вдається їй знаменито, часом — не зовсім, що особливого подиву не викликає. Поряд з виразно «дитячими» віршами з їх експресивною безпосередністю бачимо й твори, позначені ранньою духовною зрілістю. До них можна зарахувати такі поетичні мініатюри, як «Ломницький щит», «Горобчики» та інші. Але помітно виділяються своєю якістю «Осіній ліс», «Ластівочка» й «Тече вода, тече», хоч треба уточнити, що по-різному. Останній з названих віршів окремими мовно-поетичними засобами та образотворчими прийомами впритул наближається до народної пісні, що треба привітати.

*Тече вода, тече,
струмочок хлопоче.
Вийшла Ганнусенька
і тихо співа й чека:*

*— Ой пливи, пливи, віночок,
та й кину тебе в струмочок.
Течи, течи, водиченько,
умій моє личенько . . .*

і т. д.

Зв'язок з купальськими піснями тут заперечити важко. Евфонія цих рядків не підлягає сумніву, як і окремих дальших пар слів (свідомо не говоримо — рим): «поле-коле», «поріжуся — задумаю-

ся», «ляжу — можу» . . . Досягається вона в різний спосіб — консонансами і асонансами, врахуванням так званих допоміжних складів у нерівноскладових словах при творенні поетичного розміру. Авторка вправно володіє всіма видами тропів, надаючи перевагу метонімії, епітетові й порівнянню. В деяких місцях вона виявляє прямо таки дивовижне чуття стилістичної функції слова. Ось, наприклад, заключні рядки з «Ластівки»:

*. . . ї собі звилла гніздо, співала,
вивела такі-сякі створіння,
гарні, голі, милі для мамусі.*

Підкреслені нами слова внаслідок своєї контекстної інваріантності, можливості різного тлумачення навіть більш привабливі, ніж виразна потрійна алітерація останнього рядка. І знову ж — ластівка, образ суто фольклорний. Їх у збірці чимало, та обмежувати світ авторчиних зацікавлень тільки на них, було б великою несправедливістю. Бо вона здатна й на ремінісценції, сказати б, абстрактно-філософського плану, художнього узагальнення, що засвідчує добру літературну школу, отже можна говорити про певний симбіоз цих двох начал. Зразком цього послужить і «Осінній ліс» — на перший погляд буденна пейзажна зарисовка, ще й подана зумисно буденно: «ми по лісу з мамою гуляєм», «осінній ліс в красі своїй стоїть», «все навколо гарне». Та порівняння «листя жовте, як зозулин цвіт» — справжня поетична знахідка — вже тяжіє до народної традиції. А потім приходять рядки: «Сосни зелені високі й стрункі, Кленове листя опало». Це — та мить, котру вдалося зупинити, дійсність у її постійній переміні. Цією антитезою твір варто було й закінчити, бо вже наступне *finále* справляє враження чужорідного тіла у творі, а в самому звертанні забагато альбомності, хоча й воно найшвидше — данина прочитаному. Леся Ярмак користується формою вільного вірша, котрий подекуди переходить в «потік свідомості» («Я бачила») і стає на одну площину з прозою. Дає вона й цікавий зразок поезії в прозі — «У Муртері»:

*. . . Бабусі в Муртері одягаються в усе чорне.
Завжди увечері вони виходять з домів
і сідають на камінь обабіч вулиці.
Прядуть і розмовляють.
У Муртері нема коней.
Лише ослики возять людей, і сіно,
і кошички зі смоквами . . .*

Цього поетичного світобачення багато і в казках, що ввійшли до «Провесни». Єдине зауваження, котре хочемо висловити, стосується видавця: і всупереч небажанню авторки, щоб втручалися в текст її творів, зробити так в окремих місцях було слід. Від цього «Провесна» тільки швидше б стала літом.

Дальша книжка, адресована дитячому читачеві, вийшла в 1979 році, майже по десятиріччі після попередниці. Були це «Кольорові дні» М. Бобака, про які ми свого часу писали в «Дуклі» (№ 5, 1980). Тож, не бажаючи повторювати сказаного від букви до букви, спинимось на головних її рисах. Невеликий розсяг (сімнадцять поетичних мініатюр) приховував у собі чималий поетичний зміст, вдало доповнений кольоровими ілюстраціями. Говорячи про цю збілочку, ми наголошували на тому, що дитина всі предмети навколишнього оточення сприймає як потенціальну іграшку, і в цьому розумінні «Кольорові дні» були нею вповні. З погляду дитячої психології книжка залишала досить простору творчій уяві дитини, прямо змушувала стати «співавтором» окремих віршів, бо автор нічого не нав'язував на силу, не моралізував, говорив не словами, а художніми образами. І особливо зважали на те, що він не опускався, а піднімався до дитячого світобачення. Тому закономірно прийшов успіх.

Такий, образно кажучи, в загальному вчорашній день дитячої літератури. Чотири окремо видані титули (Й. Шелепець, І. Мацинський, Л. Ярмак, М. Бобак), розділ дитячої поезії (Ф. Лазорик) та десяток-другий віршів, розтрушених в періодиці, більшість з котрих згодом увійшла в названі збірки або й так увійде до планованих. Проте, і всупереч незначній кількості книжок, можна твердити про певний творчий досвід, на котрому мають змогу і мусили б учитися дальші автори.

Сьогодення нашої дитячої поезії репрезентують титули, що вийшли видавничого року 1983. Було їх одразу два — явище для нас незвичне, але тим більш приємне. Не встигла стати на полиці книгарень книжка С. Макари «**Що вірш — то загадка**», як слідом за нею вийшли поезії Марійки Підгірянки «**Моя стежка**» (упорядник С. Гостиняк). Останню, і наперекір палкому бажанню, важко зарахувати до фонду оригінальної української літератури ЧССР, хоч певний час авторка жила й творила на Закарпатті, що входило до складу буржуазної Чехословаччини. Але й викреслювати її з нашої літератури зовсім було б неетично, вже із тієї простої причини, що Марійка Підгірянка зробила досить для освіти й самоусвідомлення нашого населення. Не слід робити цього й тому, що ситуація з дитячою поезією у нас досі не найкраща, а її вірші (хоч і писалися в різний час і за різних обставин) мають високу мистецьку вартість. Така вже, мабуть, доля тих письменників, що виростили (людські й творчі) на перехресті кількох народів, кількох культур. Не спинаємося на цій збірці детальніше в силу згадуваних причин, але дозволимо собі використати окремі вірші як порівняльний матеріал. Зокрема, з творами С. Макари. На прикладі його книжки, можливо, найбільш зримо проступають всі плюси та мінуси нашої дитячої поезії. Підстави для такого твердження дає сама його збірка. Називається вона інтригуючо й багатообіцяюче: «**Що вірш — то загадка**». Згодом, після прочитання, кожен переконається, що так воно і є — в доброму і злому. Автор обирає для свого вірша форму загадки, явища в дитячій поезії не нового, але, видиться, невичерпного й вдячного. Адже народна творчість від сивої давнини до сьогодні дає нам неперевершені зразки! Якщо порівнювати фольклорну загадку як таку з книжною в С. Макари, то знайдемо чимало точок дотику, але й досить відмінного. С. Макара там, де дотримується принципу метафоризації, який властивий більшості народних загадок, дістається найдалі. Там, де залишається при описових прийомах, здебільшого графаретних, зазнає творчої невдачі. Почнемо із форми. Народна загадка засновується на простому принципі: спочатку подається опис предмета або явища, істоти чи поняття (переважно через яскраві індивідуальні ознаки, що підлягають градації) — це, кажучи умовно, експозиція. А далі йде питання, яке інколи пропускається, але й так впливає з контексту попередніх рядків. Тобто, народна загадка щодо композиції є в переважній більшості випадків одно- двоступеневою. С. Макара обирає триступеневу організацію: опис, запитання, відповідь. Як приклад можемо вибрати першу-ліпшу:

*Цвінь-цвірінь . . .
Цвінь-цвірінь . . .*

*Люблять просо
і
ячмінь.*

*А зиму не люблять,
бо вона їх губить.
Як пташки
зовуться ці?*

*Це маленькі,
Це сіренькі
Горобці.*

(Слід було: зими не люблять — В. К.)

Кожна подібна загадка доповнена ще й вдалими ілюстраціями І. Фіркаля, котрі (як про це говорить і автор, прийдуть на допомогу дитині, коли затрудняється знайти відповідь). Всю книжку витримано в дусі взаємодоповнення слова й образу, що слід вважати вдалими рішенням. До питання форми повернемося іще раз, коли будемо говорити про збірку з аспекту образотворчих засобів та поетичного методу й мовно-стилістичних засобів, а тепер дещо й про зміст. Будь-котрий дитячий вірш, а книжка й поготів, виконує одразу декілька надзвичайно важливих функцій: пізнавально-інформативну, дидактичну (або ж навчально-виховну) і суто мистецьку (тобто естетичну). Цей поділ є досить умовним, оскільки в творі всі вони тісно поєднуються, і поділ цей провадимо як виняток, для зручності розгляду. Одразу скажемо, що інформативністю збірка багата:

окрім явищ природи у віршах виступають об'єктом авторської уваги представники зоосвіту — лис і заєць, слон і жирафа, папуга й півень тощо. З цим природньо-зоологічним аспектом ми вже зустрічалися в творчості раніше згадуваних поетів, хоча в дещо відмінному трактуванні, з інших поетичних позицій. Ось, скажімо, М. Бобак:

*Що за диво? Що за птах
наганяє жабам жак?
На одній нозі дримає,
на димарі хатку має?*

Як переконуємось, М. Бобак теж практикує загадку, дотримуючи при тому правила гри: від загального переходить поступово до індивідуального, даючи малому читачеві самому (що особливо важливе) знайти вірну відповідь. А крім того й робить це поетично, а з боку мови бездоганно. Та повернімося до С. Макари. Він, на відміну від своїх попередників, значно поширив реєстр живих істот — кількісно й географічно, що само по собі добре. В дальших віршах звертається до поетичного зображення різних професій — зустрічаємо тут коваля, тракториста, сажотруса тощо. Вірші саме такого плану мають величезне значення в процесі соціологізації дитини: окрім того, що поширюють її світогляд, ще впливають на дитину з боку виховного. Досить щедро представлено в збірці й реалії навколишнього світу: карту, пилку, поїзд, вертоліт, будильник, парашут, що виконують подібне завдання, але більш опосередковано, асоціативним шляхом. Майже відсутні (за винятком поезій про астронавта і про Карпати) твори на морально-етичні теми. Додамо, що відсутні в чистому вигляді, бо окремі вкраплення можна знайти в окремих поезіях в тій або іншій мірі. Цим не думаємо нічого закидати авторові, адже вибір теми й способу її реалізації — його особиста справа. Але є речі, котрі перестають бути приватною справою, щойно вірш із авторського столу перейде на шпальти газети чи журналу, або книжкові сторінки. Маємо на думці такий нюанс інформативності, як об'єктивність (тобто відповідність правді) і суб'єктивність (тобто художній домисел) у творі, їх співвідношення й функціональну вмотивованість заміни. Кому потрібна статично-об'єктивна фотографія, ретушована за смаком замовника — читача або ж критика? Ми проти неї, ми за художнє переосмислення дійсності, її художнє творення й дотворювання. Коли, наприклад, М. Вінграновський пише, про півня, що сидить на воротах у чорвоних чоботях, або ж про кота, що йде через лід чорнолапа на обід, при тому з тим же льодом ведучи розмову, — цей домисел не тільки високохудожній, але й правдивий, бо подає дитині об'єктивну інформацію про навколишнє середовище. С. Макара в багатьох випадках від неї відступає (свідомо чи ні, то інший бік справи). Щоб не бути голослівними, звернімося до творів. У вірші про лелек, де є досить цікавих і художньо насичених образів, зустрічаємо й такі рядки: «*Живемо аж ген, на кроні*» та «*Шлепами розмовляєм*». Обидва вони кричущо неточні, виплід фантазії автора! Лелеки ніколи не в'ють гнізда на кроні дерева (це неприпустимо й з мовного боку), а обирають сухі стовбури дерев. Взятий окремо, цей образ би зник між інших, вдалих, і хтозна чи варто йому приділяти стільки уваги. З цього приводу наведемо один цікавий і повчальний епізод. В одному зі своїх ранніх віршів той же М. Вінграновський писав про чорногузів, що летять із Африки на хату і курличуть . . . Прочитавши ці рядки, М. Рильський відповів йому так: «*Не курличуть чорногузи, любий Миколо, вони тільки клацають дзьобами, та й то не під час польоту «із Африки» . . . Щоправда, так само колись слугав чорногузів із журавлями О. М. Толстой, але чи може це бути для вас виправданням?»⁴ Перефразовуючи сказане, дозволимо собі таке ж питання задати й С. Макарі. Тим більше, що невідомо з якого дива й часу лелекам замість прадідівських дзьобів раптом наростили щелепи! Що й казати, навіть Брем би чудувався. Та подібних доповнень або змін в його таблиці поет робить більше. Скажімо, коник у нього з комахи стає твариною, а слон . . . Але скористаймося оригіналом.*

*Ось, дивіться, подивіться,
Йде вухастая фортеця:*

*Замість носа — довгий хвіст.
А траву фортеця їсть . . .*

*Два передні зуби — роги.
А стовпи чотири — ноги . . .*

*Голос — дужий баритон . . .
Хто це буде, діти?*

Слон.

Намір автора був добрий, до того ж порівняння слона з фортецею на чотирьох стовпах (ногах), з дужим баритоном, яка ще й траву їсть — напрочуд вдале. Та цього не скажеш про деякі «конструктивні» зміни, вчинені поетом. Замість носа довгий хвіст може означати, на думку С. Макари, хобот. Але по суті означає те, що слон вийшов двохвостий, або ж декотрі частини тіла помінялися місцями, при тім голова виявилася зайвою. . А вже «образ» — «*Два передні зуби — роги*» — ще диво природи, з погляду зоології чи анатомії слона. З погляду поетичного «*рогатий слон*» — не знахідка, а втрата, виразний смисловий алогізм. На стор. 22 подибуємо загадку про зайця, котрий «*Спить, очей не закриває, дві короткі ноги має . . .*» Якщо з першим ще можна погодитися як з метафорою, котра влучно підкреслює полохливості куцохвостого, то нащо було йому так кривдити з ногами? Адже цитований рядок (внаслідок порядку слів у ньому) і не може означати нічого іншого, тільки те, що в зайця дві ноги, та й ті коротші, як треба! Певні сумніви в достовірності (реальній та художній) викликає й таке місце в загадці про зозуль:

*Ми були у лісі,
В куцик зазирали,
А звідсіль на нас гляділи,
Відгадайте, хто, малята?
Дві сиві*

Зозулі.

Важко повірити в те, що зозулі, які належать до найполохливіших птахів, сиділи в куцику (!) й після того, як їх там знайдено і «*гляділи*»: а що ж то воно робиться? Ця строфа абсолютно зайва і з огляду на початок вірша, котрий автор починає поетично і виразно індивідуальними, лиш для зозуль типовими ознаками: тим, що зносять яєчка у чужі гніздечка, а люди, почувши їх кування, і справді лічать собі залишок віку. Це перебуває в згоді з правдою життєвою й поетичною, а весь рядок і мелодійно організований. А вже зовсім далеким від правди є образ на стор. 37 у загадці про вовка. Знов-таки починає автор художньо й точно, але згодом усім цим без причини жертвує. Бо ж дитина, прочитавши цей віршик, повірить на слово йому, що вівці при появі вовка «*вмить в тривозі замовкають*». А воно ж якраз навпаки! Чи не сталося так тому, що вовк «*подивився ліхтарями*»? Нам ясно, що автор мав на увазі очі, що палали мов ліхтарі, але ж як нехудожньо і невірно з погляду мови це висловлено! До того ж, виникає певна стилістична двозмістовність: ліхтар у зв'язку з очима, коли немає прямої вказівки (сміслової і граматичної) на порівняння, викликає в уяві підбите око, синець під оком, який і називають ліхтарем (пор. рос. фонарь).

Все, про що була згадка, пов'язане з поетикою автора, її методом, мовою як образотворчим матеріалом, тож прямо й безпосередньо стосується естетики художнього твору. С. Макара вільно володіє ремеслом і таємницями версифікації: у збірці знаходимо ямб і хорей, приховані строфи тощо, та й сама строфа у нього різноманітна. Автор чергує парне римування із суміжним і т. д., до позитивів слід віднести і вдалі випадки звуконаслідувань (особливо у вірші про ковала, де й сам поетичний розмір створює відповідне «ковальське» враження). С. Макара вживає класичний «в'язаний» вірш, дозволяючи собі подекуди більшу або меншу вільність. В зв'язку з тим слід застерегти автора перед численними перенесеннями наголосів, які розмір створюють чи западають до нього внаслідок порушення норм літературної мови, а це — дрібна купівля за велику ціну. Наприклад, у загадці про крокодила знаходиться такий образний ряд:

*В озерах й болотах
Він, мов богатир!
Довге тіло має
вкрите у панцир . . .*

Якщо йти за словником наголосів і розмістити їх, де й мусять бути, то від першого рядка не залишиться нічого: «*В озéрах й болотáх*», як і від четвертого, де вже й так є помилка «*у панці́р*» замість «пáнцирем». Говорячи про ритмомелодику вірша, не можемо пройти байдуше і повз таке небажане явище, як «ватування» рядка, тобто штучне доповнення складу. В уже названому вірші знаходимо вказівний займенник «от», котрий ні логічно, ні граматично із текстом не в'яжеться. Це ж саме присутнє у віршику про зайця «*Смачно, ось, капусту їсть*», про сніг «*Падає там на подвір'я*» (чому не сказати простіше й милозвучніше: опадає на подвір'я?). Цю ж функцію виконують і повні форми прикметників: вухастая, відважная, першая; два останні епітети надають мові піднесено-урочистого забарвлення, яке не мотивується текстом твору. А щодо першого . . . Не знаємо, чого, але автор творить свій власний словниковий фонд, проте його «неологізми» не мають часто-густо ніякого відношення до жодної мови. Лексеми «*вухастая*» взагалі нема в словнику і бути не могло; як і «*завихрасті*» думи — теж не оригінал, а копія: префіксація рос. «*вихрастый*» інакше й не могла скінчитися. На жаль, треба сказати, що чи не в кожному творі відчувається авторська глухота, тобто явні змістові й стилістичні помилки, нехтування законами естетики й мови. Та проаналізуємо окремі поезії саме з цього погляду. Вже «**Пролог**» б'є в очі неприховано какофонічним «*починає гра змазань*», котре, правду кажучи, не віщує нічого доброго. Сторінкою згодом, у загадці про вертоліт, загалом симпатичній, зустрічаємось із дальшою загадкою: «*Не літак і не тварина, А керує ним людина*». От і виходить, що літають і тварини, до того ж керовані людьми. Шкода цього недогляду, що зіпсував добре враження від прочитаного. Віршик про рака може бути зразком того, як створюється комічне враження і всупереч волі автора.

*Що це за кравець — чудақ,
Як озветься: «так» лиш «так» . . .*

*Мабуть, не тутешній?
Взад все ходить, неборак.
Замість ножиць — клешні.*

*Ви вже відгадали, діти? Факт?
Цей чудақ — це дійсно —
Рак.*

Нагромадження просторіч (чудақ, неборак) і соціального, найскоріше студентського арготизму «*Факт?*» поміж нормативно впорядкованих лексем «*ножиці*», «*кравець*» тощо засмічує мову само по собі. Але нагробним каменем вірша є рядок «*Взад все ходить, неборак*». Легко сказане збагнути, але тяжко в нього повірити. Як те, що твердить автор, рак і справді робить, то інакше, ніж неборак, назвати його важко. Але хто його знає, на що спроможні оті «*не тутешні*» . . . Подібне перемішування стилів взагалі є однією з найбільш помітних і найменш приємних ознак збірки. Від уживання газетного штампу (голуби — символ миру та спокою) до бурлеску, — так би можна було визначити стилеву шкалу поезії С. Макари. Він полюбляє виразні поетизми, як «*гомін*» у віршику про індика. Але те, що ставить його по сусідству із діалектизмом «*личка*» (щічки, між іншим виконують римотворчу функцію також успішно) — це півбідди. Якщо уважно вчитатися в рядок «*Вмить рознісся гомін й крик*», то не тільки сполучник виявиться зайвим, але й сам гомін. Бо ж ідеться про дівчинку в червоних черевичках, котру наганяє розлютований індик (тут автор послідовно дотримується життєвої правди!). Бо ж гомін — це, за «*Словарем української мови*» Б. Грінченка, говір, крик . . . і аж на останньому місці шум. Говорити з індиком навряд чи можна, а крик уже й так є, тож виникає тавтологія. Окрім того, гомін — в більшості випадків означає розмову між двома або кількома людьми, хоч може вживатися і в метонімічному значенні окрім прямого — «*Зібралася уся громада, посіли, гомонять*», «*Сині хвилі гомоніли*» і т. д. Гадаємо, прикладів досить для ілюстрації того, що номінативна й стилістична функція слова — не одне й те саме. У вірші про коника вбачаємо стилістично-змістову аномалію дещо іншого плану. Характеризуючи його, поет перераховує ті риси, що будуть сприйматися читачем як безумовно позитивні: співає в траві, спритно вміє подолати перепони і т. д. І все було б на своєму місці, якби ж у другому рядку не було виразного дисонансу:

*Хто це там в траві співає?
Хто це так фальшиво грає?*

Хочеться запитати автора: чому, власне, фальшиво? І на якій підставі він дійшов до такого висновку? Адже більше до цього твердження не повертається, не розпрацьовує цей образ, не вмотивовує. Вірші «Дятел» і «Хмари» можна прийняти без більших зауважень, окрім вислову «карати шкідників із дзьобом». Але цього не скажемо про «Солов'я». Не тому, що розходиться про давно й багатьма оспівану пташку, і ми сподівалися від автора хоча б маленького поетичного відкриття, свіжого образу. А натомість дістали ось таке зображення:

*Коли чарівну пісню заспіває
Маленький цей улюбленець людей.
У насолоді серце завмирає,
Неначе б щастя вникло до грудей . . .*

Мимоволі приходять на розум Олесеві рядки: «Сміються, плачуть солов'ї і б'ють піснями в груди . . .», або Симоненкові «І над твоїм розстріляним коханням сказано глузували солов'ї». Гаразд, це написано для дорослих, а в С. Макари — для дітей. З цим негоже сперечатися, і саме через те не слід було поетові вдаватися до стилю, котрим так майстерно володів один з персонажів «Наталки Полтавки». Адже в цитованій строфі все до такої міри солодко-сентиментальне й бездухе, що застається тільки форма без змісту: строфа є, рими є, все (на думку автора) є. Тільки одного немає там (це вже на нашу думку) — поезії. Замість неї — шаблон, опис, настільки загальний і абстрактний, що скоріше відрадить, ніж привабить когось! Обмаль її і в таких рядках (ми багато цитуємо, але не з власної вини):

*Нема у мене жодник рук,
Зате митцям я вірний друг . . .
Напевно, вам вже довелося
  не в снах
Побачити узори гарні
  на вікнах:
Там різні
  квіти,
  риби, сарни . . .
Хлоп'ята й дівоньки шикарні.
Та сподівання ваші марні,
Бо не людина я —
  а хтось.
Ви відгадали вже?
  Мороз.*

Обминемо мовчанкою художною і взагалі будь-яку нелогічність окремих рядків і взаємозв'язку між ними, а звернемося до того місця, де мовиться про квіти, риби й сарни. І це також — І. П. Котляревський, але вже з «Енеїди». Твердимо це не на підставі розміру, а виходячи з того, що С. Макара, не бажаючи того й сам, безподібно наподібнив опис його пекла! Пригадуєте? «Були там світські і чорниці, були дівки і молодиці» і т. д. і т. п. Бурлеск, як відомо, — стиль, а він — лексика, вжита у невластивому для неї значенні або ж нагромадженні різних стилів, ба навіть відтінків окремих лексем. А саме так і сталося, у І. П. Котляревського — цілком свідомо, у С. Макари — мимоволі. Але з однаковим наслідком. Хай сам автор порівняє цей вірш із «Равликом», який чи не найпоетичніший в цілій збірці, і переконається сам, що художня деталь може, як то кажуть, зробити вірш, а може звести нанівець зусилля, якщо вона нехудожня, до того ж випадкова.

Мова не знає милосердя і тому, хто ставиться до неї абияк, все повертає сторицею. Скажімо, у загадці про папуго є таке: «*Бо тямущий я занадто*» (підкр. наше — В. К.). Цей прислівник зустрінемо ще не раз: бджілки, окрім того, що колективні, ще й надто пильні, сарна не лише дуже гарна, але й надто ніжна, видри — обережні і надто хитрі, кажани у поета «слабо бачать».

на д т о добре чують» тощо. Справа, зрозуміло, не в самому прислівнику, а в його стилістичному забарвленні. Той же Грінченків «Словарь» подає окрім варіанту «Слишкомъ, излишне, слишкомъ много, черезчуръ» як основного і можливе «къ тому же», окрім того, як додаткового. Все залежить, отже, від контексту. Проте, в нашій мовній свідомості цей прислівник трактується в тому значенні, як дає його «Словарь» на початку: надалишок чогось, і виходить, що бджілки зайво пильні . . . Таких сумнівних тлумачень краще було б уникати. До речі, той же «Словарь» трактує словосполучення «стати в пригоді» як стійке, тож уживати «бути в пригоді» не варто. І далі. У вірші про вітер автор пише: «Всі цураються від нього». А ось знову приклад з того ж джерела: «Хоч і надів жупан, все не цурайся свитки» (М. Номис). Отже, безприменникова конструкція, котра і є нормою. Натомість у загадці про вітрило читаємо: «Оперся вітер в плахти білі», і одразу стає зрозумілим, що все тут — словацьке. Від синтаксису рядка до морфології. Та ситуація ускладнюється ще й тим, що в українському словнику є також плахта — але як «жіночий одяг замість спідниці», окрім того й різновид білої хустки на Лемківщині і як останнє — «простыня», котре є обласним діалектизмом, а не нормою. Та й замість «морковки» автор міг, користуючись все тим же «Словарем», вжити слово «морквиця» в тому ж самому зменшувально-пестливому значенні . . . І як тут знов не згадати Рильського — «Не бійтесь заглядати у словник . . .» Можливо, що хоч так вдалось би С. Макарі уникнути того, що трапилось: творення якоїсь власної мови на запозиченнях з російської, словацької і діалекту. Але ще на мить лишімося при українській. Слід звернути авторову увагу і на такі моменти, як заміна роду окремих іменників. Слово «глибинь» (правильно — глибінь) не чоловічого, а жіночого роду, напроти тому «глиб» — чоловічого, а не жіночого. Що роздягати спіднички не прийнято, а тільки скидати, що один предмет подібний до іншого, а не на нього, що стрибають не на парашуті (хто ж вони, ті відважні?), а з парашутом і т. д. Як і на те, що дієслівна зв'язка в складеному іменниковому присудку пропускається («Бо це є край, рідний край — Карпати»). Чому не вжити «наш край, наш рідний край . . .»? Від такого повторення б тільки виграли всі у смислового, чуттєвого й мовного відношенні. Але про ватування вже була мова. А тепер до обіцяних запозичень. Словакізмів у збірці досить. Так, наприклад, їжаки замість українських фруктів їдять овочі, зебра внаслідок вживання словацького «ребра», чому відповідає в українській мові «смуги» має ті «ребра» і на шиї, й на ногах, річка «віддається грам», а дельфін схожий на «торпедо». Для поета характерне калькування й синтаксису словацької мови, що проявляється, зокрема, на порядку слів у реченні, організації складнопідрядного речення, вживанні сполучника «а» в ролі єднального, хоча той в українській мові протиставний, що спотворює зміст окремих творів. Русизмів теж не бракує: «їздок» і «ливень», «світер» і «підскаже» і вже згадувана «морковка», до котрої виразно тяжіє й «домик». Діалектизми навіть не будемо наводити, згадаємо лише, що у вірші про сову нам пощастило знайти навіть залишки двоїни: «Два великі жовті очі» з одного боку, а відверту кальку з другого.

Мова, як уже було сказано, є наріжним каменем естетики кожного твору. А саме вона далеко позаду залишилася за інформативністю й навчально-виховним моментом книжки. Таке категоричне, а для автора й неприємне, твердження вимагає доказів. Їх нам знову пропонує збірка. Ось початок загадки про м'ячик:

Чи це двір,
А чи трава,
скаче,
скаче
голова,
Хоч очей не
має . . .

(До цього вірша повернемося ще раз, але з іншого приводу). Окрім того, як стверджує, С. Макара, скаче — наче буйний зайчик! Це вже не бурлеск, а, коли можна вжити подібного терміну, — антипоезія. Та справжнім її шедевром є інший вірш, про град:

Що за диво?
Що за чари?
Полетіли із-під хмари
Яйця, мов каміння . . .

*Від їх болісник ударів
Похилися виноград.*

*Стогне поле від боління,
Скиготить зелений сад . . .*

Сум розчавив ніжні квіти . . . і т. д.

Цьому зразкові надаємо перевагу тому, що тут усе на перший погляд не тільки правильно, але й красиво. А по суті — антихудожньо, неестетично. Звісно, що із цим твердженням не обов'язково погоджувались, посилаючись на те, що й потворне буває красивим (класичний зразок — Квазімодо). Тим більше, коли розходиться про природу, де можливі й не такі катаклізми. Цього разу візьмемо за опонента Марійку Підгірянку, її віршик «Буря»:

*Громи гуркочуть в небеснім роздоллю,
Клубляться хмари, корчаться з болю.
Шаліє злива. Змулена річка.
Ридає квітка. Плаче травичка.*

Як бачимо, і тут приємного чи «красивого» небагато, але є те, чого бракує віршіві С. Макари — художнє бачення й художнє відтворення явища. Бо у нього аспект виховний (зображення нищівної сили граду) переважив над художнім, а в початкових рядках витіснив його зовсім. Тут поета зрадило чуття міри — поетичної, раціональної й естетичної. До неестетичних засобів (а в творах для дітей особливо) належить і вживання вулгаризмів. Як у випадку невинних видр, котрих С. Макара, говорячи про тваринок загалом позитивно, похрестив «тупомордими», виходячи з суто візуального трактування і занедбавши естетику думки й мови. Епітет «тупомордий» стоїть в одному синонімічному ряду з «тупорилим», є його еквівалентом і має негативне забарвлення однакової сили і вживається виключно з цією стилістичною метою. «А я, дурний, не бачивши тебе, цяце, й разу, та й повірив тупорилим твоїм віршомазам. . .» Якщо не ми, то, можливо, хоч Шевченко переконає в цьому С. Макару. Та повернімося знову до форми, як і обіцялось на початку. Обравши триступеневу форму загадки і переважно її дотримуючись, автор дістався до залізних лещат форми, котра диктувала йому свої примхи чи вимоги. Тим, що в більшості загадок є звертання, воно мусило бути відповідним чином оформлене з боку лексичного й граматичного. От і читаємо чи не в кожному вірші «дити, диточки, малята» в певних варіантах з формального боку, питальні займенники «хто, що, де»? При тім частота вживання лексичних елементів у С. Макари й так досить висока, варто перегорнути книжку і самі переконаєтесь, що в нього «хижий» чи «хижі» і павуки, і сова, і лис має «хижі» очі, а їжаки не люблять «хижаків», у поета «маленькі» й друзі, й метелик «малий», і коник «маленький», і горобці, і дятел, і соловей, і павуки, і ящірка, і Петронелка, і домик . . . — та годі. Голуби чомусь «Не велички, не малі» (які ж насправді?!), а видри «Не маленькі, невелички» . . . і т. д. Якщо додати до цього, що дієслова разом з іменниками є доміантою семантичних відношень, тобто виступають в ролі рим, то попри вже згадуваній конвенційності форми це надає книжці одноманітного характеру й монотонного звучання. До форми належить і питання строфізації вірша та його окремих частин. Не будемо тут наводити нових прикладів, досить поглянути на вже наведені. Не знаємо, наприклад, з якою метою вживати подібну розбивку (що не слово, то окремий рядок), коли вона недоречна, бо ж отак виділені слова частенько не несуть жодного семантичного чи стилістичного навантаження, більш того є службовими частинами мови! Стрічаємось у книжці і зі спробами так званого графічного вірша, але не з усіма можна погодитись. У вірші-загадці про кажанів це було доречно, як і у мініатюрі про сажотруса, де з візуального боку викреслено дім, те ж саме стосується й вірша про парашут . . . Але в уже цитованому вірші про м'ячик — це, напевно, зайво (буква вгору, буква вниз, і відгонить шукарством).

Прикладів, думаємо, досить. І те, що ми спинялись на них так докладно, має одну тільки причину й пояснення: більшості згаданих вад можна і слід було запобігти. Але тут виникає питання, котре останнім часом все частіше стає предметом дискусії: хто це повинен робити? Автор? Редактор? Обоє разом? Погляди на це можуть розбігатися, тому і власний ми не висловлюємо катего-

рично. А все ж, левину частку відповідальності за успіх чи можливий неуспіх твору має саме і в першу чергу — письменник. Та ми свідомі й того, що в кожній книжці все однаково добрим бути не може. Водночас притримуємось міркування, що високий поетичний стандарт неминуче повинен переважати. Особливо, як адресована книжка наймолодшому читачеві, і є підстави думати, що це буде його перша зустріч із друкованим словом. А від її характеру залежить, чи й не остання. Передумовою доброї книжки є дотримання всіх наведених раніше компонентів, але передусім — високої художньої ідеї та високої ідейності художнього (естетичного) матеріалу. Підводячи підсумок розмови про книжку С. Макари слід сказати, що добрий намір було здійснено тільки наполовину. Кажучи інакше, кожен вірш збірки є загадкою, але не кожна загадка стала ще й віршем. Чому, про це вже мовилось. Віримо, що в майбутньому С. Макара потішить нас новими творами для дітей, а якщо врахує й наші зауваження, то буде це на користь спільної справи, яка зветься дитячою літературою і котрої нам відчутно бракує.

Що ж робити для того, щоб поліпшити стан справ?

Керівництву Спілки варто було б уже в найближчому майбутньому скликати на цю тему семінар і запросити на нього не тільки авторів та критиків, але й видавців та педагогів і всім разом накреслити програму спільної дії. Словацьке педагогічне видавництво — Відділ української літератури могло б зробити багато, якби вирішило питання перевидання окремих (кращих) книжок, тієї ж Шелепцевої, наприклад. А чому б не подумати і над виданням періодичного колективного збірника дитячої літератури, скажімо, альманаху, як були «Молоді голоси»? По-перше, це було б доброю творчою школою для авторів, можливістю перевірити себе, а, по-друге, можливістю публікувати твори, яких на окрему книжку обмаль. Або не розпочати видавання книжечок-складанок (лепорело) у своєрідній бібліотеці малюка? І ще раз не переглянути творчу спадщину покоління минулих, не вибрати з неї все корисне й прогресивне, особливо з дитячого доробку? Нам здається, що вихід із цього скрутного становища мусить бути і знайти його необхідно . . . Адже оте зачароване коло, про яке ми згадували на початку, — не просто геометрична фігура . . .

Та найважче й найвідповідальніше завдання стоїть перед самими письменниками, вони — можливий кінець і начало всього. Сьогодні проблему дитячої літератури слід розуміти як суспільне замовлення найвищої ваги, тому разом з підвищеною увагою до неї треба висувати й найвищі вимоги, запобігаючи проявам кон'юнктури і літературного прагматизму. Адже нині вирішується питання про завтрашній день нашої літератури, нашої читача.

* * *

Від автора. Цю статтю було написано вже раніше і пропонуємо її до друку лише тому, що проблема, як нам здається, не втратила своєї актуальності — особливо у питанні якості нашої дитячої поезії. Хоча справи відтоді дещо покращали: останнім часом вийшли з друку збірки (В. Гренджі-Донського, того ж Й. Шелепця, А. Галчак, О. Гиць-Мицовчини та автора цих рядків), готується до друку «Автологія української дитячої поезії ЧССР». Це явище надзвичайно втішне, хоча міститься вартість згаданих видань неоднакова (охочим пропонуємо статтю І. Галайди, «Дукля» № 4, 1986) та відповідні рецензії в періодиці. Ми особисто хотіли б відзначити збірку В. Гренджі-Донського, а в зв'язку із цим і роль С. Гостиняка як упорядника її та автора передмови, він же впорядкував і збірку М. Підгірянки, і його заслугою побачить світ і згадувана «Автологія . . .».

Постає питання: як же те, що декілька років тому здавалося неможливим і недосяжним, стало реальністю? На наш погляд, причин кілька: концепційність праці видавництва і перспективне укладання планів, особиста ініціатива авторів, але перш за все — свідомість того, що кожен проганий нами місяць чи рік може обернутися незворотніми наслідками в майбутньому. Бо дитяча література, хоча й твориться сьогодні, всім своїм єством спрямована у день завтрашній. А яким він буде — залежить від нас самих.

Зрозуміло, що цим комплекс питань, які входять в розуміння дитячої літератури, не вичерпується. Темою окремого дослідження (і, скажімо, у формі дипломних робіт) може стати проблема нашої критики дитячої літератури і порівняльний аналіз окремих збірок поезій чи прози, соціологічне дослідження проблеми дитячого читача або ж психологічний аспект її тощо. І цією нашою статтею ми лише хотіли дати безпосередній поштовх до можливої дискусії. А в тому, що вона бажана й необхідна, не сумніваємося.

ПРИМІТКИ

¹ «ДУКЛЯ», № 1, 1980.

² Там же.

³ Література українців Чехословаччини. СПВ, 1968.

⁴ В. М. Лесин, О. С. Пулинець, Словник літературознавчих термінів. К., 1971.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

¹ Бобак Мілан, Кольорові дні. СПВ-Відділ української літератури, Пряшів, 1979.

² Грінченко Борис, Словарь української мови. Київ, 1907.

³ «Дукля» № 4, 1980.

⁴ «Дукля» № 3, 1981.

⁵ «Дукля» № 1, 1980.

⁶ Лазорик Федір, Слово гнаних і голодних. УНРП, 1949.

⁷ Лазорик Федір, Казка про мороза-лиходія і сонечко-добречко. КСУТ, 1955.

⁸ Лесин, Пулинець, Словник літературознавчих термінів. Київ, 1971.

⁹ Література чехословацьких українців. СПВ-Відділ української літератури, 1968.

¹⁰ Макара Сергій, Що вірш — то загадка. СПВ-Відділ української літератури в Пряшеві, 1983.

¹¹ Словник наголосів. Київ, 1964.

¹² Підгірянкa Марійка, Моя стежка. СПВ-Відділ української літератури в Пряшеві, 1983.

¹³ Шелепець Йосиф, Квіти. СПВ-Відділ української літератури в Пряшеві, 1955.

¹⁴ Ярмак Леся, Провесна. СПВ-Відділ української літератури в Пряшеві, 1970.

RESUMÉ

Vitalij KONOPELEC, *Včera, dnes a zajtra*

Autor článku skúma vývin ukrajinskej detskej literatúry v Československu od roku 1945 do našich dní, analyzuje príčiny jej zaostávania za literatúrami iných národov a hľadá východiská z toho stavu, v ktorom sa dnes nachádza. Príčiny zaostávania autor vidí nielen v sociálno-ekonomických a kultúrno-národných podmienkach, ale aj v ťažostajnom postoji k literárnym tradíciám, v nepravidelnosti vydávania detských kníh, v medzerách vo vydavateľskej politike a iných skutočnostiach.

Osobitný význam má autorova analýza jednotlivých publikácií detskej poézie povojnového obdobia F. Lazorika, I. Macinského, J. Šelepca, L. Jarmakovej, M. Bobáka, S. Makaru a M. Pídhirianky. Najmä ich diela predstavujú hlavný fond ukrajinskej detskej literatúry v Československu. Hodnotiac túto poéziu autor sa dotýka celého radu literárnych, estetických, psychologických a etických problémov.

РЕЗЮМЕ

Виталий КОНОПЕЛЕЦ, *Вчера, сегодня и завтра*

Автор статьи рассматривает развитие украинской детской литературы в Чехословакии от 1945 года до наших дней, анализирует причины ее отставания от литератур других народов и ищет пути выхода из того положения, в котором она сегодня находится. Причины отставания он видит не только в социально-экономических и культурно-национальных условиях прошлого, но и в равнодушном отношении к литературным традициям, в нерегулярности издания детских книг, проблемах в издательской политике и других факторах.

Особое значение имеет анализ автора отдельных изданий детской поэзии послевоенного периода: Ф. Лазорика, И. Мацинского, И. Шелепца, Л. Ярмач, М. Бобака, С. Макары и М. Пидгирянки. Прежде всего их произведения составляют основной фонд украинской детской литературы в Чехословакии. Анализируя эту поэзию, автор затрагивает целый ряд литературных, эстетических, психологических и этических вопросов.

RESÜMEE

Vitalij KONOPELEC, *Gestern, heute und morgen*

Der Autor des Artikels betrachtet die Entwicklung der Literatur für Kinder in der Tschechoslowakei seit dem Jahre 1945 bis zur Gegenwart, analysiert Ursachen ihres Zurückbleibens hinter den Literaturen anderer Völker und sucht Auswege aus der Situation, in der sie sich heute befindet. Die Ursachen des Zurückbleibens sieht der Autor nicht nur in sozial-ökonomischen und kulturell-nationalen Bedingungen, sondern auch in der Gleichgültigkeit gegen literarische Traditionen, in der Unregelmäßigkeit des Herausgebens von Kinderbüchern, in Lücken in der Verlagswesenpolitik usw.

Eine besondere Bedeutung hat die Analyse von einzelnen Ausgaben der Poesie für Kinder in der Nachkriegsperiode von F. Lazorik, I. Macinský, J. Šelepec, L. Jarmak, M. Bobák, S. Makara und M. Pidhirianka. Vor allem ihre Werke stellen der Hauptfonds der ukrainischen Literatur für Kinder in der Tschechoslowakei. Analysierend diese Poesie berührt der Autor eine ganze Reihe von literarischen, ästhetischen, psychologischen und ethischen Problemen.

ЗВІТУВАННЯ (до 40-річчя Переможного Лютого)

КУЛЬТУРНИЙ СОЮЗ УКРАЇНСЬКИХ ТРУДЯЩИХ НА СЛУЖБІ НАРОДОВІ

ЙОСИФ ДАНКО, КУЛЬТУРНИЙ СОЮЗ УКРАЇНСЬКИХ ТРУДЯЩИХ У
ПРЯШЕВІ

В році святкування 65-річчя утворення Комуністичної партії Чехословаччини, здійснення XVII з'їзду КПЧ, з'їзду КПС та XXVII з'їзду КПРС відзначив свій ювілей — 35-річчя від дня заснування і Культурний союз українських трудящих ЧССР — носій ордена Праці.

Ця громадська культурно-національна організація українців Чехословаччини виникла як результат визволення нашої країни славною Радянською Армією, як результат ленінської політики Комуністичної партії Чехословаччини. «Ще за горами було чути гул війни, ще боліли свіжі рани», підкреслюється в Доповіді Президії ЦК КСУТ з нагоди 30-річчя КСУТ з 1981 року, «а вже 1 березня 1945 року у Пряшеві сходиться з'їзд представників українських сіл і міст Східної Словаччини і проголошує Українську Народну Раду Пряшівщини. Вона виникла в процесі національно-визвольної боротьби як представницький орган українців і у співпраці з тодішніми державними органами Словаччини. При підтримці Комуністичної партії зіграла позитивну роль у відношенні війною спалених сіл, у боротьбі за політичне і соціальне поліпшення становища селян, у налагоджуванні шкільної справи, у розгортанні масової культурної роботи між населенням. Але після перемоги трудящих у лютому 1948 року під прямим керівництвом Комуністичної партії Чехословаччини вирисовується новий модель розв'язання національного питання, особливо по відношенню до національних меншостей Чехословацької республіки. У новій політичній ситуації діяльність Української Національної Ради Пряшівщини поступово занепадає і у 1951 році фактично припиняє свою діяльність.

В результаті реалізації такої концепції у вирішуванні українського національного питання на Словаччині у травні 1951 року Центральний Комітет Комуністичної партії Словаччини приймає рішення про утворення Культурного союзу українських трудящих, як масової громадської національно-культурної організації, побудованої на принципах демократичного централізму.

В цьому процесі важливу культурно-освітню роль між широкими масами трудящих і інтелігенції української національності мала зіграти новоутворена масова національно-культурна громадська організація — Культурний союз українських трудящих, як член Національного фронту з місцем перебування Центрального Комітету у місті Пряшеві, як природньому історичному і культурному центрі нашого населення. У цій атмосфері 20—30 травня 1954 року сходяться у Пряшеві Установчі загальні збори КСУТ за присутності майже 400 делегатів з українських сіл і міст. Загальні Установчі збори підтвердили виникнення КСУТ і намітили такі основні завдання:

— в тісному співробітництві з відповідними державними органами і громадськими організаціями Національного фронту старатися про всебічне культурне піднесення громадян української національності в Чехословаччині, розгортати виховну і освітню роботу, наближувати трудящим досягнення соціалістичної культури;

— допомагати культурному зближенню українського населення із словацьким і чеським народами, боротися проти національної несвідомості і байдужості, виховувати почуття соціалістичного патріотизму і пролетарського інтернаціоналізму;

— виховувати українських трудящих до активної співучасті при будівництві соціалізму в Чехословаччині;

— систематично знайомити українське населення Східної Словаччини з господарськими, культурними і соціальними здобутками народів Радянського Союзу, передусім із здобутками трудящих Української Радянської Соціалістичної Республіки».

Ці головні завдання на протязі 35 років зазнавали відповідних змін і поповнень, що було продиктоване вимогами життя і роллю КСУТ у національному житті українців ЧССР.

Культурний союз українських трудящих від свого виникнення і до сьогодні активно включається у соціалістичне будівництво, успішно реалізує політику Комуністичної партії Чехословаччини при вихованні соціалістичної людини. В своїй роботі на ділянці масово-політичної та культурно-виховної праці вживає різні діючі методи і форми. Найпоширенішою була і є лекція. Кожного року КСУТ видає 3—4 лекційні тексти на різні актуальні теми. Між ті, які вийшли друком, належать: «Завдання КСУТ при побудові соціалізму в нашій Батьківщині» (1953), «О. В. Духович — визначний будитель закарпато-українського населення» (1955), «Марксистське розв'язання національного питання в ЧСР» (1956), «Середняки — важливий чинник у побудові соціалізму» (1956), «Революційні народні та культурні традиції» (1957), «Прояви буржуазної ідеології у нас і боротьба проти них» (1959), «Функція і завдання КСУТ (1960)», «По-соціалістичному працювати, по-соціалістичному жити» (1961), «Оздоровлення життєвого середовища — основа душевного життя» (1965), «50-річчю Великого Жовтня — гідну зустріч» (1967), «Що нам треба знати про наше минуле» (1970), «Розвиток особистості людини в розвинутому соціалістичному суспільстві» (1970), «Федір Лазорик — поет Пришвіщини» (1983), «Українці Чехословаччини в боротьбі проти фашизму» (1984), «Історичне значення визволення Чехословаччини Радянською Армією» (1985) та цілий ряд інших. Активісти КСУТ на протязі календарного року для українських трудящих та молоді зачитують приблизно 400 лекцій на різні актуальні теми, які заслухає більше ніж 14 500 громадян з рядів дорослих і молоді. З нагоди визначних політичних і культурних ювілеїв та подій КСУТ організує урочисті академії, бесіди із заслуженими членами Комуністичної партії Чехословаччини та учасниками національно-визвольної боротьби, вечори запитань і відповідей, читацькі конференції до ангажованих творів визначних письменників та видає значну кількість пропагандистських матеріалів. Дрібною масово-політичною та культурно-виховною роботою КСУТ пояснює трудящим і молоді питання з історії минулого і сучасного українського населення Чехословаччини, інформує про актуальні питання політики Комуністичної партії Чехословаччини та соціалістичної держави, поглиблює у трудящих виховання в дусі наукового світогляду, соціалістичного патріотизму, національної свідомості, інтернаціоналізму, особливо любові до братнього Радянського Союзу, народів країн соціалістичної співдружності та мобілізує зусилля українських трудящих ЧССР на виконання завдань п'ятирічки.

З метою дати активістам КСУТ хороший матеріал для розгортання успішної масово-політичної і культурно-виховної діяльності, КСУТ за 35 років діяльності видав понад 160 лекцій на різні актуальні теми, 175 книг і календарів, 116 номерів «Репертуарних збірників», 12 книжок «Наукових записок», на сторінках яких опубліковані наукові праці з історії культури, мови і літератури Чехословацьких українців. Це є результат наукової дослідницької діяльності та популяризаторської праці широкого кола творчої інтелігенції, що групується навколо Культурного союзу українських трудящих, яка свій ум і здібності, своє надхнення і талант присвячує дослідженню і поясненню культурної спадщини нашого минулого та сучасного.

В сучасному Центральний Комітет Культурного союзу українських трудящих орієнтується переважно на видання суспільно-політичної та науково-популярної літератури, репертуарних збірників, літературно-художніх монтажів, збірників пісень, лекцій, методичних матеріалів, бюлетенів і т. п., які у своїй культурно-виховній роботі успішно використовують активісти та функціонери КСУТ, режисери, диригенти, хореографи та керівники колективів НХС, науковці, учителі та члени лекторських активів, студенти, але і широкий читацький загал.

Разом з 35-річчям Культурного союзу українських трудящих ми відзначили 35-річчя виникнення преси КСУТ — газети «*Нове життя*» та журналу «*Дружно вперед*». Преса КСУТ має важливе політичне та культурно-національне значення. Вона інформує, мобілізує і виховує читача в дусі

політики КПЧ вступає в контакт з читачем, оптимістично впливає на його поведінку, критично зауважує і орієнтує увагу людини на проблеми та актуальні питання сучасної доби. Преса КСУТ допомагає реалізувати економічну, соціальну і культурну політику нашої партії, доносити її до широких кіл громадськості, організувати їх на розв'язування важливих проблем щоденного життя. Преса КСУТ наближує своїм читачам здобутки соціалістичного будівництва в ЧССР і за кордоном, передусім на Радянській Україні, знайомить їх з розвитком культури, науки, літератури і мистецтва українського народу, що має благодарний вплив на розвиток культури, літератури, науки і мистецтва українців ЧССР.

В системі української чехословацької преси важливе значення має літературно-мистецький та публіцистичний журнал «Дукля», що виходить з 1953 року. Він систематично пропагує творчість українських письменників Чехословаччини, українських радянських письменників, організує літературне життя і наближає читачам художнє слово українських авторів, але й переклади із словацької та чеської літератур, приділяє увагу літературним спробам молодих авторів.

Багатою і різноманітною є діяльність КСУТ в галузі народної художньої самодіяльності. Кожен рік відбуваються центральні фестивалі та Свято культури українських трудящих ЧССР у Свиднику та окружні фестивалі миру, культури і спорту. В травні цього року відбувся вже ювілейний 25 фестиваль української драми та художнього слова ім. О. В. Духновича в Межилабірцях. На це традиційне свято українського ангажованого драматичного мистецтва ЧССР під мальовничий Бескид сходяться шанувальники художнього й сценічного слова, які своїм художнім словом славлять радісне соціалістичне сьогоднішнє і піднімають голос протесту проти шаленої і негуманної гонки озброєнь світового імперіалізму, який загрожує знищенням людського роду на землі.

Між кращі українські аматорські драматичні колективи належить «Думка», яка працює при МСК КСУТ у Кошицях, драматичний колектив дорослих при МСОК у Свиднику та драматичний колектив, який працює при Клубі ім. «Т. Г. Шевченка» у Братіславі, молодіжний колектив ПО КСУТ села Хмельової, колектив української гімназії у Пряшеві та ляльковий колектив української ОШ-інтернат у Гуменному.

Вагомий вклад у справу розвитку українського аматорського драматичного мистецтва вносять такі активісти КСУТ, як засл. артист Ярослав Сисак, Іван Іванчо, Ігор Латта, Павло Маскалик, засл. артист Йосиф Корба, засл. артист Йосиф Фельбаба та інші.

Чарівна природа Замагурського краю, багаті традиції українського фольклору, зворушлива пісня і темпераментний танець приваблюють багаточисленну публіку на Фестиваль українського фольклору та хорового співу у Камйонку. В 1986 році це був вже 21 фестиваль, який відбувся на високому ідейному і художньому рівні. Фестиваль українського фольклору і хорового співу у Камйонці має важливе культурно-національне та інтернаціональне значення. Кожен рік святково одягнена Камйонка та її приємні жителі вітають не тільки домашні, але також закордонні колективи особливо із Закарпатської області УРСР, які збагачують фестиваль своїм високо ангажованим мистецтвом і поглиблюють ідею інтернаціонального єднання та братерської дружби між народами Чехословацької Соціалістичної Республіки і Радянського Союзу та інших країн соціалістичної співдружності.

Незабутнім оптимізмом і радістю наповнює серце працюючої людини пісенний і танцювальний репертуар, який лунає на свидницькому амфітеатрі. Свято культури українських трудящих в ЧССР у Свиднику це «естрадна симфонія», яка має своє невичерпне джерело в досягненнях культурного багатства в минулому та соціалістичному сучасному нашого народу. Вона позитивно впливає на поглиблення соціалістичної національної свідомості, інтернаціонального почуття між народами і національностями нашої Батьківщини, дружби з братнім Радянським народом та народами країн соціалістичної співдружності. На Святі культури українців ЧССР у Свиднику зустрічаються друзі-побратими, яких об'єднує історичне минуле, сучасне і комуністичне майбутнє. Іван Красовський — один з глядачів 29 свята культури українських трудящих ЧССР у Свиднику в радянському журналі «Жовтень» № 6, 1984 р. пише: «У червні минулого року мені пощастило побувати на цьому Святі, яке проводиться уже 29 раз. На Свято прибула партійно-урядова делегація на чолі з головою Уряду Словацької Соціалістичної Республіки тов. П. Цолоткою, делегація ЦК КСУТ на чолі з його головою Ф. Ковачем, генеральний консул СРСР у Братіславі В. М. Степанов, а також делегації батьох окружних партійних, державних і громадських організацій. Свято за участю понад 20 тисяч глядачів відкрив голова Центрального Комітету Культурного союзу українських трудящих Федір Ковач. З доповіддю виступив П. Цолотка.

Свидницькі свята, — сказав він, — з огляду на те, що відбуваються під Дуклею — символом свободи чехословацького народу, — є чудовим прикладом маніфестації дружби і співпраці наших народів із народами СРСР, які показали небувалий приклад героїзму у визволенні Чехословаччини.

Голова Уряду підкреслив, що у сім'ї народів ЧССР українці проявили патріотизм й ентузіазм у визволенні країни від фашистських окупантів і будівництві соціалізму». Далі пише: «Художню частину Свята репрезентували численні творчі колективи із середовища українського населення різних закутків Східно-Словацького краю . . . З великим творчим піднесенням виступив колектив Піддуклянського українського народного ансамблю (ПУНА), Українського національного театру із Пряшева, зокрема солістка ансамблю Марія Мачошко. Заслужене визнання здобули колективи з Радянського Союзу — ансамблі «Верховина» з Іршави Закарпатської області та «Мхедрулі» з Тбілісі. Дзвінки, ліричні й іскрометні танці верховинців склали незабутній букет зелених Карпат: тут відчувалася ніжна гармонія весни, дзюрчання гірських потоків, п'яний запах полонинських квітів. Усе це створювало в уяві неповторні образи чарівної карпатської природи. Пригадалися виступи нашої львівської народної хорової капели «Лемковина». Безперечно, цей оригінальний колектив, який представляє мистецтво співу мешканців північних схилів західних Карпат, гідно доповнив би букет незбутніх мелодій».

У програмах Свята у Свиднику виступають найкращі художні колективи Чехословаччини, Польщі, Угорщини та інші закордонні колективи із соціалістичних країн, зокрема Радянського Союзу.

На дотепер здійснених Святах культури у Свиднику виступили такі радянські колективи: Закарпатський український державний хор із Ужгорода (3 Свято, 1957 р., 4 Свято, 1958 р.), художній самодіяльний колектив Ужгородського фанерно-меблевого заводу і вокальний квартет художнього самодіяльного колективу «Боржава» із с. Довге Закарпатської області УРСР (7 Свято, 1961 р.), Самодіяльний колектив Рахівської картонної фабрики «Карпати» Закарпатської області УРСР (8 Свято, 1962 р.), Закарпатський самодіяльний колектив з Ужгорода УРСР (10 Свято, 1964 р.), народний самодіяльний хор Свалявського палацу культури та народний самодіяльний ансамбль «Закарпатський вогник» колгоспу «Ленінський шлях» Хустського району Закарпатської області УРСР (11 Свято, 1965 р.), Ансамбль пісні і танцю «Боржава» із с. Довге Закарпатської області УРСР (12 Свято, 1966 р.), Заслужений Закарпатський народний хор із Ужгорода (13 Свято, 1967 р., 14 Свято, 1968 р.), Заслужений ансамбль танцю УРСР «Ятрань» із Кіровограда (14 Свято, 1968 р.), Військовий ансамбль прикарпатського округу Радянської Армії (15 Свято, 1969 р.), самодіяльний співацько-танцювальний колектив Рахівської меблевої фабрики Закарпатської області УРСР (15 Свято, 1969 р.), Заслужений Закарпатський народний хор із Ужгорода (16 Свято, 1970 р.), Хор Свалявської райспожив спілки при Палаці культури Закарпатської області УРСР (17 Свято, 1971 р.), Заслужений Закарпатський народний хор із Ужгорода УРСР (18 Свято, 1972 р., 19 Свято, 1973 р., 20 Свято, 1974 р., 21 Свято, 1975 р., 22 Свято, 1976 р.), Ансамбль «Явніба» Латвійської РСР (24 Свято, 1978 р.), Самодіяльний художній ансамбль Лешуковського районного Будинку культури Архангельської області УРСР (25 Свято, 1979 р.), Самодіяльний народний ансамбль пісні і танцю «Лісоруб», який працює при Великобичківському Ордену Трудового прапора лісокомбінаті імені І. Локоти Рахівського району Закарпатської області УРСР (25 Свято, 1979 р.), «Гуцульщина» з Яшнівського району на Закарпатті УРСР (26 Свято, 1980 р.), Чоловіча хорова капела вчителів Мукачівського району Закарпатської області УРСР (27 Свято, 1981 р.), Народний фольклорний ансамбль «Логос» із Бур'ятської АРСР (28 Свято, 1982 р.), Народний самодіяльний ансамбль пісні і танцю «Верховина» Іршавського районного Будинку культури Закарпатської області УРСР (29 Свято, 1983 р.), Ансамбль танців «Мхедрулі» Грузинської РСР (29 Свято, 1983 р.), Ансамбль пісні і танцю середньої групи військ із Міловік (30 Свято, 1984 р.), Народний самодіяльний ансамбль пісні і танцю «Радуванка» із Ужгорода УРСР (30 Свято, 1984 р.), Заслужений державний Закарпатський народний хор із Ужгорода УРСР (31 Свято, 1985 р.), Заслужений ансамбль «Юність Закарпаття» із Ужгорода УРСР (32 Свято, 1986 р.)

З багатства невичерпної народної криниці потекло джерело пісенного огляду інтерпретаторів української народної пісні «Маковицька струна» молодого, середнього і старшого покоління співаків, який відбувається під Маковицею у старовинному місті Бардіїв. В 1986 р. відбувся вже 14 огляд інтерпретаторів української народної пісні «Маковицька струна», який кожного року наближує любителям народного мистецтва його чарівну красу і силу впливу.

Активізації вокально-інструментальних груп серед української молоді сприяє фестиваль «На

крилах мелодій» у Стащині, який у 1986 році пройшов уже сьомий раз. Хороша робота з колективами цього жанру самодіяльності напевно принесе добрі результати і в справі піднесення загальної культури сільських молодіжних вечорів. Фестиваль «На крилах мелодій» має велику перспективу, оскільки близько Стащина виріс у Сніні великий промисловий центр, в якому групується багато молоді, яка з великими зацікавленнями сприймає цей жанр музики.

Братання народів та зближування і збагачення культур це могутня сила та ідеологічна зброя в боротьбі за мир, єдність і мобілізацію сил трудящих на виконання сучасних і перспективних планів у майбутньому. Багату інтернаціональну думку формує Фестиваль культури і спорту, який кожний рік відбувається у Межилабірцях. В 1987 році відбудеться вже ювілейний 25 фестивалю.

Справжнє мистецтво збагачує, зігріває, об'єднує людей і впливає в людську душу оптимізм. Хороших слів і мелодій ніколи не є багато, тому і в майбутніх роках КСУТ буде велику увагу звертати питанням дальшого розвитку соціалістичної культури, діючості окремих форм роботи, які приносить саме життя.

Вдалою формою впливу на виховання трудящих і молоді мають окружні фестивалі, миру, культури і спорту, які відбуваються кожного року в таких селах, як: Гавай, Цернина, Кружльова, Нижня Полянка, Кружлів, Біловежа, Лютина, Баєрівці, Легнава, Убля, Улич, Руська Поруба, Підгородь та місті Снина.

В українських селах і містах, в школах і заводах, єдиних сільськогосподарських артілях та державних маєтках працює багато колективів народної художньої самодіяльності, у яких розвивають свої таланти сотні школярів, юнаків і дівчат, але й дорослих людей. Є в нас прекрасні декламатори художнього слова, запалені любителі, але й талановиті виконавці драматичного мистецтва. Та найбільше людей групується в музично-співацьких і танцювальних колективах. Між них належать такі, як «Чирчанка» із села Чирч, фольклорний колектив «Кичера» із села Якуб'яни, фольклорний колектив «Куровчанка» з Курова, фольклорний колектив із села Нижній Тварожець, фольклорний колектив «Буковина» з села Радвань на Лабірці, фольклорний колектив «Барвінок» із села Камійонка та багато-багато інших, які розвивають інші жанри народної художньої самодіяльності.

Між довгорічних керівників колективів НХС та активістів можна зарахувати таких, як Степан Бітнер, Юрій Костюк, Юрій Прохазка, Юліус Запотоцький, Йосиф Петрашовський, Ганна Захаріаш, Маргарита Лопата, Ганна Цидилко, Варфоломій Сотак, Франтішек Грабчак, Андрій Куцер, Едуард Захаріаш, Марія Бартко, Анна Ванчик, Марія Фендя, Ольга Балла, Юлія Фецак, Юрій Бурдин, Ганна Гайдош, Інж. Михайло Калиняк, Михайло Щербак, Андрій Колцун, Михайло Кундля, Анна Скиба, Марія та Іван Поповець, Ганна Лукачишина та багато-багато інших. Глибокі мудрі слова народних пісень, їх чаруюча зворушлива мелодія, вогнистий танець — це не оціниме наше національне багатство. Багато поколінь у цей вид культури вкладало і буде вкладати свій ум і талант, бо мистецтво потрібне людям. Воно є проявом життєздатності народу, проявом боротьби за своє національне існування в сім'ї народів — братів. Ось чому масові культурні акції КСУТ, такі як Фестиваль української драми і художнього слова у Межилабірцях, Фестиваль українського фольклору та хорового співу у Камійонці, «Маковицька струна» у Бардієві і особливо Свидницьке свято культури українських трудящих ЧССР та п'ятнадцять окружних свят миру, культури і спорту є дуже популярними між трудящими і молоддю. Фестивалі КСУТ уже по традиції є інтернаціональними культурними акціями. Окрім місцевих українських, словацьких, чеських, угорських і польських аматорських і професіональних колективів багаточисленні глядачі не можуть уявити собі фестиваль у Бардієві, Камійонці чи у Свиднику без участі радянських колективів, особливо із братнього Закарпаття УРСР. Вони радують серця глядачів новими піснями і, що найголовніше, їхні пісні і мелодії, виконані на високому ідейному та мистецькому рівні, стають прикладом, гідним наслідування для багатьох наших виконавців і цілих колективів. Їх пісні і мелодії залишаються між нашими людьми, співаються при різних нагодах. А це для нас велика підтримка і допомога, приклад взаємного культурного збагачення.

За успіхи, яких досягає КСУТ на ділянці народної художньої самодіяльності завдячуємо передусім багаточисленній родині колективів НХС та їх керівникам, які разом з методистами ЦК КСУТ, державної освіти та добровільними активістами КСУТ прикладають велике зусилля для того, щоб систематично підвищувати їх ідейний і художній рівень, а разом з тим розвивати творчі здібності молоді й дорослих та зберігати скарби народної культури для майбутніх поколінь. Велику фахову допомогу аматорським колективам НХС, особливо драматичним надають артисти та

режисери Українського національного театру у Пряшеві, завдяки чому зріс не тільки інтерес до цього вимогливого жанру мистецтва, але також були досягнені успіхи в роботі з ляльковими, молодіжними та дорослими аматорськими драматичними колективами, які успішно виступають не тільки на Фестивалі української драми і художнього слова ім. О. В. Духновича у Межилабірцях, але і на інших загальнословацьких оглядах.

В сучасному періоді в умовах діяльності КСУТ працює до 160 колективів НХС різних жанрів з членською базою понад 3000 членів з рядів молоді і дорослих.

Народна художня самодіяльність захопила серце сучасної людини, яка є творцем всіх духовних і матеріальних цінностей нашої соціалістичної Батьківщини.

Важливою ділянкою роботи КСУТ є політико-організаційна діяльність. Її головним завданням в сучасному періоді є залучення якнайбільшої кількості членів КСУТ і трудящих української національності у виконання рішень XVII з'їзду КПЧ, з'їзду КПС, завдань 8 п'ятирічки, у реалізацію планів Національного Фронту ССР на ділянці масово-політичної та культурно-виховної роботи в селах і містах де живе українське населення, а також постанов Х конференції КСУТ. За даними ОК КСУТ та МК КСУТ у Кошичах від листопада 1986 року членська база Культурного союзу українських трудящих нараховує до 10 000 членів, які є організовані у 276 міських організацій.

До 35-річчя утворення Культурного союзу українських трудящих можна без перебільшення сказати, що ця громадсько-культурна організація українців ЧССР досягла значних результатів на ділянці масово-політичної і культурно-виховної роботи між українським населенням Чехословаччини, при зберіганні культурних цінностей минулого, у створенні дальших цінностей соціалістичної культури, становленні нових соціалістичних традицій. Все це є результатом активної самовідданої праці десятків і сотень добровільних працівників і функціонерів, які працюють або працювали в обраних центральних, окружних, міських і місцевих округах КСУТ, в їх патріотичному ставленні до питань розвитку української соціалістичної культури ЧССР та вихованні трудящих і молоді в дусі політики КПЧ. До них передусім належать: Петро Бабей, Михайло Кудзей, Віктор Копчак, Михайло Данко, Степан Штенько, Василь Капішовський, Іван Прокіпчак, Федір Гула, Михайло Ричалка, Іван Гуменик та інші товариші. Культурний союз українських трудящих як в минулому, так і в сучасному був і є активним помічником Комуністичної партії Чехословаччини при реалізації її програми на шляху будівництва соціалістичного суспільства. У своєму крокуванні вперед КСУТ завжди діставав підтримку і допомогу з боку партійних і державних органів.

Довгорічна співпраця і товариські стосунки КСУТ є з Українським Товариством дружби і культурного зв'язку з зарубіжними країнами в Києві, Центральним будинком народної творчості УРСР, Обласним правлінням культури Радянського Закарпаття, Правлінням спілки письменників Закарпатської області УРСР, професіональними та аматорськими колективами, які кожного року своїм високохудожнім мистецтвом радують наших трудящих і збагачують фестивалі і Свято культури українських трудящих у Свиднику. Культурний союз українських трудящих за 35 років у своїй діяльності сперася на допомогу таких державних культурних інституцій та установ, як Український національний театр, Піддуклянський український народний ансамбль, Українську студію Чехословацького радіо, Музей української культури, Словацьке педагогічне видавництво — відділ української літератури, Українську філію Словацької спілки письменників, Пряшівський педагогічний та філософський факультети Університету ім. П. Й. Шафарика та інші культурно-освітні інституції та установи.

Успішній реалізації завдань КСУТ допомагає Міністерство культури ССР, його культурно-освітні інституції та методичні осередки в Братіславі, Східно-Словацькому краї та в окремих округах, Міністерство шкільництва ССР, як співорганізатору Фестивалю української драми та художнього слова ім. О. В. Духновича в Межилабірцях.

На підставі рішення Президії ЦК КПС від 9 вересня 1986 р. та Президії Національного фронту ССР від 25 вересня 1986 р. КСУТ був переведений від 1 січня 1987 р. із сфери керування МК ССР у сферу політичного керування Національного фронту ССР.

Культурний союз українських трудящих ЧССР після XVII з'їзду КПЧ, з'їзду КПС і надалі буде цілеспрямовано і відповідально розвивати політико-виховну та культурно-освітню діяльність між своїми членами та українськими трудящими ЧССР в дусі політики Комуністичної партії Чехословаччини, сприяти поглибленню дружби і співробітництва між націями і національностями ЧССР та соціалістичними країнами, особливо з братнім радянським народом з метою збереження миру на Землі та побудови розвиненого соціалістичного суспільства ЧССР.

RESUMÉ

Jozef DANKO, *Kultúrny zväz ukrajinských pracujúcich v službách ľudu*

Autor článku zdôrazňuje, že KZUP ako spoločenská kultúrna a národnostná organizácia vznikol ako výsledok oslobodenia Československa Sovietskou armádou, ako následok leninskej politiky KSC. V máji 1954 v Prešove sa uskutočnila Ustanovujúca všeobecná schôdza, ktorej takmer 400 delegátov vytýčilo nasledujúce hlavné úlohy: pomoc v kultúrnom vzraste občanov ukrajinskej národnosti a v uskutočnení výchovnej a osvetovej činnosti; kultúrne zblíženie ukrajinského obyvateľstva s českým a slovenským národom, výchova k socialistickému vlastenectvu a proletárskemu internacionalizmu; zapojenie ukrajinských pracujúcich k aktívnej účasti vo výstavbe socializmu v Československu; približovanie ekonomických, sociálnych a kultúrnych vymožeností Sovietskeho zväzu najmä Ukrajinskej sovietskej socialistickej republiky.

Ďalej autor sústreďuje svoju pozornosť na dnešnú činnosť KZUP, ktorého vyše 10 000 členov sú združené v 276 miestnych organizáciách. Na úseku masovopolitickej a kultúrno-výchovnej práce KZUP využíva rôzne efektívne metódy a formy, z ktorých najrozšírenejšou je prednášková činnosť. Každoročné KZUP vydáva 3—4 texty prednášok k rôznym aktuálnym témam, každoročne jeho lektori odprednášajú takmer 400 prednášok pre 15 tisíc občanov. Za roky svojej existencie KZUP zverejnil vyše 160 prednášok, 175 kníh, takmer 120 čísel Repertoárnych zborníkov a okolo 15 kníh Vedeckých zápisok.

KZUP vydáva taktiež periodickú tlač: noviny *Nové žytta* a časopisy *Družno vpered* a *Dukla*.

Veľkou a rôznorodou je aj činnosť KZUP na úseku ZUC. Každoročne usporiada celý rad festivalov a veľké Slávnosti kultúry ukrajinských pracujúcich vo Svidniku, kde napríklad vystupovalo aj viac ako 30 tvorivých kolektívov zo ZSSR najmä z družobnej Zakarpatskej oblasti. V súčasnosti na úseku ZUC pracuje vyše tri tisíc ľudí, v takmer 160 kolektívov rôznych žánrov.

Úspešnej činnosti KZUP vo veľkej miere aktívne napomáha jeho spolupráca so sovietskymi kultúrnymi organizáciami, s ukrajinskými československými inštitúciami (Ukrajinské národné divadlo, Ukrajinské štúdio Československého rozhlasu, Múzeum ukrajinskej kultúry, SPN — oddelenie ukrajinskej literatúry a iné) a taktiež s inými československými štátnymi inštitúciami.

Nové úlohy sú kladené na KZUP po jeho znovuprijatí do Národného frontu Slovenskej socialistickej republiky od 1. januára 1987.

РЕЗЮМЕ

Йосиф ДАНКО, *Культурный союз украинских трудящихся на службе народа*

Автор статьи подчеркивает, что Культурный союз украинских трудящихся (КСУТ), как общественная культурно-национальная организация, возник как результат освобождения Чехословакии Советской Армией, как результат ленинской политики Коммунистической партии Чехословакии. В мае 1954 года в Прешове состоялось Учредительное всеобщее собрание, почти 400 делегатов которого наметили следующие основные задания: содействие в культурном подъеме граждан украинской национальности и проведении воспитательной и просветительной деятельности; культурное сближение украинского населения и воспитание у него чувства социалистического патриотизма и пролетарского интернационализма; привлечение украинских трудящихся к активной участи в строительстве социализма в Чехословакии; ознакомление украинских граждан Восточной Словакии с экономическими, социальными и культурными достижениями Советского Союза, и прежде всего Украинской ССР.

Далее автор сосредотачивает свое внимание на теперешнюю деятельность КСУТ, почти 10 000 членов которого объединены в 276 местных организациях. В области массово-политической и культурно-воспитательной работы КСУТ использует разные эффективные методы и формы, из которых наиболее распространенной является лекционная деятельность. Ежегодно КСУТ издает 3—4 тексты лекций на разные актуальные темы, ежегодно его лекторы читают около 400 лекций для 15 тысяч граждан. За годы своего существования КСУТ издал более 160 лекций, 175 книг, почти 120 номеров «Репертуарных сборников» и около 15 книг «Научных записок».

КСУТ издает также периодическую прессу: газету «Новое життя» и журналы «Дружно вперед» и «Дукля».

Большой и разнообразной является и деятельность КСУТ в области народной художественной самостоятельности. Ежегодно он организует целый ряд фестивалей и большой Праздник куль-

туры украинских трудящихся ЧССР в Свиднике, на котором, например, выступало и более 30 творческих коллективов из СССР, прежде всего из дружественной Закарпатской области. В настоящее время в области народной художественной самодеятельности работает более трех тысяч человек в почти 160 коллективах разных жанров.

Успешной деятельности КСУТ в большой мере помогает его сотрудничество с советскими культурными организациями, с украинскими чехословацкими заведениями (Украинский национальный театр, Украинская студия Чехословацкого радио, Музей украинской культуры, Словацкое педагогическое издательство — отделение украинской литературы и др.), а также с другими чехословацкими государственными учреждениями.

Новые задания на КСУТ были возложены после его принятия в состав Национального Фронта Словацкой Социалистической Республики 1 января 1987 года.

RESÜMEE

Jozef DANKO, *Der Kulturbund der ukrainischen Werktätigen auf dem Dienste des Volkes*

Der Autor des Artikels betont, daß der Kulturbund der ukrainischen Werktätigen (KZUP) als gesellschaftliche kulturelle Nationalorganisation als Ergebnis der Befreiung der Tschechoslowakei durch die Sowjetarmee und als Ergebnis der leninschen Politik der KPdTsch entstanden ist. Im Mai 1954 fand in Prešov die allgemeine Gründungsversammlung statt, deren 400 Delegierten folgende Aufgaben aufzeichneten: die Mithilfe beim kulturellen Aufstieg von Bürgern der ukrainischen Nationalität und der Verwirklichung der Erziehungs- und Aufklärungstätigkeit; die kulturelle Annäherung der ukrainischen Bevölkerung den tschechischen und slowakischen Völkern und die Erziehung des Gefühls des sozialistischen Patriotismus und des proletarischen Internationalismus; das Heranziehen der ukrainischen Werktätigen zur aktiven Teilnahme am Aufbau des Sozialismus in der Tschechoslowakei; das Kennenlernen der ukrainischen Bürger der Ostslowakei mit ökonomischen, sozialen und kulturellen Errungenschaften der Sowjetunion und vor allem der Sowjetukraine.

Weiter richtet der Autor seine Aufmerksamkeit auf die gegenwärtige Tätigkeit des KZUP, dessen fast 10 000 Mitglieder in 276 Ortsorganisationen vereinigt sind. Auf dem Gebiet der politischen Massen-, Kultur- und Erziehungsarbeit des KZUP werden verschiedene wirkungsvolle Methoden und Formen benutzt. Die verbreitetste von ihnen ist die Lektionstätigkeit. Jährlich gibt der KZUP 3—4 Lektionstexten zu verschiedenen aktuellen Themen heraus, jährlich halten seine Lektoren fast 400 Vorlesungen für 15 Tausend Bürger. Im Laufe seiner Existenz gab der KZUP über 160 Lektionstexten, 175 Bücher, fast 120 Nummern der Repertoiresammelbände und ungefähr 15 Bücher der Wissenschaftlichen Notizen heraus.

Der KZUP gibt auch die periodische Presse: die Zeitung „Nové žytta“ (Neues Leben) und die Zeitschriften „Družno vpered“ (Einig vorwärts) und „Dukla“ (Dukla).

Groß und mannigfaltig ist die Tätigkeit des KZUP auch auf dem Gebiet der Volksliedkunst. Jährlich organisiert er die ganze Reihe von Festivals und das große Kulturfest der ukrainischen Werktätigen der ČSSR in Svidnik, wo z. B. schon über 30 Schaffenskollektive aus der UdSSR und vor allem aus dem Freundschaftsbezirk Sakarpatje aufgetreten haben. In der Gegenwart sind über drei Tausend Menschen auf dem Gebiet der Volksliedkunst in fast 160 Kollektiven verschiedener Genres tätig.

Der erfolgreichen Tätigkeit des KZUP hilft in bedeutendem Maße aktiv seine Zusammenarbeit mit sowjetischen kulturellen Organisationen, ukrainischen tschechoslowakischen Anstalten (dem Ukrainischen Nationaltheater, dem Ukrainischen Sender des Tschechoslowakischen Rundfunks, dem Slowakischen pedagogischen Verlag — der Abteilung der ukrainischen Literatur, dem Museum der ukrainischen Kultur u. a. m.), sowie mit anderen tschechoslowakischen staatlichen Anstalten.

Neue Aufgaben wurden auf den KZUP nach seiner Annahme in die Volksfront der Slowakischen Sozialistischen Republik seit dem 1. Januar 1987 auferlegt.

ЗВІТУВАННЯ (до 40-річчя Переможного Лютого)

СВИДНИЦЬКИЙ МУЗЕЙ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

МИРОСЛАВ СОПОЛИГА, МУЗЕЙ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ
У СВИДНИКУ

В 1986 році завершився 30-річний етап діяльності Свидницького музею української культури. Ця українська установа виникла як один з результатів перемоги соціалістичної революції в області національної та культурної політики в нашій країні. Сьогодні музей належить між визначні культурні інституції, які достойно репрезентують не тільки українців ЧССР, але й чехословацьку культуру взагалі. Це єдина спеціалізована національна установа, покликана документувати історію та культуру українського населення Чехословаччини та популяризувати її між широкими верствами населення. В області культурно-виховної роботи її завданням є активно впливати на правильне формування людини нашої соціалістичної епохи, виховувати, зокрема, молодше покоління в душі національної гордості, соціалістичного патріотизму та пролетарського інтернаціоналізму.

На протязі свого існування Музей української культури досяг значних успіхів у своїй роботі і став відомим не тільки в Чехословаччині, але й далеко поза її межами.

Оскільки звіти за перші два десятиліття діяльності МУК були вже скоріше опубліковані,¹ наша увага в даному разі зосереджується на досягненні МУК за період 1975—1986 років.

Діяльність музею в наведений період велась в душі постанов партійних та державних органів, особливо рішень 15-го, 16-го та 17-го з'їздів Комуністичної партії Чехословаччини в області національної та культурної політики, згідно з перспективною програмою розвитку мережі музейних установ на Східній Словаччині.

Керівним органом Музею української культури в даному періоді був Відділ культури Крайового національного комітету.

Нижче розглянемо діяльність музею за окремими найосновнішими робочими ділянками.

НАУКОВО-ДОСЛІДНА РОБОТА

Науково-дослідна діяльність є основною базою для культурно-виховної та інших форм музейної діяльності. Тому і в наших умовах їй приділяється більша увага.

Якщо початкові музейні експедиції мали більш-менш інформативний характер та реалізувалися передусім з ціллю придбати найнеобхідніші експонати для інсталяції перших невеликих за розміром експозицій, то в сучасному вони чим далі, тим більше набувають на систематичності та науковому характері. В результаті цього з-під пера музейних працівників вийшли не тільки солідні наукові статті з проблематиками суспільство-знавчих наук, але й окремі монографії.

Працівники Музею української культури, крім власних інституційних завдань, вже понад 15 років беруть активну участь у рішенні часткових науково-дослідних завдань, намічених державним планом, координаторами яких є Чехословацька і Словацька академія наук, Чехословацька секція Міжнародної комісії по дослідженні народної культури в Карпатах та на Балкані. Су-

спільно-науковий інститут САН у Кошицях та інші. Музей в цьому відношенні активно співпрацює також з Етнологічним кабінетом ФФ УК в Братиславі, Етнографічним інститутом Словацького національного музею в Мартині, східнословачькими музеями та іншими установами.

Крім того, Музей української культури бере участь в організуванні різних наукових конференцій, семінарів, симпозіумів тощо, на яких його працівники виступають з доповідями.

За період, що розглядається, робота музею спрямовувалась на дослідження таких тем:²

1975 рік:

- Етнографічний атлас Словаччини (державне завдання). Дослідження на основі анкет проводили М. Сополига, М. Гвізд, Н. Вархол, І. Чижмар.
- Побудова соціалізму в регіоні (1945—1972). На основі досліджень усіх фахових працівників МУК була влаштована одноіменна постійна музейна експозиція.
- Етнографічне дослідження Старинської долини (усі фахові працівники). Дослідження розпочалося у зв'язку з побудовою водоймища.
- Свидник та околиця. Завдання виконували усі фахові працівники. Результати дослідження використані в експозиційній, виставочній та публікаційній діяльності МУК.
- Діяльність політичних партій в 1918—1948 роках (М. Русинко).
- Розвиток соціально-економічних відносин в області Спиша (М. Русинко).
- Значення УНГ в житті українців ЧССР (С. Гостиняк). Результати використано, крім іншого, й для тематичної виставки в МУК (1975).
- Життя та творчість найстаршої генерації українських письменників ЧССР (С. Гостиняк).
- Рукописний збірник «Житіє святого Володимира . . .» (С. Гостиняк) — закінчена розшифровка рукопису.
- Заняття та страви населення (М. Гвізд). До фондів, крім іншого, придбано 153 етнографічні предмети.
- Трав'яниця (І. Чижмар). Дослідження проведено в 10 селах.
- Народні музиканти та співаки (І. Чижмар).
- Календарна обрядовість (Н. Вар'ян).
- Словесний фольклор (Н. Вар'ян).
- Традиційні прояви світського образотворчого мистецтва (В. Лаката).
- Іконописна творчість (В. Лаката).
- Дикорости І. Галайди (В. Лаката). Підготовлено одноіменну виставку (1975).

1976 рік

- Етнографічний атлас Словаччини (державне завдання) — картографічне опрацювання матеріалів (М. Сополига).
- Діяльність політичних партій в 1918—1948 роках (М. Русинко).
- Опрацювання архівних матеріалів с. Страїяни (М. Русинко).
- Опришківський рух в XVI та XVII століттях — експеримент матеріалів Бардіївського архіву (А. Капута).
- Щоденник Ф. Лазорика — розшифрування та підготовка до друку (С. Гостиняк).
- Словник літературних діячів українців Східної Словаччини (С. Гостиняк).
- Життя та творчість Д. Миллого — опрацювання спадщини художника (В. Лаката).
- Життя і творчість Е. Смерчанського (В. Лаката).
- Звичай на Яна Купали (Н. Вар'ян).
- Народне житло українців Східної Словаччини (М. Сополига).
- Народне будівництво (М. Сополига). Дослідження пов'язане з побудовою етнографічної експозиції просто неба — скансену.
- Український народний ансамбль (І. Русинко).
- Заняття населення (М. Гвізд). Дослідження на основі анкети проводилося в 37 селах регіону.
- Музичний фольклор (І. Калиняк).

1977 рік

- Етнографічний атлас Словаччини (державне завдання) — картографічне опрацювання матеріалів (М. Сополига).
- Етнографічне дослідження в області Старинської долини (державне завдання) — М. Сополига, Н. Вар'ян, М. Гвізд, І. Калиняк.
- Діяльність політичних партій в 1918—1939 роках. (М. Русинко).
- ВЖСР та Північно-Східна Словаччина (М. Русинко). Результати використані для підготовки одноіменної виставки (1977 р.)
- Опришківський рух на Маковицькому панстві (А. Капута).
- Дарчі грамоти XIV—XV ст. у фондах МУК (А. Капута).

- Творчість В. Гренджі-Донського (С. Гостиняк).
- Словник літературних діячів українців Східної Словаччини (С. Гостиняк).
- Іконописна творчість (В. Лаката).
- Народне мистецтво (В. Лаката).
- Етнографічна тематика в творчості східнословачьких художників (В. Лаката). На основі дослідження була підготовлена тематична виставка в МУК.
- Традиційні форми занять населення (М. Гвізд).
- Традиційна народна страва (М. Гвізд).
- Традиційне випалювання деревного вугілля в околиці Снини й Межилаборець (М. Гвізд).
- Основні архітектонічні типи в народному будівництві (М. Сополіга).
- Народне житло та побут (М. Сополіга).
- Різдвяні звичаї (Н. Вар'ян).
- Календарна та родинна обрядовість (Н. Вар'ян).
- Словесний фольклор — народні повір'я (Н. Вар'ян).
- Народний одяг (Й. Сторинський).
- Музично-танцювальний фольклор (І. Калиняк).
- Перший професіональний український народний ансамбль в ЧССР (І. Русинко).

1978 рік:

- Етнографічний атлас Словаччини (державне завдання) — картографічне опрацювання матеріалів (М. Сополіга).
- Етнографічне дослідження — проєкт «Старина» (М. Сополіга, М. Гвізд, Н. Вар'ян, І. Калиняк).
- Літературні та театральні традиції (С. Гостиняк).
- Діяльність КПЧ в 1920—1948 роках (М. Русинко).
- Еміграція наприкінці XIX та початку XX ст. (А. Капута).
- Житлові будинки та народні меблі (М. Сополіга). Реферат зачитаний та загальнодержавній конференції в Стражниці (5—8. VII 1978 р.).
- Зміни в народному будівництві українців Східної Словаччини (М. Сополіга). Реферат зачитаний на загальнословачькій конференції в Братиславі (20—22. IX 1978 р.).
- Основні архітектонічні типи в народному будівництві (М. Сополіга).
- Традиційні форми занять та страви населення (М. Гвізд) — продовження дослідження на основі анкети.
- Традиційна народна страва на Свидниччині (М. Гвізд).
- Пареміологія (Н. Вар'ян).
- Народні перекази та демонологія (Н. Вар'ян).
- Народні звичаї (Й. Вархол).
- Народна музика та танці (І. Калиняк).
- Опришківський рух в період феодалізму на Маковицькім панстві (А. Капута).
- Розвиток управління та економіки м. Бардіїв після 1526 р. (А. Капута).
- Соціально-економічна та політична ситуація в Свидницькому окрузі в 1945—1949 роках (М. Русинко).
- Словник літературних діячів українців Сх. Словаччини (С. Гостиняк).
- Життя і творчість Ю. Костюка (І. Русинко).
- Комунікативна система в народному житті Карпат (М. Сополіга у співпраці з доц. д-р В. Фролцем, к. н. та д-р Ю. Лангером, к. н.). Реферат зачитаний на загальнодержавній конференції в Стражниці.
- О. В. Духнович — життя і творчість (С. Гостиняк). Результати дослідження було використано для написання сценарія кімнати — музею в Тополі.

1979 рік:

- Етнографічний атлас Словаччини (державне завдання) — виготовлення картограмів та коментарів до атласу.
- Традиційна народна культура в Чехословаччині — державне завдання. Часткове завдання: Регіональні монографії (М. Сополіга). Була закінчена монографія «Народне житло українців Східної Словаччини».
- Міжетнічні зв'язки народних культур в Чехословаччині (державне завдання). Часткове завдання: Міжетнічні відносини в народному будівництві в словацько-польсько-українському пограниччі (М. Сополіга).
- Етнографічне дослідження — проєкт «Старина» (Й. Вархол, Н. Вар'ян, І. Калиняк, М. Сополіга, М. Гвізд, О. Шмайда).
- Діяльність КПЧ в 1930—1932 роках (М. Русинко).
- Соціально-економічна та політична ситуація в Свидницькому окрузі в 1945—1948 роках (М. Русинко).

- Розвиток правління та економіки міста Бардієва до 1526 року (А. Капута).
- З історії українців Східної Словаччини (А. Капута) — розшук архівних матеріалів в Пряшеві та Бардієві.
- До історії УНГ (С. Гостиняк).
- Словник літературних діячів українців Східної Словаччини (С. Гостиняк).
- Творчість народного художника Ореста Дубая (В. Грешлик). Дослідження здійснювалось з метою інсталяції тематичної виставки.
- Великодні звичаї (І. Вархол).
- Дрібна словесна творчість (Н. Вар'ян).
- Народні перекази (Н. Вар'ян).
- Народна музика й танці (І. Калиняк).
- Традиційна народна страва на Бардіївщині (М. Гвізд).
- Заняття та страва населення (М. Гвізд).
- Традиційний народний одяг у Нижніх Репашах (О. Шмайда).
- Життя і творчість І. Кулеця (В. Грешлик). Дослідження проводилося з метою влаштування виставки в 1980 р.

1980 рік:

- Етнографічний атлас Словаччини (державне завдання) — робота над картами та коментаріями (М. Сополіга).
- Міжетнічні зв'язки народних культур в Чехословаччині (державне завдання) — продовження дослідження з 1979 р. (М. Сополіга).
- Діяльність КПЧ в 1930—1932 роках (М. Русинко).
- Опришківський рух на Маковиському панстві в період феодалізму (А. Капута).
- Життя і творчість Ю. Боролича (С. Гостиняк).
- Словник українських літераторів Східної Словаччини (С. Гостиняк).
- Етнографічне дослідження — проєкт «Старина» (Н. Вар'ян, І. Русинко, д-р. М. Сополіга, к. н.).
- Повір'я та уяви про демонічні істоти (Н. Вар'ян).
- Народні перекази (Н. Вар'ян).
- Народна музика (І. Калиняк).
- Звичаї при народженні дитини на Синищині (І. Вархол).
- Великодні звичаї (І. Вархол).
- Похоронні звичаї (І. Вархол).
- Традиційна народна страва на Старолюбівлянщині (М. Гвізд).
- Зняряддя збирання та опрацювання зернових на Свидниччині (М. Гвізд).
- Народні меблі (М. Сополіга).
- Народний одяг (О. Шмайда).
- Бібліографія до проблематики народної архітектури східнословачького карпатського регіону (М. Сополіга).

1981 рік:

- Міжетнічні зв'язки народних культур в Чехословаччині (державне завдання). Часткове завдання: Міжетнічні зв'язки в народному будівництві в словацько-польсько-українському пограниччі (М. Сополіга). Результати дослідження були пред'явлені на загальнодержавній науковій етнографічній конференції 11—15. V 1981 у Свиднику (МУК).
- До питання соціального та політичного розвитку Закарпаття й Східної Словаччини в 1929—1935 роках (М. Русинко).
- Етнографічна діяльність закарпатоукраїнських літераторів (С. Гостиняк).
- Словник літературних діячів українців Східної Словаччини (С. Гостиняк).
- Народне та професіональне образотворче мистецтво українців Східної Словаччини (В. Грешлик). Результати дослідження використано для сценарія картинної галереї МУК.
- Етнографічне дослідження — проєкт «Старина» (д-р М. Сополіга, к. н., Н. Вархол).
- Пам'ятки народної архітектури на Замагур'ї (д-р М. Сополіга, к. н.).
- Традиційний народний одяг (О. Шмайда).
- Традиційне зняряддя збирання та опрацювання зернових (М. Гвізд).
- Весняні хороводи (І. Вархол).
- Любовна магія в календарних та родинних звичаях (І. Вархол).
- Народні перекази з опришківською тематикою (Н. Вархол).
- Повір'я та уяви про чоловічі демонічні істоти (Н. Вархол).
- Місцеві перекази (Н. Вархол).
- Вокальна та інструментальна музика (І. Калиняк).
- Життя і творчість Марії Підгірянки (С. Гостиняк). На основі дослідження виїхала з друку збірка дитячих поезій М. Підгірянки.

— КПЧ та розвиток культури українців ЧССР (усі фахові працівники МУК). Результати дослідження використано для інсталяції однойменної виставки з нагоди 25-річчя заснування музею.

1982 рік:

- Народна культура в період побудови розвинутого соціалістичного суспільства — місце та значення традицій (державне завдання). Часткове завдання: Народне житло українців Східної Словаччини (д-р М. Сополига, к. н.). Була упорядкована та здана до друку монографія.
- Етнографічне дослідження — проект «Старина» (державне завдання). Дослідження було завершене написанням відповідних розділів до монографії Старинської долини (автори: д-р М. Сополига, к. н., Н. Вархол).
- Завдання музеїв та галерей в системі культури розвинутого соціалістичного суспільства (резортне завдання). У виконанні цього завдання брали участь усі фахові працівники.
- До питання соціального та політичного розвитку Закарпаття й Східної Словаччини в 1929—1935 роках (М. Русинко).
- Історичний та культурний розвиток українців ЧССР (М. Русинко, С. Гостиняк, В. Грешлик).
- Дитяча поезія В. Гренджі-Донського (С. Гостиняк).
- Словник українських літераторів Східної Словаччини (С. Гостиняк).
- Народне та професіональне образотворче мистецтво (В. Грешлик) — остаточне закінчення сценарія картинної галереї ім. Д. Миллого.
- Народна матеріальна та духовна культура (д-р М. Сополига, к. н., М. Гвізд, Й. Вархол, І. Калиняк).
- Народні пісні Бехерова та Регетівки (І. Русинко).

1983 рік:

- Етнографічне дослідження — проект «Старина» (державне завдання) — підготовка монографії (співавтори: д-р М. Сополига, к. н., Н. Вархол).
- Народна культура в період побудови розвинутого соціалістичного суспільства — місце та значення традицій (державне завдання). Часткове завдання: Народне житло українців Східної Словаччини (д-р М. Сополига, к. н.) — коректура текстів монографії.
- Завдання музеїв та галерей в системі культури розвинутого соціалістичного суспільства (резортне завдання). Була закінчена студія до історії МУК, у підготовці якої брали участь усі фахові працівники.
- Боротьба КПЧ проти соціального та національного утиску в період 1929—1935 рр. (М. Русинко).
- Історичний та культурний розвиток українців ЧССР — підготовка сценарія нової постійної музейної експозиції (М. Русинко, д-р М. Сополига, к. н., С. Гостиняк).
- Дитяча поезія В. Гренджі-Донського (С. Гостиняк). Була закінчена збірка дитячих поезій «Тече потік з бережечка».
- Словник літературних діячів українців Східної Словаччини (С. Гостиняк).
- Народне та професіональне образотворче мистецтво українців ЧССР (В. Грешлик). Дослідження заміряне на вибір експонатів для картинної галереї.
- Народна матеріальна та духовна культура українців ЧССР.
Часткові завдання: а) Соціалістичні зміни в народному будівництві на Свидниччині (д-р М. Сополига, к. н.);
б) Способи обробітку землі в минулому (М. Гвізд);
в) Сучасне виробництво писанок (Й. Вархол);
г) Народна музична культура Старинської долини (І. Калиняк);
д) Історичні перекази (Н. Вархол).

1984 рік:

- Етнічні процеси в ССР (державне завдання). Часткові завдання: а) Народне житло та побут (д-р М. Сополига, к. н.); б) Пареміологія (Н. Вархол); в) Народна музична культура (І. Калиняк).
- Завдання музеїв та галерей в системі культури розвинутого соціалістичного суспільства (резортне завдання). За директивами координатора розпочався аналіз музейних фондів і т. п. (колектив фахових працівників).
- Боротьба КПЧ проти соціального та національного утиску в 1929—1935 роках (М. Русинко). Тема була опрацьована формою наукової статті до «Наукового збірника МУК».
- Українська дитяча поезія післявоєнного періоду (С. Гостиняк).
- Міжетнічні зв'язки в народному будівництві в області Північно-Східної Словаччини.
- 30 років Свята культури українців ЧССР (І. Калиняк). Дослідження спрямоване на підготовку однойменної виставки в МУК.
- Весільна обрядовість (традиції і сучасність) — Й. Вархол.
- Історичні перекази (Н. Вархол). Реферат зачитаний в Угорщині на міжнародній конференції в Мішкольці.

- Способи обробітку землі в минулому (М. Гвізд).
- Фразеологізми українців Східної Словаччини (Н. Вархол).

1985 рік:

- Етнічні процеси в ССР (державне завдання). Часткові завдання: а) Народне житло та побут (д-р М. Сополига, к. н.); б) Народна музична культура (І. Калиняк).
- Завдання музеїв та галерей в системі культури розвинутого соціалістичного суспільства (резортне завдання). Колектив фахових працівників продовжував у роботі над аналізом музейних фондів, публікаційної діяльності і т. п.
- Історично-культурний розвиток українського населення ЧССР (М. Русинко, Й. Вархол, д-р М. Сополига к. н., С. Гостиняк). Метою дослідження є підготовка сценарія нової постійної експозиції.
- Антологія закарпатоукраїнської дитячої поезії (С. Гостиняк) — підготовка публікації для шкільної молоді.
- Історичні перекази (Н. Вархол).
- Фразеологічний словник Пряшівщини (Н. Вархол). Словник зданий до друку.
- Календарна обрядовість в період зимового сонцестояння (Й. Вархол).
- Народна архітектура — типологія дворів (д-р М. Сополига, к. н.). Реферат зачитаний на загальнодержавній конференції в Прибіліні.
- Дослідження та охорона пам'яток народної архітектури українців ЧССР (д-р М. Сополига, к. н.). Реферат зачитаний на міжнародній науковій конференції в Угорщині (Бекешаба).
- Етнографічні дослідження МУК (д-р М. Сополига, к. н.). Реферат зачитаний на загальнодержавній науковій конференції «Український етнос в ЧССР після 1945 р.» (Прага).
- Способи обробітку землі в минулому (М. Гвізд).

1986 рік:

- Дослідження національностей в ЧССР (державне завдання). Часткові етнографічні дослідження виконували д-р М. Сополига, к. н., Н. Вархол, Й. Вархол, І. Калиняк, І. Гвізд. Метою дослідження є синтетичне опрацювання народної матеріальної та духовної культури українців ЧССР.
- Розвиток і становище угорської та української національності в період побудови соціалізму. Часткове завдання: Розвиток промисловості в Свидницькому окрузі (д-р Й. Хома).
- Центральний облік музейних фондів (резортне завдання). Часткове завдання: Другоступенева документація фонду ділянки мистецтвознавства (В. Грешлик).
- Історичний та культурний розвиток українців в ЧССР. Відповідальні: М. Русинко та д-р М. Сополига, к. н. На рішенні завдання брали участь і інші фахові працівники. Результатом дослідження є перший варіант сценарія постійної музейної експозиції.
- Прогресивні та революційні традиції українського населення Східної Словаччини (М. Русинко). На основі дослідження написано статтю до «Наукового збірника» та підготовлено реферат на семінар «Співпраця музеїв зі школами».
- Життя і творчість С. Гапака (В. Грешлик).
- Українська соціалістична література в ЧССР (С. Гостиняк).
- Види традиційних сільськогосподарських будівель (д-р М. Сополига, к. н.). Реферат зачитаний на загальнодержавній конференції в Стражниці (жовтень, 1986 р.).
- Народні перекази про татар (Н. Вархол).
- Дівочі ворожіння в часі зимового сонцестояння (Й. Вархол).
- Народні пісні Старинської долини (І. Калиняк).
- Традиційні форми сільськогосподарського виробництва (М. Гвізд).

Як видно, працівники Музею української культури на протязі останнього десятиріччя проводили вагомі дослідження на найрізноманітніші теми в області історії, етнографії, фольклористики, літературознавства, мистецтвознавства. Крім вже наведених результатів, на основі вищезгаданих досліджень працівники музею підготували цілий ряд наукових статей, розвідок, науково-популярних заміток, радіопередач тощо. Завдяки цим дослідженням значно зросли фонди музейних збірок, фотоархів, фільмотека і т. п. Таким чином, одночасно створилася солідна база для дальшої фахово-музейної та, зокрема, культурно-виховної роботи. І хоч деякі з наведених досліджень ще остаточно не завершені, вже в даній стадії розробки поодиноких тем можна говорити про багатющий матеріал, який невдовзі стане дальшим внеском до вивчення історії та культури українців ЧССР. А не в останній мірі результати цих досліджень матимуть неабияке значення для подальшого розвитку карпатистики та славистики взагалі.

БУДУВАННЯ ТА ЗБЕРІГАННЯ МУЗЕЙНИХ ФОНДІВ (ЕКСПОНАТІВ)

В наведений період фонди музею поповнилися дальшими цінними експонатами. Так, наприклад, працівники відділення історії зібрали нові матеріали до проблематики революційного та робітничого руху в області Північно-Східної Словаччини (документи та матеріали про діяльність КПЧ, про Чертижнянсько-Габурське заворушення і т. п.). Значно поширилися фонди, які документують період побудови соціалізму в усіх сферах життя населення досліджуваного регіону (промисловість, сільське господарство, культура, шкільництво, і т. д.). Були придбані також деякі документи старших історичних періодів (бронзова сокира старшого кам'яного віку із с. Собош, останки мамонта з околиці Свидника, дарчі грамоти з XIV — XV століття та інші документи про соціально-економічне становище селян в період феодалізму та капіталізму).

Оригінальними матеріалами поповнилися фонди літературознавства (деякі рукописи О. Духновича, І. Бокшая, В. Гренджі-Донського, П. Гули та інших місцевих письменників, розсягли матеріали про історію театрального мистецтва на Закарпатті та Східній Словаччині від Ю. Шерегія та інші).

Етнографічні колекції збагатилися дальшими зразками традиційної матеріальної культури та народної творчості, як наприклад, окремими видами зрядь праці та продуктами виробництва, поодинокими варіантами народної ноші, деякими проявами народного мистецтва (писанки), а також найтипівшими пам'ятками народної архітектури (житловими, господарськими, культовими, технічно-промисловими та іншими спорудами), які вже від 1975 р. перемішуються в ареал етнографічної експозиції просто неба (скансен). Самозрозуміло, що ці об'єкти поступово заповнюються відповідним хатнім та іншим устаткуванням.

В наведений період значно зросли, зокрема, фонди мистецтвознавства. Крім цінних пам'яток іконописної творчості, були придбані визначні художні роботи В. Касіяна, Б. Манайла, І. Кулеця, Й. Бокшая, твори багатьох сучасних чехословацьких українських художників. В 1975 році музей придбав спадщину народного художника Десидерія Миллого, яка стала основою музейної галереї.

Наприкінці 1986 року музейні фонди нараховували 28 439 експонатів (без бібліотеки) вартістю 5 405 405,80 крон.

Кількість придбаних експонатів за окремі роки:

Рік придбання	Кількість придбаних експонатів	Грошова вартість (в кронах)
1975	1 819	103 155,50
1976	2 855	106 302,—
1977	6 370	2 920 160,—
1978	3 837	143 670,—
1979	3 503	176 771,—
1980	4 143	134 533,50
1981	1 964	88 395,—
1982	1 604	107 783,30
1983	511	530 761,50
1984	938	116 839,—
1985	589	769 441,—
1986	306	207 594,—
Разом	28 439	5 405 405,80

Фонди бібліотеки музею нараховують 34 416 бібліографічних одиниць, а в архіві зареєстровано 11 610 фотознімків.

На значно вищий рівень піднялася фахово-музейна робота, що зумовлена вже чималим досвідом переважної більшості фахових працівників, а також покращанням матеріальних робочих умов.

В 1984 році був зведеному зданий до користання новий будинок господарсько-технічного призначення, де зн. ходяться й депозити для етнографічних фондів та майстерні консерваторів. Таким чином, створилися більш сприятливі умови й для підвищення професійного рівня музейної роботи, зокрема, опрацювання та оберігання музейних колекцій. Нині закінчується систематизація згаданих фондів у нових приміщеннях, а разом з тим і їхня реконсервація та реєстрація.

Консервацію етнографічних пам'яток систематично проводили двоє працівників, які пройшли спеціальною підготовкою консерваторів (М. Юрчишин, М. Желізняк). Реставрування та консервування цінних художніх експонатів і історичних документів музей забезпечує посередництвом фахівців — екстерних співпрацівників.

Останніми роками назріла також потреба поширити приміщення бібліотеки. З цією ж ціллю у 1986 році було зреконструйовано окремих будинок при музейній галереї, куди вже в 1987 році переміщено основну частину книжкового фонду.

Згідно з директивами керівних органів основна увага в області фахово-музейної роботи в період 7-ої п'ятирічки була зосереджена на другоступеневу документацію експонатів. Із вищенаведеної загальної кількості залишилося опрацювати ще понад 13 тисяч (23 %) експонатів. Це завдання, включно фотодокументації та категоризації музейних фондів, необхідно закінчити до кінця 8-ої п'ятирічки.

ЕКСПОЗИЦІЇ

Науково-дослідна та музейно-фахова робота того чи іншого музею найяскравіше проявляється в його експозиціях. Експозиції є одночасно однією з головних передумов успішної культурно-освітньої роботи музею.

Тому і в умовах Свидницького музею української культури останніми роками виникла настирлива потреба побудувати нові експозиції, які б відповідали основним критеріям сучасних модерних культурно-освітніх закладів даного типу, задовільняли в цьому відношенні культурні запити людини ХХ віку та потреби національно-культурного життя українського населення Пришівщини.

Музей української культури майже від початку свого існування бореться з проблемою недостатку експозиційних приміщень. Нині назріла потреба побудувати етнографічну експозицію просто неба.³

Цю експозицію Музей української культури розпочав будувати в 1975 року на площі, що дорівнювало майже 10 га. Вона розташована в межах культурно-спортивного ареалу м. Свидника, над амфітеатром, де щорічно відбувається «Свято культури українського населення ЧССР». Перспективно вона стане органічним компонентом фольклорно-етнографічної програми цих традиційних свят.

Тут зберігаються пам'ятки народної архітектури з різних українських місцевостей Східної Словаччини. Нині (в 1986 р.) музей налічує 22 таких пам'яток: дев'ять хат, один млин, одна дерев'яна церква від 1766 р., одна лісопильня, дві ступи, три столи, декілька сипанців та інших традиційних господарських споруд. Після закінчення експозиція включатиме близько 50 сільських будівель. Переважна більшість з них буде з документальною достовірністю сформована в 13—14 архітектурно-етнографічних комплексах, які разом нагадуватимуть старовинне село. Відрадно вище є те, що поодинокі об'єкти не залишаються порожніми. Вже від 1982 року вони поступово заповнюються відповідними етнографічними предметами та відкриваються для огляду відвідувачам музею. В них, крім традиційного народного побуту та досоціалістичного способу життя на селі, представлені й деякі види народних промислів українського населення Східної Словаччини (кошикарство, ткацтво, млинарство і т. п.).

З метою показати народну культуру якнайкомплексніше, в експозиції будуть символічно представлені й найосновніші заняття населення — рільництво та пастуштво.

Поєднанням архітектури народних споруд, природного середовища, знарядь виробництва, речей хатнього вжитку, окремих творів народного мистецтва (різьби по дереву, кераміки, художнього ткацтва, вишивання, писанкового розпису) створюється правдива та переконлива картина культури та способу життя минулих генерацій.

ь сучасному теж готується проектна документація для спорудження внутрішніх комунікацій (доріг, пішників) та вступної будови з рестораном народних страв, кіоском для продажу літератури, сувенірних виробів тощо.

Локалізація експозиції характерна ще й тим, що з її ареалу відкривається широка панорама сучасного Свидника з модерними житловими кварталами, заводами та іншими спорудами. Непода-лік від скансену, на протилежному схилі, знаходиться монументальний пам'ятник Радянської Армії — національна культурна пам'ятка, а під ним Дуклянський військовий музей з експозицією під відкритим небом.

Отже, виникає тут цілий комплекс виразних конкретних та символічних пам'яток, які накреслюють в основних рисах довгий тернистий шлях нашого населення від найдавніших часів до соціалістичного сьогодення.

Хоч побудова експозиції ще не закінчена, але від 1986 року під час літнього сезону вона відкри-та для відвідувачів.

З українського середовища Східної Словаччини вийшли визначні таланти в найрізноманітні-ших галузях професійного мистецтва. Останнім часом, крім художньої літератури, дуже виразного характеру набуває теж розвиток місцевого українського образотворчого мистецтва, яке виходить із прогресивних традицій народних художніх проявів та професійної творчості в минулому. У фонді майже 60-тисячної колекції музейних експонатів знаходяться також цінні ху-дожні картини XVI—XX ст. та збірка народного мистецтва. Однак із-за нестачі просторів ці ху-дожні витвори тільки спорадично експонувалися формою окремих тематичних виставок. Якраз тому задля кращого використання мистецьких та естетичних цінностей українців ЧССР вже дав-ніше виникла потреба влаштувати при Свидницькому музеї української культури самостійну ек-спозицію образотворчого мистецтва. Це питання набуває на своїй актуальності особливо після смерті визначного представника чехословацького образотворчого мистецтва — народного ху-дожника Десидерія Миллого. Сильні партіотичні почуття по відношенні до свого рідного україн-ського народу вели художника до того, що ще за життя він заповів свою творчу спадщину Свид-ницькому музею української культури. Бажання Д. Миллого виконала його дружина Пріська під-писанням договору в 1975 році.

Внаслідок підвищеного інтересу широкої української та східнославацької громадськості до спадщини Д. Миллого в 1983 році було відкрито Галерею ім. Д. Миллого Свидницького музею української культури. Її основним посланням є прищеплювати відвідувачам музею, особливо мо-лодим людям, естетичні почуття та одночасно виховувати їх в душі національної гордості, соціалі-стичного патріотизму й інтернаціоналізму.

Галерея ім. Д. Миллого Музею української культури знаходиться в будинку стилю барокко, ко-лишньому палаці («каштелі») з кінця XVIII століття (вул. Партизанська), реконструкцію якого музей забезпечив у співпраці в Пряшівським інститутом державної охорони пам'яток та природи.

Виставочні простори, які складаються з дев'яти приміщень, уможливили побудувати експози-цію, слідуючим способом:

1. Народне мистецтво українців Чехословаччини.
2. Мистецтво XVI — першої половини XVIII століть.
3. Мистецтво другої половини XVIII — початку XIX століть.
4. Мистецтво українців Чехословаччини від XIX століття до 1945 року.
5. Творчість народного художника Десидерія Миллого (до 1945 р.).
6. Творчість народного художника Десидерія Миллого (1946—1960 рр.).
7. Творчість народного художника Десидерія Миллого (1961—1971 рр.).
8. Мистецтво українців Чехословаччини після 1945 р.
9. Українська тематика в творчості митців інших народів.

Архітектонічне та художнє рішення інтер'єру виконав Пряшівський виробничий кооператив «Ставба» по проєкту інж. арх. Вацлава Коглмаєра, кандидата наук, інж. арх. Юрая Беня та ху-дожника Томаша Пісецького.

Основна музейна історично-культурна експозиція «Століття» була інстальована ще в 1969 році. В 1975 році вона була доповнена тим способом, що в приміщеннях бувшої постійної виставки ікон було відкрито експозицію «Побудова соціалізму в регіоні». Однак через обмежені простори ціла експозиція була дуже фрагментальною і останнім часом вже не відповідала сучасним вимогам. А це торкалося так її розсягу та форм, як і змісту.

Тому в 1986 році було розпочату реконструкцію та модернізацію (добудову) основного музей-

ного корпусу, внаслідок чого експозиційні простори значно збільшаться. Одночасно готується сценарій нової постійної музейної експозиції, де відвідувачі музею матимуть змогу познайомитися з природними умовами, в яких жило та творило згадане населення, з цінними археологічними знахідками про перші сліди оселення нашого регіону, письмовими пам'ятками періоду середньовіччя — про виникнення окремих сіл, визначними документами про соціальне та національне становище цього західноукраїнського населення та його боротьбу проти поневолювачів, документами про сучасне щасливе сьогодення. Експонуватимуться тут також окремі зразки народної творчості та етнографії: традиційні заняття населення, народне житло та побут, народний одяг, кераміка, вишивки, крашанки, різьба по дереву та інші прояви народного мистецтва. Належна увага буде приділена також документації літературних стремлень та взагалі процесу культурного й національного життя українців Чехословаччини. Частина просторів цього експозиційного будинку буде відведена під тематичні виставки, які відкриватимуться з нагоди різних ювілеїв, святкувань та інших визначних подій.

Філіалом експозиції є кімната-музей визначного народного будителя південнокарпатських українців Олександра Духновича (1803—1865) в його рідному селі Тополя, що на Гуменщині, реінсталяція якої була виконана в 1980 році (за сценарієм С. Гостиняка).

ВИСТАВКИ

Рік	Назва	Місце	Час тривання
1975	Творчість П. Марковича	МУК	лютий-травень
	Ленін в Польщі	МУК	квітень
	30 років УНТ	МУК	червень-листопад
	Дикорости І. Галайди	МУК	грудень-травень
	Українське народне декоративно-прикладне мистецтво	КНК Кошиці	травень
1976	Від з'їзду до з'їзду	ОК КПС Свидник	лютий-березень
	Народна архітектура українців Східної Словаччини	МУК	червень-березень
	Творчість Д. Миллого	Д. Кубін	серпень-вересень
1977	Види на Дюрінщину (художні роботи з НДР)	МУК	березень
	Фізкультура та спорт в НДР	ОДШ Свидник	березень
	Книжкова продукція НДР	Свидницька народна бібліотека	березень
	Етнографічна тематика в творчості східнословачьких художників	МУК	червень-вересень
	ВЖСР та Північно-Східна Словаччина	МУК	жовтень-січень 1978

1978	Життя і творчість Ф. Лазорика	Бардіїв	квітень
	Чехословацька українська книжкова продукція	Бардіїв	червень-листопад
	Хай завжди буде сонце (дитячі малюнки)	МУК	грудень-березень 1979
1979	Народний одяг, вишивки та писанки	МУК	березень-червень
	Графіка О. Дубая	МУК	липень-вересень
	Дукля вічно жива	МУК	жовтень-грудень
1980	Спорт за мир (дитячі малюнки)	МУК	січень-квітень
	З творчості М. Марковича	МУК	квітень-травень
	25 років ПУНА	МУК	червень-вересень
	Світ І. Кулеця	МУК	жовтень-грудень
	А. Борецький	Пряшів	червень-серпень
1981	Виставка найкращих робіт учнів Народної школи мистецтва у Свиднику	МУК	січень-травень
	Життя і творчість Ю. Боролича	Бардіїв	квітень
	Розвиток культури українців ЧССР в період побудови соціалізму	МУК	червень-серпень
	З творчості Д. Миллого	МУК	вересень
	Піддукланський край в творчості художників країн соціалістичної співдружності (картини з міжнародного пленера)	МУК	жовтень
Художники-аматори Піддукланщини	МУК	жовтень-грудень	
1982	Квіти життя (дитячі малюнки)	МУК	січень
	Образотворче мистецтво Піддукланщини	МУК	березень-травень
	Картини І. Н. Шафранка	МУК	червень-вересень
	ВЖСР в уявах дітей (дитячі малюнки)	МУК	вересень-жовтень
	Рисунки А. Гая	МУК	жовтень-грудень
1983	Мирна політика СРСР	МУК	березень-квітень
	Ф. Лазорик — життя і творчість	МУК	квітень-травень
	Творчість Ф. Лазорика	МО КСУТ Кошиці	квітень-травень

	Творчість Ф. Лазорика	УНТ Пряшів	квітень-червень
	Писанки	МУК	травень-липень
	Т. Кушинський (художні фото)	МУК	серпень-жовтень
	Великий Жовтень очима дітей	МУК	листопад
	Художній Свидник 1983 (аматори)	МУК	січень
1984	Ілько Сова з Баюсова (карикатури Ф. Віца)	МУК	квітень-травень
	30 років Свята культури українців ЧССР	МУК	червень-липень
	40-річчя СНП та соціалістична побудова Свидницького округу	МУК	серпень-вересень
	Тapisерії та плакати А. Боршовської-Немцової	МУК	жовтень-листопад
	З творчості О. Дубая	МУК	грудень
	Життя і творчість О. Павловича	МУК	жовтень-листопад
1985	СРСР в уявах дітей (дитячі малюнки)	МУК	березень
	Чехословацька спартакіада 1985 (дитячі малюнки)	МУК	березень-квітень
	Рідним краєм (з творчості сучасних українських професіональних художників)	Берлін	березень
	Країна переможних боїв (картини А. Смажіла).	МУК	травень-червень
	Т. Г. Шевченко в творчості М. Черниша (дерев'яні пластики)	МУК	червень-липень
1986	Радянська Україна у фотографіях (у співпраці з Генеральним консульством СРСР у Братиславі та Українським товариством дружби та закордонних зв'язків у Києві)	МУК	червень-серпень
	Народна творчість	МУК скансен	вересень-жовтень
	Земля і люди (до 80-річчя Д. Миллого)	Будинок Чехословацько-радянської дружби в Гуменному	вересень-жовтень
	Кольоровий світ (ілюстрації ж. «Веселка» з нагоди його 30-річчя).	Будинок Чехословацько-радянської дружби в Гуменному	вересень-жовтень

Інша культурно-виховна діяльність музею

Рік	Загальна кількість акцій	Кількість лекцій
1975	34	16
1976	43	26
1977	51	38
1978	64	46
1979	88	46
1980	97	40
1981	123	61
1982	94	45
1983	122	37
1984	95	32
1985	92	42
1986	94	36

Кількість відвідувачів за окремі роки

1975 — 12 029;
1976 — 12 486;
1977 — 18 657;
1978 — 14 458;
1979 — 14 162;
1980 — 20 298;
1981 — 20 375;
1982 — 22 768;
1983 — 28 043;
1984 — 25 183;
1985 — 8 200;
1986 — 13 005;

ПУБЛІКАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ

В 1975—1986 роках вийшли дальші номери «Наукового збірника Музею української культури» (7—12), про зміст яких частково сказано у вступі цієї публікації.

На протязі останніх десяти років працівники музею написали також цілий ряд наукових та науково-популярних статей, розвідок, анотацій, рецензій і т. п., які публікувалися на сторінках різних наукових збірників, краєзнавчих монографій, журналів та інших часописів. Ця діяльність працівників музею в 1975—1986 роках представляє понад 400 бібліографічних одиниць.

Крім цього, з-під пера працівників Музею української культури вийшли наступні публікації:

1. Сополіга, М.: Народна архітектура українців Сх. Словаччини. Кошиці, Східнословачське видавництво для Музею УК у Свиднику 1976, 132 с.
2. Десидерій Миллий. Каталог до виставки підготувала Оравська галерея у співпраці з Музеєм української культури. Долни Кубін 1976. 93 с.
3. Етнографічна тематика у творчості східнословачьких українських художників. Каталог до виставки підготував В. Лаката. Пряшів-Свидник, МУК 1977. 36 с.
4. Графіка Ореста Дубая. Каталог до виставки підготував В. Грешлик. Пряшів-Свидник, МУК 1979.
5. Калиняк, І.: Народне весілля села Рівне Свидницького округу. Пряшів, ЦК КСУТ 1979. 144 с.
6. 25 років ПУНА УНТ. Каталог до виставки підготував Іван Калиняк. Пряшів-Свидник 1980. 5 с.
7. Світ Івана Кулеця. Каталог до виставки підготував В. Грешлик. Пряшів-Свидник 1980. 35 с.
8. Русинко, М. та колектив: Путівник по експозиції Музею української культури. Кошиці-Свидник 1981. 108 с.
9. З творчості Десидерія Миллого. Каталог до виставки підготував В. Грешлик. Пряшів-Свидник 1982. 5 с.

10. Картини Івана Нестора Шафранка. Каталог до виставки підготував Й. Вархол. Пряшів-Свидник 1982. 5 с.
11. Прагнення краси. Фотографії Тараса Кущинського. Каталог до виставки підготував Й. Вархол. Пряшів-Свидник. 1983. 25 с.
12. Писанки. Каталог до виставки підготував Й. Вархол. Пряшів-Свидник 1983. 5 с + 25 с. ілюстрацій.
13. Сополіга, М.: Народне житло українців Східної Словаччини. Братіслава-Пряшів 1983. 388 с.
14. Підгір'янка, М.: Моя стежка. Упорядник С. Гостиняк. Пряшів 1983. 159 с.
15. 30 років Свята культури українських трудящих ЧССР у Свиднику. Каталог до виставки підготував І. Калиняк. Пряшів-Свидник 1984. 82 с.
16. Ілько Сова з Баюсова. Карикатури Федора Віца. Каталог до виставки підготував Й. Вархол. Пряшів-Свидник 1984. 30 с.
17. Вархол Н.: Народні загадки українців Східної Словаччини. Пряшів, ЦК КСУТ, 1985. 113 с.
18. Гренджа-Донський, В.: Тече вода з бережечка. Упорядник С. Гостиняк. Пряшів 1985. 123 с.
19. Десидерій Миллий. Земля і люди. Каталог до виставки підготував В. Грешлик. Пряшів-Свидник, 1986. 39 с.
20. Кольоровий світ. Каталог до виставки підготував Й. Вархол. Пряшів-Свидник 1986. 27 с.

З метою пропаганди культурно-виховних акцій музею систематично видаються плакати та запрошення з нагоди виставок, щорічно видається календар-летючка. Було забезпечено виробництво кольорових відкриток з музейними експонатами, серії музейних значків, двох грампластинок із записами місцевого фольклору і т. п. З нагоди 25-річчя музею було видано пам'ятну плакету, похвальну грамоту та диплом.

СПІВРОБІТНИЦТВО МУЗЕЮ З ІНШИМИ УСТАНОВАМИ

Музей української культури й надалі утримував і встановлював нові контакти з різними суспільствознавчими, науковими, культурно-виховними та іншими установами.

На ділянці науково-дослідної роботи музей тісно співробітничав, зокрема, з Етнографічним інститутом САН у Братіславі, Суспільствознавчим інститутом САН у Кошицях, Філософським факультетом Університету ім. П. Й. Шафарика в Пряшеві (в області новітньої історії, історії мистецтва, фольклористики, літературознавства та мовознавства). Працівники музею активно працювали в декількох субкомісіях Чехословацької секції Міжнародної комісії по дослідженні народної культури в Карпатах та на Балканах. І надалі утримувалися тісні контакти з Валаським музеєм у природі в Рожнові під Радоштем та Інститутом народного мистецтва в Стражницеї, особливо, що торкається спільних проблем, пов'язаних з охороною пам'яток народної архітектури. У зв'язку із заснуванням Галереї ім. Д. Миллого Музею української культури нового розмаху набула співпраця зі Словацькою національною галереєю в Братіславі, Східнославацькою галереєю в Кошицях, Галереєю головного міста Братіслави та іншими інституціями цього типу. З дальших установ, з якими музей утримує систематичні контакти, треба хоча б згадати Етнографічний інститут Словацького національного музею в Мартині (в області проблематики етнографії, музейної документації, охорони пам'яток і т. п.), Історичний інститут Словацького національного музею, Центральний державний архів у Братіславі, Східнославацький музей у Кошицях та інші крайові і окружні культурно-виховні установи.

Довготривалий характер має співпраця музею з Ужгородським державним університетом (проф. І. Гранчак, доц. Е. Балагурі, проф. Й. Дзензелівський, доц. М. Сак), Музеєм народної архітектури та побуту в Ужгороді, Музеєм етнографії та художнього промислу АН УРСР, Музеєм народної архітектури і побуту у Львові, Музеєм народного будівництва в Сяноці (ПНР) та багатьма дальшими музеями, бібліотеками і т. п.

На ділянці культурно-виховної роботи Музей української культури тісно співпрацює з ЦК КСУТ-ом, крайовими та окружними культурно-виховними інституціями, Будинком СЧРД в Гуменному, Українською студією Чехословацького радіо в Пряшеві, і т. д.

Хороших результатів музей досяг завдяки довгорічній співпраці з Крайовим інститутом державної охорони пам'яток та природи в Пряшеві (реконструкція будинку галереї, побудова скансену), а також Проектним інститутом культури в Пряшеві.

Не можна не згадати також дуже корисну співпрацю з Окружним педагогічним осередком у Свиднику, Гімназією ім. Героїв Дуклі, Народною школою мистецтва та іншими свидницькими школами.

БУДІВНИЦТВО ТА МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

В наведений період Музей української культури відкупив будинок теперішньої галереї із прилеглим ареалом. В 1983 році була закінчена реконструкція цього будинку.

Був закуплений дальший земельний участок для етнографічної експозиції просто неба (скансену). В ареалі скансену прибули цінні пам'ятки народної архітектури, а в 1981 році була в основному закінчена побудова технічно-господарського будинку, де, крім іншого, знаходяться майстерні консерваторів та музейні депозити.

В 1986 році розпочалася реконструкція, модернізація та добудова основного експозиційного будинку. В цьому ж році була забезпечена реконструкція підвальних приміщень Галереї ім. Д. Миллого, в яких плануємо розпочати роботу клубу приятелів образотворчого мистецтва. Так само була закінчена реконструкція самостійного будинку біля галереї для музейної бібліотеки.

У зв'язку з побудовою скансену в 1978 році було закуплено вантажну автомашину «AVIA», а в 1983 році малий трактор із землеробським приладдям. Було закуплено також деревообробний станок та копіювальний верстат «COSTAR».

Як видно, після закінчення розпочатих будівельних акцій, музей матиме солідне матеріально-технічне забезпечення, що є однією з основних передумов успішної фахово-музейної та культурно-виховної роботи.

ЗАКЛЮЧЕННЯ

Музей української культури за період 1975—1986 років досяг чималих успіхів на ділянці дослідження, документації та пропаганди історичного минулого та сучасних соціалістичних досягнень українців ЧССР. Однак і в даний період перед невеличким музейним колективом стоять дуже важкі завдання. Крім вже систематичної науково-дослідної, культурно-виховної, публікаційної та іншої роботи, в найближчому часі (до кінця 8-ї п'ятирічки) планом передбачається закінчення вищезгаданої реконструкції та модернізації головного музейного корпусу та реалізація в ньому нової постійної експозиції, яка щодо розсягу буде майже втричі більша від попередньої. В цьому ж самому році необхідно також в основному закінчити побудову скансену, тобто перемістити та відновити дальші пам'ятки згідно з ідейним проектом експозиції, побудувати внутрішні комунікації, вступний об'єкт і т. п. Крім того, разом з Дуклянським музеєм та іншими окружними установами маємо намір побудувати окрему експозицію періоду побудови соціалізму в Свидницькому окрузі.

Покращанням та поширенням музейних експозицій хочемо наблизити нашу історію та сучасність не тільки місцевому українському населенню, але й туристам, які у великій мірі відвідують історичні місця Піддуклянщини. Одночасно хочемо створити якнайсприятливіші умови для нових форм культурно-виховної роботи, намічені XVII з'їздом Комуністичної партії Чехословаччини.

ПРИМІТКИ

¹ Див.: «Науковий збірник Музею української культури у Свиднику», 1965, № 1, стор. 25—30; 1967, № 3, стор. 378—390; 1976, № 7, стор. 563—576.

² Деякі завдання мають довготривалий характер, тому й відповідні теми досліджень повторюються у звітах за поодинокі роки.

³ Див.: Sopoliga, M.: Návrh na vybudovanie komplexnej národopisnej expozície v prírode. Svidník, 1974. Архів МУК.

RESUMÉ

Miroslav SOPOLIGA, *Múzeum ukrajinskej kultúry vo Svidníku*

Múzeum ukrajinskej kultúry vzniklo ako výsledok víťazstva socialistickej revolúcie v oblasti národnostnej a kultúrnej politiky v našej vlasti. Dnes múzeum patrí medzi významné kultúrne inštitúcie, ktoré dôstojne reprezentujú nielen Ukrajincov ČSSR, ale aj československú kultúru vôbec.

Autor v článku sústreďuje svoju pozornosť na úspechy MUK za obdobie 1975—86 rokov a rozoberá jednotlivé úseky činnosti. Na úseku vedecko-výskumnej práce sa pracovníci múzea okrem vlastných ústavných úloh podieľali aj na riešení jednotlivých vedecko-výskumných úloh celoštátneho významu. Spolu za uvedené obdobie ich bolo vyše 160. Na úseku rozšírenia fondov múzea bolo získaných 28 439 exponátov v hodnote takmer 5 a pol milióna korún.

Od roku 1975 MUK uskutočňuje výstavbu národopisnej expozície v prírode, roku 1983 verejnosti bola sprístupnená Galéria D. Millého, a v súčasnosti sa vedú rekonštrukčné práce na hlavnej budove múzea, čím sa rozšíria expozičné a výstavné priestory.

Dôležitým úsekom práce múzea je aj jeho výstavná činnosť. Za uvedené obdobie bolo inštalovaných 58 výstav. Publikačná činnosť pracovníkov MUK predstavuje vyše 400 bibliografických jednotiek. Múzeum aktívne spolupracuje s rôznymi spoločenskovednými, kultúrnovýchovnými a inými inštitúciami v Bratislave, Košiciach, Prešove, Martine a inde a taktiež v Užhorode, Lvove (ZSSR) a Sanoku (PLR).

РЕЗЮМЕ

Мирослав СОПОЛИГА, *Свидницкий музей украинской культуры*

Музей украинской культуры возник как результат победы социалистической революции в области национальной и культурной политики в нашей стране. Сегодня музей принадлежит к важным заведениям культуры, которые достойно репрезентируют не только украинцев ЧССР, но и чехословацкую культуру вообще.

Автор в своей статье обращает внимание на успехи МУК за период 1975—1986 гг. и рассматривает отдельные области деятельности. В области научно-исследовательской работы сотрудники музея кроме собственных заданий в рамках заведения включались и в решение отдельных научно-исследовательских заданий общегосударственного характера. Вместе их было более 160. В области увеличения фондов музея было приобретено 28 439 экспонатов, цена которых представляла почти пять с половиною миллионов крон.

Начиная 1975 годом, МУК осуществляет постройку этнографической экспозиции под открытым небом, в 1983 году для общественности была открыта Галерея им. Д. Миллиго, а сейчас ведутся реконструкционные работы на главном здании, в результате чего расширятся экспозиционные и выставочные помещения.

Важной областью работы музея является и его выставочная деятельность. За период 1975—1986 гг. было проведено 58 выставок. Публикационная деятельность сотрудников МУК представляет более 400 библиографических единиц. Музей активно сотрудничает с различными общественно-научными, культурно-воспитательными и другими заведениями в Bratislave, Košice, Prešove, Martine, а также в Užgorode, Lvove (СССР) и Sanoku (ПНР).

RESÜMEE

Miroslav SOPOLIGA, *Das Museum der ukrainischen Kultur in Svidník*

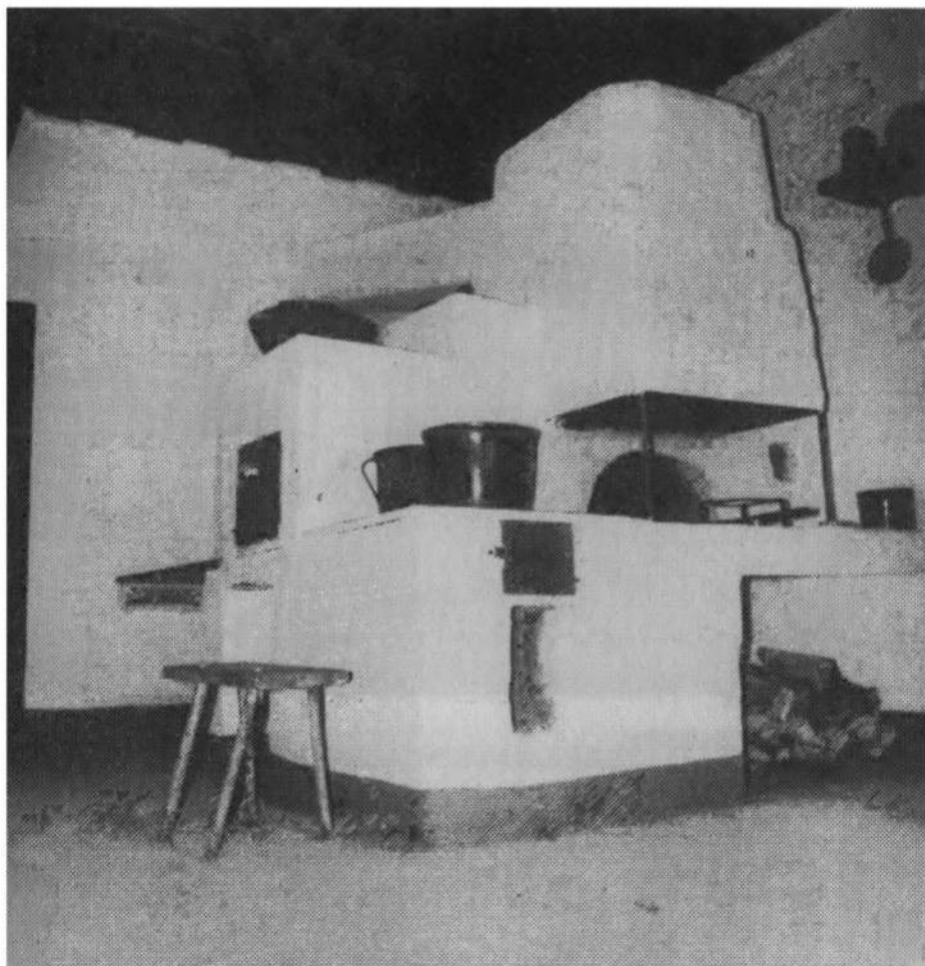
Das Museum der ukrainischen Kultur entstand als Ergebnis des Sieges der sozialistischen Revolution auf dem Gebiet der National- und Kulturpolitik in unserem Land. Heute gehört dieses Museum zu wichtigen Kulturanstalten, die nicht nur die Ukrainer der ČSSR, sondern auch die tschechoslowakische Kultur überhaupt würdig representieren.

Der Autor lenkt in seiner Studie auf Erfolge des MUK in der Jahren 1975—1986 seine Aufmerksamkeit und betrachtet einzelne Gebiete der Tätigkeit. Auf dem Gebiet der wissenschaftlichen Forschungsarbeit beschäftigten sich die Mitarbeiter des Museums außer ihren eigenen Aufgaben im Rahmen des Museums auch mit Aufgaben des gesamtstaatlichen Charakters. Zusammen waren es über 160. Auf dem Gebiet der Fondserweiterung wurden 28 439 Exponate erlangt. Ihr Wert ist fast 5 500 000 Kronen.

Seit dem Jahre 1975 verwirklicht das MUK den Bau einer ethnographischen Exposition der Volksarchitektur, im Jahre 1983 wurde die D. Millý-Galerie eröffnet und jetzt werden Rekonstruktionsarbeiten auf dem Hauptgebäude durchgeführt, wodurch sich Expositions- und Ausstellungsräume wesentlich erweitern.

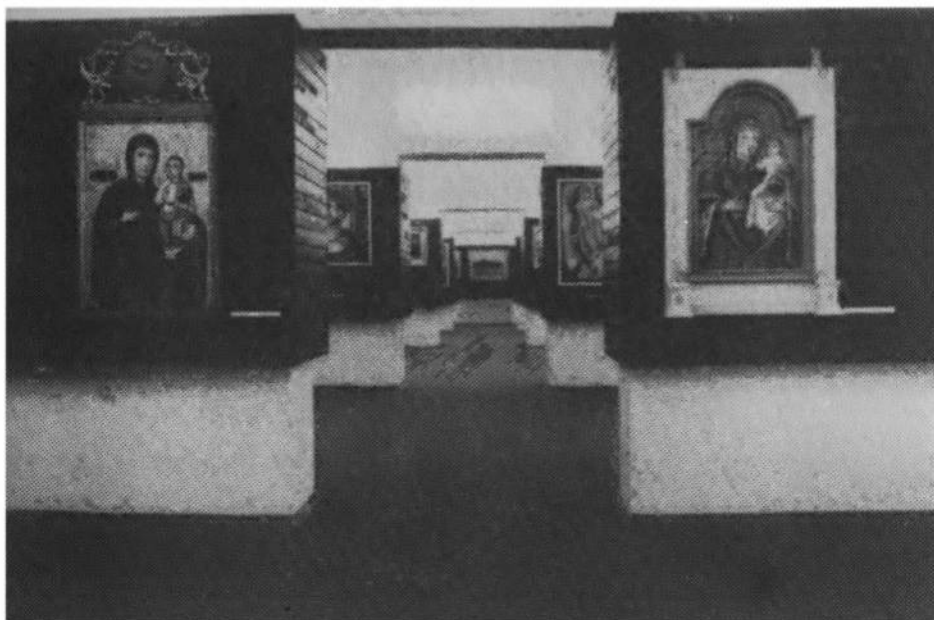
Ein wichtiges Gebiet der Arbeit des Museums ist auch seine Ausstellungstätigkeit. Im Laufe 1975—1986 wurden 58 Ausstellungen durchgeführt. Die Publikationstätigkeit des MUK stellt über 400 bibliographische Einheiten dar. Das Museum arbeitet mit verschiedenen gesellschaftlich-wissenschaftlichen, kulturell-erzieherischen und anderen Anstalten in Bratislava, Košice, Prešov, Martin, sowie in Užgorod und L'wov (UdSSR) und Sanok (VRP) aktiv zusammen.

1.—3. Пам'ятки народної архітектури та побуту в етнографічній експозиції просто неба (скансені) МУК.

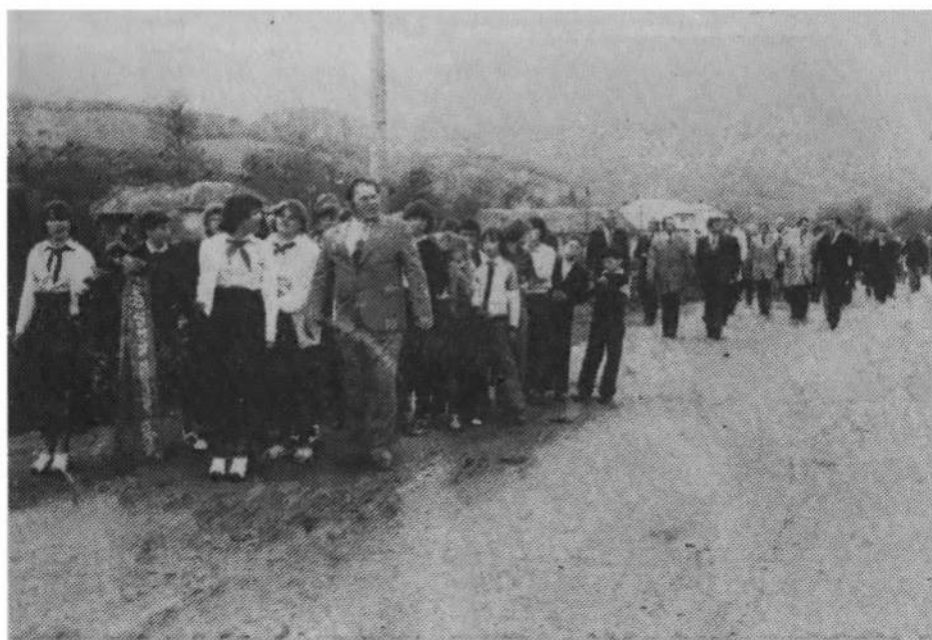

4.—5. Галерея ім. Д. Миллого МУК.

6. Член Президії ЦК КПЧ та голова Уряду ССР т. Петро Цолотка під час відкриття галереї ім. Д. Миллого (1983 р.).

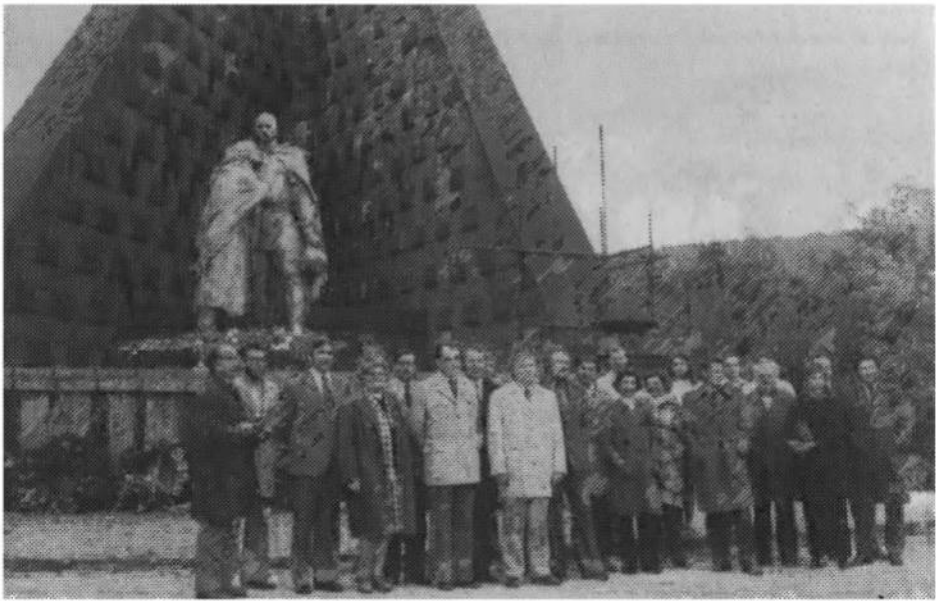

7.—8. З відкриття кімнати-музею О. В. Духновича в Тополі (1980 р.).

9. Однією з найуспішніших культурно-виховних дій МУК була виставка «Писанки» (1983 р.).

10. Учасники загальнодержавної наукової конференції в Свиднику на могилі полеглим героям на Дуляньському перевалі.

11. З відкриття виставки картин міжнародного пленеру.

12. З публікаційної діяльності МУК.

13. Обгортка грампластинки МУК.

14. В літні місяці 1986 року було розпочато добудову головного експозиційного будинку МУК.

ЗВІТУВАННЯ (до 40-річчя Переможного Лютого)

ПРЯШІВСЬКА УКРАЇНСЬКА СТУДІЯ ЧЕХОСЛОВАЦЬКОГО РАДІО

ГАННА ГАЛЕЧКА, ПРЯШІВСЬКА УКРАЇНСЬКА СТУДІЯ ЧЕХОСЛОВАЦЬКОГО РАДІО

Як відомо, в грудні 1984 року Українська студія Чехословацького радіо і широка громадськість пригадали собі 50 річницю заснування українського радіомовлення в Чехословаччині, першим редактором та організатором якого був Андрій Рудловчак. З цієї нагоди в Пряшеві відбулись урочисті збори та семінар. На них було проаналізовано пройдений шлях українського радіомовлення, особливо дотеперішню роботу студії, вказано на досягнені успіхи і визначено перспективи. Роботу студії дуже позитивно оцінили партійні й державні органи.

На урочистих зборах і ювілейному семінарі взяли участь представники партійних і державних органів, Чехословацького радіо і телебачення, Обласного комітету телебачення і радіо Закарпатської області УРСР, українських установ ЧССР, колишні працівники студії та сьогоднішні дописувачі і співпрацівники. Студії були передані вітальні листи від Секретаріату ЦК КПС, Східно-словацького КК КПС, Східнословацького КНК, члена Президії та секретаря ЦК КПЧ Василя Біляка, котрий, крім іншого, пише:

«Шановні товариші, щиро дякую вам за запрошення на урочисті збори, що відбулися з нагоди 50-річчя українських передач в Чехословаччині. Будучи, однак, зайнятий важливими і невідкладними справами, прошу виправдати мою неприсутність.»

Хочу, проте, оцінити зусилля всього колективу Пряшівської української студії Чехословацького радіо за його діяльність між українським населенням зокрема за останніх сорок років. Після визволення Чехословаччини славетною Радянською Армією студія нав'язала добрі контакти з людьми, вмiла їх придбати для активної підтримки політики Комуністичної партії й виконувала визначне послання при зміцнюванні братерських зв'язків з радянськими людьми. Визначну роль Українська студія Чехословацького радіо відіграла в ході соціалістичної перебудови нашого села, в пропаганді творчої й самовідданої праці трудящих в галузях промисловості та сільського господарства Східно-Словацького краю, в усій культурно-ідеологічній роботі.

Прошу передати мої поздоровлення і вітання з нагоди вашого визначного ювілею всім працівникам радіостудії. Бажаю вам, аби ви і надалі вмiли готовно і кваліфіковано пояснювати всі аспекти нашого соціально-економічного і культурного розвитку, а за реалізацію політики КПЧ зуміли ще краще, ніж дотепер мобілізувати всіх наших громадян, а зокрема громадян української національності, аби й надалі допомагали зміцнювати братерські відносини між народами і національностями Чехословацької Соціалістичної Республіки.

До цього бажаю вам багато ентузіазму, здоров'я, сил, а також багато радості з добре виконаної роботи.» (Листа було надруковано в газеті «Нове життя» № 49, ст. 5, 1984 р.)

Студія одержала багато дальших вітальних листів, телеграм і медалей від партійних і державних органів та культурно-освітніх установ ЧССР.

З нагоди цієї річниці Українська студія Чехословацького радіо видала публікацію **«50 років Українського радіомовлення в Чехословаччині»**, яку підготувала доц. д-р Олена Рудловчак, кандидат філологічних наук.

Хоча українське радіомовлення почало працювати 1-го грудня 1934 року, однак, найвиразніших успіхів воно досягло саме після Лютневої перемоги трудящих у 1948 році, у період своєї 40-літньої діяльності у Пряшеві. Як відомо, у світлі постанов ленінської національної політики Комуністичної партії Чехословаччини, влітку 1948 року редакція переїжджає з Братіслави в Пряшів, щоб бути ближче до своїх слухачів і доносити до них правду про соціалістичну побудову в нашій країні. Першу передачу з Пряшева радіослухачі почули 21-го серпня 1948 року. Тоді в редакції працювало всього 3 редактори, але поступово колектив поширювався. Пряшівський Крайовий комітет (згодом Східнославацький) Комуністичної партії Словаччини надавав величезну допомогу молодій студії, безпосередньо спрямовував її роботу, по-батьківськи піклуючись про її потреби. Під його безпосереднім проводом Українська студія формувалась у надійне й оперативне зняряддя політики партії. Діючу допомогу знайшла вона і в Крайовому національному комітеті та його органах.

Економічна пропаганда і тема праці стали тим фактором, на якому перебудувалось радіо. Індустріалізація краю, її зростаючі темпи прискорювали розвиток цієї проблематики, бази якої зараз розсіяні по всьому Сході нашої Вітчизни, але передусім там, де виростили промислові комплекси: у Кошицях, Пряшеві, Гумennomу, Сніні, Свиднику, Межилабірцях, Бардієві, Старій Любовні, Михалівцях, Воронові і т. д.

В наш час економічна тематика у центрі програми радіо. Вона торкається найрізноманітніших сторінок виробництва, її творців, Бригад соціалістичної праці, соцзмагання, раціоналізації, питань керування, модернізації й автоматизації виробництва, науково-технічного розвитку.

В історичній послідовності у програму нашого радіо, у його економічну пропаганду першим вступило село. Воно залишилось довго у центрі усієї програми. У спогадах слухачів багато фактів про те, як допомагало радіо у колективізації села, у зміцненні Єдиних сільськогосподарських артільей у формуванні сільськогосподарських кадрів, у поширенні доброго досвіду, у вихованні будівників соціалістичного сільського господарства. Тисячі хвилин нашої програми було присвячено селу, його крокуванню в соціалізм, матеріальній базі, духовним надбанням, дано простір його талантам тощо. Селу була присвячена і популярна реляція «КУМІ», яка до сьогодні залишилась у структурі програми нашого радіо, як одна із найслуханіших передач.

Зрозуміло, що питання відбудови війною знищеного краю, величезні завдання, що випливали з індустріалізації нашої країни, Східно-Словацького краю та Пряшівщини, особливо, починаючи другою п'ятирічкою, колективізації та успішного розгортання культурної революції, але рівночасно складні питання міжнародної політики та виконання багатьох дальших широкоспектральних завдань, вели редакторів українського радіомовлення до тісної співпраці з Українською національною Радою Пряшівщини, Культурним союзом українських трудящих, з Українським національним театром та Піддуклянським Українським народним ансамблем, Музеєм Української культури, з редакціями журналів та газет, українськими школами, з видавництвом, з вищими учбовими закладами, творчою інтелігенцією тощо.

Радіо стало діючим помічником передусім у діяльності Культурного союзу українських трудящих, у формуванні політичної і національної свідомості наших трудящих. Допомогало активізувати політико-виховну і культурно-освітню діяльність Союзу, вказувало на проблеми і завдання культурного розвитку українських трудящих, аналізувало причини його незадовільного стану. Як інституція з найбільшими можливостями впливу, шукала шляхів до поліпшення культурного життя нашого населення на селі, досить систематично популяризувала діяльність КСУТ-у.

Ще у 1949 році в програму передач було включено цикл бесід про ідейно-теоретичні питання, про питання світогляду у світлі марксистсько-ленінського вчення, про історію партії тощо. У згоді з висунутими завданнями щодо кладення основ для культурної революції, радіо за певною концепцією поступово стало освітлювати культурні традиції українського населення, історію українського народу і його культури, поширювати передачі на українській мові.

Питання культури, особливо літератури і взагалі духовного надбання народу, мають стару традицію в передачах української радіостудії. В початках вони посідали найбільше місце у програмі. Перші художні твори переважної більшості чехословацьких українських письменників спочатку прозвучали в програмах радіо, а тільки пізніше вони виходили у видавництві книжково. Від само-

го початку виникнення фестивалів української драми і художнього слова імені О. В. Духновича Пряшівська Українська студія Чехословацького радіо звертала цій визначній події підвищену увагу, виступи інтерпретаторів та кращих драматичних колективів записувала на плівку і ці записи широко використовувала та використовує у своїй програмі. Виховне послання літератури й мистецтва зросло особливо в сучасному, в період побудови розвинутого соціалістичного суспільства. А зростаюче виховне завдання мистецтва й літератури зумовило нині багатьма чинниками. Передусім це завдання виховання гармонійно й всебічно розвинутої особистості, необхідність рішуче боротись як з пережитками минулого у свідомості людей, так з чужим впливом буржуазної ідеології. А це значить і драматичним мистецтвом та художнім словом проникнути не лише у свідомість, але й у серця трудящих.

Завдяки Переможному Лютому, наше населення почало розвивати свою народну мову, дякуючи, передусім, рідній школі та пісні. Тому питанням мови присвячена у передачах належна увага. Ведеться боротьба за високу культуру мови інтерпретаторів.

Крім слова в нашому радіо можна послухати і гарну музику. В передачах і окремих концертах сьогодні із Пряшева звучить музика різних жанрів. Якщо раніше в програмі переважало слово, то останніми роками було встановлено правильну пропозицію слова і музики — 50 : 50. Той, хто систематично слухає передачі з Пряшева, знає, що нині в програму залучено музику народну — автентичну, фольклор, обробки народних пісень, пісенну творчість, близьку до народної. У передачах звучать музика класична — симфонічна, камерна, вокальна, оперна і т. п., музика популярна, передусім танцювальна, естрадна, джазова. Виступають у програмі вокально-інструментальні групи тощо. Нині наша студія передає прямі трансляції майже з усіх Свят культури українських трудящих Чехословаччини у Свиднику, Маковицької струни у Бардієві, оглядів українського фольклору та хорового співу у Камійонці та інших оглядів і конкурсів. Нашу радіопрограму важко собі уявити без пісень у виконанні Піддуклянського українського народного ансамблю.

В умовах будування соціалізму дуже потрібним у нашій роботі став конкретний, щоденний досвід Радянського Союзу. Радіо інтенсивно розвивало вже покладені у Братській традиції, після переїзду у Пряшів ввело у програму кілька нових рубрик про життя в Радянському Союзі, поглиблюючи співробітництво у придбанні відповідних художніх і музичних матеріалів із Всесоюзним товариством культурних зв'язків із закордоном. Ці матеріали стали у пригоді не тільки у сфері культури, а перш за все у питаннях будування матеріальної бази соціалізму, у засвоєнні радянського досвіду у колективізації сільського господарства, в економічній та політичній сфері. Зараз ця проблематика позначена більшою оригінальністю, ніж у перше десятиліття роботи студії у Пряшеві. В окремих передачах часто використовуються прямі розмови з радянськими людьми і молоддю, останнім часом передусім з нашими визволителями. Новим у розвитку студії є особисті стосунки з працівниками радянського радіомовлення, стажування працівників радіостудії в Радянському Союзі. Наприклад, на протязі 5-и років (1961—1965) побувало у службовому відрядженні в Московській, Київській, Ужгородській, Львівській та інших радіостудіях Радянського Союзу кілька працівників Пряшівської студії. З того часу щороку систематично від'їжджають на стажування в Радянський Союз 3—4 творчі працівники. У 1985—86 роках побувало у братніх радянських радіостудіях 6 редакторів.

Словацько-українська дружба пронизує майже всю програму радіо. Велику політичну, моральну і матеріальну підтримку Українська студія в Пряшеві одержує від керівництва Чехословацького радіо у Братиславі.

Програма радіо немислима без технічного обладнання. Після переїзду Української редакції Чехословацького радіо у Пряшів розпочалися праці адаптаційного характеру в бувшій вилі Балпатакі по вулиці Ваянського. Тридцять вісім років редакція Українського радіомовлення працювала в цьому будинку, який не відповідав сьгоднішнім вимогам радіостудії. Не було в ньому достатньої кількості приміщень для редакторів, для студій, для архіву, фонотеки, бібліотеки та дальших необхідних просторів для виготовлення програми, яка останніми роками значно поширилась. Але 16 листопада 1979 року було закладено нарійний камінь нового будинку Пряшівської Української студії Чехословацького радіо по вулиці Баштовій № 25.

У керма цієї важливої інституції стояло кілька директорів. Кожний з них вніс свій вклад у її розвиток. Основний камінь будинку нової студії було покладено під час директорування Михайла Кантуляка, а від 1982-го року директором радіостудії став д-р Петро Мудрик, який приклав немало зусиль для того, щоб новий будинок було закінчено якнайскоріше. У новий, модерний, облад-

наний з найновішими вимогами техніки, будинок, переїхала редакція українських передач Чехословащини у вересні 1986 року. Трансляція першої передачі з цього нового будинку здійснилась 4-го вересня 1986 р. Це знаменна дата в історії Українського радіомовлення, а 24-го вересня 1986 року новий будинок студії було урочисто відкрито. На урочистому відкритті були присутні: член ЦК КПЧ, центральний директор Чехословацького радіо Ян Рішко, заступник завідуючого відділенням ЦК КПС Карол Мрошек, завідуючий відділенням Східнославацького КК КПС Юрій Гамрак, директор Чехословацького радіо на Словащині Штефан Бахар, заступник голови Східнославацького Крайового національного комітету Йозеф Добшинський, голова Крайової організації Словацького Союзу журналістів Штефан Кочута, перші секретарі окружкомів партії із Бардієва і Старої Любовні та інших округів. Присутня була також делегація Обласного комітету радіо і телебачення з Ужгорода, делегація ЦК КСУТ на чолі з його головою Федором Ковачем та першим секретарем Іваном Панчурою, представники Музею української культури на чолі з директором Мирославом Сополігою, представники УНТ на чолі з директором Ярославом Сисаком, журналісти преси, радіо і телебачення, представники «Поземних ставієб», «Дружбіту» і «Тесли» — підприємств, що взяли участь у побудові нової радіостудії, яка коштує майже 20 мільйонів крон. Такий щедрий подарунок є визнанням за добру роботу Української радіостудії та її працівників, але водночас і зобов'язує їх ще краще, якісніше працювати, ще з більшим натхненням і запалом створювати передачі, робити їх все більш діючими та популярними. Бажанням працівників студії — щоб всі програми було добре почути в кожному нашому селі, щоб наші слухачі і надалі з насолодою і задоволенням слухали наше звернення «ГОВОРІТЬ ПРЯШІВ».

Новий будинок українського радіо створює сприятливі умови для кращої праці, високої якості передач і діючості програми. Тут розміщено 4 студії, 4 апаратні та ряд технічних приміщень. 48 працівників Української студії, в тому числі 15 редакторів, 2 режисери, 6 технічних працівників та 1 диктор (не враховуючи екстерних), хочуть ще тісніше контактуватись з життям і працею трудящих у фабриках, сільськогосподарських підприємствах і дальших інституціях, всюди, де вирішуються основні вартості соціалістичного сьогодення.

З нагоди 20-річчя успішної діяльності Української студії Чехословацького радіо було вручено державну нагороду «За заслуги в будівництві». З нагородженням студії розпочався третій етап діяльності, який триває до наших днів.

В роках 1970—1971 вперше було реалізовано дослідження слухання передач Української студії Чехословацького радіо в Пряшеві, яке вказало на те, що виникає потреба поширити час передач на суботу і неділю, що і було реалізовано. Нині програма радіопередач готується для всіх вікових категорій. А яка її структура?

В центрі уваги стоять: економічна пропаганда, виховання соціалістичної людини посередництвом передач для молоді і піонерів, дорослих, музичних і драматичних передач і т. п. Зміст усіх матеріалів, які передаються із нашої студії, створюється в дусі соціалістичного і пролетарського інтернаціоналізму, наукового світогляду, любові до культури рідного народу, прогресивних традицій минулого і соціалістичного сьогодення. Позачергову увагу студія приділяє пропагуванню життя і досягнень народів Радянського Союзу, їх ролі у соціалістичних досягненнях нашої країни, регулярно говоримо про ті великі жертви, які принесла Радянська Армія в боях за визволення нашої Батьківщини. Одночасно з тим ми наголошуємо на необхідності боротьби за мир, за усунення загрози термоядерної війни, яку над народами Європи піднімає американський імперіалізм та країни НАТО.

Слухачами радіопередач нашої студії є люди всіх вікових категорій і різних професій. Тому працівники радіостудії, у співраці з широким колом співпрацівників і дописувачів з усіх округів Східно-Словацького краю, охоплюють в окремих реляціях дуже широку проблематику.

Це передусім вісті з міст і сіл краю про трудову ініціативу на заводах, установах, про працю національних комітетів по виконуванию виборчих програм Національного фронту. Питаннями економіки електроенергією, сировинами, паливом, металом ми вносимо свій вклад у виконуванию загальнодержавних завдань. Крім вже згаданих питань, підвищену увагу в економічній пропаганді звертаємо сільському господарству. Важливе місце в структурі нашої програми належить також рубрикам «Щірі слова» і «Вивчаємо, аргументуємо», а яких пояснюємо політику КПЧ, пропагуємо реалізацію партійних постанов на поодиноких робочих місцях, поширюємо науковий світогляд слухачів, мобілізуємо їх на виконання усіх завдань, що їх намічено на різних ділянках праці.

Важливе місце у наших радіопередачах належить піонерам та молоді. Велику роль у вихованні

молодого покоління відіграє вже довгорічна регулярна передача «Піонерська зірка», роботу якої Словацький Центральний комітет Соціалістичного союзу молоді високо оцінив, відзначив її «Золотою медаллю за соціалістичне виховання підрастаючого покоління». Тут увагу, крім публіцистичних передач прямо з окремих шкіл та піонерських дружин, звертаємо на моральне, етичне, естетичне виховання, впливаючи на формування світогляду у школярів та піонерів. Прищеплюємо учням любов до прогресивних традицій нашого минулого, а з нагоди визначних річниць і ювілеїв передаємо квізи і змагання між школами окремих округів.

Передачі для старшої молоді орієнтовано на різні галузі життя. Увагу звертаємо також на розвиток трудової ініціативи молоді, на участь молоді в рішенні проблем науки, техніки, пропагуємо діяльність молодіжних колективів і т. п.

Програму нашого радіомовлення діюче збагачують передачі про інтернаціональну дружбу між трудящими Східно-Словацького краю і Закарпатської області УРСР. В передачі «На магістралі дружби» говоримо про конкретні прояви співробітництва між соціалістичними країнами.

Хоча в структурі нашої програми передача «Мій рідний край», яка не може похвалитися давньою традицією, проте й за той короткий час вона здобула серед широкого кола радіослухачів своїх постійних прихильників і користується значною популярністю.

«Село грає, співає і думу думає» належить також до улюблених передач серед слухачів. В ній ми показуємо і переконливо порівнюємо сучасність з минулим. Особливість передачі становить вишукування народних талантів і надання їм широких можливостей участі в ній. Оця передача черпає з багатой криниці рідного фольклору, оновлює забуті цінності народної скарбниці.

В структурі програми нашої радіостудії мають своє постійне місце передачі присвячені найкращим працівникам у заводах, підприємствах, ЄСГА, державних господарствах, заслуженим членам партії. Ці теми є змістом передач «Радіо-галерея» і «Наші поздоровлення».

Наше радіомовлення проводить корисну діяльність також на ділянці пропагування культурно-освітніх, літературно-художніх вартостей, які передаються формою радіоп'єс, монтажів, нарисів, оповідань, поезії. Тут відчувається нестача місцевої української літератури для дітей та молоді.

Крім художньої продукції місцевих українських авторів, своє місце в програмі нашої студії займають твори словацьких і чеських класиків та сучасних письменників і драматургів, а також твори радянських авторів, діячів літератури та інших видів мистецтва. У програму включаємо також твори кращих авторів соціалістичних країн. Таким чином наближуємо громадськості місцеве українське, словацьке, чеське, радянське мистецтво і мистецтво братніх країн.

Така структура передач, яка є дійсною від 2 вересня 1985 року, дуже добре себе виправдала. Студія стала і школою, яка служить слухачам також у сфері засвоєння літературної мови, а тим і зміцненню національної свідомості українських трудящих ЧССР.

В історії сорокалітнього шляху Пряшівської української студії важливе місце займає співробітництво з режисерами та акторами Українського національного театру, без яких й уявити не можна утворення радіопередач. Вони виступають як виконавці, як постановщики художніх передач, як диктори, часто також як автори художніх програм. У певні роки, коли на студії ще не було штатного режисера, режисери театру виконували всю постановочну роботу в передачах. Театр — це продовжена рука українського радіомовлення, а з нагоди сорокаріччя студії належить творчим працівникам УНТ щира подяка.

Окрему увагу студія приділяє дописувачам. При Окружних комітетах КПС в Бардієві, Гуменному, Старій Любовні і Свиднику були створені так звані Окружні редакційні ради для співпраці з нашою радіостудією. Їх членів знайомимо з планами студії, з її перспективними завданнями, формуючи з них творчих співробітників, надаємо їм методичну допомогу. Співробітництво з дописувачами поступово кращає щодо кількості і якості.

Річний план передач становить 598 годин. Щотижня передаємо 11 годин 30 хвилин програми з Пряшева. Від понеділка до п'ятниці наша програма передається від 15-ої години до 15.30; в суботу від 9-ої години до 11.30 і від 14.30 до 16.00. В неділю від 9-ої години до 12.30 і від 14.30 до 16.00. В суботу транслюються передачі «Тижневик» та «Піонерська зірка», а після обіду «Для вас, для молодих». У неділю наша програма різноманітна. Передаємо концерти «Радіожурнал», «На магістралі дружби», «З нашої планети», «Щирі слова», літературно-художні передачі, казки для дітей, «Радіо-галерею», «Хвилинку з художнім словом», музично-словні монтажі. У недільне післяобіддя передаємо таку програму, як «Куми», «Село грає . . .», «На веселій хвилі», «Мій рідний край», «Наші таланти», радіо-п'єси, «Наші поздоровлення» і т. п.

За сорок річний період діяльності Українська студія Чехословацького радіо в Пряшеві пройшла шляхом великого розмаху. Своїми передачами вона рішуче ступила в процес розгортання культурної революції серед українських трудящих в контексті чехословацької соціалістичної культури. Зараз радіо є одним з тих факторів, що своєю діяльністю сприяє піднесенню культури українських громадян, освітлює її прогресивні традиції, історичний шлях і сучасний стан.

Якщо сьогодні наша студія може похвалитись широкими контактами з своїми слухачами, то треба признати, що досягти довір'я слухача і добитись активних стосунків з ним не було легко. Згадуючи пройдений шлях діяльності Української студії Чехословацького радіо в Пряшеві, потрібно згадати і тих її довгорічних працівників, які своєю кропіткою працею сприяли її розвитку і які в студії працюють понад 30 років, як Анна Галечка, Ольга Кратюк, Анна Дупей, Марія Шима, Олена Сакала, Ганна Кмец, Юрій Кручай, Йозеф Криштоф, Ян Баран та цілий ряд дальших, що своєю довгорічною вірністю справі радіомовлення, своєю професійною майстерністю і сумлінним ставленням до виконання завдань, сприяли вихованню молодого змїни, поширенню кола співпрацівників, розвитку українського радіомовлення в ЧССР. Нині активна діяльність української студії ґрунтується на творчій роботі молодшого покоління редакторів, техніків, перед якими даліше існування студії відкриває нові висоти натхнення і звершень.

Сумлінною працею за дотеперішній період було покладено міцні основи дальшого розквіту радіо. Нові, сприятливі умови роботи є передумовою дальших перемог. Зроблено добрі і корисні міроприємтя, при застосуванні і розвиванні яких не тяжко буде підійматись на дальші висоти. Нова студія має обезпечити даліше піднесення якості передач для наших слухачів.

Нова студія для українських передач є не лише затвердженням піклування Комуністичної партії Чехословаччини, але й доказом принциповості політики партії при створюванні умов для всебічного розвитку нашої національності, для розвитку її прогресивних традицій і культури.

Респектуючи національну специфіку культур нашої вітчизни, підтримуючи їх розвиток, партія виходить з того, що нації і національності зближує та пов'язує, що уможливорює використовувати переваги соціалізму для блага людей.

Не є, мабуть, кращого подарунку нашого суспільства, ні виразнішого способу оцінки і визнання значення, і діяльності Української студії Чехословацького радіо, як відкриття і здання до вжитку її нового будинку саме у рік XVII-го з'їзду КПЧ і в Міжнародному Році миру. Після перемоги чехословацьких трудящих в Лютому 1948 року лейтмотивом роботи колективу працівників радіо було і є служити широкій громадськості, і в інтересах політики КПЧ допомагати виконувати завдання, пов'язані з побудовою кращого майбутнього і збереження миру у світі.

Українська студія Чехословацького радіо належить до здобутків соціалістичного суспільного ладу, вона є одною з найстарших і найважливіших інституцій українців ЧССР. За сорок років її діяльності у Пряшеві зроблено чимало також у вивченні її історії. Крім більших і менших розвідок та статей, що вийшли на сторінках періодичної преси, у збірниках Музею української культури у Свиднику, «Записках» КСУТ-у та інших збірниках, видано також дві книжкові публікації «Говорить Пряшів . . .» з нагоди 30-річчя Українського радіомовлення в Чехословаччині у 1968 році та книжку «50 років Українського радіомовлення в Чехословаччині» у 1984 році в яких, крім нарисів про історію радіо, опубліковано певні документи, ілюстрації та спогади співробітників студії. В цих публікаціях відтворено пройдений шлях цієї важливої інституції, збережено її досягнення для наступних поколінь.

Новий будинок студії став для нас міцним стимулом підвищення якості всієї нашої роботи. Підвищенням ефективності впливу на суспільну свідомість будемо якнайбільше впливати на процес прискорення дальшого розвитку нашого соціалістичного суспільства в інтересах виконання соціально-економічної програми, прийнятої XVII з'їздом Комуністичної партії Чехословаччини.

Українська студія Чехословацького радіо на протязі дальшого періоду своєю політико-виховною та пропагандистською роботою буде допомагати Комуністичній партії Чехословаччини розвивати соціалістичний зміст національної свідомості українських трудящих, їх національну психіку, їх національні інтереси, культуру і традиції, розвивати принципи соціалістичного патріотизму й інтернаціоналізму. І таким способом хочемо сприяти формуванню нової свідомої соціалістичної людини і придбати її для виконання господарських, політичних і культурних завдань.

З нового будинку Української студії Чехословацького радіо в Пряшеві і в майбутньому будуть звучати тільки слова про МИР, ДРУЖБУ, слова про нашу комуністичну правду, про правду марксистсько-ленінського вчення і реального соціалізму.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Олена Рудловчак: «Звершення, пошуки, завдання». Головна доповідь на науковому семінарі, присвяченому 50-річчю Українського радіомовлення в Чехословаччині. (У друку).
2. Олена Рудловчак — Андрій Ковач: На порозі другого півстоліття. У книзі «50 років українського радіомовлення в Чехословаччині». Словацьке педагогічне видавництво у Братиславі, відділ української літератури в Пряшеві, 1984 рік, ст. 19—90.
3. Петро Мудрик: З почуттям відповідальності. Часопис «Дружно вперед» № 11, 1984 рік, ст. 8—9.
4. Петро Мудрик: Щирі слова з нагоди відкриття нового будинку студії, які передавались по радіо 28. IX 1986 р. о 10.00 годині.

1. Відкриття нового будинку студії 24. IX 1986 р.

RESUMÉ

Anna HALEČKOVÁ, *Ukrajinské štúdio Československého rozhlasu v Prešove*

Autorka článku sa zaoberá rozvojom ukrajinského vysielania v Československu, ktoré hoci začalo vysielat ešte 1. decembra 1934, ale najväčšieho rozmachu zaznamenalo až po víťazstve československého pracujúceho ľudu nad reakciou vo februári 1948.

Ukrajinské štúdio Československého rozhlasu ako jedna z dôležitých a najstarších kultúrnych ukrajinských inštitúcií v Československu dnes plní významné ideovo-výchovné, politicko-organizátorské, kultúrno-vzdelávacie a zábavné poslanie s orientáciou na ukrajinských občanov ČSSR. Ďalej autorka oboznamuje čitateľa so zameraním a štruktúrou vysielania v súčasnosti a s perspektívami ďalšieho zlepšenia programu, pre tvorbu ktorého priaznivé podmienky vytvára nová rozhlasová budova na ul. Baštovej, ktorá bola dana do užívania 24. IX. 1986.

РЕЗЮМЕ

Анна ГАЛЕЧКА, *Прешовская Украинская студия Чехословацкого радио*

Авторка статьи рассматривает развитие украинского радиовещания в Чехословакии, которое хотя и началось еще 1 декабря 1934 года, все же наибольшего размаха достигло только после победы чехословацких трудящихся над реакцией в феврале 1948 года.

Украинская студия Чехословацкого радио, как одно из важных и самых первых украинских культурных заведений в Чехословакии, выполняет сегодня важные идейно-воспитательные, политико-организаторские, культурно-просветительские и развлекательные задания, ориентируясь на украинских граждан ЧССР.

Далее авторка знакомит читателя с содержанием и структурой радиовещания в современности, а также с перспективами дальнейшего роста качества программы, для творческой работы над которой возникли благоприятные условия в новом здании радиостудии по улице Баштовой после его открытия 24 сентября 1986 года.

RESÜMEE

Anna HALEČKOVÁ, *Der Ukrainische Sender des Tschechoslowakischen Rundfunks in Prešov*

Die Autorin des Artikels betrachtet die Entwicklung der ukrainischen Sendung in der Tschechoslowakei, die, obwohl am 1. Dezember 1934 angefangen hatte, den größten Schwung nur nach dem Sieg der tschechoslowakischen Werktätigen über die Reaktion im Februar 1948 erreichte.

Der Ukrainische Sender des Tschechoslowakischen Rundfunks als eine der wichtigsten und der ältesten ukrainischen Kulturinstitutionen in der Tschechoslowakei erfüllt heute wichtige geistig-erzieherische, politisch-organisatorische, kulturell-aufklärende und unterhaltende Aufgaben mit der Orientierung auf die ukrainischen Bürger der ČSSR.

Weiter macht Autorin dem Leser mit dem Inhalt und der Struktur der Sendung in der Gegenwart sowie mit Perspektiven der weiteren Erhöhung der Programqualität bekannt. Für eine schöpferische Arbeit an dem Programm gibt es jetzt günstige Bedingungen in einem neuen Gebäude des Senders in der Baštová-Straße, das am 24. September 1986 eröffnet wurde.

ЗВІТУВАННЯ (до 40-річчя Переможного Лютого)

ПРЯШІВСЬКИЙ УКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕАТР

ЛЮБИЦЯ БАБОТА, ПРЯШІВСЬКИЙ ФІЛОСОФСЬКИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КОШИЦЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМ. П. Й. ШАФАРИКА

Після визволення Чехословаччини Радянською Армією виникли небувалі можливості для піднесення та розвитку культурного рівня народів і національностей нашої Батьківщини. В найсхіднішій частині республіки, де жило переважно українське населення, безпосередньо після перемоги над фашистськими загарбниками, назріли можливості для виникнення театру. Першим, хто висловив думку про його заснування був Іван Гриць-Дуда. Саме йому, невтомному покровителю Талії і Мельпomenи, належать величезні заслуги в організації театру. Запалений справою, маючи певний досвід з роботи любительського, а деякий час професійного театру «Нова сцена», який діяв під час буржуазної Чехословаччини в Хусті (1934—1939), І. Гриць-Дуда постійним клопотанням та переконанням зумів придбати для цієї шляхетної мети людей, яким не була байдужа культура українського населення.

Випрацювавши бюджет майбутнього театру, І. Гриць-Дуда поїхав у Братіславу, де відвідав Реферат для українських шкіл. В тому часі там працювали Василь Капішовський та д-р Іван П'єшак. Вони широ підтримали пред'явлену пропозицію й пообіцяли, що театр дістане державну субсидію, як тільки зможе показати свою діяльність. До плану заснування театру приєдналась і Українська народна рада Пряшівщини, яку очолював Василь Караман. Так 24 листопада 1945 р. виник у Пряшеві **УКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕАТР** (далі УНТ). Спочатку він діяв на кооперативній базі, але в 1948 р. УНТ було націоналізовано і залучено в мережу загальнодержавної театральної системи. Першим директором театру став І. Гриць-Дуда. Разом з останніми членами УНТ змушений був перебороти чимало перешкод, які впершу чергу торкалися фінансових справ та неприхильного відношення до цієї культурної установи декотрих окремих діячів.

Робота в УНТ розпочалася 15 січня 1946 р. Ганна Бохіна, Ганна та Марія Стенько, Олена Симко, Микола Симко, Михайло Лисак, Василь Урам, Маргарита Лопата, Петро та Ірина Лопатки, Віктор Сидор, Вікентій Федор та ін. з натхнення приступили до підготовки першої постановки. Були це молоді ентузіасти — переважно аматори та вчителі, представники широких мас. Спроби розшукати фахові кадри були безрезультатні. Для відкриття УНТ було вирішено поставити п'єсу М. Старицького «**Ой, не ходи, Грицю . . .**», режисером котрої був І. Гриць-Дуда.

Підготовка першої прем'єри проходила у важких умовах. Для вправ не було підходящих приміщень, актори ще не привикли до систематичного щоденного тренування та і їхня зарплата була мінімальною. Молоді люди саме тут показали полум'яний патріотизм і велику любов до рідного мистецтва. Допомогали УНТ і інші патріоти, зокрема Михайло Дубай, котрий не тільки малював куліси, але разом із студентами руської гімназії виконав багато підготовчих праць. Члени балалаечного оркестру, згаданої гімназії, під керівництвом Зіновія Капішинського теж взяли активну участь у першій постановці театру. Три тижні до прем'єри танцювальна група УНТ представилась пряшівським глядачам на балі «російської та української інтелігенції». Прем'єра «**Ой, не ходи,**

Грицю . . .» відбулася 2 березня 1946 р. на сцені Словацького театру, тепер Театр імені Йонаша Заборського. Тодішній секретар КК КПС Арношт Пшенічка разом з головою УНРП Василем Караманом домоглися того, що вистава пройшла в запозичених приміщеннях (до речі, члени УНТ ще довгі роки для своїх постановок використовували підмости словацького театру і тільки ювілейна, 105 прем'єра відбулась на власній сцені українського театру). Прем'єра мала величезний успіх. Морально й психічно підтримані актори УНТ відважно пішли на свої перші гастролі й почали писати довголітню історію єдиного поза межами УРСР українського професіонального театру. Учасником поїздки по території Східної Словаччини став і оркестр Робітничого культурного товариства в Пряшеві. Його директором був композитор Ян Пешл, який до 1949 р. працював капельмейстром УНТ.

Безпосередньо після прем'єри в театрі відбулись кваліфікаційні іспити. Переважну більшість членів було дефінітивно прийнято на службу в УНТ, для інших становили трьохмісячний строк, але колектив зразу розпочав підготовку наступної прем'єри, п'єси **«Безталання»** І. Тобілевича. Сьогодні важко переоцінити велетенську працю, волю, натхнення і самовідданість художнього колективу, який посував лінію розвитку УНТ все вище і вище, хоч бракував і досвід, і актори-спеціалісти.

Початки УНТ були набагато тяжчі, ніж початки словацьких та чеських театрів. Крім іншого, його члени зустрічались з культурною спадщиною, яку залишило тисячолітнє національне, соціальне та економічне поневолення українського населення. Несприятливі гастрольні умови знеохотили деяких здібних артистів працювати в УНТ і вони після подолання перших труднощів залишили підмости театру. Разом з цим дійшло до деяких змін і в художньому керівництві УНТ. Директор, І. Гриць-Дуда, наприкінці червня 1946 р. відійшов з театру і повернувся до своєї попередньої роботи — вчителювання. Тимчасово театром став керувати Михайло Миндош, а пізніше, того ж року, новим директором був назначений Степан Біттнер, який виріс на ґрунті аматорської діяльності. Свого режисера не було й тому нав'язується співпраця з Юрієм Шерегієм, за походженням з Дусина на Закарпатті, який в той час був художнім керівником Словацького театру в Пряшеві. Саме тоді в УНТ прибув на місячне гостювання В. І. Василев. Склад театру поповнився і новими силами — Йосифом Корбою, Ганною Клець-Симко та ін.

УНТ із самого початку існування орієнтувався на оперету й драму. В його репертуарі були музичні та драматичні твори, в рамках жанрових вечорів-естрад — монтажі. Незабаром керівництву УНТ вдалось забезпечити систематичне гостювання Ю. Шерегія. Він готував всі оперетні інсценізації та колективу давав перші ознаки професіональності. З 1 вересня 1947 р. директором УНТ назначили Варфоломія Баволяра. Керівником драми став Йосиф Фельбаба. В той період розвитку театру домінувала оперета, але поступово почала собі прокладати шлях до вищого художнього рівня і драма. УНТ в свій репертуар починає систематично вносити і радянські п'єси. Режисують їх В. Баволяр та Й. Фельбаба.

УНТ гастрював не тільки на території, де жило українське населення, але також в багатьох містах Словаччини та Чехії. Разом з Ансамблем пісні і танцю, який був організований при Спілці Молоді Карпат (його члени, студенти середніх шкіл, часто виступали в масових сценах театральних постановок), взяв активну участь на Всесвітньому фестивалі молоді в Празі (1947 р.).

Наприкінці 1948 р. у зв'язку з переходом Ю. Шерегія в Кошиці, співпраця з цим екстерним режисером на деякий час припинилась. Керівництву театру однак вдалось придбати М. В. Петрункіна на функцію драматичного режисера, а через півтора року Ю. П. Загребельського. УНТ в листопаді 1950 р., під керівництвом Ю. П. Загребельського, виступив на театральному фестивалі в Братиславі, який було зорганізовано з нагоди 30-річчя Словацького професіонального театрального мистецтва. З того часу, аж до 1954 р., домінують в художній діяльності УНТ драматичні вистави. Потрібно, однак, зазначити, що з 1950 р. театр починає ставити твори чехословацьких українських авторів. Першими були п'єси **« . . . І прийшла весна»** Є. Бісс-Капішовської та **«Старий Зеленьяк і його діти»** І. Мацинського. (Щодо оперети, ще в 1947 р. було поставлено **«Танго для тебе»** Є. і Ю. Шерегіїв). Саме тоді в складі УНТ зустрічаємось з новими іменами: Т. Балаж, Т. Паздернік, М. Корба-Оринич, В. та М. Поповичі, М. Ладижинський, В. Гайний, М. Ляш та ін.

В тому часі режисерський талант Й. Фельбаби починає переконливо формуватися, в спеціальних гуртках готуються нові кадри, розгортаються здібності Юрія Прохазки, який з 1948 р. аж до заснування цем'ятського Українського ансамблю пісні і танцю (9 лютого 1953 р.) в УНТ успішно виконував функцію хореографа і балетмейстра та вдосконалюється музична сторінка репертуару

під керівництвом відомого збирача українських народних пісень Східної Словаччини — Юрія Костюка.

Потрібно тут згадати важливу подію в історії УНТ, яка відбулася на початку 50-х років. УНТ із заснованим власним симфонічним оркестром, під керівництвом Адріана Левицького, підготував оперету Ю. Мілютіна «Трембіта», яка цьому колективу забезпечила диплом Театральних жнив 1951—52 рр. Жюрі найвищого театрального змагання в ЧСР нагородила УНТ першим призом за інсценізацію, а Ю. Загребельського, за виконання ролі діда Атанаса, золотим значком. Радянські театральні працівники Б. Бабочкін і П. Марков про постановку «Трембіта» сказали, що вона відкрила дорогу радянській опереті на чехословацьку сцену. Цей визначний успіх був поштовхом до організації самостійної, від драми незалежної, оперетної групи. Драмою в той час керував шефрежисер Й. Фельбаба, оперетою Ю. Шерегія, хореографом і балетмейстром був Володимир Лібовицький, диригентом А. Левицький, а згодом Габрієл Кўцко та д-р Ольга Дутко. З 1955 р. в театрі на українську класичну драму починають звертати належну увагу. Особливо постановками драматичних творів І. Франка та Я. Галана УНТ добився визначних художніх перемог. В тому часі, після трагічної смерті В. Баволяра, директором театру став Іван Мацинський.

Святкуванням десятиріччя діяльності УНТ, його оперета закінчила свою діяльність. За успішну роботу її членів було нагороджено поїздкою в Польщу, де вони завоювали загальне визнання. Після того на місце оперети театру прийшов Піддуклянський український народний ансамбль. Колектив УНТ до тих пір не ділився на окремі складові частини і ті самі актори виконували ролі і в драматичних, і в музичних виставах. Від 1956 р. драмколектив та ансамбль пісні і танцю починають працювати окремо. Розподіл всередині театру відбувся на підставі Постанови ЦК КПС з 1955 р., яка від українських культурно-освітніх працівників вимагала глибоке ознайомлення українських трудящих Східної Словаччини з прогресивною спадщиною власного народу і мала великий вплив на дальшу роботу УНТ. Актора М. Симка з приводу успішних акторських виконань в драматичних і оперетних жанрах було нагороджено срібною медаллю. Після реорганізації на місця тих, що відійшли, прийшли нові люди. У 1958 р. на роботу поступили випускники Вищого учбового закладу музичного мистецтва — режисер Іван Іванчо та Йозеф Решовський, який став постійним завідуючим літературного відділу театру. На посаді режисера до 1964 р. працював і словацький театральний діяч Мікулаш Гойда. Художній колектив драми УНТ остаточно зміцнив свої позиції. Актори посередництвом своїх ролей впливали на світогляд глядачів театрального мистецтва, порушували питання війни і миру та вказували на жорстокість фашизму. Театр все міцніше і міцніше привидлявся до сучасних проблем свого краю, батьківщини і світу та позитивно реагував на здорові течії в домашньому і світовому театральному мистецтві. На сцену потрапляли п'єси з більшим художнім діапазоном, п'єси, які вже свідчили про вияснену концепцію драми УНТ. Театр теж постійно співпрацював з аматорськими драмгуртками в українських селах і систематично допомагав розвитку народної художньої самодіяльності, за що одержав плаке міста Пряшева та плаке Кошицької урядової програми. За самовіддану роботу серед українського населення, Президент ЧССР нагородив УНТ, з нагоди 15-річчя заснування, високою державною нагородою — медаллю «За заслуги в будівництві». У зв'язку з наступним ювілеєм, 20-річчям УНТ, найвищий представник нашої Батьківщини нагородив режисера Йосифа Фельбабу та актора Йосифа Корбу медаллями «За видатну працю». В той час директором театру був Іван Пиханич.

В 1966 році в УНТ сталась визначна подія — вперше в історії театру молоді артисти Марія Шептак, Ярослав Сисак та Іван Строкковський поступили вчитися в Київський Державний інститут театрального мистецтва ім. Карпенка-Карого. З того часу всі актори-початківці української національності в ЧССР свою театральну і практичну підготовку проходять в столиці України.

У зв'язку з відходом трьох акторів на навчання, драматургія УНТ більшою мірою використала можливість співпраці з ПУНА, результатом чого були спільно поставлені музичні комедії та драми, які знайшли широкий відгомін в пресі та між глядачами. УНТ брав участь і в різних театральних змаганнях. На VII фестивалі Східнословачьких професійних театрів в Кошицях двох артистів — Варвару Попович та Віктора Гайного було відзначено фестивальною премією.

В 1967 р. з УНТ відійшов драматург Йозеф Решовський, на місце якого на роботу поступила Марія Рудловчак, випускниця Празького Карлового університету. Для театру вже цей рік і наступні два роки 1968 та 1969 були роками важкого випробування. В часі суспільно-політичної завірюхи театр був поборником ідей дружби з Радянським Союзом і твердо стояв на позиціях будівника соціалістичного суспільства. Директором УНТ в той період був Іван Пиханич, який керував

театром цілеспрямовано протягом десяти років (в 1971 р. його призначено на відповідальну політичну роботу) та ідейно-політичний курс театру спрямовував на правильні марксистсько-ленінські позиції. Весь театральний сезон 1968—1969 років пройшов під знаком високої вимогливості до репертуару, художнього прояву акторів та ідейних настанов театру. До кращих тогочасних результатів належали постановки п'єс «**Марія Стюарт**» Ф. Шіллера, «**Одруження**» М. Гоголя, «**Біла хвороба**» К. Чапека та ін. Гідним завершенням творчого та ідейного шляху наведеного періоду УНТ стала п'єса М. Погодіна «**Третя патетична**» (1970). Це була вершина творчої роботи як колективу, так і режисера Й. Фельбаби. Окружні комітети Культурного союзу українських трудящих запропонували Й. Фельбабу та виконавця образу В. І. Леніна, Йосифа Корбу, на відзначення державними преміями.

В роботі театру на увагу заслуговує той факт, що його члени в другій половині 60-х років звертали підвищену увагу на молодих любителів театального мистецтва, які вчилися переважно в прашівських вузах і своїм досвідом допомагали молодіжній групі «Юність» та театру поезії «Смолооскип».

В 1971 р. на посаду директора УНТ назначено одного з тих, хто довгі роки брав участь в його роботі, театральну роботу знав детально, з УНТ прожив кращі й гірші часи — заслуженого працівника культури та заслуженого артиста Йосифа Фельбабу. До роботи завідуючого відділом літератури був залучений Юрій Дацко, а працю лектора став виконувати Андрій Червеняк. В тому ж році з Києва вернулись перші випускники Київського театального інституту ім. Карпенка Карого — режисер Ярослав Сисак з великим прагненням створити синтетичний театр та артисти Марія Шептак-Сисак і Іван Стропковський. В наступних роках поступово повернулись ще Павло Маскалик, Тетяна й Олександр Кучеренки, Марія Міхрина, Олена Іванчина, Йосиф Ткач, Марія Калиняк, Ігор Латта та Василь Русиняк.

Молоді артисти активно залучилися до співпраці зі старшими майстрами театального мистецтва. Високий художній і професійний рівень засвідчили підготовкою найскладнішого твору в світовій драматургії, постановкою «**Короля Ліра**» В. Шекспіра. Головну роль виконав в той час уже заслужений артист Й. Корба.

Драматургія УНТ в 70-х роках почала звертати підвищену увагу на минуле нашого народу, що потрібно позитивно оцінити. Надзвичайно вдалою стала спроба вивести на сцену давню постать полум'яного русина-ватажка Федора Главати з Руської Волової («**Маків цвіт**» І. Гриця-Дуди), важливі події періоду Словачької республіки рад («**Бурхлива весна**» того ж автора), чи нагадати трагедію села Токаїк («**Голос матері**» В. Зозуляка). В репертуар УНТ входили також п'єси В. Гайного та інші драматичні твори з домашньої української продукції.

Початок 80-х років в історії театру, це не тільки значні досягнення, але і втрати. В рамках загально-словацького огляду пересувних театрів, на змаганні «Травнева театральна Нітра» (1980), О. Кучеренка було оцінено за краще виконання чоловічої ролі. Через рік театр одержав премію за драматургію п'єси В. Кані «**Вибрати собі свою дорогу**» (режисер Я. Сисак). На зміну цих досягнень прийшли болючі втрати. З-поміж живих відійшли Павло Симко та заслужений працівник культури Микола Симко. Підмостки театру залишив і заслужений артист Й. Корба, відійшовши на пенсію. Тоді аж показалось, яке велетенське художнє навантаження несли вони на своїх плечах. Життя, однак, не зупинилось і в театрі почались генераційні переміщення та зміни, які завершуються в сучасності.

На початку театального сезону 1982—1983 рр. у зв'язку з відходом Й. Фельбаби на пенсію, директором УНТ став зразковий працівник культури — Ярослав Сисак. Через деякий час склад режисерів поповнився. В театр з навчання режисури в Києві повернулася Наталія Мигаль, на пост художнього керівника драмколективу прийшов заслужений працівник культури Іван Іванчо. Юрій Дацко повернувся до своєї попередньої редакторської роботи, а завідуючим літературним відділом став Василь Турок. Після багатьох років чекання в УНТ почав працювати власний театральний художник, інж. Мілош Карасек.

Омолоджений колектив у співпраці зі старшими колегами наполегливо продовжував працювати над кожною постановкою. Результатом їхніх намагань була Головна премія XIV травневої театральної Нітри (1986) за інсценізацію антивоєнної п'єси В. Кондратєва та С. Коковкіна «**Сашко**».

* * *

В 1953 р. УНТ постановкою п'єси Й. Г. Тайовського «Жіночий закон» зробив перший крок в наближенні свого репертуару до культури народів Чехословаччини. З того часу УНТ регулярно звертається до чехословацького драматичного мистецтва. Навіть були сезони, коли в репертуарі УНТ переважали словацькі та чеські п'єси. Театр пов'язує й кількарічна співпраця з видатним словацьким письменником і культурним діячем — Яном Соловичем. На цьому місці слід, однак, згадати, що режисери УНТ у своїй роботі звертались не тільки до відомих, але і маловідомих чехословацьких авторів. Таким чином знання любителів мистецтва в напрямі на словацьку та чеську літературу значно поширились. УНТ своїми постановками вводить глядача і в сучасну світову драматургію, представляє шедеври світової класики, знайомить його з чехословацькою українською драматургією, але відчувається борг щодо українського репертуару. Потрібно додати, що УНТ в більшій мірі, ніж дотепер, повинен брати в увагу специфіку своєї діяльності і властивості глядачів Східної Словаччини, перед котрими виступає.

Протягом свого існування УНТ вирішував багато проблем. Одна з них торкалася мови. Від самого зродження театру оперетні вистави проходили українською мовою, але драматичні — російською. Це було, крім іншого, і під впливом акторів, які прийшли в УНТ з Празької російської сцени. Тільки в 1953—1954 рр. театр зовсім перейшов на українську мову.

Від самого початку УНТ одержував моральну та фахову підтримку з боку словацьких театральних діячів — Я. Бородача, Ф. Дадея, А. Багара, Й. Будського, М. Губи. Окремі п'єси в театрі в ході років режисували — В. Петрушка, Р. Спішак, Д. Янда, Е. Сухий, Л. Вашут, О. Катуса, М. Бобула, Д. Карас, А. Райняк, Е. Гиртлер та Й. Пражмарі. В свою чергу загальним визнанням майстерності режисерів УНТ було те, що вони працювали і в інших театрах Чехословаччини, в містах Кошице, Комарно, Спіська Нова Весь, а також в Радянському Союзі та Югославії, куди на своїх гастролях завітали і цілий колектив УНТ.

УНТ завершив понад 40 років своєї діяльності. Спочатку він ставив 10—13 прем'єр в сезоні, але після припинення діяльності великого опереткового колективу театру, їхня кількість понизилась на 5—6 прем'єр в році. Загальна кількість поставлених прем'єр УНТ до квітня 1987 р. — 245. В деяких з них використовувалась і можливість співпраці з Піддуклянським українським народним ансамблем.

Протягом існування УНТ багато чого змінилось, залишилось, однак, то найсуттєвіше — невичерпне натхнення до важкої, але улюбленої роботи. Старші члени колективу, які на своїх плечах десятиліттями несли тягар успіхів, інколи і невдач — А. Симко, Т. Симко-Паздерник, М. Корба, М. Якуб, А. Фабіан, А. Югас та інші, тісно співпрацюють з наймолодшою генерацією М. Гудакком, Я. Цьокою та І. Миндошем, які поповнюють свої знання в Києві, щоб витримати нові вимогливі завдання і успішно реалізувати кращі акторські досягнення.

Драматичний колектив УНТ за свою багаторічну діяльність і допомогу гурткам НХС, за побудову соціалістичного суспільства під керівництвом Комуністичної партії, став лауреатом премії Антоніна Запотоцького і був нагороджений медаллю «За заслуги в будівництві». Театр піднявся на висоту інших професійних театрів Чехословаччини і в свій театральний контекст вніс власну, неповторну своєрідність.

* * *

Небували умови культурного розвитку українського населення Чехословаччини після визволення зумовили, що в народі радість з довго очікуваної свободи спалахнула повною силою. Почуття щастя передавалось різним способом. Одним з них була велика кількість колективів художньої самодіяльності, які діяли в економічно зруйнованих селах і містах та стали предтечею виникнення професійного ансамблю.

Найвизначнішим колективом був 90—110 членний Ансамбль Союзу Молоді Карпат, яким керували В. Баволяр та З. Капішинський. Ансамбль, в репертуарі якого були російські та українські народні пісні й танці, зайняв одне з перших місць на Першому всесвітньому фестивалі демократичної молоді в Празі в 1947 р. Найкращим шкільним хором дослідники вважають Пряшівський об'єднаний мішаний хор гімназії та учительської семінарії (1948—1950), який очолював видатний диригент — Юрій Костюк. Цей хор в загальнословацьких змаганнях завжди виходив переможцем. В Гуменській гімназії Олександр Любимов керував мішаним і дитячим хорами та оркестром народних інструментів. Оркестр, так само, як і хор Ю. Костюка, у 1949 році на Загально-

державному змаганні в Оставі посів друге місце. У Свидницькій гімназії діяв мішаний хор та оркестр, які вів Юрій Цимбора. Однак, кількість співацько-музичних і танцювальних колективів була набагато більша. В 1955 р., коли відбувся Огляд української народної творчості в Меджилабірцях, їх налічувалось понад 180.

В 1952 році при УНТ було засновано малий симфонічний оркестр (заміна мішаного хору та мішаного типу оркестра, яким керували В. Баволяр і А. Бувак), але це не вистачало, й тому виникло питання репрезентації чехословацької української культури на найвищому художньому рівні.

В січні 1953 року при Центральному комітеті Культурного союзу українських трудящих було вирішено організувати перший професіональний український ансамбль пісні і танцю. Ансамбль почав працювати 9 лютого 1953 р. в Меджилабірцях. Організатором, художнім керівником і головним диригентом був призначений Ю. Костюк, хормейстром д-р О. Дутко, хореографом Ю. Прохазка, диригентом оркестру О. Любимов, адміністративним директором А. Савуляк. Через рік ансамбль було переведено в Цем'яту біля Пряшева. В його репертуар входили зразки російської, української, чеської та словацької класики, твори радянських композиторів, українські народні пісні, місцевий фольклор в обробці Ю. Костюка і О. Сухого та хореографічні обробки Ю. Прохазки. Ансамбль виступав не лише в українських містечках і селах Східної Словаччини, але також і по всій Чехословаччині.

Всупереч великим успіхам, згідно з рішенням Уповноваженого в справах шкіл і культури СНР, 15 квітня 1955 р. ансамбль було розпущено. Оперета УНТ теж зазнала реорганізацію і 3 грудня 1955 р., на підставі Постанови ЦК КПС в 1955 р., після засідання КК КПС в Пряшеві та Статуту МК ССР під номером МК 9341/71 Ум, виник Піддуклянський український народний ансамбль (далі ПУНА), який розпочав свою роботу 1 липня 1956 р. Директором УНТ був Іван Мацинський, художнім керівником ПУНА Юрій Костюк, першим хореографом Володимир Лівовицький (В. Лівовицький до того часу виконував роль педагога, хореографа та режисера УНТ. Він працював над ціловечірнім балетом «Марійка» з життя українців Пряшівщини і їх участі в національно-визвольній боротьбі проти фашизму, прем'єра якого відбулась 19 травня 1955 р. Це був перший і досі єдиний балет поставлений на сцені УНТ.). Нові члени ансамблю спочатку не були технічно достатньо підготовлені, але кожна прем'єра, щодо якості, була великим кроком уперед і ПУНА зразу після виникнення користався великою популярністю.

ПУНА є складовою частиною УНТ і з самого початку виникнення у своїх програмах ставив обрядову поетику, словесну народну творчість, пісні і танці. Результати першої прем'єри заохотили художнє керівництво і виконавців у залучення вимогливіших творів у програму. Популярність ансамблю та його технічні здібності постійно зростали. Сьогоднішні успіхи ПУНА є результатом кропіткої та самовідданої праці диригента й музикознавця Ю. Костюка та хореографа В. Лівовицького і довірених керівників та членів співацької, музичної та танцювальної частин, до яких належали передусім Меланія Немцова, Іван Чисарик, Степан Ладижинський, Олена Квасник-Розгієвич, Юрій Цимбора, Мирослав Бургр, Михайло Дробняк, Андрій Гнат, Володимир Любимов та ін. З інших ансамблів допомагали ПУНА Юрій Кубанка та Ярослав Шевчик (СЛЮК), Штефан Носаль (Лучниця), закордонні хореографи — Народна артистка УРСР Клара Балог та Михайло Пузанов. Це все зумовило, що в скорому часі, після виникнення ПУНА, завдяки наполегливій і цілеспрямованій роботі можна було динамізувати хор, ставити програму в одне композиційно-ідейне ціле і в максимальній мірі використовувати органічну єдність хору, балету та оркестру. Виконання концепційних завдань, кваліфікована передача спрацьованих матеріалів і художнє зростання ансамблю, зумовили надзвичайну популярність ПУНА між українцями Чехословаччини. Без його концертів не можна собі уявити Свято культури українців у Свиднику, Фестиваль українського фольклору і хорового співу в Камйонці, Фестиваль культури і спорту в Межилабірцях та інші районні свята. На концерти ПУНА прийшов широкий і позитивний відгомін із закордону. Його члени успішно виступали в Радянському Союзі, Польщі, Болгарії, НДР, Югославії, Франції, Італії, Швейцарії, НФР, Австрії, Голландії, Бельгії, Великобританії, Норвегії, Данії, США та Канаді.

В рядах ПУНА виступали та постійно виступають визначні митці — кращі танцюристи і співаки. Назавжди залишаться в пам'яті танці у виконанні Є. Качмар, Є. Гнат, Є. Морвай, Б. Панчак, Л. Лазор, Є. Бакшай, Й. Поппер, Є. Забавської, Є. Борис, А. Лопатки, В. Лазора, І. Чисарика, Й. Бакшай, Ю. Редая, Й. Ватащина, М. Лапутки, М. Благута, М. Джупина, Й. Сем'яна, М. Гарая, Й. Сухого, Л. Мате, Й. Лісона, Ф. Гріжо, Й. Фрисика та багатьох інших. Незабутніми залишаться

ся і народні пісні у виконанні заслуженої артистки Марії Мачошко, заслуженого артиста Рудольфа Смотера, Йозефа Пригоди, Регіни Ярошак, Марії Ілящик, Петра Ярошака, Йосифа Пігули, Едуарда Гоголка, Мілана Гудока та інших, які часто лунають із хвиль ефіру, чи чехословацького телебачення. Робота всіх членів ПУНА важка. Вона ускладнена тим, що це виїзний ансамбль. Всупереч тому, його члени беруть активну участь у різних культурних акціях. Колектив ангажовано приступає до всіх політичних акцій, не вимикається із загального чехословацького контексту і є активним пропагатором соціалістичного мистецтва. Концерти ПУНА (відбулось 35 прем'єр) та його діяльність були в центрі уваги чехословацьких партійних і державних органів. В 1966 р. ансамбль було нагороджено медаллю «За заслуги в будівництві», а за багаторічну співпрацю з Чехословацькою народною армією ПУНА став лауреатом Премії Віта Неєдлого. З нагоди 1 Травня 1985 року колектив піддуклянців за самовіддану працю на ниві національної культури при здійснюванні культурної політики Комуністичної партії Чехословаччини було нагороджено високою державною нагородою — ОРДЕНОМ ПРАЦІ.

ЛІТЕРАТУРА

- ¹ 10 років УНТ. Братіслава, 1958.
- ² 15 років УНТ. Пряшів, 1961.
- ³ 20 УНТ. Пряшів, 1967.
- ⁴ 25 УНТ. Пряшів, 1971.
- ⁵ УНТ на службі народу. Пряшів, 1976.
- ⁶ Піонери українського професіонального театру в ЧССР. Пряшів, 1981.
- ⁷ Сорок років УНТ. Пряшів, 1985.
- ⁸ Іван Гриць-Дуда: Як в дійсності засновано УНТ? (До двадцятиріччя УНТ). Дукля, 13, 1965, № 3, с. 7—78.
- ⁹ Ян Яборнік: Не відступати від досягнутого. (Кілька приміток про роботу драматичного колективу УНТ за останній період). Нове життя, 37, 20 III 1987, № 12, с. 5.
- ¹⁰ Каталог до виставки «25 років ПУНА-УНТ», видання Музею української культури в Свиднику. Пряшів, 1980.
- ¹¹ Піддуклянський український народний ансамбль — Poddukelský ukrajinský ľudový súbor. Пряшів, 1980.

RESUMÉ

Lubica BABOTOVÁ, *Ukrajinské národné divadlo v Prešove*

Po oslobodení Československa Sovietskou armádou vznikli veľké možnosti aj pre zvýšenie kultúrnej úrovne národnosti v našej vlasti. V rámci rozvoja ukrajinského obyvateľstva v nových podmienkach významná úloha pripadla aj nášmu divadlu, ktorého vznik sa datuje 24. novembrom 1945. Začiatky divadla boli zložité a veľmi ťažké. Nebolo priestorov, kádrov, prostriedkov a pod.

Premierovou hrou pre začiatok činnosti divadla bola zvolená hra M. Starického „Oj, nechod, Hrycju . . .“ v réžii I. Hryca-Dudu. Prvá premiéra sa uskutočnila 2. marca 1946 na scéne Slovenského divadla (dnes Divadlo J. Záborského).

Ukrajinské národné divadlo sa spočiatku orientovalo na operety a drámy. Od r. 1950 sa v divadle začínajú uvádzať diela československých ukrajinských autorov. Veľkým úspechom divadla bolo uvedenie operety J. Milutina „Trembita“ na začiatku 50. rokov, s ktorou kolektív získal diplom Divadelnej žatvy a iné vyznamenania.

Po desaťročnej činnosti opereta v UND zanikla. Na jej miesto nastúpil Poddukelský ukrajinský ľudový súbor. Od roku 1956 činohra a súbor piesní a tancov začali pracovať zvlášť.

Pri príležitosti 15. výročia založenia divadla jeho kolektív bol vyznamenaný medailou „Za zásluhu o výstavbu“. V jubilejnom roku existencie UND po prvý raz jeho traja herci začali štúdium v Divadelnom inštitúte Karpenka-Karého v Kyjeve.

V ďalšom období nasledovali nové úspechy, ale aj straty. Navždy rady hercov opustili Pavol a Mikuláš Simkovi, do dôchodku odišli zaslúžilí umelci Jozef Korba a Jozef Fefbaba.

Od začiatku činnosti UND kolektívne pomáhali slovenskí divadelníci Borodáč, Dadej, Bagar, Budský, Huba. Ale aj režiséri UND hosťovali v iných československých divadlách a v divadlách ZSSR a Juhoslávie.

РЕЗЮМЕ

Любция БАБОТА, *Прешовский Украинский национальный театр*

После освобождения Чехословакии Советской Армией возникли большие возможности и для повышения культурного уровня национальностей в нашей стране. В рамках развития украинского населения в новых условиях важная роль досталась и нашему театру, возникновение которого датируется 24 ноября 1945 года. Зачатки театра были сложными и очень тяжелыми. Не было помещений, кадров, средств и т. д.

Премьерным спектаклем для начала деятельности театра была избрана пьеса М. Старицкого «Ой, не ходи, Грицю . . .» режиссера И. Грица-Дуды. Первая премьера осуществилась 2 марта 1946 года на сцене Словацкого театра (сегодня Театр им. Й. Заборского).

Украинский национальный театр сразу же ориентировался на оперетты и драмы. От 1950 года в театре начинают ставить произведения чехословацких украинских авторов. Большим успехом театра была постановка в начале 50-х лет оперетты Ю. Милютина «Трембита», за которую коллектив получил диплом Театральной жатвы и другие награды.

После десятилетней деятельности оперетта в УНТ прекратила свое существование. На ее место пришел Поддукельский украинский народный ансамбль. От 1956 года драматический коллектив и ансамбль песни и пляски начали работать отдельно.

По случаю 15-летия основания театра его коллектив был награжден медалью «За трудовые заслуги». В юбилейном году существования УНТ его три артиста впервые начали учебу в Театральном институте им. Карпенка-Карого в Киеве.

В дальнейшем периоде пришли новые успехи, но и потери. Навсегда ряды актеров покинули Павел и Николай Симковы, на пенсию ушли Заслуженные артисты ССР Иосиф Корба и Иосиф Фельбаба.

От начала деятельности УНТ его коллективу активно помогали словацкие театральные работники Бородач, Дадей, Багар, Будский, Губа. Но и режиссеры УНТ часто гастролировали в других чехословацких театрах и в театрах Советского Союза и Югославии.

RESÜMEE

Lubica BABOTOVÁ, *Das Ukrainische Volkstheater in Prešov*

Nach der Befreiung der Tschechoslowakei durch die Sowjetarmee entstanden große Möglichkeiten auch für eine Erhöhung des Kulturniveaus von Nationalitäten in unserem Land. Im Rahmen der Entwicklung der ukrainischen Bevölkerung unter neuen Bedingungen erhielt eine wichtige Rolle auch unser Theater, das man am 24. November 1945 gegründet hatte. Anfänge des Theaters waren kompliziert und sehr schwierig. Es gab keine Räume, Kader, Mittel usw.

Für die erste Premiere im Theater wurde das Stück von M. Starickij „Oh, geh nicht, Hriz . . .“ in der Regie von Ivan Hric-Duda gewählt. Diese Premiere fand am 2. März 1946 auf der Bühne des Slowakischen Theaters (heute das J. Záborský-Theater) statt.

Das Ukrainische Volkstheater von Anfang an orientierte sich auf Operetten und Dramen. Seit dem Jahre 1950 werden im Theater Werke von tschechoslowakischen ukrainischen Autoren aufgeführt. Der große Erfolg des Theaters am Anfang von 50-er Jahren war eine Aufführung der Operette von J. Milutin „Trembita“. Dafür erhielt das Kollektiv ein Diplom der Theaterernte und andere Auszeichnungen.

Nach der zehnjährigen Existenz hörte die Operette im Ukrainischen Theater auf, zu existieren. An ihrer Stelle kam das Podduklaer ukrainische Volksensemble. Seit dem Jahre 1956 begannen das dramatische Kollektiv und das Ensemble getrennt zu wirken.

Aus Anlaß des 15. Jahrestages der Gründung des Theaters wurde sein Kollektiv mit der Medaille „Für Arbeitsverdienste“ ausgezeichnet. Im Jubiläumsjahr des Theaters fangen drei Schauspieler zum ersten Mal sein Studium am Karpenko-Karyj-Institut in Kyjev an.

In der weiteren Periode kamen neue Erfolge aber auch Verluste. Auf immer verließen Pavol und Mikuláš Simko's die Reihen von Schauspielern, in Pension gingen die Verdiensten Künstler Jozef Korba und Jozef Felbaba.

Von Anfang an halfen dem Kollektiv des Ukrainischen Volkstheaters aktiv die slowakischen Theaterarbeiter Borodáč, Dadej, Baгар, Budský und Huba. Sowie Regisseure des Ukrainischen Volkstheaters gestierten in anderen tschechoslowakischen Theatern und in Theatern der UdSSR und Jugoslawiens.

ЗВІТУВАННЯ

(до 40-річчя Переможного Лютого)

ЛЮТИЙ І ВИДАВНИЧА СПРАВА УКРАЇНЦІВ ЧЕХОСЛОВАЧЧИНИ

ПЕТРО БЕГЕНІ, СЛОВАЦЬКЕ ПЕДАГОГІЧНЕ ВИДАВНИЦТВО В БРАТИСЛАВІ, ВІДДІЛ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ В ПРЯШЕВІ

Трудящі нашої країни урочисто і радісно зустрічають сороковий рік перемоги трудящих Чехословаччини над буржуазією в 1948 році, віддаючи одночасно глибоку пошану та безмежну вдячність народам Радянського Союзу, сини якого визволили нашу Батьківщину з-під фашистського гніту.

Комуністична партія Чехословаччини та Уряд Чехословацької Соціалістичної Республіки, за всебічної братньої допомоги Радянського Союзу, вжили всіх рішучих заходів для усунення вікової економічної і духовної відсталості та побудови модерної промисловості і сільського господарства в Східній Словаччині. Паралельно з тим великого розмаху тут досягла культура і освіта. Все це мало виразний вплив на соціальне і культурне піднесення жителів краю, в тому числі й українського населення Східної Словаччини.

Розвиток національної освіти немислимий без розвитку книжкової культури та видавничої справи, початки якої в новій Чехословаччині були справді нелегкі. Почались вони, властиво, заснуванням Культурно-освітньої ради Пряшівщини, яка виникла при УНРП 12 вересня 1947 року. Секретарем цієї Ради був Василь Зозуляк і завдяки його ініціативі дійшло також до заснування видавничого відділу при Культурно-освітній раді Пряшівщини. Про цей період, один з провідних членів Ради та основоположників української видавничої справи в Чехословаччині, Іван Миколаєвич Мацинський писав: *«Саме заснування видавничого відділу при УНРП було вже закономірним наслідком післявоєнного культурного розвитку українського населення Східної Словаччини (1945—1948). Цього вимагали вже перші успіхи на ділянці літературної творчості, що все більш переконливо спонукали із сторінок «Пряшівщини» (1945—1952), «Колокольчика-Дзвіночка» (1946—1949) та «Карпатської зірки» (1946—1947) до нових культурних можливостей: етнографічна експедиція 1947 р. вимагала, з одного боку, — заснування музею, з другого, — публікування зібраного матеріалу та наукових досліджень . . .»¹*

Першими книжковими виданнями, які узріли світ у 1949 році, були збірки поезії Федора Лазорика *«Слово гняних і голодних»* та Івана Мацинського *«Бельє облака»*. Оцінюючи цей період видавничої справи українців Східної Словаччини, Юрій Кундрат написав: *«Незважаючи на вихід цих книжок, слід сказати, що наше літературне життя й видавнича справа ще не були налагоджені. Адже протягом 1950 року не вийшла жодна публікація (в тому числі й художні твори) і перші літературні твори видавались в душі попередніх традицій, коли Культурно-освітня рада при УНРП не заключала з авторами договори й не виплачувала гонорарів, бо в неї не було грошей. І в такому разі автор був радий, що його твір «побачив світ», й не домагався гонорару. Єдиною нагородою авторів була та сердечність, з якою були зустрінуті книжки вдячною читачкою громадськістю»²*.

Подальшому розвитку видавничої справи українців Чехословаччини сприяло виникнення Української філії Спілки словацьких письменників (14 вересня 1952 р.) та заснування Видавниц-

тва Культурної спілки українських трудящих (1952—1955). Завідуючим видавництва був Василь Зозуляк і воно працювало в переважній мірі на базі позаштатних редакторів. Першим його інтерним редактором був Андрій Карабелеш.

В першому тематичному плані цього видавництва не знаходимо жодної книжки художньої літератури від українського автора Чехословаччини. Воно видавало передусім збірники пісень для культурно-освітніх потреб, переклади п'єс чеських та словацьких авторів та перевидання української класичної літератури. Появлення **«Коротких правил українського правопису»** Івана Панькевича свідчать про початок переходу шкіл та культурних установ з російської на українську орієнтацію. Пізніше, починаючи з 1953 року, крім перекладів чеської та словацької класичної літератури та деяких науково-популярних видань, помітне місце у видавничих планах займають основоположники філії, які (крім А. Карабелеша) поступово перейшли з російської на українську мову. З початку це були: Федір Лазорик, Василь Зозуляк, Іван Мацинський, Юрко Бороліч, а пізніше до них приєдналися Федір Іванчов, Михайло Питель, Іван Прокіпчак та Михайло Шмайда. В тому часі розпочалось й з видавання творів наших будителів. Визначне місце у видавничих планах посідають також п'єси Василя Зозуляка. Після цього видавничу справу продовжувала Пряшівська українська редакція Словацького видавництва художньої літератури — нині «Татран» (1956—1960), яка працювала завдяки позаштатним редакторам. В тому часі на творчий шлях, хоч дуже повільно, вступила нова генерація авторів, а саме: Андрій Кусько: **«Селянська правда»** (1957), Сергій Макара: **«Осяяна юність»** (1958), Віктор Гайний: **«Шумлять бескиди»** (1959) та дальші. Але на передньому плані є і надалі творчість членів УФ ССР. Великої уваги заслуговують видання науково-популярного типу, як, наприклад: **«А. И. Добрянский»** Степана Добоша (1956), **«Зв'язки Івана Франка з чехами та словаками»** М. Мольнара та М. Мундяка (1957), **«Развитие украинской литературы ЧСР»** Іллі Волощука (1957), **«О. В. Духнович — педагог і освітній діяч»** Михайла Ричалки та фольклорне видання **«Українські народні пісні Пряшівського краю»**, том I, Юрія Костюка (1958).

Всебічний розмах нашого суспільства сприятливо відбився і на розвитку освіти. Українська редакція підручників у складі Братіславського Словацького педагогічного видавництва виникла в січні 1952 року. Вона працювала у Братіславі. Першим її керівним редактором був Йосиф Припутен. Пізніше цю посаду зайняв Степан Віцьо. Від вересня 1958 року ця редакція почала працювати в Пряшеві. Її новим керівним редактором став Андрій Семанцо. Спочатку редакція працювала з великими труднощами. Окремі школи в містечках та селах з українським населенням поступово переходили з російської на українську мову навчання, була нестача не тільки вчителів української мови, але й українських підручників. Не було ані авторів-фахівців, ані досвіду, щоб писати і видавати якісні підручники. Використовуючи радянський досвід, редакції поступово вдалось подолати труднощі і так вона вже, наприклад, у 1952 році випустила 19 підручників, в 1955 р. — 36 підручників, в 1958 р. — 45 підручників, а в 1961 році навіть 67 підручників. В тому часі в складі редакції працювало — 1 керівний та 9 виконавчих редакторів. І цей факт свідчить про великий розвиток української підруничкової справи.

Починаючи з 1962 року, в праці редакції настає певна стагнація. Про цей період Іван Мацинський написав: *«На розвиток редакції підручників пізніше негативно вплинув перехід українських шкіл на словацьку мову навчання в 1960 — 63 рр., що спричинилося до скорочення кількості підручників, в першу чергу, — до видавання підручників з природознавчих предметів, оскільки починаючи з 6 класу, ці предмети зовсім перейшли на словацьку мову. Нині в редакції працюють тільки 2 редактори (П. Мудрик, А. Джуган). Кількість редакторів художньої літератури не змінилась. Проте наведена зміна навчальної мови на українських школах привела також до зміни в кількості коректорів та технічних редакторів, де зісталось по одному працівнику».*³ При цьому потрібно констатувати, що такий склад редакції є й досьогодні, коли число видаваних підручників досягає рівня 60-тих років.

Партійні органи Східної Словаччини та центральні органи Словацької книжкової культури, проаналізувавши ситуацію в обох редакціях (художньої літератури в СВХР та редакції підручників при СПВ), вирішили українську книжкову продукцію зосередити в найбільшому видавництві на Словаччині — в Словацькому педагогічному видавництві. І так, від 1 квітня 1960 року редакції розпочали свою діяльність разом у Пряшівському відділі української літератури Братіславського Словацького педагогічного видавництва. Завідуючим відділом став Іван Мацинський, керівним редактором редакції підручників був Андрій Семанцо, а керівним редактором редакції художньої літератури — Федір Ковач (від 1964 до 1970 року — Михайло Дубай). Починаючи з 1970 року, відділ очолював Михайло Дубай (в тому часі був тільки один керівний редактор — Андрій Семанцо), від 1974 року — Василь Коман, керівним редактором редакції художньої літератури від 1977 року став Мирослав Немет, а від лютого 1984 року відділ очолює Петро Бегені. Від 1982 року керівним редактором редакції підручників є Мілан Сошко, а від 1985 року редакцією художньої літератури керує Іван Яцканин.

Редакція підручників за той період вже знайшла відповідну систему роботи, хоч, правда, з дея-

кими труднощами, про які ми вище згадували. Із сотень нею виданих підручників вчилось і надали вчаться тисячі учнів основних та середніх шкіл. Вже за це треба високо позитивно оцінювати роботу редакції. Її працівники у співробітництві з Дослідним інститутом педагогіки були змушені оперативнo реагувати на перебудову чехословацької навчально-виховної системи, видавати все нові і нові підручники з новим змістом, з новими методичними вказівками. Адаже була виконана величезна робота для забезпечення успішного ходу навчально-виховного процесу в наших школах, для виховання молодого покоління. Правда, якісний підручник — це передусім кропітка і відповідальна робота його авторів або упорядників. Хоч якісних авторів в наших умовах небагато, бо це робота дуже вимоглива і відповідальна, все ж таки знайшлося значне число таких авторів, які систематично співпрацювали з редакцією і старанно готували підручники. Згадаймо хоч декотрих, які заслуговують широкого визнання: Михайло Новак, Юрій Железник, Олексій Лазорик, Андрій Дуцар, Юрій Кундрат, Ганна Бандурчина, Іван Муха, Катерина Мацала, Ганна Цигра, Анастасія Сердула, Людмила Кравець, Марія Бохин, Ганна Крайняк, Марія Белей, Йолана Голенда, Михайло Роман, Іван Масиця та багато інших. Число виданих підручників становить за весь період діяльності Відділу понад 900 титулів. Тут бачити велику самовіддану та заслужну працю довгорічних, попередніх і сучасних редакторів видавництва, які своїм трудовим натхненням допомагають органам державної освіти впроваджувати в життя загальнодержавний документ **«Дальший розвиток чехословацької навчально-виховної системи»**, що є дійсним від 1976 року.

Політично-суспільна криза в 1968—69 рр. мала негативний вплив на подальший розвиток українських шкіл на сході Словаччини. Перехід деяких українських шкіл на словацьку мову навчання, який розпочався на початку 60-их років ще більше поглибився. Поступово зникали класи з українською мовою навчання не тільки в початкових, але передусім в середніх професійних школах та профучилищах. Це мало негативний вплив й на подальший розвиток редакції підручників та число її видань. З тематичних планів були зовсім усунені переклади підручників хімії, фізики, пізніше математики (крім перших аж третіх класів основної школи). В сучасному періоді реєструємо 2 типи українських шкіл, а саме: школи з українською мовою навчання та школи з вивченням української мови (усі інші предмети вивчаються на словацькій мові). Виходячи з наведеного, в згоді з документом **«Дальший розвиток чехословацької навчально-виховної системи»**, редакція підручників, починаючи 1976 роком, перейшла на нову загальнодержавну концепцію видавання підручників, що означає, що крім власних підручників з української, словацької та російської мов перевидає на українській мові загальнодержавні підручники з історії, суспільствознавства, географії та музичного виховання.

В 1986 році за статистикою Міністерства освіти ССР був стан шкіл у округах, де живе українське населення, як констатується в публікації **«Шкільництво національностей у Словацькій Соціалістичній Республіці»** Золтана Фодора⁴ слідує: *«З українською мовою навчання є 19 шкіл, з них 10 — повністю організованих і 9 — чотирикласних. Кількість класів у цих школах 83 і в них навчається 1424 учні української національності. Крім вищенаведених, інших 6996 учнів вчиться у 304 класах з вивченням української мови, з кі відкриті у 85 класах з вивченням української мови або в основних школах зі словацькою мовою навчання»*.⁵ Про стан середніх фахових шкіл в тій же самій публікації наведено: *«Середніх фахових шкіл з класами зі словацькою та українською мовою навчання є 7, а в них 30 класів з українсько-словацькими комбінованим навчанням, їх відвідує 906 учнів»*.⁶ Що торкається гімназій, то можемо констатувати, що *«Гімназія з українською мовою навчання у Пряшеві»* єдина у республіці *«має чотири класи, у яких вчиться 82 учні, Гімназії з класами зі словацькою та українською мовами навчання у Межилабірцях, Сніні та Свиднику мають разом 12 класів з українською мовою навчання, в яких учиться разом 299 учнів»*.⁷

Для ближчого ознайомлення читача наводимо дані про видавання підручників від 1951 року по 1988 рік так, як їх реєстровано у редакції підручників:

1951 — 9		
1952 — 19	1965 — 18	1978 — 25
1953 — 33	1966 — 27	1979 — 13
1954 — 17	1967 — 12	1980 — 11
1955 — 36	1968 — 19	1981 — 12
1956 — 11	1969 — 18	1982 — 12
1957 — 15	1970 — 5	1983 — 22
1958 — 45	1871 — 3	1984 — 10
1959 — 40	1972 — 10	1985 — 17
1960 — 45	1973 — 35	1986 — 20
1961 — 67	1974 — 25	1987 — 21
1962 — 25	1975 — 8	1988 — 17
1963 — 30	1976 — 14	
1964 — 20	1977 — 8	

Правда, подані тут дані відбивають тільки кількісний розвиток підручкової видавничої справи. Тому якість, зміст та педагогічно-дидактична основа підручників вимагає дальшого ґрунтовного наукового дослідження.

Якщо редакція підручників мала вже свою певну систему праці, систематично і послідовно виходячи з суспільних потреб видавала підручники для українських шкіл, то в редакції художньої літератури доводилось розв'язувати різні проблеми та перешкоди, пов'язані з її кадровим будівництвом, але й перешкоди технічного характеру, пов'язані з виробництвом та збутом книжкової продукції. Відчувалась нестача кваліфікованих редакторів, були випадки художньо незрілих творів. В перші роки її існування тематичні плани редакції базувались передусім на перекладах словацької та чеської літератур. Творчість таких визначних авторів, як, наприклад, П. О. Гвездо-слав, Л. Ондрейов, М. Маєрова, Е. Чепчєкова, Я. Какош, М. Крно, Ф. Краль, Я. Козак, Р. Моріц та інші творили основу книжкової продукції редакції художньої літератури. Хоч вони внесли значний вклад у розвиток української видавничої справи, все-таки дійсність, що не публікувались українські автори, була гальмом у подальшому розвитку української художньої літератури. Тому перед редакцією і керівництвом Відділу постало завдання: притягти до співробітництва широке коло співпрацівників — авторів, кваліфікованих мовознавців, літературознавців, істориків, фольклористів, етнографів та інших фахівців в області української культури в Чехословаччині. Це мало позитивний вплив на ідейно-тематичне спрямування та художнє зростання публікованих книжок. Крім художньої літератури, редакція починає систематично випускати науково-популярні, фольклорні та мемуарні твори і продовжує видавання перекладів кращих творів словацьких та чеських письменників. Позитивної оцінки заслуговують такі видання, як: **«Українські християнські вишівки Східної Словаччини»** Павла Марковича (1964), **«Народ скаже, як зав'яже»** Юрія Цигри та Іллі Легдана (1964), **«Словаки та українці»** Михайла Мольнара (1965), **«Українські народні казки Східної Словаччини»** 7 томів зібраних та упорядкованих Михайлом Гириком (1965—1979), **«Науковий збірник МУК»**, який Відділ видає для потреб Музею української культури у Свиднику від 1965 року та багато дальших видань.

Нова генерація авторів сприяла дальшому розвитку ідейно-художнього рівня художньої літератури, про що свідчать такі твори, як, наприклад, Петро Гула: **«Пою любові, луно і рози»** (1962), Микола Ксеняк: **«Байки»** (1963), Йосиф Збіглей: **«Зелені неони»** (1964), Василь Дацей: **«Очі невиразного кольору»** (1965), Йосиф Шелепец: **«Квіти»** (1965), Степан Гостиняк: **«Пропону вам свою дорогу»** (1965), Михайло Сабадош: **«Парашутистом в Карпатах»** (1966), Сергій Макара: **«Шукаю себе»** (1967), Михайло Дробняк: **«Розлуки і зустрічі»** (1967), Іван Гриць-Дуда: **«Незгоди»** (1967), Мирослав Немет: **«Полюси серця»** (1968) і т. п.

Щоб усунути проблеми на ділянці пропагування та збуту книжок, Відділ разом з Українською філією Спілки словацьких письменників у 1964 році заснували Клуб приятелів української літератури «Дружба», який в першому році свого існування нараховував понад 700 передплатників українських книжкових видань. Але і тут виникли різні труднощі, про які Іван Мацинський писав: *«Східнославацькі друкарні у Пряшеві були єдиними друкарнями, що забезпечували друк українських підручників до початку навчального року, друкарні випускали українську художню літературу тільки після вересня кожного року. Цим розбивали Клуб приятелів української літератури «Дружба», яким видавництво та Українська філія ССП шукали виходу із складної ситуації на ділянці збуту. Перш за все, члени КПУЛ «Дружба» були позбавлені всіх вигід, випливаючих із статуту. Протягом 4 місяців, у другій половині року, вони одержували всі книжки, неохоче підпорядковуючись значному фінансовому навантаженню. Цей Клуб, який в першому році нараховував понад 700 постійних передплатників, до кінця року майже розпався. У 1965 р. було зроблено новий набір. Він дав ще кращі результати — понад 900 індивідуальних постійних замовців. Проте на систематичний випуск наших книжок друкарні спромоглися аж в 1965 р.»*⁸ Жаль, що несприятлива ситуація в друкарнях, про яку писав Іван Мацинський, триває і до сьогодні, після більш як двадцяти років і негативно впливає на число членів КПУЛ «Дружба», який сьогодні нараховує біля 270 передплатників українських видань.

Починаючи 1965 роком, керівництво Відділу зосередило свою увагу на формування оригінальної літератури українських авторів Чехословаччини. При безпосередній допомозі Української філії ССП (в тому часі завідуючий Відділом був й секретарем УФ ССП), редакції художньої літератури вдалось об'єднати представників старшої та молодшої творчих генерацій, в результаті чого вийшли твори, які стали складовою частиною української соціалістичної культури в Чехословацькій Соціалістичній Республіці. Поруч з молодими авторами тривале місце у видавничих планах Відділу займала творча продукція таких українських авторів Чехословаччини, як Юрко Бороліч, Василь Гренджа-Донський, Федір Лазорик, Василь Зозуляк, Федір Іванчов, Іван Мацинський, Іван Прокіпчак, Віктор Гайний, Андрій Кусько та ряд інших.

Редакція не забувала й про переклади творів словацьких та чеських авторів, у видаванні яких систематично продовжує до сьогодні.

Внаслідок загальносупільної кризи в 1968/69 роках Відділ випустив твори декотрих авторів, які не відповідали марксистсько-ленінським вимогам і не виходили з принципів соціалістичного реалізму. Однак, в загальному супільна криза не мала негативний вплив на подальшу діяльність та розвиток Відділу, хоч внаслідок кризових років багато громадян української національності прийняло словацьку національність і українські школи поступово переходили на словацьку мову навчання, що відбилось і в зниженні числа видаваних підручників та зниженні тиражу книжок художньої літератури.

На початку 70-х років в тематичних та видавничих планах Відділу редакція приділяла увагу не лише творчості вже досвідчених авторів старшої та середньої творчої генерації, але й новій генерації авторів, як, наприклад, Мілан Бобак: «Живоцвіт» (1972), Леся Ярмак: «Провесня» (1970), Іван Родак: «Між людьми» (1973), Степан Ганущин: «Високі сходи» (1974), Маруся Няхай: «Білі руки беріз» (1974) та Ілля Галайда: «Спалахи» (1974). Своє місце у видавничих планах знайшла й творчість авторів написана діалектом, а саме: «Ор'ябинський віночок» Юстини Матяшовської (1975), «Маковицькі дзвіночки» Миколи Гвозди (1976) та «Лабірські оповідання» Анни Галчак (1976). Редакція і надалі особливу увагу звертає перекладній літературі. Все це є доказом того, що література українців Чехословаччини, яку видає Відділ української літератури СПВ, знайшла собі доріжку до загальнодержавного контексту.

Друга половина 70-их років і передусім початок 80-х років в редакції підручників позначена великим зусиллям редакторів при підготовці та видаванні нових підручників для основних та середніх шкіл з українською мовою навчання та шкіл з вивченням української мови, які пов'язані з перебудовою чехословацького шкільництва. Редакція крім досвідчених авторів шукає й нових, свідомих і справі українських шкіл виданих авторів й рецензентів, поглиблене співробітництво з Дослідним інститутом педагогіки, Крайовим педагогічним інститутом та Кафедрою української мови і літератури Пряшівського філософського та Педагогічного факультетів Кошицького університету ім. Павла Йозефа Шафарика. Якщо редакція підручників досягає гарних результатів, то редакція художньої літератури в тому часі зазнає певної стагнації, що проявилось у випуску деяких книжок на низькому ідейно-художньому та мовному рівні, у несистематичній діяльності видавничої ради, занедбовуванні пропагування та розповсюдження видань Відділу. Недостатня увага приділялась й видаванню літератури для дітей. Однак й наперекір тому у видавничстві, завдяки досвідченим авторам та творчим редакторам, побачили світ художні твори, які належать до кращих зразків не тільки української, але й чехословацької книжкової культури взагалі. Згадаймо хоч декотрі, як наприклад: «Маків цвіт» Івана Гриця-Дуди (1974), «Дорогами життя» Федора Іванчова, (1976), «Світ в зелені» Мирослава Немета (1978), «Шумовиння часу» Михайла Дробняка (1979), «Метаморфози» Василя Зозуляка (1979), «Букет» Степана Гостиняка (1979), «Коли ідуть дощі» Іллі Галайди (1980), «Оповідання» Степана Ганущина (1981), «Космічні відлуння» Йосифа Збіглей (1980) та інші.

Перша половина 80-х років позначена якісним зростанням художніх творів українських авторів в ЧССР та перекладів словацької класичної літератури на українську мову. Набагато якісніше та більш принципово працює і літературна критика, яка систематичним оцінюванням їхньої творчості значною мірою сприяє її мовному і художньому зростанню. Багато авторів звертається за порадою до українських радянських поетів та прозаїків, передусім авторів братнього Закарпаття, які практичними порадами допомагають мовному зростанню наших видань. Окремі автори, повчившись на недоліках з попередніх років, дозріли на рівень визначних представників соціалістичної літератури і їх творчість дорівнює кращим творам провідних чехословацьких письменників. Доказом того є «Сейсмограф» Степана Гостиняка (1982), «Закрути» Йосифа Збіглей (1983), «Оповідання з-під гори» Мирослава Немета (1984), «Сонячний верх» Василя Дацея (1984), «Вінки сонетів» Івана Мацинського (1985), «Анатомія другого обличчя» Степана Гостиняка (1986), «Так, неспокій!» Йосифа Збіглей (1986) і т. п. Оцінюючи цей період української видавничої справи, Михайло Роман написав: «Позитивно оцінюємо факт, що такі поети, як І. Мацинський, Ст. Гостиняк, Й. Збіглей, М. Дробняк та Ілля Галайда, не залишилися на досягнутому рівні, що все ж шукають нові поетичні форми, що поглиблюють свій погляд на супільні процеси, що вони не стали реєстраторами життя, але що своїми творами хочуть допомогти усунути міщанські прояви, хочуть будити у людей добро, щастя і красу; позитивно оцінюємо, що вони посилюють людську думку в тому, що можна запобігти катастрофі, що можна зберегти мир і щастя на землі. Вони великі гуманісти, патріоти та інтернаціоналісти».⁹

Велику увагу Відділ, будучи боржником молодому поколінню, звертає видаванню літератури для дітей, хоч правда, ще не за віковими потребами, але за потребами загальної відсутності такої літератури. В тому відношенні заслужну роботу виконав поет Степан Гостиняк, який упорядкував вибір дитячої поезії Марійки Підгірянки: «Моя стежка» (1983) та Василя Гренджі-Донського: «Тече потік з бережечка» (1985). Зараз готує антологію української дитячої поезії в Чехословаччині взагалі. Нас радує й той факт, що за дитячу поезію беруться і сучасні автори, як, наприклад, Сергій Макара: «Що вірш — то загадка» (1982), Йосиф Шелелець: «Що говорить сонце» (1984),

Олена Гиць-Мицовчина: «Загадки» (1985), Віталій Конопелець: «Кони — коники» (1985), Анна Галчак: «Тисячі сонць» (1986) та інші. Про цю дійсність Михайло Роман пише: «Такий тренд літературного розвитку та намірів видавництва можемо лише вітати, підтримувати та одночасно просити авторів, щоб частіше і більше творів писали для дітей і молодого читача взагалі, бо таким чином готують собі нову читацьку зміну. Боротьбу за читача нашої літератури треба вести всіма засобами, наполегливо, цілеспрямовано».¹⁰ З такими думками можна тільки погодитись. Але радісний є й той факт, що на шлях української літератури в ЧССР вступає молода генерація авторів (Віталій Конопелець, Йосиф Мулик, Марія Мальцовська, Степан Сухий, Іван Яцкани), які приносять нові теми, нові сюжети, нове художнє зображення і оцінювання сучасної людини, сучасної доби.

Відділ і надалі належну увагу звертає видаванню науково-популярної літератури та наукових праць з області історії, літературознавства, фольклору тощо. Увагу заслуговують праці такого типу, як, наприклад: «Нариси новітньої історії українців Східної Словаччини», 2 томи Івана Ваната (1979, 1985), «Лінгвістичний атлас . . .» Зузани Ганудель (1981), «Східна Словаччина вчора і сьогодні» Василя Капішовського (1982), «Українські народні казки» Михайла Гиряка (1983), «Життя та побут українців Чехословаччини» Мирослава Сополіги (1983), «Український художній переклад в Чехословаччині» Юрія Кундрата (1983), «Анатолій Кралицький. Життя і творчість» Йолани Голенди (1984), «Сила ангажованого мистецтва» Степана Гапака (1984), «Література і час» Михайла Романа (1986), «Наукові збірники МУК» та «Народний календар», який у видавничих планах Відділу посідає особливе місце. Значних успіхів було здобуто в галузі художнього перекладу, передусім вибраних творів авторів класичної словацької літератури, а саме: «Досвітні ватри» Яна Ботти (1981), «Провесни сонячний неспокій» Сама Халупки (1984) та «Сизими орлами підспіване» Янка Краля (1987) у високохудожньому перекладі на українську мову покійного Івана Мацинського.

Належної уваги заслуговує і художнє оформлення видань Відділу, виконане такими художниками, як Десидерій Миллий, Орест Дубай, Степан Гапак, Андрій Гай, Микола Диць, Юрко Кресила, Іван Шафранко, Юлій Мушка, Іван Гавулич, Степан Душенка, Ян Брєзіна та ряд інших.

Успіхи, досягнуті у розвитку української книжкової культури в ЧССР, — незаперечні. Їх було досягнуто завдяки праці досвідчених авторів, співпрацівників, рецензентів, членів видавничої ради та працівників Відділу. Його склад в сучасному періоді творять: 1 завідуючий, 2 керівні редактори, 6 фахових редакторів, 1 художній редактор, 1 технічний редактор, 1 коректорка, 1 референтка для договорів та гонорарів та 1 прибиральниця. Всі вони своєю наполегливою працею вносять свій вагомий вклад у подальше ідейно-художнє та мовне зростання українських видань — художню літературу і підручників, у подальший розвиток діяльності Відділу української літератури в Пряшеві, Словацького педагогічного видавництва в Братиславі.

Метою нашої статті не було зробити детальну оцінку роботи, оцінку українських видань, для цього потрібне ґрунтовне наукове дослідження, але коротко наблизити читачам довгорічний шлях та розвиток української видавничої справи, маючи на увазі те, що надрукована книга — це результат кропіткої роботи багатьох людей, що вона приносить задоволення не лише авторіві, але всім, хто в її створенні брав активну участь. Випроваджувати книгу в життя, до широкого кола читачів з метою, щоб вона стала справжнім вчителем, другом і порадиником — це важливе завдання, яке стоїть перед нами сьогодні і закликє нас до майбуття.

ПРИМІТКИ

- ¹ 20 літ української видавничої справи на сході Словаччини. Дукля, 1969, № 3, с. 3
- ² По слідах української видавничої справи. Народний календар, ЦК КСУТ Пряшів, 1970, с. 98
- ³ Дукля, 1969, № 3, с. 6
- ⁴ Золтан Фодор, Шкільництво національностей у Словацькій Соціалістичній Республіці, СПВ, Братіслава, 1986
- ⁵ Там же. Основні школи, с. 15
- ⁶ Там же. Середні фахові школи, с. 35
- ⁷ Там же. Гімназії. с. 28—29
- ⁸ Дукля, 1969, № 3, с. 8—9
- ⁹ Українська література Чехословаччини між двома з'їздами ССП. Дукля, 1987, № 2, с. 5
- ¹⁰ Там же.

RESUMÉ

Peter BEGENI, *Február a vydavateľská činnosť Ukrajincov Československa*

Autor článku zdôrazňuje, že bez rozvoja národnostného školstva by nebol možný rozvoj knižnej kultúry a vydavateľskej činnosti Ukrajincov Československa. Po vzniku Kultúrno-osvetovej rady Prjašivščiny v roku 1947 pri nej bolo utvorené vydavateľské oddelenie. Prvými knižnými publikáciami bola zbierka básní v ruštine Biele oblaky I. Macinského a zbierka básní v ukrajinčine Slovo hnaných a hladných F. Lazorika, ktoré vyšli roku 1949.

K ďalšiemu rozvoju vydavateľskej činnosti Ukrajincov Československa prispelo utvorenie Ukrajinskej sekcie Zväzu slovenských spisovateľov v septembri 1952 a vydavateľstva KZUP, ktoré zverejšňovalo predovšetkým zborníky piesní, preklady hier českých a slovenských autorov a ukrajinskú klasickú literatúru. V druhej polovici 50. rokov ukrajinské diela vydávala Prešovská redakcia Slovenského vydavateľstva krásnej literatúry. Okrem diel mladých autorov vychádzala aj vedecko-populárna literatúra.

Ďalej autor článku hodnotí činnosť redakcie učebníc, ktorá roku 1952 začala pracovať v Bratislave a od roku 1958 v Prešove. Začínajúc rokom 1965 sa oddelenie ukrajinskej literatúry sústredilo na formovanie pôvodnej literatúry ukrajinských autorov Československa, ale vydávalo aj preklady slovenských a českých diel.

Na začiatku 70. rokov vychádzajú predovšetkým diela už skúsených autorov staršej a strednej generácie. Spolu s tým sa vydáva aj vedecko-populárna a folkloristická literatúra.

Druhá polovica 70. rokov a predovšetkým začiatok 80. rokov bol v redakcii učebníc obdobím spojeným s prestavbou československého školstva.

Ukrajinská krásna literatúra sa v ďalšom období vyznačuje kvalitatívnym rastom umeleckých diel ukrajinských autorov ČSSR a prekladov slovenskej klasickej literatúry. Viac principiálnou sa stáva literárna kritika, pozornosť sa venuje detskej literatúre, vydávajú sa práce historického, literárno-vedeckého a folkloristického charakteru.

РЕЗЮМЕ

Петр БЕГЕНИ, *Февраль и издательское дело украинцев Чехословакии*

Автор статьи подчеркивает, что без развития национального просвещения было немислимо развитие книжной культуры и издательского дела украинцев Чехословакии. После возникновения в 1947 году Культурно-просветительной рады Прешовщины при ней был создан издательский отдел. Первыми книжными изданиями были сборники стихотворений на русском языке «Белые облака» И. Мацинского и сборник стихотворений на украинском языке «Слово гнанных и голодных» Ф. Лазорика, которые вышли из печати в 1949 году.

Дальнейшему развитию издательского дела украинцев Чехословакии содействовало создание в сентябре 1952 года Украинской секции Союза словацких писателей и издательства КСУТ, которое издавало прежде всего сборники песен, переводы пьес чешских и словацких авторов и украинскую классическую литературу. Во второй половине 50-х лет изданием украинских произведений

занималась Прешовская украинская редакция Словацкого издательства художественной литературы. Кроме произведений молодых авторов издавалась и научно-популярная литература.

Далее автор статьи делает анализ деятельности редакции учебников, которая была создана в 1952 году и работала сначала в Братиславе, а с 1958 года в Прешове. Начиная 1965 годом отделение украинской литературы сосредоточилось на формирование оригинальной литературы украинских авторов Чехословакии, но вместе с тем издавало и переводы словацких и чешских произведений.

В начале 70-х лет издаются прежде всего произведения уже опытных авторов старшего и среднего поколения, а вместе с ними и научно-популярная и фольклористическая литература.

Вторая половина 70-х лет и прежде всего начало 80-х лет в редакции учебников — это период, связанный с перестройкой чехословацкого просвещения.

Украинская художественная литература в дальнейшем периоде характеризуется качественным ростом художественных произведений украинских авторов ЧССР и переводов словацкой классической литературы. Более принципиально развивается литературная критика, обращается внимание детской литературе, издаются работы исторического, литературоведческого и фольклористического характера.

RESÜMEE

Peter BEGENI, *Der Februar und das Verlagswesen von Ukrainern der Tschechoslowakei*

Der Autor des Artikels unterzeichnet, daß die Entwicklung der Bücherkultur und des Verlagswesens von Ukrainern der Tschechoslowakei ohne Entwicklung der nationalen Bildung unmöglich wäre. Nach der Entstehung im Jahre 1947 des Kulturell-aufklärenden Rates von Prešovčína wurde eine Verlagsabteilung bei ihm eröffnet. Die ersten Buchpublikationen waren die Gedichtsammlung im Russischen «Weiße Wolken» von I. Macinský und die Gedichtsammlung im Ukrainischen «Das Wort des gejagten und hungrigen» von F. Lazorik, die 1949 erschienen.

Zur weiteren Entwicklung des Verlagswesens von Ukrainern der Tschechoslowakei trug die Schaffung der ukrainischen Sektion des Bundes der Slowakischen Schriftsteller in Jahre 1952 und die Gründung eines Verlages des KZUP bei, der vor allem Liedersammelbände, Stückübersetzungen der tschechischen und slowakischen Autoren und ukrainische Klassikliteratur herausgab. In der zweiten Hälfte der 50-er Jahre gab die Prešover Redaktion des Slowakischen Verlages der schönen Literatur schon ukrainische Werke aus. Außer Werken der jungen Autoren wurde auch wissenschaftlich-populäre Literatur veröffentlicht.

Weiter schätzt der Autor die Tätigkeit der Redaktion für Lehrbücher ein, die 1952 zuerst in Bratislava, dann seit 1958 in Prešov gearbeitet hat. Seit dem Jahre 1965 konzentrierte sich die Abteilung der ukrainischen Literatur auf die Formierung der Originalliteratur von ukrainischen Autoren der Tschechoslowakei. Sie gab auch Übersetzungen der slowakischen und tschechischen Werke.

Am Anfang der 70-er Jahre werden vor allem Werke der schon erfahrenen Autoren der älteren und mittleren Generation veröffentlicht. Außerdem wird auch wissenschaftlich-populäre und folkloristische Literatur herausgegeben.

Die zweite Hälfte der 70-er Jahre und vor allem der Anfang der 80-er Jahre war in der Redaktion für Lehrbücher die Periode, die mit einer Umgestaltung des tschechoslowakischen Bildungssystems verbunden ist.

Die ukrainische schöne Literatur kennzeichnete sich in der weiteren Periode durch ein qualitatives Steigen der Kunstwerke der ukrainischen Autoren der ČSSR und der Übersetzungen der slowakischen Klassikliteratur. Mehr prinzipiell wird die literarische Kritik, größere Aufmerksamkeit schenkt man der Literatur für Kinder und es werden Arbeiten des historischen, literarisch-wissenschaftlichen und folkloristischen Charakters herausgegeben.

ЗВІТУВАННЯ

(до 40-річчя Переможного Лютого)

ПРО ДІЯЛЬНІСТЬ КАФЕДРИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ І ЛІТЕРАТУРИ

**МИХАЙЛО РОМАН, ПРЯШІВСЬКИЙ, ФІЛОСОФСЬКИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КОШИЦЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМ. П. Й. ШАФАРИКА**

В результаті Лютневої перемоги трудящих 1948 року і встановлення влади трудового народу, Комуністична партія Чехословаччини на початку 50-х років могла розпочати остаточне вирішення національного питання українського населення Східної Словаччини. Завдяки ленінській інтернаціональній політиці КПЧ і культурній революції на Пряшівському педагогічному факультеті Братіславського словацького університету в 1953 році засновується кафедра української мови та літератури, яка за 35 років свого існування пройшла значним розвитком.¹ Якщо вона в 1953 році починала свою роботу з двома штатними працівниками-асистентами (І. Субота і П. Бунганич), то сьогодні тут працюють два професори (М. Штець, М. Роман), п'ять доцентів (З. Ганудель, Ф. Ковач, Ю. Кундрат, Ю. Муличак, М. Новак), три старші викладачі (Й. Голенда, А. Кундрат, Л. Мила), один асистент (Л. Мачек), чотири наукові працівники (Л. Бабота, М. Дзіяк, З. Ганудель, М. Гиряк) та три наукові асистенти (М. Бобак, А. Горкава, Т. Мурчинко). Наукові працівники займаються виключно науковою діяльністю і творять науково-дослідний відділ кафедри, який очолює доц. д-р З. Ганудель, к. н.

Основне завдання кафедри полягає у підготовці учителів для початкових і середніх шкіл з українською мовою навчання та з вивченням української мови. Кафедра від самого початку крім цього головного завдання мала й іншу важливу роль в період культурної революції: допомагала ліквідувати неграмотність, підвищувати та зміцнювати національну свідомість, плекати національну гордість, вивчати та пропагувати культурні цінності минулого, формувати почуття соціалістичного патріотизму та пролетарського інтернаціоналізму, дружби між народами ЧССР і СРСР, пропагувати й утверджувати політику КПЧ серед українських трудящих.

Крім цього вона виконувала і дальші культурно-освітні і політичні завдання. Члени кафедри тісно співпрацюють з українськими установами: Культурним союзом українських трудящих, Словацьким педагогічним видавництвом — відділом української літератури, Українською студією Чехословацького радіо, Українським національним театром, Музеєм української культури, Українською секцією Спілки словацьких письменників, редакціями газет і журналів «Нове життя», «Дружно вперед», «Дукля» і «Веселка».

В період виникнення Університету ім. П. Й. Шафарика та його філософського факультету (1959 р.) кафедра розділилась на дві частини. Частина викладачів перейшла у щойнозаснований Педагогічний інститут (завідуючий кафедрою доц. д-р М. Новак), а друга залишилась на філософському факультеті (завідуючими кафедрою були доц. П. Бунганич, проф. д-р М. Штець, к. н.). В 1981 році обидві кафедри знову були об'єднані в одну на філософському факультеті Університету ім. П. Й. Шафарика, яка забезпечує навчання української мови і літератури як на філософському, так і на педагогічному факультетах нашого університету. Сьогодні кафедра має

два відділи: відділ для забезпечення навчання українознавчих дисциплін (керівник доц. д-р Ф. Ковач, к. н.) та науково-дослідний відділ (керівник доц. д-р З. Гандель, к. н.). Поступово кафедра стабілізувалась як солідний педагогічний та науково-дослідний центр чехословацької україністики. Велику допомогу у педагогічному та науковому зростанні нам подали радянські ВУЗи (Київський і Ужгородський державні університети), Празький Карловий університет та окремі інститути ЧСАН і САН.

На обидвох факультетах забезпечується підготовка учителів для основних шкіл з українською мовою навчання і з вивченням української мови та учителів-україністів для всіх типів середніх шкіл. Українська мова і література досі комбінувалася з словацькою, російською, німецькою, англійською мовами і літературою, історією, громадянським і музичним вихованням, малюванням та педагогікою. Кафедра підготовляє не лише викладачів для українських шкіл. Її випускники працюють в різних галузях політичного, культурного і наукового життя та народного господарства Східно-Словацького краю та цілої країни. Члени кафедри створили для своїх студентів підручникову та скриптову літературу, написали майже всі підручники з української мови і літератури для всіх класів і типів шкіл. Вони так набули великий методично-педагогічний досвід, що позитивно позначилось на педагогічній підготовці майбутніх учителів.

Педагогічний процес на кафедрі виходить з Плану комуністичного виховання факультету. Робимо все, щоб навчання проходило в тісному зв'язку з ідейно-виховними завданнями і цілями учителя соціалістичної школи, у зв'язку з рішеннями з'їздів Комуністичної партії Чехословаччини. Усі завдання успішно реалізуємо, адже на кафедрі активно працює партійна група, комуністи ідуть прикладом. Вони також займають важливі посади, як наприклад, М. Штєць — декан факультету, член загальнофакультетського і загальноуніверситетського комітетів КПС, М. Роман — член загальнофакультетського комітету КПС, Ю. Кундрат — член комітету первинної організації КПС та інші комуністи, які працюють в загальнофакультетських комітетах Революційного профспілкового руху, Соціалістичного союзу молоді, Союзу чехословацько-радянської дружби, Культурного союзу українських трудящих. Ф. Ковач є депутатом Словацької національної ради і головою ЦК КСУТ.

На кафедрі працює літературно-драматичний гурток, який щороку бере участь у Фестивалі драми і художнього слова ім. О. Духновича в Межилабірцях, взяв також участь у «Сценічних жнивах» в Мартині; працює науковий гурток, члени якого займають й призові місця в загальнофакультетському чи загальнодержавному колах.

Одночасно з кількісним зростанням членської бази кафедри, із здобуванням наукових звань, зростала і науково-дослідницька база україністики на кафедрі. Певним імпульсом для розгортання і розвитку україністики в Пряшеві стали загальнодержавні наукові конференції, присвячені 100-річчю з дня народження І. Я. Франка (1956),² 150-річчю з дня народження Т. Г. Шевченка (1964),³ конференції Української секції Спілки словацьких письменників (1958, 1962, 1968, 1970, 1975, 1980), різні наукові семінари, активи, які інспірували та примушували членів кафедри працювати систематично та публікувати результати своїх досліджень. Згадані конференції й семінари одночасно вказали на те, що на кафедрі існує база, яка може й повинна комплексно досліджувати духовну культуру українців Чехословаччини,⁴ що результати їх досліджень можуть мати ширше літературно-компаративістичне значення для всієї славістики, що окремі члени кафедри можуть досліджувати російську та українську мови і літератури з різних аспектів і в різних взаємозв'язках та на різних рівнях.

Літературознавці кафедри від самого початку концентрували свою увагу на дослідження:

- а) розвитку літератури українців Закарпаття та Східної Словаччини від найдавніших часів до сучасності;
- б) розвитку післявоєнної літератури українців у контексті чехословацької і радянської літератури;
- в) розвитку української радянської літератури.

Досліджуючи літературний розвиток минулих століть, було треба по-новому, з марксистсько-ленінських позицій переоцінити попередню критично-наукову літературу, попередні періоди, подати громадськості передові, прогресивні традиції минулого та пояснити розвиток цієї літератури в контексті російської, загальноукраїнської, словацької, чеської і угорської літератур. Значних результатів наші літературознавці досягли при вивченні творчості О. Духновича,⁵ О. Павловича,⁶ А. Кралицького,⁷ Ю. Ставровського-Попрадова,⁸ І. Сильвая⁹ та дальших. Кафе-

дра була співорганізатором наукових семінарів до 180-річчя з дня народження О. Духновича¹⁰ та 160-річчя з дня народження О. Павловича.¹¹ Ці семінари допомогли ґрунтовніше оцінити їх місце в літературному та культурному житті українського населення. Правда, ще не все вивчене й досліджене, адже в цьому плані були зроблені перші кроки. Маємо на увазі перекладені латинські, староруські чи староукраїнські тексти на сучасну літературну мову радянськими авторами, як це було у випадку В. Довговича.¹² У підготовці цього видання активну участь брали Л. Бабота, З. Ганудель, О. Рудловчак. Перед нашими українцями ще стоїть чимало завдань, щоб дослідити багатий матеріал нашого минулого.

Для дальшого дослідження культурної спадщини українців Чехословаччини мають важливе методологічне значення роботи Олени Рудловчак. Маються на увазі такі її праці, як «Поети Закарпаття»,¹³ «Хрестоматія закарпатської української літератури в двох частинах»¹⁴ та «Біля джерел сучасності».¹⁵ Ці питання, правда, досліджували й інші наші та радянські дослідники (М. Мольнар,¹⁶ І. Галайда,¹⁷ Й. Шелепець,¹⁸ О. Мишанич,¹⁹ Ю. Балага²⁰).

Велике значення для глибшого вивчення міжвоєнного та післявоєнного літературного розвитку української літератури Чехословаччини мала міжнародна конференція в Пряшеві «Жовтень і українська культура», присвячена 50-річчю Великої Жовтневої соціалістичної революції, співорганізатором якої був філософський факультет та чаша кафедра. На конференції поряд з нашими чехословацькими українцями виступали радянські науковці. Матеріали конференції вийшли у збірнику «Жовтень і українська культура».²¹

Повоєнний літературний розвиток української літератури ЧССР досліджувало кілька членів нашої кафедри, хоч першість належить І. Волощуку.²² Першими серйозними дослідниками були П. Бунганич та О. Рудловчак. Після них в 60-х роках друкували свої статті і дослідження Ф. Ковач, М. Роман, М. Гиряк, Й. Шелепець та дальші дослідники. У своїх статтях вони виходили з принципів марксизму-ленінізму та досвіду радянського літературознавства, але й так їм не вдалося уникнути деяких спрощених і вульгарно-соціологічних поглядів. І тут проявилися деякі «дитячі хвороби» росту соціалістичної літературної науки і критики. Це було тому, що й вона починала формуватися від самого початку.

Після монографічної роботи І. Волощука почали частіше з'являтися монографічні дослідження про українську літературу післявоєнного періоду (Ф. Ковач,²³ М. Роман,²⁴ Ю. Кундрат²⁵). Найкомплексніше досліджена творчість Федора Лазорика. Кафедра разом з ЦК КСУТ організувала до його недожитого 70-річчя науковий семінар, на якому виступили члени кафедри М. Роман, Ф. Ковач, Й. Голенда, Ю. Кундрат, Л. Бабота, Б. Марец, М. Гиряк, З. Ганудель, Ю. Муличак, А. Кундрат. Їх виступи творили і «Наукові записки ЦК КСУТ», № 12.²⁶

В наступних роках наші літературознавці хочуть дослідити творчість і дальших авторів: І. Мацинського, Ю. Боролича, М. Шмайди, І. Прокіпчак, І. Гриця-Дуди, про яких вже й тепер написано декілька статей. Ще раз потрібно повернутись й до творчості Ф. Іванчова та В. Зозуляка, хоч і про них вже написані вагомі роботи.²⁷

Останніми роками окремі члени кафедри друкують свої дослідження в словацьких, чеських і радянських журналах. Позитивно була зустрінута монографія «Ukrajinská literatúra v ČSSR», над якою працювали Ф. Ковач, М. Роман, Ю. Кундрат і О. Рудловчак.²⁸ Так само позитивну оцінку одержали роботи М. Романа в збірнику «Pod spoločným nebom»,²⁹ «Ráno nad Karpatami»,³⁰ статті в «Literárním měsíčníku», «Slovenských pohľadoch», «Novom slove», «Pravde» та інде, як і студія Ф. Ковача в збірнику «Srdce ako slnce».³¹ Радянський читач мав змогу ознайомитись з розвитком нашої літератури завдяки роботі М. Романа «Тенденції розвитку української літератури Чехословаччини після 1945 року», яка була опублікована в журналі «Радянське літературознавство».³²

Останніми роками на кафедрі розвивається теорія та практика художнього перекладу з акцентом на переклад із словацької і чеської мов на українську. В розвитку цієї теорії немала заслуга належить Ю. Кундрату, який навіть видав монографічну роботу,³³ окремі статті надрукували також П. Бунганич, М. Новак, А. Кундрат та дальші члени кафедри.

Від самого виникнення кафедри окремі її члени (О. Рудловчак, І. Субота, М. Роман, Л. Бабота, Б. Марец) працювали в галузі літературної компаратистики. Систематично досліджує словацько-українські та словацько-радянські контакти М. Роман, який видав монографічну роботу та декілька статей в словацьких і радянських журналах.³⁴ Його роботи приносять не лише архівний матеріал, необхідний для дальшого теоретичного осмислення проблем, але й погляди та узагальнення для зрозуміння розвитку словацької чи української літератури Чехословаччини.

О. Рудловчак довгі роки досліджувала проблеми української журналістики,³⁵ розвитку драматичного мистецтва³⁶ і художньої літератури в Українській студії Чехословацького радіо.³⁷ Інші члени кафедри (П. Бунганич, М. Новак, Ю. Муличак, З. Ганудель, Ю. Кундрат, А. Кундрат, Й. Шелепець та далі) досліджували мову та стиль художніх творів українських авторів Чехословаччини і написали ряд статей, які були надруковані в наших журналах і газетах.

Багату діяльність наші члени виконують в області рецензування художніх творів та наукових монографічних праць українських, словацьких, чеських та радянських авторів в українській, словацькій і чеській пресі.

Великі заслуги у розвитку дослідження, вивчення і популяризації народної художньої творчості, зокрема словесного фольклору виконали М. Гиряк,³⁸ О. Рудловчак³⁹ та свого часу і М. Мушинка.

Наша кафедра при досліджуванні не лише тісно співпрацює з радянськими ВУЗами та інститутами (Київ, Ужгород, Львів), а й друкує свої статті в радянських збірниках. Найактивніше в цьому відношенні працювали О. Рудловчак,⁴⁰ М. Роман,⁴¹ Ф. Ковач.⁴² Останнім великим міроприємством кафедри була II-га міжнародна наукова конференція, присвячена 130-річчю Івана Франка, яку вона здійснила разом з іншими установами культури 5-го червня 1986 року в Пряшеві і на якій з доповідями виступили усі члени кафедри.

Кафедра була співorganizатором наукових конференцій та семінарів до 25-річчя журналу «Дукля», видавничої діяльності Словацького педагогічного видавництва — відділу української літератури, українського радіомовлення в Чехословаччині та 20-річчя існування Кабінету україністики кафедри.

Мовознавці нашої кафедри продовжували почату роботу такими педагогами, як І. Панькевич, Ю. Геровський чи В. Латта. Про значення їх праць для дальшого українського мовознавства свого часу писали М. Штець,⁴³ З. Ганудель,⁴⁴ М. Котар.⁴⁵ Поштовок для комплексного дослідження українських говорів Східної Словаччини була експедиція, яку кафедра здійснила 1953 року. Про результати цієї експедиції писав В. Латта в журналі «Дружно вперед».⁴⁶ Після відходу з кафедри Ю. Геровського та В. Латти українські діалекти досліджували П. Бунганич, М. Штець, З. Ганудель, М. Новак, Ю. Муличак, М. Дуйчак, Ю. Ванько, С. Пірош, Й. Шелепець, А. Кундрат, М. Дзіяк. Роботи В. Латти⁴⁷ та семінар кафедри (1964) р.)⁴⁸ заклали основи сучасної методики дослідження українських діалектів в Чехословаччині.

П. Бунганич, переорієнтувавши старші праці діалектологічних досліджень, висунув ряд цікавих питань,⁴⁹ М. Штець дослідив формування і розвиток правопису та літературної мови на Закарпатті і Східній Словаччині в монографічній роботі та в ряді статей, які мають загальноукраїнське і славістичне значення.⁵⁰

Мовознавці кафедри у своїх статтях і дослідженнях опрацювали лексику українських говорів з аспекту фонетичного, фонологічного, морфологічного і синтаксичного. В цій галузі найвирізніших успіхів досягли М. Штець,⁵¹ З. Ганудель,⁵² Ю. Муличак,⁵³ А. Кундрат,⁵⁴ Ю. Ванько,⁵⁵ М. Новак,⁵⁶ М. Дуйчак.⁵⁷ Вони відносно детально вивчили сільськогосподарську лексику, лексику народних страв, посуду, семантичну лексику домашніх тварин, мікологічну, метрологічну, топонімічну, ономастичну лексику тощо. З. Ганудель видала «Лінгвістичний атлас українських говорів Східної Словаччини», в якому наведено 128 місцевостей на 138 картах. Атлас містить багату бібліографію, коментарі і потрібні примітки. Вже готовий до друку й другий том атласу. Значення цього атласу для україністики та взагалі для славістики — велике.

Останнім часом наші мовознавці досліджують мовну інтерференцію між словацькою і українською мовами. Зокрема М. Штець дослідив вплив словацької мови на українську в наших умовах⁵⁸ та П. Бунганич порівняв граматичні роди словацької і української мов і вказав на те, яке це практичне значення має в наших школах, пресі і радіо.⁵⁹

Викладачі українських мовних дисциплін крім того, що написали майже всі підручники для всіх типів шкіл, розробили теорію навчання і викладання української мови в умовах мовного трингвізму. В цій галузі чималих успіхів добились М. Новак,⁶⁰ З. Ганудель⁶¹ та далі.⁶² З цієї проблемою тісно пов'язане писання скриптів для студентів-україністів філософського та педагогічного факультетів. Майже кожен викладач написав хоча б один титул такого підручника.⁶³

Викладачі кафедри багато зробили для засвоєння норм літературної мови в пресі, радіо, театрі, в різних українських установах. Довгі роки вони вели різні мовні гуртки, консультації в згаданих установах, написали значну кількість консультацій в пресі. Найбільше в цьому плані зробили

П. Бунганич, З. Ганудель, А. Кундрат, Ю. Муличак, М. Новак, М. Штець. Завдяки їх старанням підвищилась мовна культура й серед широкого українського населення.

Найбільш вагомі праці з українського мовознавства, які виникли на нашій кафедрі, належать П. Бунганичу («Словацько-український словник». СПВ, Братислава, 1985, 674 стор., над яким він працював понад 30 років), З. Ганудель («Лінгвістичний атлас українських говорів Східної Словаччини», І. СПВ, Пряшів, 1981) та М. Штецю («З історії боротьби за літературну мову Східної Словаччини (1919 — 1939)». Високо оцінюємо участь З. Ганудель в роботі редколегії та складанні «Центрального карпатського діалектологічного атласа», якою керує Інститут слов'янознавства і балканістики АН СРСР, та участь членів кафедри у дослідженні говорів Старинської долини.⁶⁴

Кафедра від самого початку досліджувала проблеми карпатистики разом з радянськими науковцями, в першу чергу з вченими Ужгородського державного університету. Результати нашої роботи здебільшого позитивно були сприйняті радянською та чехословацькою наукою чи критикою. Окремі члени брали участь у міжнародних симпозиумах (З. Ганудель, Ф. Ковач, М. Роман, О. Рудловчак, М. Штець), в роботі міжнародних з'їздів славистів і конференцій, де знайомили учасників з результатами своєї роботи і роботи дальших членів нашої кафедри. А таким чином наша наукова продукція вийшла за межі кафедри, міста і республіки. З гордістю можемо констатувати, що на праці членів кафедри часто посилаються науковці інших країн. Наша співпраця та дружба з філологічним факультетом Ужгородського і Київського державних університетів та Київського педагогічного інституту принесли нам багато користі. Наші студенти та викладачі проходили у них стаж, захищали кандидатські дисертації (З. Ганудель, Ф. Ковач, М. Роман, М. Штець), видали спільні наукові праці тощо. Окремі члени (М. Роман, Л. Бабота, Ф. Ковач) співпрацюють з Інститутом літератури АН УРСР, Інститутом суспільних наук АН УРСР у Львові (З. Ганудель, О. Рудловчак) та Інститутом слов'янознавства і балканістики АН СРСР (З. Ганудель). Останніми роками кафедра співпрацює з науковими центрами Дебрецена, Варшави, Кракова, Загреба і т. д. Наукові дослідження працівників кафедри вийшли далеко за межі Чехословаччини.

В короткому огляді діяльності кафедри не можна навіть перелічити, не те ще й оцінити значення та вклад членів нашої кафедри у загальноукраїнську і загальнодержавну справу. Але однозначно можна твердити, що кафедра протягом свого існування виконала величезну роботу у підготовці кваліфікованих учителів-україністів для всіх типів шкіл з українською мовою навчання і вивченням української мови, допомогла КПЧ у вирішенні національного питання, зміцненні національної гордості, поглибленні соціалістичного патріотизму та інтернаціоналізму, що і її заслугою підвищилась культура українського слова, українська література стала складовою частиною чехословацького літературного контексту, що позитивну роль вона відіграла у розвитку і здійсненні культурної революції серед українського населення Чехословаччини.

Наш огляд знайомить читача лише з деякими фактами і напрямками діяльності кафедри. Вона не дає вичерпної характеристики, не приносить повного списку надрукованих робіт вдома і за кордоном.⁶⁵ Ми намагались вказати на вклад членів кафедри у розвиток чехословацької україністики і славістики взагалі, у розвиток культури українського населення ЧССР. Ми переконані, що наступні роки будуть ще пліднішими і успішнішими.

ПРИМІТКИ

- ¹ Про перші роки діяльності кафедри дивись звіти:
— П. Бунганич, Кафедра української мови та літератури Пряшівського філософського факультету Університету ім. П. Й. Шафарика. Науковий збірник МУК в Свиднику, № 3. СПВ-ВУЛ, Пряшів, 1967, стор. 409—412.
— М. Штець, Кафедра української мови та літератури Пряшівського філософського факультету Університету ім. П. Й. Шафарика. Науковий збірник МУК в Свиднику, № 4. СПВ-ВУЛ, Пряшів, 1969, стор. 459—461.
— М. Новак, Кафедра української мови та літератури Пряшівського педагогічного факультету Університету ім. П. Й. Шафарика. Науковий збірник МУК в Свиднику, № 4. СПВ-ВУЛ, Пряшів, 1969, стор. 465—467.
— М. Мушинка, Дослідний кабінет україністики Пряшівського філософського факультету Університету ім. П. Й. Шафарика. Науковий збірник МУК в Свиднику, № 4. СПВ-ВУЛ, Пряшів, 1969, стор. 462—464.
— М. Roman, Katedra ukrajinského jazyka a literatúry Filozofickej fakulty v Prešove Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach. 25 rokov FF ÚPJŠ v Prešove ÚPJŠ v Košiciach. SPN, Bratislava, 1984, s. 189—225.
- ² Z dejín československo-ukrajinských vzťahov. Slovanské štúdie, I. Vyd. SAV, Bratislava, 1957, 626 s. Через два роки збірник вийшов і на українській мові.
- ³ Zborník Ševčenkovský venovaný z príležitosti 150. výročia narodenia T. H. Ševčenka problémom medzislovenských vzťahov. SPN, Bratislava, 1965, 272 s.
- ⁴ Про початки чехословацької літературної україністики детальніше пише О. Рудловчак у статті: Шляхами літературознавчої україністики ССР. Дукля, 31, 1983, 6, стор. 41—51.
- ⁵ О. Духнович, Твори, т. I — II. СПВ—ВУЛ, Пряшів, 1967 (734 стор.); 1968 (790 стор.).
— М. Ричалка, О. В. Духнович педагог і освітній діяч. СПВ—ВУЛ, Братислава, 1959, 494 стор.
— О. Рудловчак, Біля джерел сучасності. СПВ—ВУЛ, Пряшів, 1981, 418 стор.
- ⁶ А. Павлович, Избранные произведения. Изд. КСУТ, Пряшев, 1955, 538 стор.
— Ф. Ковач, Олександр Павлович. Літературно-критичний нарис. ЦК КСУТ, Пряшів, 1966, стор. 100.
— Александр Павлович — поэт и общественный деятель Закарпатья второй пол. XIX ст. Киев, 1970, стр. 25.
— А. Шлепещкий, Ф. І. Науменко, Олександр Павлович. Життя і творчість. СПВ-ВУЛ, Пряшів, 1982, 304 стор.
- ⁷ Й. Голенда, Анатолій Кралицький в закарпато-українському культурному житті минулого століття. Науковий збірник МУК в Свиднику, № 9/1, СПВ-ВУЛ, Пряшів, 1980, стор. 135—206.
- ⁸ С. Добош, Юлій Іванович Ставровський-Попрадов. Очерк жизни и творчества. СПВ—ВУЛ, Пряшев, 1975, 166 стор.
— О. Рудловчак, Юлій Ставровський-Попрадов. Життя і творчість. ЦК КСУТ, Пряшів, 1984, 220 стор.
- ⁹ И. А. Сильвай (Уриил Метеор), Избранные произведения. СВХЛ Пряшев, 1957, 412 стр.
- ¹⁰ Олександр Духнович. Збірник матеріалів наукової конференції, присвяченої 100-річчю з дня смерті (1865—1965). Додаток до журналу «Дукля», № 4. ЦК КСУТ, Пряшів, 1965, 408 стор.
— Репертуарний збірник, № 1. Збірник присвячений 180-літтю з дня народження О. В. Духновича (1803—1865). Уклала О. Рудловчак. ЦК КСУТ, Пряшів, 1983, 64 стор.
- ¹¹ Наукові записки ЦК КСУТ, № 10. Олександр Павлович. ЦК КСУТ, Пряшів, 1982, 140 стор.
— О. Рудловчак, Олександр Павлович і наша сучасність. Наукові записки ЦК КСУТ, № 10. ЦК КСУТ, Пряшів, 1982, стор. 9—39.
- ¹² Науковий збірник МУК в Свиднику, № 10. СПВ—ВУЛ, Пряшів, 1982.
- ¹³ Поети Закарпаття. Антологія закарпато-української поезії (XVI — 1945 р.). СПВ—ВУЛ, Пряшів, 1965, 646 стор.
- ¹⁴ Хрестоматія закарпатської української літератури XIX ст. Перша частина. Р-УПІШ, Кошиці, 1976, 242 стор. та друга частина, 1985, стор. 328.
- ¹⁵ Біля джерел сучасності. СПВ—ВУЛ, Пряшів, 1981.
— М. Підгірянка, Школярки йдуть . . . Репертуарний збірник ЦК КСУТ, № 3. ЦК КСУТ, Пряшів, 1981, 66 стор.
- ¹⁶ В. Гренджа-Донський, Шляхом терновим. Вибрані твори. СПВ—ВУЛ, Пряшів, 1964, 338 стор.
— М. Бараболя, Тутешняцька губернія. Сатири. СПВ—ВУЛ, Пряшів, 1970, 180 стор.
— В. Гренджа-Донський, Місячні гріні. СПВ—ВУЛ, Пряшів, 1969, 200 стор.
- ¹⁷ Жовтень і українська культура. ЦК КСУТ, Пряшів, 1968, 640 стор.
- ¹⁸ Там же.

- ¹⁹ На Верховині. Збірник творів письменників дорадянського Закарпаття. Карпати, Ужгород, 1984.
- ²⁰ Й. Балега, Література Закарпаття 20—30-х років ХХ століття. Київ, 1962, 248 стор.
- ²¹ Жовтень і українська культура. ЦК КСУТ, Пряшів, 1968, 640 стор.
- ²² И. Волощук. Украинская литература в Чехословакии. СВХЛ Братіслава, 1957, 224 стор.
- ²³ Ф. Ковач, Деякі проблеми розвитку української літератури в Чехословаччині. ЦК КСУТ, Пряшів, 1978, 178 стор.
- ²⁴ М. Роман, Федір Лазорик. Життя і творчість. (Літературно-критичний нарис). СПВ—ВУЛ, Пряшів, 1974, 222 стор.
— М. Роман, Шляхи літератури українців Чехословаччини після 1945 року. СПВ—ВУЛ, Пряшів, 1979, 224 стор.
— М. Роман, Життя і творчість Федора Іванчова. ЦК КСУТ, Пряшів, 1976, 95 стор.
— М. Роман, Федір Лазорик (1913—1969). Репертуарний збірник ЦК КСУТ, № 3. ЦК КСУТ, Пряшів, 1982, 56 стор.
— М. Роман, Ф. Ковач, І. Галайда, Й. Дацко: Василь Зозуляк. Збірник статей (до 70-річчя з дня народження). ЦК КСУТ, Пряшів, 1979, 150 стор.
- ²⁵ Ю. Кундрат, Український художній переклад у Чехословаччині (1945—1980). СПВ—ВУЛ, Пряшів, 1983, 258 стор.
- ²⁶ Наукові записки ЦК КСУТ, № 12. ЦК КСУТ, Пряшів, 133 стор.
- ²⁷ М. Роман, Життя і творчість Ф. Лазорика. ЦК КСУТ, Пряшів, 1976, стор. 95.
— М. Роман, Ф. Ковач, І. Галайда, Й. Дацко: Василь Зозуляк. Збірник статей (до 70-річчя з дня народження). ЦК КСУТ, Пряшів, 1979, 150 стор.
- ²⁸ Ukrajinská literatúra v ČSSR. Slovenský spisovateľ, Bratislava, 1981.
- ²⁹ Pod spoločným nebom. Východoslovenské vydavateľstvo, Košice, 1979.
- ³⁰ Ráno nad Karpatami. Československý spisovatel, Praha, 1983, 288 s.
— Literární měsíčník XI, 1982, č. 5, XII, 1984, č. 10, XIV, 1985, č. 5.
— Slovenské pohľady 44, 1978, č. 6, 1979, č. 7.
— Nové slovo 20, 1978, č. 32, 1984, č. 42.
— Pravda 61, 1980, č. 18.
- ³¹ Srdce ako slnce. Slovenský spisovateľ, Bratislava, 1982, 125 s.
- ³² Радянське літературознавство, № 2. Київ, 1986, стор. 61—66.
- ³³ Ю. Кундрат, Український художній переклад у Чехословаччині (1945—1980). СПВ—ВУЛ, Пряшів, 1983, 258 стор.
- ³⁴ М. Roman, Slovenské preklady z ruskej sovietskej literatúry v rokoch 1920—1940. SPN, Bratislava, 1970, 75 s.
— М. Roman, Z dejín kultúrno-literárnych slovensko-ukrajinských vzťahov. KOS, Košice, 1971, 68 s.
— Dva romány o kolektivizácii. In.: Zborník FF UPJŠ. Komparatistika a genelógia. Prešov, 1973, s. 143—193.
— Michail Šolochov v slovenskej kritike. In.: Slovenská a ruská literatúra. SPN, Bratislava, 1973, s. 267—276.
— Иван Франко и словацкая литература. См.; Иван Франко и мировая культура. Тезисы докладов международного симпозиума. Львов, 1986, стр. 46—48.
- ³⁵ Пером і словом. З української східнославацької преси (1945—1970). Післямова О. Рудловчак. СПВ—ВУЛ, Пряшів, 1972, 288 стор.
- ³⁶ 10 років УНТ. СВХЛ Братіслава, 1958, 246 стор.
— УНТ 20. СПВ—ВУЛ, Пряшів, 1967, 120 стор.
— УНТ 25. СПВ—ВУЛ, Пряшів, 1971, 174 стор.
— УНТ на службі народу. СПВ—ВУЛ, Пряшів, 1976, 68 стор.
— Піонери українського театру в ЧССР. ЦК КСУТ, Пряшів, 1981, 120 стор.
- ³⁷ Говорить Пряшів . . . 30 років українського радіомовлення в Чехословаччині. СПВ—ВУЛ, Пряшів, 1968, 118 стор.
— 50 rokov ukrajinského vysielania v Československu. SPN—OUL, Prešov, 1984, 158 s.
— Українські народні казки Східної Словаччини. Том I—VII. Зібрав, упорядкував і коментарі написав М. Гиряк. СПВ—ВУЛ, Пряшів, 1965, 1966, 1969, 1972, 1976, 1978, 1979.
— М. Гиряк, Українські народні казки Східної Словаччини. СПВ—ВУЛ, Пряшів, 1983, 252 стор.
- ³⁸ О. Рудловчак, Збірник західноукраїнських пісень Я. Головацького і першоджерела, вміщених у ньому закарпато-українських пісенних текстів. Див.: Науковий збірник МУК в Свиднику. № 11. Пряшів, 1983, стор. 183—493.
- ³⁹ Зелений віночок, червоні квіточки. Підготовка текстів, упорядкування та критично-бібліографічний нарис О. Рудловчак. СПВ—ВУЛ, Пряшів, 1965, 458 стор.

- ⁴⁰ О. Рудловчак, Зарубежные славяне и Россия. Документы архива Ф. М. Раевского 40—80 лет XVIII ст. Изд. Наука, Москва, 1975, стр. 576.
- ⁴¹ М. Роман, Советская литература в Словакии в 30-х годах. Киев, 1964, 18 стор.
— Твори В. Маяковського на сторінках словацької прогресивної преси: Збірник наукових праць аспірантів суспільних кафедр. Видав. КДУ. Київ, 1963, стор. 115—128.
— Степан Гостиняк — поет Пряшівщини. Дніпро, № 9, Київ, 1964, стор. 39—43.
— Школа і джерело натхнення. Прапор, № 10, Київ, 1967, стор. 95—99.
— В єдиній сім'ї. Розвиток української літератури ЧССР. Дніпро, № 10, Київ, 1982, стор. 122—125.
— У словацьких перекладах. Літературна Україна, № 19, Київ, 1984.
— Сторінки незламної дружби. Київ, № 1, Київ 1986, стор. 138—142.
— Атеїст з Пряшівщини. Людина і світ, № 2, Київ, 1986, стор. 32—34.
— У перекладах з української. Літературна Україна, № 23, Київ, 1986.
- ⁴² Ф. Ковач, Иван Франко среди украинцев Чехословакии. См.: Иван Франко и мировая культура. Тезисы докладов международного симпозиума. Львов. 1986, стор. 91—93.
- ⁴³ M. Štec, Jazykovedná ukrajínistika na Slovensku po roku 1945. Slavica Slovaca, 10, 1975, s. 156—169.
- ⁴⁶ Дружно вперед, № 1, ЦК КСУТ, Пряшів, 1954, стор. 24—26.
— Историческое прошлое, народная речь и народная культура Пряшевщины. Збірник Пряшевщина. Пряшів, 1948, стор. 57—163.
- ⁴⁷ Полногласие в украинских говорах Восточной Словакии. Zborník FF UK. Philologica. 10, SPN, Bratislava, 1959, s. 108—119.
— Атлас українських говорів Східної Словаччини.
— Bulletin celoštátneho dialektologického seminára. Prešov, FF UPJŠ, 1966.
— Записки НТ КСУТ, № 3, Пряшів, 1975, стор. 7—12.
- ⁴⁹ Як старші діалектологічні дослідження сприяли поглибленню слов'янських взаємин на поприщі діалектології. Дукля, № 5. ЦК КСУТ, Пряшів, 1956, стор. 150—159.
— Сучасна українська говірка села Ублі в порівнянні з її записом в 1896 році. Дукля, № 5, ЦК КСУТ, Пряшів, 1956, стор. 88—117.
— До питання словацького впливу на українську переселенську говірку села Любовец Пряшівського округу. Жовтень і українська культура. Пряшів, 1968, стор. 309—322.
- ⁵⁰ Развитие украинского литературного языка в Восточной Словакии в 1919—1939 гг. Изд. КГУ, Киев, 1964.
— З історії боротьби за літературну мову в Східній Словаччині (1919—1939). Наукові записки МУК в Свиднику. СПВ—ВУЛ, Пряшів, 1965, стор. 259—279.
— Розвиток українського правопису на Закарпатті і Східній Словаччині. Наукові записки МУК в Свиднику. СПВ—ВУЛ, Пряшів, 1964, стор. 279—292.
— Газета «Слово народа» в боротьбі за українську мову в Східній Словаччині на початку 30-х р. Наукові записки МУК в Свиднику. СПВ—ВУЛ, Пряшів, 1967, стор. 329—342.
— Боротьба за літературну мову українців Східної Словаччини у 1919—1945 рр. Жовтень і українська культура. Пряшів, 1968, стор. 284—291.
— Літературна мова українців Закарпаття і Східної Словаччини після 1918 року. СПВ—ВУЛ, Пряшів, 1969, 196 стор.
- ⁵¹ Система голосних у говірках північної Лабірщини. Zborník FF UPJŠ. SPN, Bratislava, 1960, s. 172—179.
— Деякі особливості синтаксису простого речення говірок північної Лабірщини. Педагогічний збірник, 3. З минулого і сучасного українців Чехословаччини. СПВ, Братіслава, 1963, стор. 231—248.
— K problematike výskumu lexiky ukrajinských nářečí na východnom Slovensku. In.: Dialektologický zborník. SPN, Bratislava, 1980, s. 131—134.
— Перспективи дальшого розвитку діалектологічних досліджень. (В співавторстві з Ю. Валіском). Дукля 30, 1, 1982, стор. 68—70.
- ⁵² Названия посуды и кухонной утвари в украинских говорах Восточной Словакии. Сөвешания по общезакарпатскому лингвистическому атласу. Тезисы докладов. Москва, 1975, стор. 255—257.
— Назви посуду і кухонного начиння в українських говорах Східної Словаччини (16 карт). Науковий збірник МУК в Свиднику. СПВ—ВУЛ, Пряшів, 1978, стор. 249—292.
— З лексики посуду і кухонного начиння в українських говорах Східної Словаччини та її відношення до словацьких говорів. Dialektologický zborník, I. SPN, Bratislava, 1980, s. 135—140.
— Назви посуду і кухонного начиння в українських говорах Східної Словаччини (50 карт). Науковий збірник МУК в Свиднику. СПВ—ВУЛ, Пряшів, 1980, стор. 303—444.
— Із спостережень над побутовою лексикою. Школа і життя, 15, 1978, 1, стор. 7.

- Nářečová lexika piatich obcí východného Slovenska. In.: Atlas gwar Bojkowskich, cz. II. Warszawa 1981, s. 1—185.
- Лексика хліба в українських говорах Східної Словаччини. Записки НТ КСУТ, № 6, Пряшів, 1978, стор. 126—138.
- Z výskumov názvov ľudových jedál. In.: Etnografický výskum zátopovej oblasti hornej Cirochy v okrese Humenné. Košice, 1980, s. 107—108.
- Лінгвостилістичний атлас українських говорів Східної Словаччини, I. СПВ—ВУЛ, Пряшів, 1981.
- ⁵³ Сільськогосподарська лексика (Назви сільськогосподарського начиння). Наукові записки ЦК КСУТ, 2, Пряшів, 1973, стор. 91—112.
- Деякі питання лексики сільськогосподарських культур в частині українських говірок Східної Словаччини. Zborník PdF UPJŠ, S. Slavistika. SPN, Prešov, 1979, s. 101—109.
- До питань лексики комунікації і традиційного транспорту в частині говірок Східної Словаччини. Наукові записки ЦК КСУТ, Пряшів, 1977, стор. 177—179.
- Микологічні назви в частині говірок Східної Словаччини. Dialektologický zborník, I. FF UK. SPN, Bratislava, 1980, s. 145—148.
- ⁵⁴ Vedľajšia veta účelová lemkovského nářečia v porovnaní so spisovnou ukrajinčinou. In.: Bulletin celoštátneho dialektologického seminára. FF UPJŠ. Prešov, 1966, s. 24—41.
- K sémantickej charakteristike pomenovaní farieb hovädzieho dobytku a koní. In.: Etnografický výskum zátopovej oblasti hornej Cirochy v okrese Humenné. Východoslovenské vydavateľstvo, Košice, 1980, s. 141—142.
- До питання метрولوгічної термінології українців Східної Словаччини. Науковий збірник МУК в Свиднику. СПВ—ВУЛ, Пряшів, 1977, стор. 529—559.
- До питання метрولوгічної термінології в діалектологічному словнику. Dialektologický zborník, I. SPN, Prešov, 1980, s. 141—144.
- ⁵⁵ — Syntax ukrajinských nářečí v okrese Bardejov (Kandidátska práca PdF Nitra).
- ⁵⁶ Predložkové konštrukcie pomocou „s“, „iz“ a „z“, vyjadrujúce príčinu, vo východoslovenských jazykoch. In.: Zborník PdF UPJŠ, 3. Slavistika. SPN, 1971, s. 68—81.
- ⁵⁷ До питання складних назв населених пунктів. Наукові записки ЦК КСУТ, Пряшів, 1972, стор. 81—89.
- До характеристики складних назв населених пунктів лексикосинтаксичного типу. Наукові записки ЦК КСУТ, Пряшів, 1975, стор. 19—36.
- Мікротопонімія українських сіл Східної Словаччини. Науковий збірник МУК в Свиднику, СПВ—ВУЛ, Пряшів, 1976, стор. 293—343.
- ⁵⁸ М. Штець, Деякі питання словацько-українських мовних контактів. Jazykovedný zborník FF UPJŠ, č. 2. SPN, Bratislava, 1969, s. 103—109.
- Konfrontácia spisovnej slovenčiny a spisovnej ukrajinčiny. In.: Studia Academia Slovaca, 5. ALFA, Bratislava, 1976, s. 525—540.
- До питання контрастивного вивчення числівників української і словацької мови. Школа і життя, № 12, 1981, стор. 4.
- ⁵⁹ П. Бунганич, Спостереження над іменниковою категорією роду в зіставленні із словацьким відповідником. Науковий збірник МУК в Свиднику, № 9. СПВ—ВУЛ, Пряшів, 1980, стор. 289—303.
- ⁶⁰ М. Новак, Методика викладання української мови у 2 — 5 класах ОШ. СПВ—ВУЛ. Пряшів, 1980.
- ⁶¹ З. Ганудель, Методика викладання української мови і літератури (для вчителів ОШ). Братіслава, 1973.
- З. Ганудель, Методика викладання української мови і літератури (для вчителів гімназій). Братіслава, 1973.
- ⁶² Z. Hanudeľová. Úvod do štúdia ukrajinského jazyka. SPN, Bratislava, 1979.
- A. Kunderátová, Z. Hanudeľová, Praktické cvičenia z ukrajinského jazyka pre I. a II. roč. R-UPJŠ, Košice, 1980.
- Z. Hanudeľová, A. Kunderátová, Praktické cvičenia z ukrajinského jazyka pre III. a IV. roč. R-UPJŠ, Košice, 1982.
- J. Muličák, Materinský jazyk ukrajinský pre I. roč. (1.—4.). R-UPJŠ, Košice, 1985.
- A. Kunderátová, Ukrajinská štylistika pre III. a IV. roč. R-UPJŠ, Košice, 1985.
- ⁶³ J. Kunderát, Prehľad kultúrnych dejín USSR. SPN, Bratislava, 1975, 138 s.
- J. Kunderát, Teória a prax prekladu. R-UPJŠ, Košice, 1983, 258 s.
- J. Holendová, Ukrajinská literatúra pre deti a mládež s metodikou literárnej výchovy. R-UPJŠ, Košice, 1984, 180 s.
- M. Hirjak, Ukrajinský folklór. R-UPJŠ, Košice, 1978.
- Z. Hanudeľová, Úvod do štúdia ukrajinského jazyka. R-UPJŠ, Košice, 1979.

- Z. Hanudeľová, A. Kunderátová, Praktické cvičenia z ukrajinského jazyka pre III. a IV. roč. R-UPJŠ, Košice, 1982.
- A. Kunderátová, Z. Hanudeľová, Praktické cvičenia z ukrajinského jazyka pre I. a II. roč. R-UPJŠ, Košice, 1980.
- A. Kunderátová, Ukrajinská štylistika pre III. a IV. roč. R-UPJŠ, Košice, 1985.
- J. Muličák, Materinský jazyk ukrajinčiny pre I. roč. (1.—4.). R-UPJŠ, Košice, 1985.
- M. Roman, Vybrané kapitoly z literárnej kritiky. R-UPJŠ, Košice, 1983.
- O. Рудловчак, Хрестоматія закарпатської української літератури ХІХ ст. Перша частина. Кошиці, 1976. Друга частина. Кошиці, 1985.
- ⁶⁴ Horná Cirocha. Východoslovenské vydavateľstvo, Košice, 1985. Науковий збірник МУК в Свиднику № 9, частина друга, СПВ-ВУЛ, Пряшів, 1979.
- ⁶⁵ Повний список дивись:
- Jubilejný zborník k 15. výročiu založenia Filozofickej fakulty v Prešove Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach. SPN, Bratislava, 1977, s. 163—178.
- 25 rokov Filozofickej fakulty v Prešove Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach. Prešov, 1984, s. 199—220.
- 30 rokov Filozofickej fakulty v Prešove Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach. Prešov, 1987.

RESUMÉ

Michal ROMAN, *O činnosti katedry ukrajinského jazyka a literatúry*

Článok oboznamuje čitateľa s niektorými faktami a otázkami práce katedry, ale neposkytuje vyčerpávajúce hodnotenie jej činnosti, poukazuje na prínos členov katedry k rozvoju československej ukrajistiky a slavistiky vôbec, na rozvoj kultúry ukrajinského obyvateľstva Československa.

Autor článku zdôrazňuje, že otvorenie tejto katedry roku 1953 bolo možné vďaka leninskej internacionálnej politike KSČ a socialistickej kultúrnej revolúcie. Dnes na katedre pracujú dvaja profesori, štyria docenti, traja odborní asistenti, jeden asistent, štyria vedeckí pracovníci a traja vedeckí asistenti.

V článku sa môže čitateľ oboznámiť najmä s takými smermi činnosti ako príprava učiteľov pre základné a stredné školy, vedecko-výskumná práca (rozvoj Ukrajincov Zakarpatska a východného Slovenska od dávnych čias po dnešok, rozvoj povojnovej literatúry Ukrajincov v kontexte československej a sovietskej literatúry, rozvoj ukrajinskej sovietskej literatúry), výskum slovensko-ukrajinských a slovensko-sovietskych stykov, ukrajinských nárečí v Československu, príprava učebníc pre základné školy, spolupráca so sovietskymi vysokými školami a ich vedeckými pracovníkmi, publikačná činnosť a iné.

Katedra ukrajinského jazyka a literatúry v priebehu svojej existencie uskutočnila veľkú prácu, pomohla KSČ pri riešení národnostnej otázky, pri upevnení národnej hrdosti, socialistického vlastenectva a internacionalizmu; jej pomoc prispela k tomu, že vzrástla kultúra ukrajinského slova a ukrajinská literatúra sa stala súčasťou československého literárneho procesu; katedra zohrala pozitívnu úlohu v rozvoji a realizácii kultúrnej revolúcie medzi ukrajinským obyvateľstvom Československa.

РЕЗЮМЕ

Михаил РОМАН, *О деятельности кафедры украинского языка и литературы*

Статья знакомит читателя с некоторыми фактами и вопросами работы кафедры, но не дает исчерпывающей характеристики ее деятельности, указывает на вклад членов кафедры в развитие чехословацкой украинистики и slavistiky вообще, в развитие культуры украинского населения Чехословакии.

Автор статьи подчеркивает, что открытие в 1953 году этой кафедры было возможным благодаря ленинской интернациональной политике Коммунистической партии Чехословакии и социалистической культурной революции. Сегодня на кафедре работают два профессора, четыре доцента, три старшие преподаватели, один ассистент, четыре научные работники и три научные ассистенты.

В статье читатель может ознакомиться в частности с такими направлениями деятельности, как обучение учителей основных и средних школ, научно-исследовательская работа (развитие литературы украинцев Закарпатья и Восточной Словакии от давнего времени по современность, развитие послевоенной литературы украинцев в контексте чехословацкой и советской литературы, развитие украинской советской литературы), исследование словацко-украинских и словацко-советских контактов, украинских диалектов в Чехословакии, подготовка учебников для основных школ, сотрудничество с советскими высшими учебными заведениями и их научными работниками, публикационная деятельность и др.

Кафедра украинского языка и литературы на протяжении своего существования осуществила большую работу, помогла КПЧ в решении национального вопроса, в укреплении национальной гордости, социалистического патриотизма и интернационализма; ее помощь содействовала в том, что возросла культура украинского слова, а украинская литература стала составной частью чехословацкого литературного процесса; кафедра сыграла положительную роль в развитии и осуществлении культурной революции среди украинского населения Чехословакии.

RESÜMEE

Michal ROMAN, *Über die Tätigkeit des Katheders der ukrainischen Sprache und Literatur*

Der Artikel macht die Leser mit einigen Tatsachen und Fragen der Arbeit des Katheders bekannt, aber gibt keine erschöpfende Charakteristik seiner Tätigkeit, weist auf den Beitrag der Mitglieder des Katheders zur Entwicklung der tschechoslowakischen Ukrainistik und Slawistik überhaupt und zur Kulturentwicklung der ukrainischen Bevölkerung der ČSSR hin.

Der Autor des Artikels betont, daß die Eröffnung dieses Katheders im Jahre 1953 dank der leninschen internationalen Politik der KPdTsch und der sozialistischen Kulturrevolution möglich war. Heute sind auf dem Katheder zwei Professoren, vier Dozenten, drei Hochschullehrer, ein Assistent, vier wissenschaftliche Arbeiter und drei wissenschaftliche Assistenten tätig.

Im Artikel kann sich der Leser insbesondere mit solchen Richtungen der Tätigkeit bekannt machen, wie die Ausbildung der Lehrer für Grundschulen, die wissenschaftlich-erforschende Arbeit (die Entwicklung der Literatur der transkarpatischen Ukrainer und der Ostslowakei von alters her bis zur Gegenwart, die Entwicklung der Nachkriegsliteratur der Ukrainer im Kontext der tschechoslowakischen und sowjetischen Literatur, die Entwicklung der ukrainischen sowjetischen Literatur), die Erforschung der slowakisch-ukrainischen und slowakisch-sowjetischen Beziehungen, der ukrainischen Mundarten in der Tschechoslowakei, die Vorbereitung der Lehrbücher für Grundschulen, die Zusammenarbeit mit sowjetischen Hochschulen und ihren wissenschaftlichen Arbeitern, die Publikationstätigkeit u. a. m.

Der Katheder der ukrainischen Sprache und Literatur verwirklichte im Laufe seiner Existenz eine große Arbeit, half der KPdTsch bei der Lösung der Nationalfrage und bei der Festigung des nationalen Selbstbewußtseins, des sozialistischen Patriotismus und Internationalismus; seine Mithilfe trug dazu bei, daß die Kultur des ukrainischen Wortes wuchs und die ukrainische Literatur ein Bestandteil des tschechoslowakischen literarischen Prozesses wurde; er spielte eine positive Rolle in der Entwicklung und Verwirklichung der Kulturrevolution unter der ukrainischen Bevölkerung der Tschechoslowakei.

РЕЦЕНЗІЇ

«СЕЙСМОГРАФ» ВІДКРИВ «АНАТОМІЮ ДРУГОГО ОБЛИЧЧЯ» (до творчого розвитку Степана Гостиняка)

ІЛЛЯ ГАЛАЙДА, ПРЯШІВСЬКИЙ ФІЛОСОФСЬКИЙ ФАКУЛЬТЕТ КОШИЦЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМ. П. Й. ШАФАРИКА

Степан Гостиняк вже першою добіркою віршів звернув на себе увагу читачів та критиків, які добросеречно та доброзичливо поставились до його своєрідного таланту. Він якось своєю незвичайністю не вміщався у рамки думання та солодко сентиментальну чи абстрактно романтичну поетику, яка панувала в нашій поезії в той час, коли поет Степан Гостиняк запропонував читачеві «свою дорогу». «Шлях Степана Гостиняка від першої збірки **«Пропоную вам свою дорогу» (1965) до «Анатомії другого обличчя» (1986) був наповнений постійним шуканням, вдосконалюванням своєї поетичної майстерності, — пише М. Роман, — боротьба за чесну, культурну, всебічно і гармонійно розвинену людину, за світ без бруду, підлабузництва, міщанства, кар'єризму, расової і національної ворожнечі, за світ без воєн, за світ соціалістичний, соціально справедливий, наповнений красою та добром».¹ Висловлюючись фігурально, поет запропонував свою дорогу, подивився на світ лише двома очима, став писати вірші, став сейсмографом своєї доби, розкрив букет свого інтимного світу та анатомію другого обличчя, щоб проголосити:**

*І я, один із тих, хто чує й бачить,
хто прагне людям щастя і добра,
сміюсь смішному, як воно й належить,
але насамперед ворожай охороняю
на вільній ниві нашого життя,
на древній ниві рідної планети
перед посухою, морозом, градом
і ворогом його найбільшим — бур'янами.
Іду бур'ян губити, йду з корінням виривати.*

Іван Яцканин, підкреслюючи вічне прагнення поезії оновити поетичну мову, вирватися з трафаретних формул та штампів, відмітив, що Степан Гостиняк збагнув, що поезія — *«це не оздоблення, не окрасочка, але точність поетичного висловлювання»*. Його дорога — це *«дорога нового бачення світу»*, це дорога, на якій він бачить *«речі прості, дрібні та складні, важливі та потрібні»*, в ньому є *«відвертість, натхнення, революційність»*, він *«заглиблюється у внутрішній світ людини, щоб краще порозуміти час та суспільні проблеми»*.²

Найкраще й найглибше вловив суть поезії С. Гостиняка радянський літературознавець С. Крижанівський, коли сказав, що *«його серце повне розуму, добра і краси. Там гостять його мама, друзі, кохана, Україна, людськість, Космос. Його серце повне гніву і ненависті. Його вороги — палії війни, визискувачі і паразити, а також брехня, глупота, підлість, тупість, байдужість, міщанство, бюрократизм . . . Він вояк і філософ . . . Він молодий і наївний. Він — зрілий і мудрий. Часом веселий і ясний, часом — хмурий і сумний. Його радість — з любові до людей, його сум — від недосконалості людської природи і суспільства . . . Він національний, і в ньому все українське. Він — вселюдський. Він — трансконтинентальний і океанський . . . Він білий своєю*

чесністю. Він червоний своєю революційністю. Він чорний від люті до сил війни і зла . . . Він жовтий од неспокон за долю людей і людства. Він тримає слово, як чарівний перстень, а оно у нього виблискує, як самоцвіт — всіми гранями душі».³

Виходячи з цієї характеристики поета, можна лише здивуватись, скільки треба було поетові працювати, щоб засвоїти українську літературну мову, щоб стати «чужинцем дома» та «автохтоном в чужині», як колись в українській літературі по ту сторону карпатських Низьких Бескидів на Лемківщині Богдан Ігор Антонич, який теж починав «з нічого» і запроменився зіркою першої величини на українському поетичному небі. Правду кажучи, ці два поети щодо поетичного бачення світу є у своїй суті антиподами, бо ліричний Антонич увійшов у рідну поганську природу, а С. Гостиняк «ніби-то зцивільнює поезію»⁴ та починає там, де Антонич скінчив: у якоїсь «антиприроди» міського цивілізованого світу.⁵

Великий стрибок зробив Степан Гостиняк своєю незвичною метафоричною поезією і став певним антиподом поетичного світу духовничовського типу поезії чи псевдопоезії післявоєнних років. Він своїм ліричним гротеском піднявся на рівень медитативної поезії Івана Драча.⁶ Андрій Червняк, характеризуючи дві поетики в нашій поезії — Сергія Макари та Степана Гостиняка, — доводить, що «це два полюси сучасної української поезії Чехословаччини, до яких збігаються та від яких розбігаються їх різні модифікації. Степан Гостиняк — це поезія індуктивна позитивного скенсу та критики . . . Гостиняк — асенізатор, який, одягнувшись у болі та страждання людей (у якій мірі народу — це вимагає соціологічного дослідження), ходить від одного хворого до другого й питає свої анамнези та протоколи . . . Його світ — це світ хворих або приречених до хвороби, світ абсурдностей та насилля речей над душею людини. Це поет абсолютно некомфортний, який думає й відчуває як яскрава, автентична особа, протилежна будь-якій диктатурі масового мислення, що діє на людей і поета розвинутими засобами масової комунікації та яке уніфікує етичні й естетичні особливості індивідуальності. Було би помилково думати, що думки й чуття Гостиняка не відповідають соціалістичній програмі. Навпаки! Поет — це чуїно відчуваючий орган соціалізму, і його критика деформованої дійсності втрое корисніша, ніж будь-яка апологетика старих чи нових деформацій соціалізму». Далі автор доводить, що «поетика Гостиняка дає ключ для аналітичного осягнення фактів дійсності, що може мати своє значення в будь-якій ідеологічній оцінці».⁷

Своїм «ламанням усталених уявлень про форму поетичного вислову, введенням моментів абсурдного він найзухваліше з усіх розрушує стереотип української прямицької поезії».⁸ При цьому розрушенні поет робив у своєму розвитку багато помилок з-за спонтанних чуттєвих поетичних вибухів, але одного в ньому не заперечиш: він окреслений поет. Вже з самого початку було бачити, що новаторські спроби Степана Гостиняка настільки «незвичайні й ризиковані, що авторові треба пробачити різні часткові невдачі, які виникають у поета від невміння підключати до свого інтуїтивного методу коригуючий об'єктивний контроль» над тим, що працює поза нормами й обмеженнями логіки — напливом вражень, парадоксами та тавтологією, анархічними та чванливими нотками та жєстами⁹, бо часом поет втрачає віддих за опанування пережитого, яке мовою слів звучить якось в'яло та безсило. Це викликає цілий ряд дискусій. На нашу думку, вистачить у віршах Степана Гостиняка хоч трохи підняти метафоричну вуаль, більш вдуматись у складні метафоричні образи, їх асоціаційне поєднання, і можемо переконатись у свіжості думок, нюансах переживань. Поет має що сказати читачеві. Скажімо, у вірші «Трава» вже перше порівняння трави з вуличною дівчиною дає випуклий експресивний образ тремтячої трави перед наказою, яку «чужоєферний елемент косить», а вона не міняє «свого зеленого обличчя». А в іншій «площині» — чим далі, тим драматичнішої, — художній образ наростає до гірко трагічного акорду: «Навантажена багатством хмар, ти копюєш розлоге царство українських сліз». І разом з тим «Селянський ранок». Це скоріше подібне до нашвидко змонтованого кіносценарія або лаконічної помітки до широкого прозаїчного твору. Все тут є: нагромадження вражень, штрихів, окремих вдалих образів без якої-небудь поінти, а це лиш для того, щоб намалювати розтрошений селянський ранок зі своїми романтичними надихами та щоденними турботами. Поет підчас натхнення найменше думає про метрику, поетичні тропи — він виливає себе; він, як оголений нерв, плазує в муках творчості. Це — правда. Але це вже питання таланту, каторжної праці над віршем, ерудиції, попередньої теоретичної підготовки, творчого процесу, який проходить в душі поета. В цьому розумінні нас може зацікавити в поезії Степана Гостиняка протиріччя між чудовими розгорнутими метафорами, порівняннями, скажімо, «заголовками почав кіоск бреха-

ти, мов життям ходячі трупи всіх занять» і асоціативністю, яка внаслідок стислості веде до розірвання контакту між уявою поета та читача, коли автор за словом бачить реальне враження, а читач ні:

*Шалений біг очей
за духом в слові
закривавив лівого білка —
цілунками моїми навантажена
аж налякалась.*

Ця фантастичність може виникнути внаслідок першої сигнальної системи, коли автор починає фіксувати поетичні образи на межі підсвідомості. Було побоювання, що поет в майбутньому буде схилитись у цей бік, буде виключати із творчого процесу свідомість, сам не буде бачити за словом реального вираження речей, що може настати критичний момент, коли поезія Степана Гостиняка стане нагромадженням паранаїчної нісенітничі. На щастя, ця біда обійшла поета. Навпаки. З кожною новою збіркою поезій він ставав і стає яснішим у своїй поетичній мові.

Закінчуючи характеристику загальних поглядів на творчість Степана Гостиняка, хочеться навести слова російського радянського поета Дмитрія Кедріна, який свого часу говорив про поета, як про промінь, який йде від кінопроектора. Від його сили та яскравості залежить чіткість того, що відбувається на екрані. Промінь поезії Степана Гостиняка настільки сильний, що його чіткий рукопис можна прочитати навіть на великому кіноекрані амфітеатру.

Попробуємо розглянути, з якою силою цей промінь поезії Степана Гостиняка пробивається крізь його три останні збірки поезій: «Букет», «Сейсмограф» та «Анатомія другого обличчя».

Збіркою віршів «Букет» (1979) поет підніс нашій поезії свіже квіття, на якому замерехтіли чисті краплини поетичного натхнення. Про неї заговорила преса.¹⁰ Вона насвідчує, що талант поета став зрілішим у своїй розповіді про навколишній світ та його внутрішній напружений настрій. Степан Гостиняк заговорив голосом суспільних проблем, і цей переконливий голос говорить про громадську зрілість поста-людини, яка небайдужа до життя свого народу, міщанського зла та болю знедолених братів у Чілі та Африці. Тут вже видно, що декотрі мотиви стають основними мотивами, які пройдуть крізь майбутні збірки поезій, стануть своєрідними лейтмотивами.

З боку поезики Степан Гостиняк продовжує та розгортає поетичну систему попередніх трьох поетичних збірок. Він веде складну інверсійну гру з художнім словом навіть у класичній формі написаних віршах відчувається ця переекспонованість. Домінують тут динамічні метафоричні образи, які в різних випадках набирають характеру символічних узагальнень. Наприклад, у такому вірші, як «Гном і час»:

*Гном в зеленому ковпакові
дивиться на стрілку циферблата,
стрілка скаче то вперед, то назад
і гному смішно.*

Одночасно поет збагачує тематику своєї поезії, виходячи на арену світових подій від «Класового букету» через «Антиміщанський букет», «Букет настроїв та квітів», «Букет серця», «Історичний букет» до «Чілійських та африканських сторінок», який можна об'єднати під загальною символічною назвою «Букет розстріляних і невбитих надій». Не зважаючи на те, що кожний розділ (різні букети) має свою тематичну закінченість, все ж таки вся збірка ніби написана одним подихом, поєднана одною головною цілеспрямованістю: викликати у людей гнів та ненависть до тих, хто перешкоджає людському щастю на землі. Своєрідні та самобутні букети настроїв у цій збірці поезій Степана Гостиняка. В нього все продумане, глибоко відчуте та подане у відповідально належній поетичній формі, бо, як каже сам автор:

*«Мій вірш — це мій тиран коханий,
без якого я не можу жити».*

Степан Гостиняк весь у поетичному напруженні, його підганяє впертий мрійник. Здається, що побутові дрібниці відходять у нього на задній план, однак в цілій системі вони мають свою вагу і стають невід'ємною частиною його поетичного стилю. Серед щоденних речей поет відчуває себе впевнено, тут він вдома. Інтерес до звичайних явищ дає Степану Гостиняку можливість розгорнути надзвичайні поетичні образи, тому неправильно було б зачиняти поета у світ звичайних дрібничок. Його увага до конкретних щоденних явищ допомагає лише створювати неповторну поезику, служити йому засобом, а не метою.¹¹

Поет у цілому ряду віршів став відвертішим, особливо у найкращому циклі **«Букет серця»** та **«Чилійських сторінках»**. Але підчас читання та перерічування поезій Степана Гостиняка мимоволі складається враження, нібито поет навмисто не хоче бути до кінця відвертим, ніби стратегія поетичного тексту розрахована на вдумливого читача так, щоб складні метафоричні образи викликали різні асоціації. Його плодотворна, свіжа поетична імагінація заснована, за словами В. Жидлицького, на новітній асоціативній метафоричності.¹²

Ще одна сторінка таланту Степана Гостиняка відкривається в збірці **«Букет»**, а саме, його майстерність у віршованих розповідях, які дуже цікаві з жанрового боку. Вони занадто позначені суб'єктивною експресивністю і розбивають природний характер розповіді. Це вже експресивний поет-Гостиняк з своєю поетичною образністю бачення світу. Тут вже важко встановити межу між зображуванним об'єктом і творчим процесом почуттів поета.

Зрозуміло, що не все в **«Букеті»** Степана Гостиняка досконале. *«Лірична спонтанність та імпульсивність іноді приводять поета до хвастливих жестів, а особливо, коли побороє фразу антифразою»*. В цілому можна сказати, що поет у збірці поезій **«Букет»** *«явно побороє комплекс провінційності та з самовпевненістю і без побоювання бути «нескромним» говорить не тільки про проблеми його найближчого середовища, але й про справи загальні, світові — про Чілі, Африку — і стає чим далі, тим більше та ясніше поетом універсальним»*.¹³

Про це говорить також збірка поезій Степана Гостиняка **«Сейсмограф»** (1982). В ній поетична система внутрішнього прояву поета не міняється: та ж складна інверсійна гра з художнім словом, яке функціонально завантажене максимально, ті ж самі теми, але одночасно він набагато іронічніший. Його **«Сейсмограф»** став сейсмографом нашої доби, став реакцією на навколишній світ з всіма суперечностями, став результатом внутрішнього напруження поета. Степан Гостиняк заговорив голосом суспільних проблем, загострюючи свою музу на негативні явища нашого суспільного життя. Він громадськи зрілий і не байдужий до життя чи то минулого, чи то сучасного. Він по-своєму осмислює його, з гострою сатирою ставиться до міщанського розуміння життя, яке проявляється у різних формах людської діяльності. Він *«справді неспокійний»*, він *«раб свободи»*, який поклоняється і покланяється *«лише тому, кому сам захоче»*. На перший погляд виходить так, що поетичний сейсмограф Степана Гостиняка досить однобоко реєструє, записує *«коливання нашої землі»*, що поет не бачить світлих сторінок нашого життя, не захоплюється щоденною героїчною роботою мозолястих рук. Це, дійсно, лише на перший погляд може виникнути таке враження, бо за цією антитезою, за всім цим простежується ясний ідеал поета, а це першорядна справа в поезії Степана Гостиняка.

Основну частину **«Сейсмографа»** Степана Гостиняка творить інтимна лірика. Тут сейсмограф поета працює досконаліше, вловлює глибинні почуття, повну відвертість автора в проблемах любові, родинного життя, еротики, що в окремих випадках може деколи виглядати занадто сміливою негациєю етичних норм в поезії, але вся ця поезія, на нашу думку, спрямована якраз на захист благородного почуття любові. Ця позиція поета наближається або співзвучна з поезією Володимира Маяковського, який теж всією силою свого могутнього таланту накидався на все, що перешкоджало любові бути глибоким та високим людським почуттям. Доречно тут нагадати, що для Степана Гостиняка, як і для Маяковського, *«коммуна»* і любов — *«найвища висота»*, *«коммуна»* і любов — *«найглибша глибина»*.

Степан Гостиняк, як вже було сказано, часто навмисно нехтує традиційні поетичні прийоми, системи віршування. Асоціативний метод поезії веде його до *«розбивання»* ритмічних структур, але це не верлібр, бо його вірші підлягають строгому ритмічному контролю, рими появляються лише в окремих потрібних випадках, найчастіше вживаються метафори, гіперболи, рідко коли порівняння, анафора.

В **«Сейсмографі»** Степана Гостиняка присутнє сильне, але сентиментально не переборщене ліричне *«Я»*, ясне ставлення суб'єкта до світу та його проблем, а це є основною передумовою, щоб поезія була поезією. В деяких віршах Степана Гостиняка важко встановити межу, де кінчається ліричний вилив, а де він, тобто поет, починає прозаїчно об'єктивізувати, особливо у коротких афористичних віршах. Прозаїчність образів в **«Сейсмографі»** та його розповідний тон про звичайні ситуації та почуття настільки природні й переконливі, що починають створювати однорідну єдність. Такий спосіб вияву — рівний за своєю поетичною силою з кожним іншим проявом чи виявом. В **«Сейсмографі»** Степан Гостиняк зміцнює свій своєрідний стиль вияву, більше проєктує чи своє ліричне *«Я»* на гумор та іронію.

Це закономірно вело поета до того, щоб в останній збірці поезій з повною, злою сатиричною силою розкрити **«Анатомію другого обличчя»** (1986), де кожний поетичний рядок говорить про те, що поет добре знає цей світ і тому дозволяє собі поводитися свobodно, навіть фамільярно з об'єктами, які створюють анатомію другого, огидного обличчя.

Читаючи нову збірку поезій Степана Гостиняка, можна лише констатувати той факт, що талант поета міцнішає, набирає ще більшої сили сатирична гострота, яка завжди була притаманною його попередній творчості майже на цілому поетичному шляху. Степан Гостиняк завжди держить руку на пульсі часу і чуйно реагує на деформації людської недосконалості, маючи на увазі людину і ратуєчи всім серцем за її високі моральні цінності у боротьбі за перетворення світу на лад соціалістичних взаємовідносин між людьми. Тому жало його сатири (на цей раз яскраво гнівною та гіркою) направлено на *«соціалістичного міщанина»*, який весь гуманізм соціалістичного ладу використовує на улаштування свого, як пише поет, *«скотинного ненажерливого»* існування, свого егоцентричного *«Я»*, аби стати рабом добробуту. Поет гірко сміється над всім паскудством, дрібницями (і крупними махінаціями кар'єризму), які перешкоджають чесним трудівникам нашого суспільства привільно дихати. Він запропонував читачеві, так би мовити, *«художній аналіз»* анатомії другого янусівського обличчя, кожний його покалічений мускул, нерв і психіку. Поет створює неповторні сатиричні портрети, які гідні на картинну виставку для загального висміху. У всіх віршах він не йде на компроміс із своїм сумлінням чи совістю, і поезія його стає громадськи мужньою. З першого погляду здається, що **«Анатомія другого обличчя»** абсолютно чорна, і дехто з читачів може образитися, що, мовляв, невже ж все таке чорне у нашому житті і чи це не є негацією всього прекрасного, що зроблено нашим трудовим народом? Навіщо нам такий гіркий сміх? Справа в тому, що, як і в попередній збірці поезій Степана Гостиняка, — це — *«сміх крізь сльози»*, що протилежністю *«анатомії другого обличчя»* — ясна та переконлива позиція поета з його ідеалом людини соціалістичної доби, а критичний дух негативних явищ носить, без сумніву, конструктивний характер і має свій художній задум і сенс. Нарешті вже в нашій літературі з'являється справжня, високохудожня сатирична поезія!

У першому розділі книги Степана Гостиняка сама назва говорить про що піде далі мова — **«Сліди або ж печатки домашнього сміття»**. Поет вимітає це сміття у душі радянських поетів Івана Драча та Віталія Коротича, але зі своїм неповторним поетичним рукописом. Що вловлює *«сейсмографічне око та вухо»* поета і на що спрямована його озлоблена сатирична душа? Він проти кар'єризму і титуломанії, проти *«суперпристрасного збирання медальок, орденів «Абсолютної пошани»*:

*Чули-сьте?
Не чули?
Та ж учора Ваньо Пиятика
(будучи тверезим, як мотики)
з нагоди славного якогось річчя,
може й півсторіччя
перевзяв із рук когось,
з рук першого когось
здається Орден Абсолютної Пошани
за неймовірно солоденьке подрімування
під час війни
та за активну пасивність
при побудові нашого
оригінального суспільства.
Ювіляра вітали всі,
хто не мав що робити.*

Поет проти вимагачів інвалідних воєнних пенсій, що ніколи не брали участь у боротьбі та намагаються якомога більше урвати із *«державної каси»*, проти дивної моралі, яка дозволяє твердити та діяти: *«Якщо держава наша, то й все наше . . . й брати, звичайно можна, а красти — ні»*; проти тих, хто на різні лади співає *«кількатонно, престолопоклонно»*, проти *«історичного рішення Юрка Пецуха на профспілкових зборах (піти пообідати)»*, проти невідповідальності, проти *«наукових» роздумів Петька Липи про морозиво»*, проти *«пустих пропозицій раціоналізатора Янча Савуляка»* і т. п. Виходить так, що витерті речі щоденного життя, дріб'язковість побу-

ту стає засобом для виявлення іронічного почуття поета та його ставлення до зовнішнього світу. Через них він якимсь лише йому притаманним чудом відображає внутрішність людини та створює синтетичну поезію.

Поет своїми віршами тне до живого, образно кажучи, хоч досить часто, та часом не дуже глибоко. Деколи він зупиняється на дрібничному явищі та стріляє по ньому з гармати багатослів'я. Це поет робить навмисно, щоб викликати у читача антипатію до зображеного. Поет також сильний в тих місцях, де пише про прогайдакане життя «Гриця Комарнянського» або «Три скотини», де

*«перша скотина
на поверсі вище
палить щодня сигарету в уборній;
вона не хоче димом
засвинювати власної квартири . . .
. . . А друга скотина,
коли тільки може . . .
знущається наді мною . . .
А третя, найбільша скотина
— я сам,
котрий терпить наругу
двох попередніх»,*

— приходять в даному випадку до гірко висновку ліричний герой поета.

Другий розділ книги Степана Гостиняка відкриває «Зації сторінки з історії міжнародного зброду» капіталістичного світу, його антигуманність. Поетом чудово розроблена тема диктаторства у «Плачі-риданні або ж галасівні нещасного пароду з виводу смерті найдорожчого з диктаторів Рауля Мартинесі Фернандеса»:

*«Як же ж нам без тееебеее, ката генерального, та буутиш,
як та як, ну, яааак?
Лийся, сльозо, якщо мусиш.»*

Поет по-езопівськи глибоко розкриває суть поліцейської машинерії, її тупість, продажність та грубу силу влади та демагогії у «Молитві екшювініста генерала Джеймса Батлера, яку він ношіптує і проповідує щодня у Африці, у Азії, в Америці, в Європі, а, може, й на острові Брюх Пуп». Найвищої сатиричної гостроти досягає поет у віртуозному розкритті «рецепту» як приготувати «Диктаторський борщ»:

*Натуральну глупість
і середньовічну нетерпимість
кидають в диктаторський котел
і варять до напівготовності.
Після цього у котел кладуть
петрушку маршів,
ще й цибулю таборів . . .
. . . . .
Потім у посудину всипають
8/8 норми болю, сліз та крові,
заправляють поліцейсько-прокурорським салом
і доводять до кипіння.*

*А подаючи на стіл,
в тарілку дня іще кладуть убите сонце,
порцію насилля,
посипають кропом абсолютного безправ'я.*

«Смітняк історії» закінчує поет злим акордом гіркості — «крокують генерації у царство деградації» у тому, для нас чужому, антигуманному світі, якщо не знайдеться сила, яка вимете сміття міжнародного зброду.

Для того, щоб досягти належного ефекту художнього образу та його експресивного впливу на читача, поет грається зі словом у різних побудовах динаміки вірша (анафоричні повтори, інверсія

тощо). Інколи вірш ледь-ледь втримує ритмічний нерв і часто переходить у прозу, з якої випливає часто моралізаторська сентенція байки. В цілій збірці віршів помітно проявляється тенденція вести прозаїчну розповідь через білий вільний ямб чи хорей або й анапест. З боку поетичних засобів вірші поета максимально спрощені, навмисно виглядають ніби роздягнені від поетичних прикрас, бо це випливає з сатиричного заміру. Зустрічається у віршах гіпербола, порівняння, алегорія, іронія та іносказання у широкому спектрі його вживання. Часом появляється у формальних (у добромu смислі слова) пошуках віршування алітерація, а рідко коли спонтанні рими. Є у поета і прагнення замикати думку у стислі вірші, які звучать дуже дотепно та влучно: **«Преславний вік Наполеона»**

*Імператори наказують,
васали слухаються, —
все в найкращому порядку.*

Під кінець хочеться нам підкреслити, що остання збірка поезій Степана Гостиняка **«Анатомія другого обличчя»** є явним досягненням у поетичному розвитку поета, його ідейно-художньому зростанні.

Степан Гостиняк — поет громадянського звучання, усвідомлюючи собі, що, за словами Володимира Маяковського. — *«Сразу не выпарить бюрократов рой. Не хватит ни бань и ни мыла вам»*, — крокує дружньо з тими,

*Кто вышел
строить
и мечь
в сплошной
лихорадке
буден.
Отечество
славлю,
которое есть,
но трижды —
которое будет . . .*

(В. Маяковский. «Хорошо»)

ПРИМІТКИ

- ¹ М. Роман, Слово про поета і його збірку «Анатомія другого обличчя». С. Гостиняк. «Анатомія другого обличчя», СПВ в Братиславі, ВУЛ в Пряшеві, 1986, с. 213.
- ² I. Jackanin, Kroky k vzájomnému porozumeniu. Nad českým prekladom poézie Š. Hostyňáka, «Východoslovenské noviny», г. 32, 1983, č. 159, s. 4.
- ³ С. Крижанівський, Пропоную вам Степана Гостиняка. С. Гостиняк. «Пропоную вам свою дорогу», СПВ в Братиславі, ВУЛ в Пряшеві, 1965, с. 5—7.
- ⁴ D. Okáli, Antológia poézie ukrajinských básnikov ČSSR, Pravda, г. 64, 1983, č. 2, s. 5.
- ⁵ V. Židlický, Syn nepovšimnuté slzy, — In: S. Hostyňák. Neorámovaný prostor, Mladá fronta, Praha, 1982, s. 109—111.
- ⁶ S. Kozak, F. Nieuważny, Antologia poezji ukraińskiej, Ludowa spółdzielnia wydawnicza, Warszawa, 1977, s. 33.
- ⁷ А. Червеняк, До характеристики двох поетик. «Дукля», р. 16-й, 1968, № 2, с. 126—128.
- ⁸ З. Геник-Березовська, Українська поезія в Чехословаччині після другої світової війни. «Дукля», р. 16-й, 1968, № 3, с. 169.
- ⁹ О. Зілінський, Поезія в минулорічній «Дуклі». «Дукля», р. 15-й, 1967, № 2, с. 46.
- ¹⁰ В. Коман, «Букет». «Нове життя», р. 30-й, 1980, № 5, с. 7.
С. Сухий, Поезія для тебе і для нас. «Дукля», р. 29-й, 1981, № 1, с. 79.
Й. Шелепець, Гостиняків «Букет». «Дукля», р. 29-й, 1981, № 6, с. 73—74.
- ¹¹ V. Židlický, Syn nepovšimnuté slzy, — In: S. Hostyňák. Neorámovaný prostor, Mladá fronta, Praha, 1982, s. 112—113.
- ¹² V. Židlický, Syn nepovšimnuté slzy, — In: S. Hostyňák. Neorámovaný prostor, Mladá fronta, Praha, 1982, s. 114.
- ¹³ V. Židlický, Syn nepovšimnuté slzy, — In: S. Hostyňák. Neorámovaný prostor, Mladá fronta, Praha, 1982, s. 113.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ ПОКАЖЧИК НАУКОВИХ ТА КРИТИЧНИХ СТАТЕЙ, РЕЦЕНЗІЙ ТА АНОТАЦІЙ ПРО ТВОРЧІСТЬ С. ГОСТИНЯКА.

- БАЛЕГА Ю. Життя, квіти і дороги Зодіака, «Дукля», р. 29-й, 1981, № 5, с. 73—78.
- БОБАК М., Кольорові дні, «Нове життя», р. 30-й, 1980, № 5, с. 7.
- ВАЛЦЕРОВА-БАЦІГАЛОВА Г., Кілька заміток з приводу антології «Srdce ako slnce», «Дукля», р. 31-й, 1983, № 4, с. 71—74.
- ВИННИЧУК Ю., Іду до вас, «Дукля», р. 31-й, 1983, № 4, с. 77—79.
- ГАЛАЙДА І., Quo vadis поезіє? «Дукля», р. 17-й, 1969, № 2, с. 45—48.
- ГАЛАЙДА І., Анатомія другого обличчя, «Нове життя», р. 32-й, 1986, № 41, с. 5.
- ГЕНИК-БЕРЕЗОВСЬКА З., Українська поезія в Чехословаччині після другої світової війни, «Дукля», р. 16-й, 1968, № 3, с. 168—170.
- ГЕНИК-БЕРЕЗОВСЬКА З., Чеська антологія української літератури Східної Словаччини, «Дукля», р. 32-й, 1984, № 6, с. 63—65.
- ГЕРЖМАН З., Самобутний поет, «Дукля», р. 31-й, 1983, № 2, с. 77—78.
- ГОЛЕНДА ЙОЛ., Про кілька «нових» течій «модерного» світу, «Дукля», р. 19-й, 1971, № 3, с. 50—53.
- ŽIDLICKÝ V., Syn nepovšimnuté slzy, — In: S. Hostyňák. Neorámovaný prostor, Mladá fronta, Praha, 1982, s. 107—114.
- ЗІЛІНСЬКИЙ О., Яка поетова дорога? «Дукля», р. 14-й, 1966, № 1, с. 40—45.
- ЗІЛІНСЬКИЙ О., Поезія в минулорічній Дуклі, «Дукля», р. 15-й, 1967, № 2, с. 44—46.
- ЗІЛІНСЬКИЙ О., Неспокійний лабіринт світу, «Дукля», р. 15-й, 1967, № 5, с. 55—56.
- ЗОЗУЛЯК О., Рефлекси про книгу С. Гостиняка «Пропоную вам свою дорогу», «Нове життя», р. 16-й, 1966, № 15, с. 7.
- КОВАЧ Ф., Степан Гостиняк, «Дукля», р. 26-й, 1978, №№ 4, 5, с. 46—57, 68—79.
- КОВАЧ Ф., Насамперед я неспокійний із собою, Про останні збірки віршів С. Гостиняка, «Дукля», р. 32-й, 1984, № 1, с. 43—50.
- KOZAK S., NIEUWAŻNY F., Antologia poezji ukraińskiej, Ludowa spółdzielnia wydawnicza, Warszawa, 1977, s. 33.
- КОМАН В., Букет, «Нове життя», р. 30-й, 1980, № 5, с. 7.
- КРИЖАНІВСЬКИЙ С., Пропоную вам Степана Гостиняка, — Ін.: Степан Гостиняк. «Пропоную вам свою дорогу», СПВ в Братиславі, ВУЛ в Пряшеві, 1965, с. 5—7.

- ЛАЗОРИК Ф., Степан Гостиняк. «Пропоную вам свою дорогу», Збірка поезій, «Нове життя», р. 16-й, 1986, № 13-й, с. 6.
- НЕВРЛІ М., Наша поезія за 1964 рік, «Дукля», р. 13-й, 1965, № 3, с. 60—63.
- OKÁLI D., Antológia poézie ukrajinských básnikov ČSSR, Pravda, г. 64, 1983, č. 2, s. 5
- ОРЛИК П., Художне слово на службу народів, «Дукля», р. 21-й, 1973, № 2, с. 67—74.
- PARASKOVÁ M., Hostyňakovu verše v češtine, Rudé právo, г. 62, 1982, č. 185, s. 5.
- РОМАН М., Букет поезій Степана Гостиняка, «Нове життя», р. 30-й, 1980, № 10, с. 7.
- РОМАН М., Нова книга Степана Гостиняка, «Дружно вперед», 1986, № 12, с. 20.
- РОМАН М., Слово про поета і його збірку «Анатомія другого обличчя», — Ін.: С. Гостиняк. Анатомія другого обличчя, СПВ в Братиславі, ВУЛ в Пряшеві, 1986, с. 213—217.
- РОМАН М., Література і час, СПВ в Братиславі, ВУЛ в Пряшеві, 1987.
- СЕРЦЕ, ЯК СОНЦЕ (Антологія поезії поетів української національності в ЧССР), «Дукля», р. 31-й, 1983, № 4, с. 52—61.
- СИС К., Література під Карпатами, «Дукля», р. 31-й, № 4, с. 62—63.
- СУХИЙ С., Ліричний щоденник поета, «Нове життя», р. 23-й, 1973, № 19, с. 8.
- СУХИЙ С., Поезія для тебе і для нас, «Дукля», р. 29-й, 1981, № 1, с. 79.
- ТУРКОВ Г., З редакційної пошти, «Нове життя», р. 16-й, 1966, № 24, с. 3.
- ЧЕРВЕНЯК А., До проблем української літератури в Чехословаччині, «Дукля», р. 13-й, 1965, № 2, с. 68—75.
- ЧЕРВЕНЯК А., Українська поезія Чехословаччини за 1965 рік, — Ін.: Науковий збірник МУК у Свиднику, Пряшів, 1967, № 3, с. 359—363.
- ЧЕРВЕНЯК А., До характеристик двох поетик, «Дукля», р. 16-й, 1968, № 2, с. 125—128.
- ШЕЛЕПЕЦЬ Й., Гостиняків «Букет», «Дукля», р. 29-й, 1981, № 6, с. 73—74.
- JACKANIN I., Kroky k vzájomnému poznání. Nad českým překladem poézie Š. Hostyňáka, Východoslovenské noviny, г. 32, 1983, č. 159, s. 4.

RESUMÉ

Eliška GALAJDA; Seismograf otvoril Anatomii inej tváře

Autor tohto článku podrobuje ideovo-etickej analýze básnické dielo známeho básnika Štefana Hostyňáka, ktorý v ukrajinskej poézii Československa stojí na jednom z popredných miest. V článku sa hovoria o všeobecných problémoch spojených s dielom básnika, ktorý svojím talentom a významom vošiel nielen do celoštátneho kontextu, ale aj za jeho medze. Avšak autor článku svoju pozornosť sústreďuje predovšetkým na hodnotenie troch posledných zbierok básní (Kytica, Seismograf a Anatomia inej tváre), odhalujúc pri tom najcharakteristickejšie črty tvorivého rukopisu básnika.

РЕЗЮМЕ

Илля ГАЛАЙДА, «Сейсмограф» открыл «Анатомию другого лица»

Автор предлагаемой статьи подвергает идейно-эстетическому анализу поэтическое творчество известного поэта Степана Гостиняка, который в украинской поэзии Чехословакии занимает одно из ведущих мест. В статье говорится об общих проблемах, связанных с творчеством поэта, вошедшего по-своему таланту и масштабности не только в общегосударственный литературный контекст, но и за его пределы. Все же главное внимание автор статьи сосредотачивает на характеристике трех последних сборников стихов поэта («Букет», «Сейсмограф» и «Анатомия другого лица»), выявляя при этом наиболее характерные черты творческого почерка поэта.

RESÜMEE

Eliáš GALAJDA, *«Der Seismograph»* öffnete *«Die Anatomie des anderen Gesichtes»*

Der Autor des vorliegenden Artikels liefert eine ästhetische Ideenanalyse des poetischen Schaffens des bekannten Dichters Štefan Hostyňák, der in der ukrainischen Poesie der Tschechoslowakei eine der führenden Stellen besitzt. Im Artikel ist von allgemeinen Problemen die Rede, die mit dem Schaffen des Dichters verbunden sind, der seinem Talent und der Bedeutung nach sowohl ins allgemeinstateiliche Literaturkontext eingetreten als auch außer seinen Grenzen bekannt ist. Aber die Hauptaufmerksamkeit konzentriert der Autor auf die Charakteristik der letzten drei Gedichtsammlungen von Š. Hostyňák (*«Der Strauß»*, *«Der Seismograph»* und *«Die Anatomie des anderen Gesichtes»*) und entdeckt dabei die kennzeichnenden Züge der schöpferischen Handschrift des Dichters.

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК

- АЛАДІ Гашпар 60
АНДРЕЙ, ANDREJ, АНДРІЙ, ONDREJ, ОНДРІЙ 60, 163—171, 192
АНДРЕЙКО Йосиф 61
АНДРОПОВ Ю. 52
АНТОНИЧ, АНТОНИЧ Богдан Ігор 284
АРТЮХ Л. Е. 133
АТАНАС 257
- БАБЕЙ Іван 61
БАБЕЙ П., ВАВЕЈ Р., БАБЕЙ Петро 35, 37, 42—44, 216
БАБКА 62
БАБОТА Л., БАБОТА Люба Миколаївна, БАБОТА Любиця, ВАВОТОВА́ Lubica, L. B. 6, 69—70, 74, 77, 80, 83—84, 89, 255, 261—262, 271, 273, 275
БАБОЧКІН В. 257
БАБОЛЯР В., БАБОЛЯР Варфоломій 256—257, 259—260
БАГАР, BAGÁR, БАГАР А. 259, 261—262
БАЗИЛОВИЧ 97
БАЙЦУРА Іван, БАЙЦУРА І., БАЙЦУРА Іван, ВАЈСУРА Ivan 6, 11, 27—29
БАКШАЙ Є. 260
БАЛАГУРІ Е. 232
БАЛАЖ Т. 256
БАЛЕГА Й. 277
БАЛЕГА Ю. 273, 290
БАЛЛА Ольга 215
БАЛЬО Юстина 169
БАНДУРИЧ Марія 169
БАНДУРИЧ Михайло 157, 177
БАНДУРЧИНА Ганна 265
БАНЬО Анна 169
БАРАБОЛЯ М. 276
БАРАН М. 50
БАРНА Марія 169
БАРАН Ян 252
БАРТКО Марія 215
БАТКО Іван 60
БАТКО Стефан 60
БАТЛЕР Джеймс 288
БАХАР Штефан 250
БАЮС Василь 60
ВАЮС Стефан 60
БЕГЕНИ Петр, BEGENI Peter, БЕГЕНІ Петро 6, 263—264, 269—270
БЕЕР Д., БЕЕР Дердь 71, 74—75
БЕЙЛА IV 173
БЕЛА IV 147
БЕЛЕЙ Марія 265
БЕНЬО Юрай 227

БЕРЕЖНА Марія 169
БЕРЕЖНИЙ Михайло 175
БЕСКИД М., БЕСКИД Николай А. 80, 90
БЕТКА 192
БИМ 31
БІГА Михайло 155
БІЛОГУЩИН Анна 169
БІЛЯК Василь 247
БІРЧАК В., БІРЧАК Володимир 71, 81
БІСС Є. 37, 42, 198
БІСС-КАПІШОВСЬКА Є. 256
БІТНЕР Степан 215
БІТТНЕР Степан 256
БЛАГУТА М. 260
БЛОМКВИСТ Е. Є. 108
БОБАК І. 37
БОБАК М., ВОВАК М., БОБАК Мілан 200, 202, 209—210, 267, 271, 290
БОБУЛА М. 259
БОБУЛЬСЬКА Олена 169
БОГДАНОВ А. 37, 41—42
БОКШАЙ І. 225
БОКШАЙ Й. 225
БОНКАЛО Олександр 70
ВОНКАЛО Sándor 81
ВÖÖR Gy. 81
БОРЕЦЬКИЙ А. 229
БОРИС Є. 260
БОРОВСЬКА-НЕМЦОВА А. 230
БОРОДАЧ, ВОРОДАЇ, БОРОДАЧ Я. 259, 261—262
БОРОЛИЧ Ю., БОРОЛИЧ Юрко 25, 198, 222, 229, 264, 266, 273
БОТТО Ян 268
БОХИН Марія 265
БОХІНА Ганна 255
БРАДАЧ І. 8
БРГЛОВИЧ Г., BRHLOVIČ G. 47, 55
БРЕЗІНА Ян 268
БРЕНИШИН Юлія 169
БРІШКАР Й., BRIŠKÁR J. 34, 41
БУВАК А. 260
БУГАР 31—32
БУДІШ Андраш 78
БУДСКИЙ, BUĐSKÝ, БУДСЬКИЙ Й. 259, 261—262
БУНГАНИЧ П. 271, 273—276, 279
БУРГР Мирослав 260
БУРЦИН Юрій 215

ВАДНАЙ Карой 80
ВАЛЕК М. 181
ВАЛІСКА Ю. 278
ВАЛЦЕРОВА-БАЦІГАЛОВА Г. 290
ВАЛЬКО Михайло 65
ВАНАТ І., ВАНАТ Іван 6, 66, 108, 268
ВАНЧИК Анна 215
ВАНЬКО Ю. 274
VARTÍKOVÁ M. 41

ВАРХОЛ Й., VARCHOL Jozef, ВАРХОЛ Йосиф. Й. В. 6, 163, 166, 169—171, 221—224, 232
 ВАРХОЛ Н., ВАРХОЛ Надежда, ВАРХОЛ Надія, VARCHOLOVÁ Nadežda, N. V. 6, 144,
 148—154, 156—158, 160—161, 173, 177—179, 220, 222—224, 232
 ВАРХОЛ Терезія 169
 ВАР'ЯН Н. 133, 220—222
 ВАСИЛЕВ В. І. 256
 ВАСИЛЬКО Анна 169
 ВАТАЩИН Й. 260
 ВАШУТ Л. 259
 ВЕЙНШТЕЙН А. 52
 ВЕРГУН Д., ВЕРГУН Дмитрий Ник. 70, 81
 ВИННИЧУК Ю. 290
 ВИНТЕР Адольф 74
 ВИШНЕВСЬКИЙ І. 71, 81
 ВІНГРАНОВСЬКИЙ М. 202
 ВІЦО Ф., ВІЦО Федор 230, 232
 ВІЦЬО Степан 264
 ВОЛОДИМИР 220
 ВОЛОШИН А. 24
 ВОЛОЩУК І., ВОЛОЩУК Ілля 264, 273, 277
 ВРАБЕЛЬ Михайло 143

 GABRIEL František 158
 ГАВЛЕНА 62
 ГАВЛІЧЕК-БОРОВСЬКИЙ Карл 90
 ГАВУЛИЧ Іван 268
 GAGANĚS, GAGANĚS Jozef, ГАГАНЕЦЬ Й., ГАГАНЕЦЬ Йосиф 76, 91, 97
 ГАДЖЕГА Юлій 97
 ГАЙ А., ГАЙ Андрій 229, 268
 ГАЙДОШ Ганна 215
 ГАЙДОШ Маріан, GAJDOŠ Marián, ГАЙДОШ Маріян 6, 31, 42—44
 ГАЙДУК-КОРОТКИЙ Михайло 61
 ГАЙНИЙ В., ГАЙНИЙ Віктор 256—258, 264, 266
 ГАЛАЙДА 143
 GALAJDA Eliáš, ГАЛАЙДА Ілля, ГАЛАЙДА І., ГАЛАЙДА Ілля 6, 25, 208, 220, 228, 267, 273
 277, 283, 290—292
 ГАЛАН Я. 257
 ГАЛЕЧКА Анна, ГАЛЕЧКА Ганна, HALEČKOVÁ Anna 6, 247, 252, 254
 ГАЛЧАК А., ГАЛЧАК Анна 208, 267—268
 ГАЛЬКО Михайло 61
 ГАМАР-ПОПИК Іван 169
 ГАМРАК Юрій 250
 ГАННУСЕНЬКА 199
 ГАНУДЕЛЬ З., ГАНУДЕЛЬ Зузана, HANUDELŮVÁ Z. 6, 133, 268,
 271—275, 279—280
 ГАПАК С., ГАПАК Степан 224, 268
 ГАРАЙДА І. 70, 81
 ГАРАЙ М. 260
 НАРАКСІМ С. 66, 108
 ГАРБУШ Анна 169
 ГВЄЗДОСЛАВ П. О. 266
 ГВІЗД М. 133, 220—224
 ГВІЗД Олена 149
 ГВОЗДА Микола 267
 ГЕБЕЙ Віктор 76

ГЕНИК-БЕРЕЗОВСЬКА З. 290
ГЕРЖМАН З. 290
ГЕРОВСЬКИЙ Ю. 274
ГИРТЛЕР Е. 259
ГИРЯК М., ГИРЯК Михайло, HIRJAK M. 6, 142—143, 158—159, 266, 268, 271, 273—274, 277, 279
ГИЦЬ-МИЦОВЧИНА О., ГИЦЬ-МИЦОВЧИНА Олена 208, 268
ГЛАВАТА (ГОЛОВАТИЙ) Федір 60, 258
ГНАТ 143—144
ГНАТ Андрій 260
ГНАТ Анна 169
ГНАТ Є. 260
ГНАТЮК, ГНАТЮК В., ГНАТЮК Володимир 8, 103, 143—145, 158
ГОГОЛКА Едуард 261
ГОГОЛЬ М. 258
ГОДЖА 31—32
ГОЙДА Мікулаш 257
ГОЛДБЕРГЕР Адольф 64—65
ГОЛЕНДА Й., ГОЛЕНДА Йол., ГОЛЕНДА Йолана, HOLENDOVÁ J. 265, 268, 271, 273, 276, 279, 290
ГОЛОВАЦЬКИЙ Я., ГОЛОВАЦЬКИЙ Яків Федорович 8, 97, 277
ГОЛОВКО А. 199
HOLUBY Jozef Ludovít 158
ГОМИЧКОВ, ГОМИЧКОВ А., ГОМИЧКОВ Олександр Юліанович, ГОМІЧКОВ Олександр, ГОМІЧКОВ Олександр Юрійович, ГОМІЧКОВ О. Ю. 69, 76—77, 79, 82
НОМІСКО Georgius 82
ГОМІЧКОВ Євгеній 76
ГОМИЧКОВ, ГОМИЧКОВ Николай, ГОМІЧКОВ, ГОМІЧКОВ М., ГОМІЧКОВ Микола, . НОМІСКОВ Mikola, НОМІСКОВ Mikuláš 69—71, 73—78, 80, 82—84, 87
ГОНС В. 181
ГОНЧАР О. 192
ГОНТАР Г. О. 133
ГОРВАТ, HORVAT Karel 92, 97
ГОРКАВА А. 271
ГОСТИНЯК, ГОСТИНЯК С., ГОСТИНЯК Ст., ГОСТИНЯК Степан, HOSTYŇAK S., HOSTYŇÁK Š., HOSTYŇÁK Štefan 25, 198, 201, 208, 220—224, 228, 232, 266—267, 278, 283—292
ГОТВАЛЬД К., GOTTWALD K. 33, 35, 42—44
HOFFMAN Ladislav 178
ГОШКО Андрій 64
ГРАБОВСЬКА Марія 261
ГРАБЧАК Франтішек 215
ГРАНЧАК І. 232
ГРЕБИК Марта 169
ГРЕНДЖА-ДОНСЬКИЙ В., ГРЕНДЖА-ДОНСЬКИЙ Василь 8, 208, 221, 223, 225, 232, 266—267, 276
ГРЕШКОВИЧ Йосиф 61
ГРЕШЛИК В. 222—224, 231—232
ГРИЦЬ-ДУДА И., ГРИЦЬ-ДУДА І., ГРИЦЬ-ДУДА Іван, HRYC-DUDA I., HRIC-DUDA Ivan 255—256, 258, 261—262, 266—267, 273
ГРИЦЬ, HRYC, HRIZ 60, 255—256, 261—262
ГРИЦЬКО 60
ГРИША Петро 150
ГРІЖО Ф. 260
ГРІНЧЕНКО, ГРІНЧЕНКО Б., ГРІНЧЕНКО Борис 24, 206, 209
ГРУШКА 175

ГРУШКО Анна 175
 ГУБА, НУВА, ГУБА М. 259, 261—262
 ГУДАК М. 259
 ГУДАК Олена 169
 ГУДОК Мілан 261
 ГУЛА П., ГУЛА Петро 225, 266
 ГУЛА Федір 216
 ГУМЕННИК Іван 6, 216
 ГУСАК Г., HUSÁK G. 14, 41
 ГУЦАЛА Є. 192

ДАДЕЙ, DADEJ, ДАДЕЙ Ф. 259, 261—262
 ДАНИЛОВИЧ І. 72, 77, 80
 ДАНКО, DANKO Jozef, ДАНКО Йосиф 6, 211, 217—218
 ДАНКО Михайло 216
 ДАЦЕЙ Василь 266—267
 ДАЦКО Й. 277
 ДАЦКО Юрій 258
 ДЕАК, ДЕАК, ДЕАК Ференц 71, 75, 92, 97
 ДЕ-ВОЛЛАН А. А. (ТЮР Д'ЖАН) 80
 ДЕ ВОЛАН 71
 ДЕЙ О. І. 82
 ДЕРФЕНІОВ М. 50
 ДЖІНГІСХАН 173
 ДЖУГАН А. 264
 ДЖУПИНА М. 260
 ДЗЕНДЗЕЛІВСЬКИЙ Й. 232
 ДЗІЯК М. 271, 274
 ДИЛЛНБЕРГЕРОВА Сильвія, ДИЛЛНБЕРГЕР Сильвія, ДІЛЛНБЕРГЕР Сільвія, DILLNBER-
 GEROVÁ Sylvia 6, 125, 134
 ДИЦЬ Микола 268
 ДОБОШ С., ДОБОШ Степан 264, 276
 DOBRANSKÝ A., DOBRIANSKY A. I., DOBRJANSKIJ A. I., ДОБРЯНСКИЙ А. И., ДОБ-
 РЯНСЬКИЙ, ДОБРЯНСЬКИЙ А., ДОБРЯНСЬКИЙ А. І. 77, 87, 90, 93—94, 97—100, 264
 ДОБШИНСЬКИЙ Йозеф 250
 ДОВГОВИЧ В., DOHOVITS Basiliï 8, 273
 ДРАГОМАНОВ, ДРАГОМАНОВ М., ДРАГОМАНОВ Михайло, ДРАГОМАНОВ М. П. 70—
 71, 81, 143
 ДРАЧ І., ДРАЧ Іван 181, 284, 287
 ДРОБНЯК, ДРОБНЯК М., DROVNÁK M., ДРОБНЯК Михаил, ДРОБНЯК Михайло, DROV-
 ŇÁK Michal 25, 181—184, 186—189, 190—195, 260, 266—267
 ДРУГЕТ, ДРУГЕТ Кашпар 147
 ДРУГЕТ (Юрій) 146
 ДРУГЕТ Ян 147
 ДУБАЙ Михайло 255, 264
 ДУБАЙ О., ДУБАЙ Орест 222, 229—231, 268
 ДУДКО О., ДУДКО Ольга 257, 260
 ДУЙЧАК М. 274
 ДУЛІШКЕВИЧ І. 97
 ДУПЕЙ Анна 252
 ДУФАНЕЦЬ Ф. 42
 ДУХНОВИЧ Александр, ДУХНОВИЧ О., ДУХНОВИЧ О. В., ДУХНОВИЧ Олександр 26,
 80, 197, 212—213, 216, 221, 225, 228, 241, 249, 264, 272—273, 276
 ДУЦАР Андрій 265
 DUŠÁNEK Ján 158

ДУШЕНКА Степан 268

ЕНГЕЛЬС Ф. 27

ЕРЗЕРУМ 144

ЄЗБЕРІ, ЄЗБЕРІ Ф. 90

JEN 178

ЖЕЛЕЗНИК Юрій 265

ЖЕЛІЗНЯК М. 226

ЖИВОТКО А. 70, 81

ЖИДЛИЦЬКИЙ В., ŽIDLIČKÝ V. 286, 290

ЖИДОВСЬКИЙ І. 32, 37

ЖУМАР Анна 169

ЗАБАВСЬКА Є. 260

ЗАБОРСКИЙ Й., ZÁVORSKÝ J., ЗАБОРСЬКИЙ Йонаш 256, 261—262

ЗАВАЦКИЙ В., ZÁVACKÝ V., ЗАВАЦЬКИЙ В. 35, 37—38, 42—44

ЗАГОРА 192

ЗАГОРА ЯРОСЛАВ, ЯРОСЛАВ 192

ЗАГРЕБЕЛЬСКИЙ Ю., ЗАГРЕБЕЛЬСЬКИЙ Ю. П. 256—257

ЗАПАЛІВ Петрусь 60

ZARLETAL Flogian 90, 97

ЗАПОТОЦЬКИЙ Юліус 215

ЗАСЛАВСЬКИЙ Ріталій, Р. З. 197

ЗАХАРІАШ Ганна 215

ЗАХАРІАШ Едуард 215

ЗБІГЛЕЙ Й., ЗБІГЛЕЙ Йосиф 25, 199, 266—267

ЗЕМАН Василь 60

ЗИЛИНСКИЙ Богдан, ЗІЛИНСЬКИЙ Богдан, ZILYNSKYJ Bohdan 6, 85, 99—100

ZIKMUND V. 55

ЗІЛИНСЬКИЙ О. 290

ЗЛОЦЬКИЙ Ф. 80

ЗОЗУЛЯК В., ЗОЗУЛЯК Василь 25, 258, 263—264, 266—267, 273, 277, 290

ЗУПКА Ф. 15

ІВАН 60, 197

ІВАНКО 198

ІВАНЧИНА Олена 258

ІВАНЧОВ Ф., ІВАНЧОВ Федір 25, 198, 264, 266—267, 273, 277

ІВАНЧО Іван 213, 257—258

ІЛЮК Мирослав 6

ІЛЯЩИК Марія 261

КАЗІ 142

КАКОШ Я. 266

КАЛИНЯК І., КАЛИНЯК Іван 80, 220—224, 231—232

КАЛИНЯК Марія 258

КАЛИНЯК Михайло 215

КАЛЯНІН Марія 156—177

КАНТУЛЯК Михайло 249

КАНЯ В. 258

КАПИШОВСКИЙ В., KARIŠOVSKÝ V., КАПІШОВСЬКИЙ В., КАПІШОВСЬКИЙ Василь
6, 33, 35, 37, 41—45, 108, 216, 255, 268

КАПІТУЛА Катерина 157

КАПШИНСЬКИЙ З., КАПШИНСЬКИЙ Зіновій 255, 259
КАПУТА А. 220—222
КАРАБЕЛЕШ А., КАРАБЕЛЕШ Андрій 264
КАРАМАН В., КАРАМАН Василь 32, 35, 37, 255—256
КАРАС Д. 259
КАРАСЕК Мілош 258
КАРЕЛ ІV 142
КАРПЕНКО-КАРИЙ, KARPENKO-KARYJ 257—258, 261—262
КАСІАН В. 225
КАТЕРИНА 173, 175
КАЧМАР Є. 260
КАШУТА О. 259
КВАСНИК-РОЗГІЄВИЧ Олена 260
КЕДРІН Дмитрій 285
КЕМПНИЙ 31—32
КІТОВРАС 145
КЛЕБАН 61
КЛЕЦЬ-СИМКО Ганна 256
КЛИМОВА-РИХНОВА Д., KLÍMOVÁ-RYCHNOVÁ Dagmar 178
КМЕЦ Ганна 252
КОВАЧ Андрей, KOVÁČ Andrej, КОВАЧ Андрій 6, 47, 56—57, 253, 275
КОВАЧ Ф., КОВАЧ Федір 194, 213, 250, 264, 271—274, 276—278, 290
КОДАЙ М., KODAJ M. 47, 55
КОЖИНОВ В. 191, 194
КОЗАК С. 290
КОЗАК Я., КОЗАК Ян 54, 266
КОКОВКІН С. 258
КОГЛМАЄР Вацлав 227
КОЛИНЧАК Юрко 156
КОКЛЛАР Я. 8, 69
КОЛОМИЄЦ І. Г., КОЛОМИЄЦ І. Г., КОЛОМІЄЦЬ І. Г., КОЛОМІЄЦЬ І. Г. 97—98
КОЛЦУН Андрій 215
КОМАН В., КОМАН Василь 264, 290
КОМАРНЯНСЬКИЙ ГРИЦЬ 288
КОМОРОВСЬКИЙ Ян, KOMOROVSKÝ Ján, КОМОРОВСЬКИЙ, КОМОРОВСЬКИЙ Ян 141, 143, 158
КОНДРАТЄВ В. 258
КОНДРАТОВИЧ И., КОНДРАТОВИЧ И. М. 70, 81
КОНОПЕЛЕЦ Віталій, KONOPLEC Vitalij, КОНОПЕЛЕЦЬ Віталій, В. К. 6, 197, 201, 205, 209—210, 268
КОНФЕДЕРАК Василь 169
КОПРИЙ 60
КОПЧА 60
КОПЧАК Віктор 216
КОРБА Й., KORVA Jozef, КОРБА Йосиф 256—258, 261—262
КОРБА М. 213, 259
КОРБА-ОРИНИЧ М. 256
КОРВИН Матей, КОРВІН Матвій, KORVÍN Matej, CORVIN MATYÁŠ, ВАЦІАВ, ВЕНЦЕЛЬ, МАТВІЙ, МАТЕЙ, МАТЕЈ, МАТЯШ, ШТЕФАН 141—155, 158, 160—161
КОРИБАНИЧ Анна 169
КОРОТИЧ В., КОРОТИЧ Віталій 181, 287
КОРЧМАРОШ Й. 50
КОСМІНА Т. В. 108
КОСТЮК Ю., КОСТЮК Юрій 215, 221, 259—260, 264
КОТАР М. 274

КОТЛЯРЕВСЬКИЙ І. П. 205
КОЦАК А., КОЦАК Арсеній 9
КОЧУТА Штефан 250
КОШУТ Лайош 144, 151
КОЯТИЩАК Яцко 60
КРАВЕЦЬ Людмила 265
КРАЙНЯК Ганна 265
КРАЛИЦЬКИЙ А., КРАЛИЦЬКИЙ Анатолій 70, 80, 268, 272, 276
КРАЛЬ Ф. 266
КРАЛЬ Янко 268
КРАСОВСЬКИЙ Іван 213
КРАТОХВІЛ І., KRATOSHVÍL I. 50, 55
КРАТЮК Ольга 252
КРЕСИЛА Юрко 268
КРИЖАНІВСЬКИЙ С. 283, 290
КРИШТОФ Йозеф 252
КРНО М. 266
КРОК 142
КРУЧАЙ Юрій 252
КРЧ Р., KRČ R. 47, 55
КСЕНЯК Микола 266
КУБАНКА Юрій 260
КУДЗЕЙ Михайло 216
КУЗЕЛЯ, КУЗЕЛЯ Зенон 141, 158
KUKURA J. 55
КУЛЕЦЬ І., КУЛЕЦЬ Іван 222, 225, 229, 231
КУНДЛЯ Михайло 215
КУНДРАТ А., KUNDRÁTOVÁ A. 271, 273—275, 279—280
KUNDRÁT J., КУНДРАТ Ю., КУНДРАТ Юрій 6, 263, 265, 268, 271—274, 277, 279
КУНСТ Роберт 64
КУПАЛА Ян 220
КУРОЧКІН, КУРОЧКІН О. 169
КУСЬКО Андрій 264, 266
КУЦЕР Андрій 215
КУЦКО Габрієл 257
КУЧЕРЕНКО О., КУЧЕРЕНКО Олександр 258
КУЧЕРЕНКО Тетяна 258
КУШНІР Олена 169
КУЩИНСЬКИЙ Т., КУЩИНСЬКИЙ Тарас 230—231

ЛАДИЖИНСЬКИЙ М. 256
ЛАДИЖИНСЬКИЙ Степан 260
ЛАЖО Ю., ЛАЖО Юрко 62—63, 66
ЛАЗОР В. 260
ЛАЗОРИК, ЛАЗОРИК Ф., ЛАЗОРИК Федір, LAZORIK F. 25, 181, 198—200, 209—210, 212
220, 229—230, 263—264, 266, 269—270, 273, 277, 291
ЛАЗОРИК Олексій 265
ЛАЗОР Л. 260
ЛАЙЧАК М. 181
ЛАКАТА В. 220—221, 231
ЛАНГ 64—65
ЛАНГЕР Ю. 221
ЛАПУТКА М. 260
ЛАТТА В. 8, 274
ЛАТТА Ігор 213, 258

ЛАСКО J. 41
ЛЕВИЦКИЙ Иван Ем., ЛЕВИЦКИЙ I. E., ЛЕВИЦКІЙ I. E., ЛЕВИЦЬКИЙ I., ЛЕВИЦЬКИЙ I. E. 70, 73, 81—82, 90, 97—98
ЛЕВИЦЬКИЙ А., ЛЕВИЦЬКИЙ Адріан 257
ЛЕВКАНИЧ И., ЛЕВКАНИЧ I., LEVKANIČ I. 35, 37, 42—44
ЛЕВКО 60
ЛЕГДАН Ілля 266
ЛЕЛЕКАЧ А. 81
ЛЕЛЕКАЧ М. 70
ЛЕНИН, ЛЕНИН В. I., LENIN V. I. 20, 27, 33, 38, 41—42, 64, 193—194, 258
ЛЕСИН, ЛЕСИН В. М. 209
ЛЕТТРИХ Й. 37
ЛЕХМАН Марія 157, 177
LEŠČÁK Milan 158
ЛИБУША 142
ЛИПА Петько 287
ЛИСАК Михайло 255
ЛІБОВИЦЬКИЙ В., ЛІБОВИЦЬКИЙ Володимир 257, 260
ЛІСОВИЙ П. М. 71, 81
ЛІСОНЬ Й. 260
ЛОКІЄТКА Владислав 142
ЛОКОТА Иван, ЛОКОТА I., ЛОКОТА Іван, ЛОКОТА Ivan 64, 67—68, 214
ЛЮПАТА Маргарита 215, 255
ЛОПАТКА А. 260
ЛОПАТКА Ірина 255
ЛОПАТКА Петро 255
ЛОРЕНЦ Микола 61
ЛУКАЧИШИНА Ганна 215
ЛУЦІЯ 145
ЛУЧКАЙ, ЛУЧКАЙ М. 8, 97
ЛЮБИМОВ Володимир 260
ЛЮБИМОВ О., ЛЮБИМОВ Олександр 259—260
ЛЮБОМИР 192
ЛЯШ М. 256

МАСРОВА М. 266
МАЙДАК Анна 169
МАЙДАК Петро 169
МАКАРА С., МАКАРА S., МАКАРА Сергій 25, 201—210, 264, 266—267, 284
МАЛИНЯК Ганна 154
МАЛЬЦОВСЬКА Марія 268
МАНАЙЛО Б. 225
МАРЕЦ Б. 273
МАРІЙКА 192
МАРІЯ 173, 175
МАРКОВИЧ М. 229
МАРКОВИЧ П., МАРКОВИЧ Павло 228, 268
МАРКОВ П. 257
МАРКОШ М., МАРКОШ Михаїл, МАРКОШ Михайло 73, 75, 77
МАРКС К. 27, 47, 54
МАРКУШ М. 133
МАРЮША 174, 176
МАСИЦЯ Іван 265
МАСКАЛИК Павло 213, 258
МАТЕ J. 260

МАТУЩАК 64
МАТЯШОВСЬКА Юстина 267
МАЦАЛА Катерина 265
МАЦАЛА Марія 169
МАЦИНСКИЙ И., МАЦИНСЬКИЙ І., МАЦИНСЬКИЙ Іван, МАЦИНСЬКИЙ Іван Миколає-
вич, MACINSKÝ I. 25, 70, 81, 97, 181, 198, 200, 209—210, 256—257, 260, 263—264, 266—270, 273
МАЧЕК Л. 271
МАЧОШКО Марія 214, 261
МАЧУГА Михайло 61
МАЯКОВСЬКИЙ, МАЯКОВСЬКИЙ В., МАЯКОВСЬКИЙ Володимир 278, 286, 289
МЕЛЬНИК В., МЕЛЬНИК Василь 146, 158
МЕШША Мартин 6
МИГАЛЬ Наталія 258
МИГАЛЬО 177
МИКИТАСЬ В., МИКИТАСЬ Василь 71, 81
МИКЛОШ Марія 169
МИКОЛА, МІКЛУШ, MIKULAŠ, НИКОЛАЙ, NIKOLAS 163, 166, 168, 170—171, 197, 202
МИЛА Л. 271
МИЛЛИЙ Д., МИЛЛИЙ Десидерій, MILLÝ D. 220, 223, 225, 227—235, 239—240, 268
МИЛЮТИН Ю., MILUTIN J., МІЛЮТИН Ю. 257, 261—262
МИНДОШ І. 259
МИНДОШ Михайло 256
МИСЬКОВЕЦЬ Васько 60
МИТРАК Олександр 80
МИТТЕЛМАН Яков 72
МИШАНИЧ О. 273
МИГАЛІК В. 181
MĪNĀL-MĪNĀLY 66
MIKULA 178
MĪCHĀLEK Ján 178
МІХРИНА Марія 258
МОЛЧАН Юлія 169
МОЛЬНАР М., МОЛЬНАР Михайло 90, 158, 264, 266, 273
МОНДОК, МОНДОК Іван, МОНДОК Іван, MONDOK Ivan 63—64, 67—68
МОРВАЙ Є. 260
МОРИЦ Р. 266
MORKOVCA Ivan, МОРКОВЦЯ Іван, МОРКОВЦЯ Іван 61, 64—68
МОРОЗ Гриць 60
МОРЦЕК Карол 250
МУДРИК П., МУДРИК Петро 249, 253, 264
МУЛИК Йосиф 268
МУЛИЧАК Ю., MULIČÁK J. 271, 273—275, 279—280
МУНДЯК М. 158, 264
МУРЧИНКО Т. 271
МУХА Іван 265
МУШИНКА М., МУШИНКА Микола 97, 274, 276
МУШКА Юлій 268
MJARTAN Ján 158

НАГОДІЛ Отакар 158
НАПОЛЕОН 289
НАУМЕНКО Ф. І. 276
НЕБЕСНЯК Іван 61
НЕВРЛІ М. 291
НЕДЗЕЛЬСКИЙ Е., НЕДЗЕЛЬСЬКИЙ Є., НЕДЗЕЛЬСЬКИЙ Євгеній 71, 81—82, 97

НЕМЕТ Мирослав 264, 266—267
НЕРУДА, НЕРУДА Пабло 188—189
НЕМЦОВА Меланія 260
НІДЕРЛЕ Л. 8
NIEUWAŻNY F. 290^{*}
НОВАК М., НОВАК Михайло 265, 271, 273—276, 279
НОВИЧЕНКО А. 181
НОВОМЕСЬКИЙ Л. 14
НОВОТНИЙ А. 14
НОМИС М. 206
НОСАЛЬ Штефан 260
НЯХАЙ Маруся 267

ОБРАЗИК Анна 169
OKÁLI D. 290—291
ОЛЕНКА 192, 198—199
ОЛЕСЬ 205
ОЛІЙНИК Б. 181
ОЛІК Т. 27
ОНДРЕЙОВ Л. 266
ОРЛИК П. 291
ОРЛОВСЬКИЙ 61

ПАВЛИЧКО Л. 181
ПАВЛОВИЧ, ПАВЛОВИЧ А., ПАВЛОВИЧ Александр, ПАВЛОВИЧ О., ПАВЛОВИЧ Олек-
сандр 80, 88, 90, 97, 230, 272—273, 276
ПАЖУР Степан 6
ПАЗДЕРНИК Т. 256
ПАНКОВИЧ, ПАНКОВИЧ С., ПАНКОВИЧ Степан, ПАНКОВИЧ Стефан 70, 72, 81, 86—
88, 97—98
PANKOVIČ, PANCOVIČ, PANCOVIČ Simeon (VIČPUR), PAŇKOVIČ 91, 94—96
ПАНЧАК Б. 260
ПАНЧАК Олена 169
ПАНЧУРА Іван 250
ПАНЬКЕВИЧ, ПАНЬКЕВИЧ І., ПАНЬКЕВИЧ Іван 8, 143, 145—146, 158, 264, 274
ПАСТЕЛІЙ, PASTELIJ, ПАСТЕЛІЙ І., ПАСТЕЛІЙ Іван, PASTELIJ J. 80, 88, 95—96, 98
ПАЦАК Марія 169
РЕЈСІЈ Tomáš, РЕЈСІ Tomáš 92—93
ПЕРЕНИ Й., ПЕРЕНІ Й. 90, 97—98
PERFESKIJ Eugen, ПЕРФЕЦЬКИЙ, ПЕРФЕЦЬКИЙ Є., ПЕРФЕЦЬКИЙ Євген 141, 143,
146—147, 158—159
ПЕТЛЮРА 23
ПЕТРАШОВСЬКИЙ Йосиф 215
ПЕТРИК І. 47
ПЕТРО 97, 197
ПЕТРУНКІН М. В. 256
ПЕТРУСЬ 60
ПЕТРУШКА В. 259
ПЕЦУХ ЮРКО 287
ПЕШЛ Ян 256
П'ЄТОР 31
П'ЄЩАК Іван 255
ПІДГІРЯНКА М., PІDNIRIANKA M., ПІДГІРЯНКА М., ПІДГІРЯНКА Марійка 201, 207—
209, 222, 232, 267, 276
ПИЛИПКО 199

ПИПІН О., ПИПІН О. М., РУРІН А. N. 71, 75, 81
ПИТЕЛЬ Михайло 264
ПИХАНИЧ Іван 257
ПИЯТИКА Ваньо 287
ПІГУЛА Йосиф 261
ПІЛАРЖ Я. 181
ПІНОЧЕТ 188
ПІРОШ С. 274
ПІСЕЦЬКИЙ Томаш 227
ПОГОДІН М. 258
ПОЛИВКА Іван 61
ПОНЧАК-ГУДАК Петро 60
ПОПОВЕЦЬ Іван 215
ПОПОВЕЦЬ Марія 215
ПОПОВИЧ Василь, РОРОВІС 88, 95—96, 98
ПОПОВИЧ В., ПОПОВИЧ Варвара 256—257
ПОПОВИЧ Євген 87
ПОПОВИЧ М. 256
ПОППЕР Й. 260
ПРАЖМАРІ Й. 259
ПРАЗЬКИЙ Косма 142
ПРИГОДА Йосиф 261
ПРИПУТЕН Йосиф 264
ПРОКІПЧАК І., ПРОКІПЧАК Іван 216, 264, 266, 273
ПРОХАЗКА Ю., ПРОХАЗКА Юрій 215, 256, 260
ПРШЕМИСЛ 142
ПУЗАНОВ Михайло 260
ПУЛИНЕЦЬ, ПУЛИНЕЦЬ О. С. 209
ПШЕНІЧКА Арношт 256

РАЕВСКИЙ Ф. М. 278
РАЙНЯК А. 259
РАКОВСКИЙ И., РАКОВСЬКИЙ І., РАКОВСЬКИЙ Іван 74—75, 78, 80—81
РАКОЦИ ІІ ФЕРЕНЦ, РАКОЦІ ІІ. FERENZ, РАКОЦІ ІІ ФЕРЕНЦ 60, 67—68
РАРОШ Р., РАПОШ Павло 47, 55
РЕДАЙ Ю. 260
REINFUSS R. 108
РЕПАЙ 143
РЕПАСЬКА Олена 169
РЕШОВСЬКИЙ Йозеф 257
РИЛЬСЬКИЙ, РИЛЬСЬКИЙ М. 181, 202
РИЧАЛКА М., РИЧАЛКА Михайло 216, 264, 276
РІШКО Ян 250
РОГАЛЬ-ІЛЬКІВ І. 37—38, 41
РОДАК Іван 267
РОЗИН Олена 169
РОЙКОВИЧ Д. 32
РОМАН 60
РОМАН М., ROMAN M., РОМАН Михаїл, РОМАН Михайло, ROMAN Michal 6, 181, 194—
195, 268, 271—278, 280—281, 283, 290—291
РОТ Вилгелм 72
ROUVÍK František 90
РУДЛОВЧАК Андрій 274
РУДЛОВЧАК Марія 257
РУДЛОВЧАК О., РУДЛОВЧАК Олена, РУДЛОВЧАК Олена Михайлівна 6, 71, 75, 81, 89—
90, 97, 197, 248, 253, 273—278, 280

РУСИН Андрій 65
РУСИНКО І., РУСИНКО Іван 97, 220—223
РУСИНКО М., РУСИНКО Микола, РУСИНКО Николай, RUSINKO Mikuláš 6, 59, 67—68, 220—224, 231
РУСИНЯК Василь 258
САБАДОШ Михайло 266
САБОВ Е. 81
САБОВ Євменій 70
САБО О., SZABÓ Oreszt 70, 81
САВКА Михайло 143, 152, 175
САВУЛЯК А. 260
САВУЛЯК ЯНЧО 287
САКАЛА Олена 252
САК М. 232
САЛИГА Т. 194
САМБОРСЬКИЙ Петро 60
САТМАРИЙ Самуїл 73
САТМАРІ(Й) Ш., САТМАРІ (Й) Шома 77—78
СЕГИНЯК Анна 169
СЕМАНЦЬО Андрій 264
СЕМ'ЯН Й. 260
СЕРДУЛА Анастасія 265
СЕЧЕНІ 71, 77
СИДОР Віктор 255
СИДОРЯК М., СИДОРЯК Микола, СИДОРЯК Николай, SIDORJAK Mikuláš 64—68
СИЛЬВАЙ І., СИЛЬВАЙ И. А. (УРИЛ МЕТЕОР), СИЛЬВАЙ І., СИЛЬВАЙ Іван (УРІЛ МЕТЕОР) 70, 80—81, 86, 90, 97—98, 272, 276
СИМКО А. 257, 259
СИМКО М., СИМКО Микола, СИМКО Николай, SIMKO Mikuláš 255, 258, 261—262
СИМКО Олена 255
СИМКО Павел, СИМКО Павло, SIMKO Pavol 258, 261—262
СИМКО-ПАЗДЕРНИК Т. 259
СИМОНЕНКО, СИМОНЕНКО В. 181, 205
СИСАК Я., СИСАК Ярослав 213, 250, 257—258
СИС К. 291
SIROVÁTKA Oldřich 158
SIČYNSKYJ V. 108
СКАЛА І. 181
СКИБА Анна 215
СКОРОПАДСЬКИЙ 23
СКРИП Василь 6
СМАЖІЛ А. 230
СМЕРЕЧАНСЬКИЙ Е. 220
СМОЛЯК Василь 176
СМОТЕР Рудольф 261
СОЛОВИЧ Ян 259
СОЛОМОН 145
СОПОЛИГА Іван 65
СОПОЛИГА М., СОПОЛИГА Мирослав, SOPOLIGA M., SOPOLIGA Miroslav 6, 9, 101, 108—110, 219—224, 231—235, 250, 268
СОСЮРА В. 181
СОТАК Варфоломій 215
СОУКУП 62
СОШКО Мілан 264
СПАСОВИЧ В., СПАСОВИЧ В. Д., SPASOVIĆ V. D. 71, 75, 81

СПШАК Р. 259
СТАВРОВСКИЙ-ПОПРАДОВ Юлий Иванович, СТАВРОВСЬКИЙ-ПОПРАДОВ, СТАВ-
РОВСЬКИЙ-ПОПРАДОВ Ю., СТАВРОВСЬКИЙ-ПОПРАДОВ Юлій 80, 90, 272, 276
СТАВРОВСЬКИЙ-ПОПРАДОВ Юрій 87
СТАВРОВСЬКИЙ О. 66, 108
СТАМАТИ Константин К. 90
STANKOVSKÝ Aladár 178
СТАРИЦКИЙ М., СТАРИЦЬКИЙ М., STARICKIJ M., STARICKÝ M. 255, 261—262
СТЕНЬКО Ганна 255
СТЕНЬКО Марія 255
СТЕПАН 142
СТЕПАНОВ В. М. 213
СТЕЦЮРА 66
СТОРИНСЬКА Зузана 170
СТОРИНСЬКИЙ Й. 221
СТРОПКОВСЬКИЙ Іван 257—258
СТЮАРТ Марія 258
СУБОТА І. 271, 273
СУХИЙ Е. 259
СУХИЙ Й. 41—42, 260
СУХИЙ О. 260
СУХИЙ С., СУХИЙ Степан 268, 290—291

ТАЙОВСЬКИЙ Й. Г. 259
ТАЈТАК L. 108
ТАНЯ 192
ТАУСІК 64
ТЕНА 173, 175
ТЕПАЙ Гаврило 60
ТЕПАЙ Петро 60
ТЕПАЙ Яцко 60
ТЕРКЕШ Юлія 170
ТЕРЛЕЦКИЙ В., ТЕРЛЕЦКИЙ Владимир, ТЕРЛЕЦЬКИЙ Володимир 71, 81, 86, 90
ТЕТА 142
ТИЧИНА П. 181
ТКАЧ Йосиф 258
ТОБЛЕВИЧ І. 256
ТОЛСТОЙ О. М. 202
ТУРКОВ Г. 291
ТУРОК Василь 258
ТЮТЮННИК Г. 192

УКРАЇНКА Л. 181
УРАМ Ангелина 6
УРАМ Василь 255
УРАМ Павло 6
УРСІНІ 31

ФАБІАН А. 259
ФАРИНИЧ Олексій 169
ФЕДИЧ-ГАФИЧ Юлія 170
ФЕДИЧ Юлія 155
ФЕДОР 60
ФЕДОР Викентій 255
ФЕДОР Золтан 265, 269

ФЕДОР П. 70, 81
ФЕДЧЕНКО П. М. 71, 81
ФЕЕРЧАК П., ФЕЕРЧАК Петро 70, 81
ФЕЙШЕВШ Й. 80
ФЕКЕШ Юлія 170
ФЕЛДЕК Л. 181
ФЕЛЬБАБА Й., FELSBAVA Jozef, ФЕЛЬБАБА Йосиф 213, 256—258, 261—262
ФЕНДЯ Марія 215
ФЕНЦИК С., ФЕНЦИК Євгеній 78, 80
ФЕРЕНЦ ЙОЖКА, ФЕРЕНЦ ЙОЖКО, ФЕРЕНЦ ЙОСИФ 145, 149, 153
ФЕРНАНДЕС РАУЛЬ МАРТИНЕС 288
ФЕЦАК Юлія 215
ФІЛЛО 31
ФІРЕР Марія 170
ФІРКАЛЬ І. 201
ФЛОРИАН М. 181
ФОГЕЛЬ Вут 64—65
ФРАНКО Иван, ФРАНКО І., ФРАНКО Иван, FRANKO Ivan, ФРАНКО І. Я. 158, 181, 257, 264, 272, 274, 277—278
ФРАНЦЕВ В. А. 90
ФРИСИК Й. 260
ФРІНТА А., FRINTA Antonín 90
ФРОЛЕЦ В., FROLEC V. 108, 221

ХАЛУПКА Само 174, 268
ХОМА Й. 224
ХУДИК Марія 170

САМВЕЛ S. 41
ЦВІНЧЕК 31
ЦИГЕЛЬСЬКИЙ 60
ЦИГРА Ганна 265
ЦИГРА Юрій 266
ЦИДИЛКО Ганна 215
ЦИМБОРА Юрій 260
ЦОЛОТКА П., ЦОЛОТКА Петро 213, 240
ЦОЦУЛЯ Петро 170
ЦЬОКА Я. 259

СЗАJKOWSKI J. 108
ЧАЙНИК Анна 170
ЧАПЕК К. 258
ЧЕНДЕЙ І. 192
ЧЕПЧЕКОВА Е. 266
ЧЕРВЕНЯК А., ЧЕРВЕНЯК Андрій 258, 284, 291
ЧЕРНИШ М. 230
ЧИЖМАР І. 220
ЧИСАРИК І., ЧОСАРИК Иван 260
ЧОЛАК Марія 170
ЧОРНЯК 192
ЧОРНЯК ВІРА, ВІРА 192
ЧУМА Степан 61

ШАНЬДОР Й. 50
ШАФАРИК Й. 8

ШАФАРИК Павло Йозеф, ШАФАРИК П. Й., ŠAFARIK P. J. 47, 55, 69, 181, 216, 232, 255, 267, 271, 276, 280, 283
ШАФРАНКО Іван, ШАФРАНКО Іван Нестор, ШАФРАНКО І. Н. 229, 232, 268
ШВИГАР Марія 170
ШВІММЕР 61
ШЕВЧЕНКО, ШЕВЧЕНКО Т., ШЕВЧЕНКО Т. Г., ŠEVČENKO T. H. 69, 158, 181, 213, 230, 272, 276
ШЕВЧИК Ярослав 260
ШЕКСПІР В. 258
ШЕЛЕПЕЦ І., ŠELEREC J., ШЕЛЕПЕЦ Йосиф, ШЕЛЕПЕЦЬ Й., ШЕЛЕПЕЦЬ Йосиф 198—199, 208—210, 266—267, 273—274, 290—291
ШЕПТАК Марія 257
ШЕПТАК-СИСАК Марія 258
ШЕРЕГІЙ Є. 225, 256
ШЕРЕГІЙ Ю., ШЕРЕГІЙ Юрій 256—257
ШИМА Марія 252
ШІЛЛЕР Ф. 258
ШЛЕПЕЦЬКИЙ А., ШЛЕПЕЦЬКИЙ Андрій 90, 97, 276
ШМАЙДА М., ШМАЙДА Михайло 25, 150, 199, 264, 273
ШМАЙДА О. 221—222
ШМІДКЕ К. 14
ŠOLOŠNOV Michail 277
ШОЛТИС 60
ШОЛТИС Андрій 60
ШОЛТИС Гриць 60
ШОЛТИС Ігнат 60
ШОЛТИС Павло 60
ШОЛТИС Петро 60
ШПЕНГЛЕР О. 52
ШТЕНЬКО Степан 216
ŠTES M., ШТЕЦЬ М. 271—272, 274—276, 278—279
ШТИХ Андрій 149—151, 177
ШУЛИЧ Марія 154
ŠUTAЈ Š. 41—42
ЩЕРБАК Михайло 215
ЮГАС А. 259
ЮГАС Михайло 61
JURO 178
ЮРЧИШИН М. 226
ЮРЧИШИН Петро 61
ЮРЧО Іван 61, 66
ЮЩИК Юрій 145, 150, 153, 176
ЯБОРНИК Ян 261
ЯВДИК Л., ЯВДЫК Л. 70, 81
ЯКОВИЧ І. 77
ЯКУБ М. 259
ЯЛОВ'ЯР Анна 170
ЯН 192
ЯНДА Д. 259
ЯНОВИЧ, ЯНОВИЧ П. І. 90
ЯРМАК Л., JARMAK L., ЯРМАК Леся, JARMAKOVÁ L. 199—200, 209—210, 267
ЯРОЩАК Анна 170
ЯРОЩАК Петро 261

ЯРОЩАК Регіна 261
ЯЦКАНИН Іван, JACSKANIN I. 264, 268, 283, 290—291
ЯЦКО 60
ЯЦКО Павло 158

ГЕОГРАФІЧНИЙ ПОКАЖЧИК

АБАУЙСЬКИЙ КОМІТАТ 103
АВСТРІЙСЬКА ІМПЕРІЯ 69, 97
АВСТРІЯ 85, 260
АВСТРО-УГОРСЬКА МОНАРХІЯ 103
АВСТРО-УГОРЩИНА 15, 61, 86, 97
АЗІЯ 288
АМЕРИКА 15, 61—62, 288
АНДРІЙОВА 13, 105
АРГЕНТИНА 61
АРХАНГЕЛЬСЬКА ОБЛАСТЬ 214
АФРИКА 202, 285—286, 288

БАСРІВЦІ 215
БАЛКАН 219, 232
БАНСЬКА БИСТРИЦЯ 188
БАНСЬКЕ 143
БАРАНС 113
БАРДЕВСКИЙ РАЙОН, БАРДІЇВСЬКИЙ ОКР., БАРДІЇВСЬКИЙ ОКРУГ 13, 15, 18, 49,
15, 18, 49, 108—109, 166—167, 169—170
БАРДЕЙОВ, BARDEJOV, БАРДІЇВ 13, 16, 18, 26, 31, 36, 39—44, 50, 60, 64, 66, 109—110, 114—
109—110, 114—117, 197, 214—215, 221—222, 229, 248—251, 279
БАРДІЇВЩИНА 47, 104—106, 121, 167, 222
БЕЗДІД 151
БЕКЕЩАБА 224
БЕЛЕЇВЦІ 13, 64, 105, 125, 127, 130, 141—142, 149
БЕЛЬГІЯ 15, 61, 260
БЕНЯДИКІВЦІ 60, 104, 108
БЕНЯТИН 156, 177
БЕРЕГІВСЬКИЙ РАЙОН 97
VEREŽSKÁ ŽUPA 92
БЕРЕЗЬКИЙ КОМІТАТ 87, 97
БЕСКИД 185, 213
БЕХЕРІВ 104—105, 108, 166—167, 169—170, 223
БЖАНИ, БЗЯНИ 60—61, 64
БИСТРЕ, БЫСТРЕ 102, 177
БІЛОВЕЖА 105, 167, 170, 215
БОГЛЯРКА 105
БОДРУЖАЛ 13, 64
БОЛГАРІЯ 260
БРАТИСЛАВА, БРАТІСЛАВА, BRATISLAVA 23, 27, 34, 41, 52, 55, 66, 81, 90, 97, 108, 125, 125,
90, 97, 108, 125, 156, 178, 192, 213, 216, 220—221, 230, 232, 234—235, 248—249, 253, 255—256, 260
264, 268—270, 275—280, 290—291
БРЕКІВ 153
BRNO 108
БРУСНИЦЯ 13, 62
Б. — СЕРДАГЕЛЬ 77
BUDAPEST, БУДАПЕШТ 71, 76, 81—82, 90, 97, 143, 150

БУКІВЦІ 9, 62
БУКОВИНА 81, 86, 90, 97
БУР'ЯТСЬКА АРСР 214
ВАВРИНЕЦЬ 164, 167, 169
ВАГРИНЕЦЬ 64, 105, 112
ВАПЕНИК 64
ВАРАДКА 104
ВАРИХІВЦІ 60
WARSAWA, ВАРШАВА 81, 275, 279, 290
ВЕЛИКА ПОЛЯНА 169
ВЕЛИКИЙ БУКОВЕЦЬ 64
ВЕЛИКИЙ ЛИПНИК, В. ЛИПНИК 105, 121, 169
ВЕЛИКІ КАПУШАНИ 39, 50
ВЕЛИКОБРИТАНІЯ 260
ВЕЛЯТИ 97
ВЕЛЬКРОП 64
ВЕРХНІЙ ЗЕМПЛІН 127, 130
ВЕРХНЯ ЦИРОХА, HORNÁ CIROCHA 127, 279—280
ВЕРХОВИНА 277
В'ЄТНАМ 189
ВИДРАЊЬ 150
ВИКРІП 113
ВИНОГРАДІВСЬКИЙ РАЙОН 97
ВИШКІВЦІ 64
ВИШ. МИРОШІВ, ВИШНІЙ МИРОШІВ 65, 102, 108
ВИШНІЙ ВЕРЛИХ 61, 65
ВИШНІЙ КОМАРНИК 60—61, 65, 125, 129—130, 167
ВИШНІЙ ОРЛИК, В. ОРЛИК 13, 61
ВИШНІЙ СВИДНИК 66
ВИШНЯ ОЛЬШАВА 60
ВИШНЯ ПИСАНА 62
ВИШНЯ ПОЛЯНА 168
ВИШНЯ ПОЛЯНКА, ВИШ. ПОЛЯНКА, В. ПОЛЯНКА 13, 108, 166—167
ВИШНЯ ЯДЛОВА 65
ВІДЕНЬ, VÍDEŇ, WIEN 85, 90, 93
ВІСЛАВА 105
ВЛАДИЧА 102
ВОЛОВЕЦЬКИЙ РАЙОН 97
ВОЛЯ 60
ВОРОНІВ, ВОРОНІВ НА ТОПЛІ 13, 39, 50, 248
ВОРОНІВСЬКИЙ ОКРУГ 27, 167, 169, 175
ВОРОЧЕВЕ 143
ГАБУРА 15, 27
ГАВАЙ 60, 169, 215
ГАЛИЦІЯ, ГАЛИЧИНА, HALIĆ 8, 24, 69, 86—87, 91, 95, 143, 145, 147
ГАЧАВА 164, 170
ГЕЛЬНИЦЯ 39
ГЕЛЬЦМАНІВЦІ 165—167, 169—170
ГЕМЕР 143
ГЕМЕРСК 150
ГІРАЛТІВЦІ 16, 39—41
ГОЛЛАНДІЯ 260
ГОРНАД 49
ГОРОД 146, 156

ГОСТОВИЦІ 13
ГРАБІВЧИК 64—65
ГРАБОВА РОЗТОКА 13
ГРАБОВЕЦЬ 157, 177
ГРАБСЬКЕ 105, 115
ГРЕЦІЯ 174
ГРОН 49
ГРУЗИНСЬКА РСР 214
ГРУНЬ 157
ГУМЕННЕ, HUMENNÉ 13, 16, 18, 39, 50, 56—58, 120, 213, 230, 248, 279
ГУМЕНСЬКИЙ ОКРУГ 13, 18, 52—53, 143, 150, 152—157, 165—167, 169—170, 175—177, 232, 251
ГУМЕНЩИНА 167—168, 228
ГУНКІВЦІ 65, 125, 127—130, 132
ГУТКА 102, 108, 114

ДАНІЯ 260
ДАРА 102
ДЕБРЕЦИН 275
ДЕНДИКУВЦІ 175
ДЗИТРИХ 105
ДІЛ 157
Д. КУБІН, ДОЛНИ КУБІН 228, 231
ДОБРОСЛАВА 65
ДОВГЕ 214
ДОВГУНЯ 61
ДУБОВА 165, 169—170
ДУБРАВА 102
ДУБРИНИЧ 144, 151
ДУКЛЯ 186—187, 190, 214
ДУКЛЯНСЬКИЙ ПЕРЕВАЛ 242
ДУНАЙ 188
ДУНАЙСЬКА РІВНИНА 173
ДУПЛИН 125, 128—132
ДУСИН 256
ДЮРЩИНА 228

ЕРЗУРУМ 144, 151

ЄВРОПА 61, 86, 250, 288
ЄЛШАВА 51

ЖДЯР 106
RZESZÓW 108

ЗАВАДА 167, 169
ЗАВАДКА 164, 166, 169
ЗАГОН 153—155
ЗАГОНСЬКИЙ ЛІС 147
ЗАГРЕБ 275
ЗАКАРПАТСКÁ OBLAST', ЗАКАРПАТСКАЯ ОБЛАСТЬ, ЗАКАРПАТСЬКА ОБЛАСТЬ 69
97, 158, 213—214, 216—217, 247, 251
ЗАКАРПАТСКÁ УКРАЇНА, ЗАКАРПАТСЬКА УКРАЇНА 22, 32, 61, 63, 158
ЗАКАРПАТСКО, ЗАКАРПАТТЯ, ЗАКАРПАТЬЕ 9, 63, 81, 85, 87—89, 97, 99, 143—144, 146—
147, 158, 214, 222—223, 225, 256, 267, 272—274, 276—278, 280—281
ЗАМАГУРСЬКИЙ КРАЙ 213

ЗАМАГУР'Я 105, 222
ЗАХІДНІ КАРПАТИ 49
ЗАХІДНО-ЧЕСЬКИЙ КРАЙ 12, 52
ЗБІЙНЕ 102
ЗБОЙ 13, 144
ЗЕМПЛІН 102, 146
ЗЕМПЛІНСЬКИЙ КОМІТАТ 60, 103

ІДОЛИЩЕ 147
ІНОВЕЦЬ 146, 156—157, 169, 174, 177
ІРШАВА 214
ІРШАВСЬКИЙ РАЙОН 97
ІТАЛІЯ 20, 260

ЇЗЕРСЬКО 106
ЇЧІН, ЛІСІН 87, 94—96

КАЛЬНА РОЗТОКА 168—169
КАМІОНКА 26, 105—106, 213, 215, 249, 260
КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ 90
КАНАДА 61, 260
КАПІШОВА 62—65
КАРЛЮВІ ВАРИ 12
КАРПАТИ, КАРПАТУ 49, 86, 104—105, 108, 133, 143, 147, 150, 173, 178, 189—190, 192—193
202, 206, 214, 219, 221, 232, 273, 277, 291
КАРПАТСЬКІ ХРЕБТИ 173
КЕЖМАРОК 39—41
КЕЧКІВЦІ 102, 168—169
КИЕВ, КИЇВ, КІЕВ 81, 90, 133, 143, 147, 169, 209, 216, 230, 258—259, 274, 276—278
КІРОВОГРАД 214
КІШВАРАД 144
КІШВАРДА, КІШІВСЬКА ВАРДА 151—152
КОВБАСУВ 13
КОЛБАСОВ 176
КОЛОЖВАР, KOLOZSVÁR 71, 81, 150
КОЛОНИЦЯ 13
КОМАРНО 259
КОШИЦЕ, КОШИЦІ, KOŠICE 13, 27, 31, 34, 39, 41, 50, 52, 55—57, 64, 66, 93, 97, 127, 151, 213,
216, 220, 228—230, 232, 234—235, 248, 256—257, 259, 276—277, 279—280
КОШИЦЬКА ЖУПА 65
КОШИЦЬКИЙ КРАЙ 50
КОШИЦЬКИЙ ОКРУГ 170
КРАЙНЕ ЧОРНЕ 112
КРАЙНЯ БИСТРА 64
КРАЙНЯ ПОЛЯНА 61—62, 65
КРАЙНЯ ПОРУБКА 65, 140
КРАКІВ, КРАКОВ, KRAKÓW 60, 108, 275
КРАЛЬОВСЬКИЙ ХІМЕЦЬ 39
КРАСНИЙ БРІД, KRÁSNY BROD, КРАСНЫЙ БРОД 106, 109—110
КРИЖІ 105, 117, 121
КРИМ 147, 173
КРУЖЛІВ 215
КРУЖЛЬОВА 13, 65, 138—139, 215
КРУЖЛЬОВСЬКА ГУТА 15
КУРИМКА 60, 65

КУРОВ 105, 215

ЛАБІРЩИНА 278

ЛАДОМИРІВ 102, 111

ЛАДОМИРОВА 60, 62, 65, 105, 127, 168, 170

ЛАТВІЙСЬКА РСР 214

ЛЕВОЧА 34, 39—41, 60

ЛЕГНАВА 215

ЛЕМКІВЩИНА 284

ЛЕНИНГРАД 158

ЛЕХНІЦА 60

ЛИПОВА 13

ЛИТМАНОВА 105—106, 164, 167, 169

ЛІБЕРЕЦ 12

ЛІВІВ, ЛІВОВ 13, 158, 167, 169

LUBLIN 108

ЛУКІВ 13, 105, 116

ЛЮБОВЕЦ 278

ЛЮТИНА 215

ЛЬВІВ, ЛЬВОВ, LVOV, LWOW 81, 86, 90, 97, 232, 234—235, 274—275, 277—278

МАКІВЦІ 13

МАКОВИЦЯ, МАКОВІСА 60, 67—68, 185

МАКОВИЦЬКЕ ПАНСТВО 102—103, 221—222

МАЛА ФРАНКОВА 106

МАЛЬЦІВ 36, 105

МАРТИН, MARTIN 66, 220, 232, 234—235, 272

МАТЯШКА 175

МЕДЗИЛАБОРЦЕ, MEDZILAVORCE, МЕЖИЛАБІРЦІ 16—18, 26, 36, 39—41, 50, 60, 106, 109—110, 213, 215—216, 221, 248, 260, 265, 272

МЕЖИЛАБІРСЬКИЙ ОКРУГ 15, 17

МИКОВА 65

МИКУЛАШОВА 105, 166—167, 169

МИРОЛЯ 65

МИХАЛІВСЬКИЙ ОКРУГ 146, 149—151, 155—157, 169—171

МИХАЛІВЦІ 13, 39, 50, 248

МІЛОВІЦЕ 214

МІШКОЛЬЦ 223

МЛАДА БОЛЕСЛАВА, MLADÁ BOLESLAV 87, 94—96

МЛИНАРІВЦІ 60, 65

М. ЛИПНИК 105

МОЛДАВА Н/БОДВОЮ 39

MORAVA 108

МОСКВА 108, 194, 278

МОСТ 12

МУКАЧЕВЕ, МУКАЇЕВО 93, 156

МУКАЧІВСЬКИЙ РАЙОН 97, 214

МУНКАЧ 70

MÜNCHEN 55

МУРТЕР 200

МЫНЧАЛІК 157

НАДЬГАЛІАС 144

НАЛЬСАЛАНЦ 151

НДР 228, 260

НЕВИЦКЕ, НЕВИЦЬКЕ 143—144, 151, 153—156
НЕХВАЛЬ-ПОЛЯНКА 166—167, 169
НИЖНІЙ ВЕРЛИХ 65
НИЖНІЙ КОМАРНИК 61, 65, 125, 128, 131
НИЖНІЙ МИРОШІВ 62, 65
НИЖНІЙ ОРЛИК 167, 169
НИЖНІЙ СВИДНИК 61, 64
НИЖНІЙ ТВАРОЖЕЦЬ, Н. ТВАРОЖЕЦЬ 13, 115, 215
НИЖНІ РЕПАШІ 105—106, 118—119, 222
НИЖНЯ ПИСАНА, Н. ПИСАНА 13, 62
НИЖНЯ ПОЛЯНКА, Н. ПОЛЯНКА 13, 167—168, 170, 215
НИЖНЯ ЯДЛОВА 65
НИЗЬКІ БЕСКИДИ 284
НІМЕЧЧИНА 24, 62
НІТРА, NITRA 258, 279
НОВА ПОЛЯНКА 105
НОВА СЕДЛИЦЯ 13
НОВОСАДЕЦЬКИЙ ПОВІТ 105
НОВОСЕЛИЦЯ 155
НОРВЕГІЯ 260
НФР 260

ОДЕСА, ОДЕССА 81, 90
ОЛЬКА 60, 165—166, 168—170
ОЛЬШАВКА 13, 61
ОНДАВКА 104
ОРИХОВИЦЯ 143, 145, 147
ОРИХОВО 152
ОРЛОВ 36
ОРЯБИНА 105—106
OSMANSKÁ IMPÉRIA, ОСМАНСКАЯ ИМПЕРИЯ, ОСМАНСЬКА ІМПЕРІЯ 141, 160—161,
173
ОСТРАВА 12
ОСТУРНЯ, OSTURŇA 106, 109—110, 123

ПАНОНСЬКА НИЗОВИНА 49
ПАСІКА 82
ПАШКУВ 156
RETROVARADÍN 93
ПЕШТ, PEŠT 71, 85, 93
ПІВДЕННИЙ ЗЕМПЛІН 132
ПІВДЕННО-МОРАВСЬКИЙ КРАЙ 12
ПІВДЕННО-ЧЕСЬКИЙ КРАЙ 12
ПІВНІЧНО-МОРАВСЬКИЙ КРАЙ 12, 52
ПІВНІЧНО-СХІДНА СЛОВАЧЧИНА 32, 36, 103, 125, 128, 130, 133, 220, 223, 225, 228
ПІВНІЧНО-ЧЕСЬКИЙ КРАЙ 12, 52
ПІДДУКЛЯНСЬКИЙ КРАЙ 188, 229
ПІДДУКЛЯНЩИНА 229, 233
ПІДКАРПАТСЬКА РУСЬ, ПОДКАРПАТСКАЯ РУСЬ 62, 81, 158
PLR, ПНР, ПОЛЬСЬКА НАРОДНА РЕСПУБЛІКА, ПОЛЬЩА, VRP 12, 24, 49, 129, 228, 232,
234—235, 257, 260
ПОДІЛЛЯ 108
ПОДКАРПАТСКО, ПОДКАРПАТТЯ 81, 155
ПОДОЛИНЕЦЬ 36
ПОДУНАЙСЬКА КОТЛОВИНА 49
ПОПРАД, POPRAD 13, 39, 50, 109—110, 123

ПОПРАДСЬКИЙ ОКРУГ 50, 105
ПОРАЧ 166, 169
ПОТИСЬКА НИЗОВИНА 49
ПРАГА, PRAHA 12, 27, 52, 81, 85, 87, 90—91, 93, 97—98, 108, 133, 158, 224, 256, 259, 277, 290
PREŠOV, ПРЕШОВ, ПРЯШІВ 9, 13, 22—23, 25, 27, 34—36, 39, 41—42, 50—51, 55, 61, 64, 66,
76, 81, 89—90, 97, 108, 113, 133, 158—159, 169, 181, 194, 197, 209, 211, 213—214, 216—218, 222,
229, 231—232, 234—235, 247—250, 252—257, 260—266, 268—270, 272—280, 290—291
ПРИБІЛІН 224
ПРИДУНАЙСЬКА НИЗОВИНА 147
ПРИКАРПАТТЯ 145
ПРИКРА 13, 60—62
ПРЯШЕВЩИНА, ПРАШІВЩИНА 9, 32—38, 198, 211—212, 224, 226, 248, 255, 260, 263, 278
ПРЯШІВСЬКИЙ КРАЙ 17, 50
ПРЯШІВСЬКИЙ ОКРУГ 169, 278
ПУДГОРОДЬ 141—142, 144, 146—152, 156—157, 177, 215

РАДВАНЬ НА ЛАБІРЦІ, РАДВАНЬ Н/Л 13, 215
РАДЯНСЬКА УКРАЇНА 213, 230
РАДЯНСЬКЕ ЗАКАРПАТТЯ 9, 216
РАДЯНСЬКИЙ СОЮЗ, ZSSR, СОВЕТСКИЙ СОЮЗ, SOVIETSKY ZVÁZ, SOWJETUNION,
СОЮЗ РАДЯНСЬКИХ СОЦІАЛІСТИЧНИХ РЕСПУБЛІК, СРСР, СССР, UdSSR 12, 17, 26,
34, 42—44, 48—49, 53, 190, 212—214, 217—218, 229—230, 234, 249—250, 257, 259—263, 271, 275
РАКІВЧИК 65
RAKOUSKO 91
РАХІВСЬКИЙ РАЙОН 214
РЕВУЦА 34, 39
РЕГЕТІВКА 223
РІВНЕ 60, 108, 231
RIM 96
РОЖНОВ ПІД РАДГОШТЕМ 252
РОЖНЯВА, ROŽŇAVA 13, 39, 50
РОЖНЯВСЬКИЙ ОКРУГ 34
РОЗТОКИ 63, 65
РОКИТІВ 13
РОСІЙСЬКА ІМПЕРІЯ 85
РОСІЯ, РОССИЯ, РУСЬ 61, 70, 81, 85—86, 90, 145, 278
РУСЬКА ВОЛОВА 258
РУСЬКА БИСТРА 120, 174
РУСЬКА ПОРУБА 215
РУСЬКЕ 163, 166
РУСЬКИЙ ГРАБОВЕЦЬ 146, 155, 164—165, 167, 169—170, 174
РЯШІВ 13

САБІНІВ 39—41
САНКТ-ПЕТЕРБУРГ 90
САНОК, SANOK, СЯНОК 60, 232, 234—235
САНТЯГО 188
СВАЛЯВСЬКИЙ РАЙОН 97
СВИДНИК, SVIDNÍK 7—9, 13, 16—18, 26, 36, 39—42, 50, 56—65, 67—68, 101, 108—114, 120,
127, 133—135, 141, 158, 163, 169, 173, 175, 213—220, 222, 225—232, 234, 242, 248—249, 251—252,
260—261, 265—266, 276—280
СВИДНИЦЬКИЙ РАЙОН, СВИДНИЦЬКИЙ ОКР., СВИДНИЦЬКИЙ ОКРУГ, SVIDNÍCKÝ
OKRES 13, 15, 17—18, 27, 34, 43, 52—53, 63—64, 67, 108—109, 125, 134, 138—140, 149, 168—
170, 221, 224, 230—231, 233
СВИДНИЧЧИНА 9, 59—64, 67, 104, 106, 112, 168, 221—223

СЕВЕРО-ВОСТОЧНАЯ ВЕНГРИЯ 8
 СЕРЕДНЬО-СЛОВАЦЬКИЙ КРАЙ 50—52
 СЕРЕДНЬО-ЧЕСЬКИЙ КРАЙ 12, 52
 СИБІР 34
 SLEZKO 108
 SLOWAKEI, СЛОВАКІЯ, SLOWAKISCHE SOZIALISTISCHE REPUBLIK, СЛОВАЦКАЯ СОЦІАЛІСТИЧЕСКАЯ РЕСПУБЛІКА, СЛОВАЦЬКА СОЦІАЛІСТИЧНА РЕСПУБЛІКА, СЛОВАЧЧИНА, SLOVENSKÁ SOCIALISTICKÁ REPUBLIKA, СЛОВЕНСКО, SLOVENSKO, ССР, SSR 12, 14, 17, 21—24, 27—35, 37—38, 40—44, 47—52, 54—58, 66, 69, 102, 108, 127—128, 130, 132—133, 158, 174, 211, 213, 216—218, 220—224, 240, 248, 256, 264—265, 269, 276, 278
 SLOWAKISCHE SOWJETREPUBLIC, СЛОВАЦКАЯ РЕСПУБЛІКА СОВЕТОВ, СЛОВАЦЬКА РЕСПУБЛІКА РАД, SLOVENSKÁ REPUBLIKA RÁD 61, 67—68
 СЛОВАЦЬКО-ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКЕ ПРИКОРДОННЯ 108
 СЛОВ'ЯНЩИНА 87
 С. ЛЮБОВНЯ, СТАРА ЛЮБОВНЯ, STARÁ LUBOVŇA 13, 16, 18, 36, 39—41, 50, 56—58, 109—110, 117, 121—122, 248, 250—251
 СМОЛЬНИК, СМУЛЬНИК 142, 163—166, 169
 СНАКІВ 60, 105
 СНИНА, SNINA 16, 18, 34, 39—41, 50, 160—161, 178, 215, 221, 248, 265
 СНИНСЬКИЙ ОКРУГ 15, 17
 СНИНЩИНА 111, 141, 143, 146, 148, 161, 166, 222
 СОБОШ 60, 105, 225
 СОБРАНЦЕ, СОБРАНЦІ 34, 39, 50, 157
 СОРОЧИН 61
 СОРЯНА ПОТОЧИНА 175
 СПИСЬКА НОВА ВЕСЬ, СПИШСКА НОВА ВЕС, SPIŠ, N. VES, SPIŠSKÁ NOVÁ VES, СП. НОВА ВЕСЬ 13, 34, 39, 50, 109—110, 118—119, 259
 СПИСЬКА СТАРА ВЕСЬ 39
 СПИСЬКИЙ КОМІТАТ 103
 СПИСЬКОНОВОВЕСЬКИЙ ОКРУГ 105—106, 166, 169—170
 СПИШ 105, 165, 220
 СТАДИЦЕ 142
 СТАРИНА 105—106, 156, 166—167, 221—223
 СТАРИНСЬКА ДОЛИНА 8, 220, 223—224, 275
 СТАРОЛЮБОВНЯНСЬКИЙ ОКРУГ 18, 27, 53, 105—106, 167, 169—170
 СТАРОЛЮБОВНЯНЩИНА 167—168, 222
 СТАШКІВЦІ 111
 СТАЩИН 26, 36, 215
 СТЕЖНА, STEŽNA 173—174, 177—179
 СТРАЖНИЦЯ 221, 224, 232
 СТРАНЯНИ 220
 СТРИГОВЕЦЬ 146, 156—157, 169, 177
 СТРОПКІВ, СТРОПКОВ, STROPKOV 16—18, 36, 39—41, 60, 106, 109—110, 127
 СТРОПКІВСЬКИЙ ОКРУГ 15, 17—18, 34
 СУЛИН 105, 117
 СХІДНА ЄВРОПА 145
 СХІДНА СЛОВАЧЧИНА, СХ. СЛОВАЧЧИНА, VÝCHODNÉ SLOVENSKO, ВОСТОЧНАЯ СЛОВАКІЯ, OSTSLOWAKEI 7—8, 17—18, 20, 22, 24—25, 27—30, 34, 39, 41—44, 47—51, 54—58, 61, 66—67, 69, 85, 97, 101—103, 106, 108—110, 125, 133, 141, 143—144, 146—148, 158—161, 163, 165—168, 173—174, 178—179, 211—212, 219—228, 231—232, 256—257, 259—260, 263—264, 266, 268, 271—272, 274—275, 277—281, 290
 СХІДНІ БЕСКИДИ 49
 СХІДНІ КАРПАТИ 128
 СХІДНО-СЛОВАЦЬКИЙ КРАЙ, VÝCHODOSLOVENSKÝ KRAJ, ВОСТОЧНО-СЛОВАЦ-

КИЙ КРАЙ 12—13, 18—21, 24—27, 49—57, 214, 216, 247—248, 250—251, 272
СХІДНО-ЧЕСЬКИЙ КРАЙ 12
США 260

ТАТРИ 188, 192

ТЪЛІСІ 214

ТИСА 154

ТИСИНЕЦЬ 125, 128—129

ТИСЯНСЬКА РІВНИНА 173

ТИХИЙ ПОТІК 169

ТОКАЇК 189—190, 258

ТОМСК 97—98

ТОПОЛЯ 165—167, 170, 221, 228, 241

ТОРИСКИ 102, 105—106

ТРЕБИШІВСЬКИЙ ОКРУГ 97

ТРЕБИШІВ, ТРЕБІШОВ 13, 34, 39, 50, 82

ТРОЧАНИ 105

ТУРЕЦЬКО, ТУРЕЦЬКО, ТУРЕЧЧИНА 144—145, 147, 151—152, 155—156

УБЛЯ 18, 36, 102, 143—144, 152, 175, 215, 278

УГ 146

UHERSKÁ RUS, UHORSKÁ RUS, УГОРСКАЯ РУСЬ, УГОРСЬКА РУСЬ 81, 86—88, 90—93, 158

UHERSKÉ HRADIŠTE 178

UHERSKO, UHORSKO 91, 93, 98

УГОРСЬКА РЕСПУБЛІКА РАДІ 61

УГОРСЬКЕ КОРОЛІВСТВО 97

УГОРЩИНА, УНР, ВЕНГРИЯ, МАДЯРСКО 49, 74—78, 80—81, 85, 90, 97, 132, 144—145, 147, 154, 214, 223—224

УЖ 144

УЖАНСЬКИЙ КОМІТАТ 146

УЖГОРОДСЬКА ОБЛАСТЬ 147

УЖГОРОД, UŽHOROD, UŽGOROD 63—64, 66, 69—71, 74, 81—84, 86, 90—91, 93—95, 97, 143, 145, 147, 151—153, 155, 158, 178, 214, 232, 234—235, 250, 274, 277

УКРАЇНСЬКА ССР, УКРАЇНА, UKRAJINSKÁ SOVIETSKÁ SOCIALISTICKÁ REPUBLIKA, УКРАЇНСЬКА РАДЯНСЬКА СОЦІАЛІСТИЧНА РЕСПУБЛІКА, УКРАЇНСЬКА РСР, УРСР, SOWJETUKRAJINE 22, 24, 69—70, 81, 86, 97, 102, 158, 166, 212—214, 216, 232, 247, 251, 256—257, 260, 275, 283

УЛИЦЬКО-УБЛЯНСЬКА ДОЛИНА 18

УЛИЧ 13, 18, 142—143, 147, 150, 153—154, 174, 176, 215

UNGVÁROTT 81—82

УНГВАР, УНГВАРЬ 70, 75, 80—81, 97

УНГВАРСЬКИЙ КОМІТАТ 87

ФРАНЦІЯ 61, 260

ФРІЧКА 13

ФРН 20, 52

ХАРКІВ 90

ХМЕЛЬОВА 102, 213

ХОМУТОВ 12

ХОТЧА 114

ХУСТ 255

ХУСТСЬКИЙ РАЙОН 214

ЦЕМ'ЯТА 260
ЦЕНТРАЛЬНА ЄВРОПА 146
ЦЕРНИНА 65, 120, 215
ЦИГЕЛКА 13, 105, 108, 143
ЦИГЛА 60

ЧЕРТИЖНЕ 13, 27, 102
ČESKOSLOVENSKO, TSCHECHOSLOWAKEI, ЧЕХОСЛОВАКІЯ, ЧЕХОСЛОВАЦЬКА
СОЦІАЛІСТИЧНА РЕСПУБЛІКА, ЧЕХОСЛОВАЧЧИНА, ЧССР, ČSSR 7, 9, 11—12
14—15, 17—18, 20—30, 32—35, 42—44, 47—52, 55—58, 61, 63—65, 67, 97, 102—103, 109—110,
181—182, 191, 193—195, 197—198, 201, 208—224, 226—230, 232—235, 247—249, 251—255, 257,
259—261, 263—264, 266—275, 277—278, 280—281, 284, 290—292
ЧЕСЬКА СОЦІАЛІСТИЧНА РЕСПУБЛІКА, ЧСР, ČSR 12, 28—30, 33, 35—36, 50, 52, 212,
257, 264

ČESNŮ, ЧЕХІЯ 31, 62, 69, 85—86, 90, 256
ЧЕХОСЛОВАЦЬКА РЕСПУБЛІКА 15, 23, 38, 61—63, 211
ЧИРЧ 164, 166, 169, 215
ЧИЧАРІВЦІ 82
ЧІЛІ 187, 189, 285—286
ЧОП 147, 155
ЧОРНА ГОРА 106
ЧОРНЕ 60

ШАМБРОН 164, 169
ШАРАШ ПОТОК 177
ШАРБІВ 60—62
ШАРИСЬКЕ ЧОРНЕ 105
ШАРИСЬКЕ ЯСТРАБ'Є 170
ШАРИСЬКИЙ КОМІТАТ 60, 103
ШАРИШ 102, 130
ШВЕЙЦАРІЯ 62, 260
ШВЕЦІЯ 20
ШЕМЕТКІВЦІ 125, 129—130, 132
ШЛЯХТОВА 106

ЩАВНИК 60

ЮГОСЛАВІЯ, JUHOSLÁVIA, JUGOSLAWIE, ЮГОСЛАВІЯ 259—262
ЮРГОВ 106
ЮРКОВА ВОЛЯ 13, 64

ЯВОРКИ 106
ЯКУБ'ЯНИ 105, 122, 167, 169, 215
ЯКУШІВЦІ 60
ЯЛИНКА 104
ЯЛОВА 174, 176
ЯШЕНЬ 214

З М І С Т

ВСТУП	7
ІСТОРІЯ	
БАЙЦУРА, І., Розвиток і вирішення українського питання в ЧССР на етапі побудови соціалізму	11
ГАЙДОШ, М., Вибори 1946 року і їх вплив на вирішення українського питання	31
КОВАЧ, А., До питання економічного росту і господарського розвитку Східної Словаччини	47
РУСИНКО, М., До питання революційних традицій українського населення та заснування КПЧ на Свидниччині	59
ІСТОРІЯ КУЛЬТУРИ	
БАБОТА, Л., Закарпатська газета «Карпат» (1873—1886)	69
ЗІЛІНСЬКИЙ, Б., П'ять листів із Закарпаття в чеській пресі 70-х років XIX століття	85
ЕТНОГРАФІЯ І ФОЛЬКЛОРИСТИКА	
СОПОЛИГА, М., Традиційні форми селянських дворів українців Східної Словаччини	101
ДІЛЛНБЕРГЕР, С., Рослинні продукти в страві східнославацького населення	125
ВАРХОЛ, Н., Матвій Корвін у народній прозі українців Східної Словаччини	141
ВАРХОЛ, Й., Дівочі ворожіння в часі зимового сонцестояння	163
ВАРХОЛ, Н., Народні перекази про татар	173
ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО	
РОМАН, М., Штрихи до літературного портрету Михайла Дробняка (1942—1984)	181
КОНОПЕЛЕЦЬ, В., Вчора, сьогодні і завтра	197
ЗВІТУВАННЯ (До 40-річчя Переможного Лютого 1948 року)	
ДАНКО, Й., Культурний союз українських трудящих на службі народів	211
СОПОЛИГА, М., Свидницький Музей української культури	219
ГАЛЕЧКА, А., Пряшівська Українська студія Чехословацького радіо	247
БАБОТА, Л., Пряшівський Український національний театр	255
БЕГЕНІ, П., Лютий та видавнича справа українців Чехословаччини	263
РОМАН, М., Про діяльність кафедри української мови і літератури	271
РЕЦЕНЗІЇ	
ГАЛАЙДА, І., «Сейсмограф» відкрив «Анатомію другого обличчя»	283
ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК	293
ГЕОГРАФІЧНИЙ ПОКАЖЧИК	

OBSAH

ÚVOD	7
DEJINY	
BAJCURA, I., Vývoj a riešenie ukrajinskej otázky v ČSSR v etape výstavby socializmu	11
GAJDOŠ, M., Voľby v roku 1946 a ich vplyv na riešenie ukrajinskej otázky	31
KOVÁČ, A., K otázke ekonomického rastu a hospodárskeho rozvoja východného Slovenska	47
RUSINKO, M., K revolučným tradíciám ukrajinského obyvateľstva a vzniku KSČ vo Svidníckom okrese	59
DEJINY KULTÚRY	
BABOTOVÁ, L., Zakarpatské noviny Karpat (1873—1886)	69
ZILYNSKYJ, B., Päť listov zo Zakarpatska v českej tlači 70. rokov XIX. storočia	85
ETNOGRAFIA A FOLKLORISTIKA	
SOPOLIGA, M., Tradičné formy sedliackych dvorov Ukrajincov východného Slovenska	101
DILLNBERGEROVÁ, S., Rastlinné produkty v strave východoslovenského obyvateľstva	125
VARCHOLOVÁ, N., Matej Korvín v ľudovej próze Ukrajincov východného Slovenska	141
VARCHOL, J., Dievčenské veštby v období zimného slnovratu	163
VARCHOLOVÁ, N., Ľudové povesti o Tataroch	173
LITERÁRNA VEDA	
ROMAN, M., Náčrty k literárnemu portrétu Michala Drobňáka (1942—1984)	181
KONOPELEC, V., Včera, dnes a zajtra	197
INFORMÁCIE (K 40. výročiu Víťazného februára 1948)	
DANKO, J., Kultúrny zväz ukrajinských pracujúcich v službách ľudu	211
SOPOLIGA, M., Múzeum ukrajinskej kultúry vo Svidníku	219
HALEČKOVÁ, A., Ukrajinské štúdio Československého rozhlasu v Prešove	247
BABOTOVÁ, L., Ukrajinské národné divadlo v Prešove	255
BEGENI, P., Február a vydavateľská činnosť Ukrajincov východného Slovenska	263
ROMAN, M., O činnosti katedry ukrajinského jazyka a literatúry	271
RECENZIE	
GALAJDA, E., Seizmograf otvoril Anatómiu inej tvári	283
MENNÝ REGISTER	293
GEOGRAFICKÝ REGISTER	

СОДЕРЖАНИЕ

ВВЕДЕНИЕ	7
ИСТОРИЯ	
БАЙЦУРА, И., Развитие и решение украинского вопроса в ЧССР на этапе строительства социализма	11
ГАЙДОШ, М., Выборы 1946 года и их влияние на решение украинского вопроса	31
КОВАЧ, А., К вопросу экономического роста и хозяйственного развития Восточной Словакии	47
РУСИНКО, Н., К вопросу о революционных традициях украинского населения и создании КПЧ на Свидниччине	59
ИСТОРИЯ КУЛЬТУРЫ	
БАБОТА, Л., Закарпатская газета «Карпат» (1873—1886)	69
ЗИЛИНСКИЙ, Б., Пять писем из Закарпатья в чешской печати 70-х лет XIX столетия	85
ЭТНОГРАФИЯ И ФОЛЬКЛОРИСТИКА	
СОПОЛИГА, М., Традиционные формы крестьянских дворов украинцев Восточной Словакии	101
ДИЛЛНБЕРГЕРОВА, С., Растительные продукты в пище восточнословацкого населения	125
ВАРХОЛ, Н., Матей Корвин в народной прозе украинцев Восточной Словакии	141
ВАРХОЛ, Й., Девичья ворожба во время зимнего солнцестояния	163
ВАРХОЛ, Н., Народные сказания о татарах	173
ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЕ	
РОМАН, М., Штрихи к литературному портрету Михаила Дробняка (1942—1984)	181
КОНОПЕЛЕЦ, В., Вчера, сегодня и завтра	197
ИНФОРМАЦИИ (К 40-летию Победоносного Февраля 1948 года)	
ДАНКО, Й., Культурный союз украинских трудящихся на службе народа	211
СОПОЛИГА, М., Свидницкий музей украинской культуры	219
ГАЛЕЧКА, А., Прешовская Украинская студия Чехословацкого радио	247
БАБОТА, Л., Прешовский Украинский национальный театр	255
БЕГЕНИ, П., Февраль и издательское дело украинцев Чехословакии	263
РОМАН, М., О деятельности кафедры украинского языка и литературы	271
РЕЦЕНЗИИ	
ГАЛАЙДА, И., «Сейсмограф» открыл «Анатомию другого лица»	283
ИМЕННОЙ РЕЕСТР	293
ГЕОГРАФИЧЕСКИЙ РЕЕСТР	

INHALT

EINLEITUNG	7
GESCHICHTE	
BAJCURA, I., Die Entwicklung und Lösung der ukrainischen Frage in der ČSSR auf der Etappe des sozialistischen Aufbaues	11
GAJDOŠ, M., Die Wahlen im Jahre 1946 und ihr Einfluß auf die Lösung der ukrainischen Frage	31
KOVÁČ, A., Zur Frage des ökonomischen Wachstums und der wirtschaftlichen Entwicklung der Ostslowakei	47
RUSINKO, M., Zur Frage revolutionärer Traditionen der ukrainischen Bevölkerung und der Gründung der KPdTsch im Kreis Svidník	59
KULTURGESCHICHTE	
BABOTA, L., Die transkarpatische Zeitung Karpat (1873—1886)	69
ZILYNSKYJ, B., Fünf Briefe aus Transkarpatienukraine in der tschechischen Presse der 70-er Jahre des XIX. Jahrhunderts	85
ETHNOGRAPHIE UND FOLKLORISTIK	
SOPOLIGA, M., Traditionelle Formen der Bauernhöfe von Ukrainern der Ostslowakei	101
DILLNBERGEROVÁ, Z., Pflanzennahrungsmittel in der Speise der ostslowakischen Bevölkerung	125
VARCHLOVÁ, N., Matej Korvín in der Volksprosa von Ukrainern der Ostslowakei	141
VARCHOL, J., Mädchenprophezeiungen in der Zeit der Wintersonnenwende	163
VARCHOLOVÁ, N., Volkssagen über Tataren	173
LITERATURWISSENSCHAFT	
ROMAN, M., Skizzen zum literarischen Porträt von Michal Drobnák (1942—1984)	181
KONOPELEC, V., Gestern, heute und morgen	197
INFORMATIONEN (Zum 40. Jahrestag des Sieges im Februar 1948)	
DANKO, J., Der Kulturbund der ukrainischen Werktätigen auf dem Dienste des Volkes	211
SOPOLIGA, M., Das Museum der ukrainischen Kultur in Svidník	219
HALEČKOVÁ, A., Der Ukrainische Sender des Tschechoslowakischen Rundfunks in Prešov	247
BABOTA, L., Das Ukrainische Volkstheater in Prešov	255
BEGENI, P., Der Februar und das Verlagswesen der Ukrainern der Tschechoslowakei	263
ROMAN, M., Über die Tätigkeit des Katheders der ukrainischen Sprache und Literatur	271
REZENSIONEN	
GALAJDA, E., «Der Seismograph» öffnete «Die Anatomie des anderen Gesichtes»	283
NAMENSVERZEICHNIS	293
ORTSVERZEICHNIS	

Мирослав Сополіга та колектив

**Науковий збірник Музею української культури
у Свиднику № 15**

(Частина перша)
Видання перше

Видало Словацьке педагогічне видавництво в Братіславі,
відділ української літератури в Пряшеві

як свою 418 публікацію

Відповідальний редактор Наташа Кайнц
Художній редактор Іван Фіркаль
Технічний редактор Ладіслав Цупер
Обкладинку оформив Ладіслав Цупер

Друкували Дуклянські друкарні, з. п. у Пряшеві — Стор. 328 — АА 32,15 (текст 29,75, графіка 2,40) — ВА 33,08 — Тираж 1300 — 02/63 — Ухвалено постановою СЦКК—ГД № 121/І-88

067—405—88 НЗМ

Miroslav Sopoliga a kolektív
Vedecký zborník Múzea ukrajinskej kultúry
vo Svidníku č. 15

(1. časť)
Prvé vydanie

Vydalo Slovenské pedagogické nakladateľstvo v Bratislave,
oddelenie ukrajinskej literatúry v Prešove

ako svoju 418. publikáciu

Zodpovedná redaktorka Nataša Kainzová
Výtvarný redaktor Ivan Firkaľ
Technický redaktor Ladislav Cuper
Obálku navrhol Ladislav Cuper

Tlačili Duklianske tlačiarne, z. p. v Prešove — Strán 328 — AH 32,15 (text 29,75, grafika 2,40) —
VH 33,08 — Náklad 1300 — 02/63 — Sválené výmerom SÚKK-GR 121/I-88

067—405—88 NZM

Науковий збірник Музею української культури у Свиднику № 9, книга перша, стор. 672, ціна 98,— Кчс. Містить наукові розвідки з історії, історії культури, етнографії і фольклору, мовознавства, як і статті до ювілеїв та річниць, а теж інформацію про діяльність українських культурно-освітніх установ і товариств у ЧССР.

Науковий збірник Музею української культури у Свиднику № 9, книга друга, 1979, стор. 630, ціна 83,— Кчс. Весь том присвячено комплексному дослідженню сіл Старини, Дари, Великої Поляни, Руського, Смольника, Остружниць та Звали на Снинщині у зв'язку з побудовою водоймища питної води для кількох округів Східної Словаччини, внаслідок чого наведені села перестануть існувати.

Науковий збірник Музею української культури у Свиднику № 10, 1982, стор. 648, ціна 115 Кчс. Містить наукові розвідки з історії, історії культури, етнографії і фольклору, мовознавства тощо.

Науковий збірник Музею української культури у Свиднику № 11, 1983, стор. 656, ціна 75,— Кчс. Містить карпатознавчі розвідки з історії, етнографії і фольклористики та мовознавства. У розділі історії культури друкується перший том «Історії карпатських русинів» Михайла Лучкая.

Науковий збірник Музею української культури у Свиднику № 12, 1985, стор. 576. Містить наукові розвідки з історії, історії культури, літературознавства, етнографії та фольклористики, як і листування, творчу спадщину та інформацію. Крім того, тут знайдете і розсяглі матеріали з комплексного дослідження Старинської долини в 1975 — 1978 рр. Миколи Дуйчака, Сільвії Діллібергеррової, Желмири Шипкової та Мирослава Шипки.

Науковий збірник Музею української культури у Свиднику № 13. Надруковано тут першу частину другого тому «HISTORIA CARPATO-RUTHENORUM» Михайла Лучкая (1789—1843).

Науковий збірник Музею української культури у Свиднику № 14, 1986, стор. 440. Містить продовження другого тому «HISTORIA CARPATO-RUTHENORUM» Михайла Дучкая (1789—1843). Крім того в збірнику публікуються ґрунтовні статті з історії, історії культури, етнографії та фольклористики, мовознавства, як і звітування та інформація.

Матеріали для публікування з Збірнику МУК у Свиднику та листи надсилайте на адресу:
Múzeum ukrajinskej kultúry, 089 01 Svidník, ČSSR

02/63

067—405—88 NZM